INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
"COSTIN C. KIRIȚESCU"

TEZAUR

Volumul X

Academia Română

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
“COSTIN C. KIRIȚESCU”

TEZAUR

1991
vol. X

Centrul de Informare
şi Documentare Economică

Bucureşti, România

Editor: Valeriu IOAN-FRANC

Prezentare grafică, machetare şi tehnoredactare: Luminiţa LOGIN,
Victor PREDA, Nicolae LOGIN, Mihaela PINTICĂ

Redactori: Aida SARCHIZIAN, Anca CODIRLĂ, Mircea FÂŢĂ,
Paula NEACŞU, Adelina BIGICĂ

Coperta: Nicolae LOGIN

Culegere text: Ortansa CIUTACU, Carmen DIŢULESCU,
Tamara BĂILEŞTEANU, Mirela AGAPI, Daniela POENARU,
Alexandra PURCĂREA, Valerica NEACŞU Miruna MAYER

Toate drepturile asupra acestei ediţii aparţin Institutului Naţional de Cercetări Economice
“Costin C. Kiriţescu”. Reproducerea, fie şi parţială şi pe orice suport, este interzisă
fără acordul prealabil al editorului, fiind supusă prevederilor legii drepturilor de autor.

ISBN 978-973-159-142-1

INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
“COSTIN C. KIRIȚESCU”

TEZAUR

1991

vol. X

ACADEMIA ROMÂNĂ

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR
volumul X

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE NR. 1/1991 _____ 1

Introducere 7

Capitolul 1. Probleme actuale şi de perspectivă ale asigurării economiei naționale cu energie primară 9

Capitolul 2. Posibilități de asigurare a consumului de energie primară cu resurse energetice primare 20

2.1. Tendințele consumului de energie primară 21
2.2. Tendințele producției de energie primară şi posibilitățile de substituție a combustibililor 23
2.3. Acoperirea necesarului de energie primară din producția internă 26

Capitolul 3. Alternative ale evoluției industriei extractive a resurselor energetice primare 34

1.1. Țițeiul 34
3.1.1. Posibilități de descoperire a noi rezerve în funcție de resursele financiare şi materiale alocate ramurii 36
3.1.2. Asigurarea necesarului de capacități de producție şi a gradului de utilizare a acestuia în activitatea de foraj şi extracție a țițeiului 42
3.1.3. Unele aspecte sociale şi ecologice specifice ramurii 45
3.2. Gazele naturale 46
3.2.1. Posibilități de descoperire a noi rezerve 47
3.2.2. Asigurarea capacităților de producție şi a gradului de utilizare a acestora în activitatea de extracție. Variante de prognoză ale producției 51
3.3. Lignitul şi cărbunele brun 57
3.4. Huila 67

Capitolul 4. Aportul hidroenergiei, energiei nucleare şi a resurselor energetice refolosibile la acoperirea necesarului de energie 75

4.1. Hidroenergia 75
4.2. Energia nucleară 85

4.3. Surse neconvenționale de energie.....96
4.4. Recuperarea şi utilizarea resurselor energetice refolosibile 104
4.4.1. Situația actuală a recuperării resurselor energetice refolosibile 105
4.4.2. Perspectiva recuperării resurselor energetice refolosibile 111

Capitolul 5. Posibilități de completare din import a necesarului de resurse energetice primare..... 116
5.1. Gradul de dependență de piața externă în asigurarea consumului de resurse energetice 117
5.2. Elemente de optimizare a importului de resurse energetice..... 122

Capitolul 6. Concluzii 133

Anexe..... 139

Lista lucrărilor publicate în colecția Institutului de Economie Industrială (din 1990 Institutul de Cercetare a Relațiilor Interramuri şi a Structurilor Industriale) "Studii de Economie Industrială" 150

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE NR. 2/1991 _____ 157

Cuvânt înainte 162

I. Calitatea vieții – obiect al cercetării ştiințelor sociale 163
1. Cadrul teoretic 163
2. Valori, viață spirituală şi calitate a vieții..... 168
3. Proiectarea cercetării 172

II. Componentele calității vieții..... 177
1. Standardul economic al gospodăriei 177
1.1. Veniturile populației 177
1.2. Locuința 183
1.3. Înzestrarea gospodăriei 184
2. Condițiile locale de viață..... 187
2.1. Mediul ambiant 187
2.2. Servicii 189
3. Relațiile sociale 198
3.1. Mediul social 198
3.2. Viața de familie 201
4. Munca şi timpul liber..... 209

4.1. Calitatea umană a muncii *209*
4.2. Timpul liber *218*
5. Dimensiunea subiectivă a calității vieții 225
5.1. Valoarea subiectivă a prezentului în elaborarea proiecțiilor referitoare la calitatea vieții *225*
5.2. Satisfacție/insatisfacție în viață *232*

III. Analiza comparativă a calității vieții 236

Anexe 249

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE nr. 3-4/1991 _____ 271

1. Argument pentru necesitatea cercetării 277

2. Aspecte critice privind teoria generală a serviciilor 281

3. Calitatea serviciilor acordate populației gratuit sau cu înlesniri de plată 284
3.1. Serviciile pentru ocrotirea sănătății 284
3.1.1. Studiu-pilot privind calitatea serviciilor sanitare *294*
3.1.2. Propuneri pentru reorganizarea serviciilor sanitare *302*
3.2. Serviciile de asigurări sociale 306
3.2.1. Dimensiuni ale funcționării sistemului de asigurări sociale *307*
3.2.2. Direcții ameliorative *337*
3.3. Serviciile de asistență socială 365
3.3.1. Solicitanții serviciilor de asistență socială *367*
3.3.2. Tipurile de servicii specifice asistenței sociale *371*
3.3.3. Factorii care determină complexitatea serviciilor specifice asistenței sociale *373*
3.3.4. Analiza calității serviciilor de asistență socială *377*
3.3.5. Indicatori ai calității serviciilor de asistență socială *382*
3.3.6. Propuneri de îmbunătățire a activității de asistență socială *384*
3.4. Serviciile de învățământ 392
3.4.1. Axe calitative ale serviciului învățământ superior *400*
3.4.2. Studiu-pilot *409*
3.5. Serviciile culturale 411
3.5.1. Oportunitatea serviciilor culturale *413*
3.5.2. Serviciile culturale în România *420*

4. Serviciile plătite 428

4.1. Clasificarea serviciilor pentru populație existente în prezent în țara noastră 428
4.2. Situația consumului de servicii plătite în țara noastră în perioada 1980-1989 431
4.3. Analiza situației existente în sfera serviciilor pentru populație, conturarea principalelor probleme pe tipuri de servicii 433
4.4. Propuneri pentru ameliorarea sistemului 436

5. Aspecte ale evaluării costurilor şi eficienței serviciilor 439

6. Concluzii şi propuneri pentru ameliorarea sistemului 449

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE nr. 5/1991 453

Cuvânt introductiv 458

Capitolul 1. Modalități de sprijinire de către stat a restructurării capacităților de producție din industrie 461
1.1. Sprijinirea modernizării capacităților de producție, respectiv a diminuării acestor capacități în ramurile aflate în criză 471
1.2. Sprijinirea ramurilor de vârf şi a ridicării nivelului tehnic al producției 476
1.3. Susținerea creării şi extinderii întreprinderilor mici şi mijlocii 479

Capitolul 2. Posibilități de orientare a investițiilor în vederea restructurării capacităților de producție 484
2.1. Tendințe înregistrate pe plan mondial în domeniul investițiilor 484
2.2.1. Posibilități de finanțare a investițiilor în vederea restructurării capacităților de producție 489
2.2.1. Rolul autofinanțării în susținerea procesului investițional 489
2.2.2. Alte surse de finanțare a investițiilor 497

Capitolul 3. Evaluarea întreprinderii – premisă a restructurării capacităților producției; probleme teoretice şi metode de determinare a valorii întreprinderii 501
3.1. Premise teoretice ale evaluării 503
3.2. Metode de determinare a valorii întreprinderii 508
3.2.1. Valoarea substanțială 510
3.2.2. Goodwill-ul şi elementele care îl determină 523
3.2.3. Valoarea de randament 530

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE
NR. 1/1991

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE CERCETARE A RELAȚIILOR INTERRAMURI
ȘI A STRUCTURILOR INDUSTRIALE

ASIGURAREA ECONOMIEI NAȚIONALE CU RESURSE ENERGETICE PRIMARE

BUCUREȘTI, 1991

DIRECTOR COORDONATOR: – dr. Aurel Iancu, cercet. şt. pr. gr. I
COORDONATOR DE PROGRAM ŞI DE TEMĂ: – dr. Viorica Răducanu, cercet. şt. pr. gr.II. şef sector

COLECTIV ELABORATOR

- dr. Viorica Răducanu – Cap. 1; Cap. 2; Cap. 6
- Elena Cojocaru (cercet. şt. pr. gr. III) – Subcap. 3.3; Cap. 6
- Rodica Miroiu (cercet. şt. pr. gr. III) – Cap. 5; Cap. 6
- Florina Popa (cercet. şt. pr. gr. III) – Subcap. 4.1, 42.; Cap. 6
- Marina Bădileanu (cercet ştiinţific) – Subcap. 4,3; Cap. 6
- Marius Bulearcă (cercet ştiinţific) – Subcap. 3.2; Cap. 6
- Angela Filip (cercet ştiinţific) – Subcap. 3.4; Cap. 6
- Cristian Sima (cercet ştiinţific) – Subcap. 4.4; Cap. 6
- Elena Tobă (cercet. ştiinţific CTCE - Craiova) – Subcap. 3.3, 3.4
- Doina Zafiu (cercet ştiinţific) – Subcap. 3.1; Cap. 6
- Marian Cîrstian (economist) – Cap. 5
- Iulian Constantin (economist) – Cap. 2

CULEGERE ŞI PRELUCRARE DATE: – Mosorescu Costinuţa, economist – CTCE, Craiova
– Elena Bloţiu, statistician pr.

DACTILOGRAFIERE: – Bărbuţă Luminiţa

CONSULTANŢI DE SPECIALITATE: – prof. univ. dr. Ion Bulborea, Universitatea Bucureşti
– ing. Popescu Tudor, Director general. adj. – Divizia de exploatarea şi protecţia resurse
– ing. Buligă Gheorghe, Director adj. – Direcţia tehnică-investiţii
– ing. Traian Cojocaru, Director general – Departamentul Minelor
– Radu Mihaiu, Director, Direcţia Plan Prognoză Sinteză – Departamentul Petrolului şi Gazelor
– ing. Dumitru Ieremia, Şef Serviciu – Departamentul Minelor

COLABORATORI: – ing. Abraham Otto, C.M. Valea Jiului
– ing. Bărbulescu Nicolae, ing. pr. – Divizia de cercetare, retehnologizare şi ecologie din Compartimentul Tehnic, Departamentul Energiei Electrice şi Termice
– Bilogan Constantin, Director adj. al Diviziei de Centrale Nucleare, Departamentul Energiei Electice şi Tehnice
– ing. Dăncilă Marius, ICEMENERG
– ing. Mititica Nicolae, Ministerul Resurselor şi Industriei
– Popescu Constantin, ing. ICEMENERG
– ec. Dan Veleanu, ICITPML – Craiova

SUMAR

Introducere 7

Capitolul 1. Probleme actuale şi de perspectivă ale asigurării economiei naționale cu energie primară 9

Capitolul 2. Posibilități de asigurare a consumului de energie primară cu resurse energetice primare 20

2.1. Tendințele consumului de energie primară 21
2.2. Tendințele producției de energie primară şi posibilitățile de substituție a combustibililor 23
2.3. Acoperirea necesarului de energie primară din producția internă 26

Capitolul 3. Alternative ale evoluției industriei extractive a resurselor energetice primare 34

1.1. Țițeiul 34
3.1.1. Posibilități de descoperire a noi rezerve în funcție de resursele financiare şi materiale alocate ramurii 36
3.1.2. Asigurarea necesarului de capacități de producție şi a gradului de utilizare a acestuia în activitatea de foraj şi extracție a țițeiului 42
3.1.3. Unele aspecte sociale şi ecologice specifice ramurii 45
3.2. Gazele naturale 46
3.2.1. Posibilități de descoperire a noi rezerve 47
3.2.2. Asigurarea capacităților de producție şi a gradului de utilizare a acestora în activitatea de extracție. Variante de prognoză ale producției 51
3.3. Lignitul şi cărbunele brun 57
3.4. Huila 67

Capitolul 4. Aportul hidroenergiei, energiei nucleare şi a resurselor energetice refolosibile la acoperirea necesarului de energie 75

4.1. Hidroenergia 75
4.2. Energia nucleară 85
4.3. Surse neconvenționale de energie 96
4.4. Recuperarea şi utilizarea resurselor energetice refolosibile 104

4.4.1. Situația actuală a recuperării resurselor energetice refolosibile 105
4.4.2. Perspectiva recuperării resurselor energetice refolosibile 111

Capitolul 5. Posibilități de completare din import a necesarului de resurse energetice primare..... 116

5.1. Gradul de dependență de piața externă în asigurarea consumului de resurse energetice 117
5.2. Elemente de optimizare a importului de resurse energetice..... 122

Capitolul 6. Concluzii 133

Anexe..... 139

Lista lucrărilor publicate în colecția Institutului de Economie Industrială (din 1990 Institutul de Cercetare a Relațiilor Interramuri şi a Structurilor Industriale) “Studii de Economie Industrială” 150

Introducere

În politica de restructurare a industriei şi de trecere la economia de piaţă un rol deosebit se acordă atât evaluării reale cantitative şi calitative a patrimoniului naţional de resurse minerale, cât şi cunoaşterii posibilităţilor concrete de utilizare eficientă a acestora, fie ca resursă energetică, fie ca resursă energetică, fie ca materie primă. O asemenea evaluare a fost şi este oportună pentru determinarea realistă a nivelului producţiei industriei extractive care să permită stabilirea corectă a aportului său la acoperirea necesarului de materii prime şi energie. Totodată, este de menţionat şi faptul că eforturile de valorificare a resurselor naturale, realizate în cele mai variate domenii de cercetare s-au materializat în elaborarea şi introducerea în producţie a unor tehnologii complexe, de mare eficienţă economică şi energetică.

Utilizarea raţională a acestui potenţial implică judecăţi pertinente care să ofere, pe de o parte, un cadru metodologic adecvat de exploatare raţională şi eficientă a zăcămintelor de substanţe minerale, iar pe de altă parte, eforturi susţinute de valorificare a acestor resurse.

Ţinând seama de specificul resurselor naturale ale ţării noastre, ca şi de necesitatea cunoaşterii tuturor laturilor fenomenelor şi proceselor care concură la exploatarea raţională a acestora, s-a elaborat metodologia de fundamentare multicriterială a deciziilor de atragere în circuitul economic a unor zăcăminte de substanţe minerale[1] care, cu unele adaptări, poate fi utilizate şi pentru analiza eficienţei exploatării resurselor naturale de origine vegetală sau animalieră.

Cadrul metodologic fiind creat pentru a răspunde obiectivelor perioadei de tranziţie în programul de cercetare pe anul 1990 al Institutului de Cercetare a Relaţiilor Interramuri şi a Structurilor Industriale, sectorul Economia Resurselor Naturale şi a Energiei are înscrisă ca temă "Asigurarea economiei naţionale cu resurse energetice în funcţie de posibilităţile tehnice şi economice şi de implicaţiile ecologice şi sociale". Având în vedere, faptul că pentru economia României, asigurarea în

---

[1] Vezi în acest sens, "Fundamentarea deciziilor de atragere în circuitul productiv a resurselor naturale", *Caiet de studii de economie industrială*, nr. 84, Institutul de Economie Industrială, Bucureşti, 1989; "Indicatori de apreciere a oportunităţii atragerii în circuitul productiv a resurselor naturale", *Caiet de studii de economie industrială*, nr. 89, Institutul de Economie Industrială, Bucureşti, 1990.

prezent şi în perspectivă a resurselor energetice necesare este o problemă de prim ordin, colectivul de cercetare şi-a propus ca obiectiv general al studiului prezentarea unor alternative de procurare a acestor resurse atât din producția internă cât şi din import. În acest scop s-au luat în considerare trei ipoteze de prognoză bazate pe evoluția, atât a raportului creştere economică-consum de resurse energetice, cât şi a prețului petrolului. Pe baza acestor ipoteze s-au elaborat trei scenarii privind necesarul de energie primară al României pe termen scurt, mediu şi lung. Pentru a determina gradul de acoperire a acestui necesar din producția internă, pentru fiecare resursă primară, s-a analizat potențialul național de rezerve geologice existent la 01.01.1990 şi diferitele posibilități de exploatare a acestuia, potențial care să asigure în condiții de eficiență economică şi energetică o bună parte din consumul energetic al economiei naționale. Astfel, variantele de producție elaborate au respectat principiile generale privind exploatarea rațională a resurselor energetice utilizarea unor surse noi de energie, şi modalitățile de achiziționare de pe piața externă a resurselor energetice primare. Totodată, pentru determinarea gradului de asigurare a economiei naționale cu resurse energetice primare din producția internă s-au analizat avantajele şi dezavantajele fiecărei variante din punct de vedere tehnic, energetic, ecologic, social şi economic.

Prezentarea implicațiilor economice pe care le are procurarea resurselor energetice primare atât din țară, cât şi din import, oferă decidentului posibilitatea de a opta asupra acelui scenariu care este viabil pentru țara noastră în perioadele următoare, precum şi pentru stabilirea politicilor energetice ale României pe termen scurt, mediu şi lung.

În final, colectivul de cercetare ține să mulțumească colaboratorilor din Ministerul Resurselor şi Industriei, respectiv din Departamentul Minelor, Departamentul Petrolului şi Gazelor, Departamentul Geologiei şi Departamentul Energiei Electrice şi Termice ca şi specialiştilor şi cercetătorilor din cadrul ICEMENERG – Bucureşti, ISPE – Bucureşti, ICITPML – Craiova şi ICITPMH – Petroşani pentru sprijinul acordat în procurarea informațiilor necesare elaborării studiului.

Capitolul 1. PROBLEME ACTUALE ŞI DE PERSPECTIVĂ ALE ASIGURĂRII ECONOMIEI NAȚIONALE CU ENERGIE PRIMARĂ

Procesul de restructurare a economiei naționale implică cunoaşterea atât a potențialului național de resurse naturale, cât şi a posibilităților de obținere a acestora din producția internă sau din import. În acest sens, considerăm că în condițiile economiei descentralizate şi a acțiunii legilor economiei de piață, este necesară fundamentarea şi determinarea riguroasă a eforturilor pe care trebuie să le facă țara noastră pentru acoperirea consumului de energie primară atât din producția internă cât şi din import.

Calitatea mai scăzută a rezervelor de resurse energetice de care dispune țara noastră (putere calorifică mai redusă, adâncime mai mare de extracție, conținut ridicat de cenuşă sau de impurități etc.) generează un dezavantaj comparativ în exploatarea acestor zăcăminte, care poate fi compensat numai prin aplicarea unor metode de extracție (în cazul petrolului şi gazelor) şi tehnologii de preparare (în cazul cărbunilor) care să permită un grad avansat de recuperare a resursei în condiții de eficiență economică şi energetică. De aceea, valorificarea rezervelor de resurse energetice de care dispune România, necesită aplicarea sau extinderea unor metode specifice de extracție, cu randamente superioare de recuperare a resurselor din zăcământ (în cazul petrolului şi gazelor) şi tehnologii de preparare (în cazul cărbunilor), cu randamente superioare de extracție, care să prezinte astfel, o exploatare eficientă. Totodată, analizele economice care se vor face pentru atragerea în circuitul economic a noi rezerve vor trebui să evidențieze şi nivelul de eficiență a exploatării acestor zăcăminte comparativ cu alternativa importului resurselor energetice respective.

Condițiile geominiere specifice fiecărui zăcământ influențează nivelul de eficiență economică[1] al activităților din industria extractivă. Astfel, se

[1] De remarcat este faptul că în industria extractivă eficiența economică se subscrie principiului general al eficienței, reprezentând tocmai raportul dintre efectul util şi eforturile făcute pentru prospectarea, punerea în evidență, confirmarea şi stabilirea volumului de rezervă şi exploatarea propriu-zisă a unui zăcământ de substanțe energetice. Obținerea unei eficiențe economice superioare în activitățile de exploatare a unor resurse energetice presupune minimizarea consumului total de muncă necesară producției de energie sub diferitele ei forme.

întâlnesc deseori situații când unități economice care exploatează zăcăminte de substanțe minerale similare şi obțin aceleaşi tipuri de produse miniere sau de resurse energetice, înregistrează cheltuieli de producție, şi mai ales, costuri unitare de producție diferite. Cu alte cuvinte, în industria extractivă, trebuie luată în considerare renta funciară sub forma rentei diferențiale şi a celei absolute.

În literatura de specialitate[1] se apreciază că, la estimarea valorii reale a resurselor naturale trebuie să se pornească de la eficiența folosirii lor, de la luarea în considerare a rentei funciare (atât a celei absolute, cât şi a celei diferențiale), mai ales când această evaluare se referă la resurse limitate. Renta poate fi considerată ca reprezentând avantajele economice comparative obținute într-o anumită perioadă (de regulă, un an) prin folosirea resurselor naturale cu grade restrictive diferite. Când se evaluează, de exemplu, numai rezervele exploatabile de resurse energetice, care asigură, cantitativ şi calitativ, numai parțial necesarul de energie primară al țării, apar fie diferențe între rezerve, sau exploatări miniere în funcție de condițiile de zăcământ şi de amplasare, fie diferențe între resurse datorită solicitării mai mult a unora sau a faptului că sunt mai avantajoase, din punct de vedere economic, în procesul de prelucrare industrială.

Similar cu agricultura, unde renta diferențială este, în mod explicit, admisă pentru produsele obținute de pe terenurile care beneficiază de o fertilitate naturală mai bună, în industria extractivă, produsele realizate în unități economice care exploatează zăcăminte cu condiții geominiere favorabile şi cu cheltuieli de producție mai reduse, sub nivelul celor medii, au posibilitatea, realizării rentei diferențiale. Efectele economice nefavorabile datorate exploatării unor zăcăminte cu condiții geominiere dificile pot fi, în mare parte, atenuate prin introducerea progresului tehnic (metode noi de extracție de mare productivitate, tehnologii de preparare cu randamente de recuperare ridicate etc.). Gradul ridicat de tehnicitate şi aplicarea unor măsuri tehnico-organizatorice adecvate, permit realizarea de către unitățile economice din industria extractivă a unui venit net suplimentar, deci acestea au posibilitatea să obțină, şi în acest caz, rentă diferențială. De exemplu, existența unor zăcăminte de lignit cu condiții

[1] Vezi în acest sens, A. Iancu, *Creşterea economică şi mediul înconjurător*, Editura Politică, Bucureşti, 1979; *Tratatul de economie contemporană*, vol. II, cartea I, Bucureşti, 1988; V. Răducanu, *Eficiența economică a extracției şi prelucrării primare a minereurilor metalifere*, Teză de doctorat, ICCE, Bucureşti, 1988.

geominiere mai favorabile a determinat, în anul 1989, realizarea unor costuri unitare de producție mai mici la cariera Lupoaia (188 lei/t) față de carierele Roşiuța (290 lei/t), Jilț Nord (249,7 lei/t) şi Jilț Sud (413,3 lei/t), sub nivelul celui mediu pe combinat, această unitate minieră obținând deci, un venit net suplimentar. În raport cu celelalte unități miniere din cadrul C.M. Motru, care exploatează zăcăminte de lignit cu putere calorifică apropiată, care e la Lupoaia a înregistrat, de asemenea, rezultate economice mai bune ca urmare atât a aplicării unui sistem de organizare a producției mai adecvat condițiilor naturale, cât şi a unui nivel mai ridicat de înzestrare tehnică a producției, costul unitar de producție la această unitate minieră situându-se, de fapt şi sub nivelul prețului de livrare (195 lei/t) al lignitului. În aceste condiții apreciem că ar trebui analizate cu mai multă atenție problemele care vizează atât eficiența economică a unor unități miniere existente(cum este cazul carierelor Jilț Sud, Jilț Nord şi Roşiuța), cât şi posibilitățile de exploatare de noi zăcăminte. De aceea, dacă şi în noile condiții ale economiei de piață, costurile de producție de la cele trei cariere se vor situa peste nivelul prețurilor de livrare nou stabilite pentru lignit, 351 lei/t[1], considerăm că factorii de decizie ar trebui să analizeze oportunitatea menținerii lor în producție (dacă nu mai există şi alte posibilități de ordin tehnico-organizatoric care să conducă la rentabilizarea acestor unități miniere. Problema rentei diferențiale în industria extractivă derivă deci din faptul că unitățile economice din această ramură dispun de condiții naturale şi materiale inegale, ceea ce determină obținerea de producții şi rezultate diferite la acelaşi volum de cheltuieli de muncă socială. Condițiile naturale mai favorabile nu se pot reproduce la toate unitățile economice; de aceea, cele care le au obțin un venit net suplimentar relativ permanent – renta diferențială.

În acelaşi timp, în industria extractivă, se impune luarea în considerarea şi a rentei absolute, deoarece, prin atragerea în circuitul economic a unor noi zăcăminte se reduce suprafața agricolă, adică se micşorează principalul mijloc de producție din agricultură – pământul. Ceea ce se pierde prin extinderea suprafețelor destinate exploatării resurselor minerale, respective a celor energetice, trebuie refăcut prin alocarea unor investiții către agricultură pentru refacerea terenurilor şi pentru creşterea producției agricole. De altfel, renta absolută în industria extractivă are scopul de a compensa, în primul rând, daunele provocate agriculturii şi în al doilea rând, de a proteja bogățiile solului şi subsolului.

[1] Hotărârea Guvernului României, nr. 1109/1990.

Actuala politică de liberalizare a preţurilor, inclusiv a celor la resursele energetice primare, a avut în vedere următoarele probleme:

- situarea preţurilor de livrare la resursele energetice primare la nivelul celor practicate pe piaţa mondială în condiţiile în care preţul petrolului a crescut atât de vertiginos (de la 17 $ /baril la peste 35 $/baril);
- necesitatea alocării unor fonduri mai mari pentru reintroducerea în circuitul economic a terenurilor afectate de exploatarea unor resurse energetice;
- dreptul statului de a fixa taxa asupra folosirii perimetrelor în care sunt cantonate zăcăminte de substanţe energetice care, de fapt, sunt resurse epuizabile;
- necesitatea unor investiţii speciale pentru dezvoltarea altor sectoare care, pe de o parte, să compenseze declinul natural al unor rezerve iar, pe de altă parte, să ofere locuri de muncă pentru personalul disponibilizat ca urmare a restrângerii activităţilor miniere (datorate epuizării rezervelor).

Exemplificativ, în acest sens, este modul în care s-a stabilit preţul de livrare al petrolului. Astfel, faţă de un cost mediu de producţie de 1.198 lei/t al ţiţeiului obţinut din producţia internă şi un preţ de producţie al producătorului de 2.252 lei/t, s-a stabilit un preţ de livrare[1] către beneficiar de 6.435 lei/t, diferenţa reprezentând-o tocmai renta de monopol. De fapt, renta de monopol oferă statului posibilitatea de a-şi crea fondurile disponibile pentru politica sa economică în domeniul resurselor.

La determinarea mărimii rentei absolute, a preţurilor resurselor, trebuie totuşi să se ţină seama de alte elemente suplimentare cum sunt: rata de epuizare a rezervelor în corelaţie cu cea privind noile descoperiri geologice; situaţia rentelor de monopol din ţările mari producătoare şi exportatoare de resurse energetice; posibilităţile tehnologice de valorificare a acestor resurse etc.

De aceea, considerăm că, în contextual economiei de piaţă, problematica rentei funciare, atât a celei diferenţiale cât şi a celei absolute, trebuie să stea la baza fundamentării preţurilor la resursele energetice. De asemenea, în calculele de eficienţă economică care se fac la un anumit moment trebuie să se ţină seamă de faptul că, pe de o parte, preţul de comercializare pe piaţa externă a anumitor resurse energetice are o mare

[1] Hotărârea Guvernului României, nr. 1109/1990.

fluctuație, iar pe de altă parte, că volumul cheltuielilor de transport de la locul de extracție la locul de destinație a acestor resurse depăşeşte 30% din prețul de achiziționare a lor, de exemplu, prețul petrolului, datorită situației politice internaționale (criza din Golful Persic) a crescut de la 120 la 245 $/t (în medie de la 15 la peste 35 $/baril), ceea ce a condus la un efort valutar suplimentar de aproximativ 500 mil. $ pe trimestru. În ceea ce priveşte volumul cheltuielilor de transport, în special la cărbunii din import, acesta ajunge, în medie, până la 36% din prețul CIF.[1]

Cunoaşterea nivelului prețurilor de producție la principalele resurse energetice este mult mai necesară în condițiile economiei de piață când resursele naturale constituie, de fapt, punctul de plecare în procesul general de formare al prețurilor de formare al prețurilor la toate produsele. Orice majorare a prețurilor la principalele resurse energetice şi la materiile prime obținute fie din producția internă, fie din import, atrage după sine creşterea prețurilor la produsele în care sunt încorporate. De remarcat este faptul că, atât nivelul eficienței economice, cât şi prețul de producție al resurselor energetice obținute din producția internă se modifică în timp. De aceea, atunci când se pune problema atragerii în circuitul economic a noi zăcăminte de resurse energetice implicit a volumului fondurilor de investiții imobilizate pe parcursul întregii perioade (de la cercetare geologică până la exploatarea propriu-zisă) este necesară efectuarea unor analize comparative care să indice ce este mai eficient pentru economia națională: imobilizarea de fonduri pentru o durată mai mare în scopul obținerii resurselor energetice din producția internă sau utilizarea acestor fonduri fie în alte ramuri ale industriei, fie în alte domenii care să permită obținerea unor efecte economice favorabile într-un timp scurt sau periodic (crearea de societăți mixte, depuneri la bănci internaționale, comercializarea eficientă a unor produse prelucrate etc.), prin aceasta obținându-se fondurile disponibile acoperirii valutei necesare importului de resurse. Această problemă este deosebit de importantă în condițiile țării noastre care, deşi beneficiază de un anumit potențial de resurse energetice, datorită condițiilor dificile de extracție şi/sau a conținutului energetic intrinsec mai scăzut, necesită eforturi mari de exploatare.

O asemenea analiză este deosebit de necesară şi pentru determinarea momentului în care exploatarea unui zăcământ devine ineficientă, când se pune problema fie a alocării unor fonduri de investiții

[1] Manuckovski, A.B., *Comerțul internațional cu cărbuni*, Ugoli, iulie 1986, p. 57-61.

suplimentare pentru metode şi tehnologii eficiente din punct de vedere economic sau a unor subvenţii, fie a închiderii unităţii miniere respective.

Subvenţionarea unor activităţi economice trebuie utilizate de către guvern cu multă atenţie datorită implicaţiilor pe care le poate avea atât pe planul competitivităţii produselor, cât şi a performanţelor economiei. Ca atare, în acţiunile guvernamentale de restructurare a industriei, a eforturilor care se fac pentru întărirea monedei şi echilibrarea bugetului, subvenţionarea anumitor ramuri industriale trebuie analizate în funcţie de importanţa acestor ramuri în complexul economic naţional.

Experienţa mondială demonstrează faptul că în economia de piaţă, guvernele subvenţionează numai anumite domenii din industrie şi anume acelea care au importanţă majoră pentru economie. De exemplu, în multe ţări dezvoltate care dispun de rezerve de resurse minerale insuficiente din punct de vedere cantitativ şi de calitate inferioară, industria extractivă este subvenţionată de către stat (de exemplu Germania, Franţa, Suedia etc.). Necesitatea subvenţionării de către stat a unor unităţi economice din industria extractivă trebuie analizată în funcţie de tipul şi importanţa resursei energetice în complexul economic naţional.

Limita subvenţionării de către stat a activităţilor economice din industria extractivă variază de la o resursă energetică la alta şi de la o perioadă la alta. Această subvenţionare vizează fie acoperirea numai a cheltuielilor de extracţie propriu-zise, fie acoperirea volumului total al cheltuielilor de exploatare[1] (extracţie, plus preparare, plus transportul tehnologic).

Problematica acordării de către stat a unor subvenţii (în special pentru anumite unităţi economice din industria minieră) rămâne deschisă şi în viitor, deşi prin Hotărârea Guvernului României, nr. 1109/1990 preţurile medii de livrare ale diferitelor resurse energetice par a fi acoperitoare, fiind stabilite în funcţie atât de costurile medii de producţie realizate pe primele nouă luni ale anului 1990, cât şi de preţurile de comercializare a acestor resurse pe piaţa mondială. Dar, prin noile preţuri de livrare stabilite astfel,

[1] În primul caz, pentru huilă, de exemplu, acoperind-se numai cheltuielile de extracţie, se urmăreşte cointeresarea întreprinderilor de preparare pentru obţinerea numai a acelor sortimente de produse miniere care să permită realizarea de venit suplimentar. În cel de-al doilea caz, statul poate controla întreaga activitate (extracţie şi preparare) şi implicit, posibilitatea realizării acelor sortimente de huilă netă care sunt cerute de economia naţională (ţinând seama de proporţia între huilă cocsificabilă şi cea energetică).

nu s-a putut cuantifica atât influența creşterii prețurilor la materialele utilizate (lemn de mină, covor de cauciuc, explozibil etc.), cât şi de creşterea cheltuielilor cu munca vie, în special datorită sporirii fondurilor destinate pentru CAS (cu aproximativ 4%) şi a celor pentru ajutor de şomaj (cu aproximativ 4%). De asemenea, pentru ca prețul resurselor energetice să fie acoperitor, ar trebui să se ia în calcul şi influența creşterii cheltuielilor cu amortizarea fondurilor fixe, întrucât utilajele şi echipamentele noi destinate industriei extractive vor avea, la rândul lor prețuri mai mari de livrare.

Aceste probleme trebuie analizate cu mai multă atenție deoarece, în industria extractivă unitățile economice vor funcționa după regulile regiilor autonome. Ca atare, unitățile economice din industria extractivă ar trebui să-şi acopere cu veniturile provenite din activitatea lor toate cheltuielile (inclusiv dobânzile, amortizarea investițiilor şi rambursarea creditelor) şi să obțină profit[1] dar, în noile condiții ale prețurilor la materialele utilizate atât în activitățile de extracție, cât şi în cele de preparare, pentru ca unitățile economice respective să fie rentabile, prețurile de livrare ale unor resurse energetice vor trebui să crească destul de mult, de exemplu, la huilă de 2-5 ori față de prețul actual stabilit prin Hotărârea nr. 1109 /1990) ceea ce va avea, la rândul lor şi influențe deosebite în ramurile prelucrătoare şi la consumatorul final.

În aceste condiții, acordarea subvențiilor de către stat pentru desfăşurarea activității anumitor unități economice din industria extractivă trebuie să fie analizată şi comparativ cu eficiența importului anumitor resurse energetice, ca şi cu posibilitățile valutare ale țării noastre pentru plata acestor importuri.

Pentru asigurarea în proporție mai mare a economiei naționale cu resurse energetice din producția internă, vor trebui continuate cercetările geologice atât pentru descoperirea de noi rezerve şi perimetre, cât şi pentru atragerea în circuitul economic a noi zăcăminte. În acest sens, considerăm că se impune respectarea unor principii generale pentru toate tipurile de resurse energetice şi a unora specifice anumitor resurse, ținându-se totodată seama şi de caracteristicile activităților economice din industria extractivă. Astfel:

1. Spre deosebire de ramurile prelucrătoare, în industria extractivă un rol determinant îl are factorul natural (exprimat prin condițiile geominiere

[1] Legea privind reorganizarea unităților economice de stat ca regii autonome şi societăți comerciale, nr. 15, august 1990.

de zăcământ), care influențează atât metodele şi tehnologiile de exploatare cât şi eforturile pe care trebuie să le facă țara noastră pentru obținerea resurselor energetice din producția internă față de cele realizate de alte țări (care beneficiază de condiții de zăcământ mult mai favorabile). Atragerea în circuitul economic şi exploatarea rațională a unor noi zăcăminte de substanțe energetice trebuie să se facă deci numai după o cunoaştere aprofundată a volumului rezervelor geologice şi, mai ales, a celor industriale, a condițiilor naturale specifice acestora şi implicit a posibilităților tehnologice de extracție şi preparare. De aici rezultă faptul că anumite rezerve geologice de resurse energetice pot fi trecute în categoria celor exploatabile industrial, atunci şi numai atunci când, prin aplicarea unor metode de extracție şi a unor tehnologii de preparare se vor putea obține, în condiții de eficiență tehnico-economică, resursele energetice respective. Aceasta constituie, de fapt, principiul fundamental de atragere în circuitul economic al unor zăcăminte de substanțe energetice.

2. Volumul limitat şi declinul natural al rezervelor de resurse energetice impune o evaluare energetică anticipată care să ofere posibilitatea cunoaşterii încă de la început a mărimii “energiei nete” ce se poate obține din exploatarea zăcământului de substanțe energetice propus pentru exploatare. Pentru efectuarea acestor evaluări sunt necesare calcule de optimizare energetică, respectiv, de determinare a raportului optim între efectele (energie netă) şi eforturile energetice (consumul calculat de resurse energetice) specifice exploatării fiecărui zăcământ, în funcție de tehnologiile utilizate în diferitele faze ale fluxului de producție, de nivelul şi stadiul aplicării rezultatelor cercetărilor ştiințifice şi a posibilităților tehnologice. Efectuarea acestor calcule este deosebit de necesară pentru alegerea variantei optime din mai multe variante de producție şi, implicit, pentru determinare oportunității atragerii în circuitul economic a unor noi zăcăminte sau a continuării exploatării celor vechi la care condițiile geominiere s-au înrăutățit şi deci unitățile economice respective devin ineficiente. În acest sens, considerăm că atragerea în circuitul economic a unor zăcăminte de resurse energetice este eficientă numai dacă exploatarea acestuia oferă posibilitatea obținerii “energiei nete”, adică numai atunci când cantitatea de energie consumată (determinată sub forma consumului cumulat de resurse energetice) reprezintă

aproximativ 50% din energia intrinsecă a resursei respective.[1] Acest principiu este fundamental în cazul analizei oportunității utilizării sursei neconvenționale de energie, comparativ cu cele convenționale.

3. Exploatarea zăcămintelor de substanțe energetice, ca și industria energiei electrice contribuie la degradarea mediului înconjurător atât prin retragerea din circuitul agrosilvic a unor importante suprafețe de teren, cât și prin cantitățile de substanțe nocive deversate în ape sau eliminate în atmosferă, antrenarea de praf de la termocentrale, cariere, halde etc. Pentru păstrarea unui mediu înconjurător curat se impune evaluarea, pe de o parte, a daunelor pe care exploatarea anumitor zăcăminte de substanțe energetice le poate provoca mediului înconjurător, iar pe de altă parte, a cheltuielilor necesare pentru înlăturarea acestor daune. Aceste cheltuieli trebuie incluse în volumul total al cheltuielilor implicate de exploatarea zăcămintelor de substanțe energetice. La aceste cheltuieli ce vizează protecția mediului înconjurător, trebuie adăugate și cele sociale[2], adică acelea necesare pentru asigurarea condițiilor normale de muncă și de viață ale salariaților din această ramură. În acest sens considerăm că, volumul cheltuielilor ecologice și sociale trebuie să se situeze sub nivelul cheltuielilor implicate de înlăturarea daunelor produse mediului și a celor de asigurare a calității vieții. Acest principiu nu trebuie emis atunci când se iau deciziile de atragere în circuitul economic a unor zăcăminte noi de substanțe energetice, deși volumul cheltuielilor ecologice și sociale poate diminua efectele economice[3] imediate ale activităților extractive.
4. Estimarea cât mai corectă a eforturilor necesare și a efectelor obținute în urma exploatării unor zăcăminte se impune, cu atât mai mult, cu cât orice supraevaluare a eficienței acestor activități ar avea consecințe defavorabile asupra întregii economii. Dar determinarea

[1] Deoarece randamentul energetic al centralelor termoelectrice se situează în jur de 30% realizarea unei energii nete mai mică de 50% din valoarea intrinsecă a resursei respective va conduce la o energie netă totală (extracție + conversie) nesemnificativă.

[2] Ponderea volumului cheltuielilor sociale, în cele mai multe cazuri, este destul de mare în volumul total al eforturilor pentru atragerea în circuitul economic și exploatarea unor zăcăminte, mai ales atunci când acestea sunt situate în zone izolate, departe de localități și drumuri de acces.

[3] Eficiența acestor eforturi se va dovedi în timp întrucât orice investiție suplimentară efectuată în prezent previne sau atenuează efectele negative asupra naturii datorate activităților de exploatare a unor zăcăminte de substanțe energetice.

eficienței economice a exploatării zăcămintelor de substanțe energetice reprezintă un proces complex care presupune cuantificarea valorică anticipată a efectelor ce se pot obține și a eforturilor ce trebuie făcute ținând seama, totodată, de caracterul epuizabil al acestor resurse. De asemenea, condițiile geominiere specifice fiecărui zăcământ influențează nivelul de eficiență economică al activităților din industria extractivă. Astfel, o situație des întâlnită în industria extractivă este aceea că unitățile economice la care condițiile de exploatare sunt tot mai dificile, cu toate măsurile tehnico-organizatorice luate, înregistrează pierderi, deci desfășoară activități economice ineficiente. În această situație apar două alternative, fie închiderea unităților miniere respective, cu toate consecințele ce se pot înregistra (reducerea gradului de acoperire din producția internă cu resursele energetice în cauză eliberarea unui anumit potențial de forță de muncă care trebuie redistribuit în alte unități economice etc.), fie subvenționarea activităților acestor unități de către stat.

De aceea, în cazul atragerii în circuitul economic a noi rezerve de resurse energetice trebuie estimată de la început limita până la care exploatarea unui zăcământ este eficientă și momentul în care se impune intervenția statului pentru rentabilizarea activității unității respective. La determinarea limitelor de exploatabilitate a unor zăcăminte trebuie să se țină seama și de anumite probleme specifice resurselor naturale, în general, și a celor energetice, în special, și anume: limitarea naturală și dispersarea rezervelor geologice atât cantitativ, cât și calitativ pe diferite zone geografice; modificarea continuă a raportului între cuantumul nevoilor de consum și posibilitățile de obținere a resurselor energetice din producția internă; atragerea în circuitul economic a unor zăcăminte cu condiții miniere tot mai dificile care determină creșterea consumului de muncă și deci implicit, costuri și prețuri mari de producție etc.[1]

Limita de exploatabilitate a unui zăcământ de substanțe energetice din punct de vedere al eficienței economice este dată de raportul între cheltuielile unitare de producție (stabilit în funcție de volumul total al eforturilor de atragere în circuitul economic și de exploatare al acestor zăcăminte) și

[1] Stabilirea corectă a eficienței economice și a limitelor de exploatabilitate a unor zăcăminte de substanțe energetice trebuie făcute în raport cu toți factorii economici, tehnologici, energetici, ecologici și sociali care se intercondiționează și se întrepătrund. În același timp, pentru a se putea determina limita de exploatabilitate a unui zăcământ trebuie să se țină seama și de prețul de comercializare al acestor resurse pe piața externă.

prețul de comercializare pe piața externă a resurselor energetice respective, iar din punctul de vedere al eficienței energetice de mărimea “energiei nete” totale. Cu cât acest raport este mai aproape de unitate şi energia netă obținută este mai mică, cu atât exploatarea acestor zăcăminte este mai puțin eficientă în condițiile tehnico-economice ale momentului analizei.

Situarea costurilor unitare de producție evaluate în dolari sub nivelul prețurilor de comercializare pe piața externă a unei anumite resurse energetice constituie un al doilea principiu fundamental care trebuie respectat la analizarea oportunității atragerii în circuitul economic al unor noi zăcăminte.

5. Pentru a-şi acoperi consumul de energie primară, țara noastră apelează la importul de resurse energetice. Acest import este totuşi limitat pe de o parte de posibilitățile de achiziționare de pe piața externă a resurselor energetice necesare, iar pe de altă parte, de prețul lor de comercializare. De aceea, în analizele care se fac privind posibilitățile de acoperire a necesarului de energie primară din import sau din producția internă nu trebuie omise calculele privind limita de eficiență a acestor importuri. După aprecierea noastră, nivelul importurilor trebuie determinat în funcție atât de prețul de achiziționare pe piața externă a acestor resurse, cât şi de mărirea fondurilor valutare disponibile la un moment dat. Atunci când din producția internă se poate acoperi o parte din necesarul de energie primară la costul de producție sub nivelul prețurilor de comercializare al resurselor energetice respective, nivelul importurilor este mult mai redus. Când prețurile de comercializare sunt sub nivelul costurilor de producție al resurselor energetice obținute din producția internă se pune problema creşterii volumului importului.

În concluzie, apreciem că în condițiile economiei de piață, deşi bogățiile subsolului aparțin domeniului public (statului), cunoaşterea reală a potențialului natural, stabilirea corectă a eforturilor de exploatare şi de asigurare din producția internă în condiții de eficiență a resurselor energetice, a volumului importului pentru acoperirea necesarului de energie, ca şi a nivelului prețului de comercializare a acestor resurse devin probleme prioritare. Orice abatere de la principiile de bază privind, atât atragerea în circuitul economic şi exploatarea rațională şi eficientă a unor zăcăminte, cât şi a modului de asigurare din import, în condiții avantajoase a resurselor energetice necesare, conduce la apariția unor perturbații în activitatea unităților economice din industria extractivă cu influențe negative asupra celorlalte ramuri ale economiei naționale.

Capitolul 2. POSIBILITĂȚI DE ASIGURARE A CONSUMULUI DE ENERGIE PRIMARĂ CU RESURSE ENERGETICE PRIMARE

În condițiile civilizației moderne, energetica a devenit un factor vital al dezvoltării economice şi sociale, întrucât întreaga producție industrială, de transporturi, de construcții etc. funcționează pe această bază. Societatea modernă, cu uriaşul său potențial tehnologic şi de producție ce se dezvoltă vertiginos, nu-şi poate desfăşura activitatea decât dacă dispune de o bază energetică adecvată.

Realizarea unor scenarii viabile pentru perspectivele dezvoltării energetice a României pe termen scurt (1991-1992), mediu (1995) şi lung (2000) presupune, pe de o parte, cunoaşterea anticipată a volumului producției şi consumului de resurse energetice, iar pe de altă parte, a costurilor sociale de procurare a acestora din producția internă sau din import.[1]

Stabilirea anticipată a nivelului consumului şi a volumului producției de energie primară se întemeiază pe principii specifice bine determinate. Astfel, prognozarea nivelului producției de energie primară pe tipuri de resurse presupune cunoaşterea atât a volumului şi calității rezervelor a stadiului progresului tehnic atins în industria extractivă în momentul efectuării scenariilor, cât şi a mărimii eforturilor de cercetare geologică, de atragere în circuitul economic şi de exploatare de noi zăcăminte. Determinarea nivelului şi dinamicii cererii de energie primară nu se poate face însă decât prin luarea în considerare a influenței următorilor factori: creşterea demografică, progresul tehnic şi schimbările structurale ale economiei în procesul creşterii economice. Un parametru esențial pentru evaluarea perspectivelor cererii şi ofertei de energie primară îl reprezintă prețul petrolului care, în evoluția sa, înregistrează oscilații destul de mari de

---

[1] Problematica costurilor la principalele resurse naturale vizează: a) costul importului, care trebuie abordat nu în funcție de situația conjuncturală din momentul analizei, ci pe o perioadă mult mai mare şi pe baza identificării principalelor tendințe; b) costul exploatării bazei proprii energetice trebuie abordat în funcție de volumul rezervelor şi de costul particular al dezvoltării ei: costurile conexe şi mai ales cele implicate de caracterul epuizabil al respectivei resurse energetice (vezi în acest sens Vasile Pilat, *Structuri economice şi problema resurselor în etapa dezvoltării intensive*, Comunicare susținută la Sesiunea Ştiințifică, IEI, Bucureşti, decembrie 1989).

la o perioadă la alta, în funcție de conjunctura internațională economică şi politică. Ca atare, apreciem că societatea românească va trebui să găsească mijloacele adecvate pentru a face față unei inevitabile perioade de tranziție de la condițiile actuale ale dependenței față de țiței, la situația viitoare când alte surse vor fi exploatate cu preponderență.

Cu toate schimbările care se pot înregistra în structura economiei în special a industriei, România va fi dependentă şi în viitor de piața mondială, deoarece nu dispune de un potențial suficient de resurse energetice primare.

2.1. Tendințele consumului de energie primară

Pentru stabilirea nivelului şi evoluției consumului total de energie primară în România, pe perioada 1991-2000 s-au întocmit trei scenarii având la bază următoarele ipoteze:

- creşterea economică într-un ritm mediu anual de 2,5% şi a consumului de energie primară cu 1,4% similar cu cel prevăzut pentru țările dezvoltate cu economie de piață, iar prețul țițeiului se va situa, în medie, între 15 şi 25 dolari barilul[1] (Scenariul A);
- sporirea prețului țițeiului şi situarea sa, în medie, la aproximativ 35 dolari barilul, ca urmare a politicii energetice dusă de marile țări producătoare, caz în care ritmul mediu anual de creştere a consumului de energie primară în România s-a apreciat la 0,75% pentru toată perioada, iar ritmul mediu anual de creştere economică de 1,65% (Scenariul B);
- tendințele rezultate din analiza, atât a ritmurilor medii anuale de creştere economică, cât şi a schimbărilor structurale care se vor produce în industrie sub influența proceselor de retehnologizare şi reorganizare a activității economice.[2] Totodată, s-a considerat că prețul țițeiului în primii doi ani se va menține la aproximativ 35 dolari barilul, pentru ca apoi să scadă până la 25 dolari barilul în anul 2000. Corelat cu aceste tendințe s-a estimat nivelul producției şi consumului de resurse energetice primare după ritmuri medii anuale diferențiate în cele trei etape de prognoză, şi anume: 0,5% în perioada 1991-1992, etapa retehnologizării progresive a activităților economice, apreciindu-se o creştere economică “0” sau

[1] *Developpment et cooperation économique internationale; tendances ŕ long terme du developpment economique et sociale*, ONU, New York, 1988.

[2] Evaluări efectuate în cadrul Sectorului Economia Resurselor Naturale şi a Energiei.

chiar un regres economic față de realizările anului 1989 (luat ca an de bază); 0,75% în perioada 1993-1995, etapă în care va continua procesul de retehnologizare și reorganizare a activităților economice, se vor resimți efectele benefice ale proceselor din etapa anterioară, iar ritmul mediu anual de creștere economică se apreciază la 1,5-2%; 1,25% în perioada 1996-2000, etapă în care se va încheia procesul de modernizare și retehnologizare a activităților economice, în special din industrie, și ca atare, ritmul mediu anual de creștere economică va fi în medie de 2,5 (Scenariul C).

De menționat este faptul că în toate cele trei scenarii ritmul mediu anual de creștere demografică va avea o valoare foarte mică și nu va influența nivelul consumului energetic. De asemenea, s-au avut în vedere și posibilitățile de modificare a structurii economiei, în special a industriei, ca urmare atât a influenței progresului tehnic și tehnologic, cât și a creșterii ponderii proprietății private în unele ramuri ale industriei în perioada de trecere a țării noastre spre o economie de piață.

În structura consumului de energie primară (anexa nr. 1) se remarcă scăderea ponderii exportului datorită reduceri ponderi produselor petroliere rezultate din țițeiul importat (de la 19 mil. tcc în 1989 la 7,8-9,8 mil. tcc în anul 2000) și creșterea, în aceeași perioadă, a ponderii consumului intern de la 81% la 87%.

În ceea ce privește structura consumului intern de energie primară (tabelul nr. 1) se remarcă începând cu anul 1995, creșterea ponderii resurselor energetice primare pentru industria energiei electrice și termice și pentru combustibili, în defavoarea consumului final. Tendința de creștere a consumului de resurse energetice pentru producerea energiei se înregistrează și în țările dezvoltate cu economie de piață. În structurarea consumului final, resursele energetice destinate populației, agriculturii, silviculturii și altor ramuri (în special serviciilor) vor înregistra sporurile cele mai marcante în așa fel încât în anul 2000, ponderea acestora să se apropie de cea înregistrată în țările dezvoltate cu economie de piață (21-22%).

Totodată, se poate remarca scăderea, atât ca pondere, cât și ca volum a resurselor energetice destinate consumului industrial ca urmare a modificării structurii acestei ramuri sub incidența proceselor de retehnologizare și modernizare a activităților economice. Aceste modificări se vor resimți mai accentuat începând cu anul 1995 și vor influența volumul consumului energetic industrial. Astfel, ponderea consumului energetic industrial în consumul total de energie primară se va reduce continuu în țara

noastră ajungând în anul 2000 la 45,2-46,7%, nivel apropiat de cel prevăzut pentru țările dezvoltate cu economie de piață.

Tabelul nr. 1

Repartizarea pe destinații finale a consumului intern de energie primară în România în 1989, 1995 şi 2000

-% -

Ramuri consumatoare	1989	1995			2000		
		Scenariul A	Scenariul B	Scenariul C	Scenariul A	Scenariul B	Scenariul C
Transformarea energiei	15,4	18,9	19,2	18,7	20,4	20,8	21,2
Consumul final, din care:	84,6	81,1	80,8	81,3	79,6	79,2	78,8
- Industrie	62,7	53,8	52,6	53,4	46,7	45,7	45,2
- Transporturi şi telecomunicații	3,7	4,0	4,2	4,2	4,2	4,5	4,5
- Agricultură şi silvicultură	3,9	5,0	5,2	5,2	5,5	5,9	5,5
- Construcții	1,6	1,8	1,8	2,0	2,0	2,1	2,5
- Consumul populației	8,9	12,5	12,9	12,5	17,0	16,4	15,0
- Alte ramuri	3,8	4,0	4,1	4,0	4,2	4,6	6,1
TOTAL CONSUM INTERN DE ENERGIE PRIMARĂ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Sursa: Pentru anul 1989, *Balanța Energetică*, Comisia Națională pentru Statistică, Bucureşti, 1990; pentru ceilalți ani, pe baza datelor din anexa nr. 1.

2.2. Tendințele producției de energie primară şi posibilitățile de substituție a combustibililor

Potențialul energetic național al țării noastre, format din rezerve existente valorificabile şi rezerve de perspectivă, prezintă o serie de particularități în funcție de tipul resursei.

Cercetările efectuate au relevat următoarele:

- pentru cărbuni există o bază importantă de rezerve care poate asigura producția pentru o perioadă mai îndelungată şi necesită totuşi, realizarea capacităților de producție în funcție de condițiile geominiere de tehnica şi tehnologiile existente, precum şi de influența exploatării acestora asupra mediului înconjurător;
- pentru hidrocarburi, deşi baza actuală de rezerve pare satisfăcătoare, datorită declinului natural al energiei de zăcământ

nu se vor putea asigura producția și consumul de petrol și gaze naturale la nivelurile solicitate de economia națională;

- deși s-au conturat rezerve de minereuri de uraniu ce prezintă interes pentru economia națională (gradul de asigurare a consumului anual al celor două grupuri de centrale nucleare electrice de 700 MW este de aproximativ 50 de ani), datorită tehnologiilor poluante de preparare și a costului redus de comercializare pe piața externă a concentratului de uraniu, aceste rezerve se valorifică în mai mică măsură, iar produsul minier obținut se stochează, în vederea utilizării sale în viitoarele centrale nuclearo-electrice;
- pentru hidroenergie există încă posibilități reale de amenajare a unor microhidrocentrale pe râurile interioare ale țării, care pot avea un aport evident la asigurarea cu energie a economiei naționale;
- pentru unele surse neconvenționale de energie se apreciază un aport mai mic la acoperirea necesarului energetic al țării, datorită particularităților factorilor de mediu din țara noastră; excepție fac apele geotermale a căror valorificare poate fi dezvoltată folosind utilaje și tehnologii adecvate, în faza de exploatare și la consumator.

În structura resurselor de energie primară (tabelul nr. 2) în România, se vor înregistra mutații remarcabile, pe de o parte, datorită creșterii producției de cărbune și energie hidroelectrică și, începând cu anul 1994 a energiei nucleare, iar pe de altă parte, ca urmare a scăderii producției de țiței și gaze naturale (figura nr. 1). Fenomenul cel mai marcant este dat de scăderea producției de gaze naturale până la 47,4% în anul 2000 față de 1990 și a celei de petrol până la 73,2% în aceeași perioadă, datorită declinului natural al zăcămintelor care nu poate fi compensat de noile descoperiri geologice și nici prin aplicarea metodelor de creștere a factorului final de recuperare. De fapt, acest fenomen s-a înregistrat și în ultimii ani, dar cu o evoluție mai atenuată, când producția de țiței a scăzut de la 10,7 mil. tone în 1985 la 9,1 mil. tone în 1989 și cea de gaze naturale, în aceeași perioadă, de la 38,9 mld. m.c. la 32,8 mld. m.c.[1] Pentru atenuarea declinului natural al zăcămintelor de hidrocarburi s-au făcut eforturi financiare mari concretizate în noi capacități de producție și într-un număr sporit de sonde ajutătoare, s-au experimentat și pus în aplicare noi tehnologii, toate acestea neavând efectele scontate asupra nivelului producției, ci numai asupra costurilor de producție care au crescut destul de mult, atât la țiței (de la 620 lei/t în 1985,

[1] Pentru anul 1985, *Anuarul statistic al RSR*, DCS, București, 1989; pentru anul 1989, *Balanța Energetică*, Comisia Națională pentru Statistică, București, 1990.

la 1200 lei/t în 1989), cât şi la gaze naturale (de la 54,9 lei/1000 m.c. În 1985 la 72,7 lei/1000 m.c. În 1989), depăşind nivelul preţurilor de producţie.

Aportul energiei nucleare se va resimţi începând cu anul 1994 când va intra în funcţiune primul grup de la Centrala nuclearo-electrică Cernavodă, cu o producţie de 940 GWh, şi din 1995 cu 1980 GWh. În ceea ce priveşte utilizarea energiei nucleare, o atenţie deosebită se acordă asigurării fiabilităţii şi securităţii centralelor nucleare, precum şi eliminării posibilităţilor de poluare a mediului şi a riscurilor de accidente la reactoare şi la instalaţiile auxiliare de răcire. Până în anul 2000 se remarcă, de asemenea, dependenţa energetică a ţării noastre de cărbune, care va deveni astfel combustibilul fosil cel mai important (acest fenomen se va manifesta în majoritatea ţărilor dezvoltate cu economie de piaţă. Dar sporirea aportului cărbunilor la producţia de energie primară trebuie să fie urmată de programe de cercetare-dezvoltare bine fundamentate care să vizeze punerea la punct a unor metode adecvate şi mai economicoase de ardere în termocentrale a acestui combustibil, a unor sisteme eficiente de transport a acestora, precum şi a unor tehnologii de lichefiere şi gazificare subterană pentru zăcămintele cu condiţii dificile de extracţie.

Figura nr. 1. Structura producţiei de energie primară

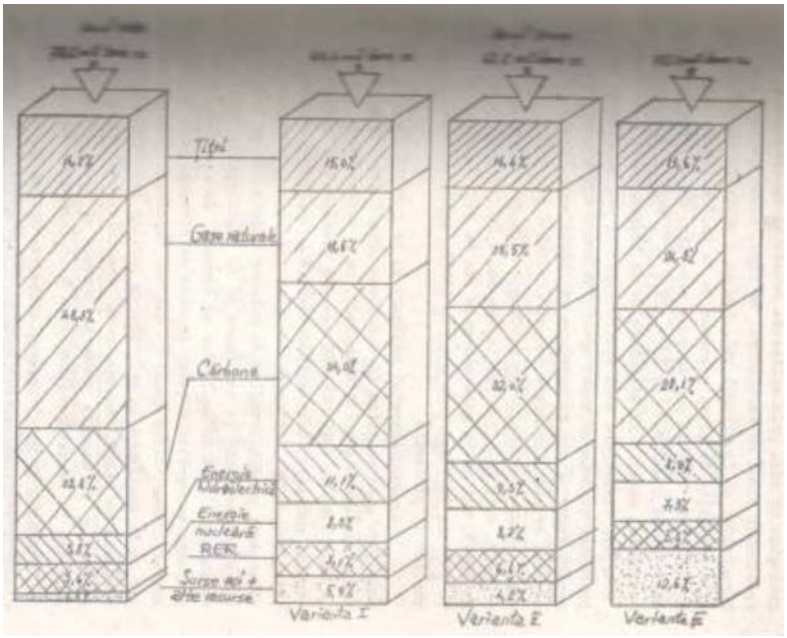

Tabelul nr. 2

Structura producţiei de energie primară în România, în anii 1995 şi 2000

-% -

Resurse de energie primară	Varianta I		Varianta II		Varianta III	
	1995	2000	1995	2000	1995	2000
Total producţie de energie primară, din care:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Cărbune, din care:	33,7	36,6	29,2	34,2	29,9	29,8
- huilă şi antracit	7,1	7,0	5,0	6,3	5,9	6,2
- lignit şi cărbune brun	26,6	29,6	24,2	27,9	24,0	23,6
Ţiţei	24,0	16,1	17,6	15,4	17,3	14,4
Gaze naturale	22,5	20,0	40,5	27,2	38,3	26,4
Energie hidro	11,7	42,0	8,2	10,0	8,2	8,4
Energie nucleară	1,5	8,9	1,0	8,7	0,9	7,7
Surse neconvenţionale de energie	0,5	0,9	1,0	2,1	1,5	6,0
Alte resurse primare	6,1	5,5	2,5	2,4	3,9	7,3

Sursa: Calculat pe baza datelor din anexa nr. 2.

2.3. Acoperirea necesarului de energie primară din producţia internă

Din cele prezentate anterior se relevă faptul că în continuare ţara noastră va fi dependentă de piaţa mondială a resurselor energetice, întrucât producţia internă nu va putea acoperi consumul de energie primară, atât ca volum, cât şi ca structură. Ca urmare a modificărilor structurale care se vor produce în economia naţională, în special în industrie, ca şi datorită trecerii ţării noastre spre o economie de piaţă unde legea cererii şi ofertei va acţiona din plin, se vor înregistra schimbări sensibile şi în structura consumului de resurse primare (tabelul nr. 3). Astfel, în toate cele trei scenarii elaborate privind structura consumului de energie primară pe tipuri de resurse s-a apreciat reducerea ponderii ţiţeiului (de la 35% în anul 1989 la aproximativ 29% în aceeaşi perioadă) şi creşterea, în acelaşi timp, a ponderii cărbunilor (de la 21% în anul 1989, la 29% în anul 2000), a energiei hidro şi nucleare (figura nr. 2).

Analizând raportul între producția și consumul (necesarul) de energie primară, pe surse, (anexa nr. 4) se relevă următoarele:

- în toate cele trei scenarii elaborate, producția internă nu poate asigura în medie decât 33,6-54,6% din necesarul de energie primară;
- pe tipuri de resurse, cel mai redus grad de asigurare a consumului din producția internă se va înregistra la hidrocarburi (22-23% la țiței și 37-38% la gaze naturale), datorită reducerii sensibile a volumului producției la aceste resurse;
- deși volumul extracției de cărbune va crește sensibil, consumul nu va putea fi acoperit în anul 2000 decât în proporție de 50-52% din producția internă (la huilă 27-29% și la lignit și cărbune brun 64-66%);
- aportul energiei nucleare, hidro, surselor noi și a altor tipuri de resurse fiind în continuare redus, acestea nu vor contribui decât într-o mică măsură la acoperirea necesarului de energie primară.

Figura nr. 2. Structura consumului de energie primară

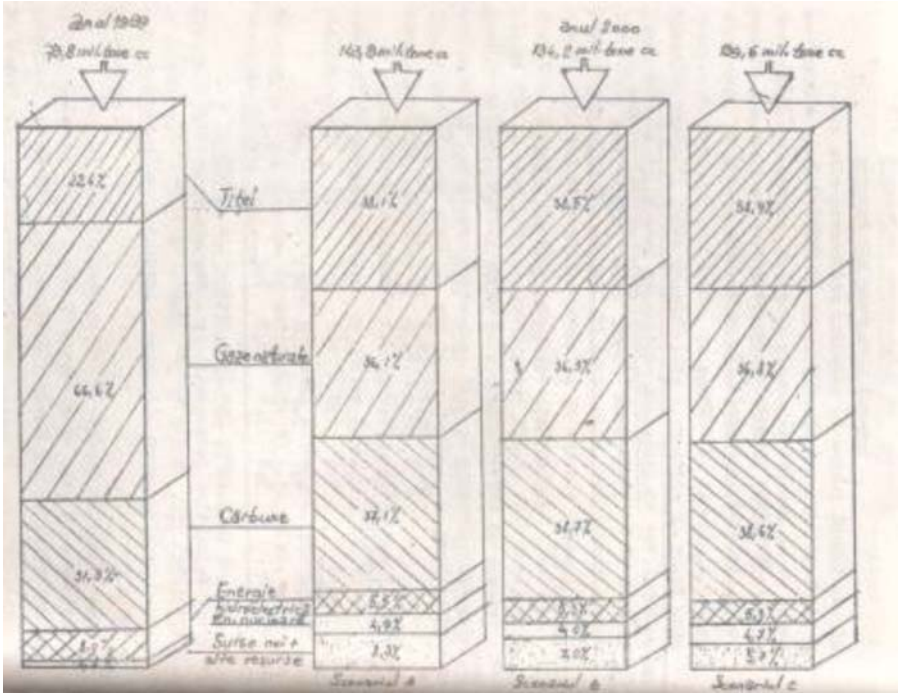

Tabelul nr. 3

Structura consumului de energie primară în România, în anii 1995 şi 2000

-% -

	Scenariul A		Scenariul B		Scenariul C	
	1995	2000	1995	2000	1995	2000
TOTAL CONSUM DE RESURSE ENERGETICE PRIMARE, din care:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Cărbune, din care:	27,4	29,3	27,1	29,6	27,6	29,9
- huilă şi antracit	11,2	11,1	10,8	11,2	11,2	11,3
- lignit şi cărbune brun	16,2	18,2	16,3	18,4	16,4	18,6
Ţiţei	30,7	27,8	30,8	27,9	31,0	28,3
Gaze naturale	33,0	28,5	32,4	29,8	32,9	29,7
Energie. Hidroelectrică	4,0	4,2	3,7	4,1	3,7	4,1
Energie nucleară	0,4	3,8	0,5	3,1	0,5	3,6
Energie din surse neconvenţionale	0,7	3,0	0,2	0,3	1,1	0,9
Alte surse de energie primară	3,8	3,4	5,3	5,2	3,8	3,5

Sursa: Prognoze efectuate în cadrul Institutului de Cercetare a Relaţiilor Interramuri şi a Structurilor Industriale după datele din anexa nr. 3.

În politica energetică viitoare a ţării noastre pentru creşterea gradului de acoperire a necesarului de energie primară din producţia internă, o atenţie deosebită va trebui acordată sporirii randamentului energetic. În acest sens, considerăm că politica preţurilor la energia electrică şi la resursele energetice obţinute din producţia internă va fi elementul fundamental în măsurile luate pentru economisirea energiei. Se impune, pe de o parte, acoperirea cheltuielilor de producţie din veniturile proprii ale întreprinderilor (regii autonome) din industria extractivă printr-o corectă politică de preţuri de producţie, iar pe de altă parte, stabilirea unor preţuri diferenţiate în funcţie de volumul consumului de energie electrică. De asemenea, unul din domeniile în care randamentul energetic va trebui să crească (de la 28% 1989, la 31% 1995 şi 34% în 2000), va fi sectorul de transformare a energiei care cuprinde: producţia de energie electrică şi termică; rafinarea petrolului; utilizarea energiei pentru consumul propriu în centralele electrice; transportul combustibililor şi distribuţia energiei. Creşterea randamentului energetic va contribui sensibil la reducerea consumului energetic (în medie cu până la 10-12%) fără ca ţara noastră să-şi încetinească ritmul mediu anual de creştere economică.

Efectele politicii ţării noastre, care pune un accent deosebit pe creşterea randamentului energetic şi pe substituţia combustibililor, se vor

materializa în reducerea cererii de energie, în medie cu 6-8% (reducerea apropiată de cea prevăzută pentru țările dezvoltate cu economie de piață), concomitent cu reducerea consumului energetic cu 0,8-1,1% în condițiile în care se va menține o creştere a PIB cu un procent mai mare de 0,5% decât cel din cele trei scenarii analizate anterior.

*

* *

Din cele nouă alternative prezentate mai sus privind posibilitățile de asigurare a economiei româneşti cu energia primară necesară, apreciem că scenariul C (varianta II, poate fi considerat cel mai bun, din următoarele considerente:

1. Față de scenariile A şi B în scenariul C (anexa nr. 1) se prezintă diferențiat, pe etape, evoluția necesarului de energie primară, ținând seama de schimbările structurale ce se vor produce în economia națională, în special în industrie, în perioada 1991-2000 ca atare, necesarul de energie primară, aşa cum rezultă din scenariul C va fi cu 4,3% mai mare decât consumul de energie primară realizat în 1989 (față de o creştere cu 7,4% în scenariul A şi cu 0,2% în scenariul B. Creşterea mai rapidă a necesarului de energie primară, aşa cum rezultă din scenariul A, va conduce la un grad mai redus de asigurare a consumului din producția internă, ceea ce va afecta serios balanța de plăți a țării noastre (anexa nr. 6). De asemenea, creşterea în anul 2000 cu 0,2% a necesarului de energie primară față de anul 1989, aşa cum rezultă din scenariul B va putea avea efecte nefavorabile atât pe plan economic (renunțarea la unele unități economice lipsa unor fonduri etc.), cât şi social (disponibilizarea de forță de muncă). De aceea, apreciem că evoluția necesarului de energie primară, aşa cum rezultă din scenariul C este rațională şi corespunde evoluției dezvoltării economice a țării deoarece ține seama de structura economiei româneşti în prezent şi în viitor.

2. Producția de energie primară (anexa nr. 3), ca urmare a epuizării rezervelor sau a creşterii dificultăților de extracție, va avea o tendință de scădere. Totuşi, față de variantele I şi III, în varianta II se prevede o scădere mai moderată a producției de energie primară (în anul 2000), aceasta va ajunge la aproximativ 78% din cea realizată în 1989), datorită măsurilor ce se vor lua pentru: recuperarea din rezerve a unor cantități tot mai mari de țiței şi gaz metan; creşterea producției de lignit şi cărbune brun exploatat în carieră; creşterea aportului hidroenergiei şi a surselor neconvenționale la balanța energetică a țării etc.

3. Gradul de acoperire din producția internă a necesarului de energie primară (anexa nr. 6), aşa cum rezultă din scenariul C (varianta II), va avea

o evoluție descrescătoare, astfel încât în anul 2000 va fi de 43,8%, comparativ cu 42,6% în scenariul A (varianta II) şi 45,6% în Scenariul B (varianta II). O asemenea evoluție deşi implică un efort valutar mai mare este mai favorabilă în varianta propusă de noi deoarece, pe măsura accentuării dificultăților de exploatare, efortul de obținere a resurselor energetice din producția internă crește (este cazul scenariului B), astfel încât costurile de producție depăşesc prețurile de comercializare a acestor resurse pe piața externă. Se poate ajunge la situația în care este mai eficient importul decât producția internă.

4. Din punct de vedere economic scenariul C (varianta II) are condiții mai acceptabile de realizare decât scenariul A deoarece, atât eforturile financiare, cât şi cele energetice sunt mai reduse (tabelul nr. 4). Comparativ cu scenariul C (varianta II) unde volumul investițiilor şi al consumurilor energetice (prognozate) este mai mic, Scenariul B este mai realist, întrucât oferă posibilități mai mari de acoperire din producția internă a necesarului total de energie primară. De fapt, volumul total al investițiilor prevăzute pentru obținerea din producția internă a resurselor energetice necesare este influențat de mărimea investițiilor pentru noile hidrocentrale şi centrale atomo-electrice (atât a celei de la Cernavodă cât şi a celor nou proiectate).

Deoarece la întocmirea scenariului C (varianta II de evoluție a producției) s-au avut în vedere şi implicațiile pe care le au resursele energetice primare asupra desfăşurării întregii vieți economico-sociale în condițiile economiei de piață, considerăm că acest scenariu poate constitui punctul de plecare în stabilirea politicii energetice a țării noastre. Pentru realizarea nivelurilor producției şi consumului de energie primară estimate (prin scenariul C) sunt necesare o serie de măsuri care vizează mai multe aspecte de ordin organizatoric, tehnico-economic, juridic şi social.

Tabelul nr. 4

Volumul consumului energetic total şi al investițiilor necesare pentru obținerea resurselor energetice din producția internă (în anii 1991, 1995, 2000)

Resurse	Varianta	Volumul investițiilor (mil. lei)			Consumul energetic total (mil. tcc)		
		1991	1995	2000	1991	1995	2000
Țiței	I	6,29	5,69	4,95	0,98	0,88	0,77
	II	6,16	5,46	4,54	0,96	0,85	0,71
	III	6,02	4,98	3,94	0,94	0,78	0,61

Resurse	Varianta	Volumul investițiilor (mil. lei)			Consumul energetic total (mil. tcc)		
		1991	1995	2000	1991	1995	2000
Gaze naturale	I	1,03	0,79	0,52	0,62	0,48	0,32
	II	1,05	0,84	0,60	0,63	0,49	0,34
	III	0,92	0,26	0,28	0,57	0,24	0,20
Lignit şi cărbune brun	I	0,63	1,08	1,43	0,42	0,45	0,57
	II	0,50	1,83	0,93	0,48	0,61	0,66
	III	0,50	0,82	0,92	0,51	0,65	0,70
Huilă	I	3,51	4,21	3,91	1,78	1,78	2,15
	II	3,51	4,38	4,40	2,06	2,15	2,69
	III	4,24	5,48	5,31	2,31	2,60	3,14
Energie hidroelectrică	I	9,56	12,44	12,65	0,02	0,03	0,03
	II	9,63	12,54	13,00	0,02	0,03	0,03
	III	9,58	13,72	13,73	0,02	0,03	0,03
Energie nucleară	I	5,15	9,00	19,30	-	0,03	0,24
	II	5,15	9,00	20,00	-	0,03	0,29
	III	5,15	9,00	21,00	-	0,03	0,33
TOTAL	I	26,17	33,21	43,03	3,82	3,65	4,08
	II	26,00	34,05	43,47	4,15	4,15	4,72
	III	26,41	34,26	45,18	4,35	4,33	5,01

Sursa: Calculat în cadrul ICRISI.

1. Sub raport legislativ pentru a se asigura cadrul juridic necesar desfăşurării activităților din industriile extractive şi energetice în perioada de tranziție la o economie de piață, se impune pe lângă revederea şi elaborarea actelor normative cu caracter general şi o reevaluare a reglementărilor specifice domeniilor analizate. Astfel:
   - în domeniul cercetării geologice şi a industriei extractive se impune elaborarea următoarelor legi şi reglementări juridice: legea privind proiectarea, finanțarea şi execuția lucrărilor geologice; legea minelor; legea petrolului; legea privind evaluarea construcțiilor, a terenurilor şi plantațiilor care se preiau din proprietatea particulară sau a statului (contra cost); elaborarea unor reglementări privind formarea prețurilor de livrare ale țițeiului şi gazelor;
   - în domeniul sistemului energetic național se impune elaborarea unei legi a energiei electrice şi termice care să reglementeze, în principiu, aspecte organizatorice, funcționale, economice, tehnice şi juridice legate de producerea, transportul, furnizarea şi utilizarea energiei electrice şi termice

2. Sub raport organizatoric sunt necesare măsuri de reorganizare, atât activităților de cercetare geologică şi a celor din industria extractivă, cât şi a celor din domeniul energetic. Aceste măsuri, trebuie să aibă în permanență în vedere faptul că bogățiile subsolului şi industria energiei electrice şi termice vor constitui proprietatea statului şi în cadrul instaurării şi afirmării mecanismelor economiei de piață. Astfel, în cazul lucrărilor de cercetare geologică, fazele inițiale (prospectarea şi exploatarea preliminară) vor trebui să fie executate de Departamentul Geologiei iar exploatarea de detaliu va trebui să fie făcută pe baza unor studii elaborate de instituții de specialitate.

În ceea ce priveşte coordonarea şi controlul activităților extractive, aceste vor trebui asigurate de un organism guvernamental care va avea şi rolul de gestionare şi valorificare a resurselor minerale.

În domeniul energetic rolul de coordonator în gestionarea energiei electrice şi termice îl va avea, de asemenea, un organism guvernamental care va trebui să asigure, totodată, şi funcționarea normală şi dezvoltarea sistemului energetic național.

3. Sub raport tehnico-economic şi social se impune acordarea în continuare, de către stat, a fondurilor de investiții necesare, atât pentru activitățile de cercetare geologică şi extractivă, cât şi pentru acțiunile de retehnologizare a acestor activități, astfel:
   - retehnologizarea activităților de cercetare geologică va trebui să aibă în vedere: a) modernizarea dotării cu aparatură şi echipament care să faciliteze intensificarea cercetărilor fundamentale, a perfecționării activității laboratoarelor care să permită dezvoltarea structurilor de geneză şi acumulare a substanțelor minerale utile etc.; b) aplicarea unor tehnologii noi de prospectare geofizică prin dotarea cu aparatură şi echipamente perfecționate care să descifreze condițiile geologice mai complexe în care sunt acumulate rezerve de substanțe utile solide; c) introducerea unor tehnologii perfecționate de prospectare seismică pentru evidențierea unor noi rezerve de hidrocarburi în zonele cu geologie complicată şi la mare adâncime etc.;
   - retehnologizarea producției industriei extractive de petrol şi gaze va trebui să se axeze pe acțiuni de aducere a decalajelor existente în prezent față de țările avansate în acest domeniu, ceea ce impune: modernizarea tehnicilor de investigare geologică, modernizarea tehnologiilor şi echipamentelor pentru realizarea

forajului sondelor cu efecte directe în creşterea productivității muncii şi reducerea investițiilor; specializarea şi retehnologizarea activităților de preparare, condiționare şi întreținere a fluidelor de foraj etc.;

- retehnologizarea producției industriei miniere care va trebui să vizeze extinderea aplicării tehnologiilor perfecționate şi modernizate la lucrările de deschidere şi pregătiri miniere, modernizarea utilajelor tehnologice folosite atât în subteran, cât şi în cariere, modernizarea tehnologiilor din uzinele de preparare în scopul creşterii calității produselor miniere etc.

Capitolul 3. ALTERNATIVE ALE EVOLUȚIEI INDUSTRIEI EXTRACTIVE A RESURSELOR ENERGETICE PRIMARE

1.1. Țițeiul

Dezvoltarea industriei extractive a țițeiului în România presupune modernizarea unei ramuri cu veche tradiție, ce asigură 35% din volumul țițeiului livrat capacităților de rafinare, o industrie aflată acum mult sub nivelul tehnologic mondial. Această stare defavorabilă este accentuată şi de condițiile naturale dificile, specifice unor zăcăminte aflate într-un stadiu avansat de deplatare (epuizare). Producția de țiței realizată de trusturi ce au în exploatare mari bazine petrolifere este influențată, în principal, de vechimea exploatării acestora, care le conferă o tendință similare de comportare în timp (tabelul nr. 5)[1].

Astfel, pentru zonele vechi, este specifică ponderea mare a impurităților în fluidul extras (82,5-95%) a numărului de sonde de producție (19-23%), a țițeiului extras prin pompaj (18,8-29%) şi a producției în volumul total realizat la nivelul ramurii (18,3-21,5%). Ca urmare, activitatea de cercetare geologică, de foraj şi de producție vizează, în prezent, descoperirea rezervelor la mare adâncime (5.500 m) şi a celor din platoul continental al Mării Negre, posibilitățile de exploatare a zăcămintelor de mare adâncime (5.500 m) şi a celor marine (în ape cu adâncime de peste 100 m), lucrări care se pot dezvolta pe baza cooperării cu alte țări. În urma informațiilor de specialitate furnizate, compartimentul geologic poate face reconsiderarea rezervelor de perspectivă, în prezent supraevaluate, datorită tendinței de creştere în mod nerealist, în ultimii ani, a factorului final de recuperare.

Pe plan mondial, rezervele recuperabile de țiței la începutul anului 1988 erau suficiente pentru 43,6 ani, în ipoteza menținerii nivelului actual de consum. Cele mai mari rezerve sunt cantonate în zona Orientului Mijlociu (63,7% din rezerva mondială) şi pot asigura nivelul consumului țărilor din zonă pe o perioadă de peste 120 ani. Ca urmare, în viitor şi o eventuală

---

[1] Datele prezentate în lucrare sunt prelucrate pe baza celor existente la departamentul Petrolului şi Gazelor şi reprezintă realizări la nivelul anului 1989.

criză a țițeiului va fi relativă şi va avea aceeaşi manifestare zonală, datorită distribuirii neuniforme a rezervelor. Literatura de specialitate existentă pe plan mondial menționează nivelul rezervelor recuperabile (exploatabile) cele care au un grad avansat de cunoaştere. În timp, volumul acestora se modifică, atât ca urmare a desfăşurării de noi lucrări geologice şi a perfecționării metodelor de recuperare intensivă, dar mai ales condiționat de nivelul prețului de comercializare al țițeiului. Creşterea prețului țițeiului pe piața mondială stimulează dezvoltarea industriei extractive în țări producătoare, în defavoarea importului.

Tabelul nr. 5

Nivelul principalilor indicatori de producție în extracția țițeiului

- total ramură 100% -

Unitatea organizatorică	Țiței net extras	Țiței extras prin erupție	Țiței extras prin pompaj	Debit mediu de țiței	Total fluid extras	Procent de impurități	Număr de sonde
T.F.E. Bolintin	21,6	2,7	29,1	105,1	52,8	95,0	23,0
T.F.E. Boldeşti	21,3	14,4	23,2	94,1	14,8	82,5	22,1
T.F.E. Piteşti	18,3	16,2	18,8	101,6	14,1	84,1	19,3
T.F.E. Arad	12,1	15,1	10,1	94,1	8,0	81,4	11,5
T.F.E. Moineşti	11,2	3,5	15,9	61,2	5,2	73,7	18,2
T.F.E. Tg. Jiu	8,1	11,2	2,9	109,3	4,2	76,6	5,8
Petromar	7,4	36,9	-	6110,2	0,9	0,3	0,1

O particularitate ce tinde să se generalizeze asupra tuturor țărilor producătoare de țiței este extinderea zonei de interes asupra teritoriului marin, suprafață care deține, în prezent, aproximativ 30% din rezervele mondiale de țiței. Dar cercetarea geologică a mediului marin necesită un volum sporit de investiții, prin creşterea costului sondelor de exploatare de 3-6 ori pentru zone cu grad mediu de dificultate şi creşteri de peste 20 ori pentru zonele arctice foarte dificile, comparativ cu zonele din platformele continentale de mică adâncime.

Prin urmare, se poate aprecia că, în viitorul apropiat nu se va face simțită lipsa reală a acestei resurse, în condițiile unor prețuri ale țițeiului nu foarte mari față de nivelul actual, deoarece există unele țări producătoare de țiței capabile să atenueze efectele politicii de monopol a altora, astfel încât poate avea loc o reconsiderare a zonelor de interes (pentru producție şi import).

3.1.1. Posibilități de descoperire a noi rezerve în funcție de resursele financiare şi materiale alocate ramurii

Activitatea de cercetare geologică în industria extractivă a țițeiului în România, fază premergătoare activității de producție propriu-zisă, prin datele şi informațiile pe care le furnizează privind structura cantitativă şi calitativă a rezervelor fundamentează perspectiva dezvoltării ramurii; situația potențialului geologic de țiței din România la 01.01.1990[1] este prezentată sintetic în figura nr. 3.

Figura nr. 3. Structura potențialului geologic de țiței la 01.01.1990

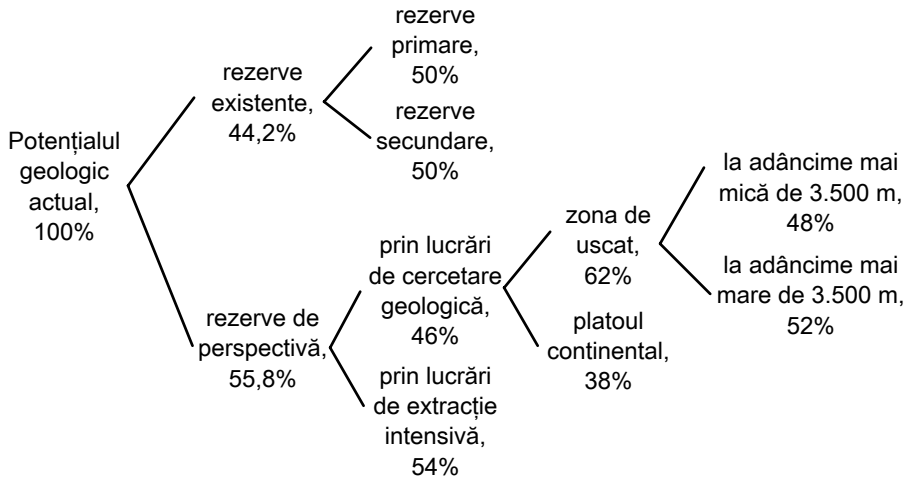

Rezervele existente[2] reprezintă mai puțin de jumătate din potențialul geologic actual (44,2%); ele formează baza proiectării exploatării şi pot asigura economia națională din rezerva internă, la nivelul producției anului 1989, pentru o perioadă de aproximativ 25 ani.

Rezervele existente pot fi exploatate prin energia proprie a zăcământului în proporție de 50% (rezerve primare), restul necesitând

[1] Institutele de specialitate din domeniul petrolului întocmesc studii privind potențialul geologic de la intervalele de 4-5 ani, deoarece complexitatea acestei munci precum şi inexistența unui volum suficient de date care să justifice noi interpretări nu permit elaborarea lor la intervale mai scurte; în prezent, este în lucru un nou studiu asupra potențialului geologic al României.

[2] Rezervele existente se întâlnesc în literatura de specialitate şi sub numele de rezerve sigure, dovedite sau exploatabile.

suplimentarea energiei de zăcământ (rezerve secundare). Din rezervele secundare, 15% necesită metode de recuperare complicate, metode mai puțin experimentate până acum, astfel încât zăcămintele valorificate prin aplicarea proceselor de recuperare intensivă participă cu 30% la realizarea producției de țiței (tabelul nr. 6).

Tabelul nr. 6

Structura producției de țiței obținută prin metode de recuperare intensivă în trusturile de foraj extracție

-% -

Unitatea organizatorică	Producția suplimentară - mil. t -	din care prin metoda:					
		Injecție de apă	Combustie subterană	Injecție de abur	Injecție de gaze	Injecție de soluții chimice	Minerit
T.F.E. Bolintin	0,830	85,6	14,4	-	-	-	-
T.F.E. Arad	0,616	4,9	86,8	8,3	-	-	-
T.F.E. Moinești	0,427	100,0	-	-	-	-	-
T.F.E. Pitești	0,368	96,7	3,3	-	-	-	-
Petromar	0,267	100,0	-	-	-	-	-
T.F.E. Boldești	0,219	58,0	0,5	23,7	14,1	-	3,2
T.F.E. Tg. Jiu	0,070	91,8	-	-	4,5	3,5	-

Gradul mai redus de participare a rezervelor secundare la realizarea producției indică dificultățile materiale și tehnologice generate de aplicarea proceselor de recuperare intensivă la scară industrială.

Extracția rezervelor de țiței existente a necesitat un cost mediu de 1.198,20 lei/t[1]; față de acest nivel[2], unitățile extractive au realizat abateri semnificative (T.F.E. Moinești 1.599,40 lei/t, T.F.E. Bolintin 1.384,90 lei/t – tabelul nr. 7), datorită condițiilor dificile specifice vechimii exploatării și gradului diferit de aplicare a metodelor de recuperare intensivă. Modificarea prețului de producție a țițeiului, în sensul creșterii acestuia de la 890 la

[1] Nivelul indicatorilor economici și de producție menționați în lucrare reprezintă valori realizate în anul 1989, existente la Departamentul Petrolului și Gazelor.

[2] În structura costului de producție, ponderea revine cheltuielilor pentru amortizarea fondurilor fixe (39-41%), celelalte cheltuieli importante (pentru combustibili, energie și apă; retribuții și cota pentru descoperiri rezerve) având o participare aproximativ constantă (9-11%).

2.252[1] lei/t, determină funcționarea în condiții de eficiență a tuturor unităților de producție din ramură. Acest preț de producție corespunde, pentru un curs de revenire de 35 lei/dolar, unui preț al țițeiului de 9,15 dolari/baril, cu mult sub nivelul practicat pe piața mondială (în cursul anului 1989 şi primele şase luni ale anului 1990, prețul țițeiului a fost de 17-21 dolari/baril, iar acum depăşeşte 30 dolari/baril), astfel încât din punct de vedere al costului de producție, exploatarea țițeiului indigen este eficientă comparativ cu prețul acestei resurse energetice pe piața externă.

Tabelul nr. 7

Costul şi prețul de producție realizat în industria extractivă a țițeiului în anul 1989

Unitatea organizatorică	Total producție - mil. t -	Costul de producție - mil. t -	Prețul de producție - lei/t -
TFE Bolintin	1,971	1.384,9	1.104,8
TFE Boldeşti	1,948	1.038,9	837,6
TFE Piteşti	1,679	944,0	617,5
TFE Moineşti	1,031	1.599,4	1.133,6
TFE Arad	1,113	1.133,4	873,2
TFE Tg. Jiu	0,741	920,0	713,7
TOTAL ZONA DE USCAT	8,483	1.198,2	886,0
Petromar	0,679	1.464,5	2.850,0

Prognoza geologică apreciază rezervele de perspectivă ce se obțin pe seama aplicării metodelor de recuperare intensivă la 54% din rezerva totală estimată. Determinarea unei tendințe riguroase a costurilor de producție, ca urmare a influenței extinderii aplicării acestor metode nu este posibilă deoarece influența condițiilor naturale de zăcământ în prezent mai puțin cunoscute în cazul rezervelor de perspectivă) poate conduce la

[1] Noul preț de livrare a țițeiului către rafinării este de 6.600 lei/t, iar întreprinderea de transport al țițeiului prin conducte preia acest țiței cu 6.435 lei/t de la trusturile de foraj-extracție; deoarece trusturile sunt obligate la plata unui impozit pe circulația mărfurilor de 65%, rezultă un preț de producție marginal de 2.252 lei/t țiței la nivelul trusturilor de foraj-extracție.

abateri mult prea mari față de un nivel mediu, de referință, acceptat[1], de exemplu, pentru unitățile organizatorice care aplică preponderent (peste 90%) aceeaşi metodă de recuperare (injecția de apă), abaterea costului de producție este de 70% (de exemplu, T.F.E. Moineşti realizat 1.599,4 lei/t față de 944,0 lei/t în cazul T.F.E. Piteşti). Totuşi, se poate aprecia că, în ipoteza dublării actualelor costuri de producție, ca urmare a creşterii cheltuielilor suplimentare antrenate de aplicarea metodelor de recuperare intensivă, extracția țițeiului indigen se menține eficientă comparativ cu prețul mondial al resursei.

Valorificarea rezervelor secundare se face prin suplimentarea energiei de zăcământ prin intermediul unui fluid injectat în zăcământ, iar acesta reprezintă factorul care influențează în cea mai mare măsură nivelul consumului de energie în extracția țițeiului. De aceea, perfecționarea aplicării metodelor de recuperare intensivă urmăreşte minimizarea cantității de fluid injectat necesară extracției suplimentară a țițeiului, măsură cu efect direct asupra eficienței procesului (tabelul nr. 8).

Tabelul nr. 8

Consumul specific de fluid injectat pentru unele metode de recuperare intensivă

Unitatea organizatorică	Injecția de apă m^3/t țiței	Injecția de gaze m^3/t țiței	Injecția de aer m^3/t țiței	Injecția de abur m^3/t țiței
T.F.E. Bolintin	36,0	-	6.105,1	-
T.F.E. Tg. Jiu	89,2	8.754,6	-	-
T.F.E. Arad	116,8	-	2.482,0	15,6
T.F.E. Piteşti	26,7	-	2.753,1	-
T.FE. Boldeşti	40,0	1.831,0	24.491,6	11,4
T.F.E. Moineşti	14,7	-	-	-
Petromar	4,4	-	-	-
Nivel mediu	28,7	2.490,7	3.170,7	13,7
Nivel mondial	5-25	2.000-3.000	3-4.000	5-6

[1] De altfel, aşa cum s-a menționat, în prezent se face o reevaluare a rezervelor de perspectivă exploatabile prin aplicarea metodelor de recuperare intensivă, care să țină seama mai exact de posibilitățile de asigurare a tehnologiilor adecvate de exploatare, precum şi a condițiilor materiale necesare aplicării acestora.

Literatura de specialitate menționează nivelul maxim al acestui consum de la care aplicarea metodei este considerată ineficientă, fapt ce sugerează un nivel al rentabilității foarte ridicat, impus industriei extractive în alte țări.

Un indicator important utilizat în aprecierea eficienței procesului de obținere a resurselor energetice este consumul energetic specific (direct şi cumulat). Consumul energetic specific direct (la nivel de ramură) are un nivel relativ scăzut 0,1124 tcc/t țiței pentru faza de extracție (8% din echivalentul energetic al țițeiului extras) şi aproximativ 0,1757 tcc/t țiței pentru fazele de foraj, extracție şi transport a țițeiului (12,6% din echivalentul energetic al țițeiului extras). Având în vedere că energia înglobată în utilaje reprezintă, în medie, aproximativ 0,046 tcc/t țiței[1], aportul energetic net al țițeiului extras (energia netă disponibilă) este de 1,2416 tcc/t țiței în urma fazei de extracție (randament de extracție 88,7%) şi de 1,1783 tcc/t țiței; în urma fazelor de foraj, extracție şi transport (randament de extracție a țițeiului de 84,1%). Aceste consumuri se modifică pentru țițeiul extras prin procesele de recuperare intensivă, şi pot diminua considerabil randamentul de extracție (tabelul nr. 9).

Tabelul nr. 9

Consumul energetic şi randamentul de extracție pentru unele metode de recuperare intensivă a țițeiului

Indicatorul	Metoda de recuperare		
	Injecție de apă	Injecție de abur	Combustie subterană
1. Consum specific suplimentar caracteristic metodei de recuperare, tcc/t	0,0292	0,9746	0,1964
2. Consum specific total[x)], tcc/t	0,2509	1,1953	0,4181
3. Randamentul de extracție a țițeiului[xx)],%	82,1	14,7	70,2

[x)] S-a inclus consumul suplimentar al metodei de recuperare intensivă, consumul pentru extracție, foraj şi transport, precum şi consumul cumulat.

[xx)] S-a calculat prin raportare la puterea calorifică a țițeiului.

Sursa: Estimări pe baza datelor de la Departamentul Petrolului şi Gazelor.

[1] *Studii de economie industrială*, nr. 23, Bucureşti, IEI, 1982.

Perspectiva dezvoltării industriei extractive a țițeiului vizează extinderea unor metode de recuperare, mai puțin folosite în prezent, asupra zăcămintelor cu condiții favorabile şi creşterea, pe această bază, a rezervei recuperabile. Se au în vedere metodele termice de recuperare (injecția de abur) şi metode chimice (injecția de polimeri şi de soluții micelare şi injecția de CO_2); de altfel acestea sunt metodele de extracție cele mai eficiente, sub aspectul nivelului factorului final de recuperare realizat. Aceste metode participă la obținerea producției cu numai 3,7% (injecția de abur) 0,1% (injecția de soluții micelare).

Volumul investițiilor alocat industriei extractive a țițeiului, investiții care au scăzut constant în ultimii ani este destinat preponderent (65%) activității de foraj şi extracție propriu-zisă, lucrărilor pentru construirea şi echiparea sondelor de exploatare şi de promovare a rezervelor prin lucrări de recuperare intensivă. Nivelul indicatorului pentru această categorie de investiții este aproximativ 720 lei/t țiței extras, față de aproximativ 290 lei/t pentru rezerva exploatabilă de categoria (A+B), rezerve rezultate în urma lucrărilor geologice pentru conturarea în detaliu. De asemenea, volumul investițiilor include şi fondurile destinate lucrărilor geologice prin foraje de deschidere, pentru prospectare şi exploatarea preliminară, în urma cărora se promovează rezervele de categoria (C_1+C_2), nivelul acestor investiții fiind de peste două ori mai mare decât în cazul rezervei de categoria (A+B). Păstrarea, în continuare, a acestui ritm de investiții permite menținerea nivelului actual a gradului de asigurare a producției din rezerve (25 ani) sau chiar creşterea acestuia, în condițiile în care are loc accentuarea declinului natural al zăcămintelor. De menționat, că scăderea nivelului producției de țiței extras conduce la creşterea gradului de asigurare în mod artificial, acesta nefiind însoțit de o creştere reală a volumului rezervelor.

În concluzie, se poate aprecia că efortul pentru descoperirea de noi rezerve prin lucrări de cercetare geologică şi pentru creşterea recuperării țițeiului nu vor influența defavorabil, peste limita de eficiență, nivelul unor indicatori specifici industriei extractive a resurselor energetice. Dezvoltarea acestei industrii în condiții de eficiență este posibilă prin modificarea prețului de producție a țițeiului la nivelul unităților productive (prin deplasarea ponderii beneficiului spre unitățile productive, de extracție, în defavoarea celor care execută numai operații de transport şi distribuție a țițeiului); includerea în costurile de producție a cotei reale de cheltuieli pentru descoperirea rezervelor; perfecționarea metodelor de recuperare intensivă în vederea reducerii consumurilor specifice de fluid injectat şi a creşterii randamentului de extracție.

3.1.2. Asigurarea necesarului de capacități de producție şi a gradului de utilizare a acestuia în activitatea de foraj şi extracție a țițeiului

Evitarea impactului defavorabil asupra economiei a fluctuației prețului țițeiului din import necesită menținerea unui nivel maxim posibil al producției interne. Factorul care influențează în mod continuu volumul producției de țiței este declinul natural al zăcământului care se manifestă în timp prin reducerea (cu 2%) a debitului anual al sondelor; pentru anul 1989, această reducere a fost de 4,3% dar ea poate oscila în jurul acestei valori.[1] De aceea, pentru fundamentarea prognozei producției de țiței se estimează trei ritmuri posibile de reducere a debitului sondelor (tabelul nr. 10). Adoptarea lor are la bază elementul de incertitudine pe care îl presupune activitatea de extracție a resurselor naturale, prin neconfirmarea, în faza de producție, a unor evaluări cantitative sau calitative din faza de cercetare geologică. Acest risc poate fi redus prin schimbarea tehnologiilor şi echipamentelor de investigare geologică, folosirea interpretării tridimensionale a datelor, modelarea, urmărirea şi măsurarea parametrilor de funcționare a metodelor de recuperare intensivă.

Ca urmare a acestui ritm diferit de scădere, debitul sondelor la nivelul anului 2000, poate fi de 29,9 – 23,8 t/sondă lună efectuată.[2]

Tabelul nr. 10

Prognoza debitului sondelor de extracție a țițeiului

Anul	Debitul mediu de țiței (tone/sondă lună efectivă) în funcție de ritmul de scădere anuală estimat:		
	4,5%	**5,5%**	**6,5%**
1991	45,0	44,1	43,1
1992	43,0	42,7	40,3
1995	37,6	36,1	33,0
2000	29,9	27,4	23,8

Sursa: Estimări pe baza datelor existente la Departamentul Petrolului şi Gazelor.

[1] Producția de țiței realizată pe primele 8 luni ale acestui an este mai redusă decât cea a anului 1989 cu 12% ca urmare atât a influenței declinului natural (care determină o scădere de 2%), cât şi a unei activități mai puțin eficiente (influență de 10%).

[2] Noțiunea de "sondă lună efectivă" semnifică perioada de funcționare a unei sonde de producție pe parcursul unei luni calendaristice (în medie 28,2-29,1 zile).

Capacitatea de producție disponibilă la nivelul ramurii este estimată prin creşterea anuală a fondului sondelor de producție cu aproximativ 4.000 sonde luni efective finalizate în urma activității de foraj pentru exploatarea (aproximativ 720 săpate anual, care să înlocuiască 3-4% din fondul sondelor scoase anual din funcțiune şi să asigure totodată creşterea capacităților de producție pe structurile noi). De asemenea, se acceptă un coeficient de utilizare a fondului de sonde de 0,948 valoare medie realizată la nivelul ramurii.

În baza elementelor menționate, se determină un volum al producției de țiței de 8,37-8,74 mil. tone în 1991, 6,93-7,90 mil. tone în 1995 şi 5,48-6,88 mil. tone în 2000 (tabelul nr. 11).

Tabelul nr. 11

Prognoza producției anuale de țiței

Anul	Capacitatea de producție, număr de sonde luni efective	Producția de țiței – mil. tone – pentru o reducere a debitului de:		
		4,5%	5,5%	6,5%
1991	194.210	8,74	8,56	8,37
1992	198.210	8,52	8,46	7,98
1995	210.210	7,90	7,59	6,93
2000	230.210	6,88	6,31	5,48

Sursa: Estimări pe baza datelor existente la Departamentul Petrolului şi Gazelor.

În ce priveşte realizarea capacităților de producție (construcția sondelor) activitatea de foraj trebuie să asigure săparea a aproximativ 864 mii m anual numai pentru exploatare, corespunzător unei adâncimi medii a sondelor de 1.200 m. Deci, pe parcursul unui an, sunt necesare aproximativ 1.515,79 instalații luni (considerând viteza de foraj de 570 m/instalație lună) sau un număr de 162 instalații fizice (pentru un coeficient de utilizare a fondului de timp calendaristic de 0,77).

În variantele de producție prognozate, fiecare din parametrii menționați se consideră realizabili, deoarece ei corespund nivelului actual de dotare (materială, cu personal etc.) a ramurii.

Un element important al prognozei îl constituie coeficientul de utilizare a timpului calendaristic (pentru fondul sondelor de exploatare şi pentru fondul instalațiilor de foraj), indicator ce cumulează influența tuturor elementelor ce contribuie la asigurarea continuității procesului productiv.

În primul caz (fondul sondelor de exploatare) nivelul indicatorului este ridicat (0,948), fiind uşor influenţat de structura producţiei, în care predomină sistemul de extracţie prin pompaj (85% din numărul sondelor în exploatare), sistem al cărei funcţionare reclamă dese opriri şi intervenţii la sonde (tabelul nr. 12).

În general, industria extractivă de ţiţei poate fi apreciată ca o industrie veche, în declin, stare ilustrată la nivelul principalilor indicatori de producţie.

Tabelul nr. 12

Nivelul unor indicatori de producţie în funcţie de sistemul de extracţie a ţiţeiului în anul 1989

Indicatorul	UM	Total	din care:		
			erupţie	gaz-lift	pompaj
Ţiţei net extras	mil. t	9,173	1,838	1,341	5,980
	%	100[x)]	20,0	14,6	65,2
Debit de ţiţei	t/SLE[xx)]	49,2	149,5	68,5	38,8
	%	100	3 ori	140	79
Numărul sondelor în exploatare	număr	15.940	779	1.616	13.520
	%	100	5	10	85
Total fluid extras	mil. t	74,788	4,021	9,868	60,894
	%	100	5,4	13,2	81,2
Impurităţi	%	87,8	54,3	86,4	90,2

[x)] Diferenţa (0,2%) până la 100% o reprezintă producţia obţinută prin alte sisteme de extracţie.

[xx)] Sondă lună efectivă.

Pentru activitatea de foraj, acest coeficient de utilizare este mai redus (0,77) şi reflectă condiţiile mai dificile ale acestei activităţi. Astfel, timpul afectat forajului propriu-zis (35%) este aproximativ jumătate din cel realizat în unele ţări cu tradiţie, fiind influenţat defavorabil de timpul necesar remedierii accidentelor tehnice şi de timpii de oprire (datorită lipsurilor în asigurarea bazei tehnico-materiale, fiabilităţii scăzute a echipamentelor de lucru a aparatelor de măsură şi control de proveniență autohtonă, insuficienţei echipelor de lucru etc.). Schimbarea structurii organizatorice în interiorul departamentului în direcţia specializării unităţilor, prin constituirea întreprinderilor prestatoare de servicii (pentru forajul sondelor, investigare

geofizică, lucrări şi operaţii speciale la sonde, lucrări de suprafaţă, baze de aprovizionare etc.) şi a unităţilor pentru execuţia lucrărilor (investiţii, reparaţii capitale, intervenţii etc.) va contribui la reducerea timpilor neproductivi.

În concluzie, se poate aprecia că evoluţia producţiei de ţiţei va fi însoţită şi în viitor de fenomenul de declin, fapt ce va conduce la scăderea cantităţii extrase cu 0,2-0,35 mil. tone anual. Această evoluţie va avea loc în condiţiile menţinerii eforturilor actuale pentru o extracţie extensivă, eforturi concretizate în construcţia anuală unui mare număr de sonde de producţie.

3.1.3. Unele aspecte sociale şi ecologice specifice ramurii

Aşa cum s-a menţionat, industria extractivă a ţiţeiului este o industrie veche, dar care nu are complet rezolvate problemele legate de asigurarea numerică a forţei de muncă, deşi, aproximativ 46,3 mii oameni lucrează în ramura extracţiei ţiţeiului. Prin urmare, este necesară atât creşterea numerică a personalului (a numărului de echipe de lucru, în special pentru activităţile de intervenţie, reparaţii capitale, punere în producţie etc.), cât şi modificarea structurii de pregătire profesională a acestuia, în concordanţă cu noile condiţii generate de modernizarea tehnologiilor şi echipamentelor de lucru.

De asemenea, este necesară reconsiderarea nivelului de încadrare a acestei ramuri, ca urmare a importanţei ei în economie şi prin comparaţie cu cele cu un grad de dificultate asemănător (construcţii, energetică etc.) şi, în special, pentru personalul care lucrează pe platformele marine. De asemenea, prin modificarea preţurilor de livrare între unităţile componente ale departamentului şi deplasarea ponderii beneficiului şi impozitului pe circulaţia mărfurilor spre unităţile productive (în defavoarea unităţilor specializate doar în transporturi şi distribuţia ţiţeiului) se asigură funcţionarea unităţilor productive în condiţii de eficienţă. O influenţă favorabilă asupra eficienţei ramurii o are şi modul de calcul a costurilor de producţie pentru ţiţei (prin diminuarea cheltuielilor totale efectuate cu suma reprezentând valoarea gazelor asociate – 2.570 lei/1.000 m.c. – livrate de schelele de producţie consumatorilor).

Trebuie subliniat că nivelurile de producţie estimate în lucrare sunt realizabile în condiţiile asigurării capacităţilor de foraj şi producţie prevăzute; prognoza departamentului petrolului apreciază un nivel al producţiei mai scăzut luând în considerare o reducere importantă a dotării tehnico-materiale.

În ce priveşte sursele de poluare a mediului, de degradare a solului generate de activitatea de extracţie a ţiţeiului, pot fi menţionate:

- volumul mare de apă sărată vehiculată în sistem închis (de aproximativ 8 ori volumul de țiței extras). Apa sărată se reintroduce în strat, prin sondele vechi, dar de multe ori provoacă contaminarea pânzei de apă freatică, datorită neetanşeității sondelor şi neizolării perfecte a orizonturilor de apă dulce (cazul zăcămintelor de la T.F.E. Pitești);
- degradarea unei suprafețe de teren de aproximativ 1.000 m^2 în jurul fiecărei sonde de producție, suprafață utilizată în caz de intervenții (pentru reparații, tratamente etc.);
- noroiul de foraj şi țițeiul care pot contamina apa de mare, în cazul sondelor aflate pe platformele marine;
- menținerea, în interiorul suprafețelor agricole, a unor drumuri de acces nemodernizate, care să permită circulația vehiculelor de mare greutate;
- extinderea unui volum mare de gaze de ardere rezultate în urma procesului de combustie subterană;
- hidrocarburile existente în apele reziduale rezultate în urma procesului de separare a țițeiului de impurități, care pot contamina solul şi apele freatice.

Dintre sursele de poluare a mediului menționate, sunt specifice procesului de extracție a țițeiului apa sărată şi gazele de ardere ce însoțesc combustia subterană, celelalte fiind cauze ale poluării numai întâmplător, în caz de producere a unor accidente tehnice. De asemenea, trebuie amintit procesul de zgurificare parțială a zăcământului în cazul combustiei subterane, când se consumă pentru întreținerea arderii aproximativ 3-5% din rezervă. Acest fenomen nu afectează însă calitatea zăcământului, având în vedere că prin aplicarea injecției de abur se pot obține rezultate favorabile.

3.2. Gazele naturale

Gazele naturale reprezintă un combustibil ieftin nepoluant (care arde aproape complet), uşor de extras şi transportat etc.

În țara noastră, zăcămintele de gaze naturale se găsesc în special în Transilvania şi Muntenia (zona subcarpatică). În bazinul Transilvaniei, gazul metan[1] se găseşte în zăcăminte dispuse la adâncimi între 150-1600 m, cu un grad ridicat de puritate (99,17-99,77% metan, restul azot, oxigen şi

[1] Gazele naturale se compun din gaz metan din Transilvania (67,43% din producția totală a anului 1989) şi gaze din zona extracarpatică (gaze libere şi gaze asociate de la trusturile de petrol).

bioxid de carbon) şi presiune mare (40-60 atm.). Zăcămintele din celelalte zone sunt mai puţin bogate în metan şi cu presiuni mai mici (20-40 atm.). Recent în afara zăcămintelor cunoscute anterior (bazinul Transilvaniei şi Munteniei), au mai fost descoperite şi puse în exploatare alte zăcăminte situate în zona subcarpatică şi în platforma continentală a Mării Negre.

Descoperirea de noi şi importante zăcăminte de gaze naturale în diferite părţi ale lumii, dezvoltarea transportului la mari distanţe (până la câteva mii de km) asigură posibilitatea ca acest combustibil să fie folosit oriunde şi de către oricine. La începutul anului 1987, rezervele mondiale existente de gaze naturale au fost de 102.615 mld. mc, ceea ce reprezintă o creştere cu 4,1% faţă de evaluările anului precedent. Distribuţia geografică a rezervelor mondiale de gaze naturale existente la 1 ian. 1987 era următoarea: 44% în ţările est-europene, 25,5% în Orientul Mijlociu, 13% în America (până în prezent cele mai exploatate rezerve fiind cele din America de Sud), restul de 17,5% găsindu-se în alte zone.

Integrarea gazelor naturale în sistemele energetice proprii fiecărei ţări relevă locul pe care acest combustibil l-a câştigat, contribuind, în anul1987, cu 21% la acoperirea necesarului mondial de resurse energetice primare. Progresul realizat de gazele naturale pe piaţa energetică mondială (în anul 1987 această resursă reprezenta peste un sfert din consumul total de energie primară în SUA, URSS, Canada şi peste jumătate din acest consum în Olanda) este determinat de obţinerea sa cu costuri reduse şi de faptul că acesta este un combustibil uşor de controlat şi eficient din punct de vedere al protecţiei mediului.

3.2.1. Posibilităţi de descoperire a noi rezerve

Rezultatele activităţilor de prospecţiune şi cercetare geologică s-au materializat într-un apreciabil potenţial de rezerve geologice, format din rezerve existente (valorificabile) şi rezerve de perspectivă[1]. De menţionat este faptul că rezervele existente sunt evaluate pe criterii geologice, urmare a lucrărilor de exploatare efectuată, şi criterii economice, iar rezervele de perspectivă sunt evaluate numai pe baza lucrărilor de prospecţiune.

Potenţialul actual de rezerve al României este alcătuit din 73,4% rezerve existente şi 26,6% rezerve de perspectivă, structurate după tipul lor (tabelul nr. 13) şi după zone geologice majore (tabelul nr. 14).

---

[1] Recent, s-a mai propus şi o altă terminologie: rezerve dovedite şi rezerve nedovedite (vezi în acest sens *Norme tehnologice privind clasificarea, calculul, omologarea şi evidenţa rezervelor de gaze naturale*, ICPPG - Câmpina, 1990).

Tabelul nr. 13

Structura pe tipuri a potențialului rezervelor de gaze naturale la 01.01.1990

-% -

Structura	Rezerva totală	din care:			
		Rezerve existente		Rezerve de perspectivă	
		% din rezerva totală	% din rezerva existentă	% din rezerva totală	% din rezerva de perspectivă
TOTAL, din care:	100,0	73,4	100,0	26,6	100,0
1. Uscat, din care:	96,5	72,5	98,8	24,0	90,2
- peste 3.500 m	86,0	69,6	94,9	16,4	61,8
- sub 3.500m	10,5	2,9	3,9	7,6	28,4
2. Platforma continentală a Mării Negre	3,5	0,9	1,2	2,6	9,8

Sursa: Date de la Departamentul Geologiei.

Tabelul nr. 14

Structura pe zone geologice a potențialului rezervelor de gaze naturale la 01.01.1990

-% -

Structura	Rezerva totală	din care:			
		Rezerve existente		Rezerve de perspectivă	
		% din rezerva totală	% din rezerva existentă	% din rezerva totală	% din rezerva de perspectivă[1]
TOTAL, din care:	100,0	73,4	100,0	26,6	100,0
1. Depresiunea Transilvaniei	53,4	47,7	65,0	5,7	21,3
2. Zona extracarpatică din care:	43,1	24,8	33,8	18,3	68,9
- Depresiunea Getică	16,7	10,1	13,7	6,6	24,7
3. Platforma continentală a Mării Negre	3,5	0,9	1,2	2,6	9,8

Sursa: Date de la Departamentul Geologiei.

Nota: [1] structura este dată la 01.01.1989.

Totodată, coeficientul anual de consum mediu din aceste rezerve pe întreaga țară este 5,5% (valoarea apropiată de cea realizată pe plan mondial), ceea ce determină o atenuare a epuizării potențialului zăcămintelor. De menționat este faptul că multe zăcăminte cu caracteristici productive mai bune şi cu presiuni ridicate se exploatează cu coeficienți de consum de 7-13%, ceea ce, în viitor va determina o epuizare mai rapidă a potențialului lor productiv.

Ca urmare, gradul de asigurare a producției din rezervele existente, este de 17,6 ani şi din rezervele de perspectivă este de 6,4 ani.[1]

Rezervele existente[2] au ponderea cea mai mare deoarece din punct de vedere cantitativ şi calitativ acestea prezintă un grad ridicat de certitudine, deşi extracția gazelor naturale se face cu pierderi întrucât costurile de producție prin exploatarea cu tehnologiile actuale sunt mai mari decât prețurile de livrare stabilite.

Din totalul rezervelor existente în zăcăminte 36% sunt de joasă presiune[3] (sub 20 atm.), care se pot folosi în apropierea sursei (de obicei în industria chimică şi în alte scopuri tehnologice, încălzirea locuințelor, încălzirea apei menajere, sere etc.) sau se transportă la distanțe mari prin comprimare, iar cca 64% sunt cu presiuni mai mari de 20 atm. (deci de înaltă şi medie presiune) şi pot constitui surse de alimentare a conductelor de transport pentru distanțe mari şi medii (sub acțiunea propriei presiuni). În

---

[1] Pe măsura exploatării în dinamică a rezervelor de gaze naturale, prin pierderea presiunii proprii de zăcământ, producția scade, fapt ce implică o creştere artificială a gradului de asigurare din rezerve; ca urmare, evoluția în timp a indicatorului nu este semnificativă.

[2] Rezervele existente sunt localizate în 274 structuri geologice (din care peste 80% sunt localizate în 2 sau mai multe zăcăminte suprapuse în cadrul unei structuri), răspândite integral pe teritoriul țării, atât în zona de uscat (98,8%), cât şi pe platoul continental al Mării Negre (1,2%). Cele mai importante structuri, şi, respectiv, rezerve sunt concentrate în Depresiunea Transilvaniei (65%), restul de 35% fiind localizate în zona extracarpatică. Zăcămintele de gaze naturale sunt situate la adâncimi cuprinse între 200 şi 4.300 m, din totalul rezervelor de uscat 94,9% se află la adâncimi peste 3.500 m, iar restul de 3,9% la adâncimi mai mici de 3.500 m. Este importantă relevarea acestui aspect deoarece obținerea unei producții de la o adâncime mai mare este strâns legată de creşterea cheltuielilor de exploatare pe metrul cub extras.

[3] Din punct de vedere a presiunii la care se găsesc gazele naturale în zăcământ, există zăcăminte de înaltă presiune (peste 60 atm.), zăcăminte de presiune medie (între 60 şi 20 atm.) şi zăcăminte de joasă presiune (între 20 şi 2 atm.), limita minimă la care se exploatează fiind de 2 atm. şi 5.000 Nmc/zi sondă, clasificare acceptată pentru gaze la omologarea lor ca rezerve recuperabile (vezi în acest sens, Nicolae Puşcotu, *Extracția gazelor naturale*, Editura Tehnică, 1989).

Depresiunea Transilvaniei, principalul furnizor de gaz metan al țării (în anul 1989 a realizat peste 67% din producția totală), din rezerva totală existentă numai 57% din zăcăminte au presiuni mai mari de 20 atm.

Referitor la rezervele de perspectivă este important de arătat faptul că în perioada viitoare, rezervele de gaze din depresiunea Transilvaniei (21,3%) vor fi depășite de cele posibil de descoperit în Depresiunea Getică (24,7%), ceea ce trebuie să determine o schimbare de optică relativ la amplasarea consumatorilor față de sursele potențiale de gaze.

Rezervele existente și de perspectivă[1] determinate pentru gazele naturale alături de rezerva deja consumată.

Deja consumată (în total 51,2%) atestă că deși potențialul actual este aparent satisfăcător (48,8% rezerve rămase), acesta nu va putea asigura în viitor menținerea nivelului producției sau cerințelor consumatorilor datorită declinului natural al energiei de zăcământ, pentru care dezvoltarea producției este limitată de calitatea (presiunea și adâncimea) și volumul rezervelor.

Ritmul anual de creștere a rezervelor a fost apreciat pentru următorii 10 ani în funcție de condițiile geologice ale teritoriului României, precum și de posibilitățile tehnice și tehnologice ale industriei românești în viitorii ani. În această situație s-au estimat creșteri ale rezervelor de 9 mld. mc/an în perioada 1990-1995 și de numai 8 mld. mc/an în perioada 1996-2000, ca urmare a epuizării resurselor. Gradul de asigurare din rezerve a producției a scăzut continuu din 1980. Din acest considerent, deoarece volumul producției prevăzut pentru perioada 1991-1995 depășește de 2,35 ori volumul rezervelor ce vor putea fi descoperite, se impune acordarea unor importante fonduri bănești (tabelul nr. 15), cu toate că fondul de rezerve de gaze existente la 01.01.1990 va scădea până în 1995 cu 16%.

Tabelul nr. 15

Structura investițiilor pentru ramura extractivă a gazului metan

Destinații	Total investiții	din care:		
		Descoperiri rezerve	Extracție	Lucrări geologice de deschidere
	100%	35,23	46,01	18,76

Sursa: Date de la Departamentul Petrolului și Gazelor.

[1] Se remarcă în acest sens, absența datelor din tabelul 14 pentru rezervele de perspectivă grupate pe trepte de presiune, deoarece la gazele naturale estimarea este mai dificilă. Totodată, vom preciza faptul că rezervele sunt estimate la 01.01.1989 deoarece lucrarea – de estimare – cu termen 31.12.1990 este complexă și se face doar din 5 în 5 ani, cifrele din tabel fiind rezultatul unor reevaluări anuale a potențialului rezervelor de perspectivă la 01.01.1989, estimate la Departamentul Geologiei.

În condițiile în care ponderea investițiilor pentru descoperirea rezervelor a reprezentat, în mod constant, peste jumătate din totalul investițiilor alocate ramurii (58-60%), în anul 1988 numai volumul destinat pentru descoperirea de noi rezerve a fost mai mare cu peste 100 mil. lei decât investițiile necesare extracției gazului metan.

Efortul important care se face de industria extractivă a gazului metan pentru descoperirea de noi rezerve şi punerea acestora în valoare este reprezentat şi de greutatea specifică mare pe care o dețin "cheltuielile pentru descoperiri rezerve" în costul total de producție (peste 50%).

Pentru asigurarea din rezerve a producției la capacitățile existente sunt necesare: îmbunătățirea mijloacelor tehnice de cercetare geologică şi creşterea mijloacelor financiare pentru asigurarea unei creşteri anuale de rezerve mai substanțiale; reducerea producției de gaze, în special, din zăcămintele cu coeficienți anuali de consum ridicați (peste 5,5%) în vederea atenuării declinului natural şi protejarea rezervei; redistribuirea principalilor consumatori de gaze mai aproape de surse (datorită reducerii presiunii de zăcământ şi, implicit, a rezervelor de presiune mare şi medie), pentru a reduce distanțele de transport şi a evita consumurile suplimentare de energie pentru supracomprimarea gazelor; continuarea şi inițierea de lucrări de cercetare geologică, ca şi de lucrări destinată stabilirii aplicabilității tehnologiilor de mărire a recuperărilor gazelor naturale în cazul rezervelor de perspectivă.

3.2.2. Asigurarea capacităților de producție şi a gradului de utilizare a acestora în activitatea de extracție. Variante de prognoză ale producției

Asigurarea cantităților de gaz metan pentru satisfacerea necesităților de consum atât ca materie primă, cât şi ca resursă energetică impune extinderea exploatării unor zăcăminte chiar cu parametrii mai puțin favorabili decât până în prezent (presiunea hidrodinamică proprie a zăcămintelor mică, adâncime de extracție mare). Toate acestea antrenează eforturi şi efecte diferite de la un zăcământ la altul, în funcție de anumite condiții:

- modul de consumare a rezervei geologice recuperabile:
- posibilități de punere în valoare a rezervei de perspectivă
- volumul producției puternic dependent de cererea fluctuantă a consumatorului şi de presiunea de zăcământ);
- numărul de sonde diferențiat de la o perioadă la alta a anului etc.

Extracția gazului metan prezintă anumite particularități față de celelalte resurse energetice date de variații sezoniere a producției (60% din cerere în trim. I, IV, şi 40% în trim. II şi III), ceea ce implică realizarea unor capacități de producție pentru satisfacerea vârfului de consum. Dacă până în anul 1980 tendința declinului producției din primul trimestru nu a fost accentuată (explicabil prin atragerea unor rezerve cu potențial ridicat), după 1980, datorită diminuării debitului sondelor, ca urmare a reducerii potențialului zăcămintelor, a fost necesară realizarea unor stații de compresoare în câmpurile de extracție pentru a putea permite transportul gazelor la consumator prin rețeaua de distribuție.

De aceea, activitatea de extracție a gazului metan impune analiza implicațiilor economice a producției în funcție de necesar, numărul capacităților de producție şi potențialul zăcămintelor. Această analiză trebuie să țină seama de unii factori care au implicații directe în activitatea specifică a extracției gazului metan, cum sunt:

- scăderea eficienței lucrărilor de cercetare geologică (în sensul unui efort mare investițional la un volum mic de rezerve descoperit);
- epuizarea structurilor geologice cu parametrii de zăcământ favorabil şi repartizarea lor neuniformă pe teritoriul țării;
- declinul natural al zăcămintelor, explicabil prin scăderea presiunii hidrodinamice proprii, cu influență negativă asupra debitului sondelor;
- tendință de scădere a purității gazelor;
- alternativa înlocuirii gazului metan în balanța energetică, fie cu alți combustibili (cărbune, energie nucleară etc.), fie prin asigurarea consumului din import.

Analiza evoluției şi structurii producției de gaze naturale în ultimii ani dovedeşte implicațiile acestor factori de influență:

- stabilitatea destul de mare a structurii producției (aproximativ 78% din producția totală de gaze naturale reprezintă gazul metan şi 22% gazele asociate);
- tendința de scădere a producției totale (cu 3-11% anual), ca urmare a epuizării zăcămintelor bogate (cu puritate mare) şi a reducerii presiunii zăcămintelor.

Tendința generală de scădere a volumului producției de gaze naturale e însoțită şi de reducerea ponderii acestora în balanța energetică (cu 2-6% mai mică în ultimii 2 ani).

O situație mult mai grea se înregistrează, însă, în acest an (1990), în condițiile în care extracția pe primele 8 luni a scăzut cu cca 20% producția nerealizată în 8 luni e de cca 400 mil. dolari). Este important de subliniat faptul că deşi la nivelul anului 1990 s-a prevăzut o scădere la 87,4% a producției (ca urmare a declinului natural al zăcămintelor) față de cea a anului trecut, pe primele 8 luni ale anului 1990 aceasta s-a situat la 80,5% mai mult cu 7% decât inițial, ca urmare, în principal, a reducerii productivității muncii.

Printre altele, se impune la nivelul ramurii, valorificarea superioară a gazelor pe structura Bărbunceşti, prin construirea şi punerea în funcțiune a unei stații noi de degazolinare la joasă presiune, ceea ce determină prelucrarea a 500 mii mc gaze/zi cu un efort investițional de 80 mil. lei; modernizarea tehnologiilor de prelucrare a gazelor din platforma continentală a Mării Negre pentru prelucrarea a 500 mii mc gaze/zi în instalația Midia, ceea ce necesită un efort de investiții de 100 mil. lei etc.

Totodată, trebuie remarcat faptul că, deşi în intervalul 1985-1989 producția extrasă a scăzut cu 15,6%, iar consumul total de combustibil convențional utilizat în extracția gazului metan s-a redus cu 28% consumul specific de energie electrică creşte cu 8,1%. Acest consum suplimentar se datorează, în principal, volumului crescut de gaz metan care necesită comprimarea pentru asigurarea livrării la consumatori.

În ceea ce priveşte evoluția şi structura costului de producție în perioada 1986-1989, cercetările efectuate evidențiază următoarele aspecte: în totalul cheltuielilor de producție, 50% reprezintă doar cheltuielile pentru descoperiri rezerve; ponderea redusă şi relativ constantă (6-8%) a cheltuielilor pentru salariile muncitorilor; creşterea, în această perioadă, de la 11 la 24% a cheltuielilor cu combustibilul, energia, apa ca urmare a dificultăților de transport generate de scăderea presiunii în zăcământ; ponderea mare (25-30%) a cheltuielilor pentru amortizarea fondurilor fixe (care au sporit anual cu cca 8%) cheltuieli cauzate de compensarea declinului producției; în perioada analizată costul unitar de producție a crescut cu până la 14%, iar prețul unitar de producție cu până la 33%.

Gazul metan fiind un combustibil ieftin, dezvoltarea industriei extractive a acestei resurse s-a făcut pe seama unor cheltuieli minime comparativ cu valoarea energetică obținută (cca 33 mii tcc) în 1989). Astfel, în structura costurilor se evidențiază lipsa cheltuielilor cu materia primă, iar consumul de materiale, combustibili şi energie este redus.

Având în vedere, însă, nivelul foarte apropiat între costul şi preţul de producţie şi faptul că prin preţurile de livrare nu s-a putut asigura recuperarea cheltuielilor efectuate, volumul pierderilor înregistrate de Centrala Gazului Metan – Mediaş, în anul 1989, a fost de 2,2 mld. lei. Aceste pierderi sunt fictive deoarece prin preţul de livrare a gazelor către consumator, în 1989 s-au format acumulări sub forma "impozitul pe circulaţia mărfurilor" de 22 mld. lei (adică 72% din totalul c.m.). În acest sens, pentru "rentabilizarea" ramurii extractive de gaze pe lângă măsuri organizatorice, se impune şi corectarea preţurilor de producţie (influenţa acţionând numai asupra impozitului pe circulaţia mărfurilor).

Astfel, în noile condiţii de liberalizare a preţurilor, acestea se vor modifica după cum urmează: pentru gazul metan livrat de la schelele de extracţie către întreprinderea Exploatare Conducte Magistrale (ICEM) de la 700 la 2.570 lei/1.000 mc (din care 90% reprezintă i.c.m.), iar pentru gazele libere livrate de trusturi către ICEM de la 700 la 2.570 lei/1.000 mc (neimpozabile); preţul de livrare al gazelor naturale către industrie se modifică de la 1.410 la 2.800 lei/1.000 mc[1] în aceste condiţii, privind de eficienţa extracţiei de gaz metan, ca şi a disponibilităţilor pentru import, propunem trei variante de prognoză ale producţiei de gaze naturale pe termen scurt, mediu şi lung (tabelul nr. 16).

Tabelul nr. 16

Variante ale evoluţiei producţiei de gaze naturale în perioada 1991-1995 şi anul 2000

- mld. mc -

Variante	1991[x]	1992	1995	2000
V1	27,18	25,69	21,22	13,77
V2	27,57	26,05	21,99	16,57
V3	24,54	20,41	8,01	8,01

[x] Având în vedere implicaţiile liberalizării preţurilor, prognoza realizată la nivelul Departamentului Petrolului şi Gazelor estimează pentru anul 1991 o producţie de numai aprox. 26 mld. mc gaze naturale datorită, în principal, reducerii volumului de investiţii pentru activitatea de foraj.

[1] Deoarece reaşezările preţurilor au loc la nivelul întregii economii naţionale, "câştigul" din ramura extractivă a gazelor este acela că, în cadrul costurilor, se măreşte cota reală pentru "cheltuieli descoperiri rezerve".

La construirea celor trei variante s-a ținut seama de tendința de reducere a extracției gazelor naturale.

Premisele care au stat la baza întocmirii fiecărei variante sunt:

- reducerea debitului mediu care influențează scăderea anuală a producției cu 5% (varianta V_1);
- exploatarea forțată a rezervelor existente, manifestă prin tendința de diminuare a rezervelor cu presiuni ridicate de zăcământ, ceea ce necesită un consum mediu acceptabil din rezerva existență de 5,5% anual (varianta V_2);
- scăderea producției extrase în ultimii ani manifestată după evoluția unei drepte, prin extrapolare matematică a acestor date, ceea ce determină o reducere a extracției cu 14% anual (varianta V_3).

Cele trei variante au caracteristici proprii, astfel:

- *În varianta V_1* se apreciază o reducere anuală a producției de gaze naturale cu 5%. În această variantă gradul de acoperire din rezervele existente, la nivelul anului 2000 (considerând că rezerva totală rămasă reprezintă 67,68% din cea actuală), se estimează la 28,36 ani (mai mare ca cel estimat pentru 1990, dar la un consum, din rezervă, de 30,5 mld. mc anual).
- *În varianta V_2* se prevede scăderea producției de gaze naturale ca urmare a menținerii coeficientului anual de consum mediu din rezerve la 5,5% (valoare similară cu cea realizată pe plan mondial). Deşi V_2 este rațională din punctul de vedere al epuizării rezervelor (chiar dacă zăcămintele cu caracteristici productive mai bune şi presiuni ridicate se pot exploata cu coeficienți mai ridicați, de 7-13%), gradul de asigurare al producției (la un consum de rezerve mediu de 5,5% anual) este de 23,26 ani, mai mic ca cel din varianta V_1.
- *În varianta V_3*, "optimistă" din punctul de vedere al gradului de asigurare a producției (de 55,14 ani), se prevede reducerea producției de gaze naturale la 1/3 față de cea prevăzută în 1990 ca urmare a politicii duse de protejarea fondului național de rezerve. Varianta V_3 nu este viabilă din punct de vedere economic deoarece prin scăderea producției se vor înregistra efecte nefavorabile la nivelul ramurii şi este, în acelaşi timp, tributară unui volum exagerat de importuri.

În situația în care marii consumatori industriali nu îşi revizuiesc procesele de producție, iar consumul casnic va creşte, cererea de gaz metan se va menține în următorii 5-10 ani la un nivel apropiat celui din 1990. Deoarece extracția din zăcămintele proprii este în continuă scădere,

aportul de gaze naturale devine din ce în ce mai mare, ceea ce impune creşterea efortului valutar la un miliard de dolari pe an.

În acest sens, sunt necesare şi acţiuni de colaborare tehnică şi ştiinţifică, atât pentru procurarea fondurilor valutare necesare importurilor de materiale şi instalaţii, cât şi pentru achiziţionarea de tehnologii, informaţii şi specializări de personal.

Gazul metan este o resursă energetică nepoluantă ceea ce determină un interes sporit al utilizatorului. Totuşi, nu trebuie omis faptul că în exploatarea gazelor naturale, pot apare următoarele pericole: eventuale scăpări de gaze pe timpul transportării lui prin conducte magistrale de distribuţie; producerea unor explozii sau incendii ca urmare a faptului că este un combustibil uşor inflamabil etc. De asemenea, multe suprafeţe de teren vor fi scoase definitiv din circuitul productiv pentru amenajarea schelelor de extracţie, a drumurilor de acces, a staţiilor de compresoare etc.

Trebuie remarcat, totodată, şi faptul că în extracţia gazelor naturale apar greutăţi în asigurarea: bazei tehnico-materiale şi a echipamentului de lucru, a echipelor de intervenţie şi de reparaţii etc.

Având în vedere contribuţia gazului metan la asigurarea necesarului intern de energie primară, precum şi avantajele multiple pe care le oferă utilizatorilor, cercetările efectuate au evidenţiat următoarele aspecte mai importante:

- tendinţa de diminuare a rezervelor cu presiuni ridicate de zăcământ, paralel cu sporirea adâncimii de extracţie, pentru creşterea capacităţilor de comprimare în câmpurile de extracţie şi pe traseul sistemelor de transport, implicit, apropierea consumatorilor de sursa de gaz;
- costurile de producţie vor fi puternic influenţate de cheltuielile implicate pentru creşterea numărului sondelor noi şi în exploatare, precum şi de volumul forajului de cercetare geologică în scopul descoperirii unor noi rezerve;
- pentru desfăşurarea unei activităţi eficiente, sunt necesare atât cercetarea pentru descoperirea de noi surse (la mare adâncime sau în zone cu tectonică complicată şi în platoul continental al Mării Negre), cât şi modernizarea sistemelor de transport şi distribuţie etc.;
- necorelarea între capacităţile de producţie existente şi cererea actuală şi în perspectivă de gaze naturale va impune trecerea în conservarea multor mijloace fixe şi redistribuirea personalului în alte activităţi.

3.3. Lignitul şi cărbunele brun

Industria extractivă a lignitului şi cărbunelui brun a contribuit cu aproximativ 17,8% la acoperirea consumului de energie primară din producția internă în anul 1989, aceste resurse constituind una din principalele alternative de asigurare a producției de energie electrică şi termică.

Satisfacerea necesarului de energie primară depinde, în mare măsură, şi de posibilitățile de exploatare a rezervelor de lignit. Circa 89% din rezervele de lignit, cunoscute în România, sunt cantonate în zona carboniferă Oltenia care cuprinde şase bazine miniere[1] organizate în combinate şi întreprinderi, exploatarea acestora făcându-se în cariere circa 70%) şi în subteran (circa 30%). În aceste condiții, pentru luarea deciziilor privind oportunitatea exploatării acestor resurse, trebuie să se țină seama de mijloacele materiale existente, de riscurile economice viitoare, de problemele ecologice deosebite şi de cele sociale nerezolvate de mulți ani.

Utilizarea unor tehnologii moderne de extracție a cărbunilor a început în anii '70 când a fost implementată mecanizarea complexă şi s-au obținut rezultate bune.

În ultimii ani însă, datorită accentuării dificultăților de extracție, s-a înregistrat o scădere a nivelului principalilor indicatori tehnico-economici deşi producția a crescut uşor.

Condițiile geominiere şi hidrologice devin din ce în ce mai dificile (adâncimi de exploatare mai mari, strate mai subțiri şi cu ecrane protectoare de argilă, roci înconjurătoare formate din nisipuri acvifere cu grosimi mici, cu presiuni de apă crescândă, prezența nisipurilor fine cu conținut mare de argilă cu influențe negative în procesul de asecare etc.) fapt ce va influența nefavorabil activitatea economică din această ramură. În această situație apare ca deosebit de necesară orientarea spre tehnologii adecvate noilor condiții geominiere, atât în ceea ce priveşte tehnologia de abataj (la mineritul în subteran), cât şi pentru tehnologiile de asecare.

Starea tehnică actuală a unităților miniere (la exploatarea în subteran) este necorespunzătoare, datorită lipsei de personal calificat şi a fluctuației mari a acestuia, ceea ce conduce la proasta întreținere a lucrărilor miniere executate, slaba gospodărire a apelor şi lucrărilor de deschidere şi pregătirii miniere, lipsa construcțiilor speciale, nerespectarea tehnologiilor de lucru la săparea galeriilor, realizarea unor viteze de înaintare din ce în ce mai mici etc.

---

[1] Zona carboniferă Oltenia cuprinde bazinele carbonifere: Vâlcea, Albeni, Rovinari, Jilț-Motru, Mehedinți, Dolj.

În ceea ce priveşte lucrările de deschidere şi pregătire minieră, trebuie menționat faptul că tehnologia de susținere s-a înrăutățit şi, deşi numărul de abataje a crescut (cu 6% în 1990 față de 1987) producția a scăzut (cu aproximativ 22% din aceeaşi perioadă).

Cercetările efectuate relevă faptul că în extracția lignitului şi cărbunelui brun, în prezent, se înregistrează pierderi datorate, în principal, diferențelor dintre costurile de producție şi prețurile de livrare.

Cauzele care au determinat înregistrarea acestor pierderi sunt: a) naturale (grosimea scăzută a stratelor de lignit de regulă între 2,5-3 m; grosimea mare a stratelor acoperitoare; localizarea în zone puternic acvifere, sau între formațiuni argiloase cu un compartiment geologic ce provoacă mari dificultăți în susținerea lucrărilor miniere subterane etc.); b) tehnologice (folosirea prin forțare excesivă a utilajelor tehnologice din cariere, cu performanțe şi fiabilitate scăzută care realizează circa 70% din producția totală de lignit şi cărbune brun la care se adaugă productivitățile scăzute ale complexelor mecanizate indigene folosite în abatajele minelor; calitatea total necorespunzătoare a covorului din cauciuc fabricat în țară, care echipează transportoarele de mare capacitate cu bandă, în prezent aflându-se în funcțiune peste 360 km transportoare cu bandă etc.); c) economice. Cauzele de natură economică ce au dus la scăderea producției şi înregistrarea pierderilor, sunt multiple:

1. Reducerea timpului de lucru datorită reducerii săptămânii de la 6 zile la 5 zile lucrătoare şi acordării unui concediu de odihnă de 30-35 zile lucrătoare (comparativ cu 15-24 zile până în 1990) a determinat realizarea unei producții estimate pentru anul 1990 cu aproximativ 18% mai mică decât cea înregistrată în anul 1989 (tabelul nr. 17).

Tabelul nr. 17

Producția de lignit şi cărbune brun în anul 1990 comparativ cu anul 1989

Produsul	Producția realizată 1989 - mii t -	Producția estimată 1990 - mii t -	1990/ 1989
Lignit şi cărbune brun sortat	52.844,3	37.600	71,0
Lignit net	52.023,0	37.000	71,0
- subteran	12.843,0	9.500	73,9
- cariere	39.180,0	27.500	70,2
Cărbune brun sortat	821,3	600	73,0

Sursa: Date de la Departamentul Minelor.

2. Costurile de producție au înregistrat creşteri atât față de prevederile inițiale pentru anul 1990 cât şi față de anul 1989 datorită: revendicărilor la salarii, sporirii costurilor sociale şi a prețurilor la principalele materiale şi la energie.

Astfel, mărirea salariilor, ca urmare a revendicărilor solicitate, au dus la creşterea costurilor cu circa 13% la lignitul exploatat în cariere şi cu circa 12% la lignitul din subteran. Pe total industrie minieră, față de anul 1989, salariile au crescut, în medie, cu 15%, la exploatările în subteran (cu 10% pentru muncitorii productivi şi cu 5% pentru cei neproductivi). La aceasta s-au adăugat sporul de noapte (25% față de 15%) şi cel pentru şomaj conform decretului numărul 144/1990 (de 2,5% din fondul de salarii).

În general, manopera a crescut, în medie, în 1990 față de 1989, cu 15% la cariere şi cu cca 40% în subteran, ceea ce a mărit ponderea cheltuielilor cu munca vie în costurile de producție până la aproximativ 21% la exploatările în carieră şi 47% în subteran.

Totodată, s-a mărit norma de echipament de protecție şi se suportă integral transportul salariaților de acasă până la locul de muncă şi înapoi (în anii precedenți era suportat numai în proporție de 30%, diferența de 70% fiind plătită de salariați), ceea ce, de asemenea, a contribuit la creşterea costurilor de producție.

3. O altă cauză o reprezintă influențele provenite din creşteri ale prețurilor din alte ramuri (care au dus la mărimea costului de producție la lignit cu cca 14%) ca şi alinierea prețului plătit de industriile de stat pentru energia electrică, la prețurile plătite de populație (cu 7-8% la lignitul exploatat în subteran şi cu aproape 40% la cel exploatat în carieră).

De menționat este faptul că în anul 1990 calitatea cărbunelui energetic livrat a fost îmbunătățită față de anii precedenți. De exemplu, în luna iulie s-a livrat la CTE Mintia cărbune energetic cu 3.387 kcal/kg în medie şi se continuă îmbunătățirea calității pentru a se ajunge la 3.700 kcal/kg.

Una din problemele importante care a apărut în aceste condiții este cea a prețului de livrare a cărbunelui, la începutul anului 1990. Deoarece prețul de livrare nu a fost stabilit pe o bază reală, ci dat de Ministerul de Finanțe, după vechea procedură, considerăm necesar că, în condițiile economiei de piață (deşi industria extractivă aparține domeniului public) acest preț de livrare să se stabilească în funcție de cheltuielile de producție şi de calitatea cărbunelui livrat (în funcție de puterea calorică a cărbunelui livrat, deci diferențiat pe gigacalorie).

Pentru o prognozare cât mai rapidă a evoluției producției de lignit şi cărbune brun şi a implicațiilor economice, ecologice şi sociale pe care le generează este necesară cunoaşterea potențialului național de rezerve geologice atât din punctul de vedere cantitativ, cât şi calitativ.

Pentru estimarea evoluției producției de lignit şi cărbune brun în perioada 1991-2000 s-au luat în considerare atât nivelul şi calitatea rezervelor cât şi dotarea tehnică şi cu forță de muncă. Cele trei variante elaborate au avut în vedere şi aspectele privind stadiul realizării investițiilor şi a gradului de fiabilitate a liniilor tehnologice din carieră sau din subteran posibilitățile de obținere a producției în funcție de fiabilitatea redusă a liniilor tehnologice înregistrată în ultimii ani, dotarea existentă, posibilitățile de retehnologizare etc.

Astfel, în varianta II de prognoză, din totalul rezervelor de lignit exploatabile în subteran, rezervele industriale pot asigura producția[1] pentru cca 70 ani. Totodată, din rezervele de lignit exploatabile în carieră rezervele industriale pot asigura producția pentru 45 ani (tabelul nr. 18).

Tabelul nr. 18

Gradul de asigurare a producției din rezervele de lignit şi cărbune brun existente la 01.01.1990

	UM	Cantitate	
		subteran	carieră
A. Total rezerve de bilanț	mil. t	1.268,1	1.845,7
- rezerve industriale	mil. t	830,9	1.713,7
B. Gradul de asigurare a producției din rezervele industriale	ani	70	45
C. Calitatea medie a rezervelor în exploatare			
- puterea medie calorifică	kcal/kg	1.826	1.672
- conținutul mediu de cenuşă	%	25,46	25,60

Sursa: Date de la Ministerul Resurselor şi Industriei, Departamentul Minelor.

În varianta a III-a s-au luat în considerare, în principal, parametrii prevăzuți în documentațiile tehnico-economice actuale de menținere şi dezvoltare a capacităților de producție.

[1] Nivelul producției este cel estimat pentru anul 1990, de 38 mil. t la exploatare în cariere şi de 12 mil. t la exploatarea în subteran.

În a II-a variantă s-a ținut seama de nivelul parametrilor tehnico-economici existenți ca urmare a situației actuale a dotărilor şi lucrărilor miniere.

În prima variantă s-a luat în considerare influența modernizării liniilor tehnologice (din mine şi cariere) asupra nivelului indicatorilor intensivi şi extensivi de utilizare a echipamentelor şi utilajelor. Astfel, la realizarea primei variante (tabelul nr. 19) s-au avut în vedere volumul rezervelor totale de lignit şi cărbune brun extrase la 01. 01.1990 (de 3,1 mld. t din care 1,8 mld. t în cariere şi 1,2 mld. t în subteran) rezervele industriale corespunzătoare acestora au fost recalculate şi se estimează că la nivelul anului 2000 acestea vor asigura producția pentru aproximativ 59 ani la exploatarea în cariere şi 49 ani la exploatarea în subteran.

Tabelul nr. 19

Variante ale evoluției producției de lignit şi cărbune brun în perioada 1991-2000

	Varianta	1991	1992	1993	1994
Total lignit şi cărbune brun, din care în:	I	39,0	41,0	44,0	55,0
- carieră		26,0	25,5	27,5	36,0
- subteran	13,0	13,5	15,5	16,5	19,0
Total lignit şi cărbune brun, din care în:	II	47,0	51,0	59,3	64,8
- carieră		35,7	39,2	45,9	50,5
- subteran		11,3	11,9	13,4	14,3
Total lignit şi cărbune brun, din care în:	III	50,0	52,0	63,0	68,0
- carieră		35,5	37,0	46,3	48,5
- subteran		14,5	15,0	16,7	19,5

Sursa: Calculat la ICRISI, după date de la Departamentul Minelor şi ICITPML Craiova.

Prognoza producției în cele trei variante a avut în vedere şi creşterea capacităților de producție. Astfel, față de 1990, nivelul capacităților de producție va creşte, până în anul 2000 cu 70-150% la exploatările în carieră şi cu 36-54% la exploatările în subteran (tabelul nr. 20).

Creşterea capacităților de producție până în anul 2000 are în vedere exploatarea la capacitatea de profil a unui număr de 15 mine şi cariere, atragerea în circuitul productiv a trei perimetre, precum şi retehnologizarea liniilor tehnologice din subteran şi din cariere.

Tabelul nr. 20

Variante ale evoluției capacităților de producție (pentru lignit şi cărbune brun) în anii 1995-2000

- mil. t -

	Varianta	1995	2000
Total lignit şi cărbune brun	I	68,5	80,9
	II	70,6	75,2
	III	60,0	65,5
- subteran	I	15,2	14,8
	II	16,0	18,3
	III	13,0	14,1
- carieră	I	53,3	66,1
	II	54,6	57,4
	III	47,0	51,4

Sursa: Date de la ICITPML – Craiova.

Ca urmare a creşterii capacităților de producție (ce rezultă din cele trei variante) se va înregistra şi o sporire a producției nete de lignit şi cărbune brun (de 70-140% la exploatările în carieră şi 40-70% la exploatarea în subteran). Pentru obținerea acestor producții este necesară atingerea capacității de profil (la unele exploatări în carieră sau în subteran), punerea în exploatare a perimetrelor noi, modernizarea excavatoarelor, benzilor de transport, maşinilor de haldat, complexelor mecanizate, combinelor de abataj etc. Din producția totală estimată pentru anul 2000, 81% se va realiza prin exploatarea în carieră, iar aproximativ 19% prin exploatarea în carieră, iar aproximativ 19% prin exploatarea în subteran.

Deoarece în prima variantă este prevăzută modernizarea liniilor tehnologice, a investițiilor necesare pentru menținerea şi dezvoltarea capacității, aceasta necesită instituții suplimentare față de varianta a II-a (anexa nr. 5).

Totodată, în prima variantă s-au prevăzut lucrări de modernizare a liniilor tehnologice, prin achiziționarea unor excavatoare cu performanțe tehnice superioare (tip compact C. 3150), dispecerizare, instalații interfonice etc., precum şi deschiderea, menținerea şi dezvoltarea capacităților existente, ceea ce necesită un fond de investiții suplimentar de peste 25 mld. lei față de varianta a III-a.

În vederea retehnologizării trebuie prevăzute investiții, atât din țară, cât şi din import care pot contribui la creşteri suplimentare ale producției, în perioada 1991-2000.

În ceea ce priveşte dotarea carierelor şi minelor cu utilaje de descopertă şi pregătire minieră trebuie avută în vedere suprafața de lucru sau adâncimea de exploatare. În acest sens, utilajele tehnologice existente nu pot contribui la majorarea producției extrase deoarece au un grad de uzură avansată[1].

De aceea, pentru perioada 1991-2000, se impune atât dotarea cu utilaje noi a minelor şi carierelor (tabelul nr. 21), cât şi modernizarea complexelor din abataj[2] (prin achiziționarea din import a unor instalații hidraulice, instalații electrice, îmbunătățirea transportului, instalații cu interfoane etc.), ceea ce va determina o producție de lignit suplimentară.

Tabelul nr. 21

Dotarea cu utilaje a minelor şi carierelor în perioada 1991-2000, comparativ cu anul 1990

Utilajul	1990	1991	1995	2000
Excavator cu rotor	95	100	112	136
Maşină de haldat	42	48	66	72
Transportor cu bandă	380	390	565	650

Sursa: Date de la Departamentul Minelor.

Prețurile de bază la lignit şi cărbune brun au fost stabilite conform Hotărârii Guvernului României nr.1109/1990[3] pornind de la prețurile externe transformate în lei la paritatea de 1$ = 35 lei.

[1] Gradul de utilizare a timpului anual de lucru este de 38% la combinele de înaintare, de 47% la combinele de abataj şi de 58% la complexele de abataj, iar timpul afectat reparațiilor şi mutării utilajelor, în funcție de frontul de lucru, reprezintă 50% din fondul total de timp.

[2] În prezent, este necesar ca utilajele din dotare care sunt în funcțiune, să fie reparate sau casate (unde este cazul) astfel încât ele să nu mai constituie surse de încărcare a costurilor unităților miniere.

[3] Departamentul Minelor a întocmit lista prețurilor cu ridicata pentru cărbunii energetici, prețuri negociate în baza HG nr. 1109/1990. În această listă sunt cuprinse prețurile cu ridicata ale lignitului şi cărbunelui brun pe bazine carbonifere şi pe mine, în funcție de

Comparativ cu lignitul care se importă (la 13 $ /t) cel obținut din producția internă, de calitate inferioară, a fost apreciat la un preț mediu de livrare la 10$/t deci 350 lei/t.

Costurile lignitului şi cărbunelui brun stabilite de fiecare unitate minieră în parte vor fi influențate de noilor prețuri ale producătorilor de materii prime şi materiale. De exemplu: lemnul de mină e livrat de peste 20 de întreprinderi, fiecare având alte prețuri de livrare; cimentul e livrat de cca 15 producători cu prețuri diferite; la explozivi şi produse din metalurgie este aceeaşi situație etc.

Deşi lignitul şi cărbunele brun sunt resurse energetice primare deosebit de importante pentru balanța energetică a țării, în acelaşi timp aceştia sunt şi consumatori de energie. Astfel, pentru extracția lignitului şi cărbunelui brun din subteran se consumă peste 15 kWh/t, iar la extracția în cariere peste 30 kWh/t (tabelul nr. 22).

Tabelul nr. 22

Consumul energetic la exploatarea lignitului şi cărbunelui brun în perioada 1989-1991

	UM	Realizat	Estimat	
		1989	1990	1991
Lignit şi cărbune brun, inclusiv descopertă - subteran				
• energie electrică	kWh/t	13,77	16,00	15,66
- carieră				
• energie electrică	kWh/t	25,71	26,70	26,70
• combustibil	kgcc/t	4,20	4,20	4,20

Sursa: Date de la Departamentul Minelor.

Deoarece, începând cu 01.01.1990, conform dispozițiilor legale, toate unitățile extractive, plătesc energia electrică cu tarife noi, cheltuielile cu energia şi combustibilul vor creşte la exploatările în subteran, în medie cu 7-8%, iar la exploatările în carieră cu aproximativ 40%.

calitatea produsului şi de puterea calorifică, urmând ca ele să fie definitivate pentru fiecare produs minier în parte.

Producția de lignit şi cărbune brun estimată se va obține, în principal, prin exploatarea în carieră ceea ce va mări volumul de descopertă (tabelul nr. 23).

Tabelul nr. 23

Volumul şi raportul de descopertă la exploatarea lignitului în carieră

Vari-anta	Volum descopertat în anul 1990 - mil. mc	Raport de descopertă - mc/t	Volum descopertat în anul 1995 - mil. mc	Raport de descopertă - mil./t	Volum descopertat în anul 2000 - mil. mc	Raport de descopertă - mc/t
I	158,3	5,6	296,9	6,3	305,8	6,4
II	158,3	5,4	300,8	6,1	310,9	6,2
III	164,7	5,6	328,5	6,2	410,2	6,3

Sursa: Date de la Departamentul Minelor.

Astfel, până în anul 2000, atât raportul de descopertă, cât şi volumul de descopertă vor creşte, ceea ce va determina sporirea suprafețelor ocupate cu halde de steril.

Dacă din punct de vedere economic, exploatarea în carieră este mult mai eficientă decât cea în subteran, din punct de vedere ecologic, această metodă contribuie la distrugerea terenurilor. De aceea, la deschiderea unor noi câmpuri miniere, trebuie să se acorde o atenție sporită măsurilor de protecție a solului. Problema care se pune, în prezent, este aceea a redării în circuitul productiv a suprafețelor afectate de exploatarea minieră din anii precedenți, suprafețe care au fost dezafectată şi sunt degradate.

Având în vedere că exploatarea resurselor naturale, luată în ansamblu, nu înregistrează profituri ci pierderi, propunem înființarea de unități specializate (eventual finanțate de la buget) care să se ocupe de redarea în circuitul agrosilvic a terenurilor afectate de exploatarea resurselor naturale. Pentru terenurile ce urmează a fi scoase din circuitul productiv începând cu 1991, unitățile miniere vor trebui obligate prin lege să le refacă, pe măsura dezafectării lor.

*

* *

Din analizele efectuate rezultă că, pe ansamblu, în activitatea de exploatare a lignitului şi cărbunelui brun, se va lucra cu pierderi care, printr-o

politică de stabilire corectă a preţurilor de livrare, în funcţie de preţurile de producţie, se vor putea reduce progresiv.

Situaţia energetică mondială, în general, şi, în mod special, cea a României, va face ca la sfârşitul secolului, necesarul de energie primară solicitat de economia naţională să fie asigurat, în mare parte, de cărbunele energetic, în special cel inferior.

Obţinerea din producţia internă a cărbunilor inferiori se va face cu eforturi destul de mari, deci cu costuri de producţie ridicate care vor depăşi (la unele unităţi miniere) nivelul preţurilor de livrare, chiar şi în condiţiile liberalizării preţurilor.

De aceea, pentru reducerea costurilor de producţie sub nivelul preţurilor de livrare trebuie luate o serie de măsuri ce vizează:

a) Creşterea calităţii cărbunelui extras şi livrat prin: stabilirea calităţii pe zone, cu precizarea corectă a soluţiilor tehnologice; implementarea, în zonele în care stratele au intercalaţii mari, a tehnologiilor de susţinere cu stâlpi individuali şi puşcare selectivă; corelarea tehnologiilor de abataj mecanizat cu grosimea stratelor în scopul evităţii excavării în vatra sau tavanul abatajului; separarea fluxului de transport al sterilului de cel de cărbune la lucrările de deschidere, pregătire şi întreţinere; obligativitatea sortării întregii producţii etc.
b) Creşterea capacităţii anuale a unităţilor miniere prin: reducerea întreruperilor accidentale cauzate de fiabilitatea redusă a unor utilaje şi subansamble ale acestora; importul unor subansamble în prezent deficitare, importul de combine de abataj cu înălţimea de tăiere mai mare de 2,9 m ce pot fi adaptate la susţineri mecanizate indigene, în curs de experimentare, care permit extragerea stratelor cu grosimi până la 4 m; uzinarea modelelor moderne de utilaje noi concepute la unele firme specializate care să urgenteze adaptarea complexelor destinate exploatării zăcămintelor cu condiţii grele; restructurarea activităţii de producţie prin orientarea exploatării în mine, experimentarea şi implementarea de tehnologii specifice fiecărui zăcământ etc.
c) Evitarea staţionării fronturilor de lucru prin: creşterea numărului de foraje şi organizarea activităţilor de asecare ca activităţi independente, cu sarcini proprii, dotate corespunzător cu utilaje şi materiale.
d) Reducerea ponderii cheltuielilor constante în costul de producţie (cotele de regie şi beneficiu la unităţile producătoare de utilaje) pentru scăderea preţurilor utilajelor şi a ponderii amortizării reducerea personalului auxiliar conform necesităţilor reale ale producţiei obţinute, mai

ales în cariere unde o serie de activități se pot desfășura într-un singur schimb (expediție, atelier); executarea în regie proprie a serviciilor de reparații, transport, lucrări de terasamente etc.

e) Utilizarea forței de muncă corespunzător calificată, prin eliminarea excesului de forță de muncă necalificată şi dirijarea ei către alte sectoare de activitate, policalificarea personalului (prin şcoli profesionale şi reînființarea şcolilor medii tehnice pentru pregătirea de maiştri), specializarea în țară sau străinătate a tuturor ce lucrează cu utilaje şi tehnologii noi, informarea şi pregătirea specialiştilor privind nivelul tehnic şi al tehnologiilor existente pe plan mondial.

f) În acelaşi timp pentru îmbunătățirea activității de extracție a lignitului şi creşterea producției se impune mărirea gradului de utilizare a timpului calendaristic de lucru şi creşterea randamentului teoretic al utilajelor (prin aplicarea unor măsuri de îmbunătățire a timpilor de funcționare şi organizare a muncii).

3.4. Huila

Rezervele de huilă[1] ale României sunt situate în proporție de 95% în bazinul Văii Jiului şi de 5% în Banat. Nivelul parametrilor tehnico-economici ai produselor miniere obținute prin prepararea huilei (huila energetică şi huila cocsificabilă este dependent de calitatea rezervelor exploatate.

Din totalul rezervelor geologice exploatabile, peste 78% sunt în exploatare şi pot asigura producția pentru o perioadă de 100 ani. Cu toate acestea, trebuie subliniat faptul că volumul rezervelor posibile de valorificat este mult mai redus datorită, în principal, următorilor factori:

a) condițiile geologice-miniere de exploatare, caracterizate prin intense tectonizări ale stratelor, neuniformitatea acestora (fapt care îngreunează exploatarea şi limitează posibilitățile de mecanizare complexă a lucrărilor din abataj) şi cu predispoziție la aprindere;

b) epuizarea rezervelor de calitate superioară şi a celor situate în mijlocul bazinelor (în cazul zăcămintelor din Valea Jiului) ceea ce impune exploatarea perimetrelor din extremitățile acestuia (unde condițiile de exploatare sunt grele şi foarte grele, iar caracteristicile calitative sunt inferioare);

[1] Rezervele de huilă ale țării noastre sunt formate din huile de gaz slab cocsificabil (22% din zăcăminte), huile de gaz flambate, de asemenea, slab cocsificabile (25% din zăcăminte), huile pentru cocs (10% din zăcăminte) şi huile energetice fără proprietăți de cocsificare (43% din zăcăminte).

c) productivitatea scăzută a utilajelor tehnologice din dotarea abatajelor cu front lung din bazinul Văii Jiului etc. În ceea ce priveşte rezervele de perspectivă acestea sunt mici (cca 10% din potențialul total) şi sunt situate, de regulă, în extinderea zăcămintelor cunoscute. Deşi conținutul de cenuşă din zăcământ este relativ redus (15-25%) totuşi datorită structurii complexe a stratelor, produsele miniere se realizează cu un conținut de cenuşă de 40-50%, cu efecte negative asupra randamentului de preparare. Din această cauză indicele de recuperare a huilei spălată pentru cocs este de aproximativ 28,8% (tabelul nr. 24), chiar în condițiile dotării preparațiilor din Valea Jiului cu cele mai selective utilaje şi aplicarea unor tehnologii moderne. O situație asemănătoare o prezintă huila energetică, unde, din acelaşi cauze indicele de recuperare la huila spălată este de 38,6%.

Tabelul nr. 24

Indicele de recuperare a produselor miniere rezultate din prepararea huilei brut extrase, în România, în anul 1989

-% -

	Indicele mediu de recuperare	din care la:	
		IPC Valea Jiului Petroşani	CM Banat
Indicele de recuperare a huilei nete din huila brut extrasă	68,2	67,5	82,1
Indicele de recuperare a huilei cocsificabile din huila brut extrasă	29,4	28,9	38,6
Indicele de recuperare a huilei energetice (mixte + şlam) din huila brut extrasă	38,8	38,6	43,5

Sursa: Calculat după datele preluate de la Combinatul Minier Valea Jiului Petroşani şi Combinatul Minier Banat.

Deci, gradul de asigurare cu rezerve nu este un indicator destul de relevant deoarece, condițiile de zăcământ influențează activitățile de extracție a huilei, iar calitatea zăcământului influențează nivelul parametrilor tehnico-economici ai preparării.

Din aceste cauze cheltuielile de producție pe tona de produs minier sunt foarte ridicate. De exemplu, în anul 1989, pierderile înregistrate în

activitatea de extracție şi separare a huilei au reprezentat 17,6% (2,25 mld. lei) din totalul pierderilor înregistrate la nivelul ramurii. Printre cauzele specifice care au condus la această situație, pe lângă influența condițiilor geominiere menționate anterior putem enumera: exploatarea unor perimetre din extremele bazinelor care necesită cheltuieli mari, necesitatea introducerii în uzinele de preparare a întregii cantități de huilă brut extrasă din subteran pentru producția de cărbune cocsificabil (datorită calității inferioare a zăcămintelor), productivitatea scăzută a utilajelor etc. La acestea se adaugă şi creşterea prețurilor de achiziție ale utilajelor tehnologice în condițiile scăderii performanțelor acestora, starea necorespunzătoare a unor mine datorită neexecutării la timp la volumul prevăzut a lucrărilor de întreținere şi reparații (din cauza ritmurilor ridicate de producție şi a lipsei de forță de muncă, în special, a celei calificate)

Analizând rezultatele obținute în extracția şi prepararea huilei pe primele nouă luni ale anului 1990, se constată că s-a realizat aproximativ 60% din producția prevăzută inițial în acest an.

Nerealizarea producției prevăzute a fost motivată de reducerea fondului de timp disponibil prin reducerea săptămânii de lucru şi a duratei schimbului şi prin numărul mare de pensionări. Eliberarea unei părți din forța de muncă prin pensionare a fost compensată de noile angajări astfel încât numărul total de muncitori nu a fost afectat. Cu toate acestea, a scăzut productivitatea muncii cu peste 25% datorită, în parte, slabei calificări a noilor angajați, scădere care este principala cauza a nerealizării producției.

Neasigurarea cantității de huilă energetică prevăzută inițial s-a repercutat asupra creşterii consumului de păcură în termocentrale cu efecte negative asupra economiei naționale, mai ales în ultima perioadă, când s-au înregistrat creşteri spectaculoase ale prețului țițeiului. Totodată, s-a înregistrat şi o sporire a consumurilor specifice de energie electrică pe tona de huilă extrasă şi preparată (113,2 kW/t) în 1990 față de 72,1 kWh în 1989), implicit creşterea costurilor de producție cu 48,4 lei/t, din această cauză efectele acestor creşteri se vor resimți în perioada următoare datorită alinierii prețului unui kWh consumat de producătorii de bunuri materiale, la prețul plătit de populație.

Toate aceste aspecte au influențat negativ nivelul costurilor de producție şi al cheltuielilor la 1.000 lei producție marfă care au înregistrat creşteri deosebit de mari în primele nouă luni ale anului 1990 (de la 1.495,6 lei la 2.659,3 lei la huila brută extrasă şi de la 1.077,3 la 1.410,5 la huila

netă). Ca urmare, pierderile înregistrate în activitatea de exploatare a huilei au fost în această perioadă a anului 1990 de 62,4% la huila brut extrasă şi de 29% la huila netă.

În ceea ce priveşte structura costurilor de producţie s-au produs modificări apreciabile în ceea ce priveşte ponderea unor elemente de cheltuieli. Astfel, a crescut substanţial ponderea cheltuielilor cu munca vie (peste 13%) ca urmare a măsurilor cu caracter social luate la începutul anului 1990 (tabelul nr. 25). Aceste măsuri n-au condus la o creştere corespunzătoare a productivităţii muncii având drept rezultat creşterea costurilor.

Tabelul nr. 25

Structura costurilor de producţie la huilă brut extrasă în Valea Jiului în anul 1989 şi în primele 9 luni ale anului 1990

	1989		9 luni 1990	
	lei/t	%	lei/t	%
Costuri unitare, din care:	633,9	100,0	1.148,3	100,0
Cheltuieli materiale din care:	402,5	63,5	578,9	50,4
- materii prime şi materiale	135,9	21,4	193,2	16,8
- combustibil, energie şi apă	28,5	4,5	52,5	4,6
- amortizare	163,2	25,8	254,7	22,2
- alte cheltuieli materiale	74,9	11,8	78,5	6,8
Cheltuieli cu munca vie	231,4	36,5	569,4	49,6
Retribuţii	155,7	24,6	390,2	34,0
Impozit pe retribuţii	27,1	4,2	68,4	5,9
C.A.S.	25,8	4,1	64,5	5,6
Contribuţii la fondul de cercetare şi dezvoltare tehnică	0,7	0,1	5,4	0,5
Alte cheltuieli cu munca vie	22,1	3,5	40,9	3,6

Sursa: Calculat pe baza datelor preluate de la CM Valea Jiului.

Datorită faptului că fundamentarea producţiei este necesară să se facă pe baza capacităţilor de producţie reale, trebuie să fie reanalizată şi situaţia rezervelor existente precum şi reevaluarea lor în actualele condiţii, în scopul aprecierii cât mai corecte a eficienţei economice a valorificării lor; astfel, zăcămintele de huilă au fost încadrate în cl. III de complexitate geologică având în vedere gradul de tectonicizare şi neuniformizare în dezvoltarea stratelor care îngreunează exploatarea şi limitează posibilitatea de mecanizare complexă a lucrărilor în abataj. În perioada trecută au fost

declarate fictiv punerii în funcțiune de capacitate care nu reflectă realizarea la întreprinderile miniere. Astfel, o parte din abatajele puse în funcțiune au înlocuit alte abataje ieşite din funcțiune, deci nu au contribuit la creşterea capacității de producție existente, ci la menținerea acestora. De altfel, o caracteristică în minerit o constituie necesitatea unui volum mare de investiții pentru menținerea capacităților de producție (cca 40% din totalul fondurilor de investiții). De asemenea, în industria minieră sunt destul de frecvente cazurile de pierderi de capacitate datorită, în principal, focurilor din zăcământ, înrăutățirii imprevizibile ale condițiilor geominiere (infiltrații acvifere, apariția de hidrocarburi lichide şi gaze etc.). Mai mult, aceste condiții grele impun luarea de măsuri suplimentare de securitate, care conduc, implicit, la reducerea capacităților şi diminuarea producției pe durate de timp nedeterminate.

Reevaluarea capacităților s-a efectuat în condițiile noului program de lucru (255 de zile lucrătoare pe an față de 365 de zile în anii anteriori) ceea ce reprezintă o reducere a timpului efectiv de lucru, implicit o reducere considerabilă a capacităților de producție (tabelul nr. 26).

În funcție de capacitățile de producție existentă, astfel reevaluate, ca şi de extinderea de capacități care vor avea loc în următorii ani, s-au alcătuit trei variante privind evoluția nivelurilor de producție până la orizontul anului 2000 (tabelul nr. 27).

Tabelul nr. 26

Evoluția capacităților de producție în extracția huilei în anii 1991,1995 şi 2000

	Capacitate declarată, 31.12.1989	Capacitatea reală, 1990	Evoluția capacităților de producție				
			1991	1995	Creştere 1991-1995,%	2000	Creştere 1995-2000,%
Total huilă, din care:	16.015	6.955	7.147	8.801	23,1	10.337	17,5
Valea Jiului	15.670	6.725	6.917	8.541	23,5	10.077	16,0
Banat	700	345	230	260	13,0	260	-

Sursa: prelucrat după date de la Departamentul Minelor.

Tabelul nr. 27

Evoluția producției de huilă şi a gradului de utilizare a capacităților de producție, în 1991-2000

	UM	1991	1995	2000
Producția totală huilă brută				
Varianta I	mil. t	6,0	7,5	8,9
II	mil. t	6,0	7,6	9,3
III	mil. t	7,7	9,6	11,5
Producția totală huilă				
Varianta I	mil. t	4,3	5,0	5,6
II	mil. t	4,3	6,5	7,6
III	mil. t	5,2	6,5	7,6
din care: - huilă cocsificabilă				
Varianta I	mil. t	1,7	2,1	2,2
II	mil. t	1,1	1,3	1,7
III	mil. t	1,9	2,4	2,8
- huilă energetică				
Varianta I	mil. t	2,6	2,9	3,6
II	mil. t	3,2	3,9	4,6
III	mil. t	3,2	4,1	4,2
Indicele de recuperare a huilei nete din huila brută				
Varianta I		71,6	66,6	65,2
II		71,6	68,4	67,7
III		67,5	67,7	66,1
Indicele de utilizare a capacităților de producție				
Varianta I	%	84,5	85,2	86,4
II	%	84,5	86,3	90,3
III[a]	%	87,5	88,0	88,5

Notă: [a] Această variantă presupune o creştere a capacităților de producție de 24% în 1991, 24% în 1995 şi 26% în anul 2000.

Sursa: preluată după date de la Departamentul Minelor.

Astfel:

- în varianta I s-au avut în vedere nivelurile preliminate la Departamentul Minelor care preconizează un grad de utilizare a capacităților de producție între 84,5% şi 86,4%;
- în varianta a II-a s-a pornit de la premisa unei mai bune utilizări a capacităților de producție ceea ce ar permite obținerea unui spor de producție, în special, în anii 1995 şi 2000;
- în ceea ce priveşte varianta a III-a, producțiile respective s-ar putea obține numai în cazul creşterii, atât a capacităților de producție, cât şi a gradului de utilizare a acestora.

Problema găsirii unor soluții eficiente din punct de vedere tehnico-economic prin care, din aceeaşi cantitate de cărbune brut extras, să se obțină cantități cât mai mari de huilă cocsificabilă de calitate superioară cu conținut mediu de cenuşă de 9% şi huilă energetică cu putere calorifică medie de 3.300 kcal/kg), constituie o preocupare permanentă a cercetătorilor din domeniul minier înrăutățirea calității huilei extrase diminuează posibilitățile de obținere a unor cantități sporite de huilă cocsificabilă şi energetică superioară calitativ determinând creşterea eforturilor de preparare şi, implicit, diminuarea eficienței activităților economice respective.

Este ştiut faptul că în industria extractivă, în general, nivelul prețurilor de lucrare nu acoperă nivelul costurilor de producție, de aceea întreprinderile de exploatare a huilei au fost subvenționate de stat. Această subvenționare va fi necesară şi în viitor, în special, datorită liberalizării prețurilor.

Astfel, prin Hotărârea Guvernului nr. 1109/1990 s-au stabilit prețurile medii pentru huilă prin transformarea în lei a prețului extern de comercializare (la un nivel de 35 lei/dolari).

Având în vedere creşterile de prețuri la materialele utilizate în extracția şi prepararea huilei (lemn de mână, cherestea, armături, covor cauciuc, reactivi şi alte produse chimice), la energie şi combustibil, precum şi a creşterii cheltuielilor cu munca vie (cu cca 4% la CAS şi introducerea unei prime în valoare de 4% la fondul de salarii pentru ajutorul de şomaj), costurile vor cunoaşte creşteri spectaculoase. Trebuie menționat faptul că, deocamdată nu s-au negociat prețurile la materiale, deci încă nu se pot face calcule exacte în ceea ce priveşte nivelul costului. Totuşi având în vedere că indicii de creştere a prețurilor la materiale se vor situa între 2 şi 4, costurile vor depăşi cu mult mai mult prețurile de livrare decât în prezent.

Ca atare, şi în viitor se vor obține cu eforturi sporite huilă cocsificabilă şi huilă energetică.

Nu trebuie omis faptul că multe exploatări miniere din bazinul Valea Jiului sunt relativ vechi, iar pentru menținerea capacităților de producție sau pentru obținerea unor sporuri de producție sunt necesare investiții suplimentare (în perioada 1996-2000, volumul investițiilor alocate pentru extracția huilei vor crește cu 2,1% față de perioada 1991-1995).

Pentru îmbunătățirea activităților din industria extractivă s-a prevăzut, prin progresul de retehnologizare și dotare a întreprinderilor miniere de extracție și preparare a huilei, un efort valutar de 53.859,5 mii dolari, în scopul creșterii capacităților de producție. Programul vizează dotarea cu utilaje pentru executarea lucrărilor de deschidere și pregătire minieră, metodele de exploatare, modernizarea transportului și creșterea securității muncii. Totuși, este dificil să se asigure funcționarea normală a unităților miniere în paralel cu modernizări radicale care să

permită efecte și substanțiale. De aceea, acest program nu poate schimba esențial nici conceptul de deschidere a câmpurilor miniere și nici introducerea masivă a unor tehnologii noi în domeniul extracției: transportului, aerajului etc. De la etapă la etapă acest program trebuie revizuit și completat pentru a se asigura dotarea necesară și funcționarea normală a unităților miniere.

Capitolul 4. APORTUL HIDROENERGIEI, ENERGIEI NUCLEARE ŞI A RESURSELOR ENERGETICE REFOLOSIBILE LA ACOPERIREA NECESARULUI DE ENERGIE

4.1. Hidroenergia

În balanțele energetice, contribuția hidroenergiei diferă sensibil de la un continent la altul, de la o țară la alta în ceea ce privește producția și utilizarea sa în funcție de potențialul indigen de dezvoltarea tehnică şi tehnologică, de densitatea populației şi de structurile de distribuție a energiei.

Posibilitățile dezvoltării unei baze hidroenergetice şi a exploatării ei eficiente pot fi apreciate de la estimările realiste ale potențialului hidroenergetic tehnic[1] şi a celui economic amenajabil.

Studiul sistematic al potențialului hidroenergetic al României, început în anul 1950, a permis stabilirea potențialului hidroenergetic teoretic (74.000 GWh) şi al celui tehnic amenajabil (39.000 GWh), din care 29,3% reprezintă Dunărea.

Potențialul hidroenergetic tehnic amenajabil are o tendință de creştere în timp datorită diversificării posibilităților tehnice de realizare a amenajărilor hidroenergetice în condiții geologice şi topografice dificile, a progreselor tehnice înregistrate în perfecționarea planurilor de amenajare şi a metodelor de optimizare, în execuția şi proiectarea hidroagregatelor şi a echipamentelor hidromecanice în sistemele de transport şi distribuție a energiei electrice.

Valoarea potențialului economic amenajabil este o mărime relativă, în funcție de eficiența economică a centralelor hidroelectrice comparativ cu cea a centralelor termoelectrice şi nucleare, de condițiile de realizare şi finanțare a lucrărilor, de interesul pe care îl prezintă investiția la momentul respectiv pentru alte ramuri ale gospodăririi apelor.

---

[1] Potențialul hidroenergetic reprezintă totalitatea resurselor disponibile pentru producerea energiei electrice, inventariate pe un anumit teritoriu; potențialul tehnic amenajabil reprezintă capacitatea reală de a obține producție de energie electrică prin utilizarea cursurilor de apă, ținând seama de condițiile topografice, geologice, hidrologice, de amplasarea localităților, a căilor de comunicație, de cerințele de apă prezente şi de perspectivă.

Valorificarea integrală a potențialului hidroenergetic amenajabil ar echivala cu asigurarea unei puteri instalate totale de 15 280 MW în cca 805 hidrocentrale cu o producție totală de 39.000 GWh. Din numărul total de 805 hidrocentrale, 22 au capacitate peste 100 MW, însumând cca 6.000 MW şi 18 au puteri instalate cuprinse între 80 şi 100 MW, reprezentând cca 11.000 MW; pe fluviul Dunărea sau utilizând debitele ei, se pot construi 10 hidrocentrale cu o putere instalată totală de cca 2.500 MW (tabelul nr. 28).

Tabelul nr. 28

Amenajarea potențialului hidroenergetic al României

	Total potențial amenajabil în funcțiune la 31.12.1989				Rest de amenajat	
	Nr. CHE	Pi (MW)	Nr. CHE	Pi (MW)	Nr. CHE	Pi (MW)
Râuri interioare	795	12.747	114	4.298	681	8.449
Dunăre	10	2.533	3	1.276	7	1.257
TOTAL	805	15.280	117	5.584	688	9.696

Sursa: Date de la Departamentul Energiei Electrice şi Termice – M.R.I.

Aceste aprecieri sunt orientative, deoarece într-un interval mare de timp, progresul tehnicii şi tehnologiilor aplicate în construcțiile hidrotehnice pot permite valorificarea unui număr de amplasamente considerate anterior prohibite din punct de vedere tehnic şi economic: metoda obținerii terenurilor etanşe din unele poroase, dezvoltarea metodelor şi instalațiilor de lucru din subteran transportul unor cantități mari de material, utilizarea elementelor prefabricate şi a materialelor de construcție modernă ca şi aplicarea metodelor noi în investigațiile geologice şi geofizice etc.

La începutul anului 1990, gradul de valorificare al potențialului hidroenergetic național a fost de 36,5% pentru puterea instalată şi peste 40% pentru producția medie de energie, variind de la max. 76,4% în bazinul Olt, la minim. 7,1% în bazinul Timiş-Nera; valorificarea bazinului hidroenergetic al fluviului Dunărea a depăşit în anul 1989 55%. La nivelul întregii țări, prin amenajarea a cca 55% din potențialul hidroenergetic, în condițiile tehnice şi economice corespunzătoare, se poate obține în perioada 1990-2000, peste 5.600 GWh/an, prin exploatarea unei capacități noi instalate de 2.300 MW şi totodată satisfacerea cerințelor sporite ale altor beneficiare: alimentări cu apă potabilă şi industrială, irigații, navigația, atenuarea viiturilor.

În anul 1989, producția mondială de energie hidroenergetică a fost de aproximativ 1.850 TWh, ceea ce reprezintă cca 19% din potențialul

hidroenergetic mondial estimat la 9.700 TWh 21,7% din producția totală de energie electrică. Singurul continent în care energia hidroelectrică este preponderentă în producția de energie electrică este America de Sud în toate celelalte continente acest procentaj are valori reduse (12-26%).

Deşi în ultimii 40 de ani, producția de energie hidroelectrică a crescut de 4,5 ori, aportul ei a fost în continuă scădere atât la satisfacerea necesarului de energie electrică de la 35,6% în 1950 la 21,7% în 1989, cât şi a celui de energie primară. Această situație poate fi considerată un efect conjugat al acțiunii mai multor factori, dintre care:

- în țările dezvoltate economic, cea mai mare parte a potențialului hidro este amenajat, cu excepția cursurilor de apă mai mici neintegral valorificate;
- intensificarea ritmului de valorificare a acestei resurse în țările în curs de dezvoltare nu poate compensa diminuarea ponderii producției de energie hidroelectrică a țărilor dezvoltate economic;
- ritmul deosebit de rapid de creştere al energeticii nucleare, în special, în țările dezvoltate economic; în 1989 a ajuns să reprezinte peste 10% din producția mondială de energie electrică.

În consecință, procentajul mic din consumul total de resurse energetice primare asigurat prin valorificarea potențialului hidroenergetic (în 1989 a fost de 1% pentru Europa de Est, 7% pentru Europa de Vest şi America de Nord, 6% pentru toate țările CEE) va descreşte până în anul 2000, până la 4% pentru țările CEE. Deşi ponderea energiei hidroelectrice în producția totală de energie electrică este considerabil mai mare (în 1989 de 17% în țările CEE, 24% în Europa de Vest, 3% în Europa de Est, 12% în URSS şi 19% în America de Nord) se prevede, totuşi, o scădere relativă, la orizontul anului 2000, până la 13% în țările CEE. Acest procentaj diferă de la o țară la alta, dar tendința este aceeaşi.

Pe plan național, opțiunea pentru hidroenergie sintetizează analiza următoarelor aspecte caracteristice tehnologiei de producere a energiei hidroelectrice: natura resursei energetice; caracteristicile tehnico-economice; implicațiile ecologice şi sociale.

Energia hidraulică este o resursă regenerabilă, datorită circuitului permanent al apei în natură şi face parte integrantă din utilizarea optimă a ansamblului de resurse de apă.

Procesul de producere a energiei electrice în hidrocentrale, prezintă particularități tehnice şi tehnologice, care îl diferențiază de cel desfăşurat în centralele termoelectrice, şi anume:

- dependența de înălțimea de cădere, specifică fiecărei amenajări; dependența de natura stohastică a proceselor naturale hidrologice majoră în cazul hidrocentralelor pe firul apei, dependența soluționării tehnice de configurația geografică a zonei şi a geologiei ei;
- manevrabilitatea ridicată în exploatare, capabilă să preia cu uşurință energia modulată dată de variațiile de sarcină ale consumatorilor;
- lanțul energetic al transformării energiei hidraulice ca sursă de energie primară în energie electrică, ca formă de energie secundară, are un randament ridicat de cca 70-85%; această tehnologie, verificată atât pentru amenajări mari, cât şi pentru cele mici înregistrează consum propriu tehnologic de energie electrică mult mai mic decât înregistrat în termocentrale sau centrale nucleare (max. 2%), pierderi de energie şi putere în rețelele de transport (3-5%) şi de distribuție (5-8%), în funcție de putere, distanță şi caracteristicile tehnice ale rețelei (tabelul nr. 29).

Tabelul nr. 29

Consumul propriu tehnologic al hidrocentralelor, în anul 1989

-% -

Bazinul hidrografic	Consumul propriu tehnologic
Râuri interioare	1,04
Dunăre	0,389

Sursa: Date de la Departamentul Energiei Electrice – M.R.I.

Principalii indicatori tehnologici care reflectă diferitele condiții de exploatare ale amenajărilor hidroenergetice sunt mărimi constante pentru o anumită amenajare hidroenergetică (puterea instalată, puterea disponibilă maximă şi cea asigurată) şi mărimi variabile în timp (puterea disponibilă, utilizabilă şi în funcțiune).

Indicatorii tehnologici, în strânsă corelație cu evaluarea realistă a potențialului tehnic amenajabil şi cu indicatorii economici pot prefigura posibilitățile dezvoltării hidroenergeticii pornind de la nivelul actual de dezvoltare. Astfel, puterea instalată în 1989 în centralele hidroelectrice de 5.584 MW (24,4% din totalul puterii instalate în centralele electrice) va creşte în anul 1990 cu o 196 MW, prin finalizarea puterii în funcțiune a 10 obiective cu puteri sub 70 MW.

De altfel, cu câteva excepții, amenajările hidroenergetice aflate în execuție sau în curs de avizare au puteri sub 50 MW.

Evoluția puterii instalate în perioada 1990-2000, corespunzătoare ritmului de amenajare a potențialului hidroenergetic (tabelul nr. 30) reflectă:

- eşalonarea lucrărilor în curs de finalizare în funcție de capacitatea de execuție a unităților de construcții-montaj;
- selectarea acelor obiective de investiție care corespund unor riguroase analize de eficiență economică;
- estimarea capacităților interne de realizare a echipamentelor energetice, de asigurare a materialelor şi carburanților necesari;
- perioada necesară construirii şi echipării noilor obiective hidroenergetice.

Tabelul nr. 30

Evoluția puterii instalare în hidrocentrale, în România, în perioada 1990-2000

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	2000
Puteri în funcțiune (MW)	196	251	75	144	395	252	265
Total capacitate hidro (MW)	5.780	6.031	6.106	6.250	6.645	6.897	8.052

Sintetizând, amenajarea a 15% din potențialul hidroenergetic, în perioada 1990-2000, va însemna crearea unei puteri suplimentare de 2000-2200 MW.

În anul 1989 producția de energie hidroelectrică a fost de 12.628 GWh, ceea ce a reprezentat numai 16,6% din producția totală de energie electrică; ritmul de creştere a puterii instalate, corelat cu condițiile nefavorabile tehnice de exploatare, a determinat în primele 9 luni din 1990, o producție de energie electrică (medie multianuală) de 8.143 GWh; cu toate că această producție reprezintă o depăşire a celei preliminate, este cu 10% mai mică decât producția înregistrată în această perioadă, în 1989.

Încercarea de compensare a scăderii producției de termoenergie (cu 15% mai mică decât în primele 9 luni din 1989), prin exploatarea intensivă a hidrocentralelor, în condițiile unei succesiuni de ani secetoşi, se repercutează negativ asupra regimurilor optime de funcționare a agregatelor energetice şi a amenajărilor hidrotehnice.

Variantele de asigurare cu energie hidroelectrică, pentru perioada 1990-1995 şi orientativ pentru anul 2000 (tabelul nr. 31), se pot stabili luând în considerare:

- evoluția puterii instalate;
- realizarea reparațiilor planificate la volumul necesar şi de o calitate corespunzătoare în vederea reducerii indisponibilităților datorate stării utilajului;
- realizarea măsurilor de retehnologizare destinate creşterii fiabilității şi randamentelor hidroagregatelor, extinderii acțiunilor de telemecanizare şi a sistemelor teleinformatice pe cascade cu scopul optimizării funcționării acestora;
- menținerea disponibilității centralelor hidroelectrice în limita valorilor optime.

Tabelul nr. 31

Variante ale producției energiei hidroelectrice, în perioada 1990-2000

	1991	1992	1993	1994	1995	2000
Producția maximă de hidroenergie (GWh/an)	13.800	14.700	15.200	15.900	16.900	19.000
Producția medie de hidroenergie (GWh/an)	13.870	14.400	14.560	14.820	15.450	18.000
Producția minimă de hidroenergii (GWh/an)	13.760	14.300	14.460	14.720	15.350	17.520

Pe baza variației medii, se poate aprecia că, în perioada 1990-2000, capacitățile care vor intra în exploatare vor contribui, alături de cele existente, la obținerea unei producții de energie hidroelectrică de peste 20.000 GWh în anul 2000, în condițiile unui an hidrologic mediu (tabelul nr. 32).

Tabelul nr. 32

Evoluția producției de energie hidroelectrică, în perioada 1991-2000

	1991	1992	1993	1994	1995	2000
Totalul producției de energie hidroelectrică - an mediu (100%) GWh/an	16.711	17.349	17.542	17.855	18.614	21.687
Totalul producției de energie hidroelectrică - an secetos (83%) GWh/an	13.870	14.400	14.560	14.820	15.450	18.000

În vederea stabilirii ritmului de dezvoltare şi a eşalonării unui program de investiţii hidroenergetice, procesul decizional s-a bazat pe informaţiile studiilor de fezabilitate tehnică, a analizelor economice şi a încercărilor cuantificare a efectelor specifice ecologice şi sociale.

Analiza economică include calculul şi prognoza nivelului principalilor indicatori tehnico-economici (puterea asigurată şi instalată, producţia medie de energie livrată, energia netă, durată de recuperare a investiţiei energetice, investiţia totală, cheltuielile anuale totale, investiţia totală, cheltuielile anuale totale, investiţia specifică, costul de producţie şi aplicarea unor criterii de eficienţă economică fie pentru ierarhizarea amenajărilor hidroenergetice, fie pentru departajarea soluţiilor de valorificare a surselor de energie primară.

Investiţia totală anuală este un indicator sintetic de apreciere a efortului economic necesar creării amenajărilor hidroelectrice; experienţa arată că din investiţia totală, cca 40-50% este utilizată pentru construcţia centralei propriu-zise, 30-35% pentru sistemele de distribuţie, iar restul pentru realizarea sistemelor de transport. Deoarece valorificarea intensivă a potenţialului hidroenergetic se desfăşoară, în condiţii din ce în ce mai dificile, volumul investiţiilor implicate va creşte substanţial (cu 50% în următorii 10 ani) (tabelul nr. 33) depăşind 50 mld. lei pe cincinal.

Tabelul nr. 33

Evoluţia investiţiei totale anuale în perioada 1990-2000

	1991	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**2000**
Investiţii totale anuale, din care:	9.635	10.142	11.035	12.017	12.540	13.000
C + M	7.240	8.545	9.680	9.820	10.333	10.800

Cheltuielile totale anuale, însumând cheltuielile efective la nivelul unui an pentru producerea energiei electrice se împart în cheltuieli anuale fixe, legate exclusiv de puterea instalată (amortizări, cheltuieli cu personalul, reparaţii dependente de consumurile care au loc în exploatare, direct proporţional cu producţia de energie electrică (combustibil, exploatare curentă).

În această structură cheltuielile anuale totale prezintă ambele componente, fixă şi variabilă, la centralele termoelectrice, nucleare şi ale amenajările hidroelectrice cu acumulare prin pompaj reducându-se numai la cheltuielile fixe în cazul amenajărilor hidrotehnice gravitaţionale în acest

fonduri fixe, introducerea tehnicii noi, cheltuieli conexe) şi cheltuieli variabile, dependente de consumurile care au loc în exploatare, direct proporţional cu producţia de energie electrică (combustibil, exploatare curentă):

În această structură cheltuielile anuale totale prezintă ambele componente, fixă şi variabilă, la centralele termoelectrice, nucleare şi ale amenajările hidroelectrice cu acumulare prin pompaj reducându-se numai la cheltuielile fixe în cazul amenajărilor hidrotehnice gravitaţionale. În acest din urmă caz amortismentele reprezintă aproximativ 70%, cheltuielile cu munca vie cca 10% reparaţiile fondurilor fixe până la 20%.

Analiza unui număr mare de centrale hidroelectrice de tipuri diferite arată că relaţiile între investiţie (I) şi capacitatea instalată (P_i), pe de o parte, şi între cheltuielile anuale (C_{an}) (capacitatea instalată) (P_i), pe de altă parte, pot fi satisfăcător aproximate printr-o dependenţă liniară de forma:

$$I = A + B \cdot P_i$$

$$C_{an} = A' + B' \cdot P_i,$$

unde:

A, B, A', B' sunt valori constante stabilite în funcţie de amplasamentul şi tipul centralei: A şi A' şi tipul barajului, iar B şi B' de lungimea şi tipul lucrărilor de asigurare cu apă şi al echipamentului.

Valorile indicatorilor specifici centralelor electrice, costul de producţie al energiei electrice, investiţia specifică raportată la unitatea de capacitate şi de energie produsă în medie într-un an, înregistrează o creştere continuă, ca efect al majorării simultane a volumului investiţiilor anuale.

În cazul amenajărilor hidroenergetice aflate în execuţie, valorile indicatorilor diferă într-o gamă largă, în funcţie de condiţiile tehnico-economice şi de durata de realizare a fiecărui obiectiv în parte: investiţia specifică pentru unitatea de capacitate (i_p) are valori între 20.000 şi 60.000 de mii lei/kW, investiţia specifică pentru unitatea de energie produsă într-un an (i_E) este cuprinsă între 12 şi 29 lei/kW/h, iar costul de producţie[1] al energiei electrice între 0,17 şi 0,36 lei kWh. Costul de producţie obţinut în producerea energiei electrice în hidrocentrale în 1989 (0,181 lei/kWh) şi în primele 9 luni din 1990 (0,285 lei/kWh) se menţine mult sub costul mediu pe ramură (0,673 lei/kWh - media pe primele 8 luni ale anului 1990).

Considerând tariful 1.000 producător al energiei electrice pe piaţa externă de 40 $ kWh, ţinând seama de pierderile de 15% şi de cursul de revenire (35 de lei/$) echivalentul preţului de pe piaţa internaţională este:

40 x 1,15 x 35 = 1.610 lei/MWh = 1,610 lei/MWh

[1] Fără reparaţii capitale.

Această valoare este superioară nivelului actual al preţului energiei electrice livrate în România consumatorilor casnici şi industriali (0,65 lei/kWh, începând cu 1 noiembrie 1990).

Dinamica accelerată a volumului principalelor lucrări la obiectivele hidroenergetice cu corespondent în creşterea cantităţii de materiale consumate în volumul transportat şi în utilizarea unui număr mare de utilaje cu consumuri de energie sporite impune luarea în considerare a indicatorului "consum cumulat specific de resurse energetice", astfel, se poate dimensiona atât efortul cât şi efectul real energetic implicat de realizarea obiectivelor hidroenergetice în condiţiile tehnice şi tehnologice actuale. Din energia înglobată în activităţile de construcţii montaj, în materiale şi utilaje, peste 85% provine din consumul de materiale şi aproximativ 5% din echivalentul energetic al utilajelor instalate.

Evaluarea energiei înglobate şi a consumului cumulat de resurse energetice poate fi utilizată la:

- calcularea energiei nete[1] (cca 90% din cea livrată);
- recalcularea investiţiei totale care se majorează cu 10-20%;
- recalcularea cheltuielilor anuale care prin majorarea cheltuielilor cu activităţile de întreţinere şi reparaţii cresc cu cca 4-6%;
- recalcularea investiţiei specifice care se majorează cu 12-15% şi a costului de producţie cu 10-15%.

Aceste reevaluări devin deosebit de semnificative în cazul utilizării criteriului energetic în vederea departajării unor soluţii echivalente din punct de vedere al eficienţei economice.

Alocarea investiţiilor pentru realizarea noilor capacităţii trebuie să constituie rezultatul unor procese decizionale complexe, care să nu absolutizeze simplist importanţa unor indicatori economici sau energetici din cei menţionaţi[2]; de aceea, în cazul ierarhizării amenajărilor hidroenergetice din punctul de vedere al eficienţei economice şi al comparării soluţiilor de valorificare al resurselor de energie primară, considerăm necesară includerea în studiile tehnico-economice ale respectivelor obiective calculul unor indicatori sintetici de tipul "cheltuielilor actualizate" şi "costurilor marginale". Prin primul indicator se iau în consideraţie atât investiţiile cât şi

[1] Energia netă se obţine prin scăderea din energia produsă a energiei înglobate în investiţii, în materialele consumate pentru întreţinere şi reparaţii anuale şi a consumului direct.

[2] Investiţia iniţială minimă, cheltuieli anuale minime, energie netă maximă, durată de recuperare minimă etc.

cheltuielile anuale de exploatare după punerea obiectivului în funcțiune; al doilea, permite aprecierea efortului financiar global necesar realizării unității de putere, estimând pierderile, consumul tehnologic şi investițiile conexe.

Utilizarea indicatorului "cheltuieli actualizate" necesită evaluări laborioase legate de actualizarea cheltuielilor generate de realizarea şi exploatarea unui obiectiv energetic (investiții de construcție, investiții de înlocuire, valoarea remanentă şi reziduală a investiției, cheltuieli anuale de exploatare) şi de determinarea duratelor de viață şi funcționare. În cazul amenajărilor hidroenergetice, durata de viață fiind foarte mare (80 ani), în calculele preliminare, indicatorul cheltuielilor actualizate se poate aplica sub o formă simplificată:

$$P_{ca} = \frac{C_{AA}}{E_{net}} \text{ (lei/kWh)},$$

unde: P_{ca} – costul convențional;

E_{net} – energia netă (kWh);

C_{AA} – cheltuieli anuale actualizate (lei).

$$C_{AA} = a \cdot I + C_{an}$$

unde: a – coeficient de actualizare;

I – investițiile efectuate pe durata de construcție până la punerea în funcțiune parțială sau totală.

Costul convențional astfel calculat este de 5-6 ori mai mare decât valorile din proiectele de execuție; de aceea, în special, în comparație cu prețul energiei electrice pe piața externă, trebuie avut în vedere gradul de complexitate şi de relevanță al acestui indicator.

Aplicarea indicatorilor "cheltuieli actualizate" şi "costuri marginale" permite alegerea variantei celei mai economice dintre mai multe echivalente, reprezentate printr-o succesiune de cheltuieli anuale în procesul investițional şi în cel de exploatare.

Energia hidraulică nefiind poluantă nu ridică probleme, de regulă, sub acest aspect.

Realizarea lacurilor de acumulare poate însă perturba echilibrul ecologic prin influența lor multiplă şi complexă. De aceea, studiul impactului marilor amenajări hidroelectrice asupra mediului ambiant va trebui să ofere, prin analiza şi evaluarea efectelor, datele necesare continuării, modificării, temporizării sau opririi realizării fiecărui proiect şi să sensibilizeze, astfel, forurile de decizie.

Energia hidroelectrică reprezintă una din componentele utilizării complexe a cursurilor de apă. Asigurarea cu apă potabilă şi industrială a debitelor necesare pentru irigații, îmbunătățirea sau crearea condițiilor de navigație, atenuarea viiturilor ş.a. pot fi obținute, parțial sau total, prin realizarea corespunzătoare a amenajărilor hidroenergetice; de aceea, ele pot constitui elementul motor al dezvoltării zonelor adiacente, cărora le asigură apa şi energia electrică, elemente strict necesare punerii în valoare a altor resurse naturale, fiind un catalizator al îmbunătățirii condițiilor de viață ale populației.

Aspectele tehnologice, economice şi ecologice ale utilizării potențialului hidroenergetic pentru producerea energiei electrice scot în evidență atât avantajele, cât şi dezavantajele hidroenergiei, şi anume:

- constituie o sursă energetică regenerabilă şi nepoluantă;
- durata de viață utilă mare este exemplificată de existența unor hidrocentrale cu puteri mari care funcționează cu eficiență şi rentabilitate ridicată de 100 ani;
- producerea hidroenergiei prezintă avantajele maturității tehnologice, nefiind previzibile variații importante în ceea ce priveşte utilajele sau costurile;
- întreținerea utilajelor este simplă şi puțin costisitoare;
- costul mediu al energiei electrice a centralelor hidroelectrice din România este cu mult mai redus decât cel al energiei electrice produse în orice alt tip de centrală existent, deoarece cheltuielile anuale de exploatare nu sunt afectate de cheltuielile pentru combustibil, dublate sau triplate în ultima perioadă;
- prin microcentrale se rezolvă problema necesarului de energie în mediul rural şi se stimulează promovarea dezvoltării socioeconomice şi culturale;
- investiția specifică este ridicată şi în continuă creştere, datorită volumului mare de construcții şi condițiilor tehnice şi geologice din ce în ce mai dificile;
- energia înglobată în obiectivele hidroenergetice afectează semnificativ nivelul indicatorilor economici;
- producția de energie variază în funcție de condițiile meteorologice şi sezoniere, mai ales în cazul hidrocentralelor pe firul apei.

4.2. Energia nucleară

Evoluția energeticii nucleare comerciale are un istoric scurt, considerând anii ’60 ca început al acceptării competitivității acestei noi tehnologii cu alte surse de energie electrică.

Dezvoltarea puternică, după anii '65-'70, a fost caracterizată printr-un ritm alert de creştere a puterii instalate, a producţiei de energie electrică şi a ponderii energiei electrice produse în centralele nucleare în producţia mondială totală de energiei electrică.

La începutul anului 1990 erau în exploatare, în 26 de ţări, 436 de grupuri energetice nucleare cu o putere electrică instalată totală de 320 GW. Experienţa totală în exploatare până la 1 ianuarie 1990 a tuturor centralelor de pe glob a fost de 5.455 reactor-ani. Alte 96 de grupuri nucleare cu o putere de 79 GW fiind în construcţie.

Ponderea principală în structura puterii instalate pe tipuri de reactori o deţin PWR (240 din cele în exploatare şi 64 din cele în construcţie), BWR şi PHWR (24 din cele 436 în funcţiune şi 17 din 96 aflate în construcţie).

Ponderea producţiei de energie electrică pe glob a crescut de la 5,5% în anul 1975 la 17% în 1989, deci cu un ritm mediu anual de creştere de aproape 1%. În unele ţări, ponderea producţiei de energie electrică este mai mare decât media pe glob: în SUA (98 GW_e) - cea mai mare producătoare de energie nucleară din lume - ponderea este 20%; în Franţa (56 GW_e) atinge 70%, ceea ce înseamnă că energia nucleară a înlocuit practic petrolul în acest sector; în Belgia (5 GW_e) este 65%, în Republica Coreea (7 GW_e) de 50%, în Suedia (10 GW_e) de 45%, în Ungaria (1,6 GW_e) de 49%.

Analiştii americani[1] (Science Concepts, Inc.) au aplicat un studiu detaliat al producţiei mondiale de energie nuclearo-electrică, pe ani şi ţări, pe baza unui model informatic. Ei au constatat că, după 1973 şi până în 1987, energia nucleară a înlocuit în total 11,7 mld. barili de petrol, peste 420 mld. m^3 gaz natural şi peste 1,5 mld. tone de cărbune. Modelul informativ a permis evaluarea pentru fiecare ţară a combustibilului înlocuit în fiecare an, plecând de la puterea instalată şi ţinând cont de creşterea parcului nuclear şi a variaţiilor ofertelor celorlalţi combustibili.

Cu toate acestea, viitorul energiei nucleare pare destul de nesigur, chiar şi în ţările cu capacitate de producţie dezvoltată. În Suedia, Parlamentul a decis începând cu anul 1995 reducerea progresivă a parcului nuclear până la dispariţia lui în 2010; în Italia, ca urmare a unui referendum, au fost oprite centralele în exploatare; în Elveţia, RFG, Belgia şi Olanda există un moratoriu "in facto" în ceea ce priveşte noile instalaţii. Spre deosebire de Austria, Danemarca şi Irlanda care au renunţat total la energia nucleară, programele naţionale de dezvoltare a energiei nucleare din Franţa, Japonia, Anglia, Europa de Est sunt în desfăşurare.

---

[1] AIEA, *Bulletin*, nr. 1/1990.

Cauzele reducerii ritmului de dezvoltare a centralelor nuclearo-electrice în unele țări sunt:

- reducerea ratei de creştere a consumului total de energie electrică, ca urmare a diminuării consumurilor specifice de energie în industrie prin introducerea unor tehnologii mai puțin energointensive;
- creşterea investiției specifice a centralelor nucleare, a duratei de realizare şi a dobânzilor în ultimii ani;
- dificultățile de procurare a fondurilor necesare energeticii nucleare, în special, în țările slab dezvoltate;
- influența negativă asupra opiniei publice a accidentelor de la CNE Three Mile Island 2 şi CNE Cernobîl 4.

Aceste accidente au impresionat profund opinia publică din lumea întreagă, inclusiv din URSS şi țările din estul Europei; autoritățile sovietice au hotărât oprirea a două centrale nucleare din Armenia, suspendarea construcției mai multor centrale şi renunțarea la un număr semnificativ de amplasamente; în SUA nu s-a finalizat nicio centrală comandată după 1973 şi nu se aşteaptă comenzi noi.

Deoarece experiența națională în acest domeniu este limitată deocamdată la sfera proiectării, construcției şi montajului, informațiile care să ofere o imagine actuală de sinteză a energeticii nucleare sunt cele de pe plan mondial; la acest nivel, ritmul de dezvoltare viitoare a energeticii nucleare este condiționat de rezolvarea unor probleme esențiale ridicate de:

1. creşterea riscurilor proliferării armelor nucleare;
2. sporirea costurilor şi finanțarea energeticii nucleare;
3. riscurile inacceptabile de producere de accidente grave, rezolvarea depozitării deşeurilor radioactive;
4. contribuția nesemnificativă la diminuarea presiunilor ecologice.

1 - Evitarea creşterii riscurilor proliferării armelor nucleare prin subtilizarea materialelor fisionabile de către grupuri particulare sau chiar la nivel de state implică existența unui control internațional, strâns legat de tehnologiile şi sistemele de utilizare a energeticii nucleare, în special în ciclurile de combustibil.

Transferul de tehnologii nuclearo-energetice se realizează în cadrul unei cooperări internaționale însoțită de garanții şi controale ale Agenției Internaționale de Energie Atomică (AIEA) împotriva riscului proliferării armelor nucleare.

Garanțiile date de AIEA se bazează în cea mai mare parte pe acordurile de garanție integrală[1] care se aplică tuturor activităților și materialelor nucleare destinate scopurilor pacifiste în statele implicate; în total, la sfârșitul anului 1989, erau în vigoare 172 de acorduri privind 101 de state.

2 - După 1970, energia electrică produsă în centralele nucleare a devenit competitivă din punct de vedere economic față de cea furnizată de centralele termoelectrice pe cărbune.

Raportul dintre costul energiei electrice obținute prin aceste două filiere tehnologice a variat în timp și în diferite țări, depășind 1,40 în Franța, Belgia, Olanda, Anglia și Italia.

De altfel, un studiu din anul 1986 publicat de Nuclear Energy Agency (NEA) a OECD și AIEA concluzionează că, la nivelul anului 1990, în țările membre OECD, centralele nucleare a căror durată de realizare va fi rezonabilă (6-10 ani) vor fi competitive cu centralele termoelectrice pe bază de cărbune, cu excepția celor construite lângă minele de cărbune din Canada de Vest și partea centrală a SUA.

Evaluările efectuate de Agenția Internațională pentru Energie Atomică asupra costurilor energiei electrice produse în CNE, CTE pe cărbune și CTE pe păcură arată că, pentru valori moderate ale investiției specifice și mari ale puterii instalate, energia electrică de origine nucleară este cea mai ieftină.

Creșterea costului energiei electronucleare înregistrată în ultimul deceniu este efectul majorării investiției specifice - deci a cheltuielilor de amortizare a investiției -, scumpirii combustibilului nuclear și a apei grele, introducerii în calcule în ultimii ani a cheltuielilor de demontare a centralelor după terminarea exploatărilor.

Investiția specifică în centralele nucleare electrice a crescut de la primele unități într-un ritm diferit în funcție de perioadele de referință, de tipul reactorului utilizat și de condițiile fiecărei țări în parte. Astfel, în Franța, în perioada 1970-1980, ritmul mediu anual a fost de 5%, după care a rămas practic constant, în Canada a fost de 6%, iar în SUA de 13%. Cauzele creșterii investiției specifice sunt: sporirea cheltuielilor pentru asigurarea securității nucleare (mai ales după accidentele de la Three Mile Island 2 și Cernobîl 4) și protecției mediului înconjurător; creșterea prețurilor pentru materiale și manoperă; ratele ridicate ale dobânzilor (4,5% în 1969, 9,5% în 1977, 11,2% în 1980, 20% în 1983); creșterea duratei de realizare a CNE.

---

[1] Tratatul de neproliferare a armelor nucleare (TNP), Tratatul vizând interdicția armelor nucleare în America Latină, Tratatul pentru zona denuclearizată a Pacificului de Sud.

Totuşi, raportul dintre investiția specifică pentru CNE şi cea pentru CTE pe cărbune, în aceeaşi țară, a scăzut în timp, urmând să atingă valori de 1,1-1,3 după anul 2000, o dată cu intrarea în exploatare a grupurilor noi cu caracteristici îmbunătățite.

3 - Măsurile de creştere a securității nucleare urmăresc preîntâmpinarea posibilităților de topire a zonei active a reactorului şi de evacuare a produselor radioactive în mediul înconjurător. Principalele mijloace tehnice utilizate vizează siguranța personalului, siguranța populației şi emisiile în mediul înconjurător. Din aceste puncte de vedere, experiența de exploatare CANDU din 1962 până în prezent a realizat un grad de siguranță a lucrătorilor în centralele nucleare mai mare decât în hidro şi termocentrale, nu a înregistrat niciun deces şi nicio leziune în rândul populației şi nu a existat nicio emisie de radioactivitate care să provoace o expunere măsurabilă pentru populație.

În urma accidentelor de la Three Mile Island 2 şi Cernobîl 4, comunitatea nucleară a recunoscut dimensiunea internațională a siguranței nucleare instituind un număr mare de acorduri internaționale relativ la înregistrarea accidentelor ca şi a intervențiilor de urgență şi susținând un vast schimb de informații destinat să confere energiei nucleare o imagine mai sigură, mai convingătoare în deceniile următoare.

Măsurile de creştere a securității nucleare vizând perfecționarea tipurilor de centrale nucleare existente şi trecerea la noi generații de reactoare cu un grad mai înalt de securitate trebuie să-şi demonstreze eficiența în fața companiilor de electricitate proprietare de centrale nucleare, a organismelor de reglementare, a oamenilor politici şi a publicului, prin acțiuni concentrate pe plan tehnic şi instituțional.

Natura şi cantitatea deşeurilor din centralele nucleare depind de tipul reactorului, de caracteristicile sale specifice, de condițiile de exploatare şi de integritatea combustibilului; volumul acestor deşeuri este mult mai mic decât al celor produse în centralele termoelectrice pe cărbune (tabelul nr. 34).

Tabelul nr. 34

Caracteristicile deşeurilor produse prin funcționarea unei centrale clasice pe cărbune şi a unei centrale nucleare

	Centrală termoelectrică	**Centrală nucleară**
Consum anual de combustibil	3.000.000 m^3	3 m^3
Deşeuri produse	400.000 m^3	1.000 m^3 [x]
Deşeuri cu conținut în metale toxice	3.000 m^3	1 m^3

[x] Sunt cuprinse şi deşeurile fabricării şi retratării combustibilului.

Sursa: “Nuclear Power and Fuel Cycle: Status and Trends”, AIEA, *Bulletin*, nr. 4/1989.

Procedeele de tratare şi de păstrare a deşeurilor radioactive sunt, în prezent, extrem de fiabile şi eficiente, neîncetând să se perfecţioneze pentru ameliorarea siguranţei şi economiei întregului sistem de gestiune.

Criteriile internaţionale de siguranţă specifice deşeurilor cu activitate redusă şi medie se aplică deja, multe amplasamente de depozitare a acestor deşeuri funcţionând satisfăcător. În septembrie 1989, Consiliul de conducere a AIEA a aprobat criterii internaţionale pentru evacuarea deşeurilor cu activitate înaltă. Totuşi, pe lângă elaborarea normelor aplicate evacuării deşeurilor radioactive, se impune analiza măsurilor pentru ca generaţiile viitoare să nu fie supuse riscurilor radioactive superioare celor acceptate de generaţiile actuale.

4 - Cel mai discutat subiect în cadrul celui de-al XIV-lea Congres Mondial de Energie - septembrie 1989 - a fost protecţia mediului în general şi, în special, efectul de seră (încălzirea climatului terestru prin acumularea emisiunilor atmosferice poluante, în special a bioxidului de carbon). O concluzie ar fi că politicile energetice naţionale se pot opune eficient încălzirii atmosferei terestre numai în condiţiile unei convenţii internaţionale între guvernele tuturor ţărilor, care să stipuleze angajamente pentru măsurile cele mai stricte de conservare a energiei pentru reîmpădurire, pentru dezvoltarea exploatării surselor de energie regenerabile şi pentru dezvoltarea semnificativă a parcului nuclear actual.

Deoarece centralele nucleare electrice produc, în funcţionare normală cu respectarea măsurilor de protecţie contra radiaţiilor, o poluare a mediului înconjurător mai redusă decât CTE, înlocuirea treptată a centralelor clasice, pe combustibil organic, cu CNE ar avea ca efect reducerea poluării atmosferei cu oxizi de sulf, oxizi de azot şi a condiţiilor de formare a ploilor acide.

În România, ca urmare a valorificării resurselor proprii de uraniu, la nivelul anului 1994, 900 mil. kWh energie electrică vor fi furnizaţi de intrarea în funcţiune a primului grup din cadrul centralei nuclearo-electrice de la Cernavodă, prevăzută cu 5 grupuri de 700 MW.

Centrala este de tip CANDU-PHWR[1] (CANADIAN DEUTERIUM URANIUM – PRESSURIZED HEAVY WATER REACTOR), cu reactori cu tuburi orizontale, alimentat cu uraniu natural, moderat şi răcit cu apă grea; are o putere termică de 2.180 MW termici/reactor.

---

[1] Această tehnologie asigură la nivelul anului 1990 aproape 5% din producţia mondială de energie nuclearo-electrică, prin exploatarea a 27 centrale din totalul celor 436 în funcţiune; din totalul reactoarelor în construcţie (96), 17 sunt de tip PHWR.

Spre deosebire de situația celorlalte țări din estul Europei, investiția din România de la Cernavodă are avantajul utilizării tehnologiilor occidentale avansate[1], elaborate în conformitate cu standardele şi practicile internaționale; programul nuclear se desfăşoară într-un cadru satisfăcător de reglementări de securitate nucleară. Cu toate acestea, investiția a avut dezavantajul derulării într-o țară în curs de dezvoltare cu resurse materiale şi industriale limitate, puternic afectată de neajunsurile unui sistem centralizat.

Astfel, din valoarea investiției totale, de 133 mld. lei (132.236 mil. lei investiție energetică şi 64 mil. lei investiție neenergetică, până la începutul anului 1990, după 10 ani de la deschiderea şantierului s-a realizat 20%; la unitatea 1 coeficientul de realizare a lucrărilor a fost la aceeaşi dată de 40% pentru partea nucleară şi 55% pentru partea clasică această situație se explică prin organizarea deficitară a investiției supusă unui proces decizional de durată datorită interdependențelor cu organele politice şi administrative ale țării. Concret, s-a constatat lipsa unei coordonări tehnice şi organizatorice inexistența unei documentații tehnice aprobate şi a unui grafic de execuție realizat în concordanță cu posibilitățile de livrare şi de montaj a utilajelor şi instalațiilor; întârzieri considerabile în derularea investiției; efectuarea unor lucrări de construcții montaj de calitate scăzută; cheltuieli suplimentare şi dezinteresarea personalului; afectarea întregii activități a şantierului în anul 1990 pentru executarea remedierilor în vederea ridicării calității la nivelul specific practicii internaționale.

Eşalonarea termenelor de punere în funcțiune prezentată în "Hotărârea privind aprobarea studiului tehnico-economic pentru obiectivul de investiții Centrala nuclearo-electrică Cernavodă 5 x 700 MW" din iulie 1990 se prezintă astfel:

Unitatea 1 700 MW/an – 1994
Unitatea 2 700 MW/an – 1995
Unitatea 3 700 MW/an – 1997
Unitatea 4 700 MW/an – 1998
Unitatea 5 700 MW/an – 1999

În acest mod se va asigura livrarea de energie electronucleară, începând cu anul 1994, astfel:

	UM	**1994**	**1995**	**2000**
Putere instalară	MW	700	1.400	3.500
Energie produsă	GWh	940	1.880	15.800

[1] Partea nucleară este realizată cu asistență, AECL - Canada, partea clasică este proiectată cu aportul firmei Anceldo - Italia.

Derularea investiției cu încadrarea în termene şi condiții de calitate corespunzătoare implică:

- separarea investiției de administrația guvernamentală şi atribuirea întregii autorități şi responsabilități beneficiarului ei;
- respectarea cu strictețe a tuturor cerințelor de calitate, acuratețe, fiabilitate şi curățenie;
- atragerea şi menținerea unei forțe de muncă de calibru ridicat prin stimulente şi crearea condițiilor corespunzătoare de viață celor care cca 12.000 mii oameni angajați în şantier;
- Integrarea programului beneficiarului de asigurare a calității cu cele ale antreprenorilor şi subantreprenorilor într-un sistem complet şi eficient;
- schimbarea atitudinii celor implicați în realizarea investiției şi crearea unui mediu de lucru bazat pe responsabilități personale şi pe autoritatea conducerii la toate locurile de muncă;

"Succesul investiției CERNAVODĂ depinde de realizarea unui mare volum suplimentar de muncă. Aceasta va fi o sarcină imensă pentru Guvernul şi industria României."[1]

Din punct de vedere al structurii, investiția totală pentru centrala nucleară de la Cernavodă este formată din 99,5% parte energetică; din investiția energetică, primele încărcături de apă grea şi combustibil nuclear reprezintă 18,8%, lucrările de construcții-montaj 36,2%, utilajele 35,8% diferența reprezentând-o investițiile conexe.

Realizarea unui asemenea volum de investiții este condiționată de asigurarea cu prioritate a bazei materiale pentru execuția lucrărilor de construcții-montaj pentru participarea intensă din partea unităților din industria metalurgică, construcții de maşini, industria chimică şi petrochimică şi a industriei electrotehnice; autorizarea acestor unități de către Comisia Națională pentru Controlul Activității Nucleare (CNCAN); omologarea liniilor de fabricație şi a combustibilului nuclear produs de către partenerul canadian; asigurarea utilajelor şi echipamentelor centralei şi a asistenței de la furnizorii interni şi îndeosebi de la cei externi; crearea condițiilor de viață corespunzătoare atragerii şi permanentizării personalului de execuție şi în special de exploatare.

Deoarece realizarea unei centrale nucleare imobilizează un volum mare de investiții, pe durate mult mai mari decât în cazul centralelor clasice,

---

[1] Misiunea PRE-OSART a Agenției Internaționale de Energie Atomică (AIEA - Viena), octombrie 1990, Bucureşti.

iar funcționarea ei necesită cheltuieli cu combustibilul mult mai scăzute, structura costului energiei electrice obținută prin filierele tehnologice specifice este diferită (tabelul nr. 35).

Tabelul nr. 35

Structura costului energiei electrice produse în centralele termo şi nuclearo-electrice

Tipul centralei	Realizări	Ponderea principalelor cheltuieli în costul total		
		Amor-tizarea	Cheltuieli cu combustibilul	Cheltuieli cu exploatarea şi întreţinerea centralei
Nucleară	Pe plan mondial	55-80	15-30	5-15
Clasică pe cărbune		25-55	40-65	5-10
Clasică pe păcură		10-25	70-80	5-10
Nucleară	În România	65-70	20-30	5-15
Clasică pe cărbune		15-30	60-70	4-10
Clasică pe păcură		10-15	40-60	4-10

Sursa: *Fundamentarea eficienței economice a exploatării zăcămintelor de resurse minerale şi energetice cu conținut scăzut de substanțe utile şi condiții dificile de extracție, a atragerii în circuitul economic a resurselor regenerabile*, sector BMPCE, 1987.

Exploatarea centralelor nucleare, în regim de bază, implică urmărirea minimizării costului total pe unitatea de energie, condiționată de realizarea unor norme acceptabile pentru siguranța lucrătorilor şi a populației, emisiile în mediu înconjurător şi a fiabilității.

Costul energiei electrice produse într-o centrală nucleară CANDU-PHWR are următoarele componente;

- dobânda anuală la credite şi amortizarea capitalului (47,7%);
- cheltuieli anuale de exploatare, întreținere şi administrație (31,3%);
- cheltuieli anuale cu combustibilul (18%);
- cheltuieli anuale cu gospodărirea apei grele (3%).

Comparativ, structura energiei termoelectrice obținute din combustibili solizi devine:

- dobânzi şi amortizarea capitalului (9%);
- cheltuieli de exploatare, întreținere şi administrație (8,5%) şi cheltuieli anuale cu combustibilul (82,5%) (tabelul nr. 36).

Tabelul nr. 36

Costurile de producție ale unității de energie electrică obținută într-o centrală nucleară tip PHWR (Pickering) și într-una termoelectrică pe cărbune (Lembton)

- 10^{-3} $/kWh -

	Pickering	Lambton
Dobânzi la credite şi amortizarea capitalului	6,1	1,9
Cheltuieli cu exploatarea, întreținerea şi administrația	4,0	1,8
Cheltuieli cu combustibilul	2,3	17,5
Cheltuieli cu gospodărirea (înlocuirea) apei grele	0,4	-
COSTUL DE PRODUCȚIE	12,8	21,2

Sursa: CANDU, *Nuclear Power Program*, AECL, 1981.

Notă: Centralele cu aceeaşi putere instalată, aceleaşi dimensiuni, realizate în aceeaşi perioadă.

Se relevă, astfel, faptul că centralele CANDU-PHWR necesită o investiție totală mai ridicată şi cheltuieli cu combustibilul mult mai scăzute decât cele termoelectrice.

Aceasta determină nu numai obținerea unui cost considerabil mai redus pentru energia electrică, dar şi o dependență minimă față de fluctuațiile prețurilor şi de problemele transportului combustibilului.

Nivelul prețului de producție a energiei electrice estimată în STE pentru Cernavodă (0,46 lei/kWh) situează sub valoarea prețului actual de livrare a energiei electrice 0,65 lei/kWh) şi cel pe piața mondială evaluat în lei (1,61 lei/kWh).

Din punct de vedere al siguranței în exploatare centrala de la Cernavodă este proiectată conform standardelor internaționale în domeniul energeticii nucleare:

- proiectarea antiseismică a structurilor de rezistență a echipamentelor şi sistemelor din partea nucleară s-a făcut pe baza metodologiei specifice centralelor nucleare, corelată cu cerințele de securitate ale licențiatorului (AECL - Canada);
- amenajarea platformei incintei asigură evitarea inundării centralei în eventualitatea unor evenimente pe Dunăre;
- corespunzător normelor internaționale pentru centralele nucleare, dimensionarea şi proiectarea sistemelor de securitate ținând cont

de admiterea unor defecțiuni în instalații de depăşire o dată la 10 milioane de ani.

Centrala este prevăzută cu soluții constructive şi tehnologice care să asigure prevenirea, împiedicarea eliberării produselor radioactive rezultate în instalațiile nucleare sau eliminarea lor controlată; de asemenea, pentru asigurarea protecției la radiații a personalului centralei, precum şi a populației din zonă se vor instala dispozitive de supraveghere a zonelor radioactive şi a personalului de exploatare şi se vor aplica măsuri a muncii şi de protecție fizică în toate instalațiile nucleare. Pentru supravegherea la distanță se vor instala 9 posturi fixe în vederea controlării unui spațiu cu raza de 30 de km. Combustibilul nuclear uzat se va depozita în bazine special amenajate, dimensionate pentru o perioadă de stocare de cca10 ani, iar deşeurile radioactive se vor trata şi depozita centralizat.

În vederea asigurării exploatării, viitoarei centrale nuclearo-electrice de la Cernavodă cu personal competent se desfăşoară cursuri teoretice organizate cu sprijinul IP Bucureşti şi stagii de pregătire în străinătate pentru personalul operativ. Pentru îmbunătățirea acestui program s-a aprobat înființarea unui centru special de pregătire şi perfecționare, dotat cu simulatoare, laboratoare de specialitate, aparatură video-auditivă etc.

Principalele coordonate ale modificării programului nuclear românesc sunt determinate de:

- posibilitatea atingerii unui ritm de dezvoltare a acestor tehnologii, comparabil cu cel realizat în țări cu condiții economice asemănătoare;
- necesitatea schimbării structurii capacităților de producție în domeniul energiei electrice şi termice prin creşterea substanțială a ponderii energiei nucleare;
- nivelul tehnic al actualelor centrale termoelectrice (de altfel, puternic poluante);
- creşterea rapidă şi semnificativă a prețurilor la materiile prime în condițiile unor resurse de energie primară limitată cantitativ şi calitativ;
- posibilitatea unor soluții rapide de achiziționare a centralelor nucleare la cheie.

De aceea, după prospectarea pieței externe (URSS, Franța, RFG), în vederea adoptării unei noi filiere pentru realizarea celei de-a doua centrale nucleare în perioada 1991-2000 va începe construirea unui nou obiectiv nuclear de 1.800-3.000 MW; în acest scop s-a definitivat specificația tehnică

de ofertă, care împreună cu cererea de ofertă comercială finalizată de ROMENERGO, va fi transmisă la 4 firme străine furnizoare potențiale a unei centrale nucleare la cheie.

Eşalonarea instalării şi intrării în exploatare a acestor noi capacități de producție se va stabili ulterior.

4.3. Surse neconvenționale de energie

Necesitatea creşterii producției de energie pe baza surselor noi, regenerabilă, (solară, geotermală, eoliană, biogaz etc.) este indiscutabil legată de creşterea rapidă a consumului de energie în toate sectoarele economice.

România se numără printre țările care dispun de condiții climatice favorabile valorificării surselor alternative de energie (tabelul nr. 37).

Tabelul nr. 37

Potențialul național tehnic amenajabil de surse energetice neconvenționale

- mii tcc/an -

Sursa	Potențial tehnic amenajabil
Energie solară	8.000
Energie geotermală	550-600
Energie eoliană	2.000
Biogaz	200
TOTAL	10.750-10.800

Sursa: *The Prospects of Renewable Energy Sources*, Pergamon Press, 1988, p. 49.

Astfel, se estimează că potențialul tehnic amenajabil energiei solare reprezintă 8 mil. tcc/an din care 400 mii tcc/an se pot valorifica sub formă de energie electrică cu ajutorul unei capacități instalate de 1.000 MW cu o durată de utilizare de 1.200 de h/an) iar restul pentru termoficare. Potrivit calculelor, valorile medii lunare ale radiațiilor solare directe în țara noastă variază între 600 W/m^2 în lunile decembrie-ianuarie şi 900 W/m^2 în iunie-iulie.[1]

Producția obținută prin amenajarea potențialului energetic solar ar reprezenta aproximativ 7% din volumul total al necesarului de energie în anul 1990.

[1] Vezi *Manualul inginerului termotehnician*, vol. 3, Editura Tehnică, Bucureşti, 1986, p. 256.

Potențialul de energie geotermică pe întreg teritoriu țării, calculat în funcție de rezervele de apă omologate, este de aproximativ 600 mii tcc/an, iar potențialul de perspectivă se estimează la câteva mil. tcc/an, agentul având temperaturi cuprinse între 50-120 de grade C şi un flux termic între 85-105 MW/m^2. După aprecierile specialiştilor, ținând seama de tehnologiile actuale existente în țară, producția de energie obținută pe această cale se ridică la 75 mii tcc anual, ceea ce înseamnă că se foloseşte doar 12,5% din potențialul amenajabil estimat. Dacă, pe lângă cele 59 de sonde aflate în funcțiune pe teritoriu a 8 sisteme geohidrotermale (în județele Satu-Mare, Bihor, Arad, Timiş, Vâlcea, Brăila), ar fi puse în valoare şi cele 20 de sonde geotermale aflate în conservare, s-ar putea asigura o producție anuală de energie geotermică de 220 mii tcc/an, ceea ce ar reprezenta aproape 37% din potențialul amenajabil. Se estimează că în anul 1995 se va ajunge la o capacitate de 400 mii tcc/an, reprezentând 67% din acest potențial.

Potențialul energetic eolian tehnic amenajabil reprezintă peste 2 mil./an. În calculul potențialului s-a luat în considerare durata medie anuală de peste 1800 h la viteză medii multianuale/amplasament ale vântului de 4,5-5 m/sec. Valorificarea acestui potențial ar necesita o putere instalată de 3.000 MW cu o durată medie de utilizare de 1.800-2.000 h/an. Zonele cele mai potrivite pentru instalații aerogeneratoare sunt Delta Dunării, unele zone montane, țărmul Mării Negre, Moldova (zona Vaslui). În prezent, funcționează în țară 400 turbine de vânt de mică putere însumând 500 MW, iar până în anul 1995 ar putea să intre în funcțiune un grup aerogenerator de mare putere (100 kW). În legătură cu exploatarea acestei resurse, specialiştii atrag atenția că determinarea corectă a vitezei vântului este esențială în obținerea unor randamente optime. O incertitudine de numai 10% influențează cu 30% producția medie de energie.

Potențialul utilizabil de biogaz este evaluat la 200 mii tcc/an. Prin valorificarea acestuia s-ar acoperi în bună măsură necesarul propriu de energie electrică şi termică pentru unitățile zootehnice şi stațiile de epurare urbane, asigurându-se, totodată, o îmbunătățire a calității mediului ambiental. Aportul caloric al biogazului este de aproape 5.500 kcal/$Nm^{3,}$ față de 8000 kcal/Nm^3 cât are gazul metan. Cu tehnologiile existente, în prezent, la instalațiile mari se obțin 1-1,5 m^3 biogaz la 1m^3 de fermentator.

Însumând potențialul amenajabil al surselor noi menționate, rezultă un total de 10.800 mii tcc/an, ceea ce ar putea acoperi aproximativ 9% din necesarul de energie primară al țării la nivelul anului 1990. Luând ca punct de pornire producția de energie obținută în anul 1989, investițiile specifice,

investițiile realizate, durată de recuperare a acestora şi costul de producție al energiei aferente (tabelul nr. 38), s-au alcătuit 3 variante privind asigurarea cu energie primară a diverselor sectoare ale economiei naționale.

Tabelul nr. 38

Nivelul indicatorilor tehnico-economici în România, în anul 1989

Sursa	Producția, mii tcc/an	Investiția specifică, lei/Gcal/an	Investiția totală, mii lei	Durata de recuperare a inv., ani	Costul energiei, lei/Gcal
Energie solară	50,0	5.270-8.900	37.643-63.570	8,7-14,5	173-235
Energie geotermală	75,0	270-1.000	2.890-10.715	2,6-3,2	163-315
Energie eoliană	0,3	6.416-18.045	275-773	9-35	0,7-3,51
Biogaz	43,7	1.000-8.969	6.243-55.967	1,7-13,6	180-225[x]

[x] - lei/Kwh.

Sursa: Date prelucrate de la Departamentul Energie Electrice şi Tehnice – MIR şi ICEMENERG.

Aceste variante s-au elaborat pentru determinarea modalităților de acoperire a necesarului de energie din surse neconvenționale pe baza unor ipoteze de estimare pe surse de energie (tabelul nr. 39).

Tabelul nr. 39

Prognoza producție de energie din surse noi

Surse	Varianta	Anii			
		1991	1992	1995	2000
Energie solară	I	51	52	55	100
	II	50	55	200	300
	III	50	55	100	1.300
Energie geotermală	I	75	80	133	220
	II	100	133	220	400
	III	162	220	400	600
Energie eoliană	I	0,3	0,3	0,4	35
	II	2	21	120	400
	III	1	100	400	2.000

Surse	Varianta	Anii			
		1991	1992	1995	2000
Biogaz	I	47	48	50	60
	II	48	50	60	100
	III	48	50	150	200
Total	I	173,3	180,3	238,4	415
	II	200	200	600	1.200
	III	261	425	1.050	4.100

Sursa: Date prelucrate în cadrul ICRISI, după cele preluate de la Departamentul Energiei Electrice şi Termice - MRI.

În stabilirea variantei I s-au avut în vedere restricțiile la importul de combustibil convențional (îndeosebi petrol) determinate de conjunctura internațională, situarea protecției mediului înconjurător pe plan prioritar, creşterea gradului de civilizație în special în mediul rural, ipoteze din care rezultă necesitatea valorificării mai rapide şi în proporții sporite a potențialului amenajabil din punct de vedere tehnologic şi economic, asimilarea într-un grad sporit a noilor tehnologii.

Astfel, în cazul energiei solare, până în anul 1995 se va pune accentul pe valorificare sub formă de căldură şi apă caldă menajeră a acestui tip de energie produsă prin realizarea unor captatoare plane care se află de mai mulți ani în producția de serie. Vor fi, de asemenea, realizate şi experimentate captatoare cu concentrare de tip cilindro-parabolic, pentru obținerea de apă fierbinte pentru utilizări tehnologice şi instalații de mare capacitate necesare în agricultură. Din anul 1995, ținând seamă de experiența acumulată în țară şi de performanțele obținute în acest domeniu pe plan mondial (în special, în SUA şi Japonia), se va trece la implementarea unor centrale solaro-electrice fotovoltaice de sistem. Acest proiect va putea fi realizat prin import de tehnologie care presupune un efort valutar însemnat. În aceste condiții ar fi posibilă dublarea producției de energie solară în anul 1995 (de la 50.000 tcc în anul 1989 la 100.000 tcc în anul 1995), iar în anul 2000, prin folosirea energiei solare în centralele termoelectrice şi centralele electrice fotovoltaice, s-ar putea obține o producție de 1.3 mil. tcc, ceea ce ar reprezenta 16% din potențialul amenajabil. În cazul producției de energie geotermală se ia în calcul introducerea pompelor submersibile în cele 59 de sonde aflate în funcțiune, ceea ce ar conduce la o creştere a potențialului productiv al acestora în anul

1991 la 162 mii tcc față de 75 mii tcc în anul 1989. Prin construirea şi punerea în funcțiune a unor noi sonde, se va ajunge la obținerea unor capacități de producție de 400 mii tcc la sfârşitul anului 1995, urmând ca în anul 2000 producția de energie geotermală să se ridice la 600mii tcc, ceea ce ar reprezenta 100% din potențialul amenajabil (rezerve geotermale omologate).

Pentru producția de energie eoliană, în varianta I, s-au luat în calcul posibila omologare a grupurilor eoliene de 55, 100, 300, 1.000 kw şi punerea acestora în funcțiune în anul 2000. În aceste condiții, producția de energie eoliană s-ar ridica de la 300 tcc în anul 1989, la 400 mii tcc în anul 1995 şi la 2.000 mii tcc în anul 2000.

Această creştere rapidă a producției de energie eoliană estimată în varianta maximă se întemeiază pe principalele studii elaborate de ICEMENERG pentru centrale aeroelectrice. Obținerea unei asemenea producții ar echivala cu utilizarea aproape integrală a potențialului amenajabil. Menționăm că o asemenea performanță este posibilă din punct de vedere tehnic dar mai puțin sub aspect economic. În ceea ce priveşte producția de biogaz, se estimează o creştere mai modestă: de la 48 mii tcc în anul 1991, la 150 mii tcc în anul 1995 şi la 200 mii tcc în anul 2000. În alcătuirea variantei respective s-a avut în vedere faptul că utilizarea biogazului este eficientă mai ales în fermele zootehnice mari şi profilate pe anumite categorii de animale.

În varianta a II-a se porneşte de la posibilitatea realizării unei creşteri moderate, având în vedere realizările de până acum în acest domeniu, estimările întemeiate pe finalizarea unor obiective aflate în fază de proiect sau construcție, fapte ce conferă un grad mai ridicat de certitudine.

Astfel, pentru energia solară nu se prevede implementarea de centrale termoelectrice sau fotovoltaice care să pulseze energia în Sistemul Energetic Național, din motive financiar valutare, ci doar amplificarea utilizării acestei surse de energie pe plan local. Ca urmare, de la producție de 50 mii tcc în anul 1989, se va ajunge la 200 mii tcc în anul 1995 şi de 300 mii tcc în anul 2000. Varianta respectivă implică totuşi un import de tehnologii cu performanțe superioare celor autohtone, precum şi un efort financiar suplimentar în activitatea de cercetare proprie. Realizarea acestei variante va conduce la obținerea unei producții de energie solară care asigură valorificarea a cca 3,75% din potențialul amenajabil.

Energia geotermală se va ridica în anul 1992 la 133 mii tcc ca urmare a trecerii în exploatare a sondelor aflate astăzi în conservare. Pentru anul

1995 se estimează că prin introducerea pompelor submersibile la cele 59 de sonde aflate în funcțiune în prezent, se va ajunge la o producție de energie de 220 mii tcc, ceea ce va reprezenta cca 37% din potențialul de resurse geotermale omologate. Capacitatea de producție de energie geotermală va atinge 400 mii tcc în anul 2000 prin săparea unor sonde, îndeosebi în zonele bogate în asemenea resurse.

În ceea ce privește energia eoliană, se preconizează, implementarea diverselor grupuri aeroelectrice de 55, 100, 300, și 1.000 kW. În aceste condiții, până în anul 1995 vor intra în funcțiune grupurile de 55 kW și 100 kW care vor permite obținerea unei producții de 120 mii tcc. Specialiștii consideră că este posibilă și reală punerea în funcțiune până în anul 2000 a unei puteri instalate de 500 kW, ceea ce va permite realizarea unei producții de 400 mii tcc, adică cca 20% din potențialul eolian amenajabil.

Producția de biogaz va înregistra o creștere mai lentă, atât din cauza costurilor prea ridicate, cât și a dificultăților specifice de valorificare. Potrivit acestui scenariu se va asigura o producție de energie de 60 mii tcc în anul 1995 și de 100 mii tcc în anul 2000, adică 30% și respectiv cca 50% din potențialul amenajabil estimat în prezent.

În condițiile realizării variantei II se va asigura la nivelul anului 1995 o producție totală pe cele 4 surse de energie neconvențională de 600 mii tcc și în anul 2000 de 1.200 mii tcc, ceea ce va reprezenta aproximativ 0,45% și, respectiv, 0,8% din totalul estimat de energie primară la nivelul anilor respectivi.

În varianta III se pornește de la ipoteza că mijloacele financiare, materiale și de muncă actuală ale țării nu permit o evoluție rapidă a producției în domeniul energiei neconvenționale. De aceea, se preconizează un ritm de creștere lent, punându-se accentul pe capacitățile existente și punerea în funcțiune a unor obiective aflate în construcție, eforturi financiare suplimentare minime, renunțarea la importurile de tehnologii.

Pentru energia solară se estimează o producție de 55 mii tcc în anul 1995 și 100 tcc în anul 2000, adică aproximativ 0,7% și, respectiv, 1,25% din potențialul amenajabil. În această variantă se pornește de la ideea că energia solară va contribui la satisfacerea unor nevoi de căldură și apă caldă în zone izolate (popasuri turistice, hoteluri, cabane) îndeosebi prin inițiativa particulară. De aici și ponderea redusă în producția de energie primară a acestei resurse (0,07% în anul 2000).

Energia geotermală ocupă un loc mai important în comparație cu alte surse neconvenționale, ținând seama de investiția specifică mai redusă

(tabelul nr. 38) şi de condiţiile naturale favorabile. Pe seama acestei resurse se va asigura în anul 1995 o producţie de 133 mii tcc (prin punerea în funcţiune a sondelor aflate în conservare), iar în anul 2000 o producţie de 220 mii tcc prin modernizarea şi exploatarea eficientă a sondelor existente; aceasta ar echivala cu 22% şi respectiv 37% din potenţialul amenajabil.

Producţia de energie eoliană va rămâne la o valoare scăzută, respectiv de 400 tcc în anul 1995 (din cauza întârzierii punerii în funcţiune a grupurilor proiectate) şi de 35 mii tcc în anul 2000 ca urmare a implementării unor grupuri de capacităţi reduse ce însumează 50 MW. Energia eoliană produsă în anul 2000 va reprezenta 1,75% din potenţialul amenajabil.

În ceea ce priveşte producţia de biogaz aceasta va fi direct dependentă de numărul, dimensiunile şi specificul fermelor zootehnice; se estimează o producţie de 50 mii tcc în anul 1995 şi 60 mii tcc în anul 2000 adică 25% şi respectiv 30% din potenţialul amenajabil actual.

În această variantă, producţia totală a celor 4 surse de energie neconvenţională se va ridica la 238 mii tcc în anul 1995 şi 415 mii tcc în anul 2000.

Realizarea celor 3 variante presupune un efort financiar diferenţiat cu efecte utile distincte. În calculul investiţiilor s-a pornit de la cunoaşterea investiţiilor specifice pentru fiecare tip de resursă care variază între anumite limite, datorită costului diferit al tehnologiilor şi factorilor aleatori care îl pot influenţa (tabelul nr. 40).

Tabelul nr. 40

Investiţiile estimate pentru obţinerea energiei din surse noi în anii 1995 şi 2000

Sursa	Varianta	Anii	
		1995	2000
Energie solară	I	3,8-6,4	41,4-69,9
	II	112,9-190,7	75,3-127,1
	III	37,6-63,3	903,4-1.525,7
Energie geotermală	I	2,2-8,3	3,4-12,4
	II	5,6-20,7	6,9-25,7
	III	12,5-46,4	7,7-28,6
Energie eoliană	I	0,1-0,3	31,7-89,2
	II	109,7-617,1	256,6-721,8
	III	366,4-1.030,4	1.466,5-4.124,6

Sursa	Varianta	Anii	
		1995	2000
Biogaz	I	0,9-8,1	1,4-12,8
	II	2,3-20,8	5,7-51,2
	III	15,2-136,1	7,7-64,0
Total	I	7-23,1	77,9-184,3
	II	230,5-849,3	334,5-925,8
	III	431,7-1.276,5	2.384,7-5.742,9

Sursa: Prognoză efectuată în cadrul Institutului de Cercetare a Relațiilor Interramuri şi a Structurilor Industriale.

Dintre cele trei variante apreciem ca recomandabilă pe cea de-a II-a, întrucât implică cheltuieli relativ reduse, asigurând totodată un spor substanțial de energie convențională (1,2 mii tcc), ceea ce va reprezenta aproximativ 1% din volumul total de energie primară estimat pentru anul 2000. În acelaşi timp, remarcăm faptul că, deşi ponderea acoperirii necesarului de energie primară este redusă, obținerea producției suplimentare respective se justifică prin satisfacerea nevoilor curente de energie ale unei însemnate părți a populației. Nu implică eforturi valutare mari şi stimulează inițiativa locală în valorificarea resurselor proprii. În alcătuirea acestei variante s-a ținut seama de posibilitățile bugetare limitate ale țării. Menționăm că în varianta I, producția de energie solară bazată pe conversia fotovoltaică prevăzută pentru anul 2000 implică un efort investițional valutar care nu este cuprins în calculul efectuat. Specialiştii apreciază că realizarea unui asemenea obiectiv este posibilă numai pe baza importului de tehnologii care sunt foarte scumpe. De exemplu investiția totală pentru o centrală electrică fotovoltaică de 100 kW se ridică la peste 250 mil. dolari.

Implementarea acestor categorii de resurse în balanța energetică a țării va contribui la satisfacerea într-o măsură sporită a nevoilor de energie electrică şi termică pe plan local, la creşterea gradului de civilizație; va stimula inițiativa particulară şi va atrage după sine ocuparea unei părți din forța de muncă disponibilă.

În cazul energiei solare nu trebuie însă ignorat faptul că amplasarea captatoarelor ocupă spații mari, ceea ce impune realizarea unor proiecte adecvate de construire a locuințelor. Aceasta va schimba favorabil şi aspectul estetic edilitar al localităților. O precizare se impune şi cu privire la instalațiile eoliene mari care necesită suprafețe de teren considerabile, fapt

pentru care amplasarea acestora trebuie să se facă în zone care să nu afecteze fondul funciar agricol.

Creşterea ponderii energiei neconvenționale în balanța energetică reprezintă un factor pozitiv, contribuind la depoluarea mediului, în comparație cu sursele convenționale. Totuşi, există şi unele pericole de care trebuie să se țină seama, mai ales când este vorba de exploatarea surselor geotermale, prin apariția unor emisii toxice sau afluenți puternic mineralizați. De exemplu, hidrogenul sulfurat rezultat din forări este un gaz nociv care poate provoca îmbolnăviri. De asemenea, trebuie avute în vedere şi posibilele infiltrații de mercur, arsenic şi alte substanțe din apele termale în apele de suprafață. În ceea ce priveşte energia solară, captatoarele cu factori mari de concentrare pot să aibă implicații ecologice negative prin pericolul pe care îl prezintă pentru păsări şi insecte. Acelaşi lucru se poate spune şi despre palele în mişcare ale turbinelor eoliene. Comparând însă aspectele pozitive cu cele negative legate de implementarea tehnologiilor de conversie a surselor de energie regenerabile, în mod logic apare necesitatea continuării eforturilor în direcția sporirii producției de energie neconvențională.

4.4. Recuperarea şi utilizarea resurselor energetice refolosibile

Dezvoltarea industriei, în special a unor ramuri energointensive, a antrenat sporirea necesarului de energie peste posibilitățile existente la un moment dat în țara noastră, ceea ce a făcut necesară inventarierea tuturor posibilităților de acoperire a consumului.

Una din aceste posibilități o reprezintă resursele energetice refolosibile[1] (RER), a căror pondere în balanța energetică, a crescut fără însă a influența substanțial deficitul de energie (figura nr. 4). Totuşi, utilizarea resurselor energetice refolosibile implică stabilirea limitei tehnico-

[1] Pe ansamblul economiei naționale sunt inventariate următoarele categorii de RER: combustibile, termice cu potențial ridicat, termice cu potențial scăzut (sub 100^0 C), de presiune şi mecanice. După modul de introducere în circuitul energetic, RER pot fi: libere şi recirculate: resursa energetică recuperabilă liberă - resursa ce se valorifică în afara procesului tehnologic care a produs-o, disponibilă altor procese tehnologice sau altor consumatori (aburi pentru încălzire, apă caldă etc.); resursa energetică recirculată - resursă valorificată în procesul tehnologic sau în procesele care fac parte din aceeaşi structură de normă de consum specific cu instalația în care este generată resursa, în scopul creşterii randamentului energetic al acestor produse (energie mecanică, preîncălzirea utilajelor etc.).

economice până la care acestea pot contribui la acoperirea unei părți din deficitul balanței energetice.

Figura nr. 4. Distribuirea potențialului RER în funcție de gradul său de valorificare

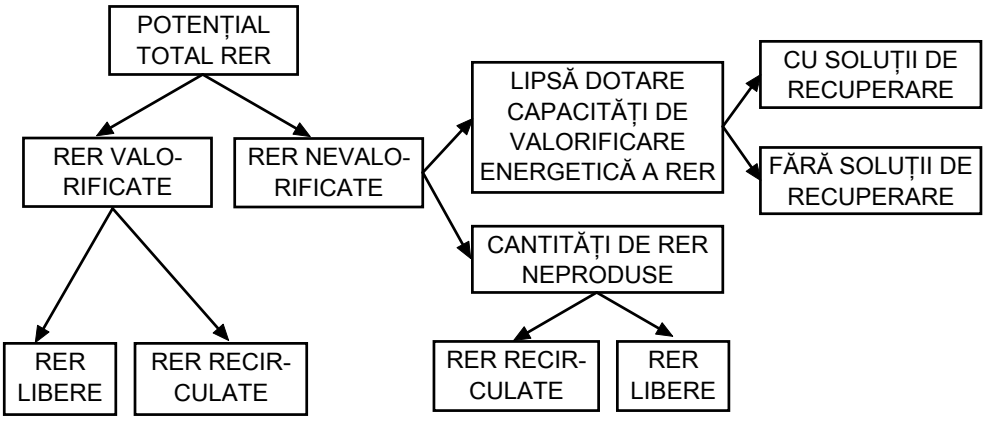

4.4.1. Situația actuală a recuperării resurselor energetice refolosibile

RER revin în atenția, pe de o parte, datorită volumului redus al rezervelor de resurse energetice primare existente în țara noastră, iar pe de altă parte, datorită fluctuației prețurilor de comercializare pe piața externă actuală a acestor resurse. De exemplu, recuperarea RER, din grupa celor combustibile, este eficientă atât datorită investiției specifice (lei/tcc recuperat) mai reduse şi duratei mai mici de recuperare a investiției cât şi a costului unitar mai scăzut decât cel al resursei primare care l-a generat.

Dacă ținem seama de faptul că, în general, funcționarea instalațiilor de recuperare nu conduce la o suplimentare a necesarului de forță de muncă pentru exploatarea şi întreținerea lor, apare evidentă eficiența promovării mai rapide a RER în balanța energetică a țării. Până în prezent, valorificarea resurselor energetice refolosibile cu potențial ridicat şi mediu nu au generat probleme deosebite fiind în mare măsură eficiente economic şi energetic. Totuşi, în utilizarea resurselor refolosibile cu potențial energetic mediu şi scăzut trebuie să se aibă în vedere următoarele restricții de bază: existența utilizatorului final care valorifică resursa energetică refolosibilă; regimul de funcționare a instalației de bază şi durata de recuperare a efortului energetic total din energia netă consumată.

Soluțiile practice de sporire a eficienței utilizării energiei și de economisire sunt multiple. Experiența mondială și cea din economia națională au demonstrat faptul că promovarea unor resurse energetice refolosibile cu potențial scăzut sau cu soluții dificile de recuperare nu prezintă eficiență economică și energetică.

Estimativ, s-a apreciat în lucrările de specialitate[1] că 32-48% din energia primară consumată anual se regăsește în produse și servicii, iar 52-68% reprezintă pierderi de energie, de fapt, energie degradată și dispersată în mediu. Totodată randamentul mediu net actual de utilizare a formelor de energie primară în industrie nu depășește 50% în anumite ramuri.

Cei mai mari consumatori de energie primară și, implicit, de posibilități de recuperare a resurselor secundare sunt: industria metalurgică, industria chimică și petrochimică și cea a materialelor de construcții, deoarece o pondere importantă din căldura obținută la instalațiile industriale din aceste ramuri este difuzată în atmosferă (gaze de combustie și căldură radiantă) sau în apele de răcire.

Din ultimul inventar al potențialului de RER întocmit de ICEMENERG și Departamentul Energiei Electrice în anul 1988, se relevă faptul că din totalul de 20,3 mil. tcc, 88,8% este reprezentat de potențialul net generat, iar 11,2% resursele energetice recuperabile neproduse[2] capacitățile de producție existente.

Resursele energetice recuperabile neproduse apar, în general, datorită unor factori de natură obiectivă sau subiectivă cum sunt: reducerea potențialului instalațiilor sau liniilor tehnologice în care se generează resursele; lipsa de materii prime sau combustibil primar; prelungirea duratei reparațiilor peste duratele normate etc.

Totodată, se poate releva faptul că în activitățile industriale din metalurgie, chimie, petrochimie și materiale de construcții se produce aproximativ 92,2% din potențialul net.[3]

---

[1] *Inventarierea și evidența RER la nivelul economiei naționale*, studiu ICEMENERG, 1988.

[2] Noțiunea de resursă energetică recuperabilă neprodusă apare ca necesară deoarece volumul de resurse energetice refolosibile neregăsite în bilanțurile energetice a capacităților existente de producție însumează o însemnată cantitate de combustibil convențional.

[3] Potențialul net de resursă energetică refolosibilă (exprimată în tcc/an) reprezintă diferența dintre potențialul total de RER și cantitatea de resurse care nu au fost produse în instalații existente de valorificare, datorită proastei funcționări a echipamentului.

Deşi ca volum RER evoluează descrescător, acestea mențin aproximativ aceeaşi structură (tabelul nr. 41).

Tabelul nr. 41

Structura RER obținută la nivelul economiei naționale în anii 1986 şi 1988

Potențialul net de resurse energetice recuperabile, 1988	1986		1988	
	%	mil. tcc	%	mil. tcc
Total economie, din care	100	19,793	100	18,056
- resurse energetice recuperabile combustibile	33,2	6,567	35,8	6,471
- resurse energetice recuperabile cu potențial termic ridicat	51,0	10,103	47,8	8,620
- resurse energetice recuperabile cu potențial termic ridicat	15,5	3,061	16,1	2,915
- resurse energetice recuperabile de presiune şi mecanice	0,3	0,061	0,3	0,05

Sursa: Calculat pe baza datelor de la ICEMENERG.

Totuşi este de menționat faptul că pe ramuri industriale structura RER este diferită. Astfel, din potențialul net al ramurii, RER combustibile au deținut 48,9% în metalurgie; 27,3% în chimie şi petrochimie; 91,9% în minerit etc.

În actuala etapă de dezvoltare economică, în mod deosebit interesează gradul de valorificare a potențialului net de resurse energetice refolosibile care, în țara noastră, a evoluat crescător (tabelul nr. 42).

Tabelul nr. 42

Gradul de valorificare al resurselor secundare refolosibile

	1986		1988	
	%	mil. tcc	%	mil. tcc
Total economie, potențial net, din care:	100	19,793	100	18,056
- resurse energetice recuperabile valorificate	60	11,866	63,7	11,495
- resurse energetice recuperabile nevalorificate	40	7,927	36,3	6,561

Sursa: Calculat pe baza datelor de la ICEMENERG.

Se remarcă faptul că aproximativ 64% din potențialul net de resurse refolosibile la nivelul anului 1988 au fost valorificate (cu peste 4% mai mult decât în anul 1986).

Totodată, trebuie remarcat şi faptul că gradul de valorificare cel mai ridicat al RER s-a înregistrat în industria materialelor de construcții (86,2%) şi cel mai scăzut în industria extractivă (21,8%).

Valorificarea cât mai ridicată a resurselor energetice refolosibile s-a datorat utilizării cât mai complete a capacităților de producție, specifice acestor activități.

Totuşi, lipsa de dotare a unor capacități de obținere a RER la care s-au găsit soluții de valorificare a determinat o pondere ridicată a RER neproduse. Trebuie menționat faptul că gradul de utilizare a capacităților de valorificare a resurselor energetice refolosibile[1] este un indicator sintetic, de o deosebită importanță în aprecierea efectelor economice.

În ceea ce priveşte volumul de resurse nevalorificate cu şi fără soluții de valorificare (tabelul nr. 43) se remarcă următoarele:

Tabelul nr. 43

Situația resurselor energetice nevalorificate

-% -

Resurse nevalorificate	1985	1988
Total economie, din care:	100	100
- cu soluții tehnice de valorificare energetică	28,2	33,2
- fără soluții tehnice de valorificare energetică	71,8	66,8

Datele din tabelul nr. 43 relevă următoarele aspecte:

- din totalul resurselor energetice refolosibile nevalorificate, dar cu soluții de valorificare cunoscute, 26,6% sunt declarate în stadiu de cercetare şi proiectare de echipamente specifice de recuperare, 27,5% sunt resurse declarate în faza de proiectare a utilajelor necesare, iar pentru 45,9% obiectivele de valorificare sunt deja în stadiul de execuție.
- din totalul RER nevalorificate şi fără soluții de valorificare, 52,2% reprezintă resursele pentru care nu au fost încă stabilite soluții de valorificare nici în țară, nici pe plan mondial, 22,2% resursele aflate în stadiu efectiv de cercetare, iar 25,6% reprezintă alte forme de resurse energetice refolosibile, fără soluții de valorificare.

[1] Acest indicator reprezintă raportul dintre valoarea producției de resurse energetice recuperabile şi capacitatea instalațiilor destinate valorificării resurselor energetice recuperabile generate, iar la nivelul industriei are o valoare aproximativă de 0,84.

Din aceste considerente apreciem că este necesară continuarea şi intensificarea efortului de cercetare, în vederea găsirii unor soluții eficiente de valorificare (volumul acestora reprezentând aproximativ 18% din volumul potențialului net de resurse energetice recuperabile în economia națională).

Analiza volumului de resurse energetice recuperabile nevalorificate şi fără soluții de valorificare, pe grupe de purtători de energie (tabelul nr. 44) relevă următoarele:

- în totalul resurselor energetice recuperabile combustibile (aprox. 7,5%), ponderea principală este deținută de grupa deşeurilor combustibile în principal sub formă de steril şi şlamuri cu conținut scăzut de cărbune (din sectorul minier);
- în cadrul resurselor energetice recuperabile termice, ponderea principală (46%) o dețin agenții de răcire (în general apele de răcire cu temperatură sub 60^0 C), căldura fizică a produselor finite şi deşeurilor calde (28%) şi căldura sensibilă a gazelor de ardere (25%);
- resursele energetice recuperabile de presiune şi mecanice dețin o pondere nesemnificativă (0,4% din totalul resurselor energetice refolosibile nevalorificabile şi fără soluții de valorificare).

Situația RER în anul 1988 din punctul de vedere al modului de recuperare este prezentată sintetic în diagrama fluxurilor energetice din figura nr. 5.

Tabelul nr. 44

Situația RER nevalorificate, fără soluții de valorificare, pe activități industriale şi categorii de resurse

Nr. crt.	Activitatea industrială	Total RER nevalo-rificată	Din care:			
			Combus-tibil	Termice de potențial ridicat	Termice de potențial scăzut	De pre-siune de mecanice
1	Metalurgie	1,749	0,072	1,3	0,371	0,005
2	Chimie şi petrochimie	1,845	0,016	0,34	1,482	0,006
3	Minerit	0,259	0,241	0,007	0,011	-
4	Materiale de construcții	0,115	-	0,092	0,023	-
5	Alte activități	0,408		0,277	0,126	0,004
	Total economie	4,376	0,329	2,016	2,013	0,015

Sursa: Date de la ICEMENERG.

Figura nr. 5. Balanța de fluxuri a RER produse în economia națională la nivelul anului 1988

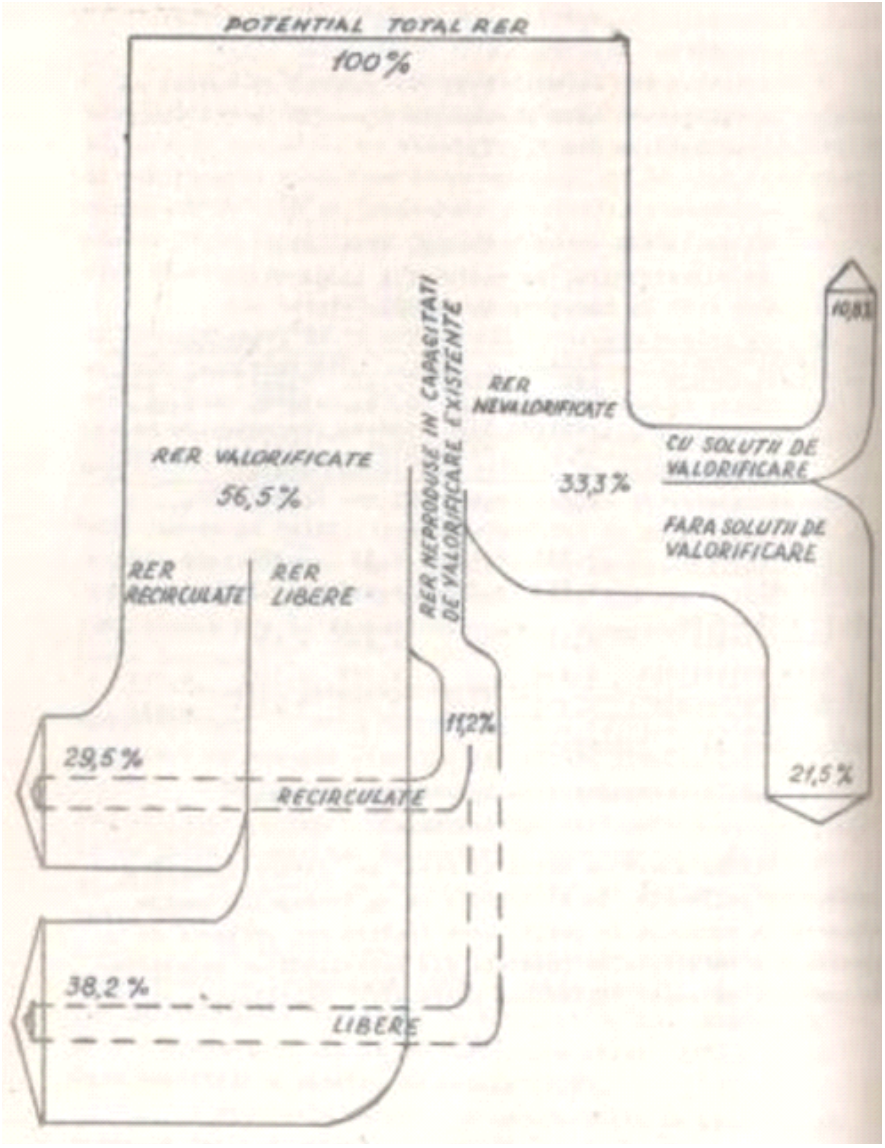

4.4.2. Perspectiva recuperării resurselor energetice refolosibile

Ținând seama de actualul nivel de dotare tehnică a industriei naționale, de eforturile ce se întreprind pentru trecerea la economia de piață, care implică noi criterii de apreciere a rezultatelor concrete ale activităților industriale apare ca necesară regândirea proceselor tehnologice şi în primul rând a celor mari consumatoare de energie, inclusiv a celor producătoare de resurse secundare refolosibile. Modernizarea, încă din faza de proiectare a utilajelor şi agregatelor în vederea asigurării unor parametrii tehnico-economici şi energetici apropriați celor realizați pe plan mondial, precum şi renunțarea la întregul parc de utilaje şi agregate depăşite fizic şi moral, conduce la creşterea randamentelor energetice şi eliminarea atât a pierderilor cât şi a posibilităților de obținere RER.

Tendințele de adaptare a transformarea şi înlocuirea unor tehnologii clasice, energointensive, cu tehnologii moderne mai puțin consumatoare de energie primară vor diminua posibilitățile de obținere a RER, ca urmare a unor utilizări cât mai eficiente a resurselor energetice primare.

Pe de altă parte asistăm la o degradare în timp a parametrilor tehnologici a echipamentelor şi sistemelor de valorificare şi recuperare a resurselor energetice refolosibile (proces obiectiv datorat îmbătrânirii, degradării fizice a acestora) ceea ce conduce la valorificarea mai scăzută a RER. Aşadar, este de reținut faptul că evaluarea cantitativă a potențialului efectiv de resurse energetice refolosibile, care ar putea fi luat în considerare, la un moment dat, pentru acoperirea unei părți din deficitul balanței energetice la nivel național este o variabilă în timp în funcție de un ansamblu complex de factori.

Din punct de vedere tehnologic, recuperarea resurselor energetice refolosibile, privită prin prisma experienței tehnice acumulate în perioada parcursă în ultimele două decenii, apare ca o alternativă eficientă în condițiile în care prețul resurselor energetice primare pe piața mondială a înregistrat permanent oscilații foarte mari.

Experiența de până acum în acest domeniu a demonstrat gama variată de soluții tehnologice, elaborate, parametrii tehnico-economici competitivi cu ai unor soluții energetice clasice, compatibilitatea tehnică între sistemele de recuperare energetică şi liniile tehnologice generatoare de resurse energetice refolosibile etc.

Acest mod de gândire s-a dovedit pentru marea majoritate a statelor industrializate ca fiind soluția optimă de răspuns imediat la implicațiile creşterii continue a prețului energiei şi combustibililor.

Concomitent cu eforturile depuse pentru creşterea randamentului global de utilizare a energiei au fost alocate fonduri importante în sectorul cercetare-dezvoltare tehnologică pentru elaborarea unor noi generații de utilaje, echipamente, agregate, linii tehnologice, la care recuperarea energetică face parte integrantă din procesul tehnologic primar care a generat resursele. Acest nou mod de gândire energetic şi tehnologic este astăzi cunoscut sub denumirea de TOTAL-ENERGY, iar rezultatele concrete acestei noi politici energetice sunt confirmate la analiza balanțelor de energie şi combustibili ale statelor respective. Se constată astfel, că pentru perioada ultimului deceniu se vor înregistra creşteri nesemnificative ale consumului total de energie față de creşterea produsului național brut.

În țara noastră, recuperarea RER a fost abordată fără a se fi creat în prealabil un cadru unitar de estimare şi analiză a întregului ansamblu de implicații tehnico-economice pe care le presupune.

Datorită caracterului forțat de impunere a unor cifre de plan nefundamentate tehnic şi economic din partea organelor centrale de decizie, activitatea de recuperare a resurselor energetice refolosibile a fost denaturată chiar din start, iar rezervele concrete au fost în principal “adaptate” cerinței raportărilor periodice spre forurile superioare de decizie şi analiză.

Este cert faptul că aşa cum a fost cazul activității cu caracter industrial legat de nivelul de dotare cu tehnologii şi utilaje care nu răspundeau în primul rând imperativului de asigurare a unor randamente ridicate de transformare a purtătorilor primari de energie prin însăşi natura proceselor tehnologice rezultate, cantități mari de resurse (altfel recuperabile) erau cuprinse sub denumirea de “pierderi inerente tehnologice”.

Încercând să prefigurăm o posibilă evoluție a producției RER va trebui să luăm în considerare dinamica structurii sectorului industrial şi posibilitatea retehnologizării acestuia prin dotarea cu echipamente şi utilaje la nivelul parametrilor tehnico-economici existenți pe plan mondial. De asemenea, trebuie avute în vedere şi posibilitățile de restructurare de natură tehnologică utilizând cooperarea tehnico-ştiințifică internațională în vedere dotării industriei cu cele mai moderne şi eficiente echipamente cu parametri funcționali şi energetici ridicați.

În acest context au fost elaborate câte trei variante (tabelul nr. 45) având la bază volumul RER aşa cum a reieşit din inventarele efectuate în anii 1988-1989. În aceste inventare s-au specificat atât capacitatea totală teoretică de generare, cât şi efectul energetic propriu-zis (cantitatea de resurse energetice refolosibile valorificate în industrie).

Variantele întocmite au avut la bază următoarele premise: capacitatea teoretică totală de resurse energetice refolosibile care în varianta I va creşte uşor într-un ritm mediu anual de 0,5% până în 1995, datorită imposibilității schimbării într-un interval atât de scurt a structurii industriale această creştere se mai datorează şi punerii în funcțiune a utilajelor aflate în curs de execuție înainte de 1989.

Tabelul nr. 45

Posibilități de recuperare a resurselor energetice refolosibile, în perioada 1990-2000

	1989	Varianta	1995	2000
Capacitatea teoretică totală de resurse energetice refolosibile		I	20,718	20,697
		II	18,808	17,914
	20,008	III	17,72	15,61
Volumul resurselor energetice refolosibile valorificabil		I	15,202	14,45
		II	14,383	13,33
	15,278	III	13,533	11,92

După anul 1995 capacitatea totală teoretică de RER va scădea cu un ritm mediu anual de 0,1% ca urmare a regândirii tehnologice şi a eforturilor moderate de modernizare a structurilor industriale.

În variantele II şi III, ca urmare a eforturilor de modernizare a utilajelor şi echipamentelor, capacitatea teoretică de producție a acestor resurse se va diminua cu un procent mediu anual de 1% (var. II) şi 2-2,5% (var. III).

În ceea ce priveşte volumul resurselor energetice refolosibile valorificabile în toate cele trei variante va înregistra o evoluție descrescătoare justificată de evoluția structurii industriei. Astfel, variantele II şi III, considerate ca fiind apropiate din punct de vedere al volumului resurselor energetice refolosibile, utilizabile, s-a avut în vedere alocarea unor fonduri mai mari pentru promovarea soluțiilor de modificare a structurilor industriale (ca urmare a modernizării tehnologiilor), concomitent cu renunțarea la vechile tehnologii de recuperare.

În această situație s-a apreciat că aportul RER în balanța energetică va scădea până în anul 2000 (13,3 tcc în varianta II şi 11,9 mil. tcc în varianta III).

Pentru situația concretă evidențiată în varianta III la nivelul anului 2000 s-a întocmit diagrama fluxurilor RER produse în economia națională (figura nr. 6).

Figura nr. 6. Balanța de fluxuri a RER produse în economia națională la nivelul anului 2000

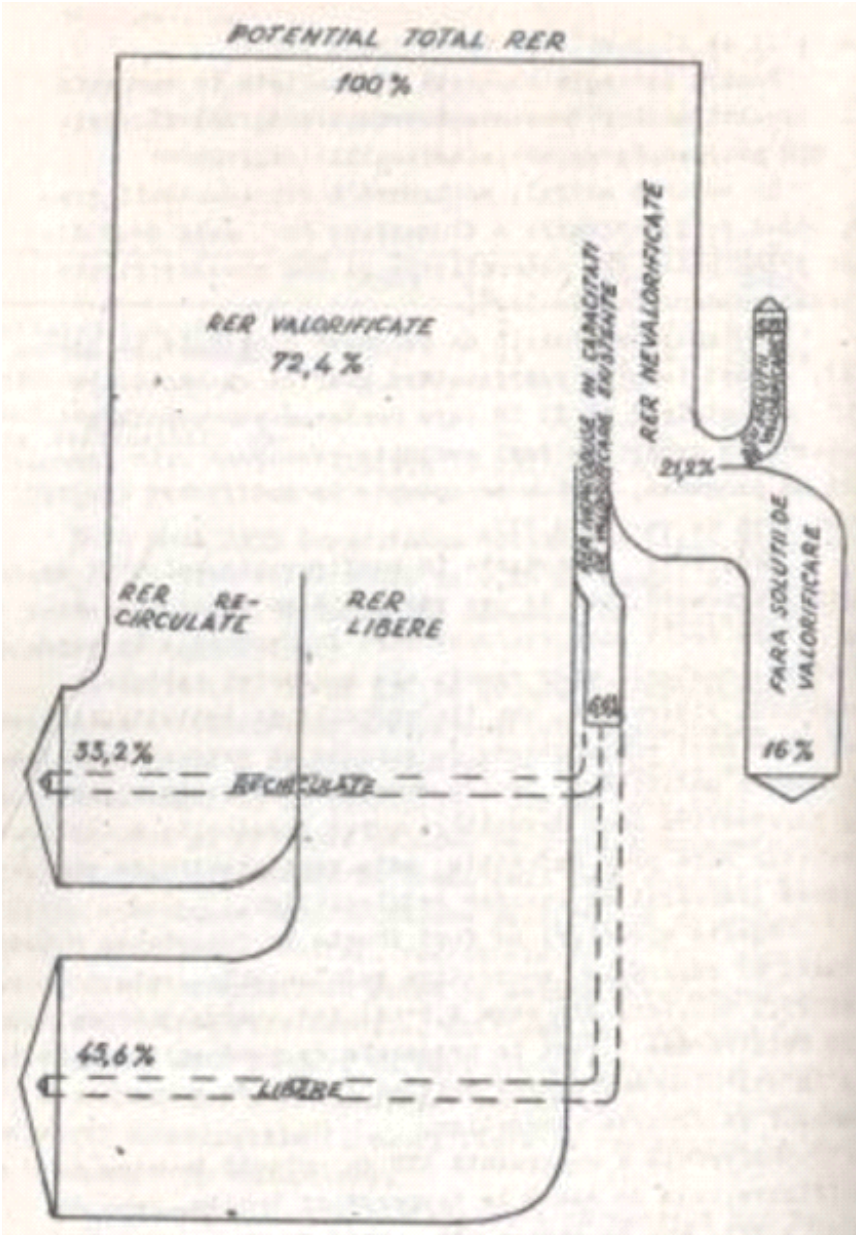

Se remarcă astfel, ca urmare a reprezentării grafice, modul de distribuire a fluxurilor în cele 2 direcții principale: RER valorificate şi RER nevalorificate (cu toate subdiviziunile lor).

În raport cu datele de prognoză conținute în tabelul nr. 44, se pot imagina reprezentări grafice asemănătoare pentru var. I şi II în care ponderea principalelor componente va urmări de fapt evoluția propusă prin scenariul de prognoză, fără a ne aştepta la modificări spectaculoase față de var. III.

Modificări importante în configurația balanței de fluxuri prognozată, față de cea realizată anterior nu s-ar putea datora decât unor restructurări fundamentale în configurația structurii unor ramuri ale economiei naționale (de exemplu, siderurgia, una din ramurile și activitățile industriale mari consumatoare de energie şi producătoare de RER). Aceste modificări, pentru moment, sunt puțin plauzibile ca şi perspectiva unei dezvoltări superaccelerate a sectorului terțiar care prin definiție este rupt practic de posibilitatea generării de resurse refolosibile.

Aceste aprecieri au fost făcute în funcție de volumul total al resurselor energetice refolosibile, valorificabile, de 15,3 mil. tcc, din care 4,9 mil. tcc, reprezintă cele ce pot fi reintroduse direct în procesele de producție şi pot fi luate în calculele de prognoză privind gradul de acoperire a consumului de resurse energetice.

Diferența o reprezintă RER cu soluții tehnice de valorificare, cele de abur la temperaturi înalte, gaze de ardere, zguri, ape de răcire etc., care au un potențial energetic ridicat şi ar putea fi luate în considerare la capacitatea lor maximă, mai ales, că prin neutralizare aceste resurse contribuie la accentuarea poluării.

Lipsa unor echipamente de recuperare adecvate, ca şi randamentul scăzut al utilajelor existente, vor contribui la menținerea integrală a acestui potențial.

În viitor, deşi ponderea acestor resurse în balanța energetică se va reduce ca urmare a acțiunilor de retehnologizare a proceselor productive, totuşi recuperarea gazelor de ardere (la temperaturi înalte), aburilor şi apelor de răcire este o sursă de acoperire cu forțe proprii a consumului de resurse energetice, mai ales, că prin recuperare se reduce substanțial poluarea.

Ținând seama de aportul potențialului RER la acoperirea necesarului de energie primară, considerăm necesară evaluarea completă şi periodică a potențialului total, concomitent cu localizarea optimului energetic. Asemenea evaluări sunt necesare pentru fundamentarea unor decizii privind acoperirea necesarului de energie obținută pe o perioadă mai mare de timp. În acelaşi

timp, va trebui elaborat un cadru economic legal care să cointereseze, prin facilități financiare, producătorii şi deținătorii de RER spre o valorificare a acestora până la limite tehnologice admisibile.

Având în vedere că recuperarea unui volum tot mai mare de RER reprezintă economii valutare importante, considerăm că se impune crearea unui cadru legislativ adecvat care să cuprindă avantaje pentru utilizatorul de RER, implicit să încurajeze activitatea de recuperare.

Pentru întreprinderile mici statul ar trebui să acorde credite pe termen lung, fără să perceapă dobânzi, în scopul achiziționării de instalații de recuperare a energiei sau dotării instalațiilor pe care le posedă cu recuperatoare.

Pentru marile întreprinderi, deci marii consumatori de energie primară, facilitățile create de stat trebuie să urmărească atât încurajarea financiară, prin diminuarea impozitelor pentru reintroducerea RER în procesele de fabricație, cât şi crearea posibilităților de desfacere a RER către alți utilizatori industriali sau către populație (apă caldă, căldură etc.). Aceste probleme sunt deosebit de relative dacă ținem seama de faptul că în țările industrializate recuperarea energiei joacă un rol important fiind tratată cu multă atenție.[1] De aceea, se impune, şi pentru țara noastră, acordarea unei atenții deosebite recuperării energiei, inclusiv prin cooperarea cu diferite firme specializate din țările industrializate, pentru a putea implementa şi în economia națională metodele de recuperare ce şi-au dovedit eficiența.

[1] Astfel, sunt create organisme specializate care cercetează şi dau soluții fiind implicate direct în recuperarea RER cum ar fi: AFME – Agence Française pour la Maitrise de l'Energie; ATEE – Association Technique pour les Economies d'Energie, în Franța, sau Institute of Energy Economics - Tokyo, în Japonia.

Capitolul 5. POSIBILITĂȚI DE COMPLETARE DIN IMPORT A NECESARULUI DE RESURSE ENERGETICE PRIMARE

În condițiile imposibilității echilibrării balanței energetice pe baza potențialului intern de resurse energetice, achiziționarea de materii prime de pe piața externă capătă o deosebită importanță, mai ales, prin amploarea eforturilor necesare.

Activitatea de import trebuie analizată însă, în toată complexitatea ei, dat fiind numeroşii factori care influențează eficiența sa, pentru a aprecia, cu maximum de certitudine posibilă, în condițiile imprevizibile (cu deosebire, la țiței) ale evoluției pieței mondiale, ce, cât, de unde şi la ce preț trebuie să importăm resursele energetice de care economia națională are nevoie.

5.1. Gradul de dependență de piața externă în asigurarea consumului de resurse energetice

Orice întrerupere în aprovizionarea cu resurse energetice, punct de plecare în orice activitate economică, poate provoca serioase perturbări în funcționarea economiei naționale. Astfel, pe plan mondial se apreciază că insuficiența materiilor prime şi energiei poate cauza un declin al producției, în termeni valorici, echivalent cu 50 până la 100 ori valoarea proprie a acestor materii prime.[1]

Temerile exprimate, mai ales în anii 1970, privind epuizarea rapidă a resurselor naturale par a fi, în unele cazuri, exagerate.[2] Astfel, pe plan mondial, durata de acoperire a consumului mondial cu resurse energetice prezintă suficientă siguranță, mai ales la huilă (323 ani) şi lignit (424 ani), şi chiar pentru gaze naturale (49 ani) şi țiței (44 ani), ținând seama de faptul că au fost luate în considerare numai rezervele exploatabile (tabelul nr. 46).

De asemenea, o parte însemnată din producția mondială de resurse energetice este comercializată: 7,6% la cărbuni, 43,5% la țiței şi 13,6% la gaze naturale[3], în anul 1987. Desigur, gradul diferit de comercializare, de la

---

[1] A. Dobozi, *Forecasting Structural Changes in the International Raw Materials Industries and Markets*, în "Trends in World Economy", nr. 22, 1977.

[2] Jan Timbergen (coordonator), *Restructurarea Ordinii Internaționale*, Editura Politică, Bucureşti, 1978, p. 93.

[3] Sursa: prelucrare date din *Energy Statistics Yearbook*, 1987.

o materie primă la alta, depinde atât de gradul de asigurare a consumului de rezerve, de concentrarea geografică a acestora, dar şi de posibilitățile de transport specific.

Tabelul nr. 46

Durata de acoperire a consumului de resurse cu rezerve (exploatabile) pe plan mondial, în anul 1987

- ani -

	Huilă	Lignit	Țiței	Gaze naturale
TOTAL MONDIAL, din care:	323	424	44	49
- Africa	435	-	83	150
- America de Nord	165	99	16	15
- America de Sud	426	-	58	68
- Asia	508	1.728	123	167
- Europa	106	121	5	15
- URSS	207	813	16	54
- Oceania	1.008	1.088	11	60

Sursa: Prelucrare date din *World Resources 1990-1991*, New York, Oxford University Press, 1990; *Energy Statistics Yearbook*, 1987.

Pe de altă parte, potrivit unor aprecieri mai optimiste, tehnologiile actuale de extracție nu sunt imutabile pe termen lung, fiind posibile progrese deosebite în exploatarea unor resurse cu conținut util redus sau aflate în condiții dificile de extracție. Tot într-o perspectivă mai îndelungată, se estimează că structura consumului de resurse energetice este fluidă, mereu schimbătoare, analiza evoluției acesteia până în prezent indicând că nu există o tendință de durată în folosirea unor resurse energetice din ce în ce mai costisitoare.

Totuşi, aceste aprecieri nu trebuie să fie interpretate ca fiind de natură să permită continuarea irosirii patrimoniului nostru natural. Disponibilitatea, în viitor, a resurselor naturale va depinde, în primul rând de ritmul exploatării lor, care este legat de evoluția modelelor consumului din țările industrializate şi, în al doilea rând, de rezultatele cercetărilor tehnologice şi dezvoltărilor privind procesele de producție, înlocuitorii şi metodele de descoperire a noilor rezerve. În legătură cu cel din urmă aspect, este important să nu se adopte optimismul facil, potrivit căruia soluțiile tehnologice pentru rezolvarea

problemelor resurselor naturale, în speță a celor energetice, pot apărea fără eforturi financiare considerabile şi la timp. Timpul necesar pentru ca noile tehnologii să devină operaționale în acest domeniu este lung (de ordinul a 10-20 ani) şi, deoarece schimbările apar într-un ritm atât de rapid, există pericolul ca răspunsurile tehnologice corespunzătoare să nu poată ține pasul cu problemele acestor resurse.[1]

În România, disponibilul de resurse energetice s-a redus în ultimii ani din cauza diminuării potențialului natural de resurse, atât cantitativ dar, mai ales calitativ, şi ca urmare a restricțiilor valutare impuse. Această tendință este mult mai accentuată în cazul producției, în timp ce gradul de dependență de piață externă s-a mărit. Astfel, importul a crescut atât în cifre absolute cât şi relative, de la 27,3% în 1985, la 39% în 1989, urmând ca, în acest an, să reprezinte peste 42% din disponibilul de energie primară (tabelul nr. 47).

Tabelul nr. 47

Structura resurselor de energie primară în anii 1985,1989 şi 1990

-% -

	1985 (realizări)	**1989 (realizări)**	**1990 (program)**
RESURSE - TOTAL	100,0	100,0	100,0
- PRODUCȚIE	70,2	58,9	56,3
- IMPORT	27,3	39,0	42,1
- STOC la începutul anului	2,5	2,1	1,6
Din TOTAL RESURSE:			
A. PRODUCȚIE, din care:	100,0	100,0	100,0
- cărbuni	17,2	24,1	23,4
• huilă şi antracit	5,8	6,2	4,3
• lignit şi cărbune brun	11,4	17,8	19,1
- țiței	18,4	17,2	18,3
- gaze naturale	56,3	51,2	51,0
- lemne de foc	1,7	1,1	1,2
- energie hidroelectrică	5,2	6,1	5,7
- noi surse de energie	0,2	0,2	0,3
B. IMPORT, din care:	100,0	100,0	100,0

[1] Jan Timbergen, *op. cit.*, p. 255.

	1985 (realizări)	1989 (realizări)	1990 (program)
- cărbuni	17,6	12,0	14,4
• huilă şi antracit	17,1	10,6	10,4
- cocs	6,0	2,2	2,1
- ţiţei	64,5	61,8	55,9
- gaze naturale	6,6	17,1	19,9
- energie electrică	3,7	5,7	7,7

Sursa: Prelucrare date din *Balanţa energiei totale*, DCS, Ministerul Resurselor şi Industriei.

Comparând nivelurile programate pentru 1990 cu realizările anului 1989, se remarcă o reducere a producţiei, atât totale, cât şi pentru fiecare sursă de energie primară în parte ca volum fizic. Scăderi superioare mediei, ceea ce se reflectă şi prin reducerea ponderii în totalul producţiei se observă la huilă şi antracit, gaze naturale şi hidroenergie, ceea ce determină un import sporit pentru acest an, faţă de 1989, mai ales de gaze naturale şi energie electrică.

Modificările preconizate, în 1990 faţă de anii anteriori, în balanţa de energie primară, a nivelurilor de producţie şi import derivă din schimbarea concepţiei de elaborare a acestui program. Astfel, dacă în perioada anterioară s-a pornit de la necesarul consumatorilor din acest an punctul de plecare l-au constituit aprecierile cât mai reale ale disponibilităţilor de resurse energetice şi, apoi, alocarea acestora diferiţilor consumatori.

Astfel, în ceea ce priveşte importul, pe baza prevederilor de diminuare a producţiei industriei metalurgice, cantităţile de cocs şi huilă ce sunt programate a se achiziţiona în 1990 de pe piaţa externă nu vor înregistra modificări deosebite, urmând să crească, nesemnificativ, numai cele de cărbune energetic. În cazul ţiţeiului urmează să se prelucreze o cantitate mai mică din această resursă datorită faptului că o parte din capacităţile petrochimiei este deja uzată moral şi fizic, singura excepţie acceptată fiind importul de păcură, pentru care avem posibilităţi de achiziţionare începând cu acest an. Pentru gaze naturale, se estimează că importul prevăzut este aproape de limita tehnică a transportului (dimensiunile conductelor), fiind destinat să compenseze, parţial numai, declinul zăcămintelor de aproximativ 4 mld. $m^{3,}$ din intervalul 1989-1990.

În afara importurilor propriu-zise, un aport deosebit în asigurarea necesarului de resurse energetice îl pot avea acţiunile de cooperare economică şi tehnico-ştiinţifică ce oferă diferite avantaje cum sunt cele de

ordin financiar, transferul de know-how şi tehnologii, caracterul de continuitate al aprovizionării etc. Pe această cale, s-ar putea realiza, în industria extractivă națională, îmbunătățirea tehnologiilor de exploatare, ceea ce ar conduce la stabilizarea producției.

Accentuarea, în ultimul timp, a declinului natural al zăcămintelor impune intervenția activă, în acest sens, încă din faza de cercetare şi prospectare geologică. Astfel, s-ar putea concesiona firmelor străine, pentru cercetare geologică, cu prelevarea unei anumite cote din zăcământul eventual descoperit, perimetre fie cu perspective de ordin secundar, fie din categoria celor a căror investigare necesită eforturi financiare deosebite pe care statul român nu le poate suporta, chiar în cazul în care deține mijloacele tehnice necesare executării lucrărilor. În ceea ce priveşte experiența țării noastre în perioada interbelică, în acest domeniu, trebuie remarcat faptul că statul român, deşi proprietar al bogățiilor subsolului, nu a valorificat direct toate aceste resurse naturale. În domeniul petrolului, statul a fost dependent de societățile petroliere, în cadrul cărora cele cu capital străin dețineau partea cea mai mare din suprafața concesionată, societăți care au obținut profituri reale foarte mari, mult superioare celor declarate, din care cea mai mare parte erau transferate peste graniță, ceea ce impieta asupra creşterii corespunzătoare a avuției naționale, în pofida unei activități industriale prospere la prima vedere.[1]

În acest sens, V.N. Madgearu făcea următoarea observație: "…beneficiile capitalului străin plasat, în mare parte, nu servesc la crearea puterii de cumpărare pe piața națională şi nu contribuie la sporirea ofertei de capital căci sunt exportate".

Desigur, experiența României, în perioada interbelică, trebuie privită cu unele rezerve în noile condiții create în sistemul economic mondial, al echilibrării raporturilor dintre state, al răspândirii mult mai largi a informației în domeniu. De asemenea, cel puțin în acest moment, problema concesionării se pune numai în domeniu cercetării geologice, achitarea obligațiilor părții române urmând să se facă prin prelevarea unei anumite cote din zăcământul descoperit de către societățile cu capital străin. Astfel, de exemplu, explorarea zăcămintelor de țiței aflate la mare adâncime sau în zona cu tectonică mai complicată şi în platoul continental al Mării Negre, în

[1] Sursa: *Producția şi consumul de produse petroliere şi de cărbuni în România interbelică*, "Caiet de studiu", nr. 123, Institutul de Economie Socialistă, Bucureşti, 1987; *Comerțul exterior al României interbelice*, "Caiet de studiu", nr. 124, IES, Bucureşti, 1987.

zona cu fundul marin mai adânc de 100 m necesită, într-adevăr, un volum substanțial de investiții (lichidități și tehnologie modernă), de care țara noastră nu dispune în prezent.

Totuși, considerăm necesară scurta incursiune în experiența României interbelice în acest domeniu, deoarece, prezintă câteva aspecte relevante pentru stabilirea avantajelor și dezavantajelor ce survin în asemenea situații, a aprecierii dimensiunilor care le pot căpăta acțiunile de acest gen în condițiile concrete ale societății românești contemporane. Pentru evitarea sau limitarea într-o măsură cât mai mare a riscurilor implicate, considerăm că se impune elaborarea unui cadru legislativ, cât mai riguros și mai complet, de natură să nu descurajeze investițiile de capital străin dar, în același timp, să asigure economiei românești un avantaj echitabil.

Realizarea din punct de vedere fizic numai a importurilor de resurse energetice nu înseamnă însă decât o rezolvare parțială a acoperirii necesarului intern. Epoca materiilor prime ieftine fiind depășită, asigurarea resurselor energetice necesare dezvoltării economiei naționale impune analiza unor aspecte complementare, dar absolut necesare, referitoare la eficiența achiziționării acestor resurse de pe piața externă.

5.2. Elemente de optimizare a importului de resurse energetice

Din analiza prezentată anterior rezultă caracterul critic al problemei acoperirii necesarului de resurse energetice pentru țara noastră. De altfel, este semnificativ faptul că majorarea fără precedent a comerțului internațional este calificată frecvent, chiar cu satisfacție, drept “amplificarea interdependenței economice”, în timp ce creșterea importurilor de resurse naturale continuă să fie denumită peiorativ, “accentuarea dependenței pe piața externă”. Desigur, singura alternativă în reducerea acestei dependențe este completarea, într-o proporție cât mai mare a necesarului din producția internă. Dar cum pentru țara noastră cel puțin în următorii ani, nu se poate realiza acest deziderat, singura opțiune posibilă este adoptarea de decizii judicioase care să minimizeze riscurile importării de resurse energetice, mai degrabă decât să le elimine cu orice preț, ceea ce ar putea conduce, în unele cazuri, la prejudicierea bunăstării materiale și spirituale.

Deci, în ceea ce privește resursele energetice, o completă independență pe piața externă, chiar dacă ar fi posibilă din punct de vedere fizic, ar putea fi deosebit de costisitoare. Dar, în oricare dintre cele două

situații, este necesar ca deciziile de menținere şi, mai ales, de dezvoltare a capacităților industriei extractive naționale, ca şi de import al resurselor energetice, să fie luate pe baza unei documentații tehnico-economice realiste şi cât mai complete, elaborate pe baza unor variante posibile. În acest sens, este semnificativ faptul că după anumite estimări, gestiunea ineficace a importurilor ar adăuga, în medie, un efort valutar reprezentând 20% din volumul mărfurilor achiziționate de pe piața internațională, la factura externă a țărilor în curs de dezvoltare.[1]

Gestiunea adecvată a resurselor energetice, în special a țițeiului, devine o problemă din ce în ce mai complicată datorită faptului, că din anii 1970, piața petrolului a fost supusă unor schimbări succesive, de mare amploare care au condus la modificări structurale ale industriei. Creşterile fără precedent ale fluctuațiilor prețului țițeiului (tabelul nr. 48, figura nr. 7) am avut un impact important asupra veniturilor în industrie, a veniturilor țărilor exportatoare de petrol şi asupra disponibilului de investiții de capital, ceea ce a determinat apariția şi dezvoltarea activității de management a riscurilor provocate de evoluția prețului petrolului astfel, importatorii de petrol au promovat o serie de tehnici financiare pe termen lung, constând în indexarea valorii produselor industriale exportate pe baza prețului țițeiului, în timp ce exportatorii de petrol, pentru livrările acestor materii prime, au introdus finanțările preexport.

În situația României prevenirea acestor riscuri, amplificate de cel de-al treilea şoc petrolier, se poate face numai pe baza unei cunoaşteri, aprecieri cât mai exacte a evoluției prețului țițeiului, ca şi a celorlalte resurse energetice şi prin asigurarea lichidităților necesare achitării facturii importurilor respective.

În calculul eficienței importurilor de resurse energetice, pe lângă nivelul prețurilor influențate de monopolizarea puternică a acestor piețe trebuie să se țină seama şi de o serie de elemente cum sunt sursele de aprovizionare, modalitățile de plată, alte aspecte de natură extraeconomică (factori sezonieri, greve, conflicte militare etc.).

În prezent, România achiziționează țiței, în cadrul acordului de clearing din URSS, în baza unor creanțe şi exporturi de mărfuri sau prestări de lucrări din unele țări arabe (Libia, Siria, Iran etc.) sau prin plată cash, prin importuri de la mari firme occidentale. Desigur, această diversificare a

[1] Sursa: *Les operation et techniques d'importation dans les pays en développement*, UNCTAD, CNUCED, NV, Genéve, 1986.

surselor de aprovizionare este necesară, dependența de un singur furnizor sau o anumită zonă geografică putând avea repercusiuni nedorite asupra prețului țițeiului importat sau putând conduce chiar la o limitare fortuită a volumului achizițiilor de pe piața externă.

Tabelul nr. 48

Evoluția prețurilor pe piața mondială la țiței, cărbuni cocsificabili și uraniu, în perioada 1972-1989

	UM	1972	1980	1985	1986	1987	1988	1989
Țiței 34-34, 09^0 API	$/t	17,83	254,4	131,94	96,54	125,82	98,53	119,82
IRAN, FOB ABADAN	A%	7,0	100	51,83	37,92	49,42	38,7	49,99
Cărbune cocsificabil de provenienţă SUA	$/t	24,70	71,98	59,59	59,58	54,91	55,92	61,58
RFG CIF PORTNORDIC RFG	%	34,3	100	82,8	82,8	76,3	77,7	85,6
URANIU - Europa	$/t	12.127,5	87.189,38	33.941,9	37.591,93	37.031,34	35.570	30.118,2
	%	13,9	100	38,92	43,11	42,77	40,79	37,62

Sursa: Date din documentațiile IEM, Petrolexport și din *Nukem Market Report*, nr. 7/1990.

Figura nr. 7. Evoluția indicilor prețurilor pe piața mondială la țiței, cărbune cocsificabil și uraniu (anul 1980 - 100%)

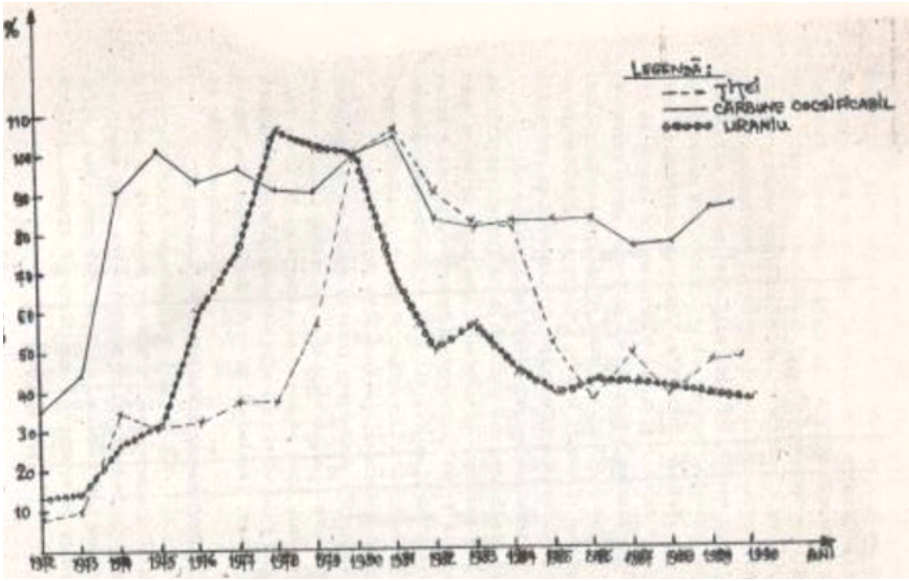

În acest sens, este de semnalat faptul că piața petrolului este foarte sensibilă, reacționând rapid sub influența diferiților factori, inclusiv a celor de natură extraeconomică, psihologică. Astfel, de exemplu, în urma anunțării de către URSS a intenției de reducere a volumului exporturilor sale în unele țări ale Europei de Est, numai în prima parte a acestui an, prețul țițeiului a înregistrat o creștere de la 133 la 137 $/t, ajungând la aproape 250 $/t, în urma invadării Kuweitului și a creării unei situații încordate în zona Golfului Persic.

Pe de altă parte, diversificarea surselor de aprovizionare este impusă și de varietatea calității țițeiului importat. Astfel, pentru a obține produse ca benzine aromate etc., țara noastră trebuie să achiziționeze țițeiuri ușoare sau medii, iar pentru acoperirea necesarului de motorină, păcură, trebuie să importe și țițeiuri mai grele, cum sunt: arabian mediu, iranian greu, libian. De altfel, pentru satisfacerea necesarului de energie, aceste tipuri reprezintă aproximativ 80% din totalul importurilor de țiței.

În ceea ce privește problema valutară, din experiența tranzacțiilor comerciale, rezultă că achiziționarea țițeiului de pe piața spot, prin plată cash, prezintă avantaje deosebite prin rapiditatea încheierii și derulării contractelor respective, mai ales în cazul unor parteneri majori, cum sunt firmele Elf, Shell, Chevron, Marc Rich și chiar prin obținerea unor prețuri mai reduse decât în cazul acordurilor barter. Prin acordurile petroliere barter, România a importat – și mai deține încă în acest sens, creanțe – țiței din unele țări arabe unde a livrat materiale și aparate pentru cercetare, prospectare geologică și utilaje de extracție. În unele cazuri, în comparație cu mărfurile livrate și asistența tehnică prestată țițeiul primit în compensație a fost supraevaluat. Totuși, și aceste schimburi comerciale prezintă unele avantaje în asigurarea volumului importului de țiței ca și deschiderea de noi rețele de comercializare, fapt atestat și de extinderea pe care au căpătat-o în timp aceste convenții. Astfel, dacă aceste acorduri reprezentau în 1982 5% din tranzacțiile mondiale cu țiței în ultimii ani, ele însumează peste 15%.[1]

Încheierea unui acord de cliring cu URSS prezintă avantajul atât al asigurării achiziționării de țiței, pe un termen mai lung, dar și a reducerii distanțelor de transport. În acest sens, trebuie menționat că avem deficiențe în aprovizionarea cu țiței de pe piața mondială, datorită faptului că flota românească nu posedă dotările tehnice necesare (bunkere, instalații de climatizare etc.) transportului pe rute mai lungi, durata posibilă a acestor

[1] Sursa: "Les accords pétroliers de troc", *Problčmes économiques*, nr. 1982/1986.

transporturi fiind numai de 2-3 zile. Din această cauză, economii de valută[1], prin utilizarea navelor proprii, se pot realiza numai în cazul unor încercări în Marea Neagră (din URSS) sau cel mult, în Marea Mediterană (din Libia, Siria prin conducta provenită din Golful Persic etc.).

În ceea ce priveşte importurile României de gaze naturale, posibilitățile de achiziționare sunt mai limitate, sub aspectul surselor de aprovizionare, dată fiind dispersia mult mai redusă a acestora. Astfel, rezervele mondiale de gaze naturale se găsesc în proporție de 40% în URSS, 30% în Orientul Mijlociu (din care, Iranul deține 40%), iar 11% în Europa şi SUA. Din această cauză şi piața acestor materii prime, în comparație cu cea a țițeiului, de exemplu, este mai rigidă, mai controlabilă. Astfel, în primul rând, posibilitățile de transport se reduc, practic, la transportul prin conducte (care deține aproximativ 75% din total) şi transportul gazelor lichefiate, cu nave speciale. În aceste condiții, țara noastră se aprovizionează din URSS, prin conducte, flota românească neavând în dotare navele specifice acestui transport şi niciun terminal, de readucere în stare gazoasă a combustibilului lichefiat. Deşi există posibilități de achiziționare de gaze lichefiate din Algeria sau Libia, se apreciază că eforturile financiare de realizare a unui terminal în portul Constanța, pe lângă cele necesitate de transport (construire sau închiriere de nave), ar fi de ordinul a sute de milioane de dolari, iar construcția sa ar dura aproximativ 5 ani. Alte surse potențiale de aprovizionare cu gaze naturale ar fi Norvegia (zăcămintele din Marea Nordului) sau Iran. Dar, în aceste cazuri, importul este condiționat de construirea altei conducte din Marea Nordului, ceea ce ar implica şi interesul şi contribuția respectivă ale altor țări ca Suedia sau Danemarca etc. sau, în cazul Iranului, un schimb prin intermediul URSS, țară care este legată prin conductă cu Iranul.

Specificul acestei piețe impune realizarea importurilor, în cea mai mare parte, prin încheierea de contracte, convenții pe termen mediu sau lung, de la 2-3 ani până 5-10 ani. De asemenea, zonarea schimburilor comerciale fiind mai strictă, evoluția prețurilor gazelor naturale, spre deosebire de cea a țițeiului, de exemplu, nu este urmărită de obicei, prin statistici internaționale. Astfel, informațiile, în acest sens, sunt sporadice, cu grad mai redus de credibilitate, şi chiar nivelurile prețurilor sunt foarte diferite, de la 40-50 \$/1.000 m^3, în continentul american, până la 100-150 \$/1.000 m^3 în Europa. Pentru țara noastră, problema prețului gazelor naturale se pune,

[1] Nivelul plătit pentru transportul țițeiului este de aproximativ 10-15 \$/t.

îndeosebi, începând cu anul 1991, când livrările din URSS vor fi plătite în valută liber convertibilă. În prezent, URSS achiziționează gaze naturale din Iran la un preț de aproximativ de 68 $/1.000 $m^{3.}$

În cazul cărbunilor cocsificabili, țara noastră are surse de aprovizionare tradiționale pe piața externă, importul fiind asigurat din URSS, Polonia, Cehoslovacia, dar, şi din unele zone mai îndepărtate ca SUA şi Australia care însă furnizează cărbuni calitativ superiori, cu rolul de amelioranți în rețetele interne de fabricație. Pe viitor, este recomandabil să se mențină aceste relații întrucât, pe de o parte prezintă o diversificare garantată iar, pe de altă parte, unitățile metalurgice ar beneficia de o continuitate în rețetele de cocsificare, pe baza constanței structurii sortimentale şi calitative a cărbunilor importați. Desigur, eficiența importului din zone îndepărtate, cum este Australia, de exemplu, este afectată de faptul că transportul nu se poate realiza decât cu nave străine, şi durează timp de aproximativ 31 zile, fiind oneros ca vasele româneşte să navigheze tot acest timp în balast. Un fapt agravant este şi neasigurarea ritmicității descărcării în portul de destinație pentru care se plătesc contrastadii. Această situație se întâlnește chiar şi în cazul importurilor din țările europene (Polonia, de exemplu), transportul cărbunilor făcându-se combinat (terestru + maritim), deoarece capacitatea de transport pe calea ferată este limitată.

Importul de cărbuni energetici se realizează din URSS, Polonia, existând posibilități suplimentare şi pe relațiile SUA şi Australia. Întrucât rezervele interne ale României permit acoperirea necesarului, acest import poate fi considerat numai ocazional, trebuind să fie depuse eforturi în direcția sporiri producției interne de lignit. De altfel, pe plan mondial, cărbunii energetici nu fac obiectul unor tranzacții comerciale sistematice, iar cărbunii noştri cocsificabili, din cauza puterii calorifice scăzute, ar putea fi folosiți practic, drept cărbuni energetici.

Ca modalități de plată, sunt preferabile cele cash, importurile în compensație întâmpinând greutăți în derulare. Important rămâne, totuşi, acordul guvernamental clearing, încheiat cu URSS, datorită asigurării aprovizionării pe termen mai lung dintr-o sursă apropiată.

După cum rezultă din tendința prezentată în tabelul nr. 48 şi figura nr. 7, prețul cărbunelui cocsificabil nu înregistrează, de regulă, schimbări spectaculoase. Evoluția sa nu este influențată, într-o măsură decisivă, de evoluția prețului țițeiului, ci, mai mult, de situația industriei siderurgice. Astfel, se remarcă, după creşterea accentuată din perioada 1972-1975, o evoluție mai constantă datorită saturării capacităților siderurgice. Dar, după

declanşarea conflictului militar în Golful Persic, ţara noastră va trebui să-şi majoreze factura energetică, nu numai din cauza preţului ţiţeiului dar şi a cărbunilor, întrucât preţul acestora va fi stimulat de revirimentul industriei siderurgice, ca urmare a majorării producţiei de război.

Pe baza acestor considerente şi a datelor privind nivelurile de consum şi producţie prezentăm în anexa nr. 6 necesarul de import al principalelor resurse energetice. Se observă o tendinţă generală de atenuare a dependenţei României de aprovizionarea pe piaţa externă. Cu toate acestea, considerăm că această dependenţă va fi încă puternică, chiar şi spre sfârşitul secolului, mai ales că ar trebui să importăm şi uraniu. Pentru a reda o imagine cât mai clară şi completă asupra presiunii valutare implicate de efectuarea acestor importuri, în tabelul nr. 49, prezentăm volumul acestora, în expresie valorică. În acest sens, am estimat următoarea evoluţie a preţurilor (tabelul nr. 50).

Tabelul nr. 49

Estimări ale importurilor româneşti de principalele resurse energetice pentru anii 1991, 1992, 1995 şi 2000

	Varianta I				Varianta II				Varianta III			
	1991	1992	1995	2000	1991	1992	1995	2000	1991	1992	1995	2000
SCENARIUL A												
Total - mld. $	7,7	7,2	8,8	8,5	7,4	6,6	7,1	7,5	7,2	6,4	6,9	6,9
1. Huilă[x]												
- mil. tcc	9,5	9,9	12,1	12,8	9,5	9,9	12,0	12,4	9,0	9,3	11,2	11,6
- mil. t	10,3	10,7	13,1	13,8	10,3	10,7	13,0	13,4	9,7	10,0	12,1	12,5
- mld. $	0,6	0,6	0,7	0,7	0,6	0,6	0,7	0,7	0,5	0,5	0,6	0,6
2. Lignit[xx]												
- mil. tcc	8,6	9,4	10,7	12,4	6,6	6,9	7,0	10,0	5,9	6,7	6,0	9,2
- mil. t	19,8	21,6	24,6	28,5	15,1	15,8	16,1	23,0	13,6	15,4	13,8	21,1
- mld. $	0,5	0,5	0,6	0,7	0,4	0,4	0,4	0,5	0,3	0,4	0,3	0,5
3. Ţiţei												
- mil. tcc	30,7	30,8	31,2	32,6	30,5	30,2	30,4	31,2	30,5	30,1	29,8	29,8
- mil. t	21,9	22,0	22,3	23,3	21,8	21,6	21,7	22,3	21,8	21,5	21,3	21,3
- mld. $	5,6	4,8	4,5	4,3	5,6	4,7	4,3	4,1	5,6	4,7	4,3	3,9
4. Gaze naturale												
- mil. tcc	17,8	18,0	34,8	31,8	13,7	13,0	19,6	25,4	13,8	11,2	19,2	22,3
- mil. m^3	15,5	15,7	30,3	27,7	11,9	11,3	17,0	22,1	12,0	9,7	16,7	19,4
- mld. $	1,0	1,3	3,0	2,8	0,8	0,9	1,7	2,2	0,8	0,8	1,7	1,9
SCENARIUL B												

	Varianta I				Varianta II				Varianta III			
	1991	**1992**	**1995**	**2000**	**1991**	**1992**	**1995**	**2000**	**1991**	**1992**	**1995**	**2000**
Total - mld. $	7,4	6,9	8,3	7,9	7,1	6,4	6,7	7,0	6,9	6,3	6,4	6,4
1. Huilă[x]												
- mil. tcc	9,5	9,9	11,1	11,8	9,5	9,9	11,0	11,4	9,0	9,3	10,2	10,6
- mil. t	10,3	10,7	12,0	12,7	10,3	10,6	11,9	12,7	9,7	10,0	11,0	11,4
- mld. $	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5	0,6	0,6
2. Lignit[xx]												
- mil. tcc	9,9	9,6	10,3	11,1	7,9	7,1	6,6	8,7	7,2	6,9	5,6	7,9
- mil. t	22,8	22,6	23,7	25,5	18,2	16,7	15,8	20,0	16,6	15,9	12,9	18,2
- mld. $	0,6	0,5	0,6	0,6	0,5	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,3	0,4
3. Țiței												
- mil. tcc	29,2	29,8	30,2	30,1	29,0	29,2	29,4	28,7	29,0	29,1	28,8	27,3
- mil. t	20,9	21,3	21,6	21,5	20,7	20,9	21,0	20,5	20,7	20,8	20,6	19,5
- mld. $	5,3	4,7	4,3	4,0	5,3	4,6	4,2	3,8	5,3	4,6	4,1	3,6
4. Gaze naturale												
- mil. tcc	15,0	16,0	32,8	30,8	29,0	29,2	29,4	28,7	29,0	29,1	28,8	21,3
- mil. m^3	13,0	13,9	28,5	26,8	10,2	10,4	15,3	21,2	10,3	10,6	15,0	18,5
- mld. $	0,9	1,1	2,8	2,7	0,7	0,8	1,5	2,1	0,7	0,8	1,5	1,8
SCENARIUL C												
Total - mld. $	7,5	7,0	8,6	8,4	7,2	6,4	7,0	7,4	7,2	6,4	6,7	7,0
1. Huilă[x]												
- mil. tcc	10,0	10,4	11,7	12,6	10,0	10,4	11,6	12,2	9,5	9,8	10,8	11,4
- mil. t	10,8	11,2	12,6	13,6	10,8	11,2	12,5	13,1	10,2	10,6	11,7	12,3
- mld. $	0,6	0,5	0,7	0,7	0,6	0,5	0,7	0,7	0,6	0,5	0,6	0,6
2. Lignit[xx]												
- mil. tcc	7,6	10,4	10,6	12,4	5,6	7,9	6,9	10,0	4,9	7,7	5,9	9,2
- mil. t	17,5	23,9	24,4	28,5	12,9	18,2	15,9	23,0	11,3	17,7	13,6	21,2
- mld. $	0,4	0,6	0,6	0,7	0,3	0,4	0,4	0,5	0,3	0,4	0,3	0,5
3. Țiței												
- mil. tcc	30,2	29,8	30,7	32,1	30,0	29,2	29,9	30,7	30,0	29,1	29,3	29,3
- mil. t	21,6	21,3	21,9	22,9	21,4	20,9	21,4	21,9	21,4	20,8	20,9	20,9
- mld. $	5,5	4,7	4,4	4,2	5,5	4,6	4,3	4,0	5,5	4,6	4,2	3,9
4. Gaze naturale												
- mil. tcc	16,8	17,0	33,8	32,3	13,7	13,0	18,6	25,6	13,8	13,2	18,2	22,8
- mil. m^3	14,6	14,8	29,4	28,1	11,9	11,3	16,2	22,5	12,0	11,5	15,8	19,8
- mld. $	1,0	1,2	2,9	2,8	0,8	0,9	1,6	2,2	0,8	0,9	1,6	2,0

Notă: [x] huilă cu o putere calorifică de 6.500 Kcal/kg;

[xx] lignit cu o putere calorifică de 3.000 Kcal/kg.

Sursă: Calculat pe baza datelor din anexa nr. 21 şi din documentații IEM, Mineralimportexport, Petrolexportimport.

Tabelul nr. 50

Estimarea evoluției prețurilor mondiale[x] ale principalilor combustibili

	UM	1991	1992	1995	2000
Țiței	$/baril	35	30	27	25
	$/tonă	255	220	200	185
Gaze naturale	$/1.000m^3	70	80	100	100
Huilă (de 6.500 Kcal/kg)	$/tonă	55	52	52	50
Lignit (de 3.000 Kcal/kg)	$/tonă	25	24	24	23

Notă: [x] preț FOB țară exportatoare.

De la început, ținem să menționăm că estimările prețurilor mondiale au un grad apreciabil de incertitudine. În general, în urma fluctuațiilor foarte mari, surprinzătoare, ale prețului petrolului, specialiştii în domeniu au renunțat la elaborarea acestor previziuni pe termen mediu şi lung, multe din ipoteze fiind infirmate, în scurt timp, nu numai în ceea ce priveşte nivelul prețurilor dar şi al producției şi consumului de resurse energetice.

În cazul de față, apreciem că previziunile de prețuri sunt, într-o oarecare măsură, optimiste dat fiind situația conflictuală din Golf şi unele aprecieri sumbre în ceea ce priveşte tendința prețului țițeiului într-o perspectivă apropiată. Totuşi, apreciem că nivelurile estimate (tabelul nr. 50) au la bază câteva elemente care pot prezenta un grad suficient de certitudine, luând în considerare cele expuse anterior:

- nivelul prețului țițeiului a avut amplitudini foarte mari, în decursul timpului, deci se poate estima că nivelul actual (dublul celui de la începutul anului 1990), se va menține în 1991, datorită evenimentelor din Golf, după care va înregistra o tendință de scădere, fiind evidente intențiile şi acțiunile țărilor importatoare de dezvoltare a surselor alternative de energie şi, în special, de energie nucleară, fiind prevăzută o creştere a capacităților centralelor nucleare la nivel mondial, în perspectiva anului 2000. De asemenea, capacitatea de producție a țărilor exportatoare de petrol se va menține la nivelurile anterioare creşterii prețului țițeiului, chiar în absența Irakului, prin suplimentări ale Emiratelor Arabe Unite, Venezuelei, Arabiei Saudite, Indoneziei;
- singura noastră sursă de aprovizionare din exterior cu gaze naturale fiind URSS, este normal să se ia în considerare prețul practicat de această țară în comerțul său (68 $/1.000 m^3, cu

Iranul). Probabil, că majorarea preţului ţiţeiului va influenţa şi evoluţia viitoare a preţului gazelor naturale, într-o măsură mai redusă însă, deoarece, nu sunt motive reale de majorare;

- preţul cărbunilor va cunoaşte, la începutul perioadei, o oarecare creştere, deoarece starea conflictuală din Golf va influenţa înviorarea industriei siderurgice, după care se va plafona sau chiar reduce.

Pe baza datelor prezentate în tabelul nr. 49, considerăm că estimările cuprinse în scenariul C, varianta III, prezintă avantajul unui efort valutar relativ mai redus, în condiţiile stimulării producţiei interne de combustibil şi a retehnologizării şi reorganizării activităţii economice, acţiuni ce vor solicita şi ele, este drept, fonduri valutare suplimentare.

Desigur, necesarul în valută estimat pentru efectuarea importurilor de resurse energetice este însemnat[1], dar insuficienta aprovizionare cu combustibil a economiei naţionale va crea distorsiuni între oferte şi cererea de produse, în general, iar excesul de capacităţi în anumite sectoare va fi însoţit de ştrangulări ale activităţii în altele. Acest fenomen este tipic stagflaţionist, susceptibil de a alimenta sau agrava recesiunea sau şomajul, inflaţia. Astfel, în timp ce spirala inflaţionistă se va amplifica, industriile utilizatoare, puternic dependente de energie, mai ales, nu vor realiza beneficii suficiente pentru acoperirea necesarului de investiţii, ceea ce va antrena un efect multiplicator negativ asupra ansamblului economiei româneşti.

Pe de altă parte, în cadrul disponibilizării fondurilor valutare necesare, resursele energetice importate trebuie utilizate de industriile avansate, moderne, capabile să creeze produse "progresive"[2], competitive pe piaţa mondială. Asigurarea necesarului de import de resurse energetice, într-o cât mai mare măsură, nu trebuie să ducă la "fetişizarea" unor producţii sau a unor structuri industriale. De exemplu, capacitatea de prelucrare a ţiţeiului în ţara noastră este de 33 mil. tone, care, probabil, nu vor putea fi asigurate în totalitate. În acest caz, este preferabil ca unele unităţi să rămână în conservare, iar altele să funcţioneze, inclusiv, pe baza atragerii unor investiţii de capital străin.

Se poate deduce că în aprecierea oportunităţii importurilor de materii prime şi, în special, ţiţei trebuie să se aibă în vedere şi factorul de

---

[1] Practic, deficitul balanţei comerciale a României este egal cu valoarea importului de resurse energetice. Se apreciază astfel că, în primul semestru al anului 1991, importul de resurse energetice va reprezenta peste 71% din volumul importurilor totale.

[2] Produse a căror cerere este în creştere pe piaţa mondială (Gérard Lafay, *Dynamique de la spécialisation internationale*, Editura Economica, Paris, 1979).

amortizare a fluctuațiilor. În speță, economia națională, în primul rând, industria, trebuie să-şi afirme capacitatea economică rezultantă a conjugării capacității fizice cu rentabilitatea, prin atenuarea sau chiar anihilarea oscilațiilor cu caracter exploziv de pe piața mondială.

Din cele expuse anterior, rezultă că prețul extern este coloana vertebrală a strategiei de optimizare a importurilor dar, în acelaşi timp, şi de decizie în alegerea variantei import-producție interne de resurse energetice. În legătură cu acest aspect, este de relevat utilitatea practică a evidențierii eficienței producției de astfel de resurse, prin intermediul prețurilor externe sau mondiale. Mai mult, alinierea prețurilor interne la prețurile mondiale ale materiilor prime conferă posibilitatea evidențierii mai corecte a valorii resurselor energetice şi a rentabilității unităților producătoare şi utilizatoare. Totodată, la nivelul subramurilor industriei extractive se poate estima şi volumul subvențiilor, care urmează să fie acordate de stat. În acest sens, prezentăm în tabelul nr. 51 un astfel de calcul realizat pentru cărbuni.

În lipsa convertibilității libere a monedei naționale[1], prin care s-ar putea realiza branşarea efectivă a economiei româneşti la cea mondială, pentru calculul prețurilor corectate s-a utilizat actualul curs de schimb de 35 lei/$, ceea ce vine în întâmpinarea rentabilității industriei extractive, diferențele de preț fiind semnificative, de la 155,6 lei/t (lignit din carieră) la 850 lei/t (huilă spălată pentru cocs), ceea ce va determina şi reducerea cotelor de subvenții de la bugetul statului.

Menținerea unor prețuri artificiale ar face ca produsele naționale să nu se afle într-o concurență reală cu cele similare de pe piața externă. Stabilirea acestor prețuri sub nivelul lor real, prin efectul în lanț pe care îl au asupra produselor cu grad mai înalt de prelucrare, poate conduce la risipirea avuției naționale prin efectuarea de exporturi de mărfuri, care sunt aparent, profitabile. Astfel, trebuie menționat că, de fapt, reprezentarea reală a eficienței importurilor de resurse energetice este relevată de

[1] Specialiştii apreciază că garantarea durabilă a liberei convertibilități a leului implică realizarea unor condiții, dintre care cele mai importante sunt: asigurarea unui potențial economic capabil să acopere cererea de mărfuri a partenerilor interni şi externi, la prețuri competitive; stabilirea barierei prețului în jurul unui nivel comparabil cu cel practicat pe terțe piețe externe; asigurarea existenței unui echilibru sau a unui excedent în balanța plăților externe curente; constituirea de rezerve în devize libere fie în vederea convertirii propriu-zise, fie în vederea intervenției pe piața valutară în scopul susținerii monedei prin vânzări-cumpărări masive etc. (Ştefan Pruteanu, *Avatarurile convertibilității leului*, “Tribuna economică”, nr. 35/1990).

competitivitatea, de eficiența obținerii produselor finale, ce reflectă, pe ansamblu, sporirea puterii de cumpărare a economiei naționale. În acest sens, cuvintele lui M. Manoilescu dobândesc o mare actualitate: "Spune-mi nu numai ce cumperi, dar şi cu ce plăteşti, pentru a-şi spune dacă cumperi scump sau ieftin."[1] Răspunzând acestei întrebări, se dau şi soluțiile problemei constând în ce proporții, cu ce finalitate şi cu ce eficiență se realizează importul de resurse energetice.

Tabelul nr. 51

Prețurilor interne ale cărbunilor recalculate în funcție de prețurile mondiale ale acestora, în anul 1990

	Preț extern[x]	**Preț de producție şi livrare**	
	- $/tonă -	**actual**	**modificat la 35 lei/$**
Lignit din carieră	10,0	194,5	350,0
Lignit din subteran	10,6	206,4	371,0
Cărbune brun	15,9	309,5	556,5
Huilă brută de Valea Jiului	22,8	451,0	798,0
Huilă energetică spălată	28,5	528,0	997,5
Huilă energetică sortată	14,6	270,6	511,0
Huilă mixtă + şlam	21,3	393,2	745,5
Huilă spălată pentru cocs	49,0	865,1	1715,0
Huilă spălată pentru semicocs	44,5	786,1	1557,5

Notă: [x] prețul extern a fost corectat în funcție de calitatea cărbunelui obținut în țară.

Sursa: Date de la Departamentul Minelor.

[1] M. Manoilescu, *Doctrinele şi teoriile noastre în lumina critică*, "Analele economice şi statistice", nr. 3-5/1937, p. 80.

Capitolul 6. CONCLUZII

Criza energetică de mari proporții care există în România impietează puternic, atât procesul de trecere la economia de piață, cât şi restructurarea economiei naționale. Ieşirea din criza energetică şi cerința trecerii la economia de piață impun reconsiderarea dezvoltării ramurilor extractive de resurse energetice şi aşezarea acestora pe noi principii. În acest sens, în cadrul primului capitol al studiului au fost subliniate principiile care au stat la baza întocmirii scenariilor privind posibilitățile de asigurare a necesarului de energie primară atât din producția internă cât şi din import cercetările efectuate în acest scop au relevat următoarele aspecte:

1. Industria extractivă de țiței se caracterizează ca o ramură cu un nivel tehnic scăzut, situat sub cel realizat pe plan mondial. Preocupările pentru modernizarea ramurii vizează activitățile de cercetare geologică, de foraj a sondelor şi de exploatare a zăcămintelor, lucrări care se pot dezvolta numai pe baza cooperării cu alte țări. Ca atare, va fi posibilă reevaluarea mai corectă a rezervei de perspectivă, îmbunătățirea parametrilor de foraj şi perfecționarea metodelor de recuperare intensivă în vederea creşterii eficienței acestora.

Prin prognoza efectuată, se estimează o reducere a producției de țiței cu 0,2-0,4 mil. t anual în special datorită declinului natural al zăcămintelor. Astfel, producția de țiței va scădea la 6,93-7,90 mil. t în 1995 şi 5,48-6,88 mil. t în 2000, ceea ce va asigura cu materii prime numai un sfert din capacitatea de rafinare existentă. Nivelul producției estimate determină un grad de asigurare a producției din rezerve de peste 25 ani, dependent de volumul rezervelor existente (exploatabile) şi al rezervelor descoperite anual (cu tendință de scădere).

Producția de țiței s-a estimat în corelație cu nivelul capacităților de producție existente, gradul de utilizare a acestora şi principalii parametri fizici realizați. Deşi între variantele menționate (în subcap. 3.1.) nu sunt abateri mari, totuşi se apreciază ca fiind viabilă varianta medie, în ideea că nu vor apărea schimbări semnificative imediate în structura dotării cu factori de producție, cât şi decalajului mare de timp, propriu industriei extractive a țițeiului, între eforturi şi efecte.

Totodată, se poate aprecia că efortul pentru descoperirea de noi rezerve şi pentru creşterea factorului final de recuperare a țițeiului nu va influența peste limita de eficiență costul de extracție, având în vedere nivelul

scăzut al acestuia (1.189,20 lei/t) comparativ cu nivelul preţului pe piaţa mondială.

Nivelul randamentului de extracţie a ţiţeiului obţinut prin metodele de recuperare intensivă (14,7-82,1%) este puternic influenţat de mărimea consumului de energie specifică fiecărei metode, astfel încât acest indicator poate fi considerat prioritar în aprecierea eficienţei exploatării rezervelor de petrol.

Pentru o imagine reală asupra eficienţei extracţiei ţiţeiului este necesară analiza indicatorilor de eficienţă economică şi energetică pentru fiecare zăcământ, pentru evitarea depăşirii nivelului marginal al acestora (preţul extern şi randamentul de extracţie). Deşi industria extractivă a ţiţeiului nu este considerată o activitate puternic poluantă, totuşi este necesară adoptarea unor măsuri suplimentare pentru prevenirea accidentelor tehnice în faza de foraj şi extracţie, ce pot avea ca urmare contaminarea solului, apelor freatice sau marine.

2. Industria extractivă a gazelor naturale va înregistra, în următorii ani o scădere a producţiei cu 1,3-1,5 mld. mc anual, datorită declinului natural al zăcămintelor (prin pierderea presiunii hidrodinamice proprii) astfel încât în anul 2000, gradul de asigurare a producţiei din rezerve va fi de numai aproximativ 23-28 ani.

Dezvoltarea industriei extractive a gazului metan combustibil ieftin şi nepoluant, se va face pe seama unor cheltuieli minime, având în vedere valoarea energetică mare a acestei resurse. În situaţia în care marii consumatori industriali nu-şi revizuiesc procesele de producţie, iar consumul casnic va creşte, cererea de gaz metan se va menţine în următorii 5-10 ani la un nivel apropiat celui din 1990. Deoarece extracţia din zăcămintele proprii este în continuă scădere, importul de gaze devine din ce în ce mai mare (estimându-se că în următorii 5 ani se va dubla), ceea ce va determina creşterea efortului valutar la aproximativ un miliard de dolari pe an.

În aceste condiţii, este necesară creşterea capacităţilor de comprimare în câmpurile de extracţie şi pe traseul sistemelor de transport, concomitent cu apropierea consumatorilor de sursele potenţiale de gaze, asigurându-se astfel, presiunea corespunzătoare în reţeaua de distribuţie. Totodată, se impune continuarea cercetărilor pentru descoperirea de noi surse (la mari adâncimi sau în zone cu tectonică complicată şi în platoul continental al Mării Negre), cât şi modernizarea tehnologiilor şi proceselor de extracţie, îmbunătăţirea sistemelor de transport şi distribuţie etc.

3. În industria extractivă a lignitului şi cărbunelui brun se va lucra în continuare cu pierderi, ceea ce impune fie subvenţionarea de la buget a

acestor activități, fie stabilirea unor prețuri corecte, la nivelul celor practicate pe piața mondială.

Cercetările efectuate au evidențiat necesitatea dotării exploatărilor miniere cu utilaje şi tehnologii moderne pentru sporirea producției concomitent cu creşterea productivității muncii.

În ceea ce priveşte folosirea cărbunilor inferiori, se apreciază că în secolul viitor aceştia vor avea o nouă şansă, un nou reviriment. Aceste aprecieri se bazează pe faptul că în viitorul apropiat se vor utiliza atât tehnologii noi de ardere a cărbunilor în termocentrale mai puțin poluante[1], cât şi tehnologii de gazeificare a lor în subteran.

4. Rezultatele înregistrate până în prezent în domeniul exploatării huilei sunt caracterizate prin: obținerea unei producții sub nivelul prevăzut inițial, deşi capacitățile de producție au fost reevaluate şi aduse la nivelul real; scăderea productivității muncii cu 20-25% datorită faptului că forța de muncă, în special cea nou angajată, nu are o calificare corespunzătoare; creşterea însemnată a costurilor de producție şi cheltuielilor la 1.000 lei producție marfă, datorită sporirii cheltuielilor convențional constante. În aceste condiții, apreciem că se impun măsuri pentru creşterea fondului de utilizare a capacităților existente şi sporirea productivității muncii. Totodată, trebuie intensificate eforturile de retehnologizare a activităților miniere, în special, a lucrărilor de deschidere şi pregătiri miniere a metodelor de exploatare, a transportului materialelor şi personalului, de modernizarea operațiilor auxiliare şi de securitate a muncii etc.

5. Capacitățile noi obținute prin valorificarea eficientă a potențialului hidroenergetic (2.400 MW) şi prin implementarea şi dezvoltarea energiei nucleare (3.500 MW) vor depăşi substanțial, în perioada 1991-2000, capacitatea noilor centrale termoelectrice (2.000 MW). Fondurile de investiții necesare acestor domenii (119,4 mld. lei pentru hidroenergetică şi 135,5 mld. lei pentru centralele nucleare) vor fi alocate în continuare de către stat, chiar în condițiile rentabilizării ramurii.

În contextul general al perioadei de tranziție la o economie de piață, se impune: separarea investițiilor de administrația guvernamentală şi atribuirea întregii autorități şi responsabilități beneficiarului, în special în domeniul nuclear; repartizarea eficientă de obiective a volumelor de investiții alocate anual; obligația contractuală a unităților de construcții-montaj de a-şi con-

[1] De exemplu, Centrala electrică de la Zolling - Germania este dotată cu cele mai moderne tehnologii dependente, cu instalații de desulfurare, de desprăfuire şi de filtrare electrică etc., care asigură eliminarea a 99,9% din potențialul emisiei poluante.

centra capacitatea de execuție la lucrările stabilite pe etape de către beneficiar, la fiecare obiectiv în parte; intensificarea şi îmbunătățirea activității în domeniul contractării echipamentelor şi derulării contractelor respective; descentralizarea activității la nivelul trusturilor de antrepriză generală de construcții, în mod special în domeniul amenajărilor hidroenergetice.

6. Creşterea aportului surselor noi de energie primară la balanța energetică se poate realiza numai prin subvenții acordate de stat. Din cele trei variante de estimare a producției apreciem că varianta III este cea mai bună, deoarece nivelul subvențiilor nu forțează bugetul statului (nu necesită eforturi valutare deosebite), dar în acelaşi timp au un efect stimulator din punct de vedere social şi ecologic. Pentru realizarea producției estimate se impune sprijinul echipelor de specialişti (eventual cu concursul unor parteneri străini), al mass-mediei, al tuturor celor implicați într-o astfel de acțiune.

7. Situația actuală a recuperării RER poate fi considerată ca necorespunzătoare, această problemă fiind trecută pe plan secundar sau abandonată.

Recuperarea resurselor secundare este în prezent în sarcina directă a unităților industriale, care nu au nici posibilități financiare, nici cointeresarea necesară, stabilită printr-un cadru legal ferm. Dotarea întreprinderilor cu utilaje moderne (prevăzute din proiectare cu instalații de recuperare eficientă a căldurii, energiei mecanice etc.) este un deziderat ce poate fi atins numai prin continuarea preocupărilor în acest domeniu, atât de mari consumatori de energie cât şi de producătorii de cantități de RER. În aceste condiții, trebuie adoptat un cadru legislativ adecvat care să încurajeze valorificarea reală a potențialului RER, ceea ce va conduce la creşterea ponderii acestora în balanța energetică a țării.

8. Ca urmare a diminuării potențialului de resurse naturale, atât cantitativ dar, mai ales, calitativ, gradul de dependență de piața externă în asigurarea necesarului de materii prime energetice s-a majorat. Astfel, importul a crescut, atât în cifre absolute cât şi relative de la 27,3% în 1985, la 39% în 1989, urmând ca, în acest an, să reprezinte peste 42% din resursele totale de energie primară.

Pentru completarea necesarului de resurse energetice, pe lângă importurile propriu-zise o contribuție însemnată o pot avea acțiunile de cooperare economică şi tehnico-ştiințifică care prezintă avantaje financiare sau ce derivă din transferul de know-how şi tehnologii, ca şi din caracterul de continuitate a aprovizionării. De asemenea, în cazul cercetării şi prospectării geologice a unor zăcăminte de ordin secundar a căror investigare

necesită eforturi financiare prea mari, este utilă concesionarea acestor perimetre unor firme străine. În aprecierea avantajelor, dezavantajelor şi a amplorii ce le pot căpăta aceste acțiuni, considerăm că este recomandabil de examinat experiența României în acest domeniu în perioada interbelică dar privită în perspectiva noilor condiții ce se conturează în sistemul economic mondial.

Pentru optimizarea importurilor de resurse energetice trebuie să se ia în considerare atât nivelul prețurilor externe, sursele de aprovizionare, modalitățile de plată, precum şi volumul lichidităților necesare achitării facturilor respective.

În calculul valorii importurilor principalelor resurse energetice în anii 1991, 1992, 2000 s-au estimat anumite evoluții ale prețurilor acestor materii prime, în funcție de specificul pieților respective. Astfel, apreciem că estimările cuprinse în scenariul C, varianta a III-a, prezintă avantajul unui efort valutar relativ mai redus, în condițiile stimulării producției interne de combustibili şi retehnologizării şi reorganizării producției.

Prețul extern reprezintă principalul element al strategiei de optimizare a importurilor dar, în acelaşi timp, şi de decizie în alegerea variantei import-producție internă de resurse energetice. În acelaşi timp, utilizarea prețului extern pentru fundamentarea prețurilor interne ale materiilor prime, în sensul alinierii acestora la prețurile mondiale, conferă posibilitatea evidențierii mai corecte a valorilor resurselor şi a rentabilității unităților producătoare.

În concluzie, menționăm faptul că scenariile elaborate au un caracter orientativ putând fi utilizate pentru stabilirea politicii energetice viitoare a României. Deoarece între consumul energetic şi dezvoltarea economică există relații de dependență, apreciem că aceste scenarii vor trebui actualizate periodic (cel puțin la 2 ani) în funcție de modificările structurale care pot apare în economia României, atât în perioada de tranziție către o economie de piață, cât şi în viitor. În următoarele decenii, politica energetică a României se va baza, în principal, pe deplasarea centrului de greutate de la preocupările de ordin economic şi tehnologic către cele de ordin ecologic şi către cele privind protejarea patrimoniului național de resurse energetice. De fapt, politica energetică a României va trebui să fie racordată la politica energetică europeană.[1] În acest sens, considerăm că problemele care se pun în viitor vizează următoarele aspecte:

[1] Conferința *Energia pentru un nou secol: perspectiva europeană* ținută la Bruxelles în 3-4 mai 1990 organizată de Comisia Comunității Europene, Directoratul General pentru Energie (CEE - DGE), a avut ca scop stabilirea unor propuneri în domeniul politicii

- continuarea exploatării şi utilizării resurselor energetice primare tradiționale în măsura în care acestea pot fi valorificate eficient;
- începerea producției de energie nucleară, în condițiile asigurării securității centralelor nuclearo-electrice respective;
- creşterea nesemnificativă a ponderii energiei neconvenționale în balanța energetică, aceasta reprezentând o opțiune pe termen lung, fiind încă necompetitivă economic cu celelalte forme de energie;
- accentuarea acțiunilor pentru economisirea energiei, atât prin aplicarea unor tehnologii eficiente din punct de vedere energetic cât şi prin aplicarea unor prețuri stimulative la resurse şi energie care să favorizeze reducerea consumurilor energetice;
- continuarea cercetărilor pentru gazeificarea şi lichefierea în subteran a cărbunilor inferiori pentru o valorificare mai bună a zăcămintelor cu condiții grele de exploatare;
- creşterea acțiunilor pentru protecția mediului înconjurător, energetica fiind unul din sectoarele cele mai poluante prin emisiile de SO_2, NO_2 şi CO_2 şi prin depozitele de deşeuri.

energetice a țărilor membre CEE în viitorii 10-20 ani, propuneri care urmează a fi supuse Parlamentului European. La această conferință a fost tratată şi problema politicilor energetice a țărilor est-europene sub aspectul necesității integrării lor viitoare în Comunitatea Europeană, având în vedere faptul că în aceste țări a crescut excesiv cererea de energie datorită tehnologiilor învechite şi poluante. S-a pus deci problema transferului către aceste țări a unor tehnologii noi, sub diferite forme.

Anexe

Anexa nr. 1

Proiecții ale repartizării consumului de energie primară, pe utilizări finale, în anii 1991, 1992, 1995 şi 2000

Scenariul A

	1991		1992		1995		2000	
	mil. tcc	%	mil. tcc	%	mil. tcc	%	mil. tcc	%
TOTAL NECESAR DE RESURSE ENERGETICE PRIMARE, din care:	127,0	100,0	128,7	100,0	133,5	100,0	143,8	100,0
I. CONSUM INTERN, din care:	110,7	87,2	112,2	87,2	117,0	87,6	125,4	87,2
1. Transformarea energiei[1]	17,0	13,4	18,0	14,0	22,1	16,6	25,6	17,8
2. Consum final, din care:	93,7	73,8	94,2	73,2	94,8	71,0	99,8	69,4
- Industrie[2]	67,2	52,9	67,0	52,1	62,9	47,1	58,5	40,7
- Transporturi şi telecomunicații	4,2	3,3	4,3	3,3	4,7	3,5	5,3	3,7
- Agricultură şi silvicultură	4,5	3,5	4,8	3,7	5,9	4,4	6,9	4,8
- Construcții	1,8	1,4	1,8	1,4	2,1	1,6	2,5	1,7
- Consumul populației	11,8	9,3	12,0	9,3	14,6	10,9	21,3	14,8
II. EXPORT	11,1	8,7	11,2	8,7	11,0	8,3	12,4	8,6
III. STOC LA 31.XII.	5,2	4,1	5,3	4,1	5,5	5,1	6,0	4,2

Scenariul B

	1991		1992		1995		2000	
	mil. tcc	%	mil. tcc	%	mil. tcc	%	mil. tcc	%
TOTAL NECESAR DE RESURSE ENERGETICE PRIMARE, din care:	126,2	100,0	127,1	100,0	129,8	100,0	134,2	100,0
I. CONSUM INTERN, din care:	110,0	87,2	110,8	87,2	113,2	87,2	117,6	87,6
1. Transformarea energiei[1]	20,1	15,9	21,0	16,5	21,7	16,7	24,5	18,3
2. Consum final, din care:	89,9	71,2	89,9	70,7	91,5	70,5	93,1	69,4
- Industrie[2]	63,4	50,2	62,6	49,3	59,6	45,9	53,7	40,0
- Transporturi şi telecomunicații	4,2	3,3	4,3	3,4	4,7	3,6	5,3	3,9
- Agricultură şi silvicultură	4,5	3,6	4,8	3,8	5,9	4,5	6,9	5,1
- Construcții	1,8	1,4	1,8	1,4	2,1	1,6	2,5	1,9
- Consumul populației	11,8	9,4	12,0	9,4	14,6	11,2	19,3	14,4
- Alte ramuri	4,2	3,3	4,3	3,4	4,6	3,5	5,3	3,9
II. EXPORT	11,0	8,7	11,0	8,6	11,0	8,5	10,1	7,5
III. STOC LA 31.XII.	5,2	4,1	5,3	4,2	5,6	4,3	6,5	4,9

Scenariul C

	1991		1992		1995		2000	
	mil. tcc	%	mil. tcc	%	mil. tcc	%	mil. tcc	%
TOTAL NECESAR DE RESURSE ENERGETICE PRIMARE, din care:	125,8	100,0	127,7	100,0	130,7	100,0	139,6	100,0
I. CONSUM INTERN, din care:	109,7	87,2	111,2	87,1	114,1	87,3	120,4	86,2
1. Transformarea energiei[1]	20,3	16,1	21,5	16,8	21,3	16,3	25,5	18,3
2. Consum final, din care:	89,4	71,1	89,7	70,2	92,8	71,0	94,9	68,0
- Industrie[2]	63,3	50,3	61,9	48,5	60,9	46,6	54,5	39,0
- Transporturi şi telecomunicaţii	4,2	3,3	4,4	3,4	4,8	3,7	5,5	3,9
- Agricultură şi silvicultură	4,5	3,6	5,0	3,9	5,9	4,5	6,6	4,7
- Construcţii	1,7	1,4	2,0	1,6	2,3	1,8	3,0	2,1
- Consumul populaţiei	11,5	9,1	12,1	9,5	14,3	10,9	18,0	12,9
- Alte ramuri	4,2	3,3	4,3	3,4	4,6	3,5	7,3	5,2
II. EXPORT	10,9	8,7	11,2	8,8	11,0	8,4	12,7	9,1
III. STOC LA 31.XII.	5,2	4,1	5,3	4,1	5,6	4,3	6,5	4,7

Notă: [1] Cuprinde consumul pentru producerea energiei electrice şi termice, pentru prelucrarea primară a ţiţeiului în industria cocsochimică, pierderilor de energie.

[2] Cuprinde consumul direct, consumul ca materie primă şi în scopuri neenergetice.

Sursa: Pentru anul 1989, *Balanţa energetică*, Comisia Naţională pentru Statistică, Bucureşti, 1990; pentru ceilalţi ani, prognoze efectuate în Institutul de Cercetare a Relaţiilor Interramuri şi a Structurilor Industriale.

Anexa nr. 2

Proiecții ale structurii producției de energie primară în anii 1991, 1992, 1995, 2000

	1991		1992		1995		2000	
	mil. t[x]	mil. tcc	mil. t[x]	mil. tcc	mil. t[x]	mil. tcc	mil. t[x]	mil. tcc
VARIANTA I								
Producția totală de energie primară, din care:		63,1		63,0		44,9		49,4
I. Resurse energetice primare, din care:		58,8		57,8		40,9		45,9
Cărbune net, din care:	43,3	12,1	45,5	12,7	49,0	13,8	60,6	16,8
- huilă	4,3	2,5	4,5	2,6	5,0	2,9	5,6	3,2
- lignit şi cărbune brun	39,0	9,6	41,0	10,1	44,0	10,9	55,0	13,6
Țiței	8,4	11,8	8,0	11,2	7,0	9,8	5,3	7,4
Gaze naturale	24,5	28,2	23,5	27,0	8,0	9,2	8,0	9,2
Energie hidroenergetică	13,8	4,3	14,3	4,5	15,2	4,8	17,5	5,5
Energie nucleară	-	-	-	-	1,9	0,6	13,1	4,1
Surse noi		0,2		0,2		0,2		0,4
Alte resurse primare		2,2		2,2		2,5		2,5
II. RER		4,3		4,2		4,0		3,5
VARIANTA II								
Producția totală de energie primare, din care:		67,4		68,0		64,4		61,2
I. Resurse energetice primare, din care:		63,0		63,7		60,2		57,3
Cărbune net, din care:	51,3	14,1	55,5	15,2	64,5	17,6	71,1	19,6
- huilă	4,3	2,5	4,5	2,6	5,2	3,0	6,3	3,6
- lignit şi cărbune brun	47,0	11,6	51,0	12,6	59,3	14,6	64,8	16,0
Țiței	8,6	12,0	8,4	11,8	7,6	10,6	6,3	8,8
Gaze naturale	27,2	31,3	27,0	31,0	21,2	24,4	13,6	15,6
Energie hidroenergetică	13,9	4,4	14,4	4,5	15,5	4,9	18,0	5,7
Energie nucleară					1,9	0,6	15,8	5,0
Surse noi		0,2		0,2		0,6		1,2
Alte resurse primare		1,0		1,0		1,5		1,4
II. RER		4,4		4,3		4,2		3,9
VARIANTA III								
Producția totală de energie primare, din care:		69,7		70,3		69,2		75,5
I. Resurse energetice primare, din care:		65,3		65,9		64,8		71,1
Cărbune net, din care:	55,2	15,3	57,5	16,0	69,5	19,4	75,6	21,2
- huilă	5,2	3,0	5,5	3,2	6,5	3,8	7,6	4,4
- lignit şi cărbune brun	50,5	12,3	52,0	12,8	63,0	15,6	68,0	16,8

	1991		1992		1995		2000	
	mil. t[x]	mil. tcc	mil. t[x]	mil. tcc	mil. t[x]	mil. tcc	mil. t[x]	mil. tcc
Țiței	8,6	12,0	8,5	11,9	8,0	11,2	7,3	10,2
Gaze naturale	27,1	31,2	26,8	30,8	21,6	24,8	16,3	18,7
Energie hidroenergetică	13,8	4,3	14,7	4,6	16,9	5,3	19,0	6,0
Energie nucleară					1,9	0,6	17,6	5,5
Surse noi		0,3		0,4		1,0		4,3
Alte resurse primare		2,2		2,2		2,5		5,2
II. RER		4,4		4,4		4,4		4,2

Notă: [x] la gaze naturale în miliarde mc; la energie electrică în Twh.

Sursa: Calculat pe baza datelor din capitolele 3, 4, 5, 6.

Anexa nr. 3

Structura consumului de energie primară, pe tipuri de resurse

	1991		1992		1995		2000	
	mil. tcc	%	mil. tcc	%	mil. tcc	%	mil. tcc	%
Scenariul A								
TOTAL CONSUM DE RESURSE ENERGETICE PRIMARE, din care:	127,0	100,0	128,7	100,0	133,5	100,0	143,8	100,0
Cărbune, din care:	30,2	23,8	32,0	24,9	36,6	27,4	42,0	29,3
- huilă	12,0	9,5	12,5	9,7	15,0	11,2	16,0	11,1
- lignit şi cărbune brun	18,2	14,3	19,5	15,2	21,6	16,2	26,0	18,2
Țiței	42,5	33,5	42,0	32,6	41,0	30,7	40,0	27,8
Gaze naturale	45,0	35,4	45,0	35,0	44,0	33,0	41,0	28,5
Energie hidroenergetică	4,3	3,4	4,6	3,6	5,3	4,0	6,0	4,2
Energie nucleară					0,6	0,4	5,5	3,8
Surse noi	0,3	0,2	0,4	0,3	1,0	0,7	4,3	3,0
Alte resurse primare	4,7	3,7	4,7	3,6	5,0	3,8	5,0	3,4
Scenariul B								
TOTAL CONSUM DE RESURSE ENERGETICE PRIMARE, din care:	126,2	100,0	127,1	100,0	129,8	100,0	134,2	100,0
Cărbune, din care:	31,5	25,0	32,2	25,3	35,2	27,1	39,7	29,6
- huilă	12,0	9,5	12,5	9,8	14,0	10,8	15,0	11,2
- lignit şi cărbune brun	19,5	15,5	19,7	15,5	21,2	16,3	24,7	18,4
Țiței	41,0	32,4	41,0	32,3	40,0	30,8	37,5	27,9
Gaze naturale	43,0	34,1	43,0	33,8	42,0	32,4	40,0	29,8
Energie hidroenergetică	4,3	3,4	4,5	3,6	4,8	3,7	5,5	4,1
Energie nucleară					0,6	0,5	4,1	3,1
Surse noi	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,4	0,3
Alte resurse primare	6,2	4,9	6,2	4,8	7,0	5,3	7,0	5,2
Scenariul C								
TOTAL CONSUM DE RESURSE ENERGETICE PRIMARE, din care:	125,8	100,0	127,7	100,0	130,7	100,0	139,6	100,0
Cărbune, din care:	29,7	23,6	33,5	26,2	36,1	27,6	41,8	29,9
- huilă	12,5	9,9	13,0	10,2	14,6	11,2	15,8	11,3
- lignit şi cărbune brun	17,2	13,7	20,5	16,0	21,5	16,4	26,0	18,6
Țiței	42,0	33,3	41,0	32,1	40,5	31,0	39,5	28,3
Gaze naturale	45,0	35,8	44,0	34,5	43,0	32,9	41,5	29,7
Energie hidroenergetică	4,4	3,5	4,5	3,5	4,9	3,7	5,7	4,1
Energie nucleară					0,6	0,5	5,0	3,6

	1991		1992		1995		2000	
	mil. tcc	%	mil. tcc	%	mil. tcc	%	mil. tcc	%
Surse noi	0,2	0,2	0,2	0,2	1,5	1,1	1,2	0,9
Alte resurse primare	4,5	3,6	4,5	3,5	5,0	3,8	4,9	3,5

Sursa: Prognoze efectuate în cadrul Institutului de Cercetare a Relațiilor Interramuri și a Structurilor Industriale.

Anexa nr. 4

Evoluția gradului de acoperire din producția internă a necesarului de energie primară, pe principalele tipuri de resurse energetice

-% -

	1991			1992			1995			2000		
	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III
Scenariul A												
TOTAL ENERGIE PRIMARĂ	49,7	53,1	54,9	48,8	52,8	54,6	33,6	48,2	51,8	34,4	42,6	52,4
Cărbune	40,1	46,7	50,7	39,7	47,5	50,0	37,7	41,5	53,0	40,0	46,7	50,5
- huilă	20,8	20,8	25,0	20,8	20,8	25,6	19,3	20,0	25,3	20,0	22,5	27,5
- lignit şi cărbune brun	53,3	64,4	68,3	51,8	64,6	65,6	50,5	67,6	72,2	52,3	61,5	64,6
Țiței	27,8	28,2	28,2	26,7	28,1	28,3	23,9	25,9	27,3	18,5	22,0	25,5
Gaze naturale	62,7	69,6	69,3	60,0	68,9	68,4	20,9	55,5	56,4	22,4	38,0	45,6
Energie hidroelectrică	100,0	102,3	100,0	97,8	97,8	100,0	90,6	92,5	100,0	91,7	95,0	100,0
Energie nucleară	-	-	-	-	-	-	100,0	100,0	100,0	74,5	90,9	100,0
Scenariul B												
TOTAL ENERGIE PRIMARĂ	50,0	53,4	55,2	49,4	53,5	55,3	34,6	49,6	53,3	36,8	45,6	56,1
Cărbune	38,4	44,8	48,5	39,4	47,2	49,7	39,2	50,0	55,1	42,3	49,4	53,4
- huilă	20,8	20,8	25,0	20,8	20,8	25,6	20,7	21,4	27,1	21,3	24,0	29,3
- lignit şi cărbune brun	49,2	59,5	63,1	51,3	64,0	65,0	51,4	68,9	73,6	55,1	64,8	68,0
Țiței	28,8	29,3	29,3	27,3	28,8	29,0	24,5	26,5	28,0	19,7	23,5	27,2
Gaze naturale	65,6	72,8	72,6	62,8	72,1	71,6	21,9	58,1	59,0	23,0	39,0	46,7
Energie hidroelectrică	100,0	102,3	100,0	100,0	100,0	102,2	120,0	132,5	100,0	103,6	103,6	109,1
Energie nucleară	-	-	-	-	-	-	100,0	100,0	100,0	100,0	122,0	134,1
Scenariul C												
TOTAL ENERGIE PRIMARĂ	50,2	53,6	55,5	49,2	53,2	55,1	34,4	49,3	52,9	35,4	43,8	53,9
Cărbune	40,7	47,5	51,6	37,9	45,4	47,8	38,2	48,8	53,7	40,2	46,9	50,7
- huilă	20,0	20,0	24,0	20,0	20,0	24,6	19,9	20,5	26,0	20,3	22,8	27,8
- lignit şi cărbune brun	55,8	67,4	71,5	49,3	61,5	62,4	50,7	67,9	72,6	52,3	61,5	64,6
Țiței	28,1	28,6	28,6	27,3	28,8	29,0	24,2	26,2	27,7	18,7	22,2	25,8
Gaze naturale	62,7	69,6	69,3	61,4	70,5	70,0	21,4	56,7	57,7	22,2	37,6	45,1
Energie hidroelectrică	97,7	100,0	97,7	100,0	100,0	102,2	98,0	100,0	108,2	96,5	100,0	105,3
Energie nucleară	-	-	-	-	-	-	100,0	100,0	100,0	82,0	100,0	110,0

Sursa: Calculat pe baza datelor din anexele nr. 3 şi 5.

Anexa nr. 5

Fondurile de investiții necesare pentru perioada 1991-2000

		1991-2000	Rest de executat la 31.12.1990 la prețuri noi
		Investiții/(C+M)	Investiții/(C+M)
		- mld. lei -	-mld. lei-
Total, varianta	III	80,66/37,8	45,52/20,26
	II	81,07/37,05	
	I	108,39/40,98	
- subteran, varianta	III	23,35/12,57	7,31/4,32
	II	23,23/12,66	
	I	23,99/13,49	
- cariere, varianta	III	57,31/24,39	38,21/15,94
	II	57,84/24,39	
	I	82,40/27,49	

Sursa: Date de la ICITPML – Craiova.

Anexa nr. 6

Estimări ale consumului, producției și importului principalelor resurse energetice, pentru anii 1991,1992, 1995 și 2000

- mil. tcc -

	1991			1992			1995			2000		
	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III
SCENARIUL A												
1. Huilă și antracit												
- consum	12,0	12,0	12,0	12,5	12,5	12,5	15,0	15,0	15,0	16,0	16,0	16,0
- producție	2,5	2,5	3,0	2,6	2,6	3,2	2,9	3,0	3,8	3,2	3,6	4,4
- import	9,5	9,5	9,0	9,9	9,9	9,3	12,1	12,0	11,2	12,8	12,4	11,6
2. Lignit și cărbune brun												
- consum	18,2	18,2	18,2	19,5	19,5	19,5	21,6	21,6	21,6	26,0	26,0	26,0
- producție	9,6	11,6	12,3	10,1	12,6	12,8	10,9	14,6	15,6	13,6	16,0	16,8
- import	8,6	6,6	5,9	9,4	6,9	6,7	10,7	7,0	6,0	12,4	10,0	9,2
3. Țiței												
- consum	42,5	42,5	42,0	42,0	42,0	42,0	41,0	41,0	41,0	40,0	40,0	40,0
- producție	11,8	12,0	12,0	11,2	11,8	11,9	9,8	10,6	11,2	7,4	8,8	10,2
- import	30,7	30,5	30,5	30,8	30,8	30,1	31,2	30,4	29,8	32,6	31,2	29,8
4. Gaze naturale												
- consum	45,0	45,0	45,0	45,0	45,0	45,0	44,0	44,0	44,0	41,0	41,0	41,0
- producție	28,2	31,3	31,2	27,0	31,8	31,8	9,2	24,4	24,8	9,2	15,6	18,7
- import	17,8	13,7	13,8	18,0	11,2	11,2	34,8	19,6	19,2	31,8	25,4	22,3
SCENARIUL B												
1. Huilă și antracit												
- consum	12,0	12,0	12,0	12,5	12,5	12,5	14,0	14,0	14,0	15,0	15,0	15,0
- producție	2,5	2,5	3,0	2,6	2,6	3,2	2,9	3,0	3,8	3,2	3,6	4,4
- import	9,5	9,5	9,0	9,9	9,9	9,3	12,1	12,0	11,2	12,8	12,4	11,6
2. Lignit și cărbune brun												
- consum	19,5	19,5	19,5	19,7	19,7	19,7	21,2	21,2	21,2	24,7	24,7	24,7
- producție	9,6	11,6	12,3	10,1	12,6	12,8	10,9	14,6	15,6	13,6	16,0	16,8
- import	9,9	7,9	7,2	9,6	7,1	6,9	10,3	6,6	5,6	11,1	8,7	7,9
3. Țiței												
- consum	41,0	41,0	41,0	41,0	41,0	40,0	40,0	40,0	37,5	37,5	37,5	37,5
- producție	11,8	12,0	12,0	11,2	11,8	11,9	9,8	10,6	11,2	7,4	8,8	10,2
- import	29,2	29,0	29,0	29,8	29,2	29,1	30,2	29,4	28,8	30,1	28,7	27,3
4. Gaze naturale												
- consum	43,0	43,0	43,0	43,0	43,0	43,0	42,0	42,0	42,0	40,0	40,0	40,0
- producție	28,0	31,3	31,2	27,0	31,0	30,8	9,2	24,4	24,8	9,2	15,6	18,7
- import	15,0	11,7	11,8	16,0	12,0	12,2	32,8	17,6	17,2	30,8	24,4	21,3

	1991			1992			1995			2000		
	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III
SCENARIUL C												
1. Huilă şi antracit												
- consum	12,5	12,5	12,5	13,0	13,0	13,0	14,6	14,6	14,6	15,8	15,8	15,8
- producţie	2,5	2,5	3,0	2,6	2,6	3,2	2,9	3,0	3,8	3,2	3,6	4,4
- import	10,0	10,0	9,5	10,4	10,4	9,8	11,7	11,6	10,8	12,6	12,2	11,4
2. Lignit şi cărbune brun												
- consum	17,2	17,2	17,2	20,5	20,5	20,5	21,5	21,5	21,5	26,0	26,0	26,0
- producţie	9,6	11,6	12,3	10,1	12,6	12,8	10,9	14,6	15,6	13,6	16,0	16,8
- import	7,6	5,6	4,9	10,4	7,9	7,7	10,6	6,9	5,9	12,4	10,0	9,2
3. Ţiţei												
- consum	42,0	42,0	42,0	41,0	41,0	41,0	40,5	40,5	40,5	39,5	39,5	39,5
- producţie	11,8	12,0	12,0	11,2	11,8	11,9	9,8	10,6	11,2	7,4	8,8	10,2
- import	30,2	30,0	30,0	29,8	29,2	29,1	30,7	29,9	29,3	32,1	30,7	29,3
4. Gaze naturale												
- consum	45,0	45,0	45,0	44,0	44,0	44,0	43,0	43,0	43,0	41,5	41,5	41,5
- producţie	28,2	31,3	31,2	27,0	31,0	30,8	9,2	24,4	24,8	9,2	15,6	18,7
- import	16,8	13,7	13,8	17,0	13,0	13,2	33,8	18,6	18,2	32,3	25,9	22,8

Sursa: Calculat pe baza datelor din anexele nr. 3 şi 5.

LISTA
lucrărilor publicate în colecția
INSTITUTULUI DE ECONOMIE INDUSTRIALĂ
(din 1990 INSTITUTUL DE CERCETARE A RELAȚIILOR INTERRAMURI ŞI A STRUCTURILOR INDUSTRIALE)
"STUDII DE ECONOMIE INDUSTRIALĂ"

1. Resursele energetice pe plan mondial, 1978.
2. Perfecționarea relațiilor minister-centrală-întreprindere, 1978.
3. Consumul cumulat de resurse energetice pe produs - element de analiză a structurii industriei, 1978.
4. Eficiența introducerii şi utilizării calculatoarelor de gestiune în organizarea şi conducerea unităților industriale, 2 vol., 1979.
5. Strategia dezvoltării industriale în România – lucrările sesiunii ştiințifice din 7 iunie, 1979.
6. Probleme economice ale asimilării produselor noi şi modernizării celor existente, 1979.
7. Determinarea consumului cumulat de resurse primare pe produs, 1979.
8. Politici energetice naționale şi consumul de energie, 1979.
9. Incidența structurii pe ramuri a industriei asupra consumului de resurse, 1979.
10. Economia de energie din industria aluminiului, 1979.
11. Eficiența economică a utilizării fondurilor fixe - contribuții metodologice, 1979.
12. Estimarea cantitativă şi structurală a materialelor obținute prin scoaterea din uz a unor bunuri de folosință îndelungată şi evidențierea posibilităților de recuperare a acestora de la populație, 1980.
13. Evoluția prețurilor internaționale ale principalilor combustibili, 1980.
14. Ridicarea nivelului calitativ al activității economice în industrie - lucrările sesiunii ştiințifice din 7 iunie 1979, 1980.
15. Proiecții privind dezvoltarea economică şi energetică pe plan mondial - studiu documentar, 1980.
16. Premise şi rezultate ale promovării creației tehnico-ştiințifice româneşti, 1980.
17. Probleme economice ale asimilării produselor noi şi modernizării celor existente pe baza concepției proprii, 1980.

18. Perfecționarea conducerii şi organizării activităților de cercetare şi proiectare tehnologică, planificare a producției şi desfacere în activitățile industriale pe baza cunoaşterii cerințelor pieței, 1980.
19. Probleme ale eficienței economice a autoutilitării, 1980.
20. Dezvoltarea în perspectivă a ramurilor industriale, 1980.
21. Eficiența economică a utilizării şi modernizării capacităților de producție mari consumatori de energie din industria construcțiilor de maşini, 1980.
22. Posibilități de dezvoltare a bazei de materii prime pentru industrie prin recuperarea articolelor textile-încălțăminte, a cauciucului, materialelor plastice şi a hârtiei de la populație, 1981.
23. Implicații economice ale modificării randamentelor energetice în extracția petrolului, a cărbunelui şi în producerea energiei electrice, 1981.
24. Influența utilizării produselor noi şi modernizate asupra indicatorilor economici ai unităților productive beneficiare, 1981.
25. Nivelul tehnic al produselor industriale şi progresul economic, 1982
26. Productivitatea muncii exprimată în unități de timp de muncă şi influența dotării tehnice asupra evoluției acesteia, 1982.
27. Evoluția industriei bunurilor de consum în noua etapă a creşterii economice din țara noastră comparativ cu alte țări, 1982.
28. Rolul şi perspectivele industriei mici în România, 1982.
29. Investițiile şi utilizarea factorilor de bază ai procesului investițional, 1982.
30. Perfecționarea bazei informaționale privind gospodărirea resurselor umane şi materiale în întreprinderile industriale, 1982.
31. Tendințe ale evoluției calitative şi structurale a producției principalelor grupe de produse în ramuri ale industriei grele în țara noastă şi pe plan mondial, 1982.
32. Cerințe față de industrie privind asigurarea agriculturii, în perspectivă, cu îngrăşăminte, tractoare şi maşini agricole, 1983.
33. Elemente de perfecționare a cadrului de relații minister-centrale-întreprinderi pentru creşterea eficienței activității de producție, în condițiile noului mecanism economico-financiar şi ale cerințelor modificărilor în structura industriei, 1983.
34. Determinarea evoluției investițiilor în industrie luând în considerare modificarea nivelului şi structurilor producției, precum şi creşterea eficienței economice a utilizării fondurilor fixe (cu aplicații în industria chimică), 1983.
35. Orientări şi tendințe în dezvoltarea subramurilor minereurilor metalifere şi nemetalifere, 1983.

36. Asigurarea cu resurse minerale şi energetice din producția internă. Programe ale dezvoltării industriei extractive şi energiei şi ale eforturilor ce le implică, 1983.
37. Orientarea producției industriei chimice, metalurgice şi a construcțiilor de maşini în funcție de cerințele economiei luând în considerare creşterea competitivității produselor şi posibilitățile de specializare şi cooperare, 1983.
38. Orientarea producției bunurilor de folosință îndelungată, în funcție de cerințele pieței, luând în considerare creşterea competitivității produselor şi posibilitățile de specializare şi cooperare, 1984.
39. Orientarea producției unor grupe de produse de ramuri ale industriei grele în cincinalul 1986-1990 şi în perspectiva anului 2000-I.tractorul, maşini agricole, utilaj alimentar şi frigorific, 1984.
40. Orientarea producției de articole textile în raport cu cerințele pieței şi cu posibilitățile de asigurare a materiilor prime de bază, 1984.
41. Orientarea producției unor grupe de produse de ramuri ale industriei grele în cincinalul 1986-1990 şi în perspectiva anului 2000-II. Combustibili, lubrifianți şi aditivi, carbochimie, îngrăşăminte chimice, pesticide, 1984.
42. Orientarea producției din industria pielăriei, blănăriei şi încălțămintei în raport cu cerințele pieței şi cu posibilitățile de asigurare a materiilor prime de bază, 1984.
43. Aprecierea nivelului de organizare şi conducere a unităților industriale socialiste – Sistem complex de indicatori, 1984.
44. Orientarea producției unor grupe de produse din ramuri ale industriei grele în cincinalul 1986-1990 şi perspectiva anului 2000-III. Maşini-unelte pentru prelucrarea metalelor, mijloace ale tehnicii de calcul electronic, cabluri şi conductori electrici, 1984.
45. Elemente de perfecționare a cadrului organizatoric şi de conducere ale industriei în condițiile modificărilor previzibile ale structurii industriei în perspectivă, 1984.
46. Orientarea producției unor grupe de produse din ramuri ale industriei grele în cincinalul 1986-1990 şi în perspectiva anului 2000-IV. Utilaj petrolier, utilaj minier, utilaj energetic, construcții navale, 1984.
47. Contribuția industriei la dezvoltarea unor ramuri ale economiei naționale, 1984.
48. Orientarea producției unor grupe de produse din ramuri ale industriei grele în cincinalul 1986-1990 şi-n perspectiva anului 2000-V. Produse petrochimice de bază, materiale plastice, 1984.

49. Orientarea producției unor grupe de produse din ramuri ale industriei grele în cincinalul 1986-1990 și-n perspectiva anului 2000-VI. Țevi de oțel, laminate fine pline și plate, trefilate, 1984.
50. Dezvoltarea și diversificarea producției bunurilor chimice de uz individual și creșterea calității și eficienței acesteia, 1985.
51. Perspective ale dezvoltării industriei de motoare electrice în contextul creșterii competitivității produselor și al diminuării consumului de resurse, 1985.
52. Creșterea nivelului tehnic și calitativ al produselor industriei construcțiilor de mașini pe baza intensificării acțiunii factorilor calitativi, 1985.
53. Creșterea nivelului tehnic și calitativ al produselor pe baza specializării și cooperării în ramura chimiei, 1985.
54. Estimarea principalelor consumuri de resurse materiale și energetice în perspectiva îmbunătățirii structurii industriei la orizonturile anilor 1990-2000, 1985.
55. Creșterea eficienței utilizării capacităților de producție în industrie 1985.
56. Implicații economice ale valorificării zăcămintelor de resurse minerale și energetice cu conținut scăzut de substanțe utile și condiții dificile de extracție, 1985.
57. Perfecționarea organizării și planificării aprovizionării tehnico-materiale în unitățile industriale, Partea I, 1985.
58. Probleme actuale ale creșterii productivității muncii în unele ramuri industriale (extracția țițeiului și metalurgia feroasă), 1985.
59. Reducerea costurilor de producție în vederea creșterii eficienței economice în industrie, 1985.
60. Creșterea nivelului tehnic și calitativ al unor grupe de produse reprezentative din ramuri ale industriei grele – oțeluri aliate, autocamioane, mașini-unelte, combine agricole, combustibili petrolieri, uleiuri și aditivi, 1986.
61. Creșterea eficienței economice și ridicarea nivelului calitativ al producției din industria sticlei, porțelanului și faianței, 1986.
62. Perfecționarea organizării și planificării aprovizionării tehnico-materiale în unitățile industriale, Partea II-a, 1986.
63. Atragerea în circuitul economic a zăcămintelor minerale cu conținut scăzut de elemente utile și obținerea eficientă a unor resurse regenerabile, 1986.
64. Aspecte ale activităților de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și introducerea progresului tehnic în România și în alte țări – studiu documentar, 1986.
65. Reducerea costurilor, a consumurilor specifice de materii prime, materiale, combustibili și energie, prin îmbunătățirea utilizării, factorilor

de producție în vederea creşterii eficienței economice în industrie şi în investiții, 1986.
66. Studii şi cercetări în domeniul economiei industriale - sinteze, 1986.
67. Creşterea productivității muncii în unele domenii ale industriei construcțiilor de maşini, 1986.
68. Creşterea nivelului tehnic şi calitativ al unor grupe de produse reprezentative din ramuri ale industriei grele, 1987.
69. Fundamentarea eficienței economice a exploatării zăcămintelor de materii prime şi energetice cu conținut scăzut de substanțe utile şi condiții dificile de extracție, a atragerii în circuitul economic a resurselor regenerabile, 1987.
70. Cerințe ale evoluției în perspectivă a industriei mici şi a locului acesteia în complexul economico-social național, 1987.
71. Creşterea productivității muncii în unele subramuri ale industriei construcțiilor de maşini şi ale industriei extractive în condițiile dezvoltării economice preponderent intensive, 1987.
72. Adâncirea specializării şi integrării producției în unități industriale în vederea asigurării creşterii eficienței economice a activității productive, 1987.
73. Reducerea costurilor de producție şi gospodărirea fondurilor de investiții în vederea creşterii eficienței economice în industrie (cu referire la industria construcțiilor de maşini), 1987.
74. Cerințe actuale şi de perspectivă ale valorificării superioare a resurselor autohtone de materii prime pentru producția industrială de bunuri de consum, 1988.
75. Modernizarea activității productive în ramuri ale industriei grele în vederea creşterii eficienței economice a acestei activități, 1988.
76. Modernizarea şi flexibilizarea bazei tehnice în vederea creşterii eficienței economice în industrie, 1988.
77. Asigurarea structural-calitativă cu forță de muncă a industriei, 1988.
78. Fundamentarea eficienței economice a exploatării resurselor naturale, 1988.
79. Flexibilizarea sistemelor de organizare ale unităților industriale, Partea I, 1988.
80. Modernizarea şi flexibilizarea bazei tehnice de producție în etapa dezvoltării intensive - Factori ai modernizării bazei tehnice, 1989.
81. Prelucrarea industrială şi valorificarea complexă a masei lemnoase şi a altor resurse din silvicultură, 1989.

82. Forța de muncă în industrie în condițiile promovării progresului tehnic, 1989.
83. Flexibilizarea sistemelor de organizare ale unităților industriale, Partea a II-a, 1989.
84. Fundamentarea deciziilor de atragere în circuitul productiv a resurselor naturale, 1989.
85. Modernizarea tehnologiilor în vederea creșterii eficienței productive în unele ramuri industriale, Partea I și Partea a II-a, 1989.
86. Reducerea impactului proceselor de fabricație din ramurile chimie și metalurgie asupra mediului înconjurător, 1989.
87. Specializarea organologică și tehnologică și complementaritatea dimensională a unităților din industria construcțiilor de mașini, 1989.
88. Creșterea contribuției industriei la valorificarea superioară a produselor agricole de origine vegetală, 1990.
89. Indicatorii de apreciere a oportunității atragerii în circuitul economic a unor zăcăminte de substanțe minerale, 1990.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE
NR. 2/1991

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE CERCETARE A CALITĂȚII VIEȚII

DIAGNOZA CALITĂȚII VIEȚII

BUCUREȘTI, 1991

Colectiv de redactare:

Ioan MĂRGINEAN (coordonator)
Gheorghe SOCOL (coordonator)
Elena BECA
Silvia IFTIMIE
Georgeta MITREA
Ilie SANDU

SUMAR

Cuvânt înainte 162

I. Calitatea vieții – obiect al cercetării ştiințelor sociale 163

1. Cadrul teoretic 163
2. Valori, viață spirituală şi calitate a vieții 168
3. Proiectarea cercetării 172

II. Componentele calității vieții 177

1. Standardul economic al gospodăriei 177
1.1. Veniturile populației 177
1.2. Locuința 183
1.3. Înzestrarea gospodăriei 184
2. Condițiile locale de viață 187
2.1. Mediul ambiant 187
2.2. Servicii 189
3. Relațiile sociale 198
3.1. Mediul social 198
3.2. Viața de familie 201
4. Munca şi timpul liber 209
4.1. Calitatea umană a muncii 209
4.2. Timpul liber 218
5. Dimensiunea subiectivă a calității vieții 225
5.1. Valoarea subiectivă a prezentului în elaborarea proiecțiilor referitoare la calitatea vieții 225
5.2. Satisfacție/insatisfacție în viață 232

III. Analiza comparativă a calității vieții 236

Anexe 249

Cuvânt înainte

La realizarea cercetării privind diagnoza calității vieții a participat aproape întregul colectiv al institutului, fie prin contribuția adusă la pregătirea instrumentului de culegere a informației şi aplicarea lui, fie prin activitatea depusă cu ocazia prelucrării şi analizei datelor.

Contribuția autorilor la redactarea lucrării a fost următoarea:

Ioan MĂRGINEAN, coordonarea şi redactarea paragrafelor I(3), III;

Gheorghe SOCOL, coordonarea şi redactarea paragrafelor I(1), I(2) colaborare, II(1.1.), II(1.2), II(2.1), II(3.1);

Elena BECA, I(2) colaborare, II(5-1), II(5.2);

Silvia IFTIMIE, II(2.2);

Georgeta MITREA, II(3.2); II(4.2);

Ilie SANDU, II(1.3), II(4.1)

I. CALITATEA VIEȚII – OBIECT AL CERCETĂRII ȘTIINȚELOR SOCIALE

1. Cadrul teoretic

După cum se ştie, conceptul de calitate a vieții şi cercetările sistematice desfăşurate sub egida sa şi-au făcut apariția în câmpul ştiințelor sociale de câteva decenii. Până atunci, şi chiar de mult, sociologii, economiştii şi alți specialişti au făcut, precum personajul binecunoscut, proză, adică cercetări de calitatea vieții, fără să le numească cu numele lor adevărat.

Două au fost, se pare, motivele imediate care au dus la apariția unei direcții de cercetare atât de cultivate în prezent. Mai întâi constatarea insolită că progresul economic nu duce în mod automat la bunăstarea generală şi la eliminarea sărăciei, respectiv că un segment al populației continuă să trăiască în condiții de viață precare, în ciuda existenței unei oferte masive de valori de întrebuințare de tot felul. Al doilea impuls pentru acest gen de cercetări a venit din direcția ecologiei, perturbările suferite de mediul ambiant, ca efect al industrializării şi urbanizării necontrolate, având consecințe dramatice în planul calității vieții[1].

Sărăcia este un concept care capătă configurație numai prin raportare la un anumit context social-economic şi oricum afectează numai un procent al populației. În plus, se pare că sărăcia este o formă de patologie socială cosubstanțială societății, asemenea delincventei şi criminalității. În orice caz, până în prezent leacul sărăciei nu a fost găsit, bogăția nefiind antidotul cu eficacitatea sigură ce i se atribuia la un moment dat. Imposibilitatea eradicării nu trebuie să ducă însă la abandonarea luptei cu sărăcia, cu atât mai mult cu cât formele pe care le cunoaşte aceasta reacționează diferit la măsurile pe care societatea le ia împotriva acestui flagel. În absența vindecării complete este bună şi ameliorarea: în lipsa medicației specifice sunt utile şi paleativele.

Poluarea însă este un însoțitor permanent al societății, omenirea fiind de la apariția ei un corp străin existând mai mult sau mai puțin parazitar pe

---

[1] A se vedea, între altele, "Quality of life. Problems of Assessment and Meassurement", UNESCO, *Socio-Economic Studies*, 5, 1985.

mediul natural. De sărăcie suferă doar un fragment al societății, pe când poluarea degradează calitatea vieții tuturor, fără excepție. În plus, se pare că împotriva degradării mediului omenirea poate pune în joc un remediu cu adevărat salutar: industria şi tehnologia, antipoluante.

Determinate de persistența sărăciei (în condițiile unei societăți superdezvoltate) şi a poluării, cercetările sistematice referitoare la calitatea vieții debutează la începutul deceniului al şaptelea în SUA, pentru a se extinde rapid în aproape toate țările lumii.[1] Dacă într-o primă instanță aceste cercetări vizează cu precădere aspectele economice şi obiective ale calității vieții, curând acestei dimensiuni avea să i se adauge componența subiectivă, respectiv modul cum apreciază oamenii viața pe care o trăiesc, adesea ea constituind singurul aspect studiat.

La scurt timp după declanşarea cercetărilor privind calitatea vieții, nevoia aşezării acestora pe temelia sigură a unor informații de calitate a dat naştere unei noi direcții de preocupări: aceea a indicatorilor sociali, respectiv a identificării unor variabile obiective sau subiective cu ajutorul cărora calitatea vieții să poată fi pusă în ecuații cantitative.

Cercetările privind calitatea vieții, împreună cu cele adiacente menționate mai sus, au cunoscut o deosebită extindere. Ca urmare, contingentele de specialişti ocupați în acest domeniu au sporit considerabil, au luat ființă departamente şi instituții specializate în problematica calității vieții, se editează reviste, iar tezaurul de studii şi lucrări cu această tematică se îmbogățeşte continuu.

În prezent, cercetările privind calitatea vieții reprezintă un domeniu preferențial de activitate care îi reuneşte pe sociologi şi pe alți specialişti în sfera ştiințelor sociale într-un justificat efort interdisciplinar. Explicația acestei poziții trebuie căutată nu numai în interesul practic, politic al acestei teme, ci şi în statutul ontologic şi epistemologic sui-generis al calității vieții şi al conceptului corespunzător în cadrul realității sociale şi al ştiințelor acesteia. Într-adevăr, rostul întregii activități sociale, al societății înseşi este de a asigura existența oamenilor. Ca finalitate ultimă a funcționării organismului social, calitatea vieții ocupă o poziție privilegiată în cadrul societății. De aici provine caracterul sumativ-sintetic al calității vieții, aşa se explică de ce spre ea converg şi cu ea se corelează aproape sau poate chiar toate celelalte componente ale sistemului social; de aici decurge, ca o

[1] Schuessler, K.F.; Fisher, G.A., "Quality of Life Research in Sociology", în *Annual Review of Sociology*, vol. 11, 1985.

necesitate, cerința implicării unui larg evantai de noțiuni ale științelor social umane pentru elucidarea conceptului de calitate a vieții și, pe de altă parte, valoarea euristică a acesteia din urmă. Exprimându-ne plastic, calitatea vieții este ca o monedă în care se oglindește fidel întregul univers social.

În România și în alte țări totalitare, prejudecăți de ordin doctrinar au făcut ca la început să se adopte o atitudine rezervată, ba chiar critică, față de un concept lansat de "adversarii ideologici". Apoi, vigilența critică se mai atenuează și în literatura de specialitate; de aici încep să albă loc discuții despre calitatea vieții și indicatorii sociali, pentru ca în anii '80 conceptul să fie pe deplin adoptat, și teoretic, și practic, inițiindu-se cercetări de dimensiuni ample în acest domeniu[1].

Pentru regimul înlăturat de Revoluția din decembrie 1989, calitatea vieții cetățenilor țării a fost o piatră de încercare extrem de severă. De aceea, acest regim a întreprins tot ce i-a stat în putință pentru a ascunde o realitate care infirma în mod categoric pretențiile sale, de la lansarea unor pseudoteorii ad-hoc și până la minciuna sfruntată. Un nivel de trai și o calitate a vieții atât de precare, încât puneau în pericol însăși existența biologică a poporului român, așa cum au fost la noi înainte de Revoluția din decembrie anul trecut, trebuia să devină, grație procesului de mistificare la care recurgea regimul, "un înalt nivel de trai material și spiritual". În aceste condiții, cu tot profesionalismul unora dintre cercetătorii care s-au ocupat de studierea problematicii calității vieții, rezultatul activității lor nu putea să nu albă de suferit din cauza intervenției grilei ideologice deformatoare în procesul de descifrare a realității.

Dând la o parte balastul ideologic inerent, vom constata că cercetările realizate până în decembrie 1989 conțin, pe lângă constatări pertinente care trebuie preluate, o bază metodologică temeinică care se impune a fi folosită în condițiile actuale pentru a realiza o cunoaștere autentică, în detaliu a calității vieții poporului român.

Între atâtea cerințe care stau în fața științei românești în general și a științelor sociale în special în perioada postrevoluționară, studierea calității vieții are un caracter urgent. O recomandă în acest sens imperativul fundamentării unei politici sociale de anvergură care să stopeze procesul de degradare biologică și spirituală la care a fost supus poporal nostru de către

[1] În țara noastră sunt de consemnat îndeosebi lucrările inițiate și realizate de Cătălin Zamfir și colaboratorii: *Mod de viață și calitatea vieții*, București, Editura Politică, 1982; *Indicatori și surse de variație a calității vieții*, București, Editura Academiei, 1984; *Stiluri de viață și dinamica lor în societatea contemporană*, București, Editura Academiei.

regimul totalitar, iar apoi să grăbească alinierea calității vieții din România la standardele lumii civilizate. Aceste cercetări trebuie să cuprindă toate componentele calității vieții, începând cu nivelul de trai, serviciile în sens larg şi până la instituțiile politice şi cultural-spirituale, activitatea acestora din urmă având între altele un răsunet psihic care conferă echilibru, sau dezechilibru, confort sau disconfort trăirilor sufleteşti individuale şi colective.

Ca unitate academică de specialitate, Institutul de Cercetare a Calității Vieții s-a străduit, în scurtul răstimp care a trecut de la înființarea sa, să îmbine activitatea de organizare şi formare cu desfăşurarea unor cercetări care să răspundă comandamentelor menționate anterior. Pentru cunoaşterea cât mai exactă a stărilor de lucruri la nivel general, inclusiv a situației unor categorii sociale mai expuse, au fost proiectate şi desfăşurate mai multe cercetări concrete de anvergură şi s-a acumulat un bogat tezaur de date referitoare la un întins evantai de indicatori sociali. Proiectul acestui demers este o reluare dezvoltată şi uşor modificată a cercetării întreprinse cu câțiva ani în urmă de Cătălin Zamfir şi colaboratorii[1]. Prelucrarea şi interpretarea acestor date permit realizarea unor diagnoze parțiale referitoare la situația actuală a unor categorii socioprofesionale sau a unei diagnoze globale privind calitatea vieții în România de azi şi perceperea acesteia, precum şi evaluarea gradului de adecvare al unor servicii la cerințele sociale.

Coroborând rezultatele cercetării noastre vizând diagnoza globală a calității vieții cu ale unor studii similare din tară şi de peste hotare se impun, ni se pare, avansarea câtorva recomandări metodologice de luat în considerare în viitorul imediat.

1. Având în vedere nivelul deosebit de coborât al calității vieții în România, cât şi necesitatea elaborării urgente a unei politici coerente de protecție socială la nivel macrosocial şi pe grupuri defavorizate, în stadiul actual accentul trebuie pus pe studierea indicatorilor obiectivi şi surselor materiale ale calității vieții. Nivelul de trai este în prezent atât de precar în țara noastră, încât se impune cu toată stringența să pornim de la adagiul clasic care spune că “primum vivere...”.
2. Pentru a facilita elaborarea politicii de protecție socială, a unei politici a calității vieții, în general, de către instanțele de decizie, cercetările întreprinse în acest domeniu trebuie să îmbine în mod echilibrat

[1] Vezi Zamfir, Cătălin (coordonator), *Indicatori şi surse de variație a calității vieții*, Bucureşti, Editura Academiei, 1984. Menționăm că, în acest caz, s-a utilizat un eşantion reprezentativ pentru mediul urban.

fundamentalul cu aplicativul, respectiv trebuie să conțină propuneri pertinente din punct de vedere economic și social, pe termen scurt și pe termen lung, a căror punere în practică să conducă la ameliorarea și apoi la optimizarea situației respective.

3. Cercetările privind percepția calității vieții nu conduc la rezultate univoce, elocvente. Astfel, unele arată că legătura dintre calitatea percepută a vieții și factorii economici este ambiguă, pe când altele arată că ea este mai strânsă și clară. Bunăoară, venitul pe cap de locuitor a crescut în SUA între 1946-1970 cu 62%, în timp ce proporția celor care se consideră foarte fericiți o vreme a crescut, pentru ca apoi să coboare, deși veniturile au continuat să crească, menținându-se totuși la un nivel superior celui inițial[1]. Propriile noastre cercetări pun în evidență că, pe un eșantion național, 42% din persoane consideră asistența medicală primită bună și foarte bună, deși străinii care au venit cu ajutoare după revoluție au rămas consternați văzând cu ce dificultăți se confruntă spitalele noastre. Considerăm, de aceea, că cercetările de percepția calității vieții trebuie îmbinate cu cele privind nivelul de trai în accepția cea mai largă. Numai luând împreună indicatorii obiectivi și pe cei subiectivi putem obține o diagnoză veridică, relevantă din punct de vedere științific și cu posibilități de transpunere în măsuri în planul practicii, a calității vieții.
4. În ultimă instanță, cheia politicii de ridicare a calității vieții la cota optimă este restructurarea economiei pe baza principiilor pieței libere, iar cheia succesului acestei reforme este renașterea omului ca homo economicus și homo moralis. După cum s-a putut constata, economia de comandă conduce la sărăcie. Manifestarea inițiativei libere, a concurenței și stimularea performanțelor umane sunt în măsură să conducă la creșterea bunăstării, la sporirea considerabilă a cantității de produse și servicii, la îmbunătățirea și diversificarea acestora, pentru a răspunde trebuințelor multiple ale populației, ceea ce creează premisele unei calități superioare a vieții.
5. În acțiunea de ameliorare a calității vieții, în special a grupurilor defavorizate, trebuie reunite eforturile organismelor statale cu cele ale societății civile, de la instituții filantropice ad-hoc pentru anumite situații și probleme, până la cele cu alte atribuții de bază, ca, de

[1] "Quality of life. Problems of Assessment and Measurement", UNESCO, *Socio-Economic studies*, 5, 1985.

exemplu, culte, organizații de femei, diferite uniuni profesionale etc. Să reînviem şi să cultivăm spiritul de caritate a cărui dispariție este un paradox într-o societate care declarativ se pretindea colectivistă, dar în realitate i-a făcut pe oameni de un individualism monstruos. Stările de lucruri în căminele de copii handicapați, din azilurile de bătrâni şi din alte instituții de ocrotire sunt cutremurătoare. Or, ele există nu în afara societății românești, ci înlăuntrul ei! Şi nu ne-am sesizat, şi n-am făcut nimic. Nici cel puțin Biserica! Străinii însă n-au putut rămâne nepăsători. Acum, coşmarul dictaturii a luat sfârşit. Nu suntem bogați, dar dacă ne debarasăm puțin de egoism vom putea găsi resursele trebuitoare pentru a alina întrucâtva viața celor năpăstuiți de soartă. Altfel lumea civilizată va putea tot mai greu să ne înțeleagă.

2. Valori, viață spirituală şi calitate a vieții

Oamenii trăiesc în societate, cooperează şi interacționează unii cu alții în cele mai diverse chipuri în viața de familie, în muncă, în toate activitățile pe care le desfăşoară. Relațiile dintre oameni sunt mijlocite de cultură şi reglementate de norme şi legi care dau expresie valorilor pe care le promovează societatea. Ca individualități, oamenii asimilează şi interiorizează creator valorile culturale şi sociale oferite de mediul în care trăiesc, conferindu-le o anume nuanță personală. De aceea, participând la viața socială oamenii se manifestă ca personalități cu concepție proprie despre lume, cu aspirații şi idealuri pe care doresc să le înfăptuiască. În felul acesta, componentei materiale a existenței, legate de statutul biologic – natural al omului, i se adaugă dimensiunea spirituală, care decurge din calitatea acestuia de ființă socială ce întruchipează şi promovează valori. De aici rezultă că, pentru ca imaginea calității vieții să nu fie incompletă sau unilaterală, în diagnoza acesteia trebuie să se regăsească cele două dimensiuni evocate mai sus.

Ca ființă, omul se înfățişează ca unitate indestructibilă a celor două dimensiuni despre care a fost vorba mai înainte. Dualității ontologice a omului îi corespunde autonomia relativă a componentei materiale şi a celei spirituale a calității vieții. În virtutea acestei autonomii, deşi între cele două dimensiuni funcționează o anumită convergență, dincolo de aceasta este posibilă apariția unor asimetrii între cele două planuri. Cu alte cuvinte, un nivel de trai ridicat poate să nu fie însoțit de valorile înalte ale componentei spirituale a calității vieții şi invers, o viață sufletească bogată nu are obligatoriu drept presupoziție îndestularea materială. De aici rezultă pe de o

parte posibilitatea de a studia calitatea vieții spirituale în sine, precum şi contribuția ei la realizarea sentimentului de plenitudine a vieții; şi, pe de altă parte, de a urmări dacă şi în ce măsură aportul specific al resurselor materiale şi al valorilor spirituale la conturarea unei existente civilizate se potențează reciproc. Considerente ca cele de mai sus pot fi luate ca punct de plecare pentru imaginarea unor proiecte de cercetare sau/şi ca ipoteze de lucru pentru a fi testate. În literatura internațională şi națională ne întâlnim cu ambele ipostaze[1]. În privința rezultatelor cercetării din punctul de vedere care ne interesează aici concluzia generală este că, dincolo de impactul complex pe care valorile spirituale îl au asupra modului şi stilului de viață, sentimentul global de satisfacție sau de fericire cunoaşte variații nesemnificative în raport cu mediul cultural. O ilustrare pregnantă a acestei concluzii ne oferă bunăoară lucrarea *Quality of Life: Problems of Assessment and Measurement*, care constată că media sentimentului de fericire în țări atât de diferite cultural precum SUA, R.F. Germania, Israel, Japonia, Polonia, Iugoslavia, Egipt, Nigeria este foarte apropiată, diferența cea mai mare depăşind doar cu puțin două procente.[2]

O constatare atât de insolită precum aceasta se cere a fi explicată, pentru că altfel îşi poate face loc impresia că modul de viață, stilul de viață şi, în special, calitatea vieții sunt un domeniu al indeterminării, mai ales că, aşa cum am văzut în capitolul în care ne-am ocupat de resursele materiale ale calității vieții, nici acestea nu par să se afle într-o legătură decisivă cu satisfacția şi fericirea oamenilor.

Cea mai pertinentă explicație, şi în cazul acesta, pare să fie caracterul mediat (care a mai fost amintit şi la care se referă, într-un fel sau altul, majoritatea cercetătorilor), în care factorii de cultură se corelează cu calitatea vieții. Într-adevăr, aşa cum trebuințele organice şi mai ales modul de satisfacere a lor comportă un anume grad de relativitate în funcție de loc şi moment istoric, tot astfel nu există cerințe absolute, date odată pentru

---

[1] Dintre lucrările străine, vezi îndeosebi Andrews, Frank M.; Withey, St.B., *Social Indicators of Well Being. American Perception of Life Quality*; Campbell, Angus ş.a., *The Quality of American Life Perception, Emotion and Satisfaction*; Szanto, M., *Ways of Life*; Dalkey, M. ş.a., *Studies in Quality of Life*. Dintre lucrările româneşti, trimitem din nou la Zamfir, Cătălin (coordonator), *Indicatori şi surse de variație a calității vieții*, şi, de asemenea, la studiul autoarei Mişcol, Oltea, "O triplă corelare: nivel de viață, calitatea vieții, cultură", publicat în Smeu, Gr.; Tudosescu, I. (coordonator), *Creație valorică şi acțiune*.

[2] "Quality of Life: Problems of Assessment and Measurement", UNESCO, *Socio-Economics Studies*, nr. 5, 1985, p. 19.

totdeauna, de viață spirituală, în raport de care să evaluăm cum se prezintă situația undeva și la un moment dat. Într-o măsură și mai mare decât necesitățile materiale, cerințele culturale sunt o categorie concret istorică și particularizată. Ceea ce mediază și face ca acțiunea valorilor spirituale să nu poată fi judecată în afara contextului social respectiv este internalizarea acestora sub formă de aspirații, de așteptări pe care oamenii le au în raport cu viața. De aici rezultă că cine trăiește în Japonia, fiind modelat și operând cu valorile culturii acestei țări, va avea alte așteptări decât cel ce se află într-o țară în care fundamentul cultural al personalității este diferit; la fel va fi situația și între grupuri modelate cultural diferit din interiorul aceleiași țări; în sfârșit, în măsura în care indivizii au opțiuni valorice care îi diferențiază de grupul social de apartenență, acest lucru va avea un corespondent și în planul idealurilor și preferințelor lor. Diferențele dintre modelele culturale formative și, pe cele de consecință, dintre aspirații și așteptări, fac imposibilă elaborarea unui etalon universal valabil al calității vieții spirituale. Ca urmare, calitatea vieții spirituale, a dependentelor ce o leagă de alți indicatori sociali pot fi studiate la modul general doar într-o măsură restrânsă, metodologic impunându-se necesitatea abordării în funcție de un anumit context social, în plan mai larg, și de așteptările și aspirațiile comunității considerate în mod special.

Înainte de a încheia aceste considerații mai generale este necesar să facem o ultimă precizare. Cercetările privind modurile și stilurile de viață pornesc de la presupoziția existenței unei legături univoce dinspre valorile spirituale spre calitatea vieții, pe care apoi o examinează cât mai detaliat. O manieră mai radicală a acestui punct de vedere face din calitatea vieții spirituale un obiect de studiu de sine stătător. Adevărul este însă că între calitatea vieții și cultură există relații mai complexe care nu-și dezvăluie întregul conținut în cazul unei scheme cauză-efect de tip mecanicist. Fiind de ordinul evidenței că valorile spirituale contribuie la configurarea unui anumit nivel al calității vieții, este neîndoielnic și că, la rândul ei, calitatea vieții poate potența sau inhiba instituirea valorilor spirituale. În sfârșit, și acesta poate suna cu totul neortodox, merită să medităm și asupra ipotezei că valorile spirituale influențează nu numai pozitiv calitatea vieții ci și negativ. De fapt, funcția aceasta frenatorie poate afecta nu atât calitatea vieții ca atare ci percepția acesteia. Efectul acesta invers apare atunci când există o desincronizare între nivelul cultural înalt, care poate genera aspirații deosebite, și resursele modeste, ce nu permit alocarea mijloacelor necesare pentru satisfacerea tuturor trebuințelor, în special a celor de ordin superior.

De aici posibilitatea unui sentiment de frustrare care învăluie într-o penumbră percepția calității vieții.

O cercetare al cărei obiectiv major este unul de diagnoză, prima desfăşurată în condițiile postrevoluționare de deplină libertate în abordarea socialului, care întruneşte în plus caracteristici de studiu-pilot, nu poate şi nu trebuie să se ocupe de toată multitudinea de probleme adiacente dimensiunii spirituale a calității vieții. Fiind nevoiți să operăm o selecție, ne-am oprit asupra câtorva aspecte pe care le-am considerat mai relevante pentru moment sub raport teoretic, şi practic. Un prim grup de astfel de probleme sunt cele care ne oferă un indiciu asupra comportamentului cultural din timpul liber, care sunt înfățişate în paragraful consacrat acestui subiect. În al doilea rând, utilizând mai multe seturi de întrebări sui-generis folosite în lucrarea *Indicatori şi surse de variație a calității vieții*, pe care am mai menționat-o, am urmărit să obținem informații despre unele din valorile care definesc universul spiritual al persoanelor incluse în eşantion, opțiunile şi convingerile lor. Mai exact spus, este vorba de încercarea de a reconstitui, fie şi într-o formă frustă, două din componentele esențiale ale acelui Weltanschauung explicit sau implicit care obligatoriu stă în spatele comportamentalul nostru, ghidându-ne acțiunile: 1. concepția despre societate, despre sensul şi semnificația umană a evenimentelor şi a alcătuirii sociale şi 2. concepția despre om. Ca eveniment social major, Revoluția din decembrie 1989 este resortul în stare să determine apariția unor mutații în planul conştiinței, cu urmări importante în ceea ce priveşte calitatea vieții.

Semnificația calității percepute a vieții are contur în măsura în care putem integra momentul cognitiv într-o structură a acțiunii motivate, a cărei caracteristică esențială este relația elementelor subiect şi mediul înconjurător.

Individul intră în comportament în două feluri diferite: el este totdeauna agentul (subiectul activ), dar el poate fi, de asemenea, obiectul unei acțiuni pe care o exersează asupra lui însuşi, ca atunci când încearcă să-şi schimbe starea sănătății, concepția despre sine, sau reputația față de alții.

În acest caz, individul obiect face parte din mediul înconjurător perceput, asupra căruia se exercită acțiunea individului subiect.

Mediul poate fi considerat ca având diferite niveluri de elaborare: fie ca sistem de stimuli materiali, care acționează asupra subiectului pe căi diverse, fie ca situație semnificativă în legătură cu viața publică sau privată.

Formala comportamentului este următoarea: 1. un subiect în situație, 2. acționează asupra, 3. stării percepute a lucrurilor, 4. În vederea realizării unei stări de lucruri concepută (ca scop), 5. care se realizează mai mult sau mai puțin în efectul produs.

Se remarcă din formulă faptul că mediul, situația nu există în sine, ci ca raportări la subiect, fiind indicate în termeni cognitivi: perceput şi respectiv conceput[1].

Studierea calității percepute a vieții este, din acest punct de vedere, o studiere a mediului social, prin intermediul subiecților anchetei. Aceştia au în situația de persoane intervievate o ambivalență care suscită un interes deosebit. Produşi ai unui mediu social determinat, devenit obiect de studiu, ei se înfățişează ca instrument de măsură al acestui mediu creator. "Atunci când este vorba să înțelegem acțiunile oamenilor, problema principală constă în înțelegerea modului în care gândesc, al modului în care lucrează mințile lor"[2]. Numai mintea unui om poate descoperi cum funcționează mintea altui om, folosind puntea creată de categoriile mintale familiare tuturor şi de înclinațiile care le sunt comune amândurora.

3. Proiectarea cercetării

Orice abordare a calității vieții şi cu atât mai mult una de diagnoză trebuie să facă față complexității deosebite a acestui domeniu care înglobează de fapt toate elementele existenței umane. Definiția calității vieții nu poate fi decât fie una metaforică, fie una descriptivă. În primul caz asistăm la formulări dintre cele mai ingenioase, dar cu puține implicații pentru cercetarea ştiințifică. În cel de-al doilea caz formulările sunt adesea prozaice şi incomplete.

Constituirea unei scheme operaționale de cercetare cât mai cuprinzătoare reprezintă primul pas pentru cunoaşterea adecvată a ceea ce denumim calitatea vieții populației. Pentru aceasta, se impune luarea în considerare a acelor elemente care alcătuiesc sau influențează existența umană, începând cu condițiile naturale, factorii biologici, psihologici, sociali, culturali, economici, politici sau de altă natură, continuând cu aspecte privitoare la însăşi viața oamenilor, accesibilitatea la bunuri şi servicii pentru satisfacerea trebuințelor, intereselor şi aspirațiilor lor şi încheind cu

---

[1] Nuttin, Joseph, *Théorie de la motivation humaine*, Paris, PUF, 1980, p. 67.

[2] Georgescu Roegen, Nicolas, *Legea entropiei şi procesul economic*, Bucureşti, Editura Politică, 1979, p. 450.

determinarea gradului de satisfacție şi de fericire, respectiv de insatisfacție şi frustrare resimțit.

Având în vedere cele de mai sus, în elaborarea schemei operaționale de cercetare a calității vieții percepute a populației din România, s-a conceput un set de indicatori grupați de diferitele domenii considerate importante.

Reproducem în continuare schema operațională de cercetare a diagnozei calității vieții:

DOMENII ŞI INDICATORI AI DIAGNOZEI CALITĂȚII VIEȚII

I. VARIABILE FACTUALE

- sex
- vârstă
- ocupație
- domeniul de activitate
- pregătire şcolară
- funcția
- mediul rezidențial
- starea matrimonială
- pregătirea şcolară a soțului (soției)
- ocupația soțului (soției)
- copii
- vârsta copiilor
- ocupația tatălui
- talia familiei

II. STANDARDUL ECONOMIC AL GOSPODĂRIEI

2.1. VENITURI

- venit lunar
- numărul membrilor de familie care lucrează
- venitul pe o persoană

2.2. LOCUINȚA

- felul locuinței
- proprietatea
- confortul
- echiparea

2.3. UTILAREA GOSPODĂRIEI

- aparate electrice
- aparatură electronică
- radio-TV
- mijloace de transport
- bibliotecă

2.4. AVEREA (PROPRIETATEA)

- casă
- pământ
- animale
- ateliere
- mijloace de producție

III. CALITATEA PERCEPUTĂ A VIEȚII

3.1. CONDIȚIILE DE VIAȚĂ

3.1.1. Persoana

- sănătatea
- capacitatea de a rezolva problemele
- capacitatea de a munci

3.1.2. Familia

- sănătate
- relații cu partenerul (a) de viață
- relații cu părinții
- situația copiilor

3.1.3. Habitatul

- locuința
- medial înconjurător
- cartierul
- orașul

3.2. EVALUAREA RESURSELOR ECONOMICE

3.3. CONDIȚIILE DE MUNCĂ

- disponibilitatea locurilor de muncă
- calitatea activității profesionale

- relațiile cu colegii de muncă
- relații cu şefii (patronii)
- promovarea realizată
- programul de lucru

3.4. TIMPUL LIBER

- volumul
- organizarea
- posibilități de petrecere

3.5. MEDIUL SOCIAL

- organizarea
- corectitudinea celor din jur
- securitatea personală
- funcționarea instituțiilor publice
- respectarea drepturilor fiecăruia

3.6. SERVICIILE ECONOMICE

- mijloacele de transport
- aprovizionarea cu bunuri alimentare şi nealimentare
- serviciile disponibile

3.7. SERVICIILE SOCIALE

- asistența medicală
- accesibilitatea învățământului
- rezolvarea problemelor sociale

3.8. PARTICIPAREA

- calitatea informațiilor
- posibilități de influențare a deciziilor
- niveluri de participare

3.9. TONUSUL VIEȚII

IV. PERCEPEREA SCHIMBĂRII

- imaginea despre viitor în raport cu prezentul
- imaginea despre prezent în raport cu trecutal

V. MUNCA

- program

– ansamblu de activități

VI. COMPORTAMENTUL DE TIMP LIBER

– tipuri de activități

VII. MEDIUL UMAN

– relațiile cu cei din jur

VIII. ORIENTĂRI DE VALOARE

IX. SATISFACȚIA VIEȚII

Elementele de mai sus au fost transpuse într-un chestionar cuprinzând 159 de întrebări.

Obținerea informațiilor pentru diagnoza calității vieții s-a realizat prin studierea unui eşantion național stratificat pe cote cuprinzând 2.050 de persoane. Criteriile de stratificare luate în calcul au fost zona socioculturală (15 la număr plus municipiul București) şi tipul de localitate (comună, oraş mic sub 30.000 locuitori, oraş mijlociu 30-100 mii, oraş mare peste 100 mii)[1]. Populația investigată provine din localități răspândite pe întreg teritoriul țării, în funcție de zonele socioculturale constituite.

La selecția persoanelor s-au avut în vedere respectarea unei structuri cât mai apropiată de aceea a populației totale. Se poate aprecia că, în cea mai mare parte s-au întrunit distribuții adecvate, deşi se înregistrează şi anumite abateri.

Principalele caracteristici demografice şi sociale ale eşantionului sunt prezentate în anexa nr. 1.

[1] Eşantionul a fost elaborat cu concursul dr. Sandu Dumitru, autorul metodei. Vezi *Buletinul informativ*, nr. 1/1990, Asociația Sociologilor din România.

II. COMPONENTELE CALITĂȚII VIEȚII

1. Standardul economic al gospodăriei

Ca ființă socială, omul s-a desprins de mediul natural şi a ajuns să trăiască într-un cadru artificial creat prin propria sa activitate: mediul social. O dată cu aceasta, trebuințele originare ale antropoidului au încetat să mai fie trebuințe pur biologice, pentru a deveni trebuințe sociale. Satisfacerea lor nu se mai realizează printr-un contact nemijlocit între om şi natură ci prin intermediul unor raporturi mijlocite de cultură. Astfel că nevoile de hrană, de îmbrăcăminte, de locuință etc. deşi sunt determinate de natura biologică a omului, sunt totuşi trebuințe umanizate. Cum zona biologică rămâne şi în cazul omului stratul primordial al ființei, impactul trebuințelor materiale asupra calității vieții este unul covârşitor. Este motivul pentru care, în afara unor considerente metodologice speciale, cercetările privind calitatea vieții trebuie să înceapă cu investigarea acestor componente.

1.1. Veniturile populației

Cercetările privind calitatea vieții pornesc de la ipoteza de bun simț care postulează existența unei puternice legături între nivelul veniturilor şi nivelul calității vieții[1]. Vorbind în general, ipoteza se confirmă, venituri mai mari însemnând posibilități mai numeroase de dobândire a unor bunuri şi a altor valori care asigură satisfacerea necesităților materiale şi spirituale ale oamenilor.

O analiză mai aprofundată a raportului venituri-calitatea vieții ar impune poate să discutăm ce înseamnă venituri (fiindcă ele nu se reduc la bani), pe de o parte, şi ce înseamnă trebuințe umane, pe de altă parte. Cu această ocazie am constata între altele că atât veniturile cât şi trebuințele umane pot fi privite fie dintr-un punct de vedere universal şi abstract, fie dintr-unul particular şi concret. Considerăm însă că, pentru cazul de față, ne putem dispensa de o asemenea discuție, fără ca acest lucru să dăuneze obiectivului pe care îl urmărim: descrierea calității vieții în România.

---

[1] Cf. şi Zamfir, Cătălin (coordonator) *Indicatori şi surse de variație a calității vieții*, Bucureşti, Editura Academiei, 1984. În lucrare se vorbeşte de un circuit (cauzal) direct şi puternic între venit şi calitatea vieții (p. 71).

Pe întregul eşantion, venitul mediu al respondenților a fost de 3.209,8 lei/lună (numai pentru subeşantionul țărani era de 2.456 lei). Venitul mediu pe o persoană a fost de 1.858 lei/lună. Detaliat, după veniturile lunare pe o persoană, în momentul cercetării apare următoarea structură: până la 500 lei – 6,5%; 500-1.000 lei – 13,9%; 1.000-1.500 lei – 24,3%; 1.500-2.000 lei – 23,5%; 2.000-2.500 lei – 15,9%; 2.500-3.000 lei – 8,3%; 3.000-4.000 lei – 5,3%; 4.000-5.000 lei – 1,4%; peste 5.000 lei – 0,88%.

Este, de asemenea, de remarcat o anumită diferențiere în această privință a categoriilor socioprofesionale. Astfel, au venituri mai mici, de sub 1.500 lei lunar pe o persoană, țăranii în proporție de peste 70%, muncitorii circa 50%, casnicele circa 60%, în timp ce din categoria maiştri-tehnicieni aproape 70% şi intelectualii circa 80% au venituri de peste 1.500 lei lunar pe o persoană.

Menționăm că datele de mai sus se referă la luna anterioară cercetării, respectiv mai, şi, în unele cazuri, iunie. De remarcat că sumele rezultate în urma cercetării sunt apropiate de valorile medii existente pe plan național. Se cuvine însă să menționăm şi anumite distorsiuni ce pot să apară, ceea ce obligă la o anumită circumspecție în ceea ce priveşte rigoarea cifrelor consemnate. O primă categorie de posibile erori ar putea să-şi albă cauza în existența unor rețineri şi a unor omisiuni în declararea exactă a veniturilor obținute, mai ales dacă este vorba de câştigul ilicit. În al doilea rând, pot apărea distorsiuni involuntare cauzate de lipsa unei evidențe riguroase ori festelor pe care ni le joacă memoria. În fine, o situație aparte o au veniturile din agricultură, care sunt obținute de-a lungul unui an întreg la prețurile fluctuante ale pieței şi care parțial sunt consumate în gospodăria proprie, ceea ce duce la un coeficient mai mare de aproximație.

Revenind la analiza propriu-zisă, observăm că o diferență sensibilă de venit se constată şi în funcție de mediul rezidențial. În timp ce venitul mediu lunar pe gospodărie pentru mediul urban este de 3.460,50 lei şi venitul mediu pe un membru de familie este de 2.037,74 lei, în mediul rural veniturile respective sunt de 2.869,34 lei şi 1.615,24 lei, în condițiile în care numărul mediu de persoane, ca şi numărul mediu de persoane ocupate din gospodărie, sunt mai mari (anexa nr. 2).

O a doua diferență sensibilă, şi aceasta plauzibilă, de altfel, este între veniturile țăranilor şi ale celorlalte categorii socioprofesionale, diferența fiind mai accentuată în ceea ce priveşte venitul mediu pe un membru din gospodărie. Este vorba de paradoxul regimului dictatorial care a făcut ca tocmai clasa cea mai hărțuită să fie şi cea mai oropsită la repartizarea venitului național.

Ar mai fi, între altele, de remarcat situația persoanelor în vârstă de peste 60 de ani, care au venituri mai mari decât cele scontate. Situația aceasta, care pare să contrazică adevărul binecunoscut că pensiile sunt mici în România, se explică pe de o parte prin faptul că numărul mediu de persoane pe o gospodărie de pensionari sau de persoane de peste 60 de ani este sensibil mai mic decât în cazul celorlalte categorii de populație, iar pe de altă parte prin aceea că fiecărei gospodării de acest fel îi revin 0,74 şi respectiv 1,01 persoane ocupate, pensia cumulându-se astfel cu venitul unui alt membru de familie (pot fi şi distorsiuni de reprezentativitate).

După ce am văzut cum se prezintă veniturile declarate ale diferitelor categorii de populație să vedem cum sunt ele evaluate de persoanele investigate, prin raportarea lor la necesități:

- 10,3% le-au apreciat ca situându-se sub strictul necesar;
- 50,3% le-au apreciat la limita strictului necesar;
- 30,1% au estimat că depăşesc într-o măsură această limită;
- 4,4% au considerat că au tot ce le trebuie, fără constrângeri şi renunțări;
- 4,9% nonrăspuns.

Evident, evaluarea adecvării veniturilor la necesități variază în raport cu mărimea venitului pe membru de familie. Aşa cum se poate vedea din situația alăturată, veniturile mici, situate sub 1.000 lei, pot fi considerate insuficiente sau la limita necesităților, în timp ce veniturile de peste 3.500 lei se pare că asigură oamenilor o mai bună acoperire a nevoilor şi chiar posibilitatea satisfacerii unor aspirații mai înalte.

Să urmărim în detaliu ce variații există de la o categorie socioprofesională la alta, ştiut fiind că satisfacția sau insatisfacția depinde nu numai de ceea ce avem ci şi de nivelul aspirațiilor. Pentru aceasta ne vom servi de anexa nr. 3. Sunt mai multe observații de făcut.

O primă observație este că statutul socioprofesional nu duce la o diferențiere consistentă a autoestimării veniturilor.

A doua observație este că micile diferențieri, în măsura în care apar, sunt convergente cu declarațiile referitoare la venit. Astfel, dacă în ceea ce priveşte venitul, consemnăm valori ceva mai mari pentru subiecții din mediul urban, în raport cu cei din mediul rural, acum vom constata că deosebirea de percepție a raportului dintre venituri şi necesități în cele două medii rezidențiale este în concordanță cu veniturile declarate: în mediul rural ponderea estimărilor situate în prima jumătate a scalei, deci în zona nefavorabilă, fiind mai mare decât în cazul subiecților cu domiciliul la oraş.

Tabelul nr. 1

Corelația dintre nivelul veniturilor şi aprecierea lor

- aprecierea veniturilor -

Nivelul venitului (lei)	Sub necesități	La limita necesităților	Permit cheltuieli peste necesități	Permit cheltuieli peste necesități, fără eforturi
sub 500	24,7	51,7	20,2	3,4
500-1.000	19,3	60,8	18,7	1,2
1.000-1.500	12,4	62,5	22,3	2,8
1.500-2.000	7,1	53,4	36,1	3,8
2.000-2.500	7,4	48,8	38,9	4,9
2.500-3.000	7,0	50,0	39,5	2,5
3.000-3.500	5,0	52,5	32,5	10,0
3.500-4.000	4,8	14,3	74,1	9,5
peste 4.000	-	25,0	50,0	25,0

A treia observație: venitul este apreciat, cel mai frecvent, ca fiind sub necesități de către persoanele casnice (18,7%), care declară venituri mici, persoanele în vârstă de peste 60 de ani (15,3%), țărani (14,2%) şi pensionari (13,2%), adică tocmai de către categoriile care au într-adevăr o situație social-economică mai puțin favorabilă.

A patra constatare este că în toate categoriile socioprofesionale reprezentative, cu excepția intelectualilor, peste 50% din persoanele chestionate îşi estimează veniturile ca fiind sub limita necesităților sau la această limită.

În al cincilea rând este de remarcat că, potrivit estimărilor proprii, în nicio grupă socioprofesională reprezentativă (cu excepția intelectualilor) veniturile situate dincolo de limita necesităților nu reprezintă majoritatea. Chiar şi în cazul excepției atenționate (intelectualii), proporția cumulată a celor care evaluează veniturile ca depăşind puțin trebuințele şi a celor care se consideră mai înlesniți este, aşa cum se vede, de numai 52,3%.

În al şaselea rând, este de remarcat procentul ceva mai ridicat (comparativ vorbind) al țăranilor (7,6%), pensionarilor (8,8%) şi persoanelor în vârstă de peste 60 de ani (11,5%) care apreciază că veniturile lor depăşesc clar necesitățile. Având în vedere că tocmai aceste grupări socioprofesionale se disting prin nivelul redus al veniturilor, considerăm că

acest aparent paradox s-ar putea explica prin nivelul mai scăzut al aspirațiilor acestora.

Comparând, în măsura posibilului datele referitoare la estimarea veniturilor în raport de necesități obținute de noi cu cele ale cercetării similare din 1980[1], obținem unele semnificații suplimentare. Pentru a realiza comparația, a trebuit să trecem peste unele deosebiri de concepție între cele două cercetări din capitolul care ne interesează aici. Astfel, în timp ce în 1980, pentru caracterizarea raportului necesități-venituri s-a utilizat o scală cu 7 trepte, în cercetarea noastră am folosit o scală mai simplă cu numai 4 niveluri. Dacă în 1980 nu s-a admis că veniturile pot să nu acopere nevoile firești ale subiecților, noi am recunoscut și această posibilitate; în sfârșit, între cele două cercetări nu există o deplină suprapunere a categoriilor socioocupaționale. Operând anumite corecții pentru a face posibilă comparația între rezultatele obținute de cele două cercetări, a rezultat următoarea distribuție a percepției veniturilor (folosim terminologia utilizată în lucrarea din 1980).

- % -

Nivelul standar-dului economic	Muncitori		Cadre medii		Intelectuali	
	1980	1990	1980	1990	1980	1990
Strictul necesar	26,6	59,8	19,5	48,8	13,2	41,8
Standardul moderat	56,6	26,0	56,7	40,1	48,0	47,1
Standardul ridicat	16,7	2,0	23,7	3,2	38,8	4,6

Pentru lectura tabelului, precizăm că, în înțelesul cercetării din 1980, standardul moderat este echivalent cu un venit care permite cheltuieli peste strictul necesar, dar modest (haine mai bune, mobilă mai bună, uneori economii, nu însă și casă, mașină, articole de lux etc.) iar standard ridicat venituri ce depășesc mai mult necesitățile (inclusiv casă, mașină etc.).

După cum se vede, în 1990, față de 1980, s-a produs o deplasare accentuată a veniturilor spre limita strictului necesar la toate cele trei categorii socioprofesionale. Reflectând sărăcirea continuă pe care a cunoscut-o societatea românească în ultimul deceniu, peste jumătate în cazul muncitorilor și aproape jumătate în cazul celorlalte categorii socioocupaționale au ajuns să se situeze la limita strictului necesar.

O particularitate a veniturilor populației din România este prezența frecventă în structura acestora (mai exact spus, în eșantion în 80% din

[1] Zamfir, Cătălin (coordonator), *Indicatori și surse de variație a calității vieții*, București, Editura Academiei, 1984, p. 33.

cazuri), într-un procent ce diferă de la o categorie socioprofesională la alta, pentru a putea fi aproape nul în cazul tehnicienilor, funcționarilor și intelectualilor, a venitului obținut din cultivarea pământului (pentru detalii, vezi anexa nr. 4). O cauză sunt legăturile încă puternice ale unei populații urbane și industriale plecate doar de o generație de la sat și din agricultură. E vorba deci de niște reziduuri tradiționaliste de comportament. A doua cauză ne trimite la necesitatea dobândirii de către populație, datorită penuriei cronice, a unor surse proprii de bunuri alimentare. Deci o motivație economică. Media anuală a veniturilor bănești obținute de pe terenurile agricole în folosință este de 398,89 lei (e vorba de anul 1989). Ea este firește mai mare la sat și foarte mică la oraș și, de asemenea, mai mare în cazul țăranilor și persoanelor de peste 60 de ani.

Concluzionând, autoestimarea relației existente între venituri și trebuințe evidențiază existența unei tendințe de grupare a populației (și, având în vedere reprezentativitatea eșantionului, a populației întregii țări) studiate spre jumătatea inferioară a scalei cu care s-a operat, între diferitele categorii socioprofesionale și zone rezidențiale apărând diferențieri cvasisemnificative. Rezultă astfel o slabă stratificare socială din perspectiva estimării veniturilor sau, mai exact spus, o stratificare bipolară: un pol, mai masiv, al celor care își evaluează veniturile sub sau până la limita acoperirii trebuințelor stricte, și un al doilea pol, mai firav, reprezentat de aceia care consideră că veniturile lor depășesc, mai mult sau mai puțin, limita necesităților. Întrezărim în acest tablou roadele funestei politici omogenizante dusă de vechiul regim. Funestă pentru că, așa cum se vede și din cele de mai sus, era o omogenizare în sărăcie și pentru că elimina motivația care stă la baza emulației dintre agenții economici și sociali, adică cea mai importantă pârghie a progresului.

În eșantionul studiat, 19,4% din subiecți au avut pe cineva în familie care a lucrat la CAP în anul 1989. Această activitate i-a adus familiei respective, după spusele celor intervievați, în medie 582,94 lei; 313,09 kg cereale; 38,69 kg legume; 9,10 kg fructe; 43,50 kg alte produse, ceea ce reprezintă foarte puțin, chiar admițând că cifrele indicate ar trebui corectate prin adaos. Totuși, este de menționat că produsele obținute de pe urma activității în CAP, cumulate cu cele recoltate de pe terenurile în folosință (care au desigur contribuția decisivă), au asigurat necesitățile de consum parțial, în totalitate s-au chiar cu excedent pentru 29.2% din eșantion.

Dacă restrângem analiza acestui aspect numai la subeșantionul de țărani, atunci, de pe urma activității în CAP, anul trecut s-au obținut în

medie următoarele: bani 790,10 lei, cereale 79,61 kg, ceva mai mult dar tot departe de necesitățile unei familii.

1.2. Locuința

Locuința face parte din categoria de bunuri fără de care existența omului este de neconceput. De-a lungul timpului caracteristicile ei funcționale s-au perfecționat continuu, ea fiind atât expresia cât şi condiția unei anumite calități a vieții. De aceea, studierea condițiilor de locuit este obligatorie pentru determinarea calității vieții în România de azi.

Țăranii şi în general persoanele din mediul rural locuiesc mai bine, având locuințe cu mai multe camere şi cu spațiu mai mare decât în cazul celorlalte categorii socioprofesionale. Spre o mai deplină edificare în această privință alăturăm anexa nr. 5.

Ca şi în cazul altor dimensiuni ale calității vieții, şi de această dată informațiile pe care le utilizăm sunt declarații şi aprecieri ale celor intervievați. Din acest motiv unele au un grad mai mare de certitudine, fiind simple constatări factuale, altele sunt supuse efectului de distorsiune propriu anchetelor prin chestionar. Dincolo de aceste rezerve, iată însă ce a rezultat: populația studiată prin eşantion trăieşte preponderent în locuințe de 1, 2 şi 3 camere, iar spațiul locuibil ce revine unei persoane este de peste 10 mp, cu un minimum de 1,5 mp în cazul muncitorilor şi un maxim de 24,9 mp când e vorba de persoanele de peste 60 de ani. Locuința caracteristică (apartament sau casă la curte) este cea de două-trei camere, indiferent de mediul rezidențial şi de categoria socioprofesională, peste 2/3 din persoanele incluse în eşantion trăind în astfel de locuințe. Conform informației obținute țăranii sunt proprietarii locuinței în proporție de peste 90%,; iar celelalte categorii socioprofesionale în proporții ce se situează între 44,9% (pensionari) şi 50,1% (muncitori), excepție făcând grupul tehnicieni-maiştri unde ponderea locuințelor proprietate personală atinge 57,1%.

De menționat existența casei de odihnă sau a casei de la țară (mai frecventă la pensionari – 9,6%; casnice: – 12,5% şi mai puțin răspândită în cazul intelectualilor – 8,5%) probabil moştenire.

În perioada postbelică în domeniul habitatului la noi s-au afirmat în principal două modalități distincte de rezolvare. În medial rural s-a menținut dominantă casa la curte tradițională, compusă din mai multe camere. Dacă concepția structurării spațiului construit a rămas în linii generale neschimbată, în privința materialelor folosite la construcție se constată o

evoluție evidentă în direcția utilizării unor materiale care conferă edificiului un grad sporit de confort. În mediul urban, în schimb, s-a impus tot mai mult habitatul într-un apartament la bloc, care, chiar din concepție, nu se ridică în general la nivelul standardelor lumii civilizate nici ca spațiu, nici în privința confortului.

În ceea ce privește dotarea locuințelor cu dependințe (bucătărie, cămară, baie) acestea sunt mai puțin frecvente în mediul rural și mai des prezente la oraș, așa cum era de așteptat. Comparativ cu orașul, puține gospodării țărănești sau din mediul rural dispun de toate aceste accesorii ale unei vieți civilizate (17,5% în cazul țăranilor, 23,6% pe total mediu rural, față de 65,1% pe total urban). În afară de țărani, și muncitorii stau mai rău la acest capitol în raport cu alte categorii socioprofesionale, în timp ce pensionarii și casnicele se situează la cele mai înalte cote din acest punct de vedere: 75,0% și respectiv 67,7% din locuințele acestora beneficiind de dependințele menționate. Alte detalii despre locuință, în special aprecierea ei în raport cu necesitățile gospodăriei, în paragraful despre mediul ambiant (anexa nr. 6).

1.3. Înzestrarea gospodăriei

Bunurile din dotarea gospodăriei constituie un indicator al standardului de viață al unei familii. În această categorie intră mai multe tipuri de obiecte: bunuri de uz casnic (mobilă, frigider, congelator, mașină de spălat rufe, aragaz, aspirator de praf, mașină de cusut etc.), obiecte din domeniul mass-mediei (radio, televizor, video, telefon) și produse cultural-sportive (bibliotecă, cărți, bicicletă, motocicletă, autoturism). Obiectele din primul tip sunt produse ale civilizației moderne care se substituie echipamentului tradițional folosit de om de-a lungul veacurilor, iar celelalte sunt, de asemenea, o creație a științei și tehnicii moderne, având o pronunțată tentă culturală, fiind folosite pentru comunicare, informare, deplasare și petrecerea timpului liber.

Posesia și dobândirea acestor obiecte presupun existența resurselor financiare pentru a le cumpăra, oferta lor pe piață precum și exprimarea trebuinței culturale pentru produsele cultural-sportive sau a nevoii casnice pentru celelalte bunuri de folosință îndelungată.

Nivelul de înzestrare cu bunuri de folosință îndelungată a gospodăriilor cuprinse în eșantionul nostru se apropie de cel național, care este inferior mediei europene la majoritatea componentelor – autoturisme, telefon, aparatură casnică.

Din total eşantion investigat, 79,2% dintre subiecţi au declarat că posedă frigidere. O dotare peste media eşantionului este relevată de persoanele din mediul urban, în special la categoriile socioprofesionale funcţionari, intelectuali, tehnicieni, maiştri, precum şi la pensionari, casnice şi grupele de vârstă de peste 30 de ani. Categoria muncitori posedă acest obiect în proporţie de 75,7%, deci cu puţin sub media eşantionului (anexa nr. 7).

Sub media eşantionului, cu o pondere de 65,6% se situează mediul rural, subeşantionul ţărani (61,7%) şi grupele de vârstă tinere de până la 30 de ani (62,4% pentru cei sub 25 de ani şi 69,1% pentru cei sub 30 de ani).

La celelalte obiecte de uz casnic ponderea celor care posedă aceste produse este mai mică, pe total eşantion, faţă de înzestrarea cu frigidere. Acest fapt este explicabil, în parte, prin apariţia mai târzie a producţiei unora dintre aceste obiecte, lucru ilustrat cel mai bine de producţia de congelatoare, care este o realizare a ultimilor ani.

Înzestrarea cu celelalte bunuri de uz casnic (congelatoare, aspiratoare de praf, maşini de spălat rufe) relevă aceleaşi diferenţieri după mediul de rezidenţă, categoria socioprofesională şi grupa de vârstă ca şi dotarea cu frigidere.

Ponderea mai mică a înzestrării cu echipament şi articole casnice a mediului rural, comparativ cu cel urban, se explică prin considerente privind veniturile, dar mai cu seamă prin existenţa unui mod de viaţă mult legat de obiceiuri, a unui ataşament mai mare faţă de valorile tradiţionale.

Înzestrarea cu aparate de radio şi televizoare, mijloacele cele mai penetrante de informare şi educare, nu prezintă diferenţe semnificative între sat şi oraş. Se observă totuşi o uşoară ascendenţă a mediului urban, precum şi a categoriilor intelectuali şi pensionari, primii având aspiraţii culturale mai înalte, iar ceilalţi probabil din nevoia acută de informare, deoarece au ieşit din viaţa activă.

Dotarea cu aparatură video, magnetofon, casetofon, pick-up, indica o mai bună înzestrare a subiecţilor din mediul urban. Pentru magnetofoane şi casetofoane proporţii peste media eşantionului întâlnim la intelectuali, funcţionari, tehnicieni, maiştri şi, de asemenea, la tineret care are nevoie de mai multă mişcare, muzică şi divertisment.

În ce priveşte mijloacele de deplasare şi de transport, mediul rural prezintă proporţiile cele mai mari de biciclete şi motociclete, iar oraşul de autoturisme.

Telefonul, ca mijloc modern de comunicare, este specific oraşului cu o pondere situată cu mult peste media eşantionului, în special la categoriile intelectuali, pensionari, casnice, funcţionari, tehnicieni, maiştri.

Biblioteca şi cărţile, ca echipament strict cultural – sunt în posesia a 61,0% din subiecţii investigaţi. În cazul categoriilor tehnicieni-maiştri, casnice şi pensionari majoritatea relativă o formează cei ce deţin sub 100 volume, iar în cazul funcţionarilor, intelectualilor şi alte ocupaţii, cei ce au până la 500 volume. Între toate categoriile socioocupaţionale, intelectualii sunt aceia care posedă, în cea mai mare proporţie o bibliotecă de peste 500 volume: 34,6%.

Subiecţii investigaţi au răspuns şi la o întrebare privind intenţiile de viitor, aspiraţiile lor în ce priveşte procurarea unor bunuri de folosinţă îndelungată, obiecte care pot contribui la ridicarea standardului de viaţă (anexa nr. 8).

Aspiraţiile celor investigaţi par a fi compensatorii faţă de răspunsurile date la întrebarea privind posesia bunurilor, ele fiind o proiectare în viitor a intenţiilor, a opţiunilor. Satisfacerea lor este în funcţie de mijloacele financiare, oferta pieţei, categoria socioprofesională şi vârstă.

Intenţiile de cumpărare cu ponderea cea mai mare privesc aparatura electronică, mobila, congelatorul, maşina de spălat, frigiderul, alte bunuri. Aspiraţiile spre aparatură electronică sunt mai intense în medial urban şi ele se regăsesc în grad mai înalt la intelectuali, funcţionari, tehnicieni, maiştri, dar şi la tinerii până în 30 de ani preocupaţi prin natura activităţii în acest sens sau pur şi simplu din nevoia de relaxare, divertisment. Intenţiile de cumpărare a obiectelor de mobilă sunt mai accentuate în medial rural decât în cel urban, la categoriile ţărani, muncitori, funcţionari şi cu precădere la tineret. O atenţie îndreptată către frigidere şi maşini de spălat rufe, se întâlneşte în medial rural, la tineret şi la muncitori.

Intenţii reduse, pe total eşantion, întâlnim în privinţa procurării de autoturisme, obiecte de valoare şi înfiinţarea a unor întreprinderi particulare. În mediul urban optează pentru autoturism funcţionarii, intelectualii, muncitorii precum şi tineretul. Trebuinţa pentru obiecte de valoare au într-un procent mai mare intelectualii, funcţionarii, pensionarii şi casnicele. Intenţiile de construire a unor întreprinderi particulare sunt ilustrate într-un grad mai înalt în mediul urban, fiind formulate de către intelectuali, funcţionari, tehnicieni-maiştri şi alte ocupaţii din toate categoriile de vârstă, cu excepţia subiecţilor de peste 60 de ani.

Subiecţii chestionaţi au răspuns şi la întrebări privind deţinerea, în proprietate sau sub altă formă, de pământ, maşini şi instalaţii de producţie, animale, ateliere şi magazine (anexa nr. 9).

Pe total eşantion dețin pământ 28,8% dintre subiecți, 77,1% dintre țărani, în special grupele de vârstă matură. Legea fondului funciar va rezolva această problemă importantă şi de actualitate pentru economia națională.

Creşterea animalelor este afirmată de 35,9% din total eşantion şi de 91,9% dintre țărani. Aceste proporții sunt cu mult mai ridicate decât cele referitoare la deținerea de pământ.

Mijloacele de producție pentru lucrarea pământului, atelierele şi magazinele sunt prezente în procente foarte mici, nesemnificative. Trecerea la economia de piață şi împroprietărirea țăranilor vor duce fără îndoială la augmentarea acestor mijloace de producție prin acordarea de credite şi crearea de facilități în mediul rural.

2. Condițiile locale de viață

2.1. Mediul ambiant

Sociosfera, ca loc de existență a omului, este rezultatul interferenței unor elemente naturale precum solul, aerul, apa, clima, biosfera cu elementele sociogenetice ale practicii sociale. Fără a fi reductibile la componentele sale naturale, societatea nu poate exista totuşi decât în cadrul acestora. Mai mult decât atât, oamenii se folosesc de posibilitățile oferite de mediul natural în care trăiesc pentru a obține condiții de viață, tot mai bune.

O îndelungată perioadă de timp, de la ivirea societății omeneşti şi până la mijlocul secolului actual prezența omului, activitatea sa nu au afectat echilibrul existent între diferitele părți componente ale mediului natural, încât Terra părea, abstracție făcând de negentropia universală, un ecosistem stabil. La jumătatea secolului nostru a devenit evident că societatea omenească este ea însăşi, prin uriaşa şi necontrolata ei activitate industrială îndeosebi un factor negentropic cu acțiune mult mai rapidă decât omologul său natural. Poluarea, diminuarea drastică a depozitelor de materii nerenegenrabile, consumul unor materii regenerabile în cantități ce depăşesc posibilitățile de refacere a acestora pe cale naturală au produs dezechilibre serioase ecosistemului planetar.[1]

---

[1] Vezi, între altele, Baowm, Lester R. (coordonator), *Probleme globale ale omenirii*, Bucureşti, Editura Tehnică, 1988.

Schimbările intervenite în cadrul relației dintre om și natură au făcut ca problema raportului calitatea vieții-mediu natural să se pună într-un mod inedit. Nu ne mai întrebăm doar ce anume putem obține din natură pentru a ne asigura și îmbunătăți condițiile de existență, ci și în ce măsură mediul ambiant, prin degradarea sa, influențează în mod negativ viața oamenilor.

Industrializarea accelerată care a avut loc în România în ultimele două decenii precum și alte operațiuni asupra mediului înconjurător, nu au luat în considerare decât în mică măsură urmările secundare degradante. Perturbarea echilibrului ecologic la care s-a ajuns în felul acesta, amânarea sistematică a măsurilor de contracarare pentru altă dată au dus la afectarea calității vieții în general și a condițiilor de viață din anumite zone ale țării în mod deosebit.

Având în vedere că locuința, mediul nemijlocit de existența al familiei, cartierul, localitatea de reşedință şi mediul natural creează împreună ambianța în care trăiesc oamenii, am considerat că este justificat metodologic ca toți aceşti factori să fie tratați împreună. De altfel, relația lor cu calitatea vieții este similară și se manifestă sub forma confortului sau disconfortului exterior.

Ca o constatare generală, menționăm că populația eşantionului apreciază în mod favorabil ambianța în care trăieşte (respectiv cu “bine” şi “foarte bine” în proporție mergând de la 53,5% în cazul cartierului și până la 71,1% în cazul locuinței).

Condițiile de locuit sunt apreciate la fel în cele două medii rezidențiale, şi anume preponderent favorabil, deşi există deosebiri de confort între oraş şi sat în favoarea oraşului, aşa cum am văzut în capitolul “Componente materiale ale calității vieții”. Dacă diferențierea aceasta nu duce la deosebiri de percepție, cauza ar putea fi aşteptările diferite, mai modeste în ceea ce priveşte confortul în cazul persoanelor care locuiesc în mediul rural.

Dintre categoriile socioprofesionale, persoanele în vârstă de peste 60 de ani, pensionarii, grupul “alte ocupații”, al tehnicienilor-maiştrilor, țăranii şi funcționarii, în proporție de peste 3/4, îşi consideră locuința “bună” şi “foarte bună”. În schimb, muncitorii, casnicele şi tinerii sub 30 de ani beneficiază, apreciază, de condiții de locuit mai puțin avantajoase, sub media de eşantion, dar “bune” şi “foarte bune” mai mult de jumătate.

De mediul natural şi de cartierul în care locuiesc sunt “mulțumiți” şi “foarte mulțumiți” peste 50% din cei chestionați, procentul crescând la aproape 70% în cazul localității. Totodată, este normal, și aceasta rezultă

clar din răspunsuri, ca locuitorii din medial rural şi ţăranii să fie mai mulţumiţi de mediul natural în care trăiesc, în timp ce muncitorii şi intelectualii, care în majoritatea lor trăiesc la oraş (deci într-un mediu mai poluat) să albă reticenţe mai mari. De altfel, referitor la condiţiile de mediu numai 43,9% din orăşeni consideră că ele sunt peste limita de mijloc şi deci într-adevăr "bune", în timp ce 21,7% le consideră "necorespunzătoare". Aceste cifre reflectă, considerăm, situaţia reală a mediului natural, existenţa unor zone şi a unor localităţi puternic poluate, ceea ce, până la întreprinderea unor măsuri de remediere, afectează în sens negativ calitatea vieţii (pentru detalii anexa nr. 10).

2.2. Servicii

Sector important al vieţii sociale, serviciile destinate populaţiei au cunoscut în ultimii 10 ani un regres sub toate aspectele. Acest lucru s-a reflectat şi în perceperea calităţii lor.

Pentru a ne edifica asupra cauzelor care au determinat diminuarea calităţii serviciilor pentru populaţie, şi deci modificarea perceperii calităţii acestora, să urmărim pe rând situaţia principalelor servicii destinate populaţiei: transportul în comun, comerţul, repararea bunurilor de folosinţă îndelungată, gospodărie comunală, asistenţa medicală şi învăţământul.

a) *Serviciile de transport în comun* au înregistrat în ultimii ani tendinţe negative sub aspectul dotărilor tehnice, al asigurării mijloacelor materiale pentru întreţinerea parcului de vehicule, al asigurării cu carburanţi şi lubrifianţi de calitate; toate acestea au determinat luarea unor decizii care au condus la înrăutăţirea condiţiilor de transport în comun; printre aceste decizii se numără şi renunţarea la utilizarea unor vehicule sau a unor trasee, măsură care a antrenat – pentru transportul interurban – desfiinţarea unor curse CFR pe distanţe mici, care erau însă absolut necesare, iar pentru transportul urban diminuarea unor mijloace de transport în comun pe trasee care fac legătura între centrele oraşelor şi zonele industriale din afara acestora, extinderea unor trasee, datorită desfiinţării altora.

În tabelul următor este redată situaţia din anul 1989 a indicatorilor parcului de mijloace de transport urban, faţă de 1980, în comparaţie cu indicatorii de percepere a calităţii serviciilor înregistraţi în 1980 şi respectiv 1990.

Aşadar, într-un interval de timp de zece ani s-a înregistrat o reducere cu aproape 50% a indicelui de acoperire a traseului pentru aproape toate categoriile de vehicule urbane.

Tabelul nr. 2

Situația indicatorilor parcului de autovehicule urbane în 1990 față de 1980, precum şi indicii de percepere a calității serviciilor de transport în comun

Nr. crt.	Indicatori	Anii	
		1980	1990
1.	Indicatori ai parcului de vehicule		
A	TRAMVAIE:		
	- vehicule total (bucăți)	2.377	2.377
	- lungime trasee (km)	854	1.414
	- indice de acoperire a traseului cu vehicule (bucăți/10 km)	28	17
B.	TROLEIBUZE:		
	- vehicule total (bucăți)	1.344	984
	- lungime trasee (km)	377	627
	- indice de acoperire a traseului cu vehicule (bucăți/10 km)	36	16
C.	AUTOBUZE:		
	- vehicule total (bucăți)	11.546	6.616
	- lungime trasee (km)	16.866	15.232
	- indice de acoperire a traseului cu vehicule (bucăți / 10 km)	7	4
2.	Indicatori ai calității percepute a serviciilor de transport în comun	2,76[1]	2,63[2]

Sursa: *Revista de statistică*, nr. 3-4/1990, p. 33; anexa nr. 2 din *Indicatori şi surse de variație a calității vieții*, Editura Academiei, Bucureşti, 1984.

Înrăutățirea situației în sectorul serviciilor de transport urban – produsă concomitent cu înrăutățirea condițiilor tehnice şi de confort ale transportului în comun interurban – a antrenat şi modificări în perceperea calității serviciilor de transport în comun. Cu toate că în primele 5 luni ale anului 1990 s-au adus o serie de îmbunătățiri sectorului de transport în comun – în principal prin reînființarea unor trasee desființate – se constată totuşi o uşoară diminuare a indicelui de percepere a calității acestor servicii de la I_p = 2,76, în 1980, la I_p = 2,63 în 1990, acest lucru datorându-se nivelului încă redus al dotărilor tehnice şi mijloacelor de întreținere a vehiculelor destinate transportului în comun, precum şi calității scăzute a prestației.

[1] Cifra reprezintă nivelul de percepere a calității serviciilor de transport în comun, înregistrat în 1980, recalculat pentru o scală valorică în cinci trepte.

[2] Cifra reprezintă nivelul de percepere a calității serviciilor de transport în comun înregistrat în 1990.

Situația deficitară a serviciilor de transport în comun s-a reflectat şi asupra sectorului de transport la locul de muncă; aşa se explică şi indicele relativ redus de percepere a calității acestor servicii, înregistrat în anul 1990 (I_p =3,24) – însemnând doar un nivel satisfăcător al calității lor.

În funcție de gradul de implicare a diferitelor categorii sociodemografice în problemele gospodăriei, dar şi în funcție de frecvența cu care aceste categorii apelează la serviciile de transport la locul de muncă, de aspirațiile lor privind timpul liber, au fost înregistrate diferențe în perceperea calității acestor servicii.

În tabelul următor sunt redate cifrele reprezentând nivelurile indicilor de percepere a calității serviciilor de transport la locul de muncă, calculați ca medii ponderate, pe total eşantion şi pe categorii sociodemografice.

Tabelul nr. 3

Indici de percepere a calității serviciilor de transport la locul de muncă, înregistrați în 1990

Indicii de precepere a calității (I_p) TOTAL EŞANTION	din care:					
	Bărbați	Femei	Populația în vârstă de sub 30 ani	Populație în vârstă de peste 30 ani	Muncitori	Funcționari
3,24	3,29	3,17	3,13	3,28	3,08	3,38

Observăm că femeile au o atitudine mai critică față de serviciile de transport la locul de muncă, dat fiind că de calitatea lor depinde timpul pe care îl vor afecta treburilor gospodăriei, îngrijirii şi educării copiilor, tot aşa stau lucrurile şi în cazul populației în vârstă de sub 30 de ani, comparativ cu populația de peste 30 de ani, precum şi în cazul muncitorilor comparativ cu funcționarii: tinerii resimt, probabil, mai acut lipsa de timp liber, care se diminuează ca urmare a timpului cheltuit pe traseul de la serviciu până acasă. Nevoia de a apela la serviciile de transport la locul de muncă nu doar dimineața, dar şi după-amiaza, seara sau noaptea explică, probabil, de ce muncitorii au perceput calitatea serviciilor de transport la locul de muncă la un nivel mai scăzut față de funcționari.

b) *Serviciile comerciale* au cunoscut o depreciere în perioada 1980-1989, ca urmare a lipsei unui fond de marfă suficient atât în ceea ce priveşte produsele alimentare cât şi în ceea ce priveşte produsele nealimentare.

Dacă ne referim la *serviciile comerciale cu mărfuri alimentare*, reducerea substanțială a volumului fizic al desfacerilor de mărfuri la aproape toate produsele de bază a reprezentat principala caracteristică a acestora în ultimul deceniu.

Astfel, volumul fizic al desfacerilor de carne tăiată s-a redus în 1989 față de 1980 cu 51,5%, cel al desfacerilor de brânzeturi cu 39,2%, cel al desfacerilor de lapte pentru consum cu 21,9%, al desfacerilor de zahăr rafinat cu 17,7%, iar cel al desfacerilor de ulei comestibil cu 2,3%.

Deprecierea calității serviciilor comerciale cu produse alimentare, sub aspectul cantității fondului de marfă, a antrenat sau a condus la deprecierea calității acestor servicii și sub aspectul relațiilor dintre vânzător și cumpărător prin vânzările preferențiale, sau al timpului cheltuit de cumpărători pentru aprovizionare.

Măsurile luate după Revoluție – atât cele privind sistarea exporturilor de alimente cât și cele privind importul unor alimente de bază (carne, unt, ulei comestibil, zahăr rafinat) – au determinat îmbunătățirea situației serviciilor comerciale cu alimente față de nivelul înregistrat în anul 1989.

Această stare de lucruri s-a reflectat și în perceperea calității acestor servicii, așa cum se vede din tabelul următor.

Perceperea calității aprovizionării cu mărfuri alimentare se situează la niveluri apropiate pentru cei doi ani de comparație. Poziția mai critică a populației ocupate se datorează lipsei de timp pentru aprovizionare.

E posibil ca aprecierile mai bune ale pensionarilor, să fie legate nu numai de disponibilitatea timpului de așteptare, ci și de îmbunătățirea situației în primele 5 luni ale anului 1990 comparativ cu anul 1989, ei fiind cei care formează majoritatea cumpărătorilor direcți.

Tabelul nr. 4

Indicii de percepere a calității serviciilor comerciale cu mărfuri alimentare

Indicii de percepere a calității (I_p) TOTAL EȘANTION 1980	Anul 1990		
	Total eșantion	Pensionari	Populație ocupată
3,03	3,07	3,20	3,06

Desigur, indicele de percepere a calității serviciilor comerciale cu mărfuri alimentare, înregistrat pe eşantionul general în anul 1990 (I_p =3,07), semnifică abia un nivel "satisfăcător" al calității acestor servicii. Se mențin încă deosebiri în aprovizionarea cu alimente a localităților urbane şi situația din localitățile rurale, fapt evidențiat şi prin datele obținute în urma investigației din anul 1990.

Tabelul nr. 5

Indicii de percepere a calității serviciilor comerciale cu mărfuri alimentare, înregistrați în 1990, pe total eşantion şi pe medii rezidențiale

Indicii de percepere a calității (1990)	Total eşantion	Urban	Rural
	3,07	3,15	2,96

Lipsa din magazinele rurale a unor produse alimentare care nu pot fi obținute din producție proprie şi nici nu pot fi înlocuite prin consumul altor alimente (ulei comestibil, zahărul rafinat) explică nivelul de numai 2,96 al indicelui de percepere a calității serviciilor comerciale cu alimente înregistrat în mediul rural față de cel de 3,15, înregistrat în mediul urban.

Serviciile comerciale cu mărfuri nealimentare. Perioada cuprinsă între anii 1980 şi 1990, s-a caracterizat printr-o reducere a volumului fizic desfăcut – atât de produse cu folosință îndelungată cât şi cu folosință medie sau curentă.

Spre deosebire de situația desfacerilor de mărfuri alimentare, nivelurile desfacerilor medii lunare la o serie de produse nealimentare nu au atins nici chiar în intervalul cuprins între 1 ianuarie-30 mai 1990 nivelurile înregistrate în 1980. Această situație explică şi nivelul relativ redus al indicelui de percepere a calității serviciilor comerciale cu mărfuri nealimentare, înregistrat în 1990, în comparație cu cel din 1980.

Dacă în anul 1980 calitatea percepută a serviciilor comerciale cu mărfuri nealimentare se apropia de nivelul "satisfăcător" (indice percepție 2,90) în anul 1990 acest nivel era mai degrabă "nesatisfăcător" (indice percepție = 2,35).

Calitatea nesatisfăcătoare a acestor servicii este mai bine pusă în evidență prin perceperea subeşantionului femeilor ($I_{p\ femei}$ = 2,29) şi al

populației cu vârsta cuprinsă între 26-30 ani și respectiv 31-60 ani și peste 60 ani ($I_{p\ 26\text{-}30\ ani}$ = 2,38; $I_{p\ 31\text{-}60}$ = 2,31).

c) *Serviciile de reparare a bunurilor de folosință îndelungată*. Chiar dacă volumul valoric al serviciilor cu caracter industrial a înregistrat o creștere cu 0,5% în anul 1989 față de anul precedent, lipsa pieselor de schimb, a materialelor de calitate, cât și insuficiența forței de muncă calificată, au fost cauze care au condus la reducerea calității serviciilor de reparare a bunurilor de folosință îndelungată.

Dacă în 1980 s-a înregistrat pe eșantionul general un indice de percepere a calității de I_p =2,56, semnificând un nivel "relativ satisfăcător", în anul 1990, I_p = 2,43.

Atitudinea mai critică a unor categorii demografice se datorează – probabil – angrenării lor în problemele gospodăriei sau imposibilității de a-și asigura prin forțe proprii repararea bunurilor de folosință îndelungată de care dispun.

Tabelul nr. 6

Indicii de percepere a calității serviciilor de reparare bunuri

Indicatori	Țărani	Muncitori	Tehnicieni-maiștri	Funcționari	Sub 25 ani	26-30 ani	31-60 ani	Peste 60 ani
Indicele de percepere a calității	2,27	2,49	2,43	2,38	2,57	2,49	2,39	2,56
Procent de căsătoriți	67,7	78,3	100,0	72,2	36,4	65,3	93,9	74,9

d) *Serviciile de gospodărie comunală* au cunoscut, de asemenea, un regres ca urmare a diminuării fondurilor alocate, astfel încât în intervalul 1981-1989 acestea au însemnat doar 108 miliarde lei, revenind în medie pe județ 292 milioane lei; acest volum nu putea acoperi decât în mică măsură nevoile localităților privind dotările cu instalații centralizate de apă și canal, mijloacele materiale de salubrizare sau de modernizare a căilor de acces.

Insuficiența fondurilor necesare activității de gospodărie comunală s-a resimțit cu pregnanță în medial rural. Astfel, dacă la sfârșitul anului 1989 toate localitățile urbane dispuneau de instalații centralizate de distribuire a apei potabile, numai 15% din numărul localităților rurale beneficiau de asemenea instalații.

Tot aşa, dacă 98% din totalul localităţilor urbane dispuneau de canalizare publică, numai 2% din numărul localităţilor rurale erau dotate cu asemenea instalaţii.

Chiar dacă localităţile urbane au beneficiat de servicii de gospodărie comunală mai bune în comparaţie cu localităţile rurale, nici în situaţia lor asemenea servicii nu funcţionau la un nivel satisfăcător; spre exemplu, dacă ne referim tot la instalaţiile de distribuire a apei sau de canalizare, la sfârşitul anului 1989 numai 70% din reţeaua stradală urbană dispunea de conducte de canalizare. Această situaţie s-a datorat în mare măsură împrejurărilor create în urma orientării cu precădere a forţei de muncă din sfera serviciilor edilitare spre activitatea de construire a noilor ansambluri de locuinţe.

Degradarea serviciilor de gospodărie comunală s-a produs şi ca urmare a reducerii numerice a mijloacelor tehnice necesare salubrizării localităţilor; astfel, numărul autovehiculelor de transportat gunoi s-a redus în intervalul 1981-1989 cu 8%, ceea ce-a făcut ca în anul 1989 să revină în medie la 1.000 locuitori numai 1,9 autovehicule, faţă de 2,5 autovehicule câte reveneau la 1.000 locuitori în anul 1980.

Regresul înregistrat în desfăşurarea serviciilor de gospodărie comunală s-a reflectat şi în perceperea calităţii acestora. Aşa cum se observă din tabelul următor, nivelurile indicilor de percepere a calităţii serviciilor de gospodărie comunală s-au diminuat în 1990 faţă de 1980, atât în privinţa condiţiilor asigurate în cartierul de locuit, cât şi în privinţa celor din localitate în ansamblul său:

Tabelul nr. 7

Indici de percepere a calităţii serviciilor de gospodărie comunală

Sfera de cuprindere a serviciilor de gospodărire comunală	Anul 1980 TOTAL EŞANTION	Anul 1990		
		Total eşantion	Mediul	
			Urban	Rural
– Cartier	3,74	3,58	3,51	3,63
– Localitate	3,98	3,78	3,72	3,86

Nivelul redus al calităţii serviciilor de gospodărie comunală a influenţat desigur şi nivelul de aspiraţii al populaţiei faţă de aceste servicii, diminuându-l; astfel, populaţia din mediul rural a perceput calitatea

serviciilor de gospodărie comunală la un nivel al I_p mai ridicat chiar şi decât cel înregistrat pe total eşantion.

e) Serviciile de *asistenţă medicală* au înregistrat, de asemenea, o degradare, atât sub aspectul calităţii prestaţiei cât şi al dotărilor necesare. Chiar dacă în anul 1980 un medic asigura în medie asistenţa unui număr de 558 persoane, în timp ce în 1990 unui medic îi reveneau spre asistare 472 de persoane, creşterea numărului mediu de persoane care reveneau unui cadru medical mediu, de la 167 în 1980 la 171 persoane în 1989, a însemnat de fapt reducerea calităţii prestaţiei.

Concomitent, a-a redus şi numărul dispensarelor medicale de la 5.702, în 1980, la 5.246 în 1989. Dacă mai adăugăm la toate acestea şi lipsa medicamentelor şi a materialelor de uz medical vom avea o imagine şi mai clară asupra nivelului redus al calităţii acestor servicii deosebit de importante pentru om.

Asemenea stare de lucruri s-a reflectat şi în perceperea calităţii serviciilor de asistenţă medicală. Dacă în 1989 s-a înregistrat un indice de percepere a calităţii de 3,34, semnificând un nivel aproape satisfăcător, în anul 1990, I_p a înregistrat un nivel de numai 3,18 ceea ce reprezintă o calitate percepută “aproape nesatisfăcătoare”.

Nivelul mai redus de aspiraţii al populaţiei din mediul rural explică nivelul relativ mai ridicat de percepere a calităţii, faţă de situaţia din mediul urban.

Tabelul nr. 8

Indici de percepere a calităţii serviciilor de asistenţă medicală

Anul 1980 TOTAL EŞANTION	Anul 1990		
	Total eşantion	Populaţia	
		din mediul urban	din mediul rural
3,34	3,18	3,14	3,25

f) *Serviciile de învăţământ*

Şi aceste servicii au cunoscut în ultimul deceniu un regres considerabil datorită – în principal – politicii greşite dusă de vechiul regim; ca urmare, au fost desfiinţate liceele de cultură generală, locul lor luându-l cu precădere liceele industriale – care nu asigurau însă nici pregătirea

profesională corespunzătoare, nici pregătirea generală suficientă unui absolvent al învățământului mediu.

În tabelul care urmează sunt prezentate datele referitoare atât la structura unităților școlare cât și la structura cursanților.

Tabelul nr. 9

Indicatori privind situația învățământului în anul școlar 1989-1990 față de 1980-1981

Explicația	1980-1981			1989-1990		
	Număr unități	Populația școlară		Număr unități	Populația școlară	
		mii	ce revine la 10.000 loc.		mii	ce revine la 10.000 loc.
Învățământ preșcolar	13.467	935,7	421	12.108	835,9	361
Învățământ primar și gimnazial	14.381	3.308,4	1.490	13.357	2.891,8	1.249
Învățământ liceal	971	979,7	4.411	981	1.346,3	581
Învățământ profesional	603	139,8	63	798	304,5	132
Învățământ maiștri	300	28,4	13	39	1,6	1
Învățământ superior	44	192,8	87	44	164,5	71

Sursa: *Anuarul statistic 1981*; *Revista de statistică*, nr. 3-4.

Așa cum se observă, concomitent cu reducerea numărului unităților școlare s-a redus și numărul elevilor și studenților care reveneau la 10.000 locuitori; sub acest din urmă aspect România se situa la sfârșitul anului de învățământ 1989-1990, printre ultimele țări din Europa.

Modificările de substanță care au urmat imediat după Revoluție au fost de natură să aducă îmbunătățiri în domeniul serviciilor de învățământ sub aspectul formelor de pregătire și al accesului la aceste forme. Cu toate acestea, lipsa acută de cadre didactice specializate în domenii de cultură generală, dar și în domenii ale științelor exacte, continuă să fie o piedică în asigurarea unei prestații de calitate.

Regresul înregistrat de serviciile de învățământ s-a resimțit și în perceperea calității acestora: dacă în anul 1980, I_p = 3,65 – semnificând un nivel satisfăcător –, în 1990, pe eșantionul general s-a înregistrat un I_p = 3,42 apropiat de nivelul “aproape nesatisfăcător”.

Situația pe grupe socioprofesionale înregistrată în iunie 1990, era apropiată de nivelul indicelui de percepere a calității care s-a înregistrat pe

eşantionul general, cu o singură excepție: maiştrii şi tehnicienii au perceput calitatea serviciilor de învățământ, la un nivel de I_p = 3,35; e posibil ca atitudinea mai critică a acestora să se datoreze şi regresului substanțial care s-a înregistrat în ultimii ani în domeniul învățământului postliceal tehnic şi de maiştri.

Aşa cum am putut constata, diagnoza calității principalelor servicii destinate populației reprezintă, sub aspectul perceperii, un indiciu al situației de fapt din acest domeniu.

3. Relațiile sociale

3.1. Mediul social

Relația mediului social cu calitatea vieții poate fi privită din două puncte de vedere: 1. În sens larg, considerând calitatea vieții în contextul unui societăți date, cu tot ceea ce este specific acesteia ca dezvoltare economică, relații sociale, mod de guvernare, instituții, cultură etc., pentru a identifica în ce mod determină societatea calitatea vieții; 2. În sens restrâns, oprindu-ne doar la unele caracteristici ale socialului, ca, de exemplu, relațiile dintre vecini, funcționarea instituțiilor publice, modul de conducere al societății ş.a., de asemenea, pentru a stabili, ca şi mai sus, raporturile de determinare dintre aceşti indicatori şi calitatea vieții.

În cele ce urmează vom da curs acestui al doilea punct de vedere, pe de-o parte pentru că relația de determinare pe care societatea în ansamblu o are asupra calității vieții îşi are locul mai degrabă într-o teorie generală a societății decât într-o tentativă de diagnoză a calității vieții la un moment dat şi, pe de altă parte, pentru că detalii ale societății, ca acelea pe care le-am menționat la punctul doi, comportă un anumit grad de variație în cadrul aceluiaşi sistem social, variația care are un corespondent în planul modului de trai şi al stilului de viață. În plus, dat fiind că, oricum, calitatea vieții unei colectivități la un moment dat este expresia nivelului de dezvoltare a societății, imaginea reconstituită teoretic a calității vieții acelei colectivități exprimă, fie şi în mod implicit, determinarea de care vorbeam.

Informații despre mediul social şi calitatea acestuia am obținut, în principal, cu ajutorul a opt întrebări privind: relațiile cu vecinii, funcționarea instituțiilor publice, modul cum este condusă societatea, modul cum este administrată localitatea, securitatea personală, respectarea drepturilor, existența echității în societate şi posibilitatea de a avea un cuvânt de spus

în conducerea societății. După cum se vede, cu excepția primei solicitări şi într-o măsură a ultimei, întrebările se referă la caracteristici ale mediului social pe care subiectul ca individ le poate prea puțin influența, dar care la rândul său nu se poate sustrage influenței lor.

Relațiile cu vecinii, pe care fiecare le poate determina prin aportul său direct, se bucură de o apreciere favorabilă (calificativele "bine" şi "foarte bine") atât pe ansamblul eşantionului cât şi în cadrul subdiviziunilor sale. Corespunzător, procentul celor care apreciază nefavorabil relațiile cu vecinii este foarte mic, valoarea maximă atingând-o în cazul pensionarilor: 3,6%. Aşadar, răspunsurile oferite la această întrebare conduc spre încheierea că relațiile între vecini sunt bune ca regulă generală, tensiunile, asperitățile fiind excepții.

Şi în cazul celorlalte întrebări (vezi anexa nr. 11) răspunsurile oferite pun în evidență existența unei anumite constante. Din păcate însă este vorba de regularitatea unui procentaj ridicat al aprecierilor nefavorabile.

Cea mai rezervată apreciere o întâlnim în cazul posibilității de a avea un cuvânt de spus în conducerea societății, despre care 60,2% din persoanele eşantionului consideră că este necorespunzătoare (redusă şi foarte redusă) şi doar 15,5% îi atribuie valori mai înalte (posibilitate ridicată şi foarte ridicată). Remarcăm, de asemenea, că deşi aceste procente variază de la o categorie socioocupațională la alta, diferențele nu sunt de natură să indice o legătură directă şi puternică cu experiența şi pregătirea, care sunt condiții favorizante ale unei conduite participative. Este vorba mai degrabă de o legătură, aleatoare.

Față de deschiderea democratică cunoscută de societatea noastră după Revoluția din decembrie 1990, constatarea aceasta ar putea părea insolită sau chiar paradoxală. Cum să o împaci cu noul peisaj politic în care se remarcă prezența atâtor partide? Cum rezistă ea confruntată cu realitatea că pentru prima oară în ultimii 45 de ani cetățenii României au luat parte la o dispută electorală în care fiecare a putut să-şi exprime în voie opțiunea şi având de unde alege? Cum poate să stea în picioare când atâtea ierarhii, de cele mai diferite niveluri, au fost decise de jos? Pe de altă parte să ne îndoim de rigurozitatea datelor nu avem de ce. Cu atât mai mult cu cât rezultatele obținute pe întregul eşantion se află în concordanță cu cele ale sub-eşantioanelor. În plus, întrebarea a fost simplă, încât fiecare a răspuns în perfectă cunoştință de cauză. Dacă rezultatele se prezintă aşa cum am văzut, explicația ar putea fi una de inerție psihologică. Cu alte cuvinte, oamenii nu au reuşit încă să se debaraseze complet de vechile lor

reflexe şi idei şi să interiorizeze pe deplin că se afla într-o situație nouă, cu alte caracteristici. Ipoteza noastră nu izvorăşte dintr-o raportare idealizată la situația existentă, ci din nevoia de a redimensiona nişte valori care ni se par exagerate.

Dacă observăm că şi la celelalte întrebări, cu două excepții, sunt mai numeroase răspunsurile care exprimă o stare de nemulțumire decât cele ce exprimă o opinie net favorabilă față de modul cum se rezolvă în societatea noastră problema implicată în întrebarea respectivă, putem conchide că, în ansamblu, mediul social este perceput de cei investigați ca un factor care trage în jos calitatea vieții din România.

Valori aşa de scăzute ca cele pe care le-au acordat subiecții mediului social nu au cunoscut nici declarațiile privind veniturile, nici aprecierile privind munca şi condițiile de muncă, nici serviciile şi nici mediul ambiant, ceea ce ilustrează degradarea profundă pe care a cunoscut-o mediul social în perioada dictaturii. Căci deşi investigația s-a desfăşurat la peste o jumătate de an de la înlăturarea regimului comunist, mediul social configurat prin întrebările utilizate în chestionarul folosit, nu a avut când şi cum să se asaneze.

Excepțiile de care vorbeam mai sus, ce reprezintă o abatere de la regula răspunsurilor nefavorabile la întrebările formulate, privesc securitatea personală şi modul de apreciere a conducerii societății, cu respectiv 30% şi 41,1% răspunsuri care consideră situația din aceste domenii ca bună şi foarte bună. Dacă răspunsurile la întrebarea privind securitatea personală nu necesită o discuție specială, procentul mare al celor care apreciază favorabil modul cum se realizează conducerea socială este se pare în legătură directă cu schimbările operate de revoluție. Votul masiv în favoarea conducerii provizorii instaurate după căderea vechiului regim confirmă de altfel încrederea populației în noile autorități.

Ducând analiza de la general la particular, respectiv de la ansamblul eşantionului la diferitele subeşantioane, distingem unele nuanțări ale constatărilor anterioare care necesită să fie menționate. Astfel, femeile (şi mai accentuat cele casnice), muncitorii, pensionarii şi cei din mediul urban se simt mult mai amenințați în securitatea lor personală comparativ cu ceilalți; intelectualii şi, într-o măsură mai redusă, muncitorii se dovedesc categorii profesionale mai exigente, răspunsurile lor caracterizând într-o proporție mai mare ca necorespunzătoare chestiunile evocate şi, corespunzător, într-o mai mică măsură ca bune.

Sintetizând, cercetarea arată că mediul social acționează, în ansamblu, nefavorabil asupra calității vieții. Admițând că, în principal, avem de a face în acest plan cu manifestări remanente ale regimului anterior, eliminarea lor prin reformele structurale care se înfăptuiesc în prezent va avea urmări pozitive asupra calității vieții.

3.2. Viața de familie

Diagnoza calității vieții cuprinde în mod necesar studiul familiei, calitatea vieții de familie influențând în mod hotărâtor calitatea vieții individului, fie că îl privim ca membru al familiei de proveniență ("de orientare", cum este numită aceasta în literatura psihosociologică), fie că îl abordăm ca membru al familiei pe care şi-a creat-o ("familia de procreere")[1].

Înainte de a ne referi la datele statistice ce au rezultat din cercetarea efectuată şi la unele concluzii pe care aceste date le impun, trebuie să facem câteva precizări cu caracter teoretic. Familia a beneficiat de numeroase definiții, oferite de diverse perspective teoretice. În contextul de față se impune să ne situăm pe o poziție sistemică și funcționalistă din următoarele rațiuni:

1) Fie că au privit familia extinsă, tradițională, în cadrul căreia activitatea economică are rol esențial, fie că s-au concentrat asupra familiei nucleare, moderne, în cadrul căreia alte funcții devin importante, cercetătorii sunt unanimi în a concepe familia ca un sistem în cadrul căruia se stabilesc relații sociale, biologice, spirituale;

2) Considerând familia un subsistem social aflat în interdependență cu alte subsisteme şi cu întregul sistem social, vom putea surprinde în cadrul cercetării integrale a calității vieții relațiile acestui domeniu cu celelalte domenii ale calității vieții şi modul în care funcționarea societății ca întreg depinde de realizarea unei funcționalități adecvate a grupului familial. Vom înțelege astfel familia ca o unitate ce îndeplineşte un număr de sarcini care răspund atât cerințelor factorilor sociali externi cât şi necesităților sau revendicărilor membrilor ei (funcții sociale şi individuale)[2]. Este vorba despre ceea ce M.R. Stahl şi T. Matei numesc funcții interne (biologice şi

---

[1] Mitrofan, Iolanda, *Cuplul conjugal. Armonie şi dizarmonie*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989, p. 20-21.

[2] Aldous, Joan, *The Family Developmental Approach to Family Analysis*, Minneapolis, University of Minnesota, Departament of Sociology, 1967, p. 24-35, apud Banciu, Dan; Rădulescu, Sorin M.; Voicu, Marin, *Adolescenții şi familia*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1987, p. 23.

sanitare, economice, de solidaritate familială, pedagogico-educative şi morale) şi funcţii externe (integrarea familiei în viaţa socială, încadrarea corespunzătoare a maturilor în viaţa de producţie)[1]. Precizăm că vom prezenta rezultatele cercetării noastre plecând de la aceste funcţii, fără a accentua însă distincţia intern-extern. Pornim deci de la premisa că orice aspect al vieţii de familie este relevant pentru calitatea vieţii individului şi, în acelaşi timp, pentru funcţionalitatea societăţii ca întreg.

Pe baza acestor repere teoretice vom realiza o prezentare a cercetării pe care institutul nostru a efectuat-o, ocupându-ne de următoarele aspecte ale vieţii de familie: relaţiile intrafamiliale, situaţia şcolară şi profesională a membrilor familiei, organizarea timpului liber în cadrul grupului familial, situaţia familiei monoparentale (subliniem că am investigat percepţia de către subiecţi a acestor aspecte), atitudinea subiecţilor faţă de viaţă în general.

Mai întâi vom prezenta câteva date obiective privind familia, date care sunt caracteristice pentru eşantionul investigat.

	Total	**Mun-citori**	**Ţă-rani**	**Intelec-tuali**	**Bărbaţi**	**Femei**	**Urban**	**Rural**
Căsătoriţi	1.703	627	406	270	936	767	958	741
Necăsătoriţi	347	174	40	36	166	181	218	128
Familii cu copii	1.338	568	275	238	720	618	766	568
Număr de copii pe familie	1,30	1,37	1,59	1,31	1,26	1,33	1,12	1,54
Talia gospodăriei	3,89	3,91	4,24	3,66	3,87	3,91	3,64	4,23

1. *Relaţiile intrafamiliale*. Perspectiva sistemică pe care am precizat că o adoptăm ne impune să urmărim relaţiile ce se stabilesc între membrii familiei (relaţiile între soţi şi relaţiile părinţi-copii, dacă ne ocupăm de familia nucleară; în plus, relaţiile cu familia de origine dacă privim grupul familial ca un grup extins). Ea ne oferă un suport metodologic necesar, dar insuficient pentru înţelegerea calităţii vieţii de familie. Se impune, în acelaşi timp, să ne înscriem într-un context teoretic pentru a aprecia modul în care se raportează oamenii la viaţa lor de familie acolo unde cercetarea noastră a făcut posibil acest lucru, ţinând cont şi de indicatori cu caracter obiectiv,

[1] Stahl, Henri H.; Matei, Ioan, *Manual de prevederi şi asistenţă socială*, vol. I, Bucureşti, Editura Medicală, 1962, p. 95.

cum ar fi: starea civilă a subiecților (căsătorit, necăsătorit) sau existența copiilor şi numărul lor. În acest sens, privim familia ca pe un sistem bazat pe relații sociale. "În ansamblul lor, raporturile de familie reprezintă un tip specific de solidaritate şi integrare socială, care implică indivizii aflați într-o interacțiune reciprocă şi permanentă (vezi cartea *Adolescenții şi familia*, menționată mai sus). Din această cauză spun autorii, "relațiile sociale definesc esența vieții de familie"[1]. Ei susțin această idee cu intenția de a se opune astfel (şi o fac în mod explicit) concepțiilor care acordă factorului biologic sau celui spiritual un rol esențial în structura familiei. Ajungem, astfel, la o viziune, integratoare prin care socialul asimilează atât biologicul cât şi spiritualul. Dacă omul nu ar fi o ființă socială cu dimensiuni atât biologice, cât şi spirituale, şi dacă doar unele din aceste instanțe ar avea rol structurant în constituirea cuplului familial şi în procesul de evoluție a copiilor, atunci nu am mai întâlni multe din conflictele intrafamiliale care creează probleme mai mari sau mai mici oricărei societăți. Familia este o instituție cu rol socializator. Unii gânditori psihanalişti sau sociologi o consideră cea mai importantă instituție cu acest rol. "Familia este prima unitate cu care copiii au continuu contact şi primul context în care se dezvoltă pattern-urile socializării. Ea este o lume cu care nimic nu se poate compara şi astfel e cel mai important agent al socializării[2].

Rezultatele obținute relevă faptul că, în general, relațiile cu partenerul de viață sunt apreciate ca fiind bune şi foarte bune. Se remarcă la grupul casnicelor însă un grad de satisfacție mai redus în legătură cu aceste relații decât la celelalte categorii de vârstă sau profesionale. Aceasta este posibil să se datoreze lipsei de independență economică a acestor persoane.

Relațiile cu copiii sunt apreciate de către toate categoriile de subiecți ca fiind aproape în exclusivitate foarte bune. Cunoscând însă diverse aspecte ale conflictelor dintre generații, ne punem întrebarea dacă aceste aprecieri superlative întâlnite la subiecții noştri nu sunt mai degrabă o proiecție a dorinței inconştiente ca aceste relații să fie foarte bune, decât o reflectare a relațiilor ce se stabilesc în realitate. (Ne întrebăm deci dacă nu cumva subiecții au răspuns la întrebarea: "Cum ați dori să fie relațiile cu copiii?").

Relațiile cu generația parentală sunt percepute de către subiecți, în general, tot în manieră pozitivă, deşi cu o doză de rezervă ceva mai

[1] Banciu, Dan; Rădulescu, Sorin M.; Voicu, Marin, *op. cit.*, p. 20.
[2] Elkin, Frederik; Handel, Gerald, *The Child and Society*, New York, 1984, p. 127.

accentuată. La rândul ei, această rezervă este vizibil mai pronunțată în cazul relațiilor cu socrii decât în cazul relațiilor cu părinții. Această situație ne îndreptățește să avansăm următoarele ipotezei:

a) fiind vorba de familie ca grup extins și nu de familia nucleară, subiecții privesc relațiile respective cu o mai mare detașare, ceea ce le permite să fie mai realiști. În plus, așa cum relevă și cercetările anterioare în domeniul calității vieții, cu cât aprecierea pe care subiecții trebuie să o facă vizează o sferă mai apropiată de propria lor persoană, cu atât se interpun mai multe mecanisme psihice de autoapărare[1] (pentru că la acest nivel i se pretinde individului o responsabilitate crescută), pe când șansele în legătură cu sinceritatea răspunsului scad;
b) percepția subiecților reprezintă o reflectare relativ corectă a situației reale. Este vorba de caracterul problematic al relațiilor dintre generații datorat unui mod de concepere a educației care, de multe ori, în loc să favorizeze o desprindere lină, firească a tinerilor de familia consanguină, face ca aceasta să se producă exploziv și cu urmări frustrante pentru ambele generații. Situația se complică foarte mult prin constituirea familiilor tinere, căci rețeaua de relații cuprinde în acest caz trei familii nucleare.

Ocupându-se de aceste aspecte, psihanalistul W. Stekel spune următoarele: "Detașarea de familie este cea mai mare problemă a fiecărui om. Această detașare nu înseamnă învingerea familiei, ci doar înfrângerea atașamentului față de aceasta. Adesea această detașare antrenează dispute, conflicte, ranchiune. Este atât de frumos când ea se produce în mod armonios, când fiul își poate regăsi întotdeauna tatăl și poate discuta cu el problemele cele mai importante din viața sa, când raporturile tată-fiu, mamă-fiică devin o prietenie între ființe egale. În acest caz, noua familie se atașează celei vechi, părinții nu-și pierd copiii ci îi recâștigă, lărgind familia inițială"[2].

Datele obținute în cadrul cercetării noastre permit și desprinderea unor informații în legătură cu percepția relațiilor intrafamiliale la nivelul anumitor categorii socioprofesionale. Este vorba, în mod concret, despre caracterul în mod vădit mai puțin pozitiv al aprecierii relațiilor cu socrii la grupul de țărani și la grupul de casnice. În primul caz presupunem că

[1] Zamfir, Cătălin (coordonator), *Indicatori și surse de variație a calității vieții*, Editura Academiei, București, 1984, p. 104.
[2] Stekel, Wilhelm, *Lettres ŕ une mere*, Gallimard, Paris, 1939, p. 265.

aceasta se datorează menținerii în mediul rural, în mai mare măsură decât în mediul urban, a familiei extinse, în cadrul căreia mai multe generații se gospodăresc împreună, ceea ce creează şanse sporite de manifestare a conflictelor între generații. De altfel, aşa cum rezultă din tabel, această categorie de subiecți are cea mai mare talie a gospodăriei. În cazul casnicelor considerăm că este vorba, cum precizam şi mai sus de lipsa de independență economică. În plus, şi la această categorie talia gospodăriei are o valoare ridicată (1, 11).

După cum se observă, tocmai aceste două categorii de subiecți au cele mai scăzute valori în aprecierea tuturor relațiilor intrafamiliale.

	Relații bune şi foarte bune cu:			
	soțul (soția)	**copiii**	**părinții**	**socrii**
Total	89,0	95,5	74,1	59,9
Urban	90,2	96,7	75,6	62,7
Rural	87,4	93,6	72,0	56,0
Muncitori	89,3	96,2	84,2	66,9
Țărani	87,5	92,4	60,7	48,2
Intelectuali	92,2	97,1	87,0	71,5
Casnice	80,0	92,1	59,4	46,6

2. *Perceperea situației proprii şi a situației copiilor în legătură cu profesia şi studiile*. Ne-au interesat desigur, gradul de satisfacție în raport cu profesia şi posibilitățile de instruire şi, implicit, aspirațiile subiecților în aceste planuri. Fiind vorba de o analiză a vieții de familie, s-a impus şi stabilirea unei corelații între cele două domenii ale calității vieții: munca (respectiv profesia) şi familia.

Satisfacția față de profesie se înscrie, în general, între coordonatele potrivit de mulțumit şi mulțumit. Media calculată pentru diverse categorii a scos în evidență unele diferențe (media este mai mare la subiecții din mediul urban decât la cei din mediul rural, de asemenea, mai mare la bărbați decât la femei), aceste diferențe însă nu sunt mari.

Aprecierea de către subiecți a accesibilității formelor de învățământ dorite a permis constatarea că femeile au o mai mare insatisfacție în comparație cu bărbații. Considerăm că acest mod de percepție reflectă situația obiectivă: societatea noastră păstrează încă elemente de discriminare în ceea ce privește şansele femeilor în raport cu şansele bărbaților (ne referim la existența încă a unei accentuate diviziuni a muncii

în familie, fapt ce determină, în general, ca femeile să trăiască satisfacții în planul profesiei și al școlarității mai mult indirect, prin soții și copiii lor; se produce ceea ce am putea numi un consum al șanselor prin delegați). Această idee este confirmată de obținerea unor rezultate similare la întrebarea despre gradul în care locul de muncă corespunde cu capacitățile proprii.

Corelația între satisfacția față de viața de familii și satisfacția față de profesie (corelație calculată după formula lui Pearson) s-a dovedit a fi semnificativă (0,49, la praștii de semnificație 0,06). Aceasta ne arată că este vorba despre două domenii importante care se susțin reciproc. Din punct de vedere teoretic apelul la o asemenea corelație este justificat de o serie de investigații și concluzii cunoscute. Vom menționa aici doar concepția psihanalitică, concepție care a urmărit prin studiul mecanismului sublimării (adică al mecanismului ce permite individului să folosească energia individuală în scopuri utile societății), raporturile dinamice între muncă și viața afectivă. O viață de familie este structurată pe un puternic raport afectiv.

La nivelul aprecierii de către subiecți a situației școlare și profesionale a copiilor lor, precum și a calității învățământului pe care aceștia îl urmează, a apărut următoarea discordanță: subiecții manifestă un nivel de satisfacție mult mai ridicat în legătură cu situația școlară și profesională a copiilor decât al satisfacției produse de calitatea învățământului urmat de aceștia. Ne-am fi așteptat la similitudine între rezultate. Se impune, considerăm, în acest caz, o concluzie de natură metodologică: întrebarea despre situația școlară și profesională are un caracter mai vag decât cealaltă întrebare care trimite mai precis la calitate învățământului. La întrebările cu caracter mai puțin circumscris subiecții tind să răspundă cu aprecierea oarecum convențională și de asemenea mai vagă de “bine”, “mulțumit”.

O situație într-un anume sens inversată a apărut la categoria socioprofesională a țăranilor. Dacă în aprecierea calității învățământului ei se dovedesc a fi mai satisfăcuți decât celelalte categorii socioprofesionale, în aprecierea situației școlare și profesionale a copiilor gradul de satisfacție este mai scăzut. Acesta este un aspect interesant care arată că nivelul de aspirații depinde de gradul de școlaritate, fapt argumentat de cercetările anterioare în domeniul calității vieții și confirmat de rezultatele acestora (a se vedea lucrarea menționată deja, *Indicatori și surse de variație a calității vieții*). În cazul de față, țăranii, având, în general, un grad de școlaritate mai redus, nu-și pot cristaliza opțiunile în ceea ce privește calitatea

învățământului; când este vorba despre situația școlară și profesională ei nu întâmpină dificultăți în proiectarea asupra copiilor a ambițiilor și aspirațiilor lor de “mai bine”.

3. *Organizarea timpului liber în familie*. Percepția modului în care este organizat timpul liber în cadrul familiei cunoaşte, în mod firesc, diferențieri în funcție de vârstă, sex, categorie socioprofesională. Fiecare categorie face aprecierea de pe propriile poziții, în funcție de situația care îi este caracteristică. O diferență relativ mică s-a remarcat între femei şi bărbați (după cum era de aşteptat, femeile se dovedesc a fi mai puțin satisfăcute de acest aspect decât bărbații). O diferență mai mare s-a înregistrat între mediile de rezidență. Subiecții din mediul rural sunt în mod clar mai puțin satisfăcuți de organizarea timpului liber în familie. Relația de concordanță cu situația obiectivă este evidentă. Se știe că familia rurală dispune de un buget de timp liber mai redus decât familia urbană şi era de aşteptat ca modul de organizare a timpului liber să fie mai puțin satisfăcător pentru ea. La aceleaşi concluzii am ajuns, pe baza datelor obținute, în legătură cu categoria socioprofesională a țăranilor (desigur, datele respective sunt similare cu cele anterioare).

4. *Familia monoparentală*. Acest tip de familie are o situație aparte. Este recunoscut că familia monoparentală este grevată de probleme mai mari decât familia biparentală. Această situație a fost confirmată de cercetarea noastră, care s-a axat pe modul în care familia de acest gen se autopercepe. Trebuie făcută precizarea că familia monoparentală înseamnă familie în care unul dintre cei doi părinți lipseşte – fie că este vorba despre divorț, fie că este vorba despre deces, fie că familia s-a constituit de la început astfel. Chestionarul pe care l-am utilizat în cercetarea noastră nu ne-a permis să operăm cu aceste modalități de constituire a familiei monoparentale. Am putut însă să sintetizăm răspunsurile la câteva întrebări, ale celor 49 de subiecți care au declarat că aparțin unui asemenea tip de familie; am comparat apoi aceste răspunsuri cu răspunsurile la aceleaşi întrebări obținute pe total eşantion şi la grupurile de femei şi bărbați. Diferențele sunt foarte mari, în sensul că cei 49 de subiecți dovedesc un grad de satisfacție mult mai scăzut în comparație cu restul subiecților în ceea ce priveşte viața de *familie*, veniturile, viața de zi cu zi, realizările obținute până în prezent. De asemenea, acest grup are momente de bucurie mult mai rare şi momente de necaz, de supărare, mult mai dese decât ceilalți subiecți. Concluzia este că acest deficit de structură a familiei afectează în mod clar calitatea vieții acestor familii, literatura

psihopedagogică arată că, în asemenea cazuri este în mod cert afectată capacitatea adaptativă a copiilor, care vor suferi de carențe afective și vor înregistra eșecuri de adaptare mai mari decât copiii din familiile normale.

5. *Atitudinea față de viață în general*. Cercetarea pe care am efectuat-o ne-a permis să corelăm percepțiile subiecților față de diversele aspecte ale vieții, majoritatea privind viața de familie; de asemenea, am încercat să facem comparații sintetice în funcție de criteriile sex și vârstă.

O constatare a fost aceea că femeile au un grad mai redus de satisfacție decât bărbații, indiferent care aspect al vieții a fost investigat: viața de familie în general, viața cotidiană, momentele de bucurie și satisfacție, momentele de necaz și insatisfacție. Cauza a fost menționata deja; diviziunea muncii în cadrul familiei, cu repartizarea responsabilităților în defavoarea femeilor. Condițiile de trai grele din anii de regim comunist au dus la exacerbarea acestei situații, în ciuda unor schimbări ce ar fi trebuit să contribuie la creșterea calității vieții femeilor: femeia are mijloace de subzistență independente de cele ale bărbatului, creșterea gradului de participare la viața socială a femeilor, educație și formație egală cu cea a bărbaților. Schimbările care au dus în secolul XX la sporirea gradului de libertate a femeilor, la evoluția pozitivă a statutului social și la eliminarea treptată a unor prejudecăți care acționau constrângător asupra acestui statut au avut în țara noastră, în condițiile societății comuniste, efecte negative asupra stării psihice a femeilor și asupra funcției în special educative și spirituale pe care ele trebuie să o îndeplinească în familie.

S-a mai putut constata că, pe măsură ce se înaintează în vârstă, gradul de satisfacție, în legătură cu viața de familie și viața de zi cu zi, crește. Aceasta deși, după cum reiese din răspunsurile subiecților, înaintarea în vârstă duce la o sporire a necazurilor și la o împuținare a bucuriilor. Punem aceasta pe seama câștigului în înțelepciune și pe seama mai bunei adaptări la realitate, pe care le aduce vârsta. Scăderea nivelului de aspirații, cu vârsta, desigur că poate să însemne și renunțarea la idealuri. Caracterul pozitiv și caracterul negativ al acestor transformări vor fi mai bine diferențiate în cadrul unor cercetări viitoare.

Un indicator subiectiv relevant pentru calitatea vieții este frecvența momentelor de bucurie și satisfacție. După cum a rezultat din cercetarea noastră, această frecvență corelează semnificativ (s-a utilizat aceeași formulă a lui Pearson) cu diversele aspecte ale vieții de familie: relațiile intrafamiliale, situația școlară și profesională a copiilor, calitatea învățământului urmat de aceștia, viața de familie în general, ceea ce a

realizat individul în viață. În schimb, această frecvență nu corelează semnificativ cu starea civilă a subiecților. Concluzia este că toate laturile vieții de familie au rol important în crearea stării de satisfacție, de bucurie, atât de necesară omului. Rezultatele sugerează, de asemenea, că faptul de a nu fi căsătorit nu afectează calitatea vieții individului în măsura în care o afectează faptul de a fi integrat într-o familie lacunar structurată.

4. Munca şi timpul liber

4.1. Calitatea umană a muncii

Dintre marile domenii componente ale vieții, o influență dintre cele mai profunde asupra omului o are calitatea şi cantitatea muncii, profesia şi ocupația pe care el le practică de-a lungul întregii sale existențe, mai precis în timpul vieții sale active.

Un autor român surprindea importanța şi sensul ce trebuie acordate muncii (în anul 1934): "Prin urmare, viața omului fiind în directă atârnare de întocmirea felului de a trăi al său, de la care întocmire atârnă uşurința sau greutatea vieții, iubirea de viață sau disprețul față de ea..., cea dintâi idee pe care se bazează întocmirea felului de a trăi fiind munca, omul trebuie să muncească întotdeauna cumpătat şi cinstit şi să se repauzeze în orele de repaus şi sărbători"[1].

Autorul relevă aici raporturile ce trebuie să existe între desfăşurarea muncii şi răgaz (timpul liber), între modul de viață şi sensul vieții.

În literatura de specialitate sunt evidențiate trăsăturile definitorii ale calității vieții de muncă: condiții de muncă sănătoase şi sigure, compensația adecvată şi cinstită, posibilități de a folosi şi dezvolta continuu capacitățile proprii de muncă, integrarea socială în organizația economică, asigurarea drepturilor, concordanța dintre rolul de muncă. Şi ale» roluri îndeplinite de indivizi intra sau extraprofesional.

Conținutul conceptului de calitate a vieții de muncă constă dintr-o sinteză de aspecte obiective şi subiective, individuale şi sociale: "Calitatea vieții de muncă apare, astfel, ca un raport între ceea ce oferă şi ceea ce obține (satisfacție) individul"[2]. Este surprinsă, în acest raport, concordanța care trebuie să existe între exigențele societății, ale organizației economice

[1] Ion, Ion Gh., *Viata omului*, 1934.

[2] Chelcea, S., "Un model operațional de studiere a «calității vieții de muncă»", în *Modul de viață şi calitatea vieții*, Editura Politică, Bucureşti, 1982, p. 273.

şi trebuinţele, aspiraţiile individului. Pentru păstrarea unui echilibru, a unei balanţe, trebuie să existe o corespondenţă biunivocă între ceea ce individul oferă societăţii, prin capacităţile sale de muncă şi ceea ce primeşte de la aceasta.

Din cercetarea privind diagnoza calităţii vieţii în România, la anul 1990, pentru caracterizarea calităţii umane a muncii au fost utilizaţi următorii indicatori: condiţiile de muncă, relaţiile umane (cu colegii, cu şeful direct), promovarea parcursă până acum, perspectivele de promovare în viitor, transportul la locul de muncă, programul de lucru, capacitatea de a munci, posibilitatea de afirmare, posibilitatea obţinerii unui loc de muncă conform cu interesele şi capacitatea personale, munca suplimentară, mulţumirea în raport cu profesia exercitată, locul de muncă concret, veniturile realizate.

Răspunsurile obţinute din partea subiecţilor s-au situat pe o scală cu cinci valori: 1 – foarte scăzut; 2 – scăzut; 3 – nici scăzut, nici ridicat; 4 – ridicat; 5 – foarte ridicat. Pentru estimarea fiecărui indicator în parte s-a procedat la calcularea unor valori medii de scală, atât pe total eşantion cât şi pe fiecare categorie socioprofesională, sex, grupă de vârstă, mediu de rezidenţă.

Condiţiile fizice ale muncii. Unul din obiectivele diagnozei stării condiţiilor de muncă (ambianţa fizică a muncii) ale salariaţilor din economia naţională este ca, pe baza propriilor cercetări de teren şi cu ajutorul informaţiilor statistice existente, să identifice ramuri şi activităţi critice. La o primă constatare, activităţi critice, deci cu condiţii de muncă deosebite, grele, se găsesc în siderurgie, metalurgie, construcţii de maşini, chimie, minerit, industria materialelor de construcţii, sticlărie etc. După această identificare a locurilor critice urmează găsirea căilor de ameliorare a condiţiilor de muncă, precum şi continuarea, direcţiilor posibile de acţiune socială pentru protecţia salariaţilor.

Pe total eşantion rezultă o valoare medie de 3,38, adică că un nivel relativ scăzut al aprecierii propriilor condiţii de muncă.

Subiecţii din mediul urban dau o valoare mai ridicată – 3,43 – pe când cei din mediul rural se situează la nivelul de 3,30, fapt explicabil prin existenţa condiţiilor naturale şi posibilităţi de ameliorare mai slabe a condiţiilor de muncă faţă de cei care îşi desfăşoară activitatea într-un mediu construit şi care depinde direct de om.

Pe categorii socioprofesionale valorile cele mai ridicate le întâlnim la funcţionari (3,77), tehnicieni, maiştri (3,64), intelectuali (3,62). Pe ansamblu, pentru aceste profesii condiţiile de muncă sunt relativ bune, ceea ce le oferă şi un anumit grad de satisfacţie a muncii mai ridicat.

Nivelurile cele mai scăzute le întâlnim la categoriile țărani (3,20) şi muncitori (3,25). Aceste categorii socioprofesionale se găsesc în contactul cel mai direct cu condițiile de muncă mai grele, chiar cu factori de risc la unele locuri de muncă (în special în industrie). De fapt, atât unii cât şi ceilalți depun eforturi fizice mai mari care, combinate cu unele caracteristici ale mediului fizic ambiant (temperatură, zgomot, noxe etc.), duc la creşterea gradului de oboseală, influențează negativ starea de sănătate a lucrătorilor şi pot avea repercusiuni grave, cum sunt producerea de accidente da muncă sau încetarea timpurie a activității profesionale.

Percepția propriilor condiții de muncă pe grupe de vârstă arată astfel: sub 25 ani (3,39), sub 30 ani (3,36), între 34-60 ani (3,38), peste 60 ani (3,45). După cum se observă, subiecții cuprinşi între 31-60 ani, care au o pondere de 66,7% din total eşantion, dau media 3,38 evaluării condițiilor de muncă pentru toată populația investigată. Acest fapt este explicabil prin aceea că subiecții între 31-60 ani sunt stabilizați profesional, au o experiență a vieții şi a muncii deja formată, ceea ce duce la o apreciere moderată a ambianței fizice în care îşi desfăşoară activitatea.

Din punct de vedere al sexului, valorile pentru bărbați (3,39) şi pentru femei (3,36) nu diferă semnificativ statistic.

Condițiile sociale ale muncii. Aici intră o serie de facilități, cum sunt: programul de lucru, transportul la locul de muncă, promovarea, posibilități de câştig, existența creşelor, grădinițelor, cantină, acordarea de locuințe.

Promovarea constituie una din cele mai importante probleme sociale ale organizațiilor economice: "Niciun om nu acceptă cu uşurință să rămână pe loc, de la angajare până la retragere, fără a trece la gradul de salarizare şi trepte de răspundere profesională mai înalte."[1]

Salariații, fie şi involuntar, urmăresc cu atenție promovările, recompensele acordate în cadrul organizației economice. Promovările şi recompensele efectuate pe căi ocolite creează un climat psihosocial în întreprindere care influențează gradul de mulțumire al oamenilor, ataşamentul, integrarea şi participarea acestora la atingerea obiectivelor finale ale organizației. Obiectivitatea în aprecieri, promovările efectuate corespunzător duc la creşterea gradului de satisfacție a muncii, a randamentului fiecărui salariat şi deci la creşterea productivității muncii, având în final aspecte benefice atât pentru colectivitate, cât şi pentru individ.

---

[1] Herseni, Traian, *Sociologie industrială,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1974, p. 148.

Serviciile de personal din întreprinderi trebuie să acorde o mare atenție acestei veritabile probleme sociale, prin rezolvarea căreia se ating mai ușor scopurile organizației.

În cadrul cercetării de teren efectuate au fost luate în considerare: promovarea parcursă până azi, perspectivele de promovare în viitor, transportul la locul de muncă, orarul de lucru.

Pe total eșantion rezultă o valoare medie de 3,52. Cele mai ridicate valori apar la categoriile intelectuali (3,87), tehnicieni, maiştri (3,83) şi funcționari (3,60), niveluri care depășesc media lotului investigat.

Valori scăzute, situate sub media eșantionului, rezultă pentru subiecții din mediul rural (3,39) şi pentru categoria țărani (3,10). Aici apere o satisfacție moderată în legătură cu promovarea parcursă, în care intră şi unele insatisfacții. De fapt, neexistând o condiție salarială, în sensul strict al cuvântului, la țărani se manifestă şi unele aprecieri negative, cu toate ameliorările aduse în anul 1990.

Pe categorii de vârstă, valoarea cea mai mare (3,71) se întâlnește la grupa sub 25 de ani, iar cea mai mică (3,44) la cei peste 60 de ani. Media eșantionului este dată la grupele de vârstă sub 30 de ani şi între 31-60 ani (ambele cu 3,52), care luate împreună reprezintă 91,0% din total eșantion.

Pe sexe nu există nicio diferență de apreciere la bărbați şi la femei, în ceea ce privește promovarea parcursă până azi.

Perspectivele de promovare în viitor, spre deosebire de promovarea obținută până în prezent, relevă o valoare medie de 3,32, deci o percepție moderată a propriilor şanse.

Valori ridicate, peste media eșantionului, întâlnim la grupa de vârstă sub 25 de ani (3,65), tehnicieni, maiştri (3,57), muncitori (3,47), grupa de vârstă 31-60 ani (3,45), mediul urban (3,42), bărbați (3,40), intelectuali (3,37).

Categoriile socioprofesionale care dau valori apropiate atât pentru promovarea parcursă cât şi pentru perspectivele de viitor sunt tehnicienii, maiştrii (promovarea la zi 3,83; perspective 3,57) şi muncitorii (promovarea la zi 3,53; perspective 3,47).

Categorii aparte care apreciază promovarea la zi ea favorabilă şi perspectivele în viitor ca defavorabile sunt intelectualii (promovarea parcursă 3,87; perspective 3,37) şi funcționarii (promovarea parcursă 3,60; perspectiva 3,31).

Valori mai scăzute, situate sub medie, au rezultat pentru femei (3,25), mediul rural (3,21) şi țărani (2,90). Femeile, în raport cu bărbații, îşi văd

diminuate şansele lor de promovare în viitor, percepție datorată unor condiții mai mult sau mai puțin obiective.

O situația ca total aparte o reprezintă țăranii care percep promovarea la zi (3,10) cât şi perspectivele de promovare în viitor (2,90) mult sub nivelul celorlalte categorii socioprofesionale. Acest lucru se explică prin faptul că a desfăşura activități în agricultură reprezintă mai mult o ocupație decât o profesie, cât şi prin o serie de condiții specifice mediului rural şi care se întâlnesc numai aici.

Transportul la (de la) locul de muncă este ilustrat printr-o valoare medie de 3,23, adică o percepție moderată, care relevă o serie de neajunsuri existente în acest domeniu, atât în mediul urban cât şi în cel rural.

Pe categorii socioocupaționale valorile sunt apropiate, cu excepția categoriei muncitori care indică un nivel de 3,07, singura apreciere situată sub media eşantionului. De fapt, această apreciere se referă la transportul urban din marile oraşe ale țării, care prezintă o serie de dificultăți, în special în orele de vârf.

Transportul reprezintă o problemă nu numai la oraşe, dar şi la sate, unde depărtarea față de locul de muncă (fermă, cultura câmpului, grădina de legume) poate să fie destul de mare. Din cercetările efectuate la noi în țară a rezultat că salariații, pe lângă cele opt ore de lucru, mai folosesc un număr de trei-patru ore cu transportul cotidian de acasă până la locul de muncă şi înapoi.

Industrializarea efectuată în țara noastră a ridicat şi chestiunea rezolvării unor probleme de transport a navetiştilor sau a salariaților din aceeaşi localitate unde existau ori au fost înființate mai multe întreprinderi.

Programul de lucru este perceput cu o valoare medie de 3,71, ceea ce înseamnă un nivel relativ ridicat.

Valorile cele mai ridicate sunt relevate de către tehnicieni, maiştri (3,97), funcționari (3,87) şi intelectuali (3,81).

Aprecieri situate în jurul mediei întâlnim la muncitori (3,72) sau egale cu media la grupa de vârstă 31-60 ani (3,71).

Pe sexe, diferențele sunt nesemnificative, având la bărbați 3,72 şi la femei 3,69.

În mediul urban se acordă o valoare de 3,66, iar în cel rural 3,58.

Categoria țărani redă cea mai scăzută valoare (de 3,43). Aici intervine un fenomen specific mediului rural. În agricultură nu se poate vorbi de un orar riguros ca în întreprinderile industriale sau alt gen de instituții. Orarul în mediul rural respectă canoane în funcție de campaniile de primăvară, vară,

toamnă, dar cel mai adesea este legat de starea vremii, adică se folosesc la maximum zilele frumoase, însorite, propice efectuării unor lucrări de mare urgență, când se lucrează de dimineață până seara (zi-lumină).

Valoarea de 3,71 pe total eșantion, deci o apreciere favorabilă, este în funcție și de data efectuării anchetei, întrucât atunci majoritatea celor investigați aveau deja 8-9 zile libere pe lună, trecându-se la 5 zile de lucru pe săptămână.

Motivația muncii. Oamenii, în desfășurarea activității lor, sunt puși în mișcare de un complex de motive cum sunt: prestigiul profesiei, utilitatea socială a muncii, plăcerea lucrului bine făcut, salariul, sentimentul datoriei, întreținerea familiei. Motivația muncii are ca scop final a-i determina pe oameni să facă tot ceea ce pot pentru bunul mers al întreprinderii, pentru prosperitatea ei.

Având ca scop maximizarea contribuției date de om întreprinderii, motivația urmărește dezvoltarea și realizarea la maximum a omului conform caracteristicilor care îi ilustrează personalitatea. Urmărind această maximizare, mijloacele motivaționale folosite trebuie să se adreseze atât individului, cât și sociogrupului.

În lucrările sale, Fr. Herzberg a relevat așa numita teorie "igienă-motivație" conform căreia tot ceea ce privește ambianța fizică ori socială a muncii (condiții de muncă, salarii, relații cu șefii) nu produce satisfacție.

Îmbunătățirile în ordinea fizică ori socială a muncii pot preveni creșterea nemulțumirilor, ele fiind deci necesare, dar adevărata satisfacție a muncii se naște numai atunci când există "motivatori". Aceștia își află originea în aspirațiile, necesitățile superioare ale omului: realizarea personală, munca propriu-zisă, recunoașterea de către cei din jur a realizărilor personale, posibilitățile de dezvoltare ale individului, responsabilitatea (teoria este totuși supusă unor critici severe).

Exigențele unei diviziuni stricte a muncii, promovate de Taylor, Ford și alții, cereau din partea muncitorilor efectuarea unor operații fragmentate, deci o muncă simplificată. Cerințele contemporane care au în vedere o cât mai bună calitate a vieții de muncă în întreprindere trebuie să găsească noi soluții pentru îmbunătățirea climatului psihosocial al muncii în general și al muncitorului în special.

Diviziunii excesive a muncii îi ia locul tot mai mult îmbogățirea conținutului funcțiilor. Unui om trebuie să i se dea să realizeze sarcini prin îndeplinirea cărora să se realizeze ca om, să-și demonstreze capacitatea profesională și să obțină considerația celor din jur. Munca trebuie să permită dezvoltarea individului.

La o întrebare privind capacitatea de a munci adresată subiecților, din răspunsurile date a rezultat o valoare medie pe total eșantion de 3,61. Aceasta înseamnă că există o capacitate de a munci relativ ridicată, relevată de un procent de 65,7% al forței de muncă pregătită prin școli profesionale, liceu, școală postliceală și studii superioare, precum și de media de vârstă a lotului investigat (40,39).

Valori ridicate au rezultat la tinerii sub 25 ani (4,14), intelectuali (3,85), tehnicieni-maiștri (3,83), bărbați (3,73), mediul urban (3,72), muncitori (3,70), grupa de vârstă între 31 și 60 de ani (3,64).

Valori scăzute situate sub media eșantionului au reieșit pentru mediul rural (3,58), femei (3,47) și țărani (3,45). Capacitatea de muncă a femeilor este influențată negativ de muncile casnice pe care le execută în gospodăria proprie. La categoria țărani capacitatea de muncă mai scăzută este explicabilă și prin media de vârstă mai ridicată (47, 50 ani) față de celelalte categorii socioprofesionale.

Posibilitatea de afirmare în muncă este ilustrată printr-o valoare medie de 2,68 pe total eșantion, un nivel foarte scăzut, generator de insatisfacții.

În general posibilitățile de afirmare sunt în funcție de climatul psihosocial al întreprinderii, desfășurarea unei activități profesionale, mediul de rezidență, sex, vârstă.

Valori peste media eșantionului rezultă la intelectuali (2,94), tehnicieni-maiștri (2,72), care au posibilități crescute de afirmare în profesie.

Posibilitatea de a obține un loc de muncă pe măsura intereselor și a capacității personale este relevată de o valoare medie pe total lot investigat foarte scăzută (de 2,77).

Valori peste medie au rezultat la tehnicieni-maiștri (3,01), intelectuali (2,86), funcționari (2,82), bărbați (2,88) și grupa de vârstă 31-60 ani (2,83).

Valori scăzute, situate sub medie, au reieșit la muncitori (2,72), țărani (2,70), grupele de vârstă tinere sub 25 ani (2,75) și femei (2,67).

Satisfacția muncii. Cercetările de sociologie industrială au arătat că o întreprindere nu poate fi eficace dacă nu oferă satisfacții salariaților săi. Evaluarea rezultatelor unei organizații economice trebuie făcută și din punct de vedere uman. În ultimul timp a avut loc o reconsiderare a funcțiilor și condițiilor sociale ale întreprinderii: “Suntem în momentul în care o schimbare calitativă în considerarea factorului uman este pe cale de a se realiza: de la eliminarea factorilor negativi, distructivi (solicitare fizică grea, risc de accidente și îmbolnăviri etc.) la cultivarea factorilor pozitivi care

sporesc satisfacția în sine a muncii”.[1] Este surprinsă aici deplasarea de accent, centrarea interesului pe factorul om în cadrul întreprinderii moderne, vizând ameliorarea condițiilor de muncă, precum şi promovarea dezvoltării individului.

Pentru a vedea satisfacția în muncă au fost puse subiecților întrebări referitoare la mulțumirea față de profesie, loc de muncă, veniturile obținute.

Mulțumirea față de profesie este relevată printr-o valoare medie, la nivelul întregului eșantion, de 3,39, ceea ce denotă o satisfacție moderată față de profesia exercitată.

O satisfacție relativ ridicată față de profesie o au categoriile socioprofesionale tehnicieni, maiştrii (3,78), intelectualii (3,65) şi bărbații (3,54).

Valori mici, sub media eşantionului, au rezultat la categoriile țărani (3,34), muncitori (3,27), femei (3,22), funcționari (3,08) şi grupele de vârstă sub 25 ani (3,06). La categoriile țărani şi muncitori valorile scăzute se explică prin particularitățile activității lor, desfăşurată în condiții de muncă mai grele. Femeile desfăşoară în afara activității profesionale şi munci gospodăreşti, deci au o dublă solicitare, în întreprindere şi în afara ei. Grupele de vârstă tinere au valorile cele mai scăzute, momentele de insatisfacție fiind mai numeroase datorită dificultăților existente la începutul activității profesionale.

Mulțumirea față de local de muncă este şi mai scăzută (3,29), față de satisfacția în raport cu profesia. În general, se mențin valori apropiate (față de mulțumirea cu profesia) la aceleaşi categorii socioprofesionale, grupe de vârstă, sexe.

Mulțumirea față de veniturile realizate are o valoare medie de 2,73, ceea ce înseamnă un nivel foarte scăzut.

Valori mai mari apar la categoriile țărani (2,95), grupele de vârstă peste 60 ani (2,95), tehnicieni, maiştri (2,88), pensionari (2,88), grupe de vârstă între 31-60 ani (2,81).

Cele mai scăzute valori rezultă pentru mediul rural (2,59), funcționari (2,54), casnice (2,62), grupele de vârstă sub 25 ani (2,62) şi femei (2,67).

Valori apropiate de media lotului investigat găsim la bărbați (2,72) şi muncitori (2,71) (anexa nr. 12).

La o întrebare privind efectuarea de muncă suplimentară reiese că pentru a-şi spori veniturile, absolut toate categoriile socioprofesionale depun

---

[1] Zamfir, Cătălin, *Un sociolog despre muncă şi satisfacție*, Editura Politică, Bucureşti, 1980, p. 33.

eforturi în plus în acest sens. Confirmă efectuarea de muncă suplimentară în proporții mai mari: mediul rural (50,3%), țăranii (50,0%), bărbații (45,5%), muncitorii (40,8%), subiecții din grupa de vârstă între 31-60 ani (40,0%).

În proporții mijlocii relevă acest lucru tehnicienii, maiştrii (34,9%), intelectualii (31, 4%), tinerii (34, 9%).

Valorile cele mai scăzute pentru efectuarea de munci suplimentare sunt date de mediul urban (27,6%), femei (27,6%), grupa de vârstă peste 60 ani (26,2%), funcționari (23,7%), casnice (17,7%) şi pensionari (17,6%).

Pe total eşantion rezultă că 37,2% din cei investigați efectuează muncă suplimentară pentru, sporirea, propriilor venituri (anexa nr. 13).

Relații umane. Demersurile și mutațiile contemporane în domenial ştiințelor sociale situează omul și relațiile interumane în centrul atenției investigațiilor teoretice, experimentale şi aplicațiilor practice. Întreprinderea fiind un adevărat sistem social generează procese psihosociologice.

Relațiile umane în întreprindere apar ca fenomene psihosociale ce se stabilesc între mai multe persoane, care în procesul muncii se influențează reciproc din punct de vedere profesional ori al conduitei.

În orice întreprindere relațiile interumane pot fi: relații profesionale (formale) strict influențate de sarcinile de producție, instrucțiuni, regulamente şi relații neoficiale (informale), care sunt de natură psihologică şi nu sunt prevăzute în norme oficiale şi statusuri, dar pot influența activitatea de producție, randamentul, nivelul relațiilor evidențiate în statusuri.

În funcție de poziția ierarhică pe care indivizii o ocupă în organizația economică relațiile interumane pot fi: orizontale, care se stabilesc între membrii colectivului ce execută sarcini relativ identice izvorâte din poziții de status egale, şi verticale, rezultate din situări ierarhice diferite.

În ancheta efectuată au fost investigate relațiile cu colegii de muncă şi relațiile cu şefii direcți. Surprinzător, atât, relațiile cu colegii cât şi raporturile cu şefii direcți au fost evidențiate la un nivel înalt satisfăcător.

Relațiile cu colegii sunt reflectate prin valoarea de 4,03 la nivelul întregului eşantion. Singura valoare de 3,98, situată sub media eşantionului, apare la femei, un nivel relativ ridicat totuşi.

Relațiile cu şefii direcți au primit o valoare, pe total eşantion, de 4,01. Valori situate sub media lotului investigat au rezultat la femei (3,98), muncitori (3,97) şi țărani (3,93).

Valorile care evidențiază relațiile pe orizontală şi verticală reflectă, în general, un climat psihosocial favorabil muncii, cooperării şi întrajutorării umane.

Din calculul valorilor însumate ale condițiilor fizice şi sociale ale muncii a rezultat un nivel mediu, la întregul lot cercetat, de 3,36, adică o satisfacție moderată a muncii. Față de cercetarea efectuată[1] în anii 1979-1980, când s-a obținut pentru sfera calității vieții de muncă un nivel de 5,26 (pe o scală cu 7 valori), în anul 1990 a rezultat un nivel de 3,36 (pe o scală cu 5 valori), deci o valoare mai scăzută a percepției propriilor condiții fizice şi sociale ale muncii.

Valori mai ridicate au rezultat la tehnicieni, maiştri (3,59), intelectuali (3,52), bărbați (3,43), mediul urban (3,39, grupa de vârstă între 31-60 ani (3,40).

Niveluri mai scăzute decât media pe eşantion total s-au obținut pentru mediul rural (3,31), muncitori (3,33), femei (3,28) şi țărani (3,23).

În concluzie, putem aprecia că față de rezultatele cercetării, se impune în viitor o intensificare a demersurilor pentru identificarea sectoarelor şi activităților grele, critice, în ce priveşte condițiile de muncă.

După efectuarea acestei identificări a locurilor de muncă critice urmează găsirea unor căi de îmbunătățire a condițiilor de muncă şi, de asemenea, evidențierea direcțiilor de acțiune socială pentru protecția salariaților.

Sunt necesare, de asemenea, căutări pentru creşterea gradului de motivație, sporirea nivelului de satisfacție în muncă, îndeosebi prin perspectivele de promovare în viitor, salarizare şi afirmare în profesie şi la locul de muncă.

4.2. Timpul liber

Studiul calității vieții impune desigur şi abordarea unor aspecte ale timpului liber. Mai întâi, este necesar să facem câteva precizări teoretice. Timpul liber a fost privit în literatura de specialitate din diverse unghiuri, a primit sensuri mai limitative sau mai extinse, în funcție de raporturile cu munca. Se poate face şi o deliberare temporală a timpului liber: zilnic, săptămânal sau anual. Şi corelat cu aceasta, poate fi privit şi conținutul activităților de timp liber.

Din acest punct de vedere, al conținutului activităților de timp liber, se poate remarce că gama activității este, foarte diversă, ele putând permite atât recreerea şi refacerea forței de muncă, cât şi continuarea activității de

[1] Zamfir, Cătălin (coord.), *Indicatori şi surse de variație a calității vieții*, Editura Academiei, Bucureşti, 1984.

muncă. Separarea între muncă şi timp liber în acest ultim caz este mai greu de făcut. Dar, indiferent de raporturile existente între muncă şi timpul liber, nu putem aborda problema timpului liber din perspectivă hedonistă care vede în omul aflat în perioada de refacere o ființă prin excelență inactivă, aservită plăcerii şi capabilă doar de consum (produse şi servicii). Calitatea vieții individului se situează la cote mai înalte în măsura în care în perioada timpului liber el este o ființă activă, folosind cât mai mult din talentul, cunoştințele şi inteligența sa. În legătură cu aceasta, P. Jancard, spunea, citându-l pe A. Sauvy: "Ceea ca se numeşte civilizația timpului liber riscă să fie în mod real civilizația trândăviei; or, omul trândav îşi pierde echilibrul şi devine adesea o povară pentru societate"[1]. P. Jaccard dă acest avertisment plecând de la ideile lui Dumasediar, care, în cartea *Vers une civilisation du loisir*, îşi manifestă speranța că timpul liber să nu dăuneze participării sociale şi dezvoltării personalității.

Cercetarea pe care am efectuat-o ne-a permis să surprindem următoarele aspecte în legătură cu timpul liber: bugetul de timp liber al celor investigați, care este reprezentat de perioada de timp dintr-o zi ce rămâne după încheierea programului de lucru; percepția subiecților asupra timpului liber (satisfacția sau insatisfacția față de condițiile obiective de petrecere a timpului liber sau față de modul în care îşi concep ei înşişi programul de timp liber); frecvența cu care subiecții îndeplinesc diverse activități în perioada de timp liber pe care o au la dispoziție; relația dintre satisfacția față de profesie şi frecvența desfăşurării activităților de timp liber.

1. *Bugetul de timp liber*. Pentru cunoaşterea mărimii timpului liber s-a utilizat în cercetare un indicator obiectiv: numărul de ore de timp liber zilnic, în medie, într-o zi lucrătoare.

Tabelul nr. 1

Timpul liber zilnic

- % -

	Deloc	**Până la 3 ore**	**Peste 4 ore**
TOTAL	20,0	37,7	30,2
- Femei	20,9	37,6	24,6
- Bărbați	19,3	37,6	35,0
- Urban	8,8	37,5	33,4
- Rural	35,2	37,8	23,0

[1] Jaccard, Pierre, *Psycho-sociologie du travail*, 1966, p. 25.

	Deloc	Până la 3 ore	Peste 4 ore
- Persoane sub 25 de ani	10,9	34,1	50,0
- Persoane sub 30 de ani	10,4	39,9	45,2
- Persoane între 31 şi 60 de ani	24,3	39,5	27,7
- Funcționari	8,2	51,5	40,2
- Intelectuali	8,8	44,1	46,6
- Tehnicieni	13,5	44,5	41,2
- Țărani	50,4	36,1	11,0
- Muncitori	16,5	44,5	38,7

Datele oferite de tabel ne arată că mărimea timpului liber variază în funcție de vârsta subiecților (descrescător), ceea ce s-ar putea explica prin mărirea cuantumului obligațiilor profesionale nu vârsta. Sesizăm, de asemenea, situația deosebită a categoriei socioprofesionale a țăranilor față de celelalte categorii, literatura sociologică consemnează acest fapt (aproape în întregime confirmat de datele noastre) că noțiunea de timp liber nu are acoperire în sfera vieții țărănești, pentru că specificul muncii nu permite delimitarea care în mod obişnuit se face, între tipul de muncă şi timpul liber, dar se poate analiza prezența activităților culturale, de divertisment şi recreere.

Tabelul ne arată că există diferențe în privința mărimii timpului liber şi între femei şi bărbați. Aceste date cu caracter obiectiv ne ajută să putem explica, măcar parțial, diferențele în perceperea vieții, între femei şi bărbați (a se vedea capitolul despre viața de familie).

O parte a timpului liber privit la scara unui an este cea destinată concediului. Nu am cules date care să ne permită să facem comparația între diverse categorii socioprofesionale din punct de vedere al volumului concediului. Dar avem la dispoziție alte informații care pun în evidență existența unor deosebiri între aceste categorii din punct în vedere al calității timpului liber (şi implicit al calității vieții). Astfel am conceput câteva variante pe care le-am numit problematice de petrecere a concediului (subiecții s-au referit la situația din anul 1989): subiecți care nu au avut deloc concediu; subiecți care în timpul concediului au lucrat pentru a obține venituri; subiecți care şi-au petrecut concediul acasă; subiecți care şi-au petrecut concediul la țară (se ştie că în asemenea situații, în general, persoana respectivă îşi ajută rudele la muncile agricole). Situația cea mai puțin satisfăcătoare, deci ponderea cea mai mare a acestor variante problematice, au dat-o subiecții din mediul rural şi țăranii.

2. *Percepția subiecților asupra timpului liber*. Cercetarea noastră a pus în evidență o concordanță între situația obiectivă și perceperea acesteia de către subiecți. După cum era de aşteptat, subiecții care dispun de un timp liber mai redus ca volum sunt mai puțin satisfăcuți de acest aspect decât cei care dispun de mai mult timp aflat în exclusivitate la dispoziția lor. Era deci de prevăzut că subiecții din mediul de rezidență rural și categoria socioprofesională a țăranilor, care dispun de volumul de timp liber cel mai redus, sunt cel mai puțin satisfăcuți atât de modul de organizare a timpului liber în familie, cât și, în general, de timpul liber. Modul de alcătuire a instrumentului de lucru ne-a permis însă o constatare mai nuanțată. Subiecții au reacționat într-o oarecare măsură diferit față de întrebarea care viza organizarea timpului liber în familie, în raport cu modul în care au apreciat timpul lor liber în general. S-a remarcat deci un grad de satisfacție mai ridicat față de organizarea timpului liber în familie, decât față de petrecerea timpului liber în general. Este posibil ca această deosebire să derive din faptul că în primul caz subiecții au stabilit o relație de dependență între puterea lor de decizie și organizarea timpului liber (de aici decurgând un grad de libertate resimțită mai mare și o satisfacție mai mare). Timpul liber apare în acest caz ca un produs al personalității individului, ca o expresie a stilului lui de viață. În al doilea caz subiecții au raportat timpul liber la condițiile obiective, și ca urmare gradul de satisfacție este mai redus.

Tabelul nr. 2

Satisfacția față de timpul liber

- % -

	Organizarea timpului liber în familie	**Petrecerea timpului liber**
	Foarte satisfăcuți și satisfăcuți	**Foarte satisfăcuți și satisfăcuți**
TOTAL	**56,5**	**21,8**
- Femei	52,7	20,1
- Bărbați	59,6	23,3
- Urban	61,3	23,6
- Rural	49,8	19,5
- Persoane sub 25 de ani	63,6	21,7
- Persoane sub 30 de ani	60,5	20,6

	Organizarea timpului liber în familie	Petrecerea timpului liber
	Foarte satisfăcuți și satisfăcuți	Foarte satisfăcuți și satisfăcuți
- Persoane între 31 și 60 de ani	55,7	21,5
- Persoane peste 60 de ani	55,2	27,3
- Intelectuali	57,5	22,2
- Țărani	39,5	19,5
- Muncitori	62,9	21,6

În planul subiectiv, al percepției, a putut fi urmărită și corelația între timpul liber și frecvența momentelor de satisfacție din viață (prin formula lui Pearson). Corelația semnificativă a dovedit că timpul liber este o importantă dimensiune a vieții individului privită pe coordonata ei temporală, cu rol deosebit în asigurarea unei calități a vieții ridicate.

3. *Frecvența desfășurării diverselor activități de timp liber*. Urmărirea acestei frecvențe ne poate ajuta în cunoașterea preferinței subiecților pentru anumite activități. Dar aceasta sprijină doar parțial formularea unei aprecieri cu privire la modul în care și gradul în care activitățile respective contribuie la conturarea și dezvoltarea personalității individului (precizăm aceasta întrucât se știe că o funcție a timpului liber, care este relevantă pentru cercetarea în domeniul calității vieții, este aceea de a favoriza dezvoltarea personalității prin diversificarea conținutului activității psihice. Astfel de activități pot duce la înnobilare spirituală, dezvoltarea creativității, îmbogățirea volumului de cunoștințe, dezvoltarea capacității de receptare adecvată a esteticului, interiorizarea normelor morale). Sporul de cunoaștere pe această linie este adus de analiza conținutului activităților de timp liber, în corelație cu depistarea necesităților cărora le răspunde acest conținut. În funcție de aceste considerente procedăm la o prezentare grupată a frecvenței desfășurării activităților respective, pe tipuri de activități:

a) activități care au atât un rol de recreere cât și unul formați, în sensul menționat mai sus: vizitarea de muzee și expoziții, frecventarea spectacolelor, a emisiunilor TV, lectură. Potrivit răspunsurilor la întrebările din chestionar s-au putut constata următoarele:
   - după cum era de așteptat, nivelul de cultură își spune cuvântul, influențând frecvența desfășurării activităților. Ca urmare, frecvența este mai mare la categorii profesionale cum ar fi: intelectuali, funcționari, tehnicieni și, de asemenea, în mediul de rezidență urban.

- factorul timp influențează, de asemenea, această frecvență, în sensul că un volum de timp mai mare se asociază cu o frecventare mai asiduă a acestor activități. Se remarcă astfel o distanțare a subiecților mai tineri în raport cu cei mai în vârstă, a bărbaților în raport cu femeile, a intelectualilor, tehnicienilor şi funcționarilor în raport cu țăranii şi muncitorii; argumente pentru aceeaşi idee aduce şi frecvența mai mare a lecturii la femei, care, dispunând de un volum de timp liber mai redus, preferă lectura în locul frecventării spectacolelor, muzeelor şi expozițiilor. Similar, persoanele care depăşesc vârsta de 60 de ani, la fel cu cele foarte tinere, practică lectura mai des decât persoanele între 31 şi 60 de ani (care dispun de ore mai puține de timp liber).
- atitudinea pasivă în raport cu activitățile de timp liber este dovedită de frecventarea emisiunilor TV în detrimentul lecturii, la toate categoriile de subiecți. Explicația ar fi însă incompletă dacă am neglija un aspect care particularizează pe români, cel puțin în aceasta perioadă de timp care a trecut de la revoluție: frustrarea vreme îndelungată de emisiuni care să albă un aport pe linia informării, a atractivității, a instruirii, precum şi rolul vital îndeplinit de televiziune în timpul revoluției;

b) activități care au rol cu precădere recreativ şi de refacere a forței de muncă: frecventarea prietenilor şi a rudelor (activitate care are şi o funcție specifică pe linia relațiilor interumane), participarea la petreceri, plimbări, excursii, frecventarea restaurantelor. În legătură cu aceste forme de petrecere a timpului liber s-au impus unele constatări:
   - ca şi în cazul activităților din grupa “a”, factorul timp influențează frecvența desfăşurării lor. Similitudinea se menține şi în privința diferențierii categoriilor de subiecți după vârstă, sex, profesie.
   - activitățile de genul: plimbări, excursii, îndeplinesc un rol compensator pentru categoriile profesionale ce desfăşoară activități de muncă cu un conținut mai mult intelectual şi sedentar şi pentru mediul de rezidență urban.
   - preferința pentru o activitate sau alta depinde şi de opțiunile indivizilor, de stilul lor de viață, deci de criteriile valorice operaționale pentru ei. Ideea se impune în condițiile în care se remarcă în cazul subiecților noştri că muncitorii, care locuiesc în mediul urban cu preponderență, manifestă în mai mică măsură

decât celelalte grupuri cu mediul de rezidență urban preferință pentru excursii; în schimb, ei frecventează mai mult restaurantele. În acest context s-ar impune să corelăm opțiunea respectivă cu conținutul muncii. B. Gardell susține într-un articol că un astfel de mod de petrecere a timpului liber, cu un grad sporit de alienare, corespunde unei apatii, unei înstrăinări față de muncă și existență în general[1]. Considerăm că situația este cu atât mai mult valabilă pentru țara noastră, care nu face parte din grupul țărilor dezvoltate. S-a remarcat, de asemenea, o diferență clară între bărbați și femei în ceea ce privește frecventarea restaurantelor (frecvență mai mare la bărbați). Este vorba și în acest caz despre un stil de viață: stilul de viață al bărbaților care exclud femeile ca partener de petrecere a timpului liber, ceea ce reprezintă o sursă importantă a conflictelor intrafamiliale și a disoluției relațiilor dintre soți;

c) activități care pot avea atât un rol recreativ cât și unui formativ: cultivarea hobby-urilor. Din acest punct de vedere, subiecții noștri s-au diferențiat în funcție de factorul timp, la fel ca la celelalte tipuri de activități: respectiv cei ce dispun de mai mult timp se consacră în mai mare măsură acestor activități;

d) activități cu rol specific: de echilibrare psihică și spirituală. Este vorba în cazul de față de prezentarea bisericii. Faptul că s-a remarcat o frecvență mai mare la categoriile femei, țărani și mediul de rezidență rural, ne îndreptățește să presupunem că se manifestă în cazul acesta, un caracter compensator al respectivei activități. Situația permite o completare: în condițiile propagandei ateiste desfășurate de regimul comunist, această activitate de frecventare a lăcașurilor de cult s-a făcut totuși în mai mare măsură în mediile mai conservatoare, ceea ce a implicat și un aspect pozitiv: menținerea unor tradiții spirituale (anexa nr. 14).

4. *Relația dintre satisfacția față de profesie și frecvența desfășurării activităților de timp liber*. Literatura psihosociologică s-a ocupat îndeaproape de relațiile dinamice dintre muncă și timp liber. În unele lucrări s-au urmărit aceste relații plecând de la motivația față de muncă și activitățile de timp liber. “Evoluția motivației în muncă poate produce schimbări importante în intensitatea și calitatea motivelor care susțin alte activități, facilitând

[1] Gardell, Bertil, “Reactions at work and their influence on nonwork activities: An analysis of a sociopolitical problem in affluent societies”, în *Human Relations*, 29, 1976, p. 892.

dezvoltarea motivației intrinseci a acestor activități”[1]. B. Gardell menționează în același sens: “În măsura în care munca ocupă arealul central al vieții unui individ atât cantitativ cât și calitativ, condițiile economice și sociotehnice care se învecinează cu munca vor continua să albă semnificații pentru individ în spațiul altor roluri ale vieții sale și în relație cu utilizarea timpului său liber”[2].

Datele obținute în cercetarea noastră au permis surprinderea unor corelații semnificative între mulțumirea față de profesie, pe de o parte, și frecventarea muzeelor, expozițiilor, spectacolelor, practicarea sporturilor, cultivarea hobby-urilor, desfășurarea de activitate politică, pe de altă parte. În schimb, frecventarea bisericii și a emisiunilor TV se află într-o relație de inversă proporționalitate cu satisfacția în muncă. Ceea ce subliniază din nou caracterul compensatoriu al îndeplinirii acestor activități. Precizăm că aceste corelații au un caracter relativ totuși, datorită faptului că ele trimit nu la conținutul activităților respective, ci la frecvența desfășurării lor.

5. Dimensiunea subiectivă a calității vieții

5.1. Valoarea subiectivă a prezentului în elaborarea proiecțiilor referitoare la calitatea vieții

Pe drept cuvânt se subliniază caracterul profund umanist al cercetării calității percepute a vieții, ca mijloc de înțelegere a determinărilor acțiunilor omului. În același timp se impune să relevăm capacitatea de proiectare a mediului în individ, în acțiunile și gândurile sale. Astfel că, într-o măsurătoare de genul aceleia pe care dorim să o întreprindem, vom obține o reflectare a mediului, reflectare care nu este alta de cât proiecția individului însuși.

Ca fapt cognitiv de primă importanță, percepția asociată schimbării, curgerii timpului generează o imagine globală nu lipsită uneori de nelinişte, tulburare, îngrijorare dând în asemenea cazuri conținut angoasei de schimbare. Aceasta reprezintă în fapt o proiecție a neliniștii prezentului spre cele două direcții temporale trecut și viitor.

Diagnosticarea schimbării, percepția ei de către subiecți, presupun compararea trecutului și viitorului cu percepția subiectivă a prezentului.

---

[1] Mamali, Cătălin, *Balanță motivațională și coevoluție*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 182.

[2] Gardell, Bertil, *op. cit.*, p. 894.

Situarea în prezent presupune însăşi normalitatea autonomiei funcționale a personalității, în expresia lui Gordon Allport, fapt pentru care am considerat că modul în care fiecare om îşi apreciază aşezarea în lume este semnificativ în percepție schimbării.

În funcție de gradul de valorizare a acestuia, pe care l-am asimilat prezentului, din comparația cu experiența trecutului şi aşteptarea de viitor ar putea să rezulte următoarele situații: o bună apreciere a prezentului poate să însemne o imagine negativă despre trecut, considerat depăşit, sau pozitivă în cazul în care nimic nu pare că s-a schimbat. În ceea ce priveşte viitorul o percepție pozitivă a prezentului poate genera o imagine pozitivă ca expresie a speranței netulburate care domină subiectiv. Orice minare a sensului subiectiv al prezentului va avea ca reflex o mai bună evaluare a trecutului şi o imagine mai puțin bună a viitorului.

Mai există şi posibilitatea ca prezentul resimțit ca o stare frustrantă să se proiecteze într-un viitor optimist. În această situație viitorul devine sfera capabilă să înglobeze elementele cognitive disonante generate de prezent şi să rezolve astfel sentimental de frustrare.

Astfel că percepția schimbării nu este decât reflexul situației construite subiectiv a prezentului asupra lumilor concepute ale trecutului şi viitorului.

Dimensiunea lumii prezente, care conturează aşezarea omului în lumea sa, este puternic implicată în construirea imaginii subiective a prezentului, care porneşte tocmai de la perceperea afectivă a sinelui ca raport între interior şi exterior.

Starea de integrare-alienare este de fapt expresia gradului de structurare a personalității şi prin chiar aceasta a gradului de integrare în lume. Este evident că starea de alienare, sinonimă între anumite limite cu un anumit nivel al dependenței față de exterior, este şi o expresie a neintegrării.

Prin urmare este de conceput că o personalitate capabilă de a se conține are simultan sentimentul unei bune trăiri a prezentului, legată de puterea de a se ridica deasupra împrejurărilor, fie ele oameni sau situații.

Ancheta care a avut ca scop realizarea unei diagnoze a calității vieții a angajat pe subiecți, prin răspunsurile lor, într-un efort de proiectare a propriilor lor individualități.

Analiza răspunsurilor la întrebarea destinată să ne lămurească caracteristicile “lumii prezente” ne ajută să cunoaştem în acelaşi timp şi poziția subiectului în cadrul ei.

Aşadar, după experiența lor, subiecții au stabilit următoarele caracteristici pentru lumea prezentă:

- individualism;
- neîncredere în ceilalți oameni;

dar şi,

- permisivitatea mediului social față de încercările de realizare ale individului;
- comprehensivitatea (în raport cu viața);
- capacitatea oamenilor de a se schimba;
- capacitatea omului de a schimba lumea;
- utilitatea vieții;
- evoluția evenimentelor spre bine.

Tabelul nr. 1

- % -

	Ade-vărat	**Parțial ade-vărat**	**Inde-cis**	**Parțial ade-vărat**	**Ade-vărat**	
Oamenii se preocupă de propriile lor interese	32,3	23,9	13,8	20,7	9,0	Sunt mulți oameni care se gândesc şi la ceilalți, nu numai la ei
Nu poți avea încredere în ceilalți oameni	18,6	30,1	18,1	27,4	5,6	Poți avea încredere în ceilalți oameni
Adesea nu pot realiza ceea ce doresc pentru că evenimentele îmi sunt potrivnice	13,8	23,9	20,0	27,1	1 5,0	Când îmi propun un lucru reuşesc să-l realizez
Viața este atât de complicată încât nu poți să o înțelegi	10,6	15,7	18,5	27,2	27,5	Dacă faci un efort poți înțelege de ce lucrurile se petrec aşa cum se petrec
Oamenii nu pot fi schimbați	9,2	12,5	13,2	31,9	33,0	Oamenii pot fi schimbați cu răbdare şi tact
Experiența arată că nu este bine să ridici unele probleme datorită consecințelor neplăcute	13,0	15,4	19,0	27,3	25,0	Cei care pun deschis problemele şi luptă pentru soluționarea lor reuşesc până la urmă
Oamenii nu pot schimba nimic din cursul evenimentelor	5,7	9,8	13,5	28,0	42,7	Oamenii pot contribui la schimbarea cursului evenimentelor

	Ade-vărat	Parțial ade-vărat	Inde-cis	Parțial ade-vărat	Ade-vărat	
Am sentimentul că ceea ce fac nu are niciun sens	3,6	8,3	15,4	25,8	46,6	Am sentimental că ceea ce fac este util
Lucrurile par să meargă din ce în ce mai prost - nu pare să fie nicio schimbare în bine	8,7	11,7	18,1	30,9	30,2	Lucrurile evoluează până la urmă într-o direcție bună

Față de această structură a răspunsurilor valabile pentru întregul eşantion remarcăm următoarele diferențieri ale unor categorii de subiecți.

Bărbații sunt mai puțin încrezători în capacitatea omului de a înțelege lumea decât femeile, favorizate poate de darul empatiei.

Țăranii manifestă opiniile cel mai bine individualizate în raport cu întregul eșantion. Ei sunt mai încrezători în oameni, chiar dacă îi consideră mai greu de schimbat. Nu cred în mare măsură în capacitatea omului de a schimba cursul evenimentelor, făcând poate apropierea cu procesul agricol în care singura atitudine demnă de un om este aceea de înțelegere şi urmare a proceselor naturii. Atitudinea țăranului în fața lumii, dată de o adâncă înțelepciune, este similară cu atitudinea în fața naturii şi speră în mai mult bine.

Funcționarii resimt dependența față de mediul predilect prin teama consecințelor ce ar putea decurge din “ridicarea unor probleme” şi simt că evenimentele le sunt potrivnice, iar oamenii nu pot fi schimbați.

Intelectualii cred mai mult în oameni, cu toate că se îndoiesc de posibilitatea de a-i schimba.

Muncitorii şi tehnicienii speră că lumea va fi mai bună deşi nu o pot înțelege şi se resimt de pe urma potrivniciei evenimentelor.

Locuitorii din rural manifestă o stare de înțelegere bună cu tentă sceptică, singura care-i deosebeşte de orăşeni. Aceştia din urmă sunt mai stenici, sau poate mai obişnuiți cu dinamica punerii problemelor, a nevoii de schimbare şi a condițiilor de înțelegere a situației în viață.

La tineri, tipic, mediul este ostil dar există curajul de a înfrunta lumea.

Diagnosticarea percepției schimbării a avut ca elemente cele două proiecții ale prezentului spre trecut şi viitor. Subiecții au avut prilejui să realizeze o evaluare a prezentului gândindu-se într-o primă etapă: cum stăteau lucrurile acum zece ani în raport cu prezentul.

Prezentăm structura răspunsurilor pentru întreg eşantionul în tabelul nr. 2.

Tabelul nr. 2

- % -

	1	2	3	
O lume mai ameninţată de război	31,3	34,0	33,9	O lume mai sigură, mai paşnică
Inegalităţi economice mai accentuate	39,4	33,9	26,1	Egalitate economică mai mare între oameni
Incorectitudine mai mare în societate	47,9	30,8	20,3	Corectitudine mai mare în societate
Control mai scăzut al fiecăruia asupra treburilor publice	51,1	28,4	19,2	Control mai mare
Oameni mai nefericiţi	43,2	35,8	20,3	Oameni mai fericiţi

Pentru interpretarea răspunsurilor am luat în considerare frecvenţele relative maxime cu care au fost apreciate stările de lucruri glisând dinspre trecut spre prezent.

Situaţia prezentului faţă de trecut, descrisă după cinci dimensiuni ale lumii, este următoarea.

- în prezent lumea este la fel de ameninţată de război ca şi în trecut;
- inegalităţile economie sunt mai puţin accentuate;
- incorectitudinea este mai mică;
- controlul este mai ridicat;
- oamenii sunt mai puţin nefericiţi.

Ca să vedem cât de stabilă poate fi această imagine despre prezent şi să reevaluăm realmente prezentul am însumat frecvenţele mai mici ale răspunsurilor care exprimă neutralitate faţă de problema pusă şi o apreciere mai bună a trecutului. Obţinem astfel o puternică tulburare a imaginii prezentului, o expresie difuză a incertitudinii care ar putea să însemne “lucrurile nu s-au prea schimbat ba chiar se pare că se putea mai bine în trecut”.

Din această perspectivă prezentul luminat de speranţa de mai bine, ni se pare neconsolidat în sufletele oamenilor, care manifestă tendinţe de refugiere într-un trecut oricum depăşit şi, prin aceasta, mai lipsit de pericole ca oricare timp.

Răspunsurile bărbaților cuprinşi în eşantion reproduc întocmai structura răspunsurilor pozitive, aşa cum am detaliat deja. În contrapondere, puțin mai accentuată se manifestă incertitudinea prezentului în răspunsurile părții feminine a eşantionului. Pentru femei este limpede că evenimentele recente cu aspecte agonale n-au trecut fără urme. Aşa se face că aproape jumătate dintre femei exprimă părerea că trecutul a fost o lume mai paşnică, mai sigură, chiar dacă mai plină de nedreptăți economice, incorectitudine, control scăzut şi oameni nefericiți.

În ceea ce priveşte vârsta, cu excepția populației de peste 50 de ani, toate grupele se văd marcate de aceleaşi aspecte "războinice" ale lumii prezente, menționând cu o frecvență susținut mai mare că vremurile trecute au fost mai paşnice.

În rest o apreciere unanimă a prezentului mai bun față de trecut, minată de aceeaşi dispersare în incertitudine.

Legate de statutul profesional, răspunsurile la aceeaşi întrebare exprimă o poziție relativ similară pentru categoriile funcționari, intelectuali, cu o doză mare de neîncredere în prezent pentru aproape trei sferturi din numărul de subiecți, cu accent pe inegalitatea economică şi nefericire.

Muncitorii apreciază mai bine prezentul decât intelectualii şi funcționarii, la fel şi țăranii, cu specificarea faptului că valorile luate de frecvențele relative maxime ale răspunsurilor favorabile sunt cele mai mari pentru țărani care se situează prin aceasta cel mai bine în relativismul prezentului.

O mare anxiozitate se manifestă la populația urbană față de cea rurală, exprimată prin oroarea de război, care impregnează prezentul, şi accentul pus pe nefericirea oamenilor.

Răspunzând la solicitarea: gândiți-vă acum cum va arăta lumea peste 10 ani în raport cu prezentul, subiecții anchetei au proiectat prezentul în viitor.

Iată cum se structurează răspunsurile la această întrebare:

Tabelul nr. 3

- % -

	1	2	3	
O lume mai amenințată de război	28,4	27,5	43,9	O lume mai sigură, mai paşnică
Inegalități economice mai accentuate	42,4	26,3	30,6	Egalitate economică mai mare între oameni
Incorectitudine mai mare în societate	29,9	34,7	39,6	Corectitudine mai mare în societate

	1	2	3	
Control mai scăzut al fiecăruia asupra treburilor publice	21,1	31,2	46,6	Control mai mare
Oameni mai nefericiți	17,5	36,1	45,8	Oameni mai fericiți

Gândul cel mai neliniştitor se proiectează pregnant în acea tendință generală de a accepta că în viitor inegalitățile economice se vor accentua. Se dovedeşte că celelalte trăsături, spre o reducere a disonanței, caută a se atenua în viitor; adică lumea va fi mai corectă, mai paşnică, va beneficia de mai mult control şi oamenii vor fi mai fericiți.

O singură categorie scapă acestei disonanțe: este vorba despre țărani şi în.general acea parte a populației anchetei care locuieşte în rural.

Punem acest fapt pe seama percepției stratificării sociale specifice pentru fiecare mediu de rezidență urban şi rural şi pe proiectarea lor în viitor. În timp ce în mediile cu multe trepte în prezent se vede augmentată în viitor, nediferențierea socială a mediului rural nu creează prin proiecție nicio nelinişte.

În concluzie putem afirma că în percepția schimbării se remarcă un puternic impact al situației prezente, caracteristice unei epoci de tranziție în care coexistă pentru toți oamenii neliniştea cu speranța, dar suntem în măsură să apreciem că la momentul anchetei speranța era mai puternică.

Din acest punct de vedere, semnificația momentului pentru populația anchetei este pozitivă, fiind un reflex puternic al amplelor evenimente care i-au premers.

Este bine reliefat de către răspunsurile care descriu dimensiunea lumii prezente faptul că cele mai defavorabile se referă la două aspecte ale acestei lumi care descriu conținutul unor relații interpersonale (oamenii se ocupă numai de propriile lor interese şi nu poți să ai încredere în oameni).

Atitudinea implicată de aceste două categorii de răspunsuri este net detaşată de o alta care se referă la situații sociale mai generale ca: “evenimentele îmi sunt potrivnice” sau “nu pot schimba cursul evenimentelor” dominată de un optimism majoritar.

Răspunsul “oamenii nu se ocupă decât de propriile interese” reflectă insatisfacția pentru o relație interpersonală în care participarea se relevă parțială din punctul de vedere al celuilalt. Întregind imaginea, cel de al doilea răspuns “nu poți avea încredere în celălalt” dă expresie incapacității proprii de participare plenară. Relația interpersonală apare alienată. Percepția aproapelui exprimă un oarecare gol care înconjoară ființa, dincolo

de care se poate să fie ceva bun, lucru care reiese din răspunsurile la celelalte aspecte ale lumii, raportarea la evenimente, sensul vieții etc.

Mai rămâne deci, pentru fiecare, speranța în realizarea principiului general al societății şi credința că astfel lucrurile pot merge spre bine.

5.2. Satisfacție/insatisfacție în viață

Analiza aspectelor legate de satisfacție şi insatisfacție presupune abordarea lor în cadrul oferit da teoria nevoilor şi motivației umane.

Curentul umanist subliniază faptul că, în general, viața oamenilor este dominată de nevoia generală de actualizare, de realizare a unor obiective de afirmare a personalității, mai mult decât de nevoile unui simplu echilibru cu mediul înconjurător, generator în multe circumstanțe de frustrare. Satisfacțiile şi insatisfacțiile apar ca rezultate ale unui efort de dezvoltare umană, dincolo de încercările permanente de depăşire a frustrărilor mărunte ce pot apare la tot pasul.

Din acest punct de vedere cele opt componente ale satisfacției cu care au fost confruntați subiecții anchetei reprezintă complexe de nevoi, aşa cum se întâlnesc ele în viață: profesia, locul de muncă, modul de petrecere a timpului liber, viața de familie, veniturile, viața politică, viața de zi cu zi, realizările în viață. Ele încorporează atât nevoile de bază ale existenței fizice, securitate, apartenență, cât şi nevoi superioare legate de stima de sine şi autorealizare.

Structura răspunsurilor (pentru eşantionul total) este prezentată în tabelul nr. 1.

Tabelul nr. 1

Nivelul satisfacției (N = 2050)

- % -

Domeniu	Foarte puțin	Puțin	Nici mult, nici puțin	Mult	Foarte mult
Profesia	4,8	11,3	36,6	33,9	13,0
Locul de muncă	5,1	14,2	35,4	30,7	10,7
Mod de petrecere a timpului liber	14,0	23,2	37,5	18,2	3,6
Viața de familie	2,6	5,7	23,2	42,0	23,1
Veniturile	10,6	21,3	48,9	14,0	3,4

Domeniu	Foarte puțin	Puțin	Nici mult, nici puțin	Mult	Foarte mult
Viața politică	19,8	26,9	34,3	12,4	4,2
Viața de zi cu zi	5,6	16,0	47,4	26,2	4,2
Realizările în viată	5,9	15,4	44,0	26,5	7,9

Ceea ce remarcăm este valoarea relativ scăzută a răspunsurilor de "foarte puțin" față de celelalte, ceea ce sugerează disponibilitatea populației la nevoile superioare (conform teoriei lui Maslow).

Între toate sursele de satisfacție/insatisfacție, cea care focalizează circa jumătate din populația anchetei, veniturile realizează cea mai echilibrată îmbinare de nevoi umane, fiind în acelaşi timp expresia percutantă a modului social de existență şi recunoaştere.

Dincolo de această valoare focar, populația anchetei se află în situația de a-şi exprima insatisfacția față de veniturile pe care le obține, mai mult decât satisfacția de pe urma acestora.

Bărbații sunt mai mulțumiți de veniturile lor decât femeile. Cei mai nemulțumiți de veniturile obținute sunt între categoriale profesionale funcționarii, iar în ceea ce priveşte categoriile de vârstă, persoanele între 25 şi 30 ani.

Satisfacția privind veniturile obținute din muncă îi situează pe țărani pe primul loc între categoriile profesionale. Între categoriile de vârstă, satisfacția în raport cu veniturile creşte o dată cu înaintarea în ani. Concluzia acestei structuri induce ideea că veniturile reprezintă una din motivațiile cele mai vii care animă populația pe toată durata vieții active.

În cea mai mare măsură, populația anchetei este nemulțumită de viața politică. Am putea considera chiar că aceasta este cea mai mare sursă de insatisfacție atât pentru bărbați cât şi pentru femei.

Cea mai mare satisfacție o aduce subiecților viața de familie. Aflată între doi poli ai structurii sociale, familia şi colectivitatea în ansamblul său, populația anchetei exprimă precumpănirea satisfacției personale față de cea socială, caracterul de tampon al familiei pentru puternicele insatisfacții provocate de un mediu social în general ostil.

În ceea ce priveşte tendința de actualizare pe care o exprimă în cea mai mare măsură componenta "realizări personale de până la momentul anchetei" se relevă acelaşi nivel mijlociu, predominând totuşi tendința spre satisfacție.

Bărbații manifestă mult mai multă ambiție din punctul de vedere al realizărilor propriei lor existențe, fapt pe care îl decelăm atât în nemulțumirea mai accentuată față de cea exprimată de eşantionul feminin, dar şi în procentul mai consistent al bărbaților care se consideră mulțumiți cu rezultatele lor în comparație cu femeile.

Din punctul de vedere al mediului de rezidență, populația din rural se situează înaintea celei din urban, în ceea ce priveşte satisfacția ce decurge din realizările vieții, fapt datorat probabil țăranilor, care, între categoriile profesionale, sunt de asemenea cei mai satisfăcuți de cele obținute în decursul existenței.

Căutând să decelăm care dintre dimensiuni vor avea cea mai însemnată contribuție la realizarea satisfacției, aşa cum se prezintă aceasta în răspunsurile populației anchetate, concluzionăm că în ordinea priorităților, după viața de familie se situează locul de muncă. Aceasta este o caracteristică a unei populații care trăieşte într-un mediu social în care se pune un accent deosebit pe producție şi-l lipseşte pe om de alte compensații.

O atenție deosebită suscită răspunsurile privitoare la viața de zi cu zi, dând ceea ce ar însemna satisfacția generală: circa jumătate din populația care răspunde la anchetă îşi acceptă existența cu moderație, luând viața la modul natural, dincolo de bine şi rău.

Cei mai mulțumiți de viața lor de zi cu zi sunt țăranii, iar cei mai nemulțumiți sunt funcționarii.

Semnificativă poate fi şi proporția apropiată a celor care indică un nivel scăzut de insatisfacție în raport cu locul de muncă, viața de zi cu zi, şi ceea ce au realizat în viață (în jurul valorii 5), ceea ce întăreşte importanța locului de muncă în realizarea personală a indivizilor (anexa nr. 15)

Prezentând sub o formă mai concentrată aceleaşi aspecte ale satisfacției şi insatisfacției față de propria viață, între valorile privind frecvența momentelor de bucurie şi mulțumire şi respectiv insatisfacții şi necazuri, au conturat următoarea structură:

	Foarte rare	**Rare**	**Nici dese, nici rare**	**Dese**	**Foarte rare**
Momentele de bucurie şi mulțumire în viață	5,0	21,6	58,6	12,8	1,9
Momentele de insatisfacție şi necazuri	3,3	26,0	48,9	17,7	4,0

Un optimism moderat, am putea spune că este semnificația. concentrată în datele prezentate mai sus.

Ponderea cea mai mare a răspunsurilor o dețin valorile mijlocii. Este ca şi cum răspunsurile s-ar formula: “există şi bucurii, există şi necazuri”.

Se relevă prin aceasta acelaşi aspect al vieții ca valoare în sine, care nu necesită neapărat densitate de evenimente.

Viața este descrisă de viziunea subiectivă, aşa cum rezultă ea din tabelul de mai sus, ca o curgere, un proces mai degrabă decât o suită de momente semnificative.

Rezultatele relevă în mod îmbucurător o adâncime de atitudine umană exprimată pregnant. Este vorba despre faptul că experiențele de vârf, care au o influență covârşitoare asupra evoluției personalității, nu se însoțesc în mod obişnuit cu sentimente de satisfacție sau insatisfacție, ci cu o trăire mai profundă de unitate a existenței proprii (anexa nr. 16).

III. ANALIZA COMPARATIVĂ A CALITĂȚII VIEȚII

Studiul consacrat diferitelor componente ale calității vieții a fost în măsură să releve o serie de aspecte ce le caracterizează pe flecare în parte, fie aceste elemente de natură obiectivă, fie percepții, evaluări sau stări de satisfacție/insatisfacție.

De această dată ne propunem să elaborăm o perspectiva comparativă asupra calității vieții în România, aşa cum rezultă aceasta din ancheta desfăşurată în lunile mai-iunie 1990. Modelul de analiză este constituit din 26 de indicatori, urmărindu-se a fi reprezentate toate componentele calității vieții. Au fost reținuți 21 de indicatori de percepție privind: starea de sănătate, frecvența momentelor de bucurie în viață, securitatea personală, relațiile din familie şi cu vecinii, mediul ambiant şi confortul locuinței, administrarea localităților, veniturile gospodăriei familiale, aprovizionarea cu mărfuri alimentare şi nealimentare, prestările de servicii, instituțiile publice, drepturile omului, conducerea societății, posibilitățile de recreere şi de petrecere a timpului liber; un indicator de satisfacție față de viața de zi cu zi; patru indicatori prin care se exprimă eventualele temeri ale populației în legătură cu şomajul, conflictele sociale, securitatea personală şi creşterea prețurilor.

În prezentarea rezultatelor demersului comparativ vor fi evidențiate două planuri: o primă perspectivă se realizează prin comparațiile între diferitele domenii (indicatori) ale (ai) calității vieții, a doua perspectivă constă în compararea datelor ce caracterizează grupuri de populație, constituite după criterii demografice, rezidențiale şi ocupaționale, în privința diagnozei calității vieții. Informațiile se referă la 14 grupuri de populație: bărbați, femei, tineri, adulți, vârstnici; rural, urban, țărani, muncitori, funcționari cu studii medii, tehnicieni, cadre cu studii superioare, pensionari, casnice.

Analiza informațiilor prezentate în tabelul conținând elementele de diagnoză a calității vieții pentru ansamblul eşantionului permite delimitarea unor grupări de indicatori în funcție de aprecierile emise de subiecți. Pentru uşurința comparației au fost introduse trei niveluri valorice: înalt, mediu şi scăzut, deşi inițial datele au fost culese pe scale de câte 5, 4 sau 3 grade de intensitate. Rezultatele conduc la constituirea a şase grupări în ceea ce priveşte aprecierea calității vieții: trei astfel de grupări se referă la obținerea de frecvențe majoritare la câte unul din cele trei niveluri valorice; a patra grupare provine din repartiția cvasiegală a frecvențelor pe nivelurile valorice;

iar celelalte două sunt compuse din tendințele spre una din extreme (mediu-înalt şi, respectiv, mediu-scăzut).

Gruparea indicatorilor şi frecvențelor care dau clasificarea, pornind de la datele prezentate în tabel se prezintă astfel:

a) şase elemente percepute preponderent pozitiv, (cu peste 50% din frecvențe la nivelul valoric "înalt"): relațiile cu vecinii (84,7%), confortul locuinței (71,1%), localitatea (69,7%), relațiile de familie (65,1%), starea de sănătate (63,0%), mediul ambiant (53,8%);
b) şapte elemente percepute la nivelul mediu spre "înalt": condițiile de muncă (însumarea celor două niveluri conduce la o valoare de 82,6%), teama scăzută față de şomaj (80,9%), conducerea societății (79,9%), satisfacția față de viața de zi cu zi (77,8%), asistența sanitară (75,5%), aprovizionarea cu bunuri alimentare (72,9%), învățământul (70,7%);
c) un element perceput preponderent (58,6%) la nivel mediu: frecvența momentelor de bucurie în viață;
d) două elemente percepute cu valori relativ egal distribuite, câte o treime pe cele 3 niveluri valorice: administrarea localităților, securitatea personală;
e) şase elemente percepute la nivelul mediu spre scăzut: respectarea drepturilor cetățenești (69,9%), instituțiile publice (71,9%), transportul în comun (72,6%), posibilitățile de petrecere a timpului liber (74,7%), teama pentru securitatea personală (77,3%) şi pentru izbucnirea de conflicte sociale (79,1%);
f) patru elemente percepute preponderent negativ: prestările de serviciu (51,2%), aprovizionarea cu bunuri nealimentare (57,2%), teama de creşterea prețurilor (63,3%), veniturile gospodăriei familiale (63,6%).

Diagnoza calității vieții
Eşantion național (N = 2050)

- în procente -

Nr. crt.	Indicatori	Nivel			Non-răspuns
		Înalt	Mediu	Scăzut	
1.	Starea de sănătate	63,0	28,7	8,1	0,2
2.	Frecvența momentelor de bucurie în viață	14,7	58,6	26,6	0,1
3.	Securitatea personală	29,0	36,0	33,4	1,6
4.	Relațiile din familie	65,1	23,2	8,3	3,4

Nr. crt.	Indicatori	Nivel			Non-răspuns
		Înalt	Mediu	Scăzut	
5.	Mediul ambiant	53,8	27,4	17,6	1,2
6.	Localitatea	69,7	24,2	5,2	0,9
7.	Administrarea localității	30,5	37,8	30,4	1,3
8.	Transportul în comun	23,1	27,9	44,7	4,3
9.	Locuința	71,1	20,7	7,5	0,7
10.	Condițiile de muncă	46,5	36,1	15,5	1,9
11.	Veniturile gospodăriei	4,4	30,7	63,6	1,3
12.	Relațiile cu vecinii	84,7	12,2	1,8	1,3
13.	Aprovizionarea cu bunuri alimentare	37,1	35,8	26,5	0,6
14.	Aprovizionarea cu bunuri nealimentare	15,5	26,5	57,2	0,8
15.	Prestările de servicii	15,5	30,5	51,2	2,8
16.	Asistență sanitară	42,1	33,3	23,4	1,2
17.	Calitatea învățământului	44,5	26,2	12,8	16,5
18.	Instituțiile publice	24,9	41,8	30,1	3,2
19	Respectarea drepturilor cetățenești	27,8	40,8	29,1	2.3
20.	Conducerea societății	41,1	38,8	18,6	1,5
21.	Posibilități de petrecere a timpului liber	21,8	37,5	37,2	3,5
22.	Satisfacția față de viața de zi cu zi	30,4	47.4	21,6	0,6
	Temeri în legătură cu:	**Nu**	**Puțin**	**Mult**	
23.	Șomaj	48,1	32,8	15,8	3,3
24.	Conflicte sociale	18,7	40,9	38,2	2,0
25.	Securitatea personală	20,6	41,6	35,7	2,1
26.	Creșterea prețurilor	7,7	27,7	63,3	1,3

Listarea ierarhizată a celor 26 elemente ale calității vieții prilejuiește remarca potrivit căreia jumătate din ele se situează în zona critică (ultimele patru grupări), dintre care, unele sunt de importanță deosebită pentru nivelul de trai: veniturile scăzute ale gospodăriei familiale, asociate cu teama de creștere a prețurilor, lipsa mărfurilor nealimentare, calitatea slabă a serviciilor, transportul în comun; iar altele se referă la mediul social și politic: funcționarea instituțiilor publice, respectarea drepturilor cetățenești, teama de conflicte sociale și pentru securitatea personală.

Extinderea analizei la nivelul celor 14 grupuri de populație constituite după criterii demografice, rezidențiale și profesionale conduce la constatarea unor similitudini puternice în ceea ce privește pozițiile indicatorilor;

a) 3 din cei 6 indicatori evaluați preponderent pozitiv pe ansamblul eşantionului (relațiile de familie, relațiile cu vecinii şi confortul locuinței) se situează la acelaşi nivel înalt la toate cele 14 grupe de populație, iar ceilalți 3 au între 11 şi 13 astfel de prezențe, restul (localitatea, mediul ambiant, starea de sănătate) regăsindu-se la nivelul imediat următor (mediu-înalt);
b) din cei patru indicatori aflați la cel mai scăzut nivel, unul (aprovizionarea cu bunuri nealimentare) se menține pe aceeaşi poziție pentru toate cele 14 categorii de populație, doi (veniturile şi teama de creşterea prețurilor) au 13 prezențe la nivelul "scăzut" şi câte o prezență la nivelul ierarhic următor (mediu-scăzut), al patrulea indicator (prestările de servicii) are 9 prezențe la nivelul scăzut şi 5 la nivelul mediu-scăzut;
c) pe lângă indicatorii nominalizați inițial (prin analiza frecvențelor pe ansamblul eşantionului), la grupurile externe mai apar şi alții cu valori majoritare la anumite grupuri de populație. La nivelul *înalt* se înscriu şi lipsa temerilor în legătură cu şomajul (6 prezențe), asistența asaltară şi condițiile de muncă (câte 6 prezențe), percepția calității conducerii societății (2 prezențe), calitatea învățământului (o prezență).

De asemenea, la nivelul, "scăzut" mai apar "posibilitățile de petrecere a timpului liber" (4 prezențe), iar alte 9 se situează la nivelul ierarhic următor: transportul în comun (3 prezențe) şi 8 la nivelul ierarhic următor: satisfacția față de viața de zi cu zi şi calitatea învățământului (cu câte o prezență, ultimul indicator fiind şi singurul care apare cu câte o prezență la cele două extreme, aprecierea pozitivă realizând-o căsniciile, iar cea negativă se întâlneşte la tehnicieni).

Profilul diagnozei calității vieții, diferențiat pe grupurile de populație considerate în funcție de sex, vârstă, rezidență şi profesie, aduce în atenție elemente suplimentare.

Profilul diagnozei calității vieții

TOTAL _____ a) Bărbați_____
b) Femei_ _ _ _ _

Nr. crt.	Indicatori	Nivel				
		Scăzut	Mediu-scăzut	Mediu	Înalt-mediu	Înalt
1.	Starea de sănătate					
2.	Frecvența momentelor de bucurie în viață					
3.	Securitatea personală					
4.	Relațiile de familie					
5.	Mediul ambiant					
6.	Localitatea					
7.	Administrarea localității					
8.	Transportul în comun					
9.	Locuința					
10.	Condițiile de muncă					
11.	Veniturile gospodăriei					
12.	Relațiile cu vecinii					
13.	Aprovizionarea cu bunuri alimentare					
14.	Aprovizionarea cu bunuri nealimentare					
15.	Prestările de servicii					
16.	Asistență sanitară					
17.	Calitatea învățământului					
18.	Instituțiile publice					
19.	Respectarea drepturilor cetățenești					
20.	Conducerea societății					
21.	Posibilități de petrecere a timpului liber					
22.	Satisfacția fața de viața de zi cu zi					
	Temeri în legătură cu:					
23.	Șomaj					
24.	Conflicte sociale					
25.	Securitatea personală					
26.	Creșterea prețurilor					

Profilul diagnozei calității vieții

TOTAL _____ a) Tineri_____
b) Adulți_ _ _ _ _
c) Vârstnici_ _ _ _

Nr. crt.	Indicatori	Nivel				
		Scăzut	Mediu-scăzut	Mediu	Înalt-mediu	Înalt
1.	Starea de sănătate					
2.	Frecvența momentelor de bucurie în viață					
3.	Securitatea personală					
4.	Relațiile de familie					
5.	Mediul ambiant					
6.	Localitatea					
7.	Administrarea localității					
8.	Transportul în comun					
9.	Locuința					
10.	Condițiile de muncă					
11.	Veniturile gospodăriei					
12.	Relațiile cu vecinii					
13.	Aprovizionarea cu bunuri alimentare					
14.	Aprovizionarea cu bunuri nealimentare					
15.	Prestările de servicii					
16.	Asistență sanitară					
17.	Calitatea învățământului					
18.	Instituțiile publice					
19.	Respectarea drepturilor cetățenești					
20.	Conducerea societății					
21.	Posibilități de petrecere a timpului liber					
22.	Satisfacția fața de viața de zi cu zi					
	Temeri în legătură cu:					
23.	Șomaj					
24.	Conflicte sociale					
25.	Securitatea personală					
26.	Creșterea prețurilor					

Profilul diagnozei calității vieții

TOTAL _____ a) Urban_____
b) Rural _ _ _ _ _

Nr. crt.	Indicatori	Nivel				
		Scăzut	Mediu-scăzut	Mediu	Înalt-mediu	Înalt
1.	Starea de sănătate					
2.	Frecvența momentelor de bucurie în viață					
3.	Securitatea personală					
4.	Relațiile de familie					
5.	Mediul ambiant					
6.	Localitatea					
7.	Administrarea localității					
8.	Transportul în comun					
9.	Locuința					
10.	Condițiile de muncă					
11.	Veniturile gospodăriei					
12.	Relațiile cu vecinii					
13.	Aprovizionarea cu bunuri alimentare					
14.	Aprovizionarea cu bunuri nealimentare					
15.	Prestările de servicii					
16.	Asistență sanitară					
17.	Calitatea învățământului					
18.	Instituțiile publice					
19.	Respectarea drepturilor cetățenești					
20.	Conducerea societății					
21.	Posibilități de petrecere a timpului liber					
22.	Satisfacția fața de viața de zi cu zi					
	Temeri în legătură cu:					
23.	Șomaj					
24.	Conflicte sociale					
25.	Securitatea personală					
26.	Creșterea prețurilor					

Profilul diagnozei calității vieții

TOTAL_____ a) Țărani_____
b) Muncitori_ _ _ _ _ _
c) Funcționari_ _ _ _ _ _
d) Tehnicieni_ _ _ _ _ _ _ _
e) Cadre cu studii superioare

Nr. crt.	Indicatori	Nivel				
		Scăzut	Mediu-scăzut	Mediu	Înalt-mediu	Înalt
1.	Starea de sănătate					
2.	Frecvența momentelor de bucurie în viață					
3.	Securitatea personală					
4.	Relațiile de familie					
5.	Mediul ambiant					
6.	Localitatea					
7.	Administrarea localității					
8.	Transportul în comun					
9.	Locuința					
10.	Condițiile de muncă					
11.	Veniturile gospodăriei					
12.	Relațiile cu vecinii					
13.	Aprovizionarea cu bunuri alimentare					
14.	Aprovizionarea cu bunuri nealimentare					
15.	Prestările de servicii					
16.	Asistență sanitară					
17.	Calitatea învățământului					
18.	Instituțiile publice					
19.	Respectarea drepturilor cetățenești					
20.	Conducerea societății					
21.	Posibilități de petrecere a timpului liber					
22.	Satisfacția fața de viața de zi cu zi					
	Temeri în legătură cu:					
23.	Șomaj					
24.	Conflicte sociale					
25.	Securitatea personală					
26.	Creșterea prețurilor					

Profilul diagnozei calității vieții

TOTAL _____ a) Pensionari_____
b) Casnice_ _ _ _ _ _

Nr. crt.	Indicatori	Nivel				
		Scăzut	Mediu-scăzut	Mediu	Înalt-mediu	Înalt
1.	Starea de sănătate					
2.	Frecvența momentelor de bucurie în viață					
3.	Securitatea personală					
4.	Relațiile de familie					
5.	Mediul ambiant					
6.	Localitatea					
7.	Administrarea localității					
8.	Transportul în comun					
9.	Locuința					
10.	Condițiile de muncă					
11.	Veniturile gospodăriei					
12.	Relațiile cu vecinii					
13.	Aprovizionarea cu bunuri alimentare					
14.	Aprovizionarea cu bunuri nealimentare					
15.	Prestările de servicii					
16.	Asistență sanitară					
17.	Calitatea învățământului					
18.	Instituțiile publice					
19.	Respectarea drepturilor cetățenești					
20.	Conducerea societății					
21.	Posibilități de petrecere a timpului liber					
22.	Satisfacția fața de viața de zi cu zi					
	Temeri în legătură cu:					
23.	Șomaj					
24.	Conflicte sociale					
25.	Securitatea personală					
26.	Creșterea prețurilor					

a) *Sexul*

Profilurile diagnozei calității vieții întocmite pentru bărbați, respectiv pentru femei sunt aproape identice. În ambele cazuri, aceiaşi 6 indicatori de la eşantionul total (relațiile din familie nucleară şi de vecinătate, mediul ambiant, localitatea şi locuința) apar cu valori majoritare la nivelul “înalt”, după cum tot aşa stau lucrurile pentru nivelul “scăzut”, cu o singură

deosebire, femeile includ la acest nivel (pe lângă cei 4 indicatori comuni – veniturile gospodăriei şi temeri pentru creşterea preţurilor, aprovizionarea cu bunuri nealimentare şi prestările de servicii) şi posibilităţile de petrecere a timpului liber. Dealtfel, este sesizabilă o tendinţă de apreciere la nivel mai scăzut a calităţii vieţii de către femei, comparativ cu bărbaţii (13 indicatori situaţi preponderent la niveluri critice de către femeile din eşantion faţă de numai 11 indicatori în cazul bărbaţilor). Pe lângă indicatorii comuni cum sunt temerile pentru conflicte sociale şi pentru securitatea personală, transportul în comun, instituţiile publice, frecvenţa momentelor de mulţumire în viaţă, bărbaţii mai includ în zona critică şi nivelul satisfacţiei faţă de viaţa de zi cu zi, iar femeile includ aici nivelul respectării drepturilor cetăţeneşti şi gradul securităţii personale.

b) *Vârsta*

Grupările constituite în funcţie de *vârstă* se diferenţiază într-o măsură semnificativă în ceea ce priveşte profilul diagnozei calităţii vieţii. Dacă la poziţiile extreme predomină asemănările (regăsindu-se, cu mici excepţii, aceiaşi indicatori ca şi la eşantionul total), tinerii emit aprecieri mai critice în comparaţie cu celelalte grupări. Persoanele în vârstă de 18-30 de ani situează 14 indicatori cu valori majoritare la nivelul mediu, mediu-scăzut şi scăzut, faţă de 13 indicatori în cazul persoanelor în vârstă de 31-60 ani, şi numai 8 pentru populaţia în vârstă de peste 60 ani, diferenţele până la 26 regăsindu-se cu valori majoritare la nivelurile înalte de apreciere a calităţii vieţii. Cei 6 indicatori ce se înscriu suplimentar cu valori majoritare în zona critică pentru tineri (diferenţiindu-se de vârstnici) sunt: securitatea personală, administrarea localităţii, transportul în comun, instituţiile publice, respectarea drepturilor cetăţeneşti, teama de şomaj.

c) *Rezidenţa*

Pe *medii rezidenţiale*, profilurile diagnozei calităţii vieţii pun în evidenţă o apreciere mai favorabilă din partea locuitorilor din mediul rural, comparativ cu cei din mediul urban: locuitorii din rural situează 8 indicatori cu valori majoritare la cel mai înalt nivel al diagnozei, faţă de numai 5 indicatori în cazul populaţiei din urban; cel din urban situează 13 indicatori cu valori preponderente în zona critică, faţă de numai 8 cât revin la cei din rural. Elementele suplimentare care se situează în zona critică pentru populaţia din urban, comparativ cu cei din rural, sunt: securitatea personală, administrarea localităţii, transportul în comun, instituţiile publice, respectarea drepturilor cetăţeneşti, posibilităţi de petrecere a timpului liber.

d) *Profesia*

Criteriul *profesional* (s-au luat în considerare şi două grupuri de populaţie inactivă – pensionarii şi casnicele) introduce diferenţieri substanţiale între profilurile de diagnoză a calităţii vieţii. La nivelul cel mai înalt, valori majoritare au cinci indicatori (el se regăsesc şi la eşantionul total – relaţiile de familie, relaţiile cu vecinii, localitatea, locuinţa, starea de sănătate: câte şase indicatori se regăsesc pentru funcţionari şi pensionari; câte şapte pentru tehnicieni şi cadre cu studii superioare şi nu mai puţin de nouă indicatori atât pentru ţărani cât şi pentru casnice, fără a fi identitate de conţinut. Faţă de indicatorii ce se întâlnesc la eşantionul total, se mai pot regăsi la acest nivel cu valori majoritare lipsa temerilor pentru şomaj (ţărani, cadre cu studii superioare, casnice), conducerea societăţii (ţărani) asistenţa sanitară (ţărani, casnice), învăţământul (casnice), condiţiile de muncă (tehnicieni şi cadre cu stadii superioare). Dacă ţăranii situează cu valori majoritare în zone critice numai 7 indicatori, casnicele emit 12 astfel de aprecieri, pensionarii – 13, iar muncitorii, funcţionarii, tehnicienii şi cadrele cu studii superioare – câte 14 indicatori.

Aşa cum este de aşteptat, cei patru indicatori plasaţi la nivelul cel mai scăzut pe ansamblul eşantionului (veniturile, temeri pentru creşterea preţurilor, aprovizionarea cu mărfuri nealimentare, prestările de servicii) sunt plasaţi de fiecare grup în zona critică, în majoritatea cazurilor la nivelul cel mai scăzut. În plus, ca o particularitate, ţăranii includ tot în zona cea mai critică aprovizionarea cu produse alimentare, iar tehnicienii apreciază tot aşa calitatea învăţământului (singurele prezenţe în această zonă, dacă se iau în considerare toate cele 14 grupuri de populaţie şi eşantionul total). La acest nivel critic mai este situat şi transportul în comun de către 3 grupuri de populaţie şi anume funcţionarii, cadrele cu studii superioare, casnicele.

Deşi succinte, delimitările efectuate întăresc afirmaţia potrivit căreia din profilurile diagnozei calităţii vieţii pentru cele 14 grupuri de populaţie se degajă un înalt grad de consistenţă. Elementele care ţin de relaţiile de familie şi de vecinătate, de mediul ambiant, localitate şi confortul locuinţei sunt apreciate la un nivel mai înalt de către toate categoriile de populaţie, pe când aspectele referitoare la venituri, servicii, mai ales transportul şi aprovizionarea cu bunuri nealimentare, dar şi cele privind teama de conflicte sociale şi pentru securitatea personală, instituţiile publice sunt apreciate la niveluri mai scăzute. Aceste constante nu sunt însă în măsură să anuleze o serie de particularităţi structurate mai ales după criteriul profesional dar şi după criteriile rezidenţă, vârstă şi sex.

Înainte de a încheia aceste considerații se impun câteva precizări în legătură cu semnificația diagnozei calității vieții bazată pe percepțiile, aprecierile şi evaluările populației. Mai întâi însă să consemnăm câteva elemente de ordin principial.

Un prim aspect priveşte elementele de natură subiectivă, temerile, sentimentele de satisfacție, respectiv insatisfacție resimțite de populație. Acestea trebuie să fie luate ca atare, ele exprimând cel mai direct personalitatea subiecților, fiind o rezultantă a vieții lor, nemaifiind practic nevoie de un criteriu exterior de validare cu eventualele confirmări sau corecturi.

În schimb, aprecierile unor stări de natură obiectivă pot fi confruntate cu valorile absolute ale indicatorilor. Aşa se prezintă lucrurile cu multe din elementele avute de noi în vedere şi anume, nivelul veniturilor, confortul locuinței, nivelul prestațiilor de servicii, al asistenței sanitare, delincventa etc.

Nu trebuie pierdut din vedere faptul că semnificația unor indicatori obiectivi pentru calitatea vieții este dificil de atestat. Se poate întâmpla, aşa cum relevă numeroşi autori, ca de la un anumit nivel în sus un indicator pozitiv să înceapă să reflecte anumite elemente negative, răspunzătoare însă de creşterile valorice înregistrate. Apoi pentru multe elemente de ordin obiectiv datele nu sunt disponibile pentru cercetător.

Dacă datele respective există şi se dovedesc relevante, atunci asocierile se pot face fie în mod nemijlocit, cum a fost cazul analizelor privind relația dintre nivelul veniturilor, dotarea gospodăriei şi aprecierea acestora de către populația investigată, fie acestea se fac la nivel global, între starea generală existentă într-un domeniu şi aprecierea lor de către populație.

În fine, sunt şi situații pentru care, deşi foarte necesari, nu sunt elaborați încă indicatorii obiectivi, percepția acestor situații de către populație fiind singurul criteriu de judecată.

În toate cazurile însă când se analizează percepțiile, aprecierile şi judecățile populației se pot produce distorsiuni dacă nu se asigură reprezentativitatea cercetării, pentru că un aspect critic în general poate să nu se regăsească la toate persoanele, după cum un element în general pozitiv s-ar putea şi albă valori critice pentru anumite persoane.

Revenind la interpretarea rezultatelor obținute în cercetarea diagnozei calității vieții, vom reaminti mai întâi că s-a obținut un grad acceptabil de reprezentativitate a eşantionului, după principalele variabile demografice, rezidențiale şi ocupaționale, iar unele abateri de la structurile populației țării în vârstă de peste 18 ani se pot corecta prin analiza datelor pentru cele 14 grupuri de populație (suficient de numeroase) constituite după aceste criterii.

În ceea ce priveşte situaţiile constatate făcea următoarele remarci:

a) indicatorii calităţii vieţii plasaţi în zona critică provin, din toate cele trei tipuri definite anterior. Unii indicatori exprimă percepţii ale unor stări obiective ce pot fi atestate ca fiind critice prin valorile lor absolute. Este cazul nivelului scăzut al veniturilor pentru marea majoritate a populaţiei şi chiar lipsa de venituri pentru anumite categorii de populaţie vârstnică, handicapaţi etc. De asemenea, indicatorii obiectivi atestă precaritatea serviciilor pentru populaţie, a aprovizionării cu bunuri nealimentare, a transportului în comun, posibilităţile de petrecere a timpului liber. Perceperea acestor indicatori la un nivel scăzut de calitate a vieţii este deci consistentă cu situaţia de fapt care a cunoscut chiar o deteriorare în a doua jumătate, a anului 1990, comparativ cu primele luni ale anului, legat atât de liberalizarea preţurilor cât şi de penuria de mărfuri de pe piaţă. La aceasta se asociază, firesc, elementele care exprimă temerile faţă de creşterea preţurilor. Tot în zona critică se situau temerile faţă de eventualele conflicte sociale şi faţă de securitatea personală, satisfacţia faţă de viaţa de zi cu zi, dar şi aprecierile privind respectarea drepturilor cetăţeneşti, funcţionalitatea instituţiilor publice, administrarea localităţilor, frecvenţa momentelor de bucurie, cu anumite particularităţi în funcţie de grupurile de populaţie luate în considerare;

b) altfel stau însă lucrurile în ceea ce priveşte indicatorii percepuţi la un nivel înalt al calităţii vieţii. Dacă în legătură cu prezenţa la acest nivel a elementelor care exprimă relaţiile din familia nucleară sau cele cu vecinii nu apar aspecte deosebite, în schimb, aprecierea la nivel înalt a localităţii, a mediului ambiant şi a locuinţei poate ridica unele semne de întrebare, date fiind situaţiile reale critice din aceste domenii.

Tot la nivel înalt al calităţii vieţii sunt apreciate starea de sănătate şi asistenţa sanitară (unde sunt identificabile cu numeroase neajunsuri şi valori critice ale indicatorilor vitali cum ar fi mortalitatea generală, infantilă şi specifică – la grupele de populaţie adultă, precaritatea îngrijirilor medicale, lipsa medicamentelor etc.); calitatea învăţământului, condiţiile de muncă, aprovizionarea cu bunuri alimentare, conducerea societăţii (domenii în care nu s-ar putea susţine că nu se înregistrează şi multe neajunsuri).

Aici poate "funcţiona" atât nivelul modest al aşteptărilor şi eventualele abateri de la reprezentativitate, după cum explicaţia cred că o putem găsi şi în faptul că elementele respective sunt realmente la un nivel ceva mai înalt, din perspectiva calităţii vieţii, decât celelalte.

Pe ansamblu, rezultă un nivel scăzut al calităţii vieţii populaţiei României.

Anexe

Anexa nr. 1

Repartizarea subiecților din eșantion după principalele date socioocupaționale (procente)

1. Sexul			
- bărbați	53,8	- femei	46,2
2. Ocupația de bază			
- țărani	21,8	- intelectuali	14,9
- muncitori	39,2	- alte ocupații	2,0
- tehnicieni, maiștri	6,1	- pensionari	6,6
- funcționari	4,7	- casnice	4,7
3. Sectorul economic în care lucrează			
- public (de stat)	6,9	- particular	6,2
- cooperație	18,6	- nu e cazul	11,3
4. Domeniile de activitate			
- agricultură	29,7	- învățământ, cultură	5,5
- industrie	34,1	- cercetare, proiectare	1,4
- transport, telecomunicații	4,4	- sănătate	4,6
- comerț, turism	5,1	- altele	1,4
- construcții	2,5	- nu e cazul	11,3
5. Funcția			
- fără funcție de conducere	72,4	- în conducerea unității	4,3
- șef de echipă	7,9	- nu e cazul	11,3
- șef atelier, secție	3,1		
6. Pregătirea școlară			
- fără școală	1,7	- liceu	25,4
- școală generală neterminată	9,5	- școală postliceală	6,1
- școală generală	22,3	- studii superioare	16,9
- școală profesională	17,0	- altele	1,1
7. Locul de naștere			
- rural	69,2	- urban	30,8
8. Domiciliul actual			
- rural	38,7	- urban	57,6
- comună suburbană	3,7		

9. Vârsta			
- sub 30 ani	24,3	- peste 60 ani	9,0
- între 31-60 ani	66,7	x: vârsta medie	40,3 ani
10. Numărul mediu de copii în întreținere			1,3
11. Ocupația soției (soțului)			
- necăsătorit(ă)	17,0	- funcționar(ă)	10,3
- fără ocupație (casnică)	6,0	- intelectual(ă)	14,6
- țăran(că)	13,4	- altele	7,5
- muncitor (muncitoare)	31,2		

Anexa nr. 2

Venituri după modul de rezidență și statut socioocupațional

Nr. crt.	Eşantioane	Venit mediu pe gospodărie (lei lunar)	Venit mediu membru gospodărie (lei lunar)	Nr. mediu de persoane ocupate pe gospodărie	Nr. mediu persoane gospodărie
1.	Total	3.209,84	1.858,11	1,90	3,89
2.	Urban	3.460,50	2.337,74	1,80	3,64
3.	Rural	2.869,34	1.615,24	2,18	4,23
4.	Țărani	2.454,12	1.467,90	2,05	4,24
5.	Muncitori	3.353,72	1.799,89	2,01	3,91
6.	Tehnicieni, maiştri	4.300,67	2.304,40	2,05	4,22
7.	Funcționari	3.773,25	2.179,78	2,09	4,05
8.	Intelectuali	4.196,25	2.286,39	1,98	3,66
9.	Alte ocupații*	2.687,29	1.911,88	2,27	3,39
10.	Pensionari	3.042,37	2.144,85	0,74	2,66
11.	Casnice	868,96	1.471,04	1,04	4,11
12.	Sub 25 ani	2.718,74	1.942,59	2,18	3,50
13.	Sub 30 ani	2.876,13	1.914,55	2,10	3,51
14.	31-60 ani	3.412,37	1.838,11	1,94	4,16
15.	Peste 60 ani	2.605,78	1.853,78	1,01	2,85

* Numărul de subiecți din această categorie socioocupațională a fost de numai 41, astfel încât rezultatele obținute ar putea fi neconcludente.

Anexa nr. 3

Estimarea veniturilor familiei în raport cu necesitățile

Nr. crt.	Eșantioane	Sub necesități %	La limita necesităților %	Puțin peste trebuințe %	Depășind clar trebuințele %
1.	Total	10,3	53,3	30,7	4,4*
2.	Femei	11,3	53,1	30,3	4,1
3.	Bărbați	9,5	53,4	31,0	4,6
4.	Urban	7,4	53,8	34,2	3,5
5.	Rural	14,2	52,6	26,1	5,5
6.	Țărani	13,9	53,6	24,2	7,6
7.	Muncitori	10,7	59,8	26,0	2,0
8.	Tehnicieni, maiștri	2,4	50,0	42,1	3,2
9.	Funcționari	11,3	46,4	38,1	3,1
10.	Intelectuali	3,9	41,8	47,7	4,6
11.	Alte ocupații	4,9	41,5	46,3	7,3
12.	Pensionari	13,8	53,7	24,3	8,8
13.	Casnice	18,7	50,0	25,0	4,2
14.	Sub 25 ani	11,2	58,1	25,3	4,0
15.	Sub 30 ani	10,1	56,6	26,0	5,4
16.	31-60 ani	9,4	52,1	33,6	3,6
17.	Peste 60 ani	15,3	48,6	23,5	11,5

* Diferențele până la 100% reprezintă nonrăspunsuri pentru fiecare caz în parte.

Anexa nr. 4

Veniturile băneşti declarate, obţinute de pe terenurile agricole în folosinţă în anul 1989

Nr. crt.	Eşantioane	Venit (lei)
1.	Total	398,89
2.	Urban	119,90
3.	Rural	1.920,91
4.	Ţărani	4.505,45
5.	Muncitori	401,67
6.	Tehnicieni	nesemnificativ
7.	Funcţionari	nesemnificativ
8.	Intelectuali	nesemnificativ
9.	Pensionari	79,37
10.	Casnice	119,06
11.	Persoane sub 25 ani	291,68
12.	Persoane sub 30 ani	219,58
13.	Persoane 31-60 ani	393,68
14.	Persoane peste 60 ani	1.054,66

Anexa nr. 5

Suprafața locuinței (mp)

Nr. crt.	Eșantioane	Până la 10	10-20	20-30	30-40	Peste 40
1.	Țărani	28,6	45,3	13,1	10,1	2,9*
2.	Muncitori	45,4	44,7	6,9	2,1	0,9
3.	Tehnicieni, maiştri	25,4	58,7	11,1	4,0	0,8
4.	Funcționari	26,8	55,7	14,4	2,1	1,0
5.	Intelectuali	19,3	59,1	16,0	0,3	2,3
6.	Alte ocupații	17,1	61,0	17,1	2,4	2,4
7.	Rural	32,5	46,3	11,4	7,1	2,3
8.	Urban	31,8	51,3	12,9	2,7	1,3
9.	Până la 25 ani	39,1	49,2	7,4	3,9	0,4
10.	Până la 30 ani	46,1	50,8	10,2	3,1	0,9
11.	31-60 ani	31,6	50,8	11,6	4,0	1,9
12.	Total	32,2	49,1	12,3	4,4	1,9

* Diferențele până la 100% reprezintă nonrăspunsuri pentru fiecare caz în parte.

Anexa nr. 6

Locuința și condițiile de locuit

Nr. crt.	Eșantioane	Nr. camere					Suprafață medie pe o persoană (m^2)	Pro-prie-tate	Casă odihnă, casă la țară %	Dependințe (bucă-tărie, cămară, baie)		
		1	2	3	4	5 (și peste)				Nimic %	Parțial %	Toate %
1.	Total eșantion	7,2	33,7	36,9	7,3	4,7*	13,8	58,9	9,1	8,4	43,9	47,4
2.	Eșantion țărani	2,5	24,9	34,8	28,5	9,4	20,4	92,8	7,4	6,5	75,8	17,5
3.	Rural	5,3	21,1	36,7	24,4	9,4	16,7	42,9	9,8	10,2	65,9	23,6
4.	Urban	8,7	40,8	37,0	11,9	1,3	13,2	42,5	8,5	7,1	27,5	65,1
5.	Muncitori	11,7	38,3	34,6	11,7	3,2	11,5	50,1	9,2	12,6	41,9	45,1
6.	Tehnicieni, maiștri	4,0	26,2	45,2	18,3	6,3	13,7	57,1	9,5	11,9	28,6	59,5
7.	Funcționari	7,2	34,0	38,1	16,5	4,1	13,5	49,5	10,3	6,2	29,9	63,9
8.	Intelectuali	4,6	27,8	43,5	20,3	3,3	14,8	48,0	8,5.	3,6	30,7	65,0
9.	Alte ocupații	9,8	26,8	43,9	12,2	7,3	15,3	43,9	17,1	2,4	26,8	70,7
10.	Pensionari	6,6	52,2	30,1	10,3	0,7	19,6	44,9	9,6	2,2	22,8	75,0
11.	Casnice	4,2	40,6	39,6	12,5	3,1	13,1	46,9	12,5	7,3	25,0	67,7
12.	Sub 25 ani	24,8	24,8	27,9	15,5	5,8	12,3	45,0	13,2	11,2	40,3	47,3
13.	Sub 30 ani	20,0	31,7	29,1	13,6	5,0	12,1	43,3	10,6	11,2	41,3	46,9
14.	31-60 ani	2,8	33,4	39,8	18,9	5,0	14,3	63,5	8,9	7,5	44,8	47,4
15.	Peste 60 ani	5,5	41,0	36,6	15,3	1,6	24,9	67,2	6,6	7,7	43,7	48,6

* Diferențele până la 100% reprezintă nonrăspunsuri pentru fiecare caz în parte.

Anexa nr. 7

Înzestrarea gospodăriei cu bunuri de folosință îndelungată

Nr. crt.	Eşantioane	Frigider %	Conge-lator %	Maşină spălat %	Aspira-tor %	Radio %	TV %	Video %	Magnetofon, casetofon, pick-up %
1.	Total eşantion	79,2	19,3	67,1	55,4	86,7	88,0	7,7	48,1
2.	Urban	89,5	25,9	78,1	75,4	88,8	91,7	10,6	57,7
3.	Rural	65,6	10,2	52,2	28,5	84,0	83,2	3,8	35,3
4.	Țărani	61,7	7,2	47,3	17,5	82,3	82,7	3,6	26,7
5.	Muncitori	75,7	13,7	65,2	53,6	84,3	85,1	5,6	49,4
6.	Tehnicieni, maiştri	91,3	23,0	84,9	81,0	89,7	94,4	7,1	62,7
7.	Funcționari	91,8	29,9	74,2	75,3	88,7	88,7	16,5	67,0
8.	Intelectuali	94,4	36,9	81,4	80,1	94,1	95,1	13,4	69,6
9.	Alte ocupații	87,8	36,6	85,4	75,6	85,4	95,1	14,6	56,1
10.	Pensionari	94,9	26,5	76,5	83,8	92,6	94,9	9,6	37,5
11.	Casnice	87,5	31,2	78,1	65,6	89,6	91,7	11,5	40,6
12.	Sub 25 ani	62,4	16,7	49,6	43,0	81,0	77,1	5,4	52,3
13.	Sub 30 ani	69,1	14,4	57,7	47,5	82,0	82,2	5,6	55,1
14.	31-60 ani	82,4	21,2	71,6	59,0	88,0	90,4	8,8	48,1
15.	Peste 60 ani	83,1	18,0	59,0	50,3	88,5	86,3	4,9	29,0

(continuare)

Nr. crt.	Eşantioane	Bici-cletă %	Motoci-cletă %	Auto-turism %	Tele-fon %	Bibliotecă			
						Nu	100 vol%	500 vol%	Peste 500%
1.	Total eşantion	39,3	3,5	25,9	45,8	38,6	35,1	16,4	9,5
2.	Urban	29,2	2,4	33,3	64,7	20,5	39,5	25,1	14,5
3.	Rural	53,0	4,9	15,8	20,3	62,9	29,1	4,7	2,6
4.	Țărani	57,6	5,8	10,1	15,2	69,5	26,9	2,2	1,1
5.	Muncitori	37,1	4,1	18,9	36,2	48,1	39,2	9,2	2,6
6.	Tehnicieni, maiştri	34,1	-	44,4	60,3	21,4	46,0	22,2	9,5
7.	Funcționari	46,4	3,1	43,3	61,9	9,3	36,1	43,3	11,3
8.	Intelectuali	31,4	1,6	52,6	79,1	3,6	22,2	39,5	34,6
9.	Alte ocupații	43,9	4,9	36,6	65,9	7,3	51,2	36,6	4,9
10.	Pensionari	14,0	0,7	27,9	83,8	16,2	43,4	19,9	20,6
11.	Casnice	31,2	2,1	21,9	62,5	25,0	46,9	18,7	9,4
12.	Sub 25 ani	38,8	3,1	15,5	31,0	47,0	36,0	11,6	4,3
13.	Sub 30 ani	36,9	3,2	15,6	31,9	44,5	35,5	15,2	4,4
14.	31-60 ani	41,4	3,8	30,6	49,2	36,0	35,5	17,3	10,7
15.	Peste 60 ani	30,1	2,2	18,0	57,9	41,5	31,7	12,6	14,2

Anexa nr. 8

Intențiile de cumpărare şi realizare în 1990

Nr. crt.	Eşantioane	Autotu-rism %	Mobilă %	Conge-lator %	Frigi-der %	Maşină spălat %	Apara-tură electro-nică %	Obiecte de valoare %	Alte bu-nuri %	Între-prinderi parti-culare %
1.	Total eşantion	15,6	27,3	24,0	20,7	21,8	32,6	7,1	24,5	9,8
2.	Urban	16,8	25,0	24,5	13,5	17,3	37,2	8,3	24,9	12,7
3.	Rural	13,9	30,1	23,4	30,0	27,6	26,1	5,4	24,2	6,0
4.	Țărani	11,0	31,2	20,2	30,3	23,8	22,2	4,0	24,4	6,5
5.	Tehnicieni, maiştri	16,7	22,2	29,4	19,8	23,8	37,3	5,6	21,4	12,7
6.	Muncitori	17,6	32,2	26,5	24,2	26,1	34,6	5,9	25,5	8,4
7.	Funcționari	21,6	28,9	18,6	11.3	15,5	38,1	8,2	23,1	14,4
8.	Intelectuali	19,0	23,2	25,5	10,5	18,0	42,5	13,7	23,9	19,0
9.	Alte ocupații	26,8	22,0	19,5	19,5	17,1	34,1	7,3	29,3	17,1
10.	Pensionari	8,1	6,6	22,8	2,2	8,1	29,4	8,8	21,3	2,2
11.	Casnice	8,3	17,7	19,8	16,7	14,6	25,0	8,3	26,0	7,3
12.	Sub 25 ani	13,6	41,5	20,9	30,2	31,4	37,2	7,4	31,0	6,6
13.	Sub 30 ani	17,2	40,7	23,2	28,5	27,5	38,9	7,4	26,5	10,4
14.	31-60 ani	16,0	25,2	25,6	19,5	21,3	32,2	7.2	24,0	10,5
15.	Peste 60 ani	8,2	6,0	14,8	8,2	10,4	18,6	6,0	23,0	3,3

Anexa nr. 9

Deținerea unor mijloace de producție și animale

Nr. crt.	Eșantioane	Pământ %	Animale %	Mașini instalații de producție %	Ateliere magazine %
1.	Total eșantion	29,8	35,9	3,3	0,7
2.	Urban	8,5	9,6	0,9	0,3
3.	Rural	58,5	71,3	6,4	1,4
4.	Țărani	77,1	91,9	11,4	1,6
5.	Tehnicieni, maiștri	19,7	24,5	0,9	0,7
6.	Muncitori	17,5	21,4	1,6	-
7.	Funcționari	12,4	17,5	2,1	-
8.	Intelectuali	12,7	15,4.	1,0	0,3
9.	Alte ocupații	12,2	22,0	-	-
10.	Pensionari	12,5	9,6	1,5	0,7
11.	Casnice	13,5	16,7	-	-
12.	Sub 25 ani	19,4	27,1	0,8	0,8
13.	Sub 30 ani	18,0	24,6	2,2	0,6
14.	31-60 ani	32,3	38,7	3,4	0,8
15.	Peste 60 ani	42,6	44,8	4,9	0,5

Anexa nr. 10

Aprecieri privind calitatea mediului ambiant

Nr. crt.	Eşantioane	Locuinţa			Cartierul în care locuiţi			Localitatea în care locuiţi			Mediul natural		
		Neco-res-punză-toare	Me-diu	Bună	Neco-res-punză-toare	Me-diu	Bună	Neco-res-punză-toare	Me-diu	Bună	Neco-res-punzăt oare	Me-diu	Bună
1.	Total	7,5	20,7	71,1	10,3	23,6	53,5	5,2	24,2	67,7	17,6	27,4	53,8
2.	Femei	7,8	19,5	71,8	10,2	23,1	54,5	4,3	24,7	70,7	19,3	26,8	52,8
3.	Bărbaţi	7,3	21,7	70,4	10,4	24,0	52,7	6,0	23,9	68,9	16,1	27,9	51,7
4.	Urban	7,8	21,3	70,1	13,6	27,4	58,9	6,5	25,9	67,4	21,7	33,6	43,9
5.	Rural	7,1	20,0	72,2	6,0	18,4	46,3	3,7	22,1	72,9	12,1	19,1	67,4
6.	Ţărani	4,0	18,8	76,6	4,0	15,5	43,3	1,7	17,0	80,2	10,1	15,7	73,5
7.	Muncitori	11,7	23,7	63,4	13,8	29,6	48,6	6,2	28,3	65,0	22,3	31,0	45,0
8.	Tehnicieni, maiştri	5,6	14,3	79,3	11,7	22,2	61,9	4,0	28,6	66,6	19,1	27,8	52,4
9.	Funcţionari	6,2	18,6	75,2	14,4	22,7	60,8	11,3	28,9	59,8	17,6	24,7	56,7
10.	Intelectuali	4,9	19,9	74,6	8,8	23,2	62,8	7,5	24,2	67,0	19,3	31,7	49,0
11.	Alte ocupaţii	2,4	14,6	78,9	9,8	9,8	78,1	*	19,5	80,4	17,1	26,8	56,1
12.	Pensionari	3,6	15,4	80,1	6,6	22,8	70,6	3,7	17,6	68,7	12,5	34,6	51,5
13.	Casnice	8,3	27,1	63,5	12,5	21,9	60,4	5,2	25,0	67,7	13,5	30,2	54,2
14.	Sub 25 ani	10,9	23,6	62,8	10,8	28,7	51,6	7,0	25,6	66,6	15,2	51,4	50,4
15.	Sub 30 ani	12,8	22,4	63,1	12,6	28,9	49,3	8,0	27,1	64,3	18,2	29,1	50,7
16.	31-60 ani	6,1	20,9	72,5	10,2	22,4	54,4	4,5	24,3	70,6	18,7	27,4	53,0
17.	Peste 60 ani	3,8	14,2	81,4	5,5	18,0	58,4	3,8	16,4	78,1	7,6	23,0	68,3

* Diferenţele până la 100% reprezintă nonrăspunsuri pentru fiecare caz în parte.

Anexa nr. 11

Calitatea mediului social (%)

Nr. crt.	Eşantioane	Relaţii cu vecinii			Funcţionarea instituţiilor publice			Conducerea societăţii			Administrarea localităţii		
		Neco-res-punză-toare	Me-diu	Bună	Neco-res-punză-toare	Me-diu	Bună	Neco-res-punză-toare	Me-diu	Bună	Neco-res-punză-toare	Me-diu	Bună
1.	Total	1,8	12,2	84,7	30,1	41,8	24,9	18,6	38,9	41,1	30,5	37,9	30,4
2.	Femei	1.9	10,5	86,4	26,9	42,3	26,8	17,6	39,3	41,0	30,9	37,8	29,4
3.	Bărbaţi	1,7	13,7	83,3	32,7	41,3	23,3	19,5	38,5	41,1	30,1	37,9	31,1
4.	Urban	1,3	13,2	84,6	35,7	42,3	19,5	24,2	41,8	32,9	36,5	40,6	21,8
5.	Rural	2,4	10,9	85,0	22,2	41,3	32,3	11,1	34,9	52,1	22,5	34,2	41,7
6.	Ţărani	3,3	9,6	83,6	15,0	40,4	40,4	7,4	34,3	55,4	17,5	31,6	48,9
7.	Muncitori	1,2	12,6	85,8	33,3	42,4	22,0	19,6	39,7	39,7	33,8	35,6	29,2
8.	Tehnicieni, maiştri	1,6	10,3	88,1	36,5	38,1	21,5	15,1	44,4	40,5	29,3	48,4	22,2
9.	Funcţionari	2,0	17,5	80,4	24,0	43,3	19,6	28,6	37,1	33,0	32,2	38,1	18,6
10.	Intelectuali	0,3	12,4	86,9	38,9	41,8	15,4	32,7	34,6	31,4	41,5	41,2	16,3
11.	Alte ocupaţii	-	7,3	92,7	22,0	43, 9	34,1	24,4	46,3	29,3	14,4	43,9	41,0
12.	Pensionari	3,6	12,5	81,6	34,5	44,1	18,3	13,2	47,8	38,3	29,4	43,4	25,8
13.	Casnice	1,0	19,8	73,9	29,2	40,6	24,0	15,7	45,8	35,4	25,0	51,0	22,9
14.	Sub 25 ani	0,4	14,7	84,1	29,1	42,6	23,3	17,9	45,0	35,3	29,9	38,8	28,7
15.	Sub 30 ani	2,2	12,6	84,5	33,2	42,3	20,0	20,8	41,9	36,1	33,9	36,1	27,8
16.	31-60 ani	1,4	12,5	85,1	29,8	41,7	25,7	18,6	38,2	41,8	30,1	39,4	29,5
17.	Peste 60 ani	3,2	9,3	82,0	22,9	40,4	32,2	12,5	36,1	49,2	24,6	31,1	43,7

(continuare)

Nr. crt.	Eşantioane	Securitatea drepturilor			Respectarea drepturilor			Echitatea în societate			Posibilitatea de a avea un cuvânt în cond. societăţii		
		Neco-res-punză-toare	Me-diu	Bună	Neco-res-punză-toare	Me-diu	Bună	Neco-res-punză-toare	Me-diu	Bună	Neco-res-punză-toare	Me-diu	Bună
1.	Total	23,4	36,0	30,0	29,1	40,3	27,8	39,3	38,8	20,0	60,2	22,5	15,5
2.	Femei	36,2	37,8	24,2	31,9	39,2	26,4	39,6	39,8	18,2	-	-	-
3.	Bărbaţi	31,1	34,6	33,2	26,7	42,2	29,0	39,1	37,9	21,7	-	-	-
4.	Urban	39,6	39,5	19,9	31,2	42,4	24,7	43,3	39,2	26,0	-	-	-
5.	Rural	25,3	31,4	41,2	26,2	38,7	32,1	34,0	58,3	25,4	-	-	-
6.	Ţărani	22,2	25,3	49,3	23,6	33,6	38,8	29,8	37,2	29,4	52,0	21,7	23,4
7.	Muncitori	40,7	35,2	27,1	35,6	42,4	20,9	44,6	38,7	16,0	59,9	25,0	14,5
8.	Tehnicieni,												

Nr. crt.	Eşantioane	Securitatea drepturilor			Respectarea drepturilor			Echitatea în societate			Posibilitatea de a avea un cuvânt în cond. societăţii		
		Neco-res-punză-toare	Me-diu	Bună	Neco-res-punză-toare	Me-diu	Bună	Neco-res-punză-toare	Me-diu	Bună	Neco-res-punză-toare	Me-diu	Bună
	maiştri	36,5	42,9	20,7	28,6	46,8	23,8	38,1	38,1	23,8	61,1	26,2	12,7
9.	Funcționari	25,1	43,3	21,6	28,8	77,4	21,6	48,5	33,0	17,5	71,1	17,5	10,3
10.	Intelectuali	26,1	44,4	28,5	28,1	42,2	20,4	14,5	39,9	17,7	65,0	22,5	12,1
11.	Alte ocupații	21,9	51,2	26,9	17,1	39,0	43,9	14,6	53,7	31,7	78,0	12,2	9,8
12.	Pensionari	37,5	40,4	19,8	14,7	47,1	30,2	37,5	41,2	15,5	58,9	19,1	14,0
13.	Casnice	42,7	36,5	18,7	30,2	33,3	33,4	38,6	40,6	17,8	66,7	15,6	12,5
14.	Sub 25 ani	26,0	43,8	28,3	31,0	42,2	24,8	40,7	39,9	18,3	62,4	27,1	9,7
15.	Sub 30 ani	33,0	40,1	25,2	32,4	43,7	21,6	38,1	36,3	14,0	64,8	23,0	10,6
16.	31-60 ani	34,2	35,5	29,2	29,4	40,5	28,5	37,3	40,6	20,5	59,3	22,9	16,3
17.	Peste 60 ani	29,5	29,5	37,7	17,5	35,5	39,9	31,1	31,7	33,5	-	-	-

Anexa nr. 12

Aprecierea condițiilor fizice și sociale ale muncii

Nr. crt.	Eșantioane	Condiții muncă	Relații cu colegii	Relații cu șeful direct	Promovare până azi	Perspective promovare	Transport loc muncă	Program de lucru
1.	Total	3,38	4,03	4,01	3,52	3,32	3,23	3,71
2.	Urban	3,43	4,03	4,02	3,62	3,42	3,21	3,66
3.	Rural	3,30	4,17	4,00	3,39	3,21	3,22	3,58
4.	Țărani	3,20	4,00	3,93	3,10	2,90	3,34	3,43
5.	Muncitori	3,25	4,03	3,97	3,53	3,47	3,07	3,72
6.	Tehnicieni, maiștri	3,64	4,07	4,22	3,83	3,57	3,32	3,97
7.	Funcționari	3,77	4,02	4,07	3,60	3,31	3,38	3,87
8.	Intelectuali	3,62	4,04	4,08	3,87	3,37	3,48	3,81
9.	Alte ocupații	3,90	4,18	3,97	3,90	3,70	3,50	4,00
10.	Pensionari	-	-	-	-	-	-	-
11.	Casnice	-	-	-	-	-	-	-
12.	Sub 25 ani	3,39	4,11	4,21	3,71	3,65	3,11	3,71
13.	Sub 30 ani	3,36	4,07	4,00	3,52	3,50	3,12	3,70
14.	31-60 ani	3,38	4,02	4,01	3,52	3,45	3,27	3,71
15.	Peste 60 ani	3,45	4,02	4,11	3,44	3,07	3,95	3,81
16.	Bărbați	3,39	4,08	4,08	3,57	3,40	3,28	3,72
17.	Femei	3,36	3,98	3,98	3,57	3,25	3,17	3,69

(continuare)

Nr. crt.	Eșantioane	Capacitate de muncă	Posibilitate afirmare	Posibilitate obținere loc de muncă	Mulțumit profesie	Mulțumit loc de muncă	Mulțumit venituri	Valoare medie pentru total condiții
1.	Total	3,61	2,68	2,77	3,39	3,29	2,73	3,36
2.	Urban	3,72	2,76	2,79	3,45	3,30	2,69	3,39
3.	Rural	3,58	2,57	2,85	3,33	3,28	2,59	3,31
4.	Țărani	3,45	2,39	2,70	3,34	3,23	2,95	3,23
5.	Muncitori	3,70	2,69	2,72	3,27	3,15	2,71	3,33
6.	Tehnicieni, maiștri	3,83	2,91	3,01	3,78	3,67	2,88	3,59
7.	Funcționari	3,60	2,72	2,82	3,08	3,25	2,54	3,39
8.	Intelectuali	3,85	2,94	2,86	3,65	3,44	2,70	3,52

Nr. crt.	Eşantioane	Capacitate de muncă	Posibilitate afirmare	Posibilitate obținere loc de muncă	Mulțumit profesie	Mulțumit loc de muncă	Mulțumit venituri	Valoare medie pentru total condiții
9.	Alte ocupații	4,00	3,12	3,43	4,02	4,10	2,98	3,75
10.	Pensionari	2,76	2,44	-	-	-	2,88	2,69
11.	Casnice	3,34	2,23	-	-	-	2,62	2,73
12.	Sub 25 ani	4,14	2,77	2,75	3,06	3,06	2,69	3,41
13.	Sub 30 ani	3,78	2,72	2,69	3,12	3,06	2,62	3,33
14.	31-60 ani	3,64	2,69	2,83	3,49	3,37	2,81	3,40
15.	Peste 60 ani	2,85	2,28	2,65	3,77	3,57	2,95	3,38
16.	Bărbați	3,73	2,80	2,88	3,54	3,40	2,72	3,43
17.	Femei	3,47	2,53	2,67	3,22	3,15	2,67	3,28

Anexa nr. 13

Privind munca suplimentară

Nr. crt.	Eşantioane	Munca suplimentară %			Ore/săptămână		
		Nu	Da	Sub 5h %	6-10h %	11-20 %	Peste 20h %
1.	Total	60,2	37,2*	15,6	28,2	26,1	28,0
2.	Urban	69,6	27,6	24,6	33,2	22,2	18,2
3.	Rural	47,5	50,3	8,9	24,5	28,8	25,5
4.	Țărani	47,3	50,0	5,4	19,7	31,4	41,3
5.	Muncitori	58,7	40,8	18,7	33,3	24,2	22,0
6.	Tehnicieni, maiştri	65,1	34,9	20,5	29,5	18,2	25,0
7.	Funcționari	76,3	23,7	21,7	34,8	21,7	17,4
8.	Intelectuali	68,0	31,4	24,0	30,2	28,1	16,7
9.	Alte ocupații	78,0	22,0	33,3	22,2	44,0	0,0
10.	Pensionari	69,9	17,6	12,5	29,2	8,3	50,0
11.	Casnice	64,6	17,7	17,6	17,6	23,5	23,5
12.	Sub 25 ani	62,8	34,9	24,4	41,1	21,1	11,1
13.	Sub 30 ani	64,5	33,7	23,2	38,7	22,0	14,9
14.	31-60 ani	58,0	40,0	14,3	25,2	27,2	31,3
15.	Peste 60 ani	65,0	26,2	4,2	25,0	27,1	37,1
16.	Bărbați	52,7	45,5	13,8	28,5	25,9	29,5
17.	Femei	69,0	27,6	19,1	27,5	26,3	25,2

* Diferențele până la 100% reprezintă nonrăspunsuri pentru fiecare caz în parte.

Anexa nr. 14

Activități de timp liber

Nr. crt.	Eşantioane	Vizită muzee, expoziții			Spectacole			Vizite la prieteni, rude		
		Nu	Une-ori	Cu-rent	Nu	Une-ori	Cu-rent	Nu	Une-ori	Cu-rent
1.	Femei	60,5	37,0	1,9*	37,2	54,7	7,9	9,8	70,1	19,9
2.	Bărbați	51,6	46,4	1,8	32,3	61,4	6,2	5,4	74,3	20,1
3.	Urban	41,4	55,4	2,9	19,0	71,0	9,9	4,4	70,9	24,6
4.	Rural	75,0	24,1	0,5	55,8	41,1	3,0	11,5	74,5	13,9
5.	Persoane sub 25 ani	45,0	51,2	2,7	10,9	65,9	23,3	3,9	63,2	32,6
6.	Persoane sub 30 ani	48,7	48,5	2,2	15,6	67,3	17,0	4,8	67,7	27,3
7.	Între 31-60 ani	56,9	41,3	1,6	38,7	57,5	3,7	8,2	74,4	17,3
8.	Peste 60 ani	66,1	30,1	2,7	55,2	39,9	4,4	9,3	69,9	20,8
9.	Funcționari	38,1	59,8	2,1	12,4	77,3	10,3	10,3	61,9	27,8
10.	Intelectuali	24,5	69,0	5,9	16,0	74,8	9,2	3,9	72,5	23,5
11.	Tehnicieni şi maiştri	37,3	61,1	1,6	15,9	77,3	6,3	1,6	70,6	27,8
12.	Țărani	90,6	9,0	0,4	76,9	22,2	0,9	15,7	76,5	7,8
13.	Muncitori	56,1	43,1	0,5	25,5	65,4	9,0	6,4	73,2	20,2
14.	Pensionari	43,4	51,5	4,4	30,9	62,5	5,9	2,2	70,6	27,2
15.	Casnice	61,5	37,5	0,0	36,5	58,3	5,2	5,2	65,6	29,2
16.	Alte ocupații	31,7	58,5	9,8	9,8	70,7	19,5	0,0	65,9	34,1
17.	Total eşantion	55,8	42,0	1,9	34,6	58,3	7,0	7,5	72,4	20,0

* Diferențele până la 100% reprezintă nonrăspunsuri pentru flecare caz în parte.

(continuare)

Nr. crt.	ACTIVITĂȚI											
	Petreceri, aniversări			Plimbări			Lectură, studii			Sport		
	Nu	Une-ori	Cu-rent	Nu	Une-ori	Cu-rent	Nu	Une-ori	Cu-rent	Nu	Une-ori	Cu-rent
1.	17,3	73,1	9,5	30,8	49,3	19,5	27,7	37,1	34,7	80,0	17,1	2,0
2.	11,1	77,7	11,1	27,1	53,3	19,5	26,9	41,2	31,8	51,1	39,2	9,2
3.	10,8	77,5	11,6	12,2	59,7	27,9	10,5	43,2	46,3	57,2	34,4	7,7
4.	18,2	73,0	8,7	51,2	40,2	8,3	50,2	33,9	15,3	74,2	21,6	3,3
5.	5,8	80,2	13,6	12,0	51,6	35,3	16,3	36,0	46,5	43,4	41,5	14,0
6.	9,0	77,8	12,8	14,6	55,5	29,3	18,6	39,9	40,9	47,1	39,7	12,6
7.	14,2	76,2	9,6	32,5	51,6	15,8	29,6	40,6	29,5	67,8	27,7	3,9

Nr. crt.	ACTIVITĂȚI											
	Petreceri, aniversări			Plimbări			Lectură, studii			Sport		
	Nu	Une-ori	Cu-rent	Nu	Une-ori	Cu-rent	Nu	Une-ori	Cu-rent	Nu	Une-ori	Cu-rent
8.	25,7	64,5	9,3	40,4	38,8	20,8	33,3	27,9	38,8	86,9	9,3	1,6
9.	17,5	79,4	3,1	13,4	57,7	28,9	3,1	45,4	51,5	51,5	44,3	4,1
10.	8,8	78,8	12,4	16,7	59,2	24,2	2,0	30,4	67,6	51,6	42,5	5,9
11.	4,0	85,7	10,3	15,9	57,9	25,4	8,7	46,0	45,2	50,0	44,4	5,6
12.	21,1	70,6	8,1	69,3	28,9	1,6	66,1	27,8	5,8	89,0	9,4	0,9
13.	11,9	77,3	10,7	20,2	58,2	21,2	25,3	48,6	25,6	55,8	33,8	9,6
14.	19,9	68,4	11,0	11,8	54,4	33,8	12,5	35,1	54,4	78,7	15,4	2,2
15.	19,8	65,6	14,6	16,7	56,2	27,1	22,9	44,8	31,2	85,4	12,5	1,0
16.	4,9	78,0	17,1	9,8	48,8	41,5	4,9	24,4	70,7	41,5	46,3	12,2
17.	14,0	75,6	10,3	28,8	51,4	19,5	27,3	39,3	33,1	64,4	29,0	5,9

(continuare)

Nr. crt.	ACTIVITĂȚI											
	Ieșiri restaurant, localuri			Activități gospodărești			Vizionări la TV			Hobby-uri		
	Nu	Une-ori	Cu-rent	Nu	Une-ori	Cu-rent	Nu	Une-ori	Cu-rent	Nu	Une-ori	Cu-rent
1.	63,8	30,8	5,1	2,3	9,5	87,7	3,7	26,9	68,1	66,1	18,0	10,3
2.	33,5	57,5	8,9	2,5	28,5	69,1	3,8	25,0	70,5	65,9	17,2	13,2
3.	46,6	47,4	5,8	2,2	22,4	75,2	1,4	17,0	80,8	62,2	19,0	14,4
4.	48,8	42,3	8,6	2,6	15,9	81,1	6,9	37,9	54,2	71,0	15,8	8,5
5.	33,3	54,7	11,2	3,5	31,8	62,8	2,3	25,2	70,2	62,4	19,8	11,2
6.	29,7	59,9	10,0	2 4	29,9	66,7	3,0	23,6	71,9	63,5	18,6	11,8
7.	51,0	42,4	6,4	2.6	16,2	81,3	3,4	27,6	68,3	65,9	17,6	12,3
8.	69,9	25,7	4,4	1,1	18,6	80,3	8,7	19,7	71,0	73,2	14,2	8,7
9.	50,5	47,4	2,1	1,0	16,5	82,5	0,0	13,4	85,6	59,8	17,5	14,4
10.	48,7	47,1	4,2	2,9	21,6	75,2	1,0	19,9	78,4	57,5	21,2	15,4
11.	42,9	50,0	7,1	2,4	20,6	77,0	0,8	15,1	81,0	58,7	20,6	14,3
12.	60,3	33,2	6,5	2,2	11,9	85,9	9,0	44,4	46,2	75,3	15,0	6,7
13.	35,0	54,9	9,7	2,9	25,1	71,7	3,4	26,5	69,2	67,0	17,2	11,5
14.	69,9	26,5	3,7	0,7	17,6	81,6	1,5	6,6	91,9	64,7	19,1	11,8
15.	64,6	31,2	3,1	2,1	7,3	89,6	3,1	14,6	80,2	58,3	16,7	18,7
16.	39,0	43,9	17,1	0,0	26,8	73,2	2,4	9,8	87,8	68,3	12,2	17,1
17.	47,5	45,2	7,1	2,4	19,7	77,7	3,8	25,9	69,4	66,0	17,6	11,9

(continuare)

Nr. crt.	Activitatea politică			La sfârşit de săptămână								
				Faceți excursii			Mergeți la biserică			Lucru pentru câş-tiguri suplimentare		
	Nu	Une-ori	Cu-rent	Nu	Une-ori	Cu-rent	Nu	Une-ori	Cu-rent	Nu	Une-ori	Cu-rent
1.	82,3	12,9	3,8	50,7	43,4	5,6	34,0	49,4	16,2	72,0	16,2	10,7
2.	73,6	20,1	5,8	43,6	50,9	4,9	42,6	47,8	9,3	51,5	31,1	16,5
3.	75,9	18,3	5,3	32,4	59,9	7,6	47,8	44,9	7,3	69,0	20,6	9,4
4.	79,9	14,8	4,4	66,4	30,7	2,0	26,2	53,4	19,7	49,9	29,2	19,8
5.	77,1	18,6	3,5	30,6	61,6	7,0	43,8	45,7	9,3	60,5	26,7	11,6
6.	74,1	19,8	5,2	32,1	61,1	6,2	46,9	44,9	7,4	62,7	26,3	10,2
7.	78,0	16,4	4,9	48,9	45,2	5,4	37,3	50,9	11,7	58,9	24,9	15,1
8.	84,2	11,5	3,8	72,1	26,2	1,1	26,2	41,0	32,8	71,6	13,7	13,7
9.	76,3	18,6	5,2	26,8	64,9	8,2	36,1	60,8	3,1	73,2	18,6	7,2
10.	67,3	24,8	7,5	23,9	65,7	10,1	62,4	32,7	4,6	69,0	18,6	11,8
11.	71,4	23,0	4,8	21,4	69,0	9,5	35,7	57,9	4,8	61,9	23,8	11,1
12.	85,4	11,7	2,2	83,9	14,8	0,7	17,0	52,7	30,0	49,3	25,3	24,9
13.	77,2	16,7	5,4	40,0	54,6	5,0	43,1	50,3	6,5	56,9	31,0	11,5
14.	76,5	14,7	7,4	55,9	41,9	1,5	38,2	45,6	16,2	80,9	11,8	6,6
15.	84,4	10,4	3,1	59,4	35,4	5,2	30,2	45,8	22,9	71,9	11,5	11,5
16.	87,8	12,2	0,0	19,5	63,4	14,6	43,9	46,3	9,8	82,9	9,8	7,3
17.	77,6	16,8	4,9	46,9	47,4	5,2	38,6	48,5	12,5	61,0	24,2	13,8

Anexa nr. 15

Satisfacția în viață

Nr. crt.	Eşantioane	Profesia		Loc de muncă		Viața politică	
		Puțin	Mult	Puțin	Mult	Puțin	Mult
1.	Total	16,1	46,9*	19,3	41,4	46,7	16,6
2.	Femei	20,0	40,2	23,2	32,2	47,3	17,7
3.	Bărbați	12,0	52,2	15,7	44,9	46.1	17,4
4.	Urban	13,8	49,2	18,2	42,5	55,7	11,7
5.	Rural	17,6	43,3	20,1	39,3	34,5	23,4
6.	Țărani	15,1	42,1	18,9	34,0	28,7	29,7
7.	Muncitori	19,3	39,9	23,5	36,7	51,6	12,5
8.	Tehnicieni, maiştri	5,6	67,5	40,5	23,1	50,0	11,9
9.	Funcționari	22,7	36,0	19,5	43,3	57,7	12,3
10.	Intelectuali	10,5	61,2	14,7	49,7	56,5	9,2
11.	Alte ocupații	0,0	70,8	2,4	75,2	53,7	14,6
12.	Pensionari	-	-	-	-	43,3	22,0
13.	Casnice	-	-	-	-	42,7	18,8
14.	Sub 25 ani	24,3	31,6	16,3	33,2	57,0	7,9
15.	Sub 30 ani	23,6	34,9	26,5	33,0	55,2	9,2
16.	Între 31-60 ani	13,1	50,5	17,1	44,5	45,8	17,3
17.	Peste 60 ani	3,9	53,6	5,2	35,9	29,6	32,3

* În tabel sunt trecute numai valorile extreme.

(continuare)

- % -

Nr. crt.	Petrecerea timpului liber		Viață de familie		Venituri		Viața de zi cu zi		Ce a realizat până acum	
	Puțin	Mult	Puțin	Mult	Puțin	Mult	Puțin	Mult	Puțin	Mult
1.	36,2	21,8	3,3	65,1	31,9	17,4	21,6	30,4	21,3	34,2
2.	39,6	20,1	11,4	62,9	36,8	15,5	26,2	26,9	23,5	35,6
3.	25,1	23,3	6,5	66,9	27,8	22,9	17,6	33,4	19,3	33,3
4.	33,1	23,6	8,7	64,9	25,3	13,2	24,1	25,8	23,9	31,5
5.	42,5	19,5	7,7	65,0	17,5	22,9	18,1	36,6	17,9	38,1
6.	45,3	19,5	7,6	67,5	26,5	26,9	16,4	42,2	13,9	48,6

Nr.	Petrecerea timpului liber		Viață de familie		Venituri		Viața de zi cu zi		Ce a realizat până acum	
crt.	Puțin	Mult	Puțin	Mult	Puțin	Mult	Puțin	Mult	Puțin	Mult
7.	35,8	21,6	9,0	60,9	33,5	13,4	23,9	26,2	27,1	25,7
8.	40,5	23,1	5,6	69,1	23,1	14,3	21,5	29,4	12,7	33,3
9.	41,3	19,6	17,6	57,8	43,3	12,3	57,7	12,3	33,0	28,9
10.	36,6	22,1	6,8	70,0	37,6	15,1	24,2	25,1	20,9	33,0
11.	15,1	51,3	2,4	73,2	24,4	22,0	4,9	46,3	4,9	39,1
12.	21,3	23,5	6,6	60,4	25,0	19,1	17,0	30,1	16,2	41,4
13.	25,4	18,7	8,3	66,6	39,6	17,7	19,8	32,3	18,7	40,6
14.	35,6	21,7	10,1	54,3	34,5	12,0	27,5	25,3	36,1	20,5
15.	38,7	20,6	10,8	54,9	39,5	12,4	27,2	23,2	33,2	23,6
16.	38,7	21,5	7,6	68,2	30,2	18,0	20,5	31,9	18,4	35,9
17.	21,3	27,3	6,5	68,8	24,5	25,1	14,2	38,2	10,4	52,1

Anexa nr. 16

Momentele de satisfacție/insatisfacție în viață

- % -

Nr. crt.	Eșantioane	Momente de bucurie, mulțumire sunt:		Momente de insatisfacție, necazuri sunt:	
		Puține	Multe	Puține	Multe
1.	Total	26,6	14,7*	29,3	21,4
2.	Femei	29,4	14,6	25,0	26,1
3.	Bărbați	24,1	14,7	33,1	17,8
4.	Urban	26,7	15,2	31,7	20,7
5.	Rural	26,5	13,6	26,1	22,9
6.	Țărani	29,6	13,9	24,7	25,6
7.	Muncitori	25,3	13,2	31,5	18,7
8.	Tehnicieni, maiștri	22,3	15,1	38,9	23,0
9.	Funcționari	39,2	13,4	16,5	24,7
10.	Intelectuali	20,3	17,4	27,1	20,0
11.	Alte ocupații	14,6	29,3	41,4	19,5
12.	Pensionari	33,8	13,2	31,6	22,7
13.	Casnice	30,2	17,7	32,3	26,0
14.	Sub 25 ani	21,7	15,1	36,4	16,6
15.	Sub 30 ani	22,0	13,2	33,3	18,0
16.	Între 31-60 ani	27,5	15,1	27,7	22,0
17.	Peste 60 ani	32,3	14,7	31,1	28,5

* În tabel sunt trecute numai valorile extreme.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE
NR. 3-4/1991

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE CERCETARE A CALITĂȚII VIEȚII

CALITATEA SERVICIILOR PENTRU POPULAȚIE

BUCUREȘTI, 1991

Autori:

1. dr. Dan STEGĂROIU (coordonator)
2. Mariana STANCIU (coordonator)
3. Elena BECA
4. Dorina MIRON
5. Camelia GHEORGHE
6. Iuliana GHINDĂ
7. Silvia IFTIME
8. Cornelia COSTIN
9. Sorin BORCONI

Dactilografiere: Cristina STANCU

SUMAR

1. Argument pentru necesitatea cercetării 277

2. Aspecte critice privind teoria generală a serviciilor 281

3. Calitatea serviciilor acordate populației gratuit sau cu înlesniri de plată 284
3.1. Serviciile pentru ocrotirea sănătății 284
3.1.1. Studiu-pilot privind calitatea serviciilor sanitare 294
3.1.2. Propuneri pentru reorganizarea serviciilor sanitare 302
3.2. Serviciile de asigurări sociale 306
3.2.1. Dimensiuni ale funcționării sistemului de asigurări sociale 307
3.2.2. Direcții ameliorative 337
3.3. Serviciile de asistență socială 365
3.3.1. Solicitanții serviciilor de asistență socială..... 367
3.3.2. Tipurile de servicii specifice asistenței sociale 371
3.3.3. Factorii care determină complexitatea serviciilor specifice asistenței sociale 373
3.3.4. Analiza calității serviciilor de asistență socială..... 377
3.3.5. Indicatori ai calității serviciilor de asistență socială 382
3.3.6. Propuneri de îmbunătățire a activității de asistență socială 384
3.4. Serviciile de învățământ 392
3.4.1. Axe calitative ale serviciului învățământ superior..... 400
3.4.2. Studiu-pilot..... 409
3.5. Serviciile culturale 411
3.5.1. Oportunitatea serviciilor culturale 413
3.5.2. Serviciile culturale în România 420

4. Serviciile plătite..... 428
4.1. Clasificarea serviciilor pentru populație existente în prezent în țara noastră..... 428
4.2. Situația consumului de servicii plătite în țara noastră în perioada 1980-1989..... 431

4.3. Analiza situației existente în sfera serviciilor pentru populație, conturarea principalelor probleme pe tipuri de servicii 433
4.4. Propuneri pentru ameliorarea sistemului 436

5. Aspecte ale evaluării costurilor și eficienței serviciilor 439

6. Concluzii și propuneri pentru ameliorarea sistemului 449

1. ARGUMENT PENTRU NECESITATEA CERCETĂRII

Tendința generală de înnoire a vieții economice şi sociale, care domină viața poporului român după Revoluția din decembrie 1989, se concretizează în investigarea tuturor domeniilor de interes național, în scopul identificării problemelor fundamentale şi proiectării unor soluții viabile, realiste pentru rezolvarea acestora.

În acest context, necesitatea realizării unei cercetări asupra calității serviciilor pentru populație pentru populație s-a impus, ca o etapă inevitabilă a unui proces mai larg de identificare a căilor de creştere a nivelului de trai al populației din țara noastră.

Una din resursele cele mai prețioase care concură la împlinirea superioară a personalității umane, în general, este timpul. Cu cât structura organizatorică a unei societăți este mai masiv generatoare de timp pentru membrii săi cu atât societatea respectivă se situează pe o treaptă mai înaltă de progres şi civilizație. Prin urmare, o societate va fi cu atât mai dezirabilă, cu cât va realiza o mai adâncă diviziune a muncii sociale, o mai rafinată specializare a acesteia. Intenția de a edifica o lume modernă, profund umană, nu poate trăi în afara conceperii şi creării unei sfere a serviciilor pentru populație, care să intervină eficient şi oportun în viața oamenilor, să preia îndeplinirea înalt calificată a unor activități complexe şi extrem de diverse.

Pledoaria pentru dezvoltarea echilibrată a sferei serviciilor se bazează şi pe experiența internațională, în acest domeniu, care demonstrează că nivelul de trai şi calitatea vieții sunt nemijlocit condiționate de dimensiunile şi caracteristicile structurale ale sferei serviciilor în general şi a serviciilor pentru populație în special.

Cu atât mai mult în condițiile specifice țării noastre, dominate de trecerea de la o economie excesiv centralizată la o economie concurențială, de piață, se impune acordarea unei atenții mărite acelor sectoare cheie ale economiei, care prin dezvoltarea lor, introduc în sistemul economico-social un set de efecte pozitive esențiale, ca:

- echilibrarea mecanismului economiei naționale;
- ridicarea nivelului de trai şi a calității vieții populației;
- ocuparea forței de muncă excedentare ce va rezulta în urma procesului de restructurare a economiei în profil sectorial şi de ramură.

Comparativ cu celelalte țări din centrul Europei, care au antrenat în sfera serviciilor cca 40% din populația ocupată, în țara noastră, la nivelul anului 1990, numai 26,9% din populația ocupată a țării (2,9 mil. pers.) lucrează în servicii.

Serviciile pentru populație, dincolo de diversitatea şi structura lor, vizează satisfacerea unor cerințe repetabile impuse fie de convieţuirea în colectivitate, fie de cerințele general umane individuale. Indiferent de natura lor, serviciile, prin calitatea lor, propagă în mediu social un set de consecințe asupra aspirațiilor populației, motivațiilor, integrării/alienării etc. Ele plasează deci în centrul atenției omul şi calitatea vieții sale. Abordarea calității serviciilor presupune analizarea celor două laturi ale sale: latura obiectivă, care vizează aspectele exterioare riguros măsurabile ale calitățile diferitelor tipuri de servicii şi respectiv, latura subiectivă, care se referă la calitatea percepută a serviciilor de către consumatori.

Orice sistem echilibrat al serviciilor trebuie să fie structurat corespunzător naturii şi dimensiunilor nevoilor sociale, pe care are menirea să le servească în mod calificat, oportun, respectând exigențele consumatorilor.

În mediul de natură entropică în care se desfăşoară viața oamenilor sistemul serviciilor trebuie să intervină ca un mecanism economico-social indispensabil, specializat în eliminarea prin rezolvare a problemelor, funcționând astfel, ca un factor permanent de instituire a ordinii şi coerenței în mediul social.

Pentru ca acest lucru să fie posibil, sistemul ofertei de servicii trebuie să se confrunte continuu cu cererea de servicii, pentru a se reorienta în mod util. Finalitatea serviciilor constând în satisfacerea unor nevoi specifice rezultă că principala cale de diversificare a acestora constă în includerea a noi şi noi tipuri de servicii care vor răspunde diversificării nevoilor exprimate ale consumatorilor. În acelaşi timp diversificarea serviciilor se va realiza şi prin descoperirea unor noi modalități, alternative şi/sau completare de a satisface una şi aceeaşi nevoie.

Diversificarea serviciilor trebuie să urmeze totdeauna drumul optim ce va rezulta din confruntarea criteriilor de rentabilitate economică cu cele ale eficienței sociale. Acest lucru va fi posibil dacă se va proceda la echilibrarea ofertei de servicii prin grăbirea instituirii unui sistem concurențial. Numai pe această cale se va ajunge într-un timp relativ scurt, la o dinamică economică realistă şi rentabilă a sistemului serviciilor pentru populație. Dimensiunile calitative ale fiecărui tip de serviciu vor desemna segmentele pieții. Cu cât acestea vor fi mai numeroase, cu atât serviciul respectiv va fi

mai accesibil. În acest sens, identificarea, exigențelor consumatorilor, atât la nivel de individ cât şi la nivel de grup/colectivitate, constituie o fază de primă importanță premergătoare oricărui proces de proiectare sau reformă a unui anumit tip de serviciu.

Pe de altă parte, satisfacerea acestor exigențe, gradul acoperirii lor (concomitent cu evaluarea gradului de respectare a standardelor/tip de serviciu) şi identificarea dinamicii percepute a calității serviciilor în cadrul fiecărui segment al pieței, trebuie să constituie criterii ulterioare de dezvoltare şi modernizare a tipurilor de servicii. Economia de timp constituie un atribut major în susținerea atractivității serviciilor. Evaluarea economiei de timp realizate prin utilizarea unui anumit serviciu va determina în mod hotărâtor apelarea sau renunțarea la efectele utile ale serviciului respectiv. Există deci un *prag critic al timpului/tip de serviciu* peste care atractivitatea utilizării serviciului scade.

Aceasta trebuie deci determinat riguros şi conjugat cu *pragul critic al prețurilor sau tarifelor practicate* (pentru serviciile plătite) pentru fiecare tip de serviciu şi pentru grupele de servicii complementare astfel încât să se mențină o largă accesibilitate a consumatorilor la serviciile respective.

Diversificarea serviciilor prin multiplicarea ofertei şi prin abundența acestora are un rol major în accelerarea creşterii exigenței beneficiarilor. În acest sens se impune analiza nevoilor acoperite la un moment dat prin serviciile existente, evaluarea posibilităților de a include noi nevoi în domeniul preocupărilor unor servicii viitoare, reevaluarea exigențelor beneficiarilor în condițiile diversificării rețelei serviciilor.

În sensul celor de mai sus, cercetarea noastră şi-a propus identificarea situației existente la nivelul anului 1990 în câteva tipuri esențiale de serviciu de interes social astfel:

- serviciile gratuite sau cu înlesniri de plată:
- serviciile de ocrotire a sănătății;
- serviciile de asigurări sociale;
- servicile de asistență socială;
- serviciile de învățământ;
- serviciile culturale;
- serviciile plătite de populație.

Fiecare capitol, ocupându-se de un anume tip de serviciu, analizează situația prezentă a acestor servicii, prefigurând totodată principalele probleme ce reies, în fiecare caz în parte. Corespunzător problemelor

identificate, au fost enunțate o serie de măsuri ce ar putea veni în întâmpinarea oricărei tentative de a îmbunătăți situația existentă.

Calitatea comerțului, a transportului, a învățământului, a culturii, a asigurării sănătății etc. formează un întreg care acționează simultan asupra mediului social și decide asupra naturii condițiilor oferite fiecărei persoane și prin intermediul acesteia, întregii națiuni, pentru a se forma, a se dezvolta, a învăța, a dori, a spera, a-și valorifica deplin capacitățile atât spre folosul personal, cât și a întregii colectivități. Resursa majoră a fiecărui popor o constituie "omul". Capacitatea acestuia și valorificarea lui superioară depinde, în esență, de atractivitatea vieții, de posibilitatea de a imprima vieții un sens.

În tot acest angrenaj, un rol esențial, determinant, revine calității vieții care, la rândul ei este dependentă strict de calitatea serviciilor.

Universul serviciilor reprezintă o reuniune vastă și complexă în care se consumă și se modelează relații interumane. Prin aceasta, personalului care lucrează în domeniul serviciilor și nu numai lui, îi revine responsabilitatea față de tipologia relațiilor interumane, sub aspectul condițiilor instituite pentru formarea și educarea tuturor categoriilor sociale care vin în contact cu rețeaua serviciilor. În universul servicilor se consumă, în fiecare minut, mii și mii de relații interpersonale directe sau mediate care prin repetare provoacă serii de consecințe complexe vizibile atât în prezent cât și în viitor. Organizarea defectuoasă a sistemului serviciilor determină fixarea unor deprinderi regresive atât în comportamentul personalului de deservire cât și în cel al beneficiarilor.

Încrederea în sine, respectul pentru ceilalți, convingerea că echitatea există, sentimentul că merită să muncești și să te bucuri de roadele muncii tale, pot fi diminuate sau stimulate printr-o organizare defectuasă sau, respectiv, optimă a serviciilor.

Toate aceste efecte se propagă simetric în sfera producției materiale unde se vor putea măsura în nivelul productivității muncii, al interesului pentru formare și performanțe profesionale.

Lipsa de calitate în sfera serviciilor generează un cerc vicios care presupune costuri sociale pe care nu ni le mai putem permite.

2. ASPECTE CRITICE PRIVIND TEORIA GENERALĂ A SERVICIILOR

În prezent, natura, modul de funcționare şi rolul serviciilor în general, şi a celor pentru populație, în special, nu sunt suficient cunoscute. În literatura economică de specialitate există numeroase inexactități şi erori teoretice care generează distorsiuni în planul practicii economice şi sociale. Teoriile tradiționale privind dezvoltarea economică şi socială necesită o reexaminare atât pe ansamblu cât şi analitic.

În acest cadru, teoria economică a serviciilor pentru populație, ca premisă a creşterii calității vieții şi a creşterii generale, trebuie să ocupe locul cuvenit.

Teoria economică românească a utilizat până la sfârşitul anului 1989 principii de divizare a serviciilor bazate pe teoria marxistă a plusvalorii, adaptată la cerințele unei economi planificate. Această modalitate de abordare s-a dovedit a fi nu numai falsă dar şi nocivă pentru practica economică şi socială, ca generând o atitudine inadecvată a specialiştilor față de problema sferei de constituire a venitului național, menținând, o bună perioadă de timp, serviciile şi mai ales serviciile pentru populație, într-o poziție mereu secundară.

Sistemul de balanțe al producției materiale a operat, în principal, cu două mari categorii de servicii:

- servicii materiale, care se luau în calcul la evaluarea venitului național (şi deci erau considerate productive);
- servicii nemateriale luate în calcul doar parțial şi cu inconsecvență la evaluarea venitului național (considerate deci parțial neproductive).

Serviciile pentru populație erau deci considerate materiale sau respectiv nemateriale în mod, adesea arbitrar, fără un criteriu ferm.

Definirea celor două categorii ale serviciilor şi determinarea lor prin calificativele “material” şi “nematerial” prezintă deficiențe atât de formă, cât şi de fond, creând confuzii şi premise de identificare inexactă.

Conceptele “servicii productive” şi “servicii neproductive” s-au constituit prin sugestia oferită de teoria marxistă asupra “muncii productive” şi a “muncii neproductive”. În concepția lui Marx, caracterul productiv al muncii în capitalism nu depinde de natura produsului ei, ci de contribuția forței de muncă la autovalorificarea capitalului.

Marx utilizează frecvent, pentru definirea muncii neproductive în sens capitalist, termenul de “servicii”.

Pe de altă parte, el însuşi abdică de la convenția pe care a impus-o, analizând categoriile economice “muncă productivă” şi “muncă neproductivă” în afara contextului inițial al definirii, introducând criteriul rezultatului muncii (bunurile tangibile şi, respectiv, serviciile).

Economia politică a socialismului a preluat aceste noțiuni fără a preciza cu exactitate, de la început, conținutul lor.

Împărțirea sferei serviciilor în “servicii productive” şi “servicii neproductive” este rezultatul unei problematizări artificiale, ce materializează, doar intenția politică a autorului de a evidenția caracterul însuşirii de către întreprinzător a plusvalorii.

Însuşi faptul că în timp, tot mai multe servicii au fost incluse în sfera activităților creatoare de venit național (deşi în fapt toate serviciile contribuie, direct sau indirect, la realizarea venitului național, face ca abordarea lor față de această sferă să pară nerevelatoare.

Cât priveşte calificarea anumitor servicii “materiale” iar a altora “nemateriale” este, de asemenea, inadecvată scopului urmărit deoarece, dacă sensul adjectivului “material” ne este clar, nu acelaşi lucri se întâmplă cu cel al adjectivului “nematerial”. În general, descrierea unei anumite însuşiri, a unui lucru printr-o calitate absentă, suferă de imprecizie şi lasă loc pentru interpretări diferite şi chiar contradictorii.

Spre o mai clară evidență a naturii serviciilor propunem utilizarea unor criterii mai simple şi mai operative de divizare a serviciilor şi anume:

a) Efectul util pe care îl realizează serviciul. Astfel, putem avea servicii care oferă consumatorului:
   - unul sau mai multe obiecte
   - una sau mai multe operațiuni } servicii simple
   - una sau mai multe informații
   - una sau mai multe:
     - obiecte şi operațiuni
     - obiecte şi informații } servicii complexe
     - obiecte, operațiuni şi informații
b) Segmentul de populație căruia i se adresează serviciul respectiv:
   - unui anumit segment al populației, care poate fi constituit după:
     - un criteriu (vârstă, sex etc.);
     - două sau mai multe criterii;

- majorității populației.

c) Frecvența de apariție a serviciului respectiv în economia timpului consumatorului:
   - servicii cu frecvența de apariție ridicată (servicii comerciale, servicii transport în comun etc.);
   - servicii cu frecvența de apariție medie (igiena personală etc.);
   - servicii cu frecvența de apariție mai redusă.

Asemenea modalități de divizare a serviciilor ar putea dizolva multe din vechile modalități, constituind în acelaşi timp o bază mai operativă de grupare, în sensul evidențierii a celor servicii care intervin mai frecvent în viața oamenilor, consumând inevitabil cea mai mare parte a timpului şi a veniturilor lor. Totodată, această grupare ar facilita orice tentativă de reformă în sfera serviciilor pentru populație.

3. CALITATEA SERVICIILOR ACORDATE POPULAȚIEI GRATUIT SAU CU ÎNLESNIRI DE PLATĂ

Un loc aparte în cadrul sferei serviciilor îl ocupă serviciile distribuite populației gratuit sau cu înlesniri de plată. Acestea au menirea de a asigura, la un nivel cât mai înalt posibil, ocrotirea sănătății tuturor categoriilor de populație, educația şi instruirea tinerelor generații, asigurarea unor venituri minime şi a unor minime posibilități de viață categoriilor defavorizate ale populației, crearea unui mediu cultural adecvat necesităților populației etc.

La nivelul anului 1989 serviciile acordate populației gratuit sau cu înlesniri de plată atingeau un procent de aproximativ 10% din totalul consumului de servicii pentru populație.

Având în vedere că acestea utilizau doar 3,34% din totalul fondului alocat pentru consumul populației, se poate concluziona că, până în prezent, nu s-a acordat atenția cuvenită acestui capitol al serviciilor pentru populație, ceea ce a avut ca efect o calitate extrem de scăzută a prestației în aceste tipuri de servicii. În viitor se impune realizarea unui raport mai echilibrat între ponderea serviciilor plătite şi cele acordate gratuit sau cu înlesniri de plată, pentru a lărgi accesul la acestea din urmă şi pentru a îmbunătății nivelul lor calitativ.

3.1. Serviciile pentru ocrotirea sănătății

Economiştii români apreciază că serviciile sanitare reprezintă o categorie de servicii cheie în cadrul sferei serviciilor, dat fiind rolul şi impactul social al acestora.

Atingerea obiectivelor activității desfăşurate de către sistemul serviciilor sanitare este legată de profesiunea şi statutul medicului, cât şi de cel al personalului sanitar.

Medicina este o specializare, o ocupație cu timp integral de muncă. Ea instituționalizează un conținut tehnic, care se constituie ca cel mai important element al statutului personalului medical.

Acest caracter tehnic în realizarea şi efectele lui decide, în ultimă instanță, ceea ce se înțelege prin calitatea serviciilor sanitare.

Caracteristicile activității medicale, considerate de către Talcott Parsons, se referă la universalismul, funcționalitatea specifică şi caracterul efectiv neutru al acesteia. Valoarea dominantă a rolului de medic este orientarea spre colectivitate.

Universalismul se referă la adresabilitatea generală a serviciilor prestate de medic şi excluderea ataşamentelor personale.

Funcționalitatea specifică priveşte locul ocupat de medic în diviziunea socială a muncii şi anume, faptul că rolul medicului este situat foarte sus pe scara rolurilor sociale a căror îndeplinire cere un înalt nivel de competență tehnică, o cunoaştere subtilă şi complexă, o abilitate dezvoltată printr-o pregătire lungă şi susținută.

Neutralitatea efectivă este o dimensiune a rolului medicului rezultând din caracterul de ştiință aplicată al medicinei şi ea rezidă în faptul că medicul tratează problema obiectivă a sănătății/bolii în termeni obiectivi, fundamentați ştiințific.

În ceea ce priveşte orientarea de valoare, față de sine sau de colectivitate, rolul medicului aparține grupului minoritar de profesii în care este foarte puternic subliniată orientarea spre comunitate. Ideologia acestei profesii pune în evidență obligația medicului de a pune binele bolnavului deasupra intereselor personale şi a privi comercializarea profesiunii ca pe un rău periculos care trebuie combătut. Medicina nu trebuie să fie o afacere pentru cei care o practică.

Instituția asistenței sanitare include şi ansamblul de anticipații care se constituie în rolul bolnavului.

Bolnavul este scutit de responsabilitățile normale ataşate rolului de om sănătos, legitimarea stării de boală făcându-se prin intermediul medicului. Bolnavul este obligat să solicite ajutorul competent al medicului şi să coopereze cu acesta în vederea ieşirii din situația de bolnav.

Prin însăşi constituirea lui, sistemul ocrotirii sănătății porneşte de la recunoaşterea caracteristicii organismului uman de a lupta pentru menținerea propriei structuri, împotriva tendințelor omogenizate ale naturii care duc moarte şi prin aceasta, la reîntoarcerea biologicului la starea de sistem fizic.

Având în vedere că evitarea dezintegrării organismului viu are loc prin intermediul schimburilor lui cu mediul, raporturile securizante, presupuse de sistemul asistenței sanitare, privesc tocmai asistarea acestor schimburi între organismul uman şi mediul de viață, care se realizează prin intermediul exclusiv al societății.

Scopul asistenței sanitare este de a menține omul în stadiul de ființă biopsihosocială, de a menține viața la un nivel social, de menținere a capacităților omului de a se manifesta în cadrul schimbărilor prescrise de societate, de a putea răspunde nivelului convenit social de normalitate.

Definirea conceptelor de sănătate şi boală şi structura asistenței sanitare

Cercetarea sistemului asistenței sanitare trebuie să aibă în vedere interesul care se dă noțiunilor de sănătate şi boală în virtutea cărora acesta acționează.

Conform aprecierilor OMS sănătatea presupune nu numai absența infirmității şi a bolii, dar şi o stare de bine fizică, mentală şi socială. Acestea toate pot cuprinde aspecte variate ale raporturilor dintre om şi mediu, satisfacerea trebuințelor, concordanța dintre aşteptări şi realizarea lor.

În ceea ce priveşte boala, punctul de vedere al neurobiologiei care ia în considerare organismul uman şi mediul său ca un tot afirmă că aceasta "nu constituie o ruptură radicală în raport cu funcționarea normală a corpului.

Interpretarea sa relevă dimpotrivă aceeaşi filosofie a compromisului (adaptării) despre care este vorba de-a lungul întregii gestionări a viului."[1] Boala nu are sens decât în funcție de omul luat ca tot, ființă biopsihosocială.

Cauza socială a bolilor, dincolo chiar de componentele sociale ale acestora este din ce în ce mai mult recunoscută de cei care practică medicina. Iată ce declară un chirurg: "Pentru că în ciuda dozajelor şi radiografiilor noastre, suntem incapabili să găsim o afecțiune autentică organică la doi din trei bolnavi care vin la cabinetele noastre de consultații, boala lor trebuie să stea altundeva decât în organele lor, nu este suficient să spunem că nu au nimic, dacă nu le găsim nimic, ei trebuie totuşi să aibă ceva dacă au venit să ne caute. A-i declara funcționali nu înseamnă decât să deplasezi problema". [2]

"În acelaşi timp a blama sau a nu lua în seamă un bolnav cronic, care nu-şi aplică tratamentul ridicat fără a te întreba asupra factorilor culturali şi sociali (situație familială, viață profesională, nivel cultural) care îl împiedică pe bolnav să urmeze regimul prescris sau să refuze ajutorul care I se oferă, nu înseamnă de fapt al trata", comentează acelaşi autor.

Cercetarea calității serviciilor sanitare este pentru sociologie un mijloc de reflexie asupra unor probleme impuse de raporturile cu medicina, cu care se poate asocia în procesul de prevenire şi tratament al bolilor, în sprijinirea practicienilor de a rezolva problemele medicale şi susținerea elaborării politicilor sanitare (sănătate publică, epidemiologie, psihiatrie).

---

[1] Vicent, J.D., "Emotions et raison dans la genese de la persone", în *UNAFAM*, nr. 2, 1989, p. 2-26.

[2] Stendler, François, *Sociologie medicale*, Paris, Armand Colin, 1972, p. 13.

Sensul profund social al aspectelor legate de funcționarea sistemului sanitar, reiese din informația privitoare la starea sănătății vehiculate la nivelul acestui sistem care se referă la:

- starea de sănătate a populației;
- dinamica şi tendințele fenomenelor demografice, morbiditatea, dezvoltarea somatopsihică a copiilor şi tineretului;
- sănătatea mentală a întregii populații;
- condiții igienico-sanitare ale mediului de viață şi de muncă;
- aspecte medico-sociale ale familiei, carențe de structură (divorțuri, abandonul familial de către un părinte etc.);
- carențe de comportament (alcoolism, neînțelegeri grave, vagabondaj al copiilor mai ales);
- carențe ale sănătății (boli cronice severe, irecuperabile);
- carențe privind încadrarea corespunzătoare în procesul de muncă, învățământ.

Ştiința promovată prin practica sistemului de asistență sanitară presupune studiul distribuției bolilor şi invalidităților în populațiile umane şi a influențelor care determină această distribuție. În ansamblul său, sistemul asistenței sanitare dezvoltă activități medico-sanitare concretizate în:

- asistență medicală ambulatorie;
- asistență medicală spitalizată;
- asistență medicamentoasă;
- asistență medico-socială.

Structura instituțiilor sanitare, stipulate prin legislație cuprinde: subsistemul decizional sau de conducere, subsistemul operațional sau executiv şi circulația informației.

Sistemul decizional desfăşoară o gamă largă de activități care constau în stabilirea politicii sanitare, organizarea structurii rețelei sanitare, stabilirea legislației, elaborarea principiilor privind asistența sanitară, organizarea sistemului informațional, evaluarea activității rețelei sanitare, detectarea problemelor survenite în funcționarea întregului sistem în vederea intervenției operative, evaluarea implicațiilor deciziei, îndrumarea şi controlul activității de ocrotire a sănătății, remodelarea structurii organizatorice, remodelarea sistemului informațional.

Subsistemul operațional sau executiv este numit, în fapt, rețeaua sanitară, cu o structură vastă, bazată pe o varietate de categorii de unități ce desfăşoară o seamă de acțiuni asupra beneficiarilor.

Tipurile de unități ale rețelei sanitare sunt: spitale, staționare de zi (pentru copii și pentru adulți, sanatorii TBC, psihiatrie), case de naștere, creșe, leagăne preventorii, dispensare medicale, policlinici (cu circuit închis, cu circuit deschis), puncte farmaceutice, unități neclinice de gerontologie, laboratorul de sănătate mintală, centre de recoltare și conservare a sângelui, centrul sanitar antiepidemic, stația de salvare, laborator de medicină legală, centre de combatere a tuberculozei, serviciu stomatologic.

Acestea sunt organizate după principiul teritorial și pe categorii de asistență medicală.

Practica medicală desfășurată în cadrul rețelei sanitare se referă la necesarul de prestație medicală, așa numitul consum medical separat pe următoarele tipuri de prestații:

- consultații de medicină generală și specialitate;
- investigații de laborator clinic și exploatări funcționale;
- spitalizare.

Asistența sanitară acordată întregii populații se completează în cazul anumitor categorii, cu caracteristici specifice, exemplu: asistența pentru femei, care implică dezvoltarea practicii obstetricii ginecologice și asistenței la naștere, și asistența copiilor care, de asemenea, include specialitățile pediatrice.

Asistența medicală de specialitate cuprinde un număr de cca 35 de specialități.

În cadrul rețelei sanitare, asistența generală sau de specialitate presupune trei categorii de acțiuni după scopul urmărit:

- acțiuni de diagnostic și vindecare;
- acțiuni de cercetare medicală și dezvoltare a practicii medicale;
- acțiuni de educare a populației și prevenire a îmbolnăvirii lor.

Funcționarea sistemului de servicii sanitare presupune în afara realizării scopului pentru care a fost creat și angrenarea unor relații cu celelalte sisteme din societate, cu efecte indirecte în mai multe sfere ale societății. Practica medicală este direct legată de problemele economice, organizaționale, tehnice și sociale.

Analiza critică a situației serviciilor sanitare obligă la o evaluare a activității ce se desfășoară în această sferă, în primul rând considerând-o ca parte a unui complex intercorelat de activități ale societății globale, și în al doilea rând, apreciind aceeași activitate prin prisma mijloacelor și efectelor prin care se manifestă ca realitate.

O schemă, concepută sub numele de "Modelul cibernetic al mortalității populației din România" (dr. Emil Mesaroș ș.a.) relevă sugestiv raporturile în care se află asistența sanitară, cu gradul general de dezvoltare social-economică a țării, care o determină, și starea de sănătate a populației, pentru care este un factor determinant. Schema exprimă în același timp multiplele elemente ale realității sociale care concură la determinarea stării de sănătate și în ultimă instanță la determinarea duratei medii a vieții care ca indicatori generali ai mortalității este în același timp și cel mai important criteriu de apreciere al calității vieții.

Modelul cibernetic al mortalității populației din România

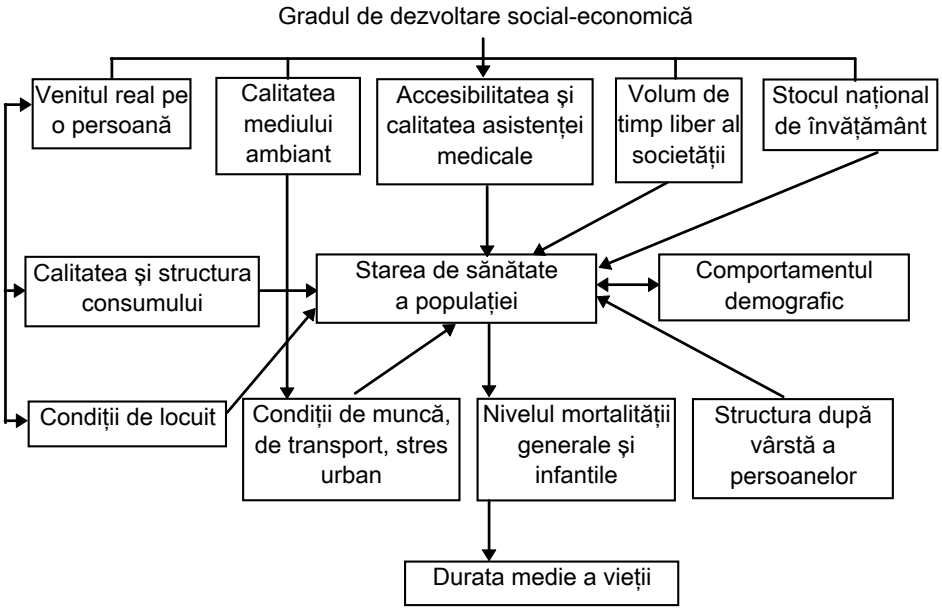

Sursa: dr. Mesaroș, Emil ș.a., *Mortalitatea generală a populației din România*, CCMS, 1987, p. 48.

Importanța activității desfășurate de către serviciile sanitare, legate de ansamblul dezvoltării sociale este pusă în valoare de concepția generală privind politica socială a țării, care realizează în principiu o sinteză între nevoile de dezvoltare ale societății și mijloacele de care aceasta dispune la un moment dat.

Raportul privind dezvoltarea lumii, din 1990, şi-a pus problema consecinţelor politicilor sociale în lume şi în special a politicii în favoarea săracilor.

Ceea ce se evidenţiază în acest raport, sugerează că depăşirea sărăciei, printr-un progres rapid şi susţinut poate fi realizată, urmând o strategie bazată pe două elemente la fel de importante. Primul element se referă la folosirea judicioasă a forţei de muncă. Al doilea, la dezvoltarea serviciilor sociale destinate săracilor între care se numără îngrijirea sănătăţii, alături de planificarea familială, hrană, învăţământ primar.

Cele două elemente se susţin reciproc şi niciunul fără celălalt nu este suficient.

"Progresul în sfera socială este o angajare pe termen lung, într-un efort de a face accesibile la toate nivelurile societăţii educaţia, îngrijirea sănătăţii şi alte servicii sociale."[1]

Sub numele de provocarea anului 1990, raportul asupra dezvoltării lumii exprimă ca o înaltă prioritate lupta pentru reducerea sărăciei globale, care în Europa include 50 milioane de oameni.

În condiţiile actuale ale dezvoltării şării noastre apare evidentă necesitatea aplicării strategiei duble de care am vorbit, în cadrul căreia un loc important îl va ocupa preocuparea pentru dezvoltarea asistenţei sanitare.

La sfârşitul anului 1989 reţeaua sanitară cuprindea 425 spitale, 541 dispensare policlinici, 5.246 dispensare medicale, 16 sanatorii TBC, 16 preventorii, 847 creşe, 1.935 farmacii, 65 leagăne de copii.

Numărul paturilor de asistenţă medicală din spitale sanatorii TBC, case de naşteri şi staţionare, la sfârşitul aceluiaşi an a fost de 216.295, revenind în medie 9,3 paturi la 1.000 de locuitori.

Din totalul paturilor de spital, 30,2% aparţineau secţiilor de pediatrie, ginecologie obstretică, nou-născuţi şi maturi.

În 1989 s-a acordat asistenţă medicală în condiţii de internare în spital unui număr de 5,2 mil. bolnavi (durata medie a spitalizării fiind de 10,9 zile). În sanatorii TBC au fost internaţi 23,4 mii bolnavi, cu durata medie de internare de 58,5 zile, în preventorii, 7,7 mii bolnavi cu o durată medie de internare de 64,3 zile.

Reţeaua creşelor cuprindea la sfârşitul anului 1989, 80,6 mii locuri.

Numărul personalului medical la sfârşitul anului 1989 era de 49,1 mii medici (revenind un medic la cca 468 de persoane) dintre care 7,1 mii

[1] *World Development Report*, 1990, "Poverty", p. 2-3.

stomatologi, 6,4 mii farmacişti, 135,7 mii cadre sanitare medii, 62,1 mii personal sanitar auxiliar revenind 1 la 370 persoane.

Cheltuielile din bugetul de stat pentru pregătirea sănătății s-au ridicat în 1988 la 17.823,5 mii lei, revenind 773 mii lei pentru un locuitor.

Întărirea bazei materiale de personal sanitar şi instituții sanitare, din care punct de vedere, țara noastră se situează pe ultimele locuri din Europa, necesită eforturi mari în viitor. Ca exemplu, se poate vedea că, în timp ce în România se alocă pentru îngrijirea sănătății 2% din venitul național, în alte țări se alocă pentru acelaşi scop, 5-6% din produsul național brut sau chiar mai mult, (în Suedia procentul alocat sănătății este de 10% din produsul național brut).[1]

În acelaşi timp, serviciile sanitare prezintă numeroase carențe cu caracter calitativ. Între acestea se numără dotarea tehnică necorespunzătoare, depăşită moral şi fizic, care departe de a satisface trebuințele terapeutice, este uneori dăunătoare, grave lipsuri organizatorice în interiorul unităților sanitare (privind normarea muncii, protecția muncii etc.) şi între acestea şi alte instituții cu care întrețin relații funcționale (fabrici de oxigen, de pansamente şi alte materiale absolut necesare, centre de colectare a sângelui, industria farmaceutică, firmele de import-export, centrele de cercetări etc.).

Salarizarea necorespunzătoare a angajaților, medici, cadre medii şi alții produce nemulțumire cu grave repercusiuni asupra funcționării sistemului şi, implicit, asupra stării generale de sănătate.

Sistemul de plăți nediferențiat pe tipuri de servicii şi prestații creează dificultăți şi impune riscuri materiale în rândul pacienților.

Ca efect direct al multiplelor carențe social-economice care se manifestă în asigurarea serviciilor sanitare, stocul de sănătate al populației, descrie pentru ultimele două decenii de existență a țării noastre, tabloul sintetic al unei decăderi generale a stării de sănătate.

Prezentat sub genericul “Cifre care acuză”, studiul *Sanometria în profil european* al doctorului în medicină Petre Mureşan (publicat în *Revista de statistică*, nr. 5/1990) face o prezentare a stării de sănătate existente în România, comparativ cu starea sănătății pe plan european.

Exprimând o situație grea, cu caracter general, speranța medie de viață aflată la nivelul cel mai scăzut pe plan european, de 69,9 ani 1984, este în scădere în ultimul timp spre 69 ani. Cauza acestui declin este cauza

[1] Petre, Mureşan, “Sanometria”, în *Revista de statistică*, nr. 5, 1990, p. 31-41.

acestui declin este creşterea mortalității generale şi infantile, puternic accentuată, începând cu perioada 1964-1967. Concret, mortalitatea infantilă care în Europa tinde să scadă în ultimele decenii la valori de 5,6% exceptează România unde indicatorul ia în aceeaşi perioadă, valori de peste 20%.

În ceea ce priveşte mortalitatea generală, contrar tendinței generale existente în Europa, de scădere de la 11,0 la 1.000 locuitori în 1970 la 9,5% în 1985, în România asistăm la o creştere de la 9,5% la 10,9% în aceeaşi perioadă.

După cum se menționează într-o altă lucrare destinată mortalității în România, principala cauză a evoluției nefavorabile a speranței medii de viață, rezidă în creşterea mortalității generale prin cauze biologice dar mai ales prin cauze evitabile. Între acestea se numără bolile infecțioase şi parazitare, alcoolismul, infarctul acut miocardic, avortul, accidentele.

Se înregistrează şi o mortalitate mai accentuată în mediul rural explicată, pe de o parte, prin ponderea mai mare a bolilor la țară dar şi prin accesibilitatea redusă a populației rurale la asistența sanitară.

Ca factori de sinteză (cauza de deces cea mai virulentă se manifestă la bărbații din mediul rural, bolile aparatului digestiv (creşterea acestui indicator între 1975-1985 cu 89,2% (performanță căreia îi urmează numărul deceselor cauzate de bolile aparatului respirator la bărbații din mediul urban.

Ca trăsătură generală se remarcă o mai mare mortalitate în rândul populației masculine, fenomen numit supramortalitate masculină şi explicat prin comportamentul individual.

În ceea ce priveşte morbiditatea ca factor de deteriorare gravă a calității vieții, putem enumera o serie de boli infecțioase eradicabile care mai persistă în România ca urmare a deficiențelor de vaccinare. În jurul anului 1985, după date OMS, poliomelita a înregistrat, în 1988, 11 cazuri, reprezentând 0,04‰$_{000}$, iar difteria, în 1989, 5 cazuri, reprezentând 0,2‰$_{000}$. S-au mai semnalat tetanosul, cu semnalări neonatale ca expresie a asepsiei la naştere (22 copii, 0,1‰$_{000}$).

De asemenea, s-au înregistrat cazuri de îmbolnăviri în creşterea numerică de rujeolă de cca 16,7‰$_{000}$) (3.870) şi 30‰$_{0000}$ (696 copii) cu tuse convulsivă.

În ceea ce priveşte tuberculoza, România se află la cel mai înalt nivel al mortalității europene, cu valori de 58,3‰$_{000}$ în 1989, morbiditatea în creştere.

O situație explozivă se înregistrează pentru sifilis a cărui creştere în ultimii ani s-a dublat (de la 10,1‰$_{000}$ în 1980 la 19,8‰$_{000}$ în 1989), iar în Municipiul Bucureşti unde depistările au fost mai dese s-a înregistrat o valoare de 58.000 (1989).

Însemn al unei condiții igienico-sanitare deficitare, indicele hepatitei virale este în creştere în România, în 1989 351‰$_{000}$, adică dublul celor din 1985.

Ultimele aprecieri arată proliferarea sidei în România care a cuprins însemnate grupuri de copiii şi maturi, datele sunt însă incerte.

În ceea ce priveşte morbiditatea, acesta se estimează după cum urmează:

Afecțiunea	**Număr probabil de afecțiuni pe total țară (1989)**
Afecțiunile aparatului circulator	5.960.000
Afecțiunile endocrine şi de metabolism	2.650.000
Afecțiunile reumatice	2.215.000
Afecțiunile organelor genitale la femei	2.069.000
Afecțiunile aparatului digestiv	2.068.000
Anemiile	1.115.000
Afecțiunile pulmonare obstructive cronice	646.000
Afecțiunile ochiului	459.000
Afecțiunile renale	265.000
Tulburările psihice (exclusiv nevroze)	234.000

Aşa cum se apreciază în studiul citat, comparativ cu începutul deceniului, în 1989 se constată o creştere apreciabilă a unor boli: hipertensiune arterială, cardiopatie ischemică, diabet, hepatite, ciroze, afecțiuni renale, tulburări psihice, ca urmare a condițiilor de viață foarte grele din acești ani.

Pentru obținerea unei imagini asupra calității serviciilor sanitare, în anul 1990 s-a efectuat[1] un studiu pilot în localitățile: Bucureşti, Galați, Sibiu şi Răşinari, în unități sanitare care au inclus spitale, policlinici, farmacii precum şi direcțiile sanitare județene.

Circa 600 de subiecți au fost solicitați să facă aprecieri privind câteva dimensiuni ale serviciilor sanitare.

[1] În cadrul ICCV.

3.1.1. Studiu-pilot privind calitatea serviciilor sanitare

Studiul-pilot a cuprins dimensiunile:

- deficiențele serviciului sanitar (anexa nr. 1a);
- insatisfacția față de serviciile sanitare (anexa nr. 1b);
- autoconservarea sănătății (anexa nr. 1c);
- agenții îmbolnăvirii (anexa nr. 1d).

Pentru fiecare dimensiune s-a formulat o întrebare specifică și administrarea s-a efectuat asupra unor eșantioane variabile (de la 300 la peste 600 de persoane).

Alternativele formulate au fost caracterizate prin frecvența absolută numărul persoanelor acceptând respectiva alternativă) și prin frecvența relativă (ponderea persoanelor care au acceptat respectiva alternativă).

În acest mod, pentru fiecare dimensiune în parte, a devenit posibilă surprinderea principalelor tendințe și concluzii prezentate în continuare.

În raport cu dimensiunile abordate, ancheta a permis surprinderea tendințelor dominante și respectiv acelor accidentale.

În baza răspunsurilor obținute au fost identificate peste 40 de insuficiențe specifice serviciilor sanitare.

În raport cu opiniile subiecților din eșantion (peste 322 persoane) s-au desprins măsurile de corecție prezente:

- asigurarea cantităților și sortimentelor necesare de medicamente (59 persoane, adică 18,%);
- dotarea tehnică la nivel mondial a serviciilor sanitare (30 persoane, adică 9,3%);
- o mai bună organizare a activității în domeniul îngrijirii sănătății (25 persoane, adică 7,8%);
- creșterea conștiinței profesionale a cadrelor sanitare (24 persoane, adică 7,5%);
- stimularea materială a cadrelor sanitare (23 persoane, adică 7,1%).

În baza aceluiași eșantion au fost identificate și deficiențe accidentale pentru care s-au formulat propuneri corective:

- respectarea disciplinei muncii de către personalul medical (4 persoane, adică 1,2%);
- dezvoltarea mijloacelor psihoterapeutice (4 persoane, adică 1,2%);
- creșterea numărului de unități sanitare (5 persoane, adică 1,6%);

- promovarea tineretului în funcții de conducere (5 persoane, adică 1,6%).

Insatisfacția față de serviciile sanitare a fost testată pe același eșantion (peste 381 de persoane).

Categoriile dominante de insatisfacții au privit:

- lipsa medicamentelor (76 persoane, adică 19,9%);
- tratarea superficială a pacienților (56 persoane adică 14,7%);
- aglomerațiile la cabinetele medicale (42 persoane) adică 11%;
- lipsa curățeniei, igienei, în unitățile sanitare (34 persoane, 8,95);
- lipsa condițiilor tehnice de tratament, diagnostic, laborator (33 persoane, adică 8,7%).

În raport cu același eșantion au fost identificate insatisfacțiile accidentale care au vizat:

- deficiențele serviciilor de urgență (4 persoane, adică 1%);
- comportamentul cadrelor medicale, necorespunzător (4 persoane, adică 1%);
- corupția (4 persoane, adică 1%);
- incapacitatea serviciilor sanitare de a rezolva probleme sociale cu implicații asupra sănătății (4 persoane, adică 1%);
- insuficiența numărului de cabinete medicale (4 persoane, adică 1%).

Comparând măsurile de corecție, dominante și accidentale, insatisfacțiile identificate, dominante și accidentale, se poate observa o corespondență care intensifică confidența în aspectele dezvoltate. În același timp devine evidentă evaluarea corelativă a stării date. Astfel, se semnalează aglomerația la cabinetele medicale, sursă dominantă de insatisfacție, iar lipsa cabinetelor medicale este privită ca o sursă accidentală de insatisfacții și mai mult între propunerile ameliorative, creșterea numărului de unități sanitare se plasează în grupa măsurilor corective accidentale.

Autoconservarea sănătății are în vedere evaluarea gradului în care preocuparea pentru propria sănătate vizează aspecte majore și reale pentru conservarea acestuia. Eșantionul a cuprins peste 500 persoane și s-au identificat direcții majore de acțiune precum:

- raționalizarea vieții (87 persoane adică 15,3%);
- alimentația rațională (75 persoane adică 13,2%);
- igiena vieții și a muncii (73 persoane, adică 12,9%);

- examene medicale periodice (57 persoane, adică 10,1%);
- practicarea sporturilor (44 persoane, adică 7,7%);
- educația (43 persoane, adică 7,5%).

În baza aceluiaşi eşantion au fost evidențiate şi acțiuni accidentale ca:

- eliminarea stresului (4 persoane, adică 0,7%);
- respectarea normelor de convieţuire (4 persoane, 0,7%);
- renunțarea la abuzul de medicamente (5 persoane, adică 0,9%);
- igiena mediului ambiant (5 persoane, adică 0,9%).

Comparând direcțiile de acțiune, majore şi accidentale, se poate remarca aceeaşi insuficiență în evaluarea corelativă, cauzală. Astfel, stresul nu este văzut ca o sursă majoră a alterării sănătății, deşi în ideea de "raționalizare a vieții" ar trebui să se includă şi "relații armonioase, lipsa stresului".

Agenții îmbolnăvirii oferă posibilitatea de a evalua atât nivelul cultural, cât şi consistența gândirii. S-a apelat la un eşantion de peste 600 persoane obținând între cauzele majore:

- alimentația - lipsuri, calitate necorespunzătoare (110 persoane, adică 16,4%);
- stresul (105 persoane, adică 15,6%);
- sărăcia, mizeria fizică (82 persoane, adică 12,2%);
- poluarea (66 persoane, adică 9,8%);
- munca în condiții neprielnice (55 persoane, adică 8,2%);
- lipsa educației sanitare (48 persoane, adică 7,1%).

Cauzele accidentale identificate, corespunzător aceluiaşi eşantion au fost:

- relațiile sociale conflictuale (4 persoane, adică 0,6%);
- oboseala (6 persoane, adică 0,9%);
- viața dezordonată (7 persoane, adică 1%);
- accidentele (9 persoane, adică 1,3%);
- sedentarismul (9 persoane, adică 1,3%);
- suprasolicitarea, surmenajul (10 persoane, adică 1,5%);
- lipsa de medicamente (12 persoane, adică 1,8%);
- mediul în care trăim (12 persoane, adică 1,8%);
- nivelul general de civilizație (13 persoane, adică 1,9%).

Rezultă că:

- deşi agentul îmbolnăvirii numit stres este recunoscut ca atare, totuşi între acțiunile pentru autoconservarea sănătății "eliminarea stresului" se plasează în categoria măsurilor accidentale:

– deşi lipsa medicamentelor este estimată drept un agent al îmbolnăvirii de factură accidentală între agenții insatisfacției ocupă locul central. Aceeaşi poziție revine procurării medicamentelor ca modalitate de eliminare a deficiențelor.

Situația semnalată scoate în evidență o posibilă complicare a stării de fapt, în sensul că atributele regresive, negative ale mediului în care am viețuit ai indus această dominantă nonconsistentă, noncorelativă şi noncauzală în gândirea obişnuită.

Anexa 1a

Deficiențele serviciului sanitar.
Propuneri de remediere a deficiențelor în domeniul sanitar

Propunerea	Frecvența	
Asigurarea cantităților și sortimentelor necesare de medicamente	59	18,3
Dotarea tehnică la nivel mondial a serviciilor sanitare	30	9,3
O mai bună organizare a activității în domeniul îngrijirii sănătății	25	7,8
Creşterea conştiinței profesionale a cadrelor sanitare	24	7,5
Stimularea materială a cadrelor sanitare	23	7,1
Îmbunătățirea sistemului de perfecționare a pregătirii profesionale a cadrelor sanitare	19	5,9
O mai bună organizare a programului de lucru al unităților sanitare	19	5,9
Îmbunătățirea igienei unităților sanitare	15	4,7
Creşterea numărului cadrelor sanitare	15	4,7
Înlăturarea din rețea a cadrelor sanitare incompetente	15	4,7
Eradicarea corupției	12	3,7
Informarea populației asupra principalilor factori de risc	11	3,2
Salubrizarea localităților	9	2,8
O mai bună distribuire în teritoriu a unităților sanitare	8	2,5
Asigurarea unui confort minim pentru viața cotidiană	8	2,5
Rezolvarea unor probleme sociale strâns legate de starea de sănătate (locuințe… etc.)	7	2,2
Restructurarea învățământului medical	5	1,6
Promovarea tineretului în funcții de răspundere	5	1,6
Creşterea numărului de unități sanitare	5	1,6
Dezvoltarea mijloacelor psihoterapeutice	4	1,2
Respectarea disciplinei muncii de către personalul sanitar	4	1,2
TOTAL	322	100

Au mai fost menționate: organizarea echipelor de tratament la domiciliu, îmbunătățirea igienei muncii, organizarea mai bună a serviciilor de urgenşă, dezvoltarea procedeelor de tratament pe baze naturale, îmbunătățirea activității stațiilor de salvare, autorizarea cabinetelor cu plată, diversificarea rețelei sanitare, dezvoltarea unui sistem de organisme sociale, reînființarea carității, extinderea sistemului policlinicilor cu plată, schimbarea mentalităților, asigurarea alimentelor dietetice, pentru bolnavii cronici, realizarea unui acord între calitatea serviciilor oferite de medici şi veniturile obținute de aceştia, stimularea cercetării în domeniul medicinei, stimularea materială a farmaciştilor.

Anexa 1b

Insatisfacția față de serviciile sanitare.
Frecvența principalelor categorii de răspunsuri la întrebarea:
Ce vă nemulțumește la serviciile sanitare?

Categoria de răspunsuri	Frec-venta	Ponderea absolută %
Lipsa medicamentelor	76	19,9
Tratarea superficială a pacienților	56	14,7
Aglomerația la cabinetele medicale	42	11,0
Lipsa curățeniei în unitățile sanitare	34	8,9
Lipsa condițiilor tehnice de tratament, diagnostic, laborator etc.	33	8,7
Lipsa competenței personalului sanitar	21	5,5
Insuficiența personalului sanitar	19	4,9
Ingrijirea medicală condiționată de "atenții"	18	4,8
Nerespectarea regimului dietetic în spitale	11	2,9
Consultărea bolnavilor în mod preferențial	10	2,7
Lipsa de la program a personalului sanitar	10	2,7
Deficiențe ale serviciului de salvare	8	2,2
Prescrierea de medicamente care nu se găsesc	7	1,8
Programul limitat al unităților sanitare (mai ales în mediul rural)	6	1,7
Retribuția mică a personalului sanitar care are un efect nestimulativ	6	1,6
Lipsa controlului asupra salubrității localităților	4	1,0
Insuficiența numărului de cabinete medicale	4	1,0
Incapacitatea serviciilor sanitare de a rezolva probleme sociale cu implicații asupra sănătății	4	1,0
Corupția	4	1,0
Comportamentul respingător al cadrelor sanitare: răceala, aroganța	4	1,0
Dificultăți legate de serviciile de urgență	4	1,0
TOTAL	381	100

Au mai fost menționate, cu o frecvență maximă 3, lipsa posibilității de a alege între mai multe tipuri de servicii sanitare, lipsa unor specialități din policlinicile teritoriale, diagnostic greşit, regimul de tratament al copiilor cu boli cronice, lipsa alimentelor (de pe piață) pentru bolnavii cronici, lipsa posibilităților de tratament de la domiciliu, distanța față de unitățile sanitare, lipsa calității medicamentelor românești, părăsirea țării de către specialiştii valoroşi din domeniul îngrijirii sănătății, lipsa de interes pentru profilaxie, lipsa unui cadru legislativ care să susțină calitatea serviciilor sanitare, costul disproporționat al tratamentului medical în raport cu veniturile bolnavilor.

Anexa 1c

Autoconservarea sănătății.
Frecvența principalelor categorii de răspunsuri la întrebarea:
Ce trebuie să facă fiecare om pentru sănătatea sa?

Categorii de răspunsuri	Frecvența absolută	Pondere %
Raționalizarea vieții	87	15,3
Alimentația rațională	75	13,2
Igiena vieții şi a muncii	73	12,9
Examen periodic la medic	57	10,1
Practicarea sporturilor	44	7,7
Educație	43	7,5
Evitarea toxicelor (cafea, tutun etc.)	38	6,8
Consultarea medicului ori de câte ori apar semne de boală	26	4,6
Odihnă	26	4,6
Condiții sociale care nu depind de individ	23	4,1
Respectarea prescripțiilor medicale	13	2,3
Folosirea bună a timpului liber	13	2,3
Dezvoltarea relațiilor de cooperare	9	1,6
Îngrijirea personală, să fie egoist	8	1,4
Să gândească	7	1,2
Apropierea de natură, medicină naturistă	7	1,2
Igiena mediului	5	0,9
Renunțarea la abuzul de medicamente	5	0,9
Respectarea normelor de convieţuire	4	0,7
Eliminarea stresului	4	0,7
TOTAL	567	100

Au mai fost menționate, cu frecvențe de până la 3, autosugestia evitarea efortului excesiv, alegerea bună a profesiei şi a locului de muncă, o nouă legislație a asigurărilor sociale, dreptul de a trage la răspundere pe cei care afectează sănătatea, protecția muncii, renunțarea la ceea ce face rău, acordarea îngrijirii corespunzătoare copiilor, medic de familie, echilibrul mediului înconjurător.

Anexa 1d

Agenții îmbolnăvirii.
Frecvența principalelor categorii de răspunsuri la întrebarea:
Care sunt principalele cauze de îmbolnăvire?

Categorii de răspunsuri	Frecvența	Ponderea %
Alimentația (lipsa, calitate necorespunzătoare)	110	16,4
Stresul	105	15,6
Sărăcia, mizeria fizică	82	12,2
Poluarea	66	9,8
Munca în condiții neprielnice	55	8,2
Lipsa educației (a celei sanitare)	48	7,1
Condiții sociale precare	40	6,0
Consumul de alcool, tutun ş.a.	30	4,5
Moştenirea genetică	21	3,1
Insuficiențe ale asistenței sanitare	18	2,7
Neglijența, nepăsarea față de propria sănătate	15	2,2
Nivelul general de civilizație	13	1,9
Mediul în care trăim	12	1,8
Lipsa de medicamente	12	1,8
Suprasolicitare, surmenaj	10	1,5
Sedentarism	9	1,3
Accidente	9	1,3
Viață dezordonată	7	1,0
Oboseala	6	0,9
Relații sociale conflictuale	4	0,6
TOTALE	672	100

Au mai fost, de asemenea, menționate, printre cauzele de îmbolnăvire: frigul, insecuritatea, factori infecțioşi, nerespectarea igienei, neprezentarea la controlul medical, nerespectarea orelor de masă, venituri mici, lipsa de petrecere civilizată a timpului liber, automedicația, ingratitudinea societății față de cei ce muncesc în domeniul sănătății, lipsa de afecțiune a mamei, traume psihice şi fizice prelungite, raporturi sexuale întâmplătoare, supraalimentația, păcatul, căldura, nerealizarea socială, crize de timp, mentalități greşite, corupția sau mustrări – având frecvențe de maximum 3.

3.1.2. Propuneri pentru reorganizarea serviciilor sanitare

Reorganizarea serviciilor sanitare ar trebui dirijată în sensul modelului occidental de tip mixt (public şi particular) de asistență sanitară pe bază de asigurări sociale, pentru marea majoritate a serviciilor curente şi cu posibilitatea suportării individual – opțional – a unor costuri pentru prestații deosebite.

Menținerea unui puternic sector public în domeniul sănătății este reclamată de: costul extrem de ridicat al acestor servicii în raport cu veniturile populației, ceea ce face necesare alocațiile bugetare şi importanța vitală, primordială a acestei categorii de servicii, ceea ce atrage după sine responsabilitatea statului.

Reconsiderând sistemul de servicii sanitare în perspectiva pieței libere spre care tindem, se impune şi aici un *management modern*. Acesta presupune o structură instituțională laxă (prin *autonomie administrativă*) şi deschisă (extensibilă şi diversificabilă prin regimul de *concurență* a prestațiilor, atât publice cât şi particulare).

Vom aborda pe rând 3 aspecte ale structurii de servicii sanitare ce se conturează prin intersectarea dezideratelor populației cu posibilitățile economice ale țării noastre în această etapă, în lumina modelelor de servicii sanitare din țările civilizate, în primul rând interesează *problemele soluționabile* şi *problemele eliminabile* prin acordarea/asumarea autonomiei administrative la nivel de unități sanitare; apoi vom încerca să vedem prin ce reuşeşte regimul de concurență pe piața serviciilor sanitare să satisfacă populația.

Autonomia serviciilor sanitare este un proces biunivoc ce presupune *libertatea de decizie şi acțiune a prestatorilor* de servicii sanitare cu corespondent în *libera opțiune a beneficiarului*.

Important este ca restructurarea rețelei de servicii sanitare să se desfăşoare *corelat cu dezvoltarea sistemelor de asigurări*, pentru a se evita daune asupra sănătății populației, prin imposibilitatea de acces (chiar şi temporară (a unor categorii sociale (vechi sau noi) dezavantajate în special în această etapă de tranziție.

În virtutea acestora, populația va putea apela la serviciile sanitare în funcție de necesitățile şi preferințele individuale, eliminându-se “arondările” cu caracter de obligativitate, printr-o *adresabilitate nelimitată*.

În privința autonomiei unităților sanitare, ea trebuie să se extindă asupra gestionării şi a încadrării de personal, cele două domenii

interferându-se sub aspectul remunerării personalului; întrucât "schema de personal" dispare, *personalul se angajează în funcție de necesități și se remunerează după criteriile stabilite de respectiva unitate*; negociabile fiind valorile minime, de bază, fie la nivelul unității (sindicat-conducere), fie la niveluri superioare (sindicat-ministere sau sindicat-guvern).

Orice unitate sanitară trebuie să aibă buget propriu și să dispună liber și în privința aprovizionării, de la furnizori publici sau particulari.

Autonomia bugetară permite: (auto)dotare după necesități; întreținere și reparații curente după caz; dezvoltarea, dotarea și stimularea serviciilor auxiliare (farmacie, laborator în cadrul spitalului, de exemplu) după nevoi; sancționarea indisciplinei în raport cu regulamentul de ordine interioară al unității, sau, dimpotrivă, cointeresarea materială a personalului.

Un astfel de sistem va fi funcțional tinzând spre o maximă eficiență. Competența se va impune cu ușurință, aducând după sine autoritatea și prestigiul prin profesionalism.

Coborârea autorității decizionale la nivelul conducerii unității în cauză rezolvă și problema scurtării intervalului între sesizarea unui neajuns/unei necesități, decizia propriu-zisă și traducerea ei în practică (rezolvarea). Sunt stimulate promptitudinea și ingeniozitatea personalului.

Două teme-cheie concentrează interesul public în legătură cu autonomia decizională a unităților sanitare: încadrarea și remunerarea.

O politică de personal la latitudinea unității scoate din discuție problema "schemei", a "umplerii" ei. *Normarea se negociază* între sindicat și conducerea unității (sau ministere, sau guvern). Vârsta până la care se poate practica medicina rămâne o chestiune de competitivitate.

Criteriile de angajare pot fi foarte variate, de la preferința și prestigiul dobândit, la competența dovedită prin examen teoretic sau/și practic. Se pot testa, după specificul unității, aptitudinile, vocația, pentru o anumită specialitate sau funcție.

Posibilitatea desfacerii contractului de muncă înainte de termen, pentru prestații necorespunzătoare, elimină insubordonarea.

Posibilitatea ca șefii de secție să-și aleagă și să-și promoveze personalul previne contestarea ierarhiei.

Salarizarea ridică niște probleme de fond. În primul rând *activitatea medicală* se cere *asimilată cu cea productivă*.

Pe lângă acest aspect, este de dorit o diferențiere salarială sensibilă în interiorul sectorului sanitar, ca pârghie de dispecerizare a personalului. Acest lucru este posibil prin aplicarea – diferențiată în timp după necesitățile

de moment ale sistemului – a unor criterii cum sunt: studii şi grad profesional (atestat prin concurs pe țară).

Criteriile vechimii şi continuității s-au dovedit nocive şi se cer eliminate. Trebuie însă acordată atenție echilibrării remunerării personalului medical cu cea a specialiştilor auxiliari (farmacişti, biologi, chimişti etc.), pentru asigurarea unui climat de concordie şi cooperare.

Personalul cu studii sanitare postliceale trebuie asimilat cu tehnicienii din profilurile tehnice diferențiindu-se de cel cu şcoală medie sanitară; compensațiile, răspunderile, drepturile asistenților, se cer statuate, cu arbitrajul colegiului medicilor, respectiv farmaciştilor.

În afara avantajelor băneşti, personalul sanitar mai poate fi stimulat – pe criterii de muncă grea şi periclitare – prin zile suplimentare de concediu şi pensionarea anticipată. Aceste aspecte sunt de natură a fi negociate de sindicat cu instituția sau cu Ministerul Muncii şi Protecției Sociale.

Există şi o gamă de *condiții de muncă şi asigurări sociale pe care sindicatul unității le poate negocia* cu conducerea respectivă: igiena şi protecția muncii (materiale de protecție, alimente speciale pentru mediul toxic), asistența medicală gratuită în cadrul unității, locuințe de serviciu în cazul venirii din altă localitate, cantină-restaurant sau bufet în cadrul unității, confortul la locul de muncă (lumină, temperatură, spațiu, aer condiționat, dotări speciale), program redus de lucru pentru anumite prestații solicitante, organizarea programului – ture, gărzi, recuperări, concedii fără plată, concedii de odihnă (eventual suplimentare), volumul de muncă pe specialități etc. Asemenea prevederi pot deveni obiectul unor *clauze contractuale*, evitându-se perpetuarea sistemului de audiențe individuale pentru tot felul de solicitări standardizabile. În acest sens, sindicatul preia investigarea permanentă a opiniilor în sarcina sa şi formulează un program de negocieri cu consiliul de administrație, manifestându-şi reprezentativitatea față de toate categoriile de personal.

Calitatea activității sanitare de prestație pe o piață liberă a serviciilor va rezolva şi problema cea mai subtilă, mai abstractă (aceea deontologică. Din punct de vedere al sarcinilor, asistența sanitară trebuie optimizată în sensul *avantajului bilateral*, adică atât *al pacientului*, cât şi *al cadrelor sanitare*; acesta presupune o corelare a intereselor individuale şi de grup ale personalului sanitar cu interesele individuale şi de grup ale colectivității pe care o deserveşte.

Reabilitarea profesiei pe piața muncii permite şi justifică *exigența din partea societății beneficiare*. Această exigență este de dorit să se

concretizeze prin *legiferarea daunelor "de mal practice"*. Sistemul de asistență sanitară pe bază de asigurări introduce şi un alt avantaj pentru noul tip de relație "umanitară" posibilizată de piață: banul nu mai intervine direct, o situație financiară precară a pacientului nu mai împiedică pe acesta să se adreseze unităților sanitare (în baza asigurării, el se poate bucura de îngrijire în orice moment.

Remunerarea cadrelor sanitare în orice situație – pe o cale sau alta – asigură naturalitatea "dezinteresată" *față de pacienți*, împiedică specularea handicapului de boală al "cumpărătorului" de servicii sanitare de către "vânzătorul" acestora. *Concurența* este cea care *reglează* fair-play-ul în această relație. "Tonul" concurenței este dat (şi menținut ridicat) de către sectorul de stat – astfel se explică şi funcția majoră pe care continuă să o dețină Ministerul Sănătății în ansamblu sectorului sanitar. Coordonările minore pe care le avea în sarcină aparatul administrativ "superior" vor ajunge reglări automate prin mecanismele pieței, degrevând Ministerul Sănătății de o serie de probleme:

- unitățile medicale din teritoriu nu-şi vor mai permite să paseze pacienții spre eşaloanele superioare;
- nu va mai fi necesar niciun efort administrativ de adaptare a rețelei sanitare la fluctuațiile demografice; lipsa pacienților, deci reducerea veniturilor, vor orienta automat personalul sanitar spre zone aglomerate;
- fluctuația de cadre va putea fi contracarată prin cointeresare materială, fără structură de control şi represalii;
- şcolarizarea pentru toate nivelurile acestei profesii îşi va mări capacitatea prin înființarea unor instituții private, stimulate de solicitarea intensă pentru personalul auxiliar şi medici specialişti; învățământul privat s-a orientat deja spre specialități moderne şi medicină materială (deficitare până acum, foarte utile şi eficiente economic);
- diferențierea serviciilor după posibilitățile pacientului, înfințarea de unități spitaliceşti şi sanatoriale de lux particulare vor ajuta la alinierea generală a serviciilor sanitare la standardele civilizației;
- absența de pe piață a aparaturii, instrumentelor şi materialelor specifice va antrena foarte probabil dezvoltarea societăților mixte în industriile de vârf furnizoare ale sectorului sanitar;
- colaborarea diverselor instituții cu unitățile sanitare (examene medicale pentru angajări, şcoală de şoferi, cămine sau creşe de

întreprinderi etc.), organizându-se prin contract, cu plată din partea beneficiarilor;

– fiabilitatea produselor sectorului sanitar şi calitatea prestațiilor sanitare crescând prin exigențele pieței, organele administrative de control se restrâng.

Ministerul Sănătății va menține inițiativa responsabilităților cu privire la:

1. Elaborarea politicii sanitare şi transpunerea ei legislativă.
2. Coordonarea activităților de importanță națională (prin tutela metodologică şi reglaj financiar de echilibrare a serviciilor sanitare şi aferente, în condițiile pieței libere):
   a) formarea cadrelor (impunerea standardelor profesionale)
   b) informarea în domeniul ştiinței medicale şi asupra activității sectorului sanitar național;
   c) cercetarea în domeniul ştiințelor medicale şi al funcționării sectorului sanitar național;
   d) asistența sanitară pentru categoriile defavorizate;
   e) profilaxia;
   f) impunerea standardelor tehnologice (informare, cercetare, producție, dotare, import) – funcție probabil temporară, necesară până la independentizarea economică a noilor unități sanitare şi atingerea unui nivel de dotare minim – necesară în întreaga rețea conform exigențelor moderne.
3. reglementarea relațiilor dintre sectorul serviciilor sanitare şi alte sectoare sau instituții.
4. dezvoltarea relațiilor internaționale de profil sanitar.

3.2. Serviciile de asigurări sociale

Argument

Trecerea atât de necesară şi de dorită a României la economia de piață va antrena, alături de efectele binefăcătoare scontate o serie de efecte nedorite, dar imposibil de eliminat: şomaj, scăderea puterii de cumpărare, etc. Acestea vor afecta mari categorii de populație, inclusiv cea cuprinsă în sistemele de asigurări sociale. Un sistem adecvat de protecție socială a acestora apare mai necesar poate ca oricând.

În contextul trecerii de la statul bunăstării sociale, caracterizat de dualismul stat-piață, la societatea bunăstării sociale, în care familia se

adaugă elementelor tradiționale amintite, devine evidentă necesitatea inițierii unui program de învățare socială a drepturilor individului, de repliere a acestuia asupra lui însuşi, de înlocuire a mentalității că există cineva care-i poartă de grijă. Protecția socială a statului e necesară, dar, aceasta nu trebuie resimțită ca singura soluție posibilă. Fiecare trebuie "învățat" să se protejeze singur.

Pornind de la starea generală de insatisfacție a populației asigurate, determinată atât de unele reglementări economice, dar, în special, de cele organizatorice şi legislative, capitolul de față îşi propune o analiză a situației existente în domeniul asigurărilor sociale şi trasarea unor direcții ameliorative, ținând cont de transformările profunde ale țării noastre pe drumul spre economia de piață.

"Portretul-robot" al unui sistem ideal de protecție socială a populației cuprinse în cadrul asigurărilor sociale nu există, dar un efort economic, organizatoric, legislativ conjugat poate să asigure o orientare oportună. Capitolul de față se vrea şi el un semnificativ efort în acest sens.

3.2.1. Dimensiuni ale funcționării sistemului de asigurări sociale

Asigurările sociale reprezintă sisteme de natură contractuală prin care – într-un cadru legislativ adecvat şi prin intermediul unor organisme corespunzătoare – se garantează protecția unor categorii de persoane numite "asigurați" împotriva anumitor consecințe ale unor eventualități determinate (boală, maternitate, deces, bătrânețe, etc.).

Asigurările sociale, ca instituție a dreptului nostru, reprezintă un ansamblu unitar de norme obligatorii privind:

a) relațiile sociale în cadrul cărora se realizează asigurarea materială de bătrânețe, boală sau accident a persoanelor care sunt subiecți într-un raport juridic de muncă, a membrilor de familie sau a altor persoane prevăzute de lege;
b) structura, atribuțiile şi funcționarea organelor înființate, în scopul înfăptuirii dreptului la asigurare materială;
c) constituirea şi utilizarea fondurilor băneşti necesare.

Se includ şi raporturile juridice privind recuperarea socială şi profesională a persoanelor care, fiind încadrate în muncă, nu mai pot lucra în meseria sau profesiunea lor, ca urmare a unor accidente, boli profesionale sau altor boli ce produc invaliditate.

În România, aşa cum e stipulat în dreptul muncii, toate persoanele încadrate în muncă fără nicio excepție, sunt asigurate în virtutea legii.

Asigurările sociale din România includ:

- drepturi de asigurări sociale în caz de incapacitate temporară de muncă, pentru apărarea şi refacerea sănătății, pentru maternitate, deces;
- concedii medicale şi indemnizații în caz de incapacitate temporară de muncă, determinată de boală sau de accident;
- drepturi ce se acordă personalului muncitor pentru prevenirea îmbolnăvirilor, refacerea şi întărirea sănătății;
- drepturi ce se acordă în cadrul asigurărilor sociale femeilor încadrate în muncă;
- indemnizație în caz de deces;
- pensiile din cadrul asigurărilor sociale.

Sistemul de *acte normative* ce reglementează asigurările sociale, în vigoare la 31.12.1990, este prezentat în anexa nr. 1.

Sistemul de pensii din România, ce fac parte din aria asigurărilor sociale, se referă la următoarele categorii de populație:

- personal încadrat cu contract de muncă, în cadrul sistemului asigurărilor sociale de stat;
- țărani cooperatori şi cu gospodărie individuală, în cadrul sistemului organizat de Casa autonomă de pensii şi asigurări sociale ale țărănimii;
- meşteşugari cooperatori şi cu ateliere proprii, în cadrul sistemului organizat de casa de pensii UCECOM;
- avocați, scriitori, artişti plastici, membrii ai cultelor compozitori şi muzicologi, în cadrul unor sisteme proprii de pensionare.

Sistemele internaționale de pensii asigură cu aceste categorii de prestații trei tipuri principale de populație:

- personalul salariat;
- rezidenții țării respective (este cazul țărilor ce stipulează un sistem de pensii naționale sau universale, într-un cuantum fix pentru toți cetățenii: Canada, Elveția, Danemarca, Marea Britanie, Finlanda. Tradițional, sistemele de pensionare urmăreau să asigure un minim de mijloace de existență, adresându-se în primul rând familiilor cu resurse modeste. În această idee, au fost înființate sistemele de pensii universale în cuantum uniform, al căror obiectiv a fost ca niciun cetățean să nu se afle în situația, din cauza vârstei, de a trăi sub un minim social recunoscut. Acest

obiectiv nu a fost încă atins în majoritatea țărilor ce dispun de un asemenea sistem. Sistemele de pensii de asigurări sociale au fost, de asemenea, marcate inițial de această perspectivă a minimului, pensiile acordate reprezentând o proporție substanțială din salarii numai pentru lucrătorii cu veniturile cele mai mici, cei cu venituri medii suferind, la pensionare, o reducere sensibilă a nivelului de trai. În ultimele decenii, sistemele de pensionare s-au adaptat noilor cerințe, criteriul de stabilire a nivelului pensiei nemaifiind pragul de subzistență, ci nivelul de trai anterior pensionării;

- liber profesioniștii.

Asigurarea lor este obligatorie sau voluntară în funcție de jurisdicția existentă în fiecare țară. Acest sistem de pensionare pentru liber-profesioniști e întâlnit în majoritatea țărilor.

Există sisteme de protecție socială concurențiale ce stipulează reglementări specifice pentru diverse categorii de profesiuni sau ocupații. De pildă, în Belgia, Franța și Luxemburg, ca și în Polonia întâlnim sisteme proprii de pensionare pentru mineri. O situație asemănătoare o întâlnim în Belgia, Canada și Franța pentru marinari; în Brazilia, Bulgaria și Italia pentru fermieri; în Franța, Italia, Luxemburg, Polonia pentru ceferiști; în Polonia pentru polițiști și avocați; în Portugalia pentru membrii clericali și fotbaliști. O situație interesantă o întâlnim în Israel, țară în care există o lege ce stipulează acordarea dreptului la pensie pentru prizonieri în cazul unui accident de muncă săvârșit în închisoare.

Remarcăm, de asemenea, cazul Elveției în care există sisteme de pensionare, prin afiliere și contribuție voluntară, a cetățenilor elvețieni ce rezidează în străinătate, ca și cel al Franței, ce asigură pensionarea (tot prin afiliere și contribuție voluntară) a femeilor inactive sau a persoanelor inactive ce îngrijesc un handicapat.

Sistemul românesc de pensii cuprinde următoarele *categorii de prestații*:

1) pensia pentru munca depusă și limită de vârstă:
   - cu vechime integrală;
   - cu vechime incompletă;

2) pensia pentru pierderea capacității de muncă:
   - pensia de invaliditatea de gradul I;
   - pensia de invaliditate de gradul II;
   - pensia de invaliditate de gradul III;

3) pensia de urmaș:

- pensia pentru văduve;
- pensia pentru copiii orfani de unul sau ambii părinți.

La acestea se poate adăuga pensia suplimentară, constituită din contribuția individuală a asiguraților, de 3% din salariul tarifar în fiecare lună.

Pensionarii mai beneficiază în țara noastră, conform legii, și de o serie de alte drepturi, între care se evidențiază: dreptul la îngrijire în instituții de ocrotire și asistență socială (cămine de pensionari, de bătrâni, cămine-spital pentru bătrâni bolnavi cronic), când sunt lipsiți de sprijin material și de susținători legali sau aparțin unor familii ce nu au posibilitatea întreținerii lor; în cazul unei boli cronice ce presupune îngrijire continuă; în cazul când prezența pensionarului împiedică membrii familiei să ducă o viață normală.

Cei internați în căminele de pensionari și de bătrâni depun 50% din pensie pentru întreținerea lor în aceste instituții.

Această sumă nu poate depăși costul real al întreținerii respective. În aceste instituții se practică ergoterapia, metodă de tratament prin muncă pentru prevenirea și întârzierea proceselor degenerative la bătrâni, pentru recuperarea și reîncadrarea în muncă a unor bolnavi cronici.

Legea stipulează că cei ce lucrează aici primesc o cotă de 30% din valoarea muncii efectuate, dacă obțin rezultate bune.

Pensionarii mai beneficiază de mese la cantinele de ajutor popular, asistență medicală și medicamente, tratament în stațiuni balneoclimaterice pentru pensionarii de invaliditate de gradul I și II sau pentru pensionarii pentru munca depusă și limită de vârstă.

Ei plătesc o contribuție bănească în funcție de stațiune, profil, durata tratamentului, categoria de confort, nivelul pensiei lor. Pentru pensionarii ce suferă de boli profesionale se acordă reduceri ale contribuției de 50%, iar pentru cei bolnavi de silicoză sau fibroză pulmonară, reducerea este de 75%.

Legea mai prevede, de asemenea:

- acordarea de proteze și aparate protetice;
- acordarea de echipament, foi de drum (pentru pensionarii cu greutăți familiare) și ajutoare bănești ocazionale;
- acordarea de ajutoare de deces în aceleași condiții ca pentru personalul muncitor;
- suplimente bănești pentru asistență continuă de 300 lei/lună.

Constatăm însă, în urma a numeroase anchete făcute la căminele de pensionari și de bătrâni, la alte instituții de ocrotire și asistență socială, că legislația nu a fost respectată de multe ori, a fost ignorată sau încălcată, ceea ce a înrăutățit mai mult situația acestor categorii sociale defavorizate.

Sistemele de pensii din lume cuprind în toate țările cele trei tipuri principale de pensii: *bătrânețe, invaliditate, de urmaş*. De asemenea, cu puține excepții, se adaugă pensiei de invaliditate *un supliment pentru îngrijirea permanentă a pensionarului*. Tabelul nr. 1 prezintă exemple de niveluri ale acestui supliment în câteva țări, ca şi modul în care acesta se diferențiază ca mod de calculul sau ca procent, atunci când invaliditatea e produsă de un accident de muncă sau de o boală profesională.

Tabelul nr. 1

Nivelul suplimentului pentru îngrijire continuă adăugat pensiei de invaliditate în câteva țări, în 1987

Țara	Invalid. produsă dat. accid. de muncă (boli profesionale)		Invalid. produsă în afara proc. muncii	
	Suplimentul ca % din salariu	Supliment ca % din pensie	Supliment ca % din salariu	Supliment ca % din pensie
A. Țări cu venituri mici				
Algeria	-	40	-	40
Niger	-	40	-	50
Mauritania	-	50	-	50
Guinea	-	-	-	20
Gabon	-	40	-	-
Tunisia	25 (min. lunar 120 dinari)	-	-	20
B. Țări cu venituri medii				
Brazilia	-	25	-	-
Portugalia	-	-	-	30 (min. pe lună 427 escudos)
Polonia	-	20 (min. 1.500 zloți/l)	-	20 (min. 1.500 zl./lună)
Iugoslavia	-	25	-	20
C. Țări industrializate				
Belgia	50	-	50	-
Italia	-	70 (min. 315.000 lire/l)	-	70 (min. 315.000 lire/l)
Franța	-	40 (min. 52.774 fr./an)	-	40 (min. 52.747 fr./an)
Elveția	10-30	-	-	20-80 în funcție de gravitate
Luxemburg	100	-	-	30 (până la 18 ani de 4.287 fr./an)
			-	60 (după 18 ani de 8.573 fr./an)

Sursa: Calculat după *Régimes de sécurité sociale dans le monde*, 1987, AISS, Geneva.

Împărțirea țărilor după venituri este preluată de la World Bank. Pentru calculul procentelor sau utilizat nivelul pensiilor şi nivelul salariilor din fiecare țară, precum şi cuantumul suplimentului de îngrijire continuă.

În afara prestațiilor de care beneficiază în străinătate pensionarii, mai există şi *alocațiile* care se adaugă pensiilor de orice fel ar fi acestea (bătrânețe, invaliditate, urmaş) în urma aşa numitului "*means-test*" (dovada pauperității). Aceste alocații se acordă pensionarilor care dovedesc că trăiesc sub un minim de trai acceptat, pensia obținută, precum şi alte posibile venituri nefiind suficiente unei vieți dacă nu decente, măcar situate deasupra pragului sărăciei, a subzistenței.

Tabelul nr. 2 prezintă nivelul acestor alocații, în 1987, în câteva țări, nivelul corelat cu cel al pensiei minime, în vederea aproximării în coloana a 4 a tabelului, a minimului de resurse necesitate de cei mai sus menționați.

Tabelul nr. 2

Nivelul pensiei minime de bătrânețe şi a alocației pentru dovada pauperității în câteva țări, în 1987

Nr. crt.	Țara	Nivelul pensiei minime/lună	Nivelul alocației "means-test"/lună	Minim de resurse (col. 2 + col.3)/lună
0	1	2	3	4
1	Belgia	20.853 franci (1 pers.) 26.058 franci (cuplu)	13.898 franci (1 pers.) 19.305 franci (cuplu)	34.751 franci (1 pers.) 45.363 franci (cuplu)
2	Bulgaria	50 leva	20 leva	70 leva
3	Canada	297,37 $ (pens. univers.) 530 $ (pens. ocupaț.)	54$ (1 pers.) 87$ (cuplu) 45$	351,37 $ (1 pers.) 384,37$ (cuplu) 575$
4	Franța	2.521 franci	333 franci	2.854 franci
5	Italia	423.050 lire	233.500 lire	656.550 lire
6	Portugalia	14.446 escudos	7.560 escudos	22.006 escudos

Sursa: Calculat după *Régimes de sécurité sociale dans le monde*, 1987, AISS, Geneva.

Alte prestații de care beneficiază pensionarul în lume:

- suplimente adăugate pensiei de invaliditate sau de bătrânețe pentru fiecare din copiii pensionarului (adăugate pensiei de invaliditate: Canada, Italia; adăugate pensiei de bătrânețe: Franța, Luxemburg;
- suma ce se adaugă la pensia de urmaş pentru reabilitare şi instruire vocațională: Israel, Finlanda. Acestea se acordă văduvelor

sau văduvilor care, ajunşi în această calitate, nu se pot întreține cu pensia de urmaş şi cu alte venituri pe care le obțin şi solicită acest ajutor pentru a urma cursuri de pregătire profesională şi pentru a se califica într-o meserie. Ei trebuie să facă dovada urmării acestor cursuri de pregătire vocațională şi dovada că au încercat să se angajeze sau sunt angajați şi obțin venituri din practicarea meseriei respective. Altfel, ajutorul se suspendă şi se obligă persoana în cauză la returnarea integrală a acestuia.

Celelalte categorii de prestații din cadrul asigurărilor sociale din țara noastră cuprind:

- indemnizațiile pentru incapacitate temporară de muncă din cauză de boală şi accident;
- indemnizațiile de maternitate şi îngrijire a copiilor bolnavi;
- indemnizațiile pentru decese şi proteze pentru personal muncitor;
- ajutoarele sociale;
- ajutoarele pentru decese;
- biletele de tratament balnear şi odihnă;
- cheltuielile cu plata pensiilor;
- impozitul asupra indemnizației de asigurări sociale;
- cheltuielile pentru masă caldă - mineri şi geologi;
- alte cheltuieli pentru asigurări sociale.

Toate aceste prestații se regăsesc în primul rând în sistemul asigurării sociale de stat, dar şi în celelalte sisteme.

La acestea se mai adaugă şi vărsămintele la buget pentru asistență medicală în cazul asigurărilor sociale din cadrul celorlalte sisteme proprii, precum şi cheltuielile cu alocațiile pentru copii, prezente, de asemenea, în sistemele de asigurări sociale ale cooperativelor agricole, ale meşteşugarilor cooperatori şi ale meşteşugarilor cu ateliere proprii, precum şi în sistemul asigurărilor sociale ale avocaților.

Pentru a obține dreptul la o prestație de asigurări sociale trebuie îndeplinite o serie de condiții.

În cazul pensiilor, aceste condiții sunt dependente în mod logic de tipul prestațiilor acordate, ca şi de sistemul organizatoric ce se ocupă cu acest domeniu.

A. Pensia pentru munca depusă şi limita de vârstă.

1) Pensiile de asigurări sociale de stat

Conform Legii nr. 3/1977 cu privire la pensiile de asigurări sociale de stat şi asistență socială, persoanele ce solicită pensionarea şi pensie pentru

vechime integrală şi limită de vârstă trebuie să îndeplinească două condiţii de bază:

- să fi împlinit vârsta de 60 ani bărbaţii şi 55 ani femeile;
- să aibă o vechime în muncă de 30 ani bărbaţii şi 25 ani femeile.

Aceste prevederi au fost modificate de Decretul – Lege nr. 60/1990 privind pensionarea, cu reducere de vârstă, a unor salariaţi, care prevede că salariaţii ce au o vechime în muncă mai mare decât vechimea minimă integrală prevăzute de Legea nr. 3/1977 pot cere pensionarea şi înainte de 60 de ani, respectiv 55 ani.

Vârsta de pensionare se reduce corespunzător cu numărul anilor ce depăşesc vechimea minimă necesară, fără a putea fi mai mică de 55 ani pentru bărbaţi şi 50 ani pentru femei.

Acelaşi decret mai prevede posibilitatea salariaţilor ce au o vechime în muncă de cel puţin 10 ani de a se pensiona la cerere la vârsta de 60 ani bărbaţii şi 55 ani femeile (Legea 3/1977 prevedea o vechime minimă de cel puţin 15 ani). Ei vor putea obţine pensie pentru limită de vârstă şi vechime incompletă.

Decretul stipulează şi posibilitatea pensionării cu până la doi ani înaintea împlinirii vârstei prevăzute de lege din motive de sănătate (fără a fi încadrabil într-un grad de invaliditate) sau când conducerea apreciază că salariatul desfăşoară o activitate cu randament scăzut.

Conform Decretului-lege nr. 70/1990 privind modificarea şi completarea unor reglementări referitoare la pensii, asigurări sociale şi ocrotiri sociale, vârstele de pensionare pentru persoanele cu vechime integrală în muncă, care au lucrat mai puţin de 20 ani în grupa întâi de muncă ori mai puţin de 25 de ani în grupa a II de muncă, se reduc astfel:

a) 6 luni pentru fiecare an efectiv lucrat în grupa I;
b) 3 luni pentru fiecare an efectiv lucrat în grupa a II-a.

Vârstele de pensionare se reduc numai cu ani întregi, fără a putea fi mai mici de 50 ani.

2) Pensiile pentru ţăranii cooperatori şi ţăranii cu gospodărie individuală

Pentru obţinerea pensiei integrale, bărbaţii trebuie să fi împlinit 65 ani şi 30 ani vechime, iar femeile, 60 ani şi 25 ani vechime (ţăranii cooperatori).

Vechimea în muncă reprezintă totalul anilor în care cooperatorul a lucrat cel puţin 200 zile calendaristice. Se mai consideră vechime în muncă şi perioada în care cooperatorul şi-a îndeplinit obligaţiile militare, a urmat cursuri de specializare sau perfecţionare, concediul de sarcină şi lehuzie.

Pensia pentru limită de vârstă cu vechime incompletă se acordă la împlinirea vârstei de 65 ani bărbații și 60 ani femeile, cu condiția să fi lucrat cel puțin 10 ani în unitatea agricolă respectivă.

Pentru țăranii cu gospodării individuale se pune condiția împlinirii vârstei de 65 ani și o perioadă de contribuție la fondul pensiei de cel puțin 30 ani (pentru femei 60 ani, respectiv 25 de ani) pentru obținerea unei pensii integrale.

Pentru pensia parțială, țăranii trebuie să fi contribuit cel puțin 10 ani și să fi livrat anual la fondul de stat produse cu o valoare între 3 mii și 5 mii lei.

B. Pensia pentru pierderea capacității de muncă

1) Pensiile de invaliditate din cadrul asigurărilor sociale de stat

În cazul în care invaliditatea se datorează unui accident de muncă sau unei boli profesionale, conform Decretului-lege nr. 70/1990, pensia se acordă indiferent de vechimea în muncă, pe timpul cât durează invaliditatea. Se asimilează cu accidentul de muncă și cel survenit în timpul deplasării la și de la locul de muncă în perioada și pe traseul normal necesar deplasării.

Vechimea, astfel, se ia în considerare la calculul cuantumului pensiei, dar nu este o condiție a obținerii dreptului respectiv, așa cum este încadrarea într-unul din cele trei grade de invaliditate conform Decretului nr. 216/1977 (criteriile și normele de încadrare în grade de invaliditate).

Beneficiază de acest tip de pensii și persoanele care și-au pierdut total sau în cea mai mare parte, capacitatea de muncă în timpul și din cauza îndeplinirii obligațiunilor militare ori a sarcinilor de stat și obștești, elevii ucenicii, studenții în timpul efectuării practicii profesionale.

În cazul în care invaliditatea a survenit ca urmare a unui accident sau boli din afara procesului de muncă, persoana ce solicită pensie trebuie să îndeplinească anumite condiții de vechime, în funcție de vârstă la data ivirii invalidității, conform art. 12 din Decretul Lege nr 70/1990.

De exemplu, dacă persoana avea sub 20 ani la data ivirii invalidității, e necesar ca să fi avut un an vechime minimă în muncă (atât bărbații cât și femeile). Dacă avea între 50-55 ani, vechimea minimă necesară e de 18 ani bărbații, 15 ani femeile și 13 ani de angajare în muncă după absolvirea studiilor superioare.

2) Pensiile pentru invaliditate pentru țărani

Țăranii cooperatori primesc pensie de invaliditate (de gradul I și II) indiferent de vechimea în muncă, în cazul unui accident de muncă sau

boală profesională şi trebuie să aibă cel puțin 10 ani vechime în cooperativă pentru pensia de invaliditate în afara procesului muncii. Țăranii individuali trebuie să fi contribuit cel puțin 10 ani la fondul de pensii pentru obțină pensie.

C. Pensia de urmaş

1) Pensia de urmaş din cadrul asigurărilor sociale de stat

Condiția esențială este aceea ca persoana decedată să fi avut calitatea de pensionar sau să fi îndeplinit condițiile pentru obținerea unei pensii (de tipul A sau B).

Copiii orfani primesc pensia de urmaş până la 16 ani sau până la terminarea studiilor, dar fără a depăşi 25 ani (se acordă şi studenților căsătoriți, dacă urmează cursuri de zi). Dacă s-au aflat în stare de invaliditate de orice grad, înainte de îndeplinirea vârstelor arătate, primesc pensia de urmaş pe toată durata invalidității (art. 13, Decretul-lege nr. 70/1990).

Soția văduvă are dreptul la pensie în una din următoarele condiții:

- are 55 ani şi cel puțin 15 ani căsătorie;
- are 55 ani şi 10-15 ani de căsătorie (pensie redusă) dar cel puțin 10 ani de căsătorie;
- are 50 ani, 10 ani căsătorie şi la data decesului avea născuți mai mult de 4 copii;
- indiferent de vârstă şi ani de căsătorie pe timpul cât e invalidă de gradul I sau II sau dacă nu e încadrată la data decesului şi are în îngrijire 1 sau mai mulți copii până la 6 ani.

2) Pensia de urmaş pentru țărani

În cooperativele agricole, pensia de urmaş se acordă numai copiilor orfani până la 16 ani (25 ani dacă urmează cursurile unei şcoli de orice grad) sau indiferent de vârstă, dacă au devenit invalizi de gradul I sau II până la împlinirea vârstelor de mai sus.

Pensia de urmaş se acordă cu condiția ca părintele decedat să fi fost pensionar sau să fi îndeplinit condițiile pentru obținerea unei pensii.

Aceleaşi condiții sunt prevăzute şi în cazul copiilor orfani ai țăranilor cu gospodărie individuală.

Din analiza condițiilor ce se cer îndeplinite pentru obținerea dreptului la pensie din diferite sisteme de pensii internaționale s-au desprins

următoarele concluzii, pe care le vom prezenta pe scurt mai jos (o descriere detaliată a acestora, în anexele nr. 2 şi 3);

- pentru obținerea *pensiei de bătrânețe*, în toate țările se prevede *condiția de vârstă*, ce variază de la țara la țară (în funcție de sex uneori) de la 55 ani în Bulgaria, Italia, Iugoslavia la 65 ani în Israel pentru femei şi de la 60 ani în Franța, Bulgaria, Italia la 70 de ani în Israel pentru bărbați, media fiind de 60 de ani pentru femei şi 65 de ani pentru bărbați; de asemenea, în majoritatea țărilor se prevede *o perioadă minimă de contribuție şi afiliere* la fondul de asigurări sociale: 5 ani în Brazilia, Israel, Luxemburg, 25 ani în Bulgaria, 37,5 ani în Franța etc.

Într-un număr redus de țări apare condiția *vechimii minime în muncă* (Belgia, Italia, Polonia).

Aşadar, pensia la bătrânețe se acordă, în cuantumul ei integral, în funcție de vârstă şi anii de afiliere/contribuție, în cele mai multe cazuri vechimea în muncă neluându-se în considerare.

- pentru obținerea *pensiei de invaliditate* se pune condiția *din nou a perioadei de contribuție* în toate țările şi a încadrării într-un anumit *grad de invaliditate* calculat matematic (în Marea Britanie: pierderea capacității de muncă de sută la sută, 50%, 20%), aproximativ (în Elveția: 2/3; 1/2; 1/4) s-au estimat într-o manieră cu totul generală (în Brazilia: totală, permanentă, temporară); doar în Franța şi Polonia apare condiția vechimii în muncă, iar în Danemarca este necesară îndeplinirea unei condiții minime de rezidență pe un an după împlinirea a 15 ani.
- pentru obținerea *pensiei de urmaş*, condiția esențială constă în perioada şi cuantumul contribuției defunctului. În cazul văduvelor se adaugă condiția împlinirii unei anumite vârste şi, sporadic, condiția anilor de căsătorie (Belgia şi Franța). Se stipulează în toate țările vârsta până la care orfanii pot primii pensie de urmaş, aceasta fiind situată în general între 18 şi 25 ani (în caz de studii). Fac excepție Marocul (12 ani), Burkina Faso, Camerun şi Mali (14 ani), Burundi, Togo, Congo, Guineea, Tunisia, România, Franța (16 ani).

În vederea acordării celorlalte categorii de drepturi de asigurări sociale, în afara pensiilor, în România, legea stipulează o serie de condiții care se referă tot la vârstă, vechime în muncă, durata minimă de contribuție la sistemul de asigurări sociale, numărul sau cuantumul cotizațiilor plătite. În sprijinul acestei idei, iată câteva exemple. La acordarea ajutoarelor

materiale pentru incapacitate temporară de muncă, se iau în considerare atât vechimea neîntreruptă în muncă, salariul tarifar, felul angajării lucrătorilor (angajați pe o durată determinată sau nedeterminată), cât şi vârsta.

Astfel, angajații pe o durată determinată (sezonier sau temporar) beneficiază de ajutoare pentru incapacitate temporară de muncă cel mult pe o durată de 65 zile lucrătoare pe an doar la o vechime de cel puțin 4 luni în ultimele 12 luni, sau de 10 luni în ultimii 2 ani premergători concediului de odihnă.

Dacă însă incapacitatea se datorează unui accident de muncă sau boli profesionale, ajutoarele se acordă pe toată durata incapacității, indiferent de vechimea de muncă.

Angajații în vârstă de 14-18 ani cu o vechime neîntreruptă de până la 2 ani au dreptul la 56% din salariul tarifar lunar, ca ajutor pentru incapacitate temporară de muncă.

De asemenea, se pot acorda ajutoare pentru prevenirea îmbolnăvirilor, refacerea şi întărirea sănătății în următoarele cazuri:

a) trecerea temporară în altă muncă sau reducerea programului de lucru din cauza bolii sau accidentului, pe o perioadă de cel mult 90 zile calendaristice într-un an calendaristic;
b) trimitere la tratament balneoclimateric (pe toată durata tratamentului);
c) carantină şi procurarea de proteze.

Un alt exemplu îl poate constitui şi acordarea ajutoarelor de deces. Astfel, salariații au drepturi la astfel de ajutoare în cazul decesului unui membru al familiei, pe care îl întrețin. De asemenea, la decesul salariatului se acordă un astfel de ajutor nu numai membrilor familiei, dar chiar şi membrilor familiei sale care pot dovedi că au suportat cheltuielile de deces.

Atât ajutoarele pentru incapacitate temporară de muncă, cât şi cele pentru deces pot fi acordate chiar dacă angajaților respectivi li s-a desfăcut contractul de muncă, cu condiția ca la data desfacerii contractului, ei să se găsească în incapacitate de muncă sau cu condiția ca aceasta să fi survenit în termeni de 90 zile de la desfacerea contractului de muncă.

Se observă deci că, în general, condițiile de obținere a indemnizațiilor şi ajutoarelor de asigurări sociale sunt ferm reglementate prin lege.

Modul de calcul a drepturilor de asigurări sociale ce revin membrilor sistemelor de asigurare se diferențiază, în principal, în funcție de tipul prestației vizate.

Astfel, în cazul pensiilor, calculul se realizează în modul următor:

A. Pensia pentru munca depusă şi limită de vârstă

Baza de calcul o constituie media salariilor tarifare lunare din 5 ani lucrați consecutivi, la alegere, din ultimii 10 ani de activitate.

Salariul tarifar poate fi:

- salariul tarifar de încadrare pentru cei plătiți cu luna;
- salariul tarifar de încadrare corespunzător la 204 ore;
- salariul tarifar de calcul pentru cei plătiți cu cotă procentuală;
- salariul la care s-a plătit CAS pentru cei angajați la persoane fizice;
- salariul tarifar la nivelul funcțiilor similare din țară, valabile în perioada corespunzătoare, pentru cei ce au primit salariul în valută.

Cuantumul pensiei se calculează prin aplicarea unor procente pe tranşe de salarii şi grupe de muncă. Cuantumul minim al pensiei este echivalent cu cuantumul maxim al pensiei care ar rezulta din calculul pentru tranşa anterioară.

B. Pensia de invaliditate

Pensia de invaliditate se calculează prin aplicarea unor procente la salariul tarifar lunar în funcție de grupa de muncă, tranşa de salariu, vechimea în muncă (în principiu), gradul de invaliditate. Procentele se stabilesc pentru 5, 15, 30 ani vechime. Se calculează pensia de gradul I.

Pensia de gradul II reprezintă 85% şi cea de gradul III este 60% din pensia corespunzătoare gradului I de invaliditate.

Pensia de gradul III plus salariul realizat nu trebuie să depăşească salariul la data ivirii invalidității.

C. Pensia de urmaş

Baza de calcul o constituie pensia decedatului, dacă era pensionar sau pensia la care ar fi avut dreptul susținătorul familiei. Dacă decesul survine atunci când persoana nu a împlinit vârsta de pensionare, pensia la care e îndreptățit, nu e alta decât cea de invaliditate de gradul I.

La această bază de calcul se aplică procente diferențiate în raport cu numărul urmaşilor:

- 50% pentru un urmaş, în % din pensia titularului;
- 75% pentru 2 urmaşi în % din pensia titularului;
- 100% pentru mai mulți urmaşi în % din pensia titularului.

Dacă numărul beneficiarilor se modifică, pensia se recalculează conform cu % de mai sus.

Pentru copii orfani de ambii părinți se ia ca bază de calcul:

- pensia cea mai mare a unui singur părinte: până la 3 copii;
- pensia cea mai mare a unui singur părinte plus 1/2 din pensia celuilalt părinte: 4 copii;
- pensiile cumulate: 5 sau mai mulți copii.

Sistemele de pensii din alte țări prevăd diverse modalități de calcul a pensiilor, care de care mai originale.

În general, pensia de bătrânețe se calculează ca procent din salariu mediu calculat pe anumite perioade de timp, un caz mai aparte prezentându-l Italia şi Portugalia, unde pensia se calculează ca 2% din salariul mediu al ultimilor 5 ani multiplicat cu numărul anilor de cotizații.

Pensia de invaliditate se calculează în mod asemănător cu cea de bătrânețe sau ca o sumă fixă la care se adaugă anumite procente din pensia de tipul A (cazul Canadei).

Pensia de urmaş (văduve) e reprezentată de suma rezultată din aplicarea unui procent stabilit în funcție de țară ori la pensia de bătrânețe a asiguratului (Belgia), ori la cea de invaliditate (paranteză Brazilia), ori la salariu mediu, când e vorba de un accident de muncă sau boală profesională. Pentru orfani, se aplică % la pensia în funcție de tipul de orfani sau de cazul în care decesul a survenit în cadrul procesului de muncă.

O descriere detaliată a acestor aspecte, în anexele nr. 4 şi 5.

E prezentat calculul cuantumului ajutoarelor şi indemnizațiilor de asigurări sociale în țara noastră, acesta se realizează prin aplicarea unor cote procentuale asupra salariului tarifar al lucrătorilor şi se suportă de întreprinderi din fondul de pensii şi asigurări sociale.

Astfel, cuantumul ajutoarelor pentru incapacitate temporară de muncă determinată de boală sau accident se stabileşte în raport cu vechimea neîntreruptă în muncă, pe baza salariului tarifar astfel:

Vechime	**% din salariul tarifar**
- până la 2 ani	50%
- de la 2 la 5 ani	65%
- de la 5 la 8 ani	75%
- peste 8 ani	85%

În ce priveşte cuantumul lunar brut al ajutorului pentru prevenirea îmbolnăvirilor, refacerea şi întărirea sănătății, el reprezintă diferența dintre

salariul tarifar avut anterior trecerii la o muncă mai uşoară şi salariul tarifar al noului loc de muncă, fără a putea depăşi 25% din salariul tarifar anterior.

Procedura de calcul este următoarea:

- se ia în considerare salariul tarifar de încadrare al angajatului din luna în care s-a produs incapacitatea temporară de muncă;
- salariul respectiv se împarte la numărul de zile lucrătoare din lună rezultând salariul/zi;
- asupra salariului/zi se aplică procentul amintit, suma rezultată înmulțindu-se apoi cu numărul zilelor lucrătoare cuprinse în perioada concediului medical acordat.

Pentru pensionarii de invaliditate de gradul III, salariul tarifar lunar pe baza căruia se calculează ajutorul este cel rezultat din însumarea salariului tarifar de încadrare corespunzător muncii prestate şi a cotei părți din pensia de invaliditate, ce li se plăteşte pe timpul cât sunt angajați.

La salariul tarifar se adaugă sporurile pentru condiții deosebite de muncă, precum şi alte sume care, potrivit dispozițiilor legale, fac parte integrantă din acest salariu (inclusiv mărirea de salarii).

În ceea ce priveşte ajutoarele de deces, salariații au drept la ajutor de 1.500 lei în cazul decesului unui membru al familiei pe care îl întrețin. La decesul salariatului se acordă membrilor familiei sau celor care au suportat cheltuielile un ajutor de 2.000 lei.

Se observă că în acest ultim caz nu se mai procedează la calculul cuantumului ajutorului prin cote procentuale aplicate salariului tarifar, pentru că nu există în acest caz o rațiune care să conducă la o asemenea modalitate de calcul. Însă, în condițiile trecerii la liberalizarea prețurilor, sumele acordate ca ajutoare în acest caz ar trebui mărite corespunzător.

De altfel, în ultima perioadă au existat reglementări legale ce au schimbat modalitățile de calcul ale unor ajutoare şi indemnizații, după cum urmează:

1. Conform Hotărârii nr. 411/1990 pentru salariații răniți în timpul Revoluției, cuantumul indemnizației de incapacitate temporară de muncă ce se suportă din fondul asigurărilor sociale de stat se stabileşte în procent de 100% din salariul tarifar avut când s-a produs rănirea (indemnizația asigurându-se până la data însănătoşirii).
2. Conform Hotărârii nr. 30/1990, familiilor cu persoane ucise sau cu răniți în Revoluție li se acordă un ajutor în bani în valoare de 15 mii lei, iar răniților, conform rezultatelor stabilite de comisia de expertiză, li se acordă ajutoare în valoare de la 5 mii lei până la 20 mii lei.

3. Indemnizația pentru copii membrilor CAP se majorează astfel:
   - pentru un copil – de la 100 la 300 lei lunar;
   - pentru 2 copii – de la 100 la 350 lei lunar;
   - pentru 3 copii – de la 200 la 430 lei lunar;
   - pentru 4 şi mai mulți copii – de la 300 la 500 lei lunar (cu condiția ca unul dintre părinți să realizeze lunar volumul de muncă stabilit de adunarea generală a cooperativei agricole de producție respective).

De altfel, în ultimul caz este vorba de o măsură corectivă aplicată, pentru sistemul asigurărilor sociale ale cooperativelor agricole, prin modificarea Decretului nr. 410/1985, care specifica faptul că alocația de stat se acordă lunar în cuantumuri ridicate diferențiate în raport cu numărul copiilor şi cu veniturile beneficiarului alocației, *indiferent de mediul urban sau rural* unde domiciliază, aşa cum e ilustrat în tabelul nr. 3.

Tabelul nr. 3

Acordarea alocației de stat pentru copii conform Decretului nr. 410/1985

	Plafoane de venituri, lei		
	Până la 2500	**2501-3350**	**3351-4450**
- pentru primul copil	310	260	230
- pentru al doilea copil	360	300	270
- pentru al treilea copil	440	350	300
- pentru al patrulea copil şi mai mult de 4 copii	510	410	350

Tot ca o măsură nouă se evidențiază şi modificarea art. 196 din Legea retribuirii după cantitatea şi calitatea muncii (nr. 57/1974), care stipulează că sporul pentru vechime neîntreruptă în aceeaşi unitate şi sporul pentru condiții deosebite de muncă se iau în calculul indemnizațiilor care se acordă în cadrul asigurărilor sociale de stat.

De muncă se iau în calculul indemnizaților care se acordă în cadrul asigurărilor sociale de stat.

În sfârşit, conform Decretului-lege nr. 31/1990, concediul pentru îngrijirea copiilor în vârstă de până la 1 an se plăteşte cu 65% din salariul tarifar lunar, procentul acesta suportându-se din fondul de asigurări sociale

de stat şi aplicându-se la salariul care se ia în considerare la stabilirea indemnizației pentru îngrijirea copilului. Această indemnizație se reține din contribuția de asigurări sociale datorată de unitate.

În general, şi la restul prestațiilor, calculul cuantumului fiecăreia dintre ele se face într-unul din modurile prezentate anterior (sub formă de sumă fixă sau procent aplicat la salariul tarifar respectiv).

O dimensiune majoră a funcționării sistemului asigurărilor sociale o constituie *problema finanțării şi a fondurilor* efective alocate acestuia.

Din punct de vedere financiar, asigurările sociale, ca parte componentă a securității sociale, constituie o parte a mecanismului de formare a veniturilor populației. Având în vedere forma sub care se prezintă fondurile asigurărilor sociale, se poate arăta şi deduce uşor că ele îşi aduc contribuția la sporirea mai rapidă a veniturilor băneşti ale populației. În acest sens, dacă până acum se considera că având în vedere obiectivul "nivelării", al "egalizării relative", al menținerii unui aşa numit nivel echitabil de diferență între venituri, şi, prin intermediul fondurilor asigurărilor sociale, se putea atinge acest țel. În prezent problema care se pune este diferită.

Sigur că şi prin intermediul asigurărilor sociale, ca de altfel, al întregii securități sociale, se obține un transfer de la populația activă economic la cea inactivă, de la cei cu venituri ridicate la cei cu venituri scăzute. Însă acest transfer nu are în vedere menținerea aşa-zisului echilibru (care de fapt duce la plafonare, insatisfacție şi inapetență pentru atingerea unor aspirații), şi pur şi simplu se urmăreşte ridicarea nivelului aspirațiilor şi satisfacțiilor pentru cât mai mulți dintre membrii societății, recuperarea şi folosirea în cât mai mare măsură a spiritului creator, a capacității creatoare a tuturor depozitărilor de astfel de resurse umane.

Sigur că procesul acesta de transfer de resurse are două laturi corelate: un mecanism de constituire a fondurilor (finanțare) şi un sistem de repartizare a acestor fonduri.

Pentru constituirea acestor fonduri se profilează ca surse de finanțare veniturile populației, veniturile agenților economici şi bugetul statului.

Sigur, contribuția fiecărei astfel de surse este diferită şi sub aspect cantitativ sau calitativ şi sub aspectul efectelor pe care le antrenează.

De aceea, se urmăreşte (trebuie să se urmărească) în permanență obținerea unei armonizări a efectelor surselor de finanțare, a unei armonizări între surse şi metodele de atragere a lor pentru atingerea obiectivelor propuse pentru fiecare sistem, în fiecare perioadă.

Deoarece obiectivele urmărite în cadrul sistemului de securitate socială s-au modificat continuu în funcție de perioada străbătută de întreaga societate, a apărut ca necesară o analiză a modului în care se realizează echilibrul veniturilor şi cheltuielilor securității sociale (implicit şi a componenței sale de asigurări sociale), ținând seama de condițiile existente în fiecare perioadă.

Astăzi, sistemele de asigurări sociale folosesc ca mijloace de prelevare a resurselor:

- contribuția plătită de asigurat şi/sau întreprindere;
- finanțarea de la bugetul statului;
- taxe şi impozite.

Contribuția este o sursă tradițională a fondurilor de asigurări sociale. În țara noastră aceste contribuții se stabilesc sub forma unor cote fixe, pe baza fondului de salarii şi sunt plătite integral de unitățile economice. Această metodă are anumite avantaje: este uşor calculabilă este uşor de administrat se aplică tuturor salariaților indiferent de profesie etc.

Un rol important în finanțarea asigurărilor sociale îl are şi bugetul de stat care reprezintă atât o sursă directă (prin finanțarea alocației de stat, a unor ajutoare pentru copii, a unor pensii etc.), dar mai ales o sursă indirectă, bugetul statului având drept componentă de seamă bugetul asigurărilor sociale de stat.

Dacă în ultimii ani s-a remarcat o tendință constantă, de diminuare a ponderii contribuției bugetului de stat la formarea fondurilor securității sociale, în actuala perioadă, când asistăm la un dezechilibru tot mai mare al principalei sale componente – bugetul asigurărilor sociale de stat – rolul său trebuie său trebuie să crească din nou în vederea restabilirii acestui echilibru.

În afara asigurărilor sociale de stat, celelalte categorii se constituie în sisteme proprii ale unor sectoare de activitate din economie. În modul de constituire a surselor şi natura cheltuielilor ce se efectuează există asemănări între aceste sisteme, dar şi particularități, îndeosebi între asigurările sociale de stat şi sistemele proprii de asigurări sociale ale celorlalte sectoare.

În anexa nr. 6 sunt prezentate modelele bugetare ale sistemelor amintite (inclusiv contribuțiile de asigurări sociale până în anul 1990 ca surse de finanțare a fondurilor de asigurări sociale).

Acest sistem de organizare a fost îmbunătățit prin măsurile luate după Revoluție, măsuri concretizate într-o serie de legi, hotărâri şi decrete noi cu

caracter atât compensator, cât şi cu caracter de modelare, de trasare a noului cadru de funcționare a sistemului de asigurări sociale în perioada de tranziție pe care o parcurge țara noastră.

În acest sens trebuie amintită, în primul rând, Hotărârea nr. 1109/1990 cu privire la liberalizarea prețurilor şi la unele măsuri de protecție socială, prin care se stipulează că începând cu 1 nov. 1990 toți agenții economici ai căror salariați sunt cuprinşi în sistemul asigurărilor sociale de stat vor lua în calcul şi vor plăti o cotă unică de 20% drept CAS (cu excepția cazurilor pentru care, prin prevederile legale în vigoare, s-a stabilit o cotă mai mare).

Măsura aceasta a fost luată ca urmare a încercării, prin această metodă, de redresare a bugetului asigurărilor sociale de stat, care a înregistrat un grav dezechilibru la finele anului 1989, dezechilibru accentuat şi în anul în curs. (vezi tabelul nr. 4)

Tabelul nr. 4

Bugetul asigurărilor sociale de stat între 1988-1990

(mil. lei)

	1988	**1989**	**1990***
VENITURI – TOTAL din care	46.757,0	48.665,5	61.046,9
- sector de stat	42.060,2	44.306,0	52.566,6
- sector cooperatist	4.619,6	4.279,3	8.399,7
- meşteşugari cu ateliere proprii	119,9	117,9	120,2
- meşteşugari cooperatori	1.706,1	1.866,6	1.884,3
- cooperatori agricoli	2.753,6	2.260,9	6.317,3
- țărani din zone de deal şi de munte	40,0	33,9	77,9
- organizații obşteşti	77,2	80,0	81,2
CHELTUIELI-TOTAL din care:	45.986,6	50.404,1	71.706,8
- sector de stat	41.625,7	46.020,7	63.539,1
- sector cooperatist	4.319,9	4.341,2	8.113,0
- meşteşugari cooperatori	1.357,8	1.514,9	1.825,0
- meşteşugari cu ateliere proprii	122,4	126,0	209,5
- cooperatori agricoli	2.801,0	2.662,2	6.038,4
- țărani din zone de deal şi munte	38,7	38,1	40,1
- organizații obşteşti	41,0	42,2	54,7

* Estimat.

Acest fapt se datorează mai multor aspecte.

În primul rând, bugetul asigurărilor sociale de stat fiind cuprins în bugetul republican, nu are autonomie proprie, de sine stătătoare, veniturile sale intrând la partea de venituri a bugetului statului, iar cheltuielile destinate satisfacerii nevoilor de asigurări sociale fiind acoperite tot de la bugetul statului.

În această situație, depășirea veniturilor de către cheltuieli – excedentul – care apare în execuție este utilizat în finanțarea altor nevoi ale economiei naționale.

Spre deosebire de asigurările sociale de stat, celelalte sisteme își rețin excedentele realizate, putând să le utilizeze în efectuarea cheltuielilor, facilitând astfel asigurarea unui echilibru corespunzător fiecărui buget în parte și o anumită elasticitate a politicii de asigurări sociale față de cea din sectorul de stat.

În al doilea rând, în ultimii ani, scăderea veniturilor (determinată de reducerea, începând cu 1985 cu 1% a cotelor de contribuție datorate, precum și de neutilizarea integrală a fondului de salarii stabilit) și creșterea cheltuielilor (în special, pentru plata pensiilor, ca urmare a unor majorări ce au avut loc, a creșterii bazei de calcul a acestora etc.) a condus la scăderea treptată a excedentului de la 7.473,4 mil. lei în 1984 la 434,5 mil. lei în 1988, concomitent cu exigența unor mari dificultăți în asigurarea în bune condiții a nevoilor de asigurări sociale.

La sfârșitul anului 1989, bugetul asigurărilor sociale de stat a înregistrat un deficit de 1,7 mld. lei, datorită măsurilor luate după Revoluție pe linia achitării tuturor drepturilor restante, în special cele privind indemnizațiile pentru incapacitate temporară de muncă.

Execuția bugetară a celorlalte sisteme s-a încheiat cu excedente pe seama disponibilităților din anii anteriori.

Măsurile luate în 1990 pe linia îmbunătățirii prestațiilor în domeniul asigurărilor sociale conduc la o accentuare a dezechilibrului bugetului asigurărilor sociale de stat, care se estimează că vor ajunge la 10,6 mld. lei deficit la sfârșitul anului.

Față de acest aspect se consideră că problema garantării echilibrului bugetului asigurărilor sociale de stat poate fi privită și prin prisma alocării de fonduri de la bugetul statului în completarea veniturilor acestuia.

În cazul bugetului asigurărilor sociale CAP se poate observa că cea mai mare parte a veniturilor se bazează pe producția globală, îndeosebi agricolă, a unităților cooperatiste (vezi tabelul nr. 5) ceea ce conduce la unele probleme specifice.

Astfel, producția agricolă, dependentă de factori naturali ce nu pot fi influențați, variază de la an la an conducând, potențial, şi la dezechilibre şi dificultăți de plată ale bugetului acestui sistem de asigurări sociale.

Pe de altă parte însă, se profilează şi avantajul rezultat din relativa independență față de schimbările ce intervin în numărul persoanelor ocupate în agricultură. În acest context se poate aprecia că problemele finanțării asigurărilor sociale în CAP, în vederea menținerii unui echilibru, trebuie rezolvate ținând cont de contextul general al perfecționării activității în agricultură.

În perspectiva evoluției viitoare a obiectivelor de securitate socială din țara noastră, a schimbărilor economice şi sociale produse de trecerea la economia de piață, vor trebui luate măsuri care să permită o bună funcționare a sistemelor de asigurări sociale, urmărindu-se într-o primă fază menținerea echilibrului bugetar şi utilizarea optimă a resurselor în vederea acoperirii cheltuielilor pentru prestarea serviciilor din aceste sisteme.

Tabelul nr. 5

Bugetul asigurărilor sociale CAP între 1988-1990

	1988	**1989**	**1990**
VENITURI – TOTAL	4.619,6	7.544,9	8.058,0
- contribuția unităților de stat	632,2	610,5	716,4
- contribuția unităților economice la sist. proprii	3.701,0	6.628,0	7.041,6
- contribuția salariaților la asigurări sociale	111,1	132,2	119,1
- contribuția salariaților la biletele de odihnă şi tratament	41,4	44,2	44,3
- dobânzi la disponibilități din contul de asigurări sociale	89,4	115,3	118,8
- alte venituri	44,5	14,7	17,8
- disponibilități la începutul anului	6.160,2	6.269,5	9.099,5
- cheltuieli cu alocații şi ajutoare pentru copii	190,4	205,2	206,0
- creşterea disponibilităților	299,7	3.035,2	3.237,7
- disponibilități băneşti la sfârşitul anului	6.269,5	9.099,5	12.131,2
CHELTUIELI – TOTAL	4.319,0	4.509,7	4.820,3
- indemnizații de boală	157,8	154,6	175,7
- indemnizații pentru maternitate	180,0	148,7	190,3
- pensii sociale	16,8	17,1	16,2
- ajutoare decese pensionări	3,8	4,2	4,2
- bilete de odihnă şi tratament	66,8	71,2	74,1
- cheltuieli cu trimiterea pensiilor	13,9	15,7	15,7
- impozit pe indemnizații de asigurări sociale	45,9	45,0	55,6
- vărsăminte la buget pentru asistență medicală	101,6	100,5	100,5
- alte cheltuieli	24,9	46,9	66,9

Pe plan internațional remarcăm modalitatea de finanțare a fondurilor de asigurări sociale, prin trei căi principale:

- contribuția asiguraților, care se situează, în general, între 13-30% din veniturile asigurărilor sociale;
- contribuția întreprinderilor sau a patronilor, care ocupă un loc foarte important, de 41-61%, în special în SUA, Belgia, Franța, RFG;
- contribuția statului are pondere ridicată între 28-58% în Marea Britanie, Danemarca, Japonia.

În ultimii ani, în multe țări ale Europei s-au stabilit procente egale de contribuție pentru asigurați, ca şi pentru patroni.

Anexa nr. 7 prezintă pe țări, la nivelul anului 1988, în monedele naționale specifice, contribuția participanților amintiți mai sus la fondul de pensii.

În România, în trim. II 1990, fondul de pensii s-a ridicat la 12144,2 milioane lei. Repartizarea acestui fond pe tipuri de pensii ca şi pensia medie aferentă se prezintă în tabelul nr.6.

Tabelul nr. 6

Fondul de pensii în România pe tipul de pensii şi pensia medie lunară în trim. II 1990

Tipul de pensie	Fond pensii (mii lei)	Pensia medie lunară (lei)
I. Pensii de asigurări sociale (totale)	10.615.372,0	
A) Pensie pentru muncă depusă şi limită de vârstă (total):	8.606.984,7	1.698
- cu vechime integrală	6.216.469,4	2.043
- fără vechime integrală	2.390.515,3	1.179
B) Pensie de invaliditate (total)	838.177,1	1.373
- gradul I	74.670,6	1.782
- gradul II	760.661,5	1.346
- gradul III	2.845,0	774
C) Pensia de urmaş	1.170.210,2	800
II. Pensii CAP	1.406.724,0[1)] 1.520.320,5[2)]	478 517
III. Pensii pentru țăranii cu gospodării individuale	8.573,6	128
TOTAL	12.144.266,1	

[1)] Fonduri plătite.

[2)] Fonduri cuvenite conform deciziilor.

Anexa nr. 8 prezintă cheltuielile cu pensiile la nivelul anului 1988 în unele țări ale lumii.

Orice analiză a funcționării unui sistem de protecție socială trebuie să se încheie în mod firesc cu o serie de aprecieri şi calcule de *eficiență* (acolo unde e posibil) a acestei funcționări, ceea ce vom încerca să realizăm în continuare.

În condițiile actuale de trecere a economiei româneşti la mecanismul economiei de piață, condiții în care costul acestei tranziții este destul de ridicat datorită acțiunii factorilor existenți atât pe plan intern cât şi pe plan extern, se pune tot mai mult problema protecției sociale, a unui program de realizare a acestei protecții şi implicit, a evaluării eficienței atât a măsurilor acestui program, cât şi a modului de utilizare a fondurilor alocate în acest scop.

Această perspectivă întâmpină însă unele dificultăți, deoarece chiar definirea eficienței pentru un sistem de securitate socială ridică probleme. Se cunoaşte faptul că din punct de vedere economic, eficiența rezultă din compararea efectului util, cu efortul depus pentru obținerea lui. În acest sens şi în ceea ce priveşte securitatea socială în general, şi, implicit, fiecare din componentele ei, problema eficienței înseamnă compararea rezultatelor obținute pe linia realizării obiectivelor cu mijloacele (materiale, umane, financiare) alocate acestui scop.

Însă trebuie avute în vedere anumite aspecte:

- obiectivele urmărite de un astfel de sistem sunt multiple, deci şi modalitățile de cuantificare şi prelucrare cu ajutorul indicatorilor sunt complexe şi complicate;
- identificarea obiectivelor urmărite este şi ea dificilă, formularea lor fiind o problemă de decizie politică şi ca atare făcută de obicei nu în mod explicit, ci dedusă din diferite elemente (legi, programe);
- determinarea standardelor acceptate social, pe baza cărora se face formularea obiectivelor este, în această perioadă, dificilă având în vedere atât problemele curente cât şi crearea cadrului de acțiune în viitor;
- rezultatele obținute pe linia realizării obiectivelor propuse sunt percepute, în majoritate, în timp, or, în actuala perioadă de tranziție de la începuturile cărora s-a scurs de-abia un an, rezultatele sunt preponderent negative, însă pe fondul acțiunii majoritare a unor factori ce imprimă un dezechilibru oricărei transformări de asemenea anvergură;

– trebuie găsiți indicatori care, din punct de vedere social, al percepției și motivației, să pună în lumină un anumit număr de raporturi semnificative în compararea efectelor unei politici cu obiectivele urmărite.

În ceea ce privește conturarea unei anumite imagini asupra eficienței asigurărilor sociale se impun câteva precizări.

În primul rând, având în vedere ponderea foarte mare a pensiilor în sistemul asigurărilor sociale, problema lor este tratată separat în acest capitol.

În al doilea rând se va ține cont de două aspecte ale analizei eficienței asigurărilor sociale, aspecte adoptate din literatura de specialitate. Este vorba de aspectele de eficiență internă (în administrarea și gestionarea fondurilor) și aspectele de eficiență de obiectiv.

Aspectele de eficiență internă nu pot fi analizate în actualul sistem de organizare și evidență. Fondurile asigurărilor sociale de stat sunt cuprinse în bugetul de stat, fondurile pentru pensii suplimentare sunt constituite la CEC, iar fondurile celorlalte sisteme de asigurări sunt integrate într-o formă sau alta resurselor generale de dezvoltare utilizate în mod planificat. Din acest motiv nu pot fi identificate și analizate gestiunea acestor fonduri.

Această situație se va putea însă remedia având în vedere măsurile care se iau în prezent pe linia reorganizării sistemului asigurărilor sociale.

Astfel, o serie de direcții pe linia cărora se acționează (cum ar fi: desprinderea bugetului asigurărilor sociale de stat din bugetul republican, apariția sectorului privat ca urmare a extinderii proprietății private, diminuarea rolului sectorului cooperatist agricol, introducerea ajutorului de șomaj la capitolul “Cheltuieli” al fiecărui sistem de asigurări sociale) vor permite cu siguranță îmbunătățirea modalității de urmărire și analizare a eficienței fondurilor de asigurări sociale.

Câteva dintre aspectele privind situația generală a bugetelor asigurărilor sociale de stat și CAP au fost tratate mai înainte și nu vor mai fi aprofundate.

În afară de acestea se mai pot aminti câteva probleme, tot cu caracter general, referitoare la ponderea pe care o au, dinamica și structura destinațiilor (cheltuielilor din) fondurile sociale de consum, altele decât pensiile.

Astfel în cadrul bugetului asigurărilor sociale de stat (tabelul nr. 7) se poate observa că, după pensii, ponderile cele mai ridicate în cadrul cheltuielilor, le au indemnizațiile pentru incapacitate temporară de muncă (aproximativ 8%) și cele de maternitate (cca 5%).

Tabelul nr. 7

Veniturile şi cheltuielile bugetului asigurărilor sociale de stat

- mil. lei -

	1988	1989	1990
VENITURI TOTAL, din care:	42.060,2	44.306,0	52.566,0
- contribuția unităților de stat	41.924,2	44.171,1	52.355,7
- contribuția pentru bilete de tratament balnear şi odihnă	120,6	120,8	143,3
- alte venituri	15,4	14,1	15,7
CHELTUIELI TOTAL, din care:	41.625,7	46.020,7	71.706,8
- indemnizații pentru incapacitatea temporară de muncă	3.331,7	4.089,0	4.501,0
- indemnizații de maternitate	2.351,6	2.616,0	2.763,0
- indemnizații pentru decese şi proteze personal muncitor	26,5	25,2	35,2
- pensii sociale	279,7	251,0	322,5
- ajutoare decese pensionari	77,8	75,5	117,6
- bilete de tratament balnear şi odihnă	237,8	239,7	312,3
- cheltuieli cu plata pensiilor	260,7	298,4	464,9
- impozit pe indemnizații de asigurări sociale	917,8	1.069,6	1.666,5
- cheltuieli ca masa caldă pentru mineri	241,3	243,6	420,1
- alte cheltuieli	1,4	1,4	1,4

Se poate observa o creştere de la an la an a acestor două tipuri de indemnizație, creştere care, pentru perioada luată în considerare, îşi găseşte explicația şi în măsurile legislative amintite.

Se poate constata în acest fel că proporțiile acestor indemnizații în salariul mediu zilnic sunt cele prevăzute de lege.

De asemenea, dintr-un calcul sumar (indemnizația medie zilnică x nr. zile lucrătoare = salariul mediu lunar), reiese că sunt respectate prevederile legale cu privire la pontajul indemnizației de maternitate în cadrul salariului: mediu lunar (65%).

După pensii, indemnizațiile de boală şi maternitate au ponderi mai însemnate în totalul cheltuielilor înscrise la bugetele asigurărilor sociale din sistemele respective.

Totodată se mai poate observa şi faptul că volumul acestor indemnizații a crescut mai ales în anul 1990 față de 1989 (o creştere firească având în vedere măsurile luate).

Eficiența funcționării sistemului de pensii, a fondurilor alocate poate fi privită cel puțin sub două aspecte:

- unul strict matematic, cuantificabil, prin calcularea unor indicatori specifici şi interpretarea lor;
- celălalt, mai greu de identificat, ce se referă la certitudinea pe care fiecare pensionar, de orice categorie ar fi aceasta, o are, că e protejat sau nu, modul în care ar dori să funcţioneze serviciul de asistenţă şi asigurări sociale, ce ar vrea ca acesta să-l "aducă".

Deocamdată, ne vom referi la primul aspect, urmând ca într-o analiză viitoare, cu ajutorul unor metode specifice de investiţie sociologică, să determinăm expectaţia populaţiei în legătură cu sistemul de pensii din ţara noastră.

Specialiştii consideră că, pentru a cuantifica eficienţa sistemului de pensii e necesară calcularea a două categorii de indicatori: ai gradului de cuprindere şi ai gradului de protecţie.

Încercările de până acum în acest domeniu sunt incomplete, uneori chiar artificiale forţate. Vom încerca să ne apropiem mai mult de adevărul stării de fapt din România în acest domeniu, fără a avea protecţia unei estimări foarte exacte.

A. Indicatorul gradului de cuprindere

Se calculează că raport procentual între numărul pensionarilor pentru munca depusă şi limită de vârstă şi populaţia în vârstă de 60 ani şi peste.

Vom nota indicatorul respectiv cu $I_{C.}$

Numărul pensionarilor de acest tip, în trimestrul al II-lea 1990, a fost de 2.631240 persoane din care:

- 1.605.739 în sistemul pensiilor de asigurări sociale de stat;
- 62.882 în sistemul UCECOM – meşteşugari cooperatori;
- 13.314 în sistemul UCECOM – meşteşugari cu ateliere proprii;
- 8.094 în sisteme proprii – scriitori, artişti plastici, compozitori, membri ai cultelor, avocaţi;
- 920.495 în sistemul CAP;
- 20.716 în sistemul de pensionare a ţăranilor cu gospodărie individuală.

TOTAL: 2.631.240 pensionari.

Populaţia României în vârstă de 60 ani şi peste la începutul anului 1990 se ridică la 3.594.355 persoane.

$$I_c = \frac{2.631.240}{3.594.355} \cdot 100 = 73\%$$

Aceasta înseamnă că la 100 de persoane de 60 de ani şi peste, 73 de persoane sunt cuprinse în sistemele de pensionare pentru munca depusă şi limită de vârstă.

Nivelul indicatorului e satisfăcător, gradul de cuprindere de 73% depăşind nivelul mondial de 67%, şi unele ţări ca SUA, Japonia, Australia, etc.

B. Indicatori ai gradului de protecţie

$B_{1.}$ $I_{P/MT}$ = raportul între nivelul pensiei P şi nivelul cheltuielilor necesare asigurării minimului de trai MT.

Pensia necesară asigurării minimului de trai în ţara noastră pentru categoria socială a pensionarilor a fost determinată prin metoda normativă, evaluându-se necesarul de alimente, bunuri materiale şi servicii pe baza preţurilor şi tarifelor medii practicate în comerţul de stat, cooperatist şi pe piaţa neorganizată.

Nivelul acesteia e considerat a fi de 1.000 lei.[1]

Dacă valoarea indicatorului $I_{P/MT}$ e unitară, rezultă că acoperă în întregime cheltuielile necesare minimului de trai. În cazul în care valoarea e subunitară, rezultă că pensionarul trăieşte sub pragul sărăciei şi nu reuşeşte cu ajutorul pensiei sale să ducă o existenţă decentă.

Dacă în cazul pensiei pentru munca depusă şi limită de vârstă, ca şi a celei de invaliditate din sistemul asigurărilor sociale de stat şi al meşteşugarilor cooperatori, situaţia e pozitivă, media pensiilor fiind superioară minimului de resurse necesare ($I_{P/\ MT} > 1$), în celelalte situaţii valorile indicatorului coboară chiar până la 0,12, aşa cum se demonstrează în tabelul nr. 8.

În vederea asigurării necesarului minim de resurse trebuie ca la sfârşitul trimestrului al II-lea al anului curent, fondul de pensii să fie de 13.824,5 mil. lei faţă de 12.144,2 mil. lei, cu 1.680,2 mil. lei mai mult (nu s-au avut în vedere pensiile militare, IOVR, ajutoarele sociale şi pensia suplimentară).

La nivelul anului 1990 ar urma ca fondul de pensii să fie de 48.576,8 mil. lei, dar cel care ar corespunde asigurării minimului de trai necesar al pensionarilor s-ar cifra la 55.298 mil. lei, cu 6721,2 mil. lei mai mult decât

[1] Studiul a fost realizat de Maria Molnar şi Maria Poenaru şi publicat în *Studii şi cercetări economice*, nr. 4/1990, Institutul Naţional de Cercetări Economice, p. 88-90.

fondurile proiectate a fi alocate fondului de pensii. Această creştere ar putea fi acoperită prin crearea unui sistem concurențial de pensii private ca în majoritatea țărilor occidentale, printr-o mai bună gestionare a fondurilor de pensii în condițiile existenței unui sistem autonom al acestora desprins de bugetul republican şi chiar de celelalte prestații de asigurări sociale. De asemenea, creşterea ar putea fi acoperită şi prin asigurarea contribuției voluntare, într-un cuantum sau procente stabilite de către asigurat, la pensia suplimentară (şi nu doar 3% cât este procentul în prezent. Statul ar trebui doar să acopere deficitele ce ar putea apărea, din diverse situații, în bugetul autonom de pensii.

Calculul fondului necesar de pensii la sfârşitul trimestrului al II-lea 1990 corespunzător acoperirii minimului necesar de resurse e ilustrat de tabelul nr. 9.

Tabelul nr. 8

Calcularea indicatorului $I_{p/MT}$ în România, în trimestrul al II-lea 1990, la câteva categorii de pensii

Tipul de pensie	Pensia medie lunară (lei)	Indicatorul $I_{P/MT}$
I. Asigurări sociale de stat		
- pensia de urmaş	800	0,80
II. Sistemul de pensionare CAP:		
- pensia pentru munca depusă:	518	0,52
- cu vechime integrală	667	0,66
- cu vechime incompletă	515	0,51
- pensia de invaliditate	501	0,50
- pensia de urmaş	506	0,50
III. Pensii pentru țăranii cu gospodării individuale din zonele necooperativizate	128	0,12
IV. Sistemul de pensionare a meşteşugarilor cooperatori		
- pensie de urmaş	734	0,73
V. Sistemul de pensionare a meşteşugarilor cu ateliere proprii		
- pensia pentru munca depusă	860	0,86
- pensia de urmaş	510	0,51

Tabelul nr. 9

Calculul fondului necesar de pensii la sfârşitul trim. al II-lea 1990 corespunzător acoperirii necesarului minim de resurse

Tipul de pensie	Pensia medie lunară (lei)		Fond de pensii (mii lei)	
	Acordată	Necesară	Acordat	Necesar
Pensii de asigurări sociale de stat				
A. Pensia pentru munca depusă	1.715	1.715	8.261.591,2	8261.591,2
B. Pensia de invaliditate	1.382	1.382	797.654,9	797.654,9
C. Pensia de urmaş	800	1.000	1.132.558,3	1.415.697,8
Pensii în sistemul CAP				
A. Pensia pentru munca depusă:				
- cu vechime integrală	667	1.000	33.443,7	50.140,5
- cu vechime incompletă	515	1.000	1.396.313,1	2.711.287,5
B. Pensia de invaliditate	501	1.000	81.602,5	162.879,2
C. Pensia de urmaş	506	1.000	8.961,2	17.709,8
Pensii pentru ţăranii cu gospodării individuale				
Pensii	128	1.000	8.573,6	66.981,2
Pensii pentru meşteşugarii cooperatori				
A. Pensia pentru munca depusă	1.412	1.412	266.454,0	266.454,0
B. Pensia de invaliditate	1.216	1.216	36.406,7	36.406,7
C. Pensia de urmaş	734	1.000	21.379,1	29.126,8
Pensii pentru meşteşugarii cu ateliere proprii				
A. Pensia pentru munca depusă	860	1.000	34.344,8	39.935,8
B. Pensia de invaliditate	1.032	1.032	2.353,2	2.353,2
C. Pensia de urmaş	510	1.000	3.842,1	7.533,5
Pensii în sisteme proprii de pensionare				
A. Pensia pentru munca depusă	1.837	1.837	44.594,7	44.594,7
B. Pensia de invaliditate	1.385	1.385	1.762,3	1.762,3
C.Pensia de urmaş	1.134	1.134	12.430,7	12.430,7
TOTAL			12.144.266,1	13.824.538,8

Unde pensia a depăşit nivelul de 1.000 lei, în coloanele ce reprezintă pensia medie necesară şi fondul de pensii necesar s-au copiat valorile acordate efectiv.

$B_{2.}$ $I_{P/V}$ = raportul dintre nivelul pensiei şi veniturile din muncă.

Este un indicator tot mai des folosit în teoria şi veniturile din muncă.

Este un indicator tot mai des folosit în teoria şi practica sociologică a protecţiei sociale, care tinde să elimine indicatorul $I_{P/MT}$.

Specialişti consideră că, pentru menţinerea nivelului de trai de dinaintea pensionării, ar trebui ca pensia să reprezinte 70-80% din câştigul anterior. Rata de înlocuire cea mai frecventă e de 40-60% din câştigul anterior (vezi tabelul nr. 10)

Tabelul nr. 10

Rata de înlocuire a câştigului anterior de către pensie în câteva ţări, la nivelul anului 1987

- % -

Nr. crt.	Ţara	Rata de înlocuire	Nr. crt.	Ţara	Rata de înlocuire
1.	Mali	40	15	Japonia	32
2.	Guinea	40	16	Franţa	65
3	Niger	40	17	Belgia	75
4	Egipt	67	18	Canada	57
5	Nicaragua	66	19	RFG	50
6	Turcia	70	20	SUA	57
7	Mexic	70	21	Suedia	76
8	Portugalia	66	22	Elveţia	58
9	Iugoslavia	65	23	Bulgaria	68
10	Grecia	55	24	Ungaria	63
11	Spania	90	25	Polonia	54
12	Italia	67	26	URSS	65
13	Marea Britanie	39	27	Cehoslovacia	55
14	Austria	54	28	RDG	68
			29	Brazilia	95

Sursa: Porfiri, Anatol,: *A Complete Study Related to Retirement*, Brokhouse, California, 1988.

În România, $I_{P/V}$ se prezintă astfel (1989):

– sistemul asigurărilor sociale de stat:

$$I_{P/V} = \frac{pensia\ medie\ nominală}{salariul\ mediu\ nominal} \cdot 100 = \frac{1.430}{3.063} \cdot 100 = 46{,}6\%$$

→ pensionari limită vârstă: $\frac{1.681}{3.063} \cdot 100 = 54{,}8\%$

→ pensionari invaliditate: $\frac{1.302}{3.063} \cdot 100 = 42{,}5\%$

– sistemul de pensionare CAP:

$$I_{P/V} = \frac{pensia\ medie\ lunară\ cf.\ deciziilor}{venitul\ în\ bani\ şi\ natură} \cdot 100 = \frac{260}{1.920} \cdot 100 = 13\%$$

– sistemul de pensionare a țăranilor cu gospodării individuale:

$$I_{P/V} = \frac{126}{1.920} \cdot 100 = 6{,}5\%$$

Sistemul de pensionare a țăranilor asigura la sfârşitul anului trecut o rată de înlocuire complet nesatisfăcătoare în raport cu cerințele menținerii nivelului de trai, de dinaintea pensionării.

În țările în care au căpătat amploare regimurile paralele de pensii private, diferențele între indivizi şi familiile de pensionari sunt însemnate. În SUA includerea pensiei private creşte rata de înlocuire, care devine 59% pentru cuplu, 52% pentru pensionari singuri şi 64% pentru pensionară singură.

În vederea protejării pensionarilor şi a veniturilor lor în fața efectelor negative ale inflației, ale creşterii prețurilor bunurilor de consum, majoritatea țărilor practică indexarea pensiilor la:

- indicele prețului cu amănuntul al bunurilor de consum: Belgia, Brazilia, Canada;
- variațiile salariului mediu național: Franța;
- indicele costului vieții: Italia, Luxemburg, Portugalia;
- rata inflației: Polonia;
- indicele prețului de consum şi la indicele salariilor: Elveția;
- indicele costului vieții şi al nivelului salariilor: Iugoslavia.

Indexarea trebuie realizată şi la noi în țară, mai ales în condițiile trecerii la economia de piață, care antrenează efecte dintre cele mai nedorite, ce micşorează puterea de cumpărare şi nivelul decent de trai al categoriei sociale a pensionarilor.

3.2.2. Direcții ameliorative

Înainte de a purcede la conturarea unor propuneri de soluții ameliorative a serviciilor de asigurări sociale, este nevoie să desprindem anumite concluzii la care a condus studiul de față:

- calitatea serviciilor de asigurări sociale a fost afectată negativ atât de sistemul organizatoric şi legislativ din acest domeniu, cât şi de unele aspecte de ordin economic;
- bugetul asigurărilor sociale fiind cuprins în bugetul republican rezultă că veniturile sale se adaugă veniturilor bugetului de stat, cheltuielile destinate asigurărilor sociale apar ca acoperite tot de acesta, iar excedentul din execuție e utilizat în finanțarea altor nevoi ale economiei naționale;
- deşi sistemul legislativ din domeniul asigurărilor sociale are o serie întreagă de neajunsuri, în părțile lui bune nu a fost respectat; astfel legea prevede ca cei internați în căminele de bătrâni şi pensionari să contribuie cu 50% din pensie pentru întreținerea lor în aceste instituții, dar de multe ori aceştia au fost nevoiți să contribuie cu întreaga pensie, sau legea prevede ca cei internați aici să primească 30% din veniturile obținute ca urmare a prestării a diferite activități lucrative în cadrul căminelor, dar cu foarte puține excepții aceşti bani nu au fost acordați;
- legislația a stipulat o serie de condiții de obținere a prestațiilor de asigurări sociale, care în condițiile actuale de trecere la economia de piață, de liberalizare a salariilor nu-și mai găsesc oportunitatea, cazul cel mai elocvent constituindu-l condiția vechimii în muncă;
- sistemul legislativ discriminatoriu ce reglementează asigurările sociale ale țărănimii dezavantajează în continuare această categorie de populație, atât prin condițiile pe care trebuie să le îndeplinească pentru obținerea unui tip de prestație (în special, pensii), cât şi prin modul în care are loc decontarea contribuției la pensii şi alte fonduri de asigurări sociale;
- modul de calcul al pensiilor este perimat trebuind a fi înlocuit cu unul nou, adaptat condițiilor actuale prin care trece țara noastră;
- anul 1989, ca şi 1990 (aşa cum s-a estimat), se încheie cu deficite bugetare mari, în condițiile în care fondul de pensii este inadecvat asigurării unui minim de trai şi în care rata de înlocuire a salariului/veniturilor dinaintea pensionării de către nivelul pensiei este critică la multe categorii de pensionari (în special la meşteşugarii cooperatori şi la țărănime).

Ca atare se impune trasarea unor direcții ameliorative a stării de fapt existente în domeniul asigurărilor sociale, care ar putea fi grupate astfel:

I. Măsuri cu caracter organizatoric:

1. Desprinderea bugetului asigurărilor sociale de stat de bugetul republican (bugetul de stat) şi acordarea autonomiei de sine stătătoare în vederea unei mai bune gospodăriri a fondurilor şi a restabilirii echilibrului bugetar între venituri şi cheltuieli. Pentru funcționarea independentă a bugetului asigurărilor sociale se impune integrarea în acestea a veniturilor şi cheltuielilor fondului pentru pensia suplimentară.
2. Menținerea unor sisteme independente de asigurări sociale determinate în primul rând de natura şi specificul proprietății, reglementările generale în materie de securitate socială urmând să fie făcute de stat care, în anumite situații, în funcție de interesele naționale, poate sprijini financiar aceste sisteme.
3. Înființarea unei case generale autonome de stat pentru securitate socială, care să administreze un buget propriu pentru asigurările sociale de stat.
4. Crearea unui sistem de pensii unitar atât pentru membrii CAP, cât şi pentru țăranii gospodări individuale, la nivelul şi în condițiile existente pentru ceilalți lucrători din economia țării: reducerea vârstei de pensionare, renunțarea la vechea modalitate de calcul a vechimii în muncă etc.

II. Măsuri cu caracter legislativ:

1. Suportarea cheltuielilor care se efectuează la locul de muncă (indemnizații pentru incapacitate temporară de muncă, pentru maternitate etc.) din rezultatele financiare ale unităților la care sunt angajați salariații, rămânând ca veniturile bugetului asigurărilor sociale de stat să fie utilizate numai pentru acoperirea cheltuielilor cu pensiile în cazul încetării definitive a activității de către salariați.
2. În calculul pensiei să nu se mai coreleze vârsta cu vechimea în muncă, în multe țări luându-se în considerare perioada de afiliere şi contribuție ce dă dreptul la pensie.
3. Mărimea indemnizației de boală şi a celei de maternitate să fie invariabile funcție de vechimea în muncă.
4. Mărimea indemnizației de boală să fie aceeaşi pentru toate categoriile de boli (85% din nivelul venitului).
5. Să nu se mai perceapă CAS asupra fondului de salarizare ci asupra fiecărui salariu individual, în mod diferențiat pe tranşe.

6. În actualele condiții de accentuare a inflației, a creşterii prețurilor, a se lua în calcul salariul mediu a 5 ani din 10 ani anteriori pensionării apare ca cel puțin aberant mai justă ar fi o perioadă de 12 luni anterioare şi salariul mediu aferent acesteia.
7. Să nu se mai condiționeze obținerea pensiei de văduvă de numărul anilor de căsnicie, dacă există cel puțin un copil în întreținere, iar orfanii să aibă posibilitatea obținerii pensiei de urmaş până la 18 ani (cei ce studiază) până la 25 ani).
8. Pentru cei ce au primit salarii în valută să se ia în considerare la stabilirea pensiei salariul convertit în lei şi nu salariul tarifar la nivelul funcțiilor similare în țară.

III. Măsuri cu caracter economic:

1. Subvenționarea de la bugetul statului a bugetului asigurărilor sociale de stat pentru completarea veniturilor acestuia din urmă în vederea unei cât mai bune acoperiri a cheltuielilor sale.
2. Ca surse noi de venituri la bugetele asigurărilor sociale ale diferitelor sisteme, se propune:
   - contribuția salariaților (inclusiv a celor angajați în întreprinderi particulare) la completarea cotelor de asigurări sociale plătite de unități;
   - donații;
   - contribuții ale unor asociații de grup (sindicatele);
   - venituri obținute din prestări (odihnă şi tratament balnear pentru asigurați).
3. Fundamentarea fondului de pensii în conformitate cu cerințele asigurării unui minim de trai necesar pensionărilor şi cu acelea ale păstrării pe cât e posibil a condițiilor de existență dinaintea pensionării.
4. Indexarea pensiilor la rata inflației.

Anexa nr. 1

Sistemul de acte normative ce reglementează asigurările sociale în țara noastră:

- Legea nr. 3/1977 cu privire la pensiile de asigurări sociale de stat şi asistență socială;
- Legea nr. 4/1977 privind pensiile şi alte drepturi de asigurări sociale ale membrilor CAP;
- Legea nr. 5/1977 privind pensiile şi alte drepturi de asigurări sociale ale țăranilor cu gospodărie individuală din zonele necooperativizate;
- Legea nr. 13/1968 privind pensiile şi alte drepturi de asigurări sociale ale meşteşugarilor cooperatori;
- Decretul nr. 251/1978 privind pensiile şi alte drepturi de asigurări sociale ale avocaților, modificat şi completat prin Decretul-lege nr. 129/1990;
- Decretul nr. 718/1956 cu privire la înființarea şi funcționarea caselor de pensii şi ajutoare în cadrul cultelor
- Hotărârea nr. 880/1965 cu privire la ajutoarele materiale în cadrul asigurărilor sociale de stat;
- Decretul nr. 410/1985 cu privire la alocațiile de stat şi indemnizațiile pentru copii, ajutoarele pentru mame cu mai mulți copii, indemnizații de maternitate;
- Decretul-lege nr. 60/1990 privind pensionarea cu reducere de vârstă a unor salariați;
- Decretul-lege nr. 70/1990 privind modificarea şi completarea unor reglementări referitoare la pensii, asigurări sociale şi ocrotiri sociale;
- Hotărârea Guvernului nr. 1163/1990 privind indexarea salariilor tarifare ale lucrărilor din unitățile cu capital de stat şi cele bugetare, pensiile de asigurări sociale de stat, militare şi IOVR;
- Hotărârea nr. 1109/1990 cu privire la liberalizarea prețurilor şi măsuri de protecție socială;
- Hotărârea Guvernului nr. 185/1990 privind organizarea şi funcționarea Direcțiilor de muncă şi ocrotirii sociale județene şi a municipiului Bucureşti;
- Decretul-lege nr. 53/1990 al CFSN privind majorarea pensiilor şi altor drepturi de asigurări sociale ale membrilor CAP;

- Decretul-lege nr. 59/1990 privind majorarea unor pensii din cadrul asigurărilor sociale de stat;
- Decretul-lege nr. 31/1990 privind concediul plătit pentru îngrijirea copiilor în vârstă de până la 1 an;
- Hotărârea Guvernului nr. 411/1990 cu privire la indemnizația pentru incapacitate temporară de muncă pentru salariații răniți în timpul Revoluției;
- Hotărârea Guvernului nr. 30/1990 cu privire la ajutoare băneşti acordate familiilor cu răniți sau victime ale Revoluției;
- Decretul-lege nr. 76/1990 cu privire la pensiile minime pentru răniții şi urmaşii celor decedați în timpul Revoluției.

Anexa nr. 2

Condiții de obținere a dreptului la pensie în câteva țări în 1987 (în afara categoriei liber-profesioniştilor)

Nr. crt.	Țara	Condiții de obținere a drepturilor la pensie			Observații
		Vârsta	Vechimea în muncă	Perioada de contribuție	
1.	Belgia	A[1] - 65 ani bărbați, 60 ani femeile - 60 ani, respectiv 55 ani anticipat, cu reducerea cu 5% pe an de retragere anticipată	A - 45 ani bărbații, 40 ani femeile cu cel puțin 10 ani vechime în muncă	A - 10 ani, din care 1 an înainte de pensionare	Pentru cetățenii belgieni, ce domiciliază în străinătate se plăteşte pensia pe bază de acord de reciprocitate între țările respective
		B[2] -	B - 120 zile de muncă în timpul celor 6 luni de contribuție	B - 6 luni, cel puțin	Pierderea a 2/3 din capacitatea de câştig
		C[3] - 45 ani văduve - fără limită de vârstă dacă sunt invalide sau au în creştere 1 copil - până la 18 ani orfanii	C - 1 an de căsătorie pentru văduve	-	Nu se plăteşte dacă văduva are pensie ca un drept al ei.
2.	Brazilia	A - 65 ani bărbații, 60 femeile - 50 ani - 65 ani muncitorii agricoli - 65 ani fermierii	- A - 15-20 ani de muncă în condiții grele - -	A - 60 luni - A - 3 ani A - 1 an	Acord de reciprocitate
		B -	-	B - 12 luni	
		C - până la 18 ani orfanii, 21 ani invalizii	-	C - ultimele 12 luni înainte de deces	
3.	Bulgaria	A - 60 ani bărbații, 55 ani femeile - 50 ani bărbații, 45 ani femeile - nu există limită de vârstă pentru militari, femei cu 5 copii, artişti, alte profesii	A - A - 15 ani de muncă în condiții grele -	A - 25 ani bărbații, 20 ani femeile - A - 5-10 ani	
		B -	B -	B - 5 ani (3 ani pentru vârsta de 20-25 ani şi nicio limită de vârstă pentru mai puțin de 20 ani)	

Nr. crt.	Țara	Condiții de obținere a drepturilor la pensie			Observații
		Vârsta	Vechimea în muncă	Perioada de contribuție	
		C - până la 18 ani orfanii, 25 ani pentru cei ce continuă studiile	C -	C - 5 ani (3 ani pentru vârsta de 20-25 ani)	
4.	Canada	A - 65 ani şi rezidență minimă de 10 ani pentru pensii universale	A - 10 ani pentru pensii ocupaționale		Se plătesc străinilor şi rezidenților pe timpul a 20 ani după vârsta de 18 ani
		B -	-	B - 5 ani pentru muncitorii salariați (pentru pensii legate de venituri)	
		C - 65 ani pentru văduve (pentru pensii legate de venituri) - 45-65 ani pentru văduve (dacă sunt invalide sau au de crescut 1 copil) - până la 18 ani orfanii, 25 ani dacă continuă studiile	C -	C - 3 ani pentru muncitorii salariați (pensii legate de venituri)	
5.	Franța	A - 60 ani - anticipat pentru:	- - muncitori cu munci grele: - mame cu minimum 3 copii:	A - 150 trimestre 42 ani de asigurare 30 ani de asigurare	Acord de reciprocitate
		B - 60 ani	800 ore din cele 12 luni de afiliere, din care 200 în trimestrul precedent apariției invalidității	B - 12 luni de afiliere	Se acordă pentru pierderea totală sau a 2/3 din capacitatea de câştig
		C - pentru văduve, decedatul trebuie să fi îndeplinit condițiile obținerii unei pensii de bătrânețe sau invaliditate, văduva să aibă până în 60 ani şi să fie invalidă - până în 16 ani, 17 ani dacă e şomer, 18 ani ucenic, 20 ani invalid sau student	C - 2 ani căsătorie		
6.	Italia	A - 60 ani bărbații, 55 ani femeile	35 ani	15 ani	
		B		5 ani, din care 3 în timpul ultimilor 5 ani şi 260 cotizații	Pentru invaliditate profesională, se cere 1 an de

Nr. crt.	Țara	Condiții de obținere a drepturilor la pensie			Observații
		Vârsta	Vechimea în muncă	Perioada de contribuție	
				săptămânale; % minim de invalidi-tate = 66,6%	contribuție și 52 cotizații săptămânale
		C - până la 18 ani, 21 ani pentru elevii de colegiu, 26 ani pentru studenți, indiferent de vârstă dacă sunt invalizi		5 ani și 260 cotiza-ții săptămânale	Pentru deces din cauze profesionale 1 an de cotizație
7.	Luxemburg	A - 65 ani - 60 ani (muncitori)		5 ani 15 ani rezidență (pentru pensia de bază)	Acord de reciprocitate
		B - 65 ani	15 ani de rezidență (pensie de bază)	1 an	
		C - copii orfani: Până la 18 ani, 25 ani student, indife-rent de vârstă (invalid)	-	1 an	
8.	Polonia	A - 65 ani bărbații, 60 ani femeile - 5 ani mai puțin muncitorii în subteran, aviație, navigație	A - 20 ani bărbații, 15 ani femeile		Acord de reciprocitate
		B	B - 5 ani de muncă în ultimii 10 ani - 1-4 ani pentru o vârstă de până la 30 ani - mai puțin de 10 ani la o vârstă mai mare de 40 ani		
		C - Defunctul să fi fost pensionat sau să fi îndeplinit condițiile pentru obținerea dreptului la pensia A sau B			
9.	Portugalia	A - 65 ani bărbații, 62 ani femeile - 60 ani (dar 720 de zile șomer)		A - 10 ani, cuprinzând 60 de luni de cotizație neîntreruptă	Acord de reciprocitate
		B		B - 60 luni de asigurare	Se acordă pentru pierderea a 70% din capacitatea de câștig
		C - Defunctul să fi fost pensionat sau să fi îndeplinit condiții pentru obținerea dreptului la o pensie - Orfanii: până la 18 ani, 24 ani student, indiferent de vârstă dacă e invalid			

Nr. crt.	Ţara	Condiţii de obţinere a drepturilor la pensie			Observaţii
		Vârsta	Vechimea în muncă	Perioada de contribuţie	
10.	Elveţia	A - 65 ani bărbaţii, 62 ani femeile	Pentru o pensie completă: cotizaţia trebuie vărsată în toţi anii din 1948 sau de la vârsta de 21 ani Pentru o pensie parţială: cel puţin 1 an		Acord de reciprocitate şi rezidenţă 10 ani cel puţin
		B	Pentru o pensie completă: cotizaţia trebuie vărsată în toţi anii din 1948 sau de la vârsta de 21 ani Pentru o pensie parţială: cel puţin 1 an		Acord de reciprocitate şi rezidenţă 10 ani cel puţin
		C - Orfanii: până la 18 ani, 20 ani invalizi, 25 ani studenţi	Pentru o pensie completă: cotizaţia trebuie vărsată în toţi anii din 1948 sau de la vârsta de 21 ani Pentru o pensie parţială: cel puţin 1 an		Acord de reciprocitate şi rezidenţă 10 ani cel puţin
11.	Iugoslavia	A - 60 ani bărbaţii, 55 ani femeile		A - 20 ani asigurare	
		B		B - 1/3 din anii de după 20 ani (cel puţin 1 an)	
		C - Beneficiază de pensie: văduve de 45 ani, văduvi de 60 ani, urmaşi invalizi, mame cu copii de până la 15 ani		C - 5 ani asigurare din care 3,3 în ultimii 5 ani sau -10 ani, din care 5 în ultimii 10 ani	
12.	Israel	A - 70 ani bărbaţii, 65 ani femeile - 65 ani, 60 ani (cu dovada pauperităţii)		A – 60 luni din ultimii 10 ani	
		B		B	B - 10% cu invaliditate medicală - 50% cu invaliditate funcţională
		C - orfanii:18 ani, 20 ani student sau voluntar în serviciul naţional, 21 ani persoane încorporate în armată		C - ultimele 12 luni sau 24 luni în 5 ani anteriori	

Nr. crt.	Țara	Condiții de obținere a drepturilor la pensie			Observații
		Vârsta	Vechimea în muncă	Perioada de contribuție	
13.	Finlanda	A - 65 ani (anticipat la 60 ani, cu pensie parțială)			
		B - 16-65 ani			
		C - Până la 65 ani văduve - orfani până la 16 ani, 16-21 ani școlari, elevi în colegiu, studenți			
14.	Danemarca	A - 67 ani bărbații, 62 ani femeile (pensii naționale pentru rezidenții danezi cu cel puțin 1 an rezidență după 15 ani) Idem (pensii suplimentare legate de venituri pentru cei ocupați cel puțin 15 ore/ săptămână, între 18-66 ani)			
				A - 5 ani afiliere	
		B - până la 60 ani și 1 an rezidență după 15 ani			% minim de invaliditate = 50%
		C - văduvă: 55 ani, 5 ani căsnicie, 1 an rezidență după 15 ani - văduvă: 50 ani dacă e invalidă, 45 ani dacă are 2 copii până la 18 ani în întreținere)			
15.	Marea Britanie	A - 65 ani bărbații, 60 ani femeile - pentru obținerea pensiei naționale: persoane ce au depășit vârsta școlarizării obligatorii		A - 1 an cotizație minimum (50 cotizații)	
		B - Condiția e să fi avut dreptul la indemnizație de boală 168 zile în perioada întreruperii lucrului			
		C - soțul să fi avut mai mult de 5 ani/la data decesului		C - 50 cotizații minime într-un an fiscal	

[1] A = pensie de bătrânețe.

[2] B = pensie de invaliditate.

[3] C = pensie de urmaș.

Anexa nr. 3

Condiții de obținere a dreptului la pensie pentru liber-profesioniști în câteva țări (1987)

Nr. crt.	Condiții Țara	Vârsta	Condiții de afiliere și contribuție	Observații
1.	Argentina	A[1] - 60 ani bărbații, 55 ani femeile	A - perioadă minimă: 30 ani (10 ani pentru o pensie parțială)	Acord de reciprocitate Nu e dependentă de venituri
		B[2]	B - 3 ani de afiliere și contribuție	Idem
		C[3] - văduve: indiferent de vârstă - orfani: până la 18 ani	C - 3 ani de contribuție. Nu se acordă pensie parțială	Nu e dependentă de venit în cazul văduvelor și orfanilor; ceilalți moștenitori trebuie să facă dovada dependenței lor de decedat, dovadă că nu lucrează și nu primesc alt fond de securitate socială
2.	Austria	A - 65 ani bărbații, 60 ani femeile	A - 180 luni afiliere și contribuție în ultimele 240 luni calendaristice	Acord de reciprocitate pentru primirea pensiei în afara Austriei
		B	B - 60 luni în ultimele 120 luni calendaristice	Reciprocitate. Se transformă în pensie de tip A la împlinirea vârstei.
		C - văduve și văduvi: indiferent vârsta (văduvul trebuie să fi fost dependent de decedata lui soție) - orfanii: până la 18 ani, 26 ani dacă e student	Idem B	
3.	Belgia	A - 65 ani bărbații, 60 ani femeile	A - se plătește contribuție trimestrial în funcție de venitul minim și venitul persoanei	
		B - primele 3 luni de invaliditate se numesc "incapacitate primară" și nu dau dreptul la pensie; următoarele 9 luni de incapacitate deschid dreptul la pensie		
		C - văduvă cu cel puțin 1 an de căsătorie cu decedatul sau cu 1 copil în îngrijire; indiferent de vârstă dacă e invalidă; în general, cel puțin 45 ani		
4.	Canada	A - 65 ani	A - 10 ani (pensie completă)	Se plătește și pentru persoanele ce locuiesc în afara Canadei
		B	B - 5 ani afiliere și cel puțin 1/3 din anii de după	B - Nu e afectată de venituri. Se plătește și co-

Nr. crt.	Condiții Țara	Vârsta	Condiții de afiliere și contribuție	Observații
			18 ani și înainte ca incapacitatea să apară	piilor necăsătoriți dependenți de pensionarul invalid, până la 18 ani. Se transformă în pensie de tip A, la împlinirea vârstei
		C - văduvă: mai mult de 35 ani, indiferent de vârstă dacă e invalidă - văduv: handicapat dependent indiferent de vârstă - orfanii: până la 18 ani, 25 ani student, indiferent de vârstă dacă e handicapat.	C - 3 ani contribuție	C - Nu depinde de veniturile supraviețuitorului
5.	Finlanda	A - 65 ani	A - 4 luni (fără pensii parțiale)	Nu sunt afectate de venituri și nici de rezidența în afara țării
		B	B - 4 luni afiliere și contribuție	Se transformă în pensie de tip A la împlinirea vârstei
		C - orfanii: până la 18 ani sau handicapat înainte de 18 ani și neavând mai mult de 21 ani la data morții părintelui	C - 4 luni	
6.	Franța	A - 64 ani	30 ani (pensie completă), 15-29 ani (pensie parțială)	
		B - nu există		
		C - văduve: 65 ani și peste sau 60 ani și handicapate	Idem A	Nu e afectată de rezidența în afara Franța
7.	RFG	A - 65 ani bărbații și femeile - 60 ani pentru femei neangajate ce au lucrat mai mult de 10 ani în ultimii 20 ani într-o activitate acoperită de sistemul de asigurare sau bărbați neangajați pentru 1 an cu vechime în muncă	A - 180 luni calendaristice	Cetățenii germani ce locuiesc în străinătate primesc doar partea din pensie pentru perioada petrecută în RFG și pentru cel puțin 60 luni de contribuție aici
		B	B - 60 luni de asigurare	Se transformă în pensie de tip A la împlinirea vârstei
		C - orfanii: până la 18 ani, 25 ani dacă sunt handicapați sau studenți	C - 60 luni calendaristice	Neafectată de venit
8.	Marea Britanie	A - 65 ani bărbații, 60 ani femeile	A - se plătește contribuție fixă: 156 contribuții	Se plătește rezidenților din afara Marii Britanii

Nr. crt.	Condiții Țara	Vârsta	Condiții de afiliere și contribuție	Observații
			săptămânal pe o perioadă de 13 săptămâni pe an = condiție minimă. Pentru o pensie integrală: 50 săptămâni/an	
		B -	B - 156 contribuții/lună de la data intrării în sistemul de asigurare.	Se plătește și în afara țării când există un acord de reciprocitate
		C - văduve: de 50 ani și peste, - văduvi: nu se plătesc	Idem A	Nu e afectată de venitul soției
9.	Israel	A- 65 ani bărbații, 60 ani femeile	A- 5 ani de afiliere	Nu e afectată de venituri. Dacă rezidează în afara Israelului, e necesar un permis
		B - nu există		
		C - văduvă: de 50 ani și peste, până în 50 ani dacă îngrijește 1 copil - văduv: dependent de soția lui	C - 1 an de contribuție	Idem A
10.	Italia	A - 65 ani bărbații, 60 ani femeile	A - 15 ani	
		B	B - 5 ani contribuție	
		C - orfanii până la 18 ani, 26 (studenții), indiferent de vârstă dacă e handicapat	C - Idem B	
11.	Luxemburg	A - 65 ani	A - 60 luni	Nu e afectată de venit. Acord de reciprocitate.
		B -	B - 60 luni contribuție	Nu e afectată de rezidență în afară.
		C -	C - 40 luni contribuție	
12.	Olanda	A -	A - 1 an	
		B - nu există		
		C - văduvă: de 40 ani la data morții soțului, indiferent de vârstă dacă e handicapată, 35-40 ani dacă îngrijește 1 copil - orfanii: până la 16 ani, 27 ani dacă sunt handicapați sau studenți	Idem A	Nu e afectată de venit și nici de rezidență în afară
13.	Norvegia	A - 70ani	A - 3 ani (pentru o pensie de bază)	Idem
		B -	Idem A	Nu se plătesc decât după ce s-a încercat reabilitarea
		C - văduvă: indiferent vârsta dacă, căsătoria	C - 3 ani contribuție	Nu e afectată de rezidența în afară

Nr. crt.	Condiții Țara	Vârsta	Condiții de afiliere și contribuție	Observații
		a durat cel puțin 5 ani sau există copii din căsnicie -orfani: până la 18 ani,		
14.	Spania	A - 65 ani	A - 120 luni contribuție	
		B -	B - 60 luni	Nu e afectată de venit
		C - orfani: până la 18 ani	C - 60 luni	
15.	Elveția	A - 65 ani bărbații, 62 ani femeile	A - 1 an de contribuție	Nu e afectată de venit și nici de rezidență în afară
		B -	B - 1 an de contribuție	Idem
		C - orfanii: până la 18 ani, 25 ani (student)	Idem	Idem

[1] A = pensia de bătrânețe.

[2] B = pensia de invaliditate.

[3] C = pensia de urmaş.

Sursa: *Pensions Insurance of Self – Employed Persons Other Than Formers*, ISSA, Geneva, 1987.

Anexa nr. 4

Modalități de calculare a pensiei în câteva țări, în 1987

1) Belgia

A[1] Pensia completă: 60% din salariul mediu (reevaluat în funcție de variațiile lui și de indicele prețurilor).

B[2] Pensia reprezintă: 43,5% din câştig 65% din câştig (persoane nevoiaşe sau care necesită asistență medicală continuă și spitalizare).

Accident de muncă sau boală profesională:

- invaliditate temporară: pensia = 100% din salariu pentru primele 30 de zile (pensie totală);
  = 90% din salariu pentru pensia parțială;
- invaliditate permanentă: pensia totală: 100% din salariu.

C[3] Pensia de văduvă = 80% din pensia de bătrânețe a asiguratului decedat. Nu se plăteşte, dacă văduva primeşte o pensie ca drept al muncii ei.
= 30% din salariul decedatului, în caz de accident sau boală profesională.

Pensia de orfan – se plăteşte în regimul alocațiilor familiale
– pentru accidente sau boli profesionale: 15% din salariul decedatului pe fiecare orfan, 20% din salariu pentru orfan de ambii părinți.

2) Brazilia

A. Pensia = 70% din salariul mediu al ultimelor 36 luni + 1% din salariul mediu pentru fiecare an de cotizație (până la maxim 95% din salariul mediu): pentru un salariu inferior celui de 10 ori salariul minim.

Pensia = 70% din salariul mediu al ultimelor 36 luni + 1/30 din salariul mediu pentru fiecare an de cotizație (până la maximum 80% din salariul mediu): pentru un salariu superior celui de 10 ori salariul minim.

B. Pensia de invaliditate: 70% din salariul mediu al ultimelor 36 luni + 1% salariul mediu pentru fiecare an de cotizație până la 30 ani cotizație.

D. Accidente de muncă boli profesionale:

- invaliditate permanentă: 100% din salariu.
- Invaliditate parțială: 40% din salariu.

C. Se repartizează egal între urmaşi: 50% din pensia B a asiguratului + 10% din pensie pentru fiecare supraviețuitor.

Accidente de muncă, boli profesionale:
- 100% din salariul defunctului.

3) Bulgaria

A. Pensia 55-80% din salariu mediu din trei ani consecutivi ai ultimilor 15 ani.

B. Invaliditate totală: 40-65% din salariu mediu pe timpul a 12 luni anterioare.

Invaliditate totală + asistență continuă: 55-75% din salariul mediu + supliment forfetar de 20 leva/lună.

Invaliditate parțială: 20-50% din salariul mediu.

Accidente de muncă boli profesionale:

- invaliditate totală: 55-85% din salariul mediu;
- invaliditate totală + asistență constantă: 70-100% din salariu mediu + supliment forfetar de 20 leva/lună;
- invaliditate parțială: 35-65% din salariul mediu.

C. Pentru 1 urmaş: 50% din pensia B a asiguratului;
2 urmaşi: 75% din pensia B a asiguratului;
3 urmaşi: 100% din pensia B a asiguratului.

4) Canada

A. Pensii ocupaționale: 25% din câştigul mediu.

Pensii universale: până la o anumită sumă/lună.

B. Pensii ocupaționale: o sumă fixă + 75% din pensia A.

Accidente de muncă, boli profesionale:

- invaliditate totală: 75-90% din salariu;
- invaliditate parțială: se reduce corespunzător conform gradului de invaliditate.

C. Pensii ocupaționale: 60% din pensia asiguratului (văduve, văduvi)

Accidente, boli profesionale:

- pensia de văduvă: sumă fixă/lună + sumă forfetară în funcție de provincie;
- pensia de orfan: sumă fixă/lună.

5) Franța

A. 50% din salariul mediu a celor mai buni 10 ani din 1947 până în prezent.

B. Invaliditate totală: idem A.

Invaliditate parțială: 30% din salariul mediu a perioadei de mai sus.

Accidente de muncă boli profesionale:

Se acordă pensie de invaliditate permanentă:

- invaliditate totală: 100% din salariul mediu a ultimelor 12 luni

– invaliditate parțială: 10-50% } din salariul mediu al ultimelor 12 luni în funcție de gradul de invaliditate
peste 50%

C. Pensia de văduvă: 52% din pensia asiguratului

Accidente, boli profesionale:

– văduve: 30% din salariul asiguratului; 50%, dacă văduva este de 55 de ani sau e invalidă;
– orfanii: 15% din salariul mediu pentru fiecare din primii 2 copii până la 16 ani; 10% pentru fiecare copil în plus; 20% pentru fiecare orfan de ambii părinți.

6) Italia

A. Pensia 2% din salariul mediu al ultimelor 5 ani x cu nr. anilor de cotizație (salariul mediu se reevaluează în funcție de variația costului vieții).

B. Idem A.

Accidente, boli profesionale:

– invaliditate totală: 100% din salariul anului precedent;
– invaliditate parțială: în funcție de gradul de invaliditate.

C. (văduvă 60% din pensia asiguratului;

– orfani: 20% din pensia asiguratului pentru fiecare orfan sub 18 ani;
  40% pentru orfani de ambii părinți;
  60% dacă este singurul beneficiar;

Accidente de muncă, boli profesionale

– văduve 50% din pensia asiguratului;
– orfani: 20% din pensia asiguratului pentru fiecare orfan;
  40% din pensia asiguratului pentru orfanii de ambii părinți.

7) Luxemburg

A. Pensia de bază/an (fixă) + o creştere de 1,6% din salariul funcție de ani de contribuție

B. Idem A.

Accidente, boli profesionale

– invaliditate totală: 80% din salariul ultimului an;
– invaliditate parțială: % din pensia B totală în funcție de gravitatea invalidității.

C. (văduvă 100% din pensia de bază a asiguratului + $66\frac{2}{3}$ % creştere în funcție de anii de contribuție + un supliment pe an şi pe copil;

– orfani; o treime din pensia de bază + 20% din creştere + supliment

Accidente, boli profesionale:

– văduvă: 40% din salariul asiguratului s-au 50% dacă e invalidă;

– orfani: 20% din salariu/fiecare copil.

8) Polonia

A. Pensia = 100% din salariul mediu lunar al ultimelor 12 luni (sau a celor mai buni 2 ani din ultimii 12) sub 300 zloți + 55% din salariul ce depăşeşte această sumă.

B. Pensia de invaliditate: 100% din salariul mediu lunar al ultimelor 12 luni + 55% din salariul ce depăşeşte 3000 zloți = invaliditate totală.

Pensia de invaliditate parțială = 85% din salariul mediu + 50% din salariul ce depăşeşte 3.000 zloți.

Accidente, boli profesionale:

– invaliditate totală: 100% din salariu;
– invaliditate parțială: 75% din salariu.

C . Pensia de urmaş = 85% din salariu + 50% pentru primul urmaş (5% pentru fiecare alt urmaş).

Accidente, boli profesionale:

– 1 urmaş: 75% din pensia asiguratului;
– 2 urmaşi: 75% din pensia asiguratului;
– 3 urmaşi: 85% din pensia asiguratului.

9) Portugalia

A. Pensia = 2,2% din salariul mediu anual a celor mai buni 5 din ultimii 10 ani x nr. anilor de asigurare.

B. Idem A.

Accidente de muncă, boli profesionale:

– invaliditate totală: $66\frac{2}{3}$ % din salariul de bază;
– invaliditate parțială: $66\frac{2}{3}$ % din gradul de pierdere a capacității x salariul de bază.

C. – văduvă: 60% din pensia asiguratului;

– orfani: 20% pentru primul orfan;
  10% pentru al 2- lea şi al 3-lea (fiecare);
  80% orfan de ambii părinți.

Accidente:

– văduvă: 30% din salariul asiguratului;
– orfani: 20% pentru primii 2 urmaşi, 50% pentru 3 urmaşi;
  80% pentru orfanii de ambii părinți.

[1] A = pensie de bătrânețe.

[2] B = pensie de invaliditate.

[3] C = pensie de urmaş.

Anexa nr. 5

Modalități de calcul al pensiilor pentru liber-profesioniști în câteva țări în 1987

1. Argentina

A[1] Se bazează pe contribuția asiguraților. Crește cu 1% pentru fiecare an de contribuție peste 30 ani. Se modifică în funcție de variația în indexul general al salariilor.

B[2] Idem

C[3] Reprezintă 75% din pensia de tip A a decedatului.

2. Austria

A. Se bazează pe veniturile asiguratului și pe contribuțiile sale.

B. Idem

C. Reprezintă 50% din pensia de bază pentru o văduvă, bazată pe vechimea într-o activitate ocupațională și veniturile sale; 20% pentru un copil dacă un părinte e mort, sau 30% când e orfan de ambii părinți.

3. Belgia

A. Se plătește lunar și în funcție de fluctuațiile costului vieții.

B. Variază în funcție de gradul de invaliditate, dependența invalidului și costul vieții.

C. Suma de bază în pensia de urmaș este egală cu cea pentru pensia de bătrânețe.

4. Canada

A. Sunt calculate în funcție de venituri și de vechimea în muncă acoperită de schema de asigurare.

B. Constă dintr-o parte fixă + 75% din pensia de tip A dacă a împlinit 65 de ani când handicapul a început.

C. O sumă fixă + 37,5% din pensia A pe care decedatul ar fi primit-o la împlinirea vârstei (văduvă de până în 65 ani).

Pentru văduve mai mari de 65 de ani = 60% din pensia A.

Pentru orfani = o sumă fixă + 13,8% pentru fiecare copil.

5. Cehoslovacia

A. Se plătește lunar în funcție de media anuală de bază a calculului baza de calcul â ultimii 10 ani s-au 5 ani (dacă e mai avantajos).

B. Idem.

C. Idem.

6. Franța

A. 20% din veniturile asiguratului de-a lungul a 10 ani + 4% creştere pentru fiecare an după 60 dacă pensia e amânată (30 ani vechime);

1/3 din pensia completă(15-29 ani vechime).

Anuitate de 5% din contribuția totală x nr. anilor de plată (5-14 ani vechime).

B. Nu există.

C. Idem A.

7. RFG

A. Se calculează în funcție de nivelul mediu al veniturilor brute ale tuturor persoanelor asigurate şi de câştigurile brute ale persoanei respective şi nr. anilor de asigurare.

B. Idem.

C. 1/16 din pensia pe care ar fi trebuit să o primească persoana asigurată.

8. Israel

A. O sumă fixă + 2% creştere pentru fiecare an în care s-au plătit contribuții după 10 ani de plată, până la o creştere cu 50% după 35 ani de contribuție.

B. Nu există.

C. Idem A.

9. Italia

A. La fiecare 2 luni, variază în funcție de statutul marital şi suma contribuției.

B. Idem A.

C. Soția: 60% din pensia A a decedatului.

Copii: 20-40% fiecare

Părinți: 15%

Suma totală plătită urmaşilor nu trebuie să depăşească pensia decedatului de tip A.

10. Norvegia

A. Se acordă o sumă minimă de bază şi un supliment de pensie (în anumite condiții legate de vârstă şi venit). De asemenea, se adaugă o altă sumă pentru fiecare copil dependent (50% din suma de bază) care nu primesc pensie în numele lor.

B. O sumă de bază + supliment de pensie (în funcție de gradul de invaliditate şi venituri).

C. Soția = pensie de bază întreagă dacă decedatul avea 40 de ani cel puțin la data decesului.
= pensie suplimentară de 55% din pensia suplimentară a decedatului, dacă acesta era pensionar.

11. SUA

A. Se bazează pe suma de asigurare primară legată de câştigul pe lună. Pentru cei dependențiâ50% din această sumă.

B. Idem.

C. Se bazează pe suma de asigurare primară.

Reprezintă 75% din pensia de tip A.

[1]A = pensia de bătrânețe.

[2]B = pensia de invaliditate.

[3]C = pensia de urmaş.

Sursa: *Pensions Insurance of Self-Employed Persons Other Than Farmers*" ISSA, Geneva, 1987.

Anexa nr. 6

Modele bugetare ale sistemelor de asigurări sociale din țara noastră

I. Asigurări sociale de stat

VENITURI

1) Contribuția unităților pentru asigurări sociale de stat: cotele de CAS datorate sunt:

14% - unități de stat
- organizații cooperatiste
- alte organizații obștești
- alte persoane juridice precum și persoane fizice ce folosesc personal salariat

13% - organele centrale și locale de administrație de stat
- organele judecătorești și ale procuraturii
- instituțiile social-culturale de stat

25% - unități economice românești care prestează activități în afara granițelor țării; firme străine, pentru personalul lor salariat cuprins în sistemul românesc de asigurări sociale; societățile mixte de pe teritoriul României pentru personalul lor salariat.

14% - asociațiile de locatari pentru personalul lor salariat

7% - persoanele fizice pentru personalul casnic angajat

9% - unitățile agricole de stat

11% - stațiuni pentru mecanizarea agriculturii

2) Contribuția pentru bilete de odihnă și tratament balnear.

3) Alte venituri (recuperări debite etc.)

CHELTUIELI

1) Pensii plătite prin oficii pentru:

– munca depusă și limită de vârstă;
– invaliditate;
– urmaș.

2) Pensii plătite prin întreprinderi pentru pensionarii angajați în unitățile de stat.

3) Indemnizații pentru incapacitate temporară de muncă din cauză de boală și accident.

4) Indemnizații pentru maternitate și îngrijirea copiilor bolnavi.

5) Indemnizații pentru decese şi proteze personal muncitor.
6) Ajutoare sociale.
7) Ajutoare pentru decese.
8) Bilete de tratament balnear şi odihnă.
9) Cheltuieli cu plata pensiilor.
10) Impozit asupra indemnizațiilor de asigurări sociale.
11) Cheltuieli pentru masă caldă - mineri şi geologi.
12) Alte cheltuieli pentru asigurări sociale.

II. Asigurări sociale ale cooperativelor agricole

VENITURI

- contribuția cooperativelor agricole (9,5% din valoarea producției globale).
- contribuția asociațiilor economice intercooperatiste (4,5% din valoarea producției globale).
- contribuția unităților cooperatiste din valoarea produselor livrate la fondul de stat (2%).
- contribuția statului din valoarea produselor livrate la fondul de stat (2%).
- contribuția cooperativelor pentru bilete de odihnă şi tratament balnear.
- dobânzi la disponibilități.

CHELTUIELI

- pensii pentru:
  - muncă şi limită de vârstă;
  - invaliditate;
  - urmaş;
- indemnizații de boală;
- indemnizații de maternitate şi îngrijirea copiilor bolnavi;
- ajutoare sociale;

Bilete de tratament balnear şi odihnă:

- vărsăminte la buget pentru asistență medicală;
- alte cheltuieli.

Bază legală

- Legea nr. 4/1977 privind pensiile şi alte drepturi de asigurări sociale ale membrilor CAP.
- Decretul nr. 410/1985 privind alocațiile de stat şi indemnizațiile pentru copii, ajutoare pentru mamele cu mai mulți copii, indemnizații pentru maternitate.

III. Asigurări sociale ale țăranilor individuali

VENITURI

- contribuția personală lunară a fiecărui membru al gospodăriei individuale care a împlinit 18 ani şi desfăşoară activitatea agricolă (40 lei).
- contribuția statului la valoarea produselor livrate la fondul de stat (2%).
- dobânzi la disponibilitățile din conturile de asigurări sociale.

CHELTUIELI

- pensii pentru:
  - limită de vârstă (în funcție de perioada de contribuție la fondul de pensii);
  - de invaliditate;
  - de urmaş.
- vărsăminte la buget pentru asistență medicală.

Baza legală

- Legea nr. 5/1977

IV. Asigurări sociale ale meşteşugarilor cooperatori

VENITURI

- contribuție de asigurări sociale plătită de cooperativele meşteşugăreşti;
- contribuția membrilor cooperativelor pentru bilete de odihnă şi tratament;
- dobânzi la disponibilități din conturile de asigurării sociale.

CHELTUIELI

- pensii pentru:
  - muncă şi limită de vârstă;
  - invaliditate;
  - urmaş;
- indemnizații de boală;
- indemnizații de maternitate şi pentru îngrijirea copiilor bolnavi.
- ajutoare sociale;
- ajutoare pentru decese pensionari;
- cheltuieli pentru trimiterea pensiilor;
- bilete pentru tratament balnear şi odihnă;
- impozit asupra indemnizațiilor de asigurări sociale;
- vărsăminte la buget pentru asistență medicală;

– alte cheltuieli;
– cheltuieli pentru alocații pentru copii.

Baza legală

– Decret-lege nr. 166/1990

V. Asigurării sociale ale meşteşugarilor cu ateliere proprii

VENITURI

– cotizații de asigurări sociale plătite lunar de meşteşugarii cu ateliere proprii;
– contribuția meşteşugarilor la biletele de odihnă şi tratament;
– dobânzi la disponibilități din conturile de asigurări sociale.

CHELTUIELI

– pensii pentru:
  - muncă şi limită de vârstă;
  - invaliditate;
  - urmaş;
– indemnizații de boală;
– indemnizații de maternitate şi pentru îngrijirea copii-bolnavi;
– ajutoare sociale;
– ajutoare pentru decese pensionari;
– cheltuieli pentru trimiterea pensiilor;
– trimiteri la tratament balnear şi odihnă;
– vărsăminte la buget pentru asistență medicală;
– cheltuieli cu alocațiile pentru copii;
– alte cheltuieli.

Baza legală

– Legea nr. 13/1968
– Regulament privind pensiile de asigurări sociale şi existență socială (aprobat de UCECOM).

VI. Asigurări sociale ale avocaților

VENITURI

– cotă pe sumele încasate lunar din onorarii de colectivele de asistență juridică;
– contribuții ale colegiilor de avocați din excedentele bugetare realizate din anii precedenți (25%);
– alte venituri (dobânzi la disponibilitățile în cont etc.).

CHELTUIELI

– pensii pentru:
  - muncă şi limită de vârstă;
  - invaliditate;

- urmaş;
- ajutoare pentru decese pensionari;
- cheltuieli pentru trimiterea pensiilor;
- cheltuieli pentru alocația pentru copii;
- alte cheltuieli;

Baza legală

- Decret nr. 251/1978.

VII. Asigurări sociale ale personalului cultelor

VENITURI

- contribuția de asigurări sociale calculată în report cu salariile membrilor cultelor.
- alte venituri stabile prin regulamente ale caselor cultelor recunoscute în România

CHELTUIELI

- pensii pentru:
  - muncă şi limită de vârstă;
  - invaliditate;
  - urmaşi;
- vărsăminte la buget pentru asistență medicală.

Baza legală.

- Decret nr. 718/1956.

Anexa nr. 7

Structura veniturilor sistemului de pensii, după proveniență, în cadrul asigurărilor sociale, în cazul unor țări la nivelul anului 1988

Nr. crt.	Țara	Total venituri (UM)	Din care (%):							
			Contribuții		Taxe alocate securității sociale	Participarea statului	Alte autorități publice	Venit din capital	Transfer alte scheme	Alți contribuanți
			De la asigurați	De la întreprinzători						
1	Argentina (mil. austr.)	33,648	41,0	.	.	51,0	.	0,3	7,0	0,7
2	Austria (mil. șilingi)	129.909	34,0	35,0	.	29,0	.	0,2	0,8	1,0
3	Belgia (mil. franci)	63.377,7	34,5	41,1	.	20,4	.	3,3	0,3	0,1
4	Canada (mil. $ Canada) - plan canadian - plan Quebec	 5.682,3 1.927,7	 30,0 26,0	 30,0 26,0	.	.	.	 37 48	.	 3,0 .
5	Danemarca (mil. coroane)	40.694,4	1,8	0,8	.	96,0	1,4	.	.	.
6	Finlanda (mil. mărci)	24.454,6	11,9	57,0	.	10,5	4,0	15,9	.	0,7
7	Israel (mil. șekeri)	4.191,9	6,4	64,0	.	0,7	.	27,0	.	1,9
8	RFG (mil. mărci)	160.650	40,0	37,0	.	21,3	.	0,9	0,3	0,5
9	Luxemburg (mil. franci)	21.906,4	31,0	26,0	.	22,0	2,1	14,9	0,3	0,5
10	Spania (mil. coroane)	2.573.884,9	20,0	59,0	0,5	18,6	.	0,3	0,9	0,7
11	Suedia (mil. coroane)	40.778,2	2,5	70,0	.	27,0	.	0,5	.	.
12	Elveția (mil. franci)	15.989,8	40,0	33,0	.	17,7	5,9	2,7	.	0,7

Sursa: Calculat după "The Cost of Social Security", *Twelf International Inquiry*, 1985-1988, ILO, Geneva.

Anexa nr. 8

Structura după destinație a cheltuielilor cu pensiile, din cadrul asigurărilor socială, în câteva țări la nivelul anului 1980

Nr. crt.	Destinația Țara	Total cheltuieli (UM)	Din care pentru (%)				
			Prestări în natură	Prestări în bani	Cheltuieli administrative	Transfer alte scheme	Alte cheltuieli
1	Argentina (mil. austr.)	33,324	.	81,6	1,9	14,7	1,8
2	Austria (mil. şilingi)	117,967	1,5	94,9	2,8	.	0,8
3	Belgia (mil. franci)	258.842	.	96,8	1,7	.	1,5
4	Canada (mil. $ Canada)						
	- plan canadian	3.121,3	.	97,2	2,8	.	.
	- plan Quebec	1.092,3	.	96,3	3,7	.	.
5	Danemarca (mil. coroane)	40.694,4	0,9	99,6	.	.	.
6	Finlanda (mil. mărci)	19.403,9	.	95,4	3,9	0,2	.
7	Israel (mil. şekeri)	1.973,5	0,8	84,3	27,0	.	5,7
8	RFG (mil. mărci)	16.536	11,7	86,0	0,9	0,9	0,1
9	Luxemburg (mil. franci)	19.304,4	0,5	88,0	14,9	9,6	0,2
10	Spania (mil. coroane)	1.621.054,1	1,1	94,6	4,1	.	0,2
11	Suedia (mil.coroane)	73.528,8	.	99,6	0,4	.	.
12	Elveția (mil. franci)	15.102,9	2,8	92,9	0,8	0,3	3,2

Sursa: Calculat după "The Cost of Social Security", *12th International Inquiry*, 1985-1988, ILO, Geneva.

3.3. Serviciile de asistență socială

Prin serviciile de asistență socială înțelegem un volum de activități speciale desfăşurate în scopul depistării şi ameliorării stării de handicap organic (psihic, fizic, senzorial) sau recuperării sociale a persoanelor cu handicap social ori a deviaților comportamentali.

Ameliorarea stării de handicap organic nu trebuie înțeleasă în sensul său strict medical, întrucât starea de handicap presupune, în numeroase situații, afectarea în aşa măsură a integrității organismului încât o remediere a acesteia nu ar fi posibilă. Ameliorarea devine pentru handicapatul organic încercarea, şi succesul, de a suplini imposibilitatea organismului său de a recepta normal realitatea sau de a funcționa în scopul deplasării sau desfăşurării unor activități. Suplinirea acestor incapacități presupune o serie de activități specifice în funcție de categoria de handicap.

Recuperarea socială a persoanelor cu handicap social presupune suplinirea prin mijloace medicale educaționale, financiare, lipsa susținătorilor legali sau imposibilitatea acestora de a asigura minorilor sau bătrânilor condiții adecvate de asistență. Suplinirea acestor mijloace presupune o serie de activități specifice în funcție de vârsta beneficiarilor direcți, (minori sau vârstnici).

Recuperarea socială a devianților comportamentali presupune un complex de măsuri luate în scopul acoperirii unor carențe comportamental-educaționale apărute fie ca urmare a insuficientei preocupări din partea familiei pentru conturarea unui caracter pozitiv, fie ca urmare a influențării negative a minorului de către medii sociale cu stiluri de viață aberante şi care îl determină la fapte iresponsabile ce cad în incidența codului penal.

Beneficiarii serviciilor de asistență socială reprezintă un segment eterogen de indivizi care include atât persoanele handicapate, cât şi pe reprezentanții acestora.

Persoana handicapată este persoana care, din motive congenitale sau prin dobândire, se află în imposibilitatea definitivă sau temporară de a se adapta mediului exterior (natural sau social), ori de a există (în măsură preponderentă (independent de acest mediu.

Funcție de gradul de atingere a integrității fizice sau psihice, distingem:

- persoană cu handicap sever (psihic, fizic, senzorial sau asociat), care datorită atingerii în mod acut a integrității ei nu este în măsură să desfăşoare activități simple în scopul satisfacerii unor nevoi fiziologice ori în scopul producerii unor bunuri, prin a căror valorificare, să-şi asigure venituri minime stabile. Din punct de vedere medical aceste persoane sunt irecuperabile. Serviciile de asistență socială destinate lor sunt preponderent medicale;
- persoană cu handicap moderat, este acea persoană care, datorită atingerii în mod cronic a integrității sale psihice sau fizice, este într-o măsură limitată în stare să desfăşoare unele activități simple în scopul satisfacerii unor nevoi fiziologice sau producerii unor bunuri;
- persoană cu handicap uşor, este aceea persoană care datorită atingerii în mod redus a integrității psihice sau fizice sau datorită adaptabilității sale rapide, este într-o măsură în stare să desfăşoare activități simple sau complicate în scopul satisfacerii nevoilor fiziologice sau producerii/prestării unor bunuri/servicii de pe urma cărora poate obține venituri convenabile şi stabile.

Din punct de vedere medical persoanele cu handicap moderat sau uşor sunt calificate drept recuperabile. Serviciile de asistență socială destinate lor sunt preponderent orientate spre reintegrarea lor socială.

Devianții comportamentali sunt persoane care în urma săvârşirii unor fapte penale şi la intervenția instituțiilor în drept (poliția, justiția) suportă consecințele unor măsuri de reeducare aplicate în condițiile privării lor de libertate.

Reprezentanții beneficiarilor serviciilor de asistență socială pot fi atât părinții/tutorii, cât şi factori sociali. Principalii factori sociali sunt asociațiile de handicapați, serviciile de autoritate tutelară de pe lângă prefecturile județene, poliția instanțele judecătoreşti. Factorii sociali solicită servicii de asistență socială fie pentru personalele handicapate care nu pot apela deliberat la sistemul asistenței sociale (handicapați psihici), fie pentru persoanele cu handicap fizic sau social care datorită bolii sau vârstei nu le pot solicita singure, fie pentru persoanele care resping necesitatea asistenței sociale (devianți comportamentali).

3.3.1. Solicitanții serviciilor de asistență socială

Mulțimea persoanelor handicapate (PH) cuprinde totalitatea acestor persoane, indiferent că sunt sau nu depistate.

Având în vedere estimările făcute de o serie de foruri specializate (ONU, Congresul mondial al handicapaților psihici, Paris, 1990), apreciem că şi în situația țării noastre mulțimea PH cuprinde 10% din populație (2,3 mil. persoane).

Mulțimea asistaților instituționalizați (AI) cuprinde totalitatea beneficiarilor serviciilor de asistență socială oferite acestora prin unitățile de asistență socială (UAS).

La 1 iunie a.c. numărul AI reprezenta 145.521 persoane.

Aceste persoane erau înregistrate în următoarele UAS:

Tabelul nr. 1

Nr. crt.	UAS		Număr asistați
	Tip	Nr.	
1.	Leagăne copii	65	14.850
2.	Case copii preşcolari	79	9.520
3.	Case copii şcolare	165	31.600
4.	Grădinițe speciale	43	3.000

Nr. crt.	UAS Tip	UAS Nr.	Număr asistați
5.	școli generale specifice	128	31.665
6.	Centre școlare	14	7.728
7.	școli profesionale	18	8.918
8.	Cămine-școală	14	3.987
9.	Cămine-atelier	3	760
10.	Cămine-spital pentru minori cu handicap psihic sever	23	3.899
11.	Cămine-spital pentru adulți cu handicap psihic sever	18	3.733
12.	Cămine pentru bătrâni	47	7.095
13.	Cămine pentru bătrâni	48	4.590
14.	Cămine pentru pensionari	11	935
15.	Cantine de ajutor social	93	8.004
16.	Centre de primire a minorilor	41	4.500
17.	Centre școlare de reeducare	3	738
Total		813	145.521

Sursa: MS, MIS și MMPS.

Asistații instituționalizați în leagănele de copii sunt minori în vârstă de 3-6 ani, cu handicap social.

Asistații instituționalizați în casele de copii preșcolari sunt minori în vârstă de 3-6 ani, cu handicap social.

Asistații instituționalizați în casele de copii școlari sunt minori și adolescenți în vârstă de 16-18 (25) ani, din care:

- 29.600 elevi în clasele I-XII;
- 12.000 elevi în școli profesionale și studenți care până la absolvirea clasei a X-a, respectiv a XII-a, au beneficiat în aceste UAS; aceștia solicită servicii de asistare numai pentru perioada vacanțelor.

Asistații instituționalizați în grădinițe speciale sunt minori în vârstă de 3-6 (8) ani cu handicap psihic, fizic sau senzorial de diferite intensități.

Asistații instituționalizați în școli generale speciale sunt copii în vârstă de 6-14 ani cu handicap psihic, fizic ușor sau adaptabil, din care:

- 26.347 elevi în școli generale ajutătoare care au urmat în prealabil grădiniță specială pentru copii cu handicap psihic ușor;
- 1.118 elevi în școli generale speciale pentru copii cu deficiențe vizuale ușoare sau adaptabili, absolvenți ai învățământului preșcolar special;

- 4.200 elevi cu deficiențe auditive uşoare, medii sau adaptabili, absolvenți ai învățământului preşcolar special.

Asistații instituționalizați în centrele şcolare sunt minori şi adolescenți în vârstă de 6-22 ani, din care:

- 513 elevi în clasele I-XIII, cu handicap psihic sau fizic moderat;
- 478 adolescenți cu handicap psihic sau senzorial moderat, care urmează cursuri de calificare în diferite meserii;
- 5.521 adolescenți cu handicap psihic,fizic sau senzorial uşor/moderat care urmează cursurile şcolilor profesionale în cadrul acestor UAS;
- 4.400 adolescenți cu handicap vizual sau fizic care urmează liceul profil economic – pentru cei cu handicap fizic, sanitar – pentru nevăzători, horticoli – pentru ambii ochi).

Asistații internationalizați în şcolile profesionale sunt adolescenți în vârstă de 14-22 ani cu handicap psihic, fizic sau senzorial uşor sau adaptabili, absolvenți ai şcolilor generale speciale.

Asistații instituționalizați în căminele-şcoală sunt minori în vârstă de 6-22 ani cu handicap psihic moderat asociat cu handicap social.

Asistații instituționalizați în căminele-atelier sunt adulți în vârstă de 18-55 ani (62) cu handicap organic asociat cu handicap social proveniți din căminele-şcoală.

Asistații instituționalizați în căminele-spital pentru minori cu handicap psihic sever sunt adulți de peste 18 ani cu handicap sever asociat cu handicap social proveniți din căminele pentru minori.

Asistații instituționalizați în căminele pentru bolnavi cronic-somatic sunt vârstnici de peste 55 (62) ani cu handicap social.

Asistații instituționalizați în căminele pentru bătrâni sunt persoane în vârstă de peste 55-62 ani cu handicap psihic, fizic senzorial moderat asociat cu handicap social proveniți din căminele-atelier.

Asistații instituționalizați în căminele pentru pensionari sunt persoanele în vârstă de peste 55-(62) ani cu handicap social.

Asistații instituționalizați prin cantine de ajutor social sunt persoane în vârstă de peste 55 (62) ani cu handicap social care nu îşi pot satisface nevoile de hrană din venituri proprii.

Asistații instituționalizați prin centrele de primire a minorilor sunt minori în vârstă de 3-18 ani cu handicap social a căror identitate nu este cunoscută.

Asistații instituționalizați în centrele şcolare de reeducare sunt minori în vârstă de 10-20 ani care până la împlinirea vârstei de 18 ani au săvârşit fapte penale dar care nu răspund penal.

Mulțimea asistaților neinstituționalizați ANI cuprinde totalitatea persoanelor cu handicap organic care pot să apeleze la instituții specializate în asistență socială altele decât UAS.

Aceste instituții sunt:

A. asociațiile de handicapați;
B. Întreprinderea de Produse Ortopedice și Protezare (IPOP);
C. Oficiul Central de Plata Pensiei (OHPP);
D. Direcția Generală de Muncă și Protecție Socială - Oficiul de Asistență Socială.

Până la 1 iunie a.c. mulțimea ANI era constituită din 119.839 persoane, astfel:

Nr. crt.	Tip handicap	Nr. persoane
1.	Persoane cu handicap fizic, din care:	92.500
	- încadrați în muncă:	74.150
	- pensionari	12.800
2.	Persoane cu handicap vizual, din care:	14.726
	- încadrați în muncă, din care:	4.280
	• absolvenți de liceu sau cu studii superioare	1.132
	- pensionari, din care:	9.716
	• cu pensii din asistență socială de stat (exclusiv IOVR);	4.395
	• cu pensii CAP	3.527
3.	Persoane cu handicap auditiv, din care:	12.612
	- încadrați în muncă din care:	8.720
	• hipoacuzici	4.370
	TOTAL	119.839

Sursa: Asociațiile de handicapați fizic sau senzorial.

Mulțimea solicitanților direcți (SD) este constituită din elemente ale mulțimii asistaților instituționalizați (AI_1) și elemente ale mulțimii asistaților neinstituționalizați ($ANI_{1)}$ care solicită deliberat și în numele lor protecție socială sau servicii specifice asistenței sociale.

$$SD = AI_1 + ANI_1 \qquad (1)$$

în care: AI_1 = 4.830 persoane;

ANI_1 = 34.137 persoane.

Înlocuind în relația (1) vom avea:

SD = 4.830 + 34.137

SD = 38.937 persoane.

Elementele mulțimii asistaților instituționalizați ($AI_{1)}$ sunt constituite astfel:

- 935 persoane vârstnice internate în căminele de pensionari;
- 3.895 persoane în vârstă de peste 14 ani care studiază în scoli profesionale sau licee;

Aceste persoane prezintă handicap fizic sau senzorial ori sunt adaptabile.

Elementele mulțimii asistaților neinstituționalizați $A.N.I._{1)}$ sunt constituite astfel:

- 2.800 persoane handicapate cu pensii mici sau lipsite de mijloace de subzistență care au beneficiat de ajutoare băneşti acordate prin asociații ale handicapaților sau prin direcțiile județene de muncă şi protecție socială;
- 8.650 persoane care au beneficiat de serviciile cultural-sportive oferite de asociațiile de handicapați;
- 837 persoane cu handicap vizual care au solicitat prin intermediul asociației nevăzătorilor aparate electronice (magnetofoane);
- 13.700[1] persoane care au solicitat şi au beneficiat gratuit sau prin achitare parțială sau dispozitive speciale confecționate de IPOP;
- 8.150 persoane care au solicitat mijlocirea procurării de automobile speciale destinate handicapaților fizic şi ale căror cereri nu au fost soluționate până la 31 octombrie 1990.

Mulțimea solicitanților direcți este constituită din totalitatea factorilor sociali sau a reprezentanților familiilor persoanelor cu handicap organic; elementele acestei mulțimi nu sunt încă delimitate numeric.

3.3.2. Tipurile de servicii specifice asistenței sociale

Serviciile de asistență socială se caracterizează prin varietate şi complexitate. Pentru început distingem între serviciile de asistență socială tipice asistaților neinstituționalizați.

A. Servicii tipice asistaților instituționalizați

Aceste servicii se derulează în incinta unităților de asistență socială; în funcție de intensitatea handicapului organic, de vârsta la care a fost

[1] Cifra se referă la anul 1989.

dobândită starea de handicap şi de nevoile asistaților, distingem următoarele tipuri:

- servicii de asistență socială oferite, în principal, prin intermediul leagănelor de copii, căminelor pentru minori sau adulți cu handicap psihic sever, minorilor sau adulților cu handicap organic moderat, bătrânilor sau bolnavilor cronic-somatic internați în căminele pentru bătrâni sau pentru bolnavi.

Calitatea acestor servicii depinde de dotările tehnice specifice asistenței medicale, dar şi de gradul de ocupare cu personal medical mediu sau cu studii superioare:

- servicii de învățământ special oferite prin unitățile de învățământ preşcolar, primar, gimnazial liceal sau profesional destinate copiilor cu handicap uşor sau moderat ori adaptabililor. Calitatea acestor servicii depinde de dotările tehnice specifice activităților didactice din învățământul special, dar şi de gradul de ocupare cu personal specializat (defectologi, logopezi, psihologi, psihopedagogi);
- servicii de ocrotire sociale oferite prin leagănele de copii casele de copii şcolari sau preşcolari. Calitatea acestor servicii depinde de gradul de ocupare al unităților de asistență socială cu personal specializat (asistente sociale) dar şi de modul în care acesta îşi desfăşoară activitatea;
- servicii de ajutor social oferite bătrânilor lipsiți de mijloacele financiare suficiente, prin intermediul cantinelor de ajutor social. Calitatea acestor servicii depinde de dotările tehnice specifice alimentației publice, dar şi de starea clădirilor destinate acestor servicii, de suficiența spațiilor în care ele se desfăşoară, de calificarea personalului;
- servicii juridice oferite: copiilor abandonați aflați în leagănele de copii ori în centrele de primire a minorilor, dar şi devianților comportamentali din centrele şcolare de reeducare; aceste servicii se diferențiază în funcție de categoriile de minori sau adolescenți care beneficiază de ele; vom distinge servicii de plasament familial, oferite copiilor din leagănele de copii; servicii pentru stabilirea identității minorilor din centrele de primire a minorilor; servicii de reeducare prin mijloace psihopedagogice a copiilor şi adolescenților cu comportament deviant. Calitatea acestor servicii depinde de gradul de ocupare cu personal specializat în plasament familial, în reeducarea delicvenților minori, dar şi de modul în care acestea colaborează cu instituții specializate: instanțe judecătoreşti

pentru serviciile de plasament familial şi stabilirea identității minorilor; servicii de autoritate tutelară de pe lângă prefecturile județene, pentru plasament familial şi stabilirea identității minorilor; poliții locale, pentru stabilirea identității minorilor.

B. Servicii tipice asistaților neinstituționalizați

Aceste servicii se diferențiază în funcție de factorii sociali ori instituțiile prestatoare, astfel:

- servicii social-culturale oferite prin asociațiile de handicapați; acestea constau în: punerea la dispoziția solicitanților a cărților în Braille, a benzilor magnetice cu cărți citite, a diverselor ajutoare în bani pentru membrii asociaților care au venituri mici, punerea la dispoziție a materialelor sportive, diverse, închirierea de camere în căminele asociaților;
- servicii de protezare oferite solicitanților prin Centrofarm (pentru dispozitive audio) sau prin direcțiile județene sanitare (pentru materialele de protezare); aceste servicii sunt prestate de IPOP contravaloarea lor fiind suportată astfel: integral de către solicitanții care dispun de venituri mai mari de 2.000 lei; parțial sau integral – de către Oficiul Central de Plata Pensiilor, pentru solicitanții care dispun de venituri mai mici de 2.000 de lei. Calitatea acestor servicii este dată atât de calitatea materialelor din care se confecționează protezele, cât şi de felul în care colaborează între ele instituțiile participante la asigurarea acestor servicii;
- servicii de procurare a automobilelor speciale adaptate pentru handicapații fizic; acestea sunt oferite prin intermediul Oficiului Central de Asistență Socială (OCAS) din cadrul Direcției Generale de Muncă şi Protecție Socială (DGMPS), în colaborare cu IDMS Bucureşti. Calitatea acestor servicii depinde de felul în care colaborează între ele instituțiile sus amintite.

3.3.3. Factorii care determină complexitatea serviciilor specifice asistenței sociale

A. Varietatea aşteptărilor solicitanților direcți şi serviciilor de asistență socială

Solicitanții direcți (SD) aşteaptă de la furnizorii/prestatorii de servicii îndeplinirea unor condiții în funcție de următoarele criterii:

- criteriul vârstei la care se află solicitantul direct;
- criteriul vârstei la care SD a dobândit starea de handicapat;

- cauza dobândirii stării de handicapat (social sau organic).

Să analizăm pe rând aşteptările solicitanților direcți funcție de criteriile enunțate.

a) criteriul vârstei solicitantului direct:

- solicitantul aflat la vârsta de 14 ani va dori, în principal, servicii de învățământ profesional sau liceal; aşteptările lui sunt legate de acest gen de servicii, dar şi de altele care sunt corelate, şi anume: serviciul de cazare în căminele-şcoală; serviciul de alimentație publică asigurat prin cantinele şcolare. Solicitantul va dori desigur să găsească o ambianță adecvată în unitățile de asistență socială, în funcție de nivelul său de aspirații şi de condițiile de viață, de casă;
- solicitantul aflat la o vârstă înaintată va dori să găsească în UAS servicii medicale de calitate care să-i amelioreze starea de boală datorată atât vârstei, cât şi handicapului.

b) criteriul vârstei la care SD a dobândit starea de handicap.

- solicitantul care a dobândit starea de handicap la o vârstă mică şi care se află în momentul de față în situația de a opta pentru o profesie, care are nevoie, în principal, de servicii specifice orientării şcolare, adaptării la viața socială viitoare;
- solicitantul care a dobândit starea de handicap la o vârstă medie s-au înaintată va aştepta desigur servicii de asistență care să-i asigure reducerea handicapului afectiv, produs prin starea de handicap organic survenită la o vârstă la care el – prin prisma posibilităților sale – avea deja un anume nivel de aspirații; acesta va aştepta, în principal, servicii care să-i amelioreze starea de handicap afectiv; supraveghere de către o altă persoană pe parcursul zilei sau în timpul deplasării, conversație cu persoane apropiate de el ca nivel de înțelegere şi cultură; aceste persoane vor solicita rareori servicii de reintegrare socială (învățământ special, orientare profesională).

c) cauza dobândirii stării de handicapat:

- solicitantul care a dobândit o stare de handicap organic va aştepta de la furnizorii/prestatorii serviciilor de asistență socială următoarele: adaptarea la viața socială, orientarea profesională - pentru cei care au dobândit starea de handicap la o vârstă mică; ameliorarea stării afective – dacă handicapul a survenit la o vârstă medie sau înaintată;

- solicitantul care a dobândit o stare de handicap social va aştepta (involuntar) de la prestatorii de servicii de asistență socială, acele servicii care să suplinească lipsa susținătorilor legali (părinți/tutori): servicii de supraveghere, servicii de hrană, de îngrijire medicală, servicii educaționale.

B. Varietatea aşteptărilor solicitanților indirecți ai serviciilor de asistență socială

Aşteptările solicitanților indirecți sunt la rândul lor variate; ele diferă în funcție de următoarele criterii:

- categoria solicitantului indirect (părinte/tutore sau factori sociali);
- atitudinea părintelui/tutorelui/fiului față de fiul, părintele cu handicap organic;
- vârsta la care s-a produs handicapul fiului/părintelui.

Să analizăm, pe rând, varietatea aşteptărilor solicitanților indirecți ai serviciilor de asistență socială, funcție de criteriile sus-amintite.

a) criteriul categoriei solicitantului indirect:

- dacă solicitantul indirect este părintele/tutorele/fiul handicapat, el va solicita anumite servicii în funcție de atitudinea pe care o are față de handicapat;
- dacă solicitantul indirect este un factor social (serviciile de autoritate tutelară, poliția, justiția, Comisia Centrală pentru Ocrotirea Minorilor), aceasta va aştepta de la unitățile de asistență socială, să colaboreze în scopul reglementării rapide a situației copiilor cu handicap social sau deviațiilor; asociațiile de handicapați, ca factori sociali, vor interveni conform statutelor lor în diverse domenii ale vieții solicitanților direcți: orientare profesională judicioasă, condiții ergonomice de muncă, condiții legale de locuit, servicii de transport în comun (urban sau interurban);

b) atitudinea părintelui/tutorelui/fiului față de fiul/părintele cu handicap organic:

- atitudinea acestora poate să varieze de la caz la caz, ea fiind condiționată atât de calitățile afectiv-educaționale ale solicitantului indirect, cât şi de posibilitățile financiare ale acestuia de a întreține o persoană handicapată. Calitățile educațional-afective ale solicitantului indirect pot fi modelate prin atitudinea generală a societății față de handicapați.

În funcție de criteriul enunțat mai sus deosebim între:

- solicitanți indirecți care aşteaptă ca povara financiară a întreținerii handicapaților în UAS să fie preluată integral de societate; aceştia, în cele mai multe cazuri, nu se mai interesează de situația fiilor/părinților handicapați considerându-i accidente ale soartei, renegându-i;
- solicitanți indirecți care aşteaptă ca persoana handicapată (fiu/părinte) să beneficieze de condiții optime de îngrijire medicală, recuperare sau adaptare la viața socială, pregătire profesională; aceştia, prin atitudinea lor pozitivă, contribuie la diminuarea handicapului afectiv al fiului/părintelui în cauză; ei colaborează bine cu unitățile de asistență socială în perioada internării handicapatului, iar după externare solicită instituțiilor specializate servicii diverse de întreținere şi recuperare medicală (oferite de centrele de recuperare psihomotorie sau centre audiologice);

c) criteriul vârstei la care s-a produs handicapul fiului/părintelui:

- solicitanții indirecți (părinți/tutori) vor aştepta din partea forurilor în drept servicii care să ofere fiului lor posibilitatea de a se adapta la mediul social, de a deveni independent din punct de vedere material, prin însuşirea unei profesii; aceste aşteptări sunt caracteristice solicitanților indirecți (părinți/tutori) ai căror fii au, un handicap fie de natură congenitală, fie dobândit la o vârstă mică;
- solicitanții indirecți vor aştepta de la forurile competente cu totul alte servicii în situația în care fiul handicapat a dobândit starea de handicap la o vârstă medie. Aceste servicii sunt, în principal, cele de ajutor social; prin intermediul lor vor fi satisfăcute o parte din nevoile pe care handicapatul nu şi le va mai putea acoperi ca urmare a diminuării veniturilor sale lunare.[1]

C. Varietatea implicațiilor sociale ale derulării serviciului de asistență socială

Ca factor al complexității serviciilor de asistență socială privite în întregul lor – varietatea implicațiilor sociale ale derulării acesteia, este un element care nu trebuie neglijat. Acest factor impune satisfacerea la un nivel superior a cererii sociale pentru asemenea servicii.

---

[1] Pensia de invaliditate gradul I sau gradul II devine pentru handicapat un mijloc insuficient de existență în comparație cu salariul avut înaintea dobândirii stării de handicap.

De modul în care prestatorii/furnizorii vor colabora sau îşi vor îndeplini obligațiile de serviciu vor depinde următoarele aspecte:

- starea psihosomatică a populației;
- starea psihosomatică a persoanelor handicapate;
- gradul de independență social-financiară a persoanelor handicapate; un grad ridicat de independență va antrena în timp reducerea efortului bugetar pentru întreținerea acestora;
- comportamentul adecvat al membrilor societății; educarea devianților în condiții optime şi folosind mijloace psihopedagogice adecvate va determina reducerea numerică a manifestărilor antisociale, cu implicații atât asupra calității vieții fostului deviant, cât şi asupra calității vieții celorlalți membri ai societății (ferind minorii de influența delicvenților sau sporind sentimentul de siguranță pe stradă şi acasă).

3.3.4. Analiza calității serviciilor de asistență socială

Abordarea problematicii deosebit de complexe pe care o presupune calitatea serviciilor de asistență socială este dificilă datorită lipsei de informații în acest domeniu considerat până nu demult tabu.

Vom încerca, în cele ce urmează, să distingem factorii care condiționează asigurarea unor servicii de calitate, pentru că trebuie să recunoaştem, aceste servicii nu ating încă nivelul pretins de solicitanții lor direcți sau indirecți.

A. Politica greşită dusă de regimul totalitar în domeniul asistenței sociale

Acest factor e influențat trei elemente importante în asigurarea unor servicii de calitate, şi anume:

a) asigurarea unităților de asistență socială cu personal calificat în acest domeniu;
b) asigurarea unor condiții adecvate de asistare prin dotări tehnice specifice diferitelor servicii (atât pentru asistații instituționalizați, cât şi pentru asistații neinstituționalizați);
c) mentalitatea reprezentanților direcți ai persoanelor handicapate.

În ceea ce priveşte *asigurarea unităților de asistență socială cu personal calificat*, trebuie să recunoaştem că desființarea şcolii de asistență socială a antrenat în timp reducerea calității serviciilor de depistare a persoanelor handicapate, singurele mijloace rămânând următoarele:

- informarea asociaților de handicapați de către direcțiile județene sanitare în legătură cu eventualele cazuri de deficiențe psihice, fizice sau senzoriale;
- constituirea de echipe de depistare formate din cadre didactice ale şcolilor speciale care se deplasau în țară în căutarea de elevi.

Lipsa fondurilor financiare suficiente pentru dotarea şi întreținerea unităților de asistență socială, dar şi pentru dotarea instituțiilor specializate, altele decât aceste unități, au făcut ca serviciile de asistență socială să se caracterizeze printr-o calitate redusă.

Dacă ne referim la asistarea socială instituționalizată, nu puține au fost cazurile când Direcțiile județene de muncă şi protecție socială din subordinea Ministerului Muncii şi Protecției Sociale, au semnalat – prin dările de seamă întocmite la 1 iunie a.c. – ca probleme prioritare, pe acelea care vizează calitatea dotărilor tehnice, astfel:

- 11,6% au semnalat deficiențe în starea clădirilor, centrelor şcolare pentru copii şi tineri handicapați (5 din 43 direcții județene de muncă şi protecție socială);
- 41,4% au semnalat defecțiuni grave ale instalațiilor sanitare din căminele pentru bătrâni (12 din 41 de cazuri);
- 19,1% au semnalat existența unor dotări insuficiente cu utilaje speciale necesare cantinelor pentru ajutor social (8 din 42 cazuri);
- 11,3% au semnalat o stare degradată avansată a clădirilor, căminelor cu bolnavi cronic-somatic (10 din 53 cazuri).

În ceea ce priveşte asistarea socială neinstituționalizată, insuficiența materialelor necesare asigurării serviciilor culturale pentru persoanele nevăzătoare au făcut ca bibliotecile în Braille ale asociaților nevăzătorilor să numere numai 200 de titluri în comparație cu un număr de peste 10 ori mai mare înregistrat de asociații similare din alte țări.

Tipărirea în condiții extrem de grele şi cu utilaje uzate moral face ca prețul unui volum să fie deosebit de mare (până la 1 noiembrie a.c. prețul mediu al unui volum a ajuns la 500-600 lei).

Dacă rămânem în sfera serviciilor culturale destinate nevăzătorilor, trebuie să mai amintim că numărul titlurilor înregistrate pe bandă magnetică în Studioul Central de înregistrare al asociației nevăzătorilor este de numai de 524 în comparație cu cel de ordinul miilor sau zecilor de mii înregistrat anual de asociații din alte țări.

Mentalitatea părinților/tutorilor copiilor handicapați a determinat, pe de o parte, subdimensionarea cererii sociale pentru asemenea servicii, iar pe de altă parte supradimensionarea acesteia.

Subdimensionarea cererii s-a produs ca urmare a faptului că numeroşi păriți/tutori dispunând de mijloace financiare reduse, erau obligați să plătească contravaloarea serviciilor prestate de UAS, ceea ce a făcut ca aceştia să nu apeleze întotdeauna la serviciile de asistență socială instituționalizată.

Supradimensionarea cererii de servicii de asistență socială s-a produs tot ca urmare a posibilităților reduse pe care le au unele familii cu mulți copii; astfel, numeroşi părinți în dorința de a-şi degreva bugetele de familie de cheltuieli cu întreținerea copiilor recurgeau – prin intermedierea comisiilor de expertiză medicală – la internarea unora din copiii lor, în şcoli generale ajutătoare; chiar şi unele cadre didactice întocmeau cu destulă uşurință referate pentru îndrumarea unor copii spre şcolile ajutătoare.

Efectul acestor acțiuni este deocamdată greu de cuantificat; el se va resimți cu siguranță în atitudinea pe care elevul în cauză o va avea față de profesia sa viitoare – evantaiul meseriilor la care au acces deficienții psihici fiind, deocamdată restrâns –, dar şi în planul efortului bugetar pe care societatea va trebui să-l suporte pentru întreținerea acestuia în situația în care nu îşi va găsi un loc de muncă.

B. Sistemul de subordonare al unităților de asistență socială

Acest sistem de subordonare, păstrat încă din anul 1948, a devenit ineficient, creând o serie de probleme care privesc calitatea asistării, alimentând lipsa de interes a cadrelor medicale cu studii superioare care lucrează în unitățile de asistare ale Ministerului Muncii şi Protecției Sociale.

Aşa cum se vede din tabelul nr. 3, un număr de 164 UAS asigură servicii medicale pentru 24.998 asistați, reprezentând 49,6% din numărul asistaților în UAS. Cu toate acestea personalul medical cu studii superioare care le deserveşte se află în imposibilitate de a se specializa întrucât la examenul de secundariat are deocamdată acces doar personalul sanitar care activează în unitățile medicale din rețeaua Ministerului Sănătății.

Tabelul nr. 3

Nr. crt.	Forul tutelar	UAS Tip	UAS Nr.	Nr. asistați	Serviciul principal oferit
1	MS	Leagăne de copii	65	14.850	medical
Total asistați în UAS ale MS			-	14.850	
2	MIS	Case copii preşcolari	79	9.520	ocrotire socială
3	MIS	Case copii şcolari	165	31.600	ocrotire socială
4	MIS	Grădinițe speciale	43	3.000	învățământ

Nr. crt.	Forul tutelar	UAS Tip	Nr.	Nr. asistați	Serviciul principal oferit
					preşcolar special
5	MIS	Şcoli generale speciale	128	31.665	învățământ primar şi gimnazial special
Total asistați în UAS ale MIS			-	75.785	
6	MMPS	Centre şcolare	14	7.728	învățământ primar, gimnazial sau profesional special
7	MMPS	Şcoli profesionale	18	8.918	învățământ profesional special
8	MMPS	Cămine-şcoală	14	3.987	medical
9	MMPS	Cămine-atelier	3	760	medical
10	MMPS	Cămine-spital pentru minori cu handicap psihic sever	23	3.898	medical
11	MMPS	Cămine-spital pentru adulți cu handicap psihic sever	18	3.733	medical
12	MMPS	Cămine pentru bolnavi cronic-somatic	47	7.095	medical
13	MMPS	Cămine pentru bătrâni	48	4.590	medical
14	MMPS	Cămine pentru pensionari	11	935	medical
15	MMPS	Cămine de ajutor social	93	8.004	ajutor social
16	MMPS	Centre şcolare de reeducare	3	738	juridic
Total asistați în UAS ale MMPS			-	50.386	
17	Comisia Centrală pentru Ocrotirea Minorilor	Centre de primire a minorilor	41	4.500	juridic
TOTAL				145.521	

Sursa: Direcția Generală pentru Ocrotirea Mamei şi Copilului din cadrul Ministerului Sănătății (MI); Direcția de Asistență Socială şi Direcția de Învățământ Special din cadrul Ministerului Muncii şi Protecției Sociale (MMPS); Direcția de Învățământ Special şi Case de Copii din cadrul Ministerului Învățământului şi Ştiinței (MIS).

C. Ineficiența unor măsuri legislative

Unele măsuri legislative luate în acest an nu sunt totuşi eficiente, conducând la o serie de neajunsuri care se reflectă în calitatea serviciilor de asistență socială. Astfel, Decretul-lege nr. 138/1990 privind îmbunătățirea condițiilor de ocrotire, educare, şcolarizare şi pregătire profesională a copii-

lor şi tinerilor cu deficiențe fizice sau intelectuale, absolvă de răspundere financiară pe orice părinte sau susținător legal al copilului/tânărului handicapat internat într-o UAS, indiferent dacă dispune sau nu de condiții materiale suficiente pentru a-l întreține; în felul acesta efortul bugetar pentru întreținerea acestor asistați este cu atât mai mare.

Tot aşa, actele normative emise în acest an, care reglementează posibilitatea personalului didactic din învățământul special de a se transfera în sistemul învățământului obişnuit, au accentuat deficitul de personal calificat în unitățile şcolare din rețeaua specială a MIS şi MMPS.

D. Lipsa unor măsuri legislative eficiente

Cu toate că actualul guvern a manifestat încă de la începutul acestui an o preocupare vădită pentru aşezarea pe baze noi a activității de asistență socială, se simte totuşi lipsa unor acte legislative care să reglementeze posibilitatea de aprovizionare cu alimente şi echipamente a unităților de asistență socială din subordinea MS, MIS şi MMPS; aprovizionarea acestora trebuie să se desfăşoare în condiții optime care impun obligativitatea furnizorilor de a respecta contractele încheiate cu UAS (în special cele destinate asistării copiilor şi tinerilor).

Se simte, de asemenea, lipsa unor măsuri legislative care să reglementeze asistarea familiilor aflate în imposibilitate de a-şi întreține copii, fapt care le determină să creeze presiuni artificiale asupra unor UAS cum sunt şcolile generale ajutătoare pentru copii cu handicap psihic uşor.

E. Existența unor verigi intermediare inoperante pe fluxul furnizor/prestator-beneficiar

Serviciile de asigurare neinstituționalizată destinate persoanelor cu handicap fizic sau senzorial (auditiv) se desfăşoară în condiții dificile datorită asistenței unei verigi intermediare inoperante; acesta este Oficiul Central pentru Plata Pensiilor (OCPP), care se ocupă de intermedierea finanțării parțiale sau totale de la bugetul statului a serviciilor de protezare prestate de Institutul pentru Expertiză şi Recuperare Medicală în colaborare cu Întreprinderea de Produse Ortopedice şi Protezare. Existența acestei verigi intermediare nu este justificată întrucât activitatea de asistență socială nu îi este proprie; ori această activitate implică 48% din totalul activităților finanțate prin intermediul OCPP.

Este necesară deci restructurarea sistemului organizatoric al asistenței neinstituționalizate în scopul sporirii gradului de operativitate al activităților pe care aceasta îl presupune.

3.3.5. Indicatori ai calității serviciilor de asistență socială

A. Servicii de asistență socială instituționalizată

Asistarea instituționalizată a persoanelor cu handicap organic sau social se desfăşoară în 813 UAS, în care activează un număr de 23.651 persoane calificate în domenii cum sunt: asistență medicală, plasament familial, învățământ special, asistență juridică.

Gradul de ocupare a capacității UAS din subordinea MS, MIS, MMPS şi CCOM era la 1 iunie a.c. de 104,4%. Într-o serie de UAS acest indicator depăşea media datorită ineficienței sau inoperativității activităților de asistare desfăşurate în unele UAS (centre de primire a minorilor).[1]

O altă cauză care a determinat un grad de ocupare a capacității peste limitele admise este şi numărul insuficient de locuri în UAS destinate copiilor şi tinerilor handicapați beneficiari ai serviciilor de învățământ special.

Aşa cum se vede din anexa nr. 1, gradul de ocupare a capacității în şcolile generale speciale destinate copiilor cu handicap auditiv era de 140%, în timp ce în centrele şcolare pentru handicapați psihic moderat acest indicator era de 118,7%.

Gradul de ocupare cu personal necesar UAS era la 1 iunie a.c. de 55,4%; această cifră reflectă insuficiența numerică a personalului din UAS în condițiile în care guvernul a emis o serie de acte normative în scopul reglementării acestei situații, (Hotărârea Guvernului nr. 484/7.V.1990 privind stabilirea alocațiilor zilnice de hrană şi a normativelor de personal în UAS şi HG nr. 586/17.V.1990 privind stabilirea alocațiilor zilnice de hrană şi normativelor de personal în unitățile şcolare destinate copiilor şi tinerilor handicapați).

Existența unor UAS în care gradul de ocupare cu personal este mai mic decât media, se datorează şi condițiilor precare de muncă din cadrul acestor unități; căminele-şcoală pentru copii şi tineri cu handicap psihic moderat asociat cu handicap social prezintă, şi din acest motiv, un grad de ocupare cu personal destul de redus (45%).

Gradul redus de ocupare cu personal se datorează, de asemenea, şi faptului că UAS nu au reuşit în intervalul cuprins între lunile mai-iunie a.c. să încadreze un număr suficient de persoane în domenii cum sunt: asistență socială, îngrijire şi ocrotire socială, învățământ special, asistare juridică.

---

[1] Vezi anexa nr. 1.

Unitățile de asistență socială simt o lipsă acută de personal de asistență medicală (cu studii medii sau superioare), de asistență socială, de îngrijire şi ocrotire (supraveghetoare, infirmiere), de învățământ special (logopezi, defectologi, psihopedagogi), de asistare juridică (jurişti).

În scopul asigurării personalului necesar UAS sunt utile, pe lângă măsurile legislative adoptate deja, şi o serie de alte măsuri care să reglementeze obligativitatea persoanelor încadrate în acest domeniu de a rămâne pentru o perioadă de timp determinată în UAS

Starea precară a dotărilor tehnice şi a clădirilor în care funcționează UAS

Asistența socială instituționalizată se desfăşoară în condiții deosebit de grele, ceea ce face ca o serie de UAS să nu dispună încă de autorizații de funcționare emise de forurile în drept (Ministerul Sănătății, ministerul tutelar).

Dacă ne referim la unitățile de asistență din cadrul Ministerului Muncii şi Protecției Sociale, o serie de direcții județene de muncă şi protecție socială au semnalat prin dările de seamă întocmite la 1 iunie a.c. acest aspect. Astfel:

- 25,4% din numărul căminelor-spital pentru copii cu handicap sever (10 din 65 de cazuri);
- 22% din numărul căminelor de bătrâni (9 din 41 de cazuri);
- 18,9% din numărul căminelor pentru bolnavi cronic-somatic (10 din 53 de cazuri).

B. Servicii de asistență socială neinstituționalizată

Asistarea neinstituționalizată a persoanelor cu handicap organic are un rol important în asigurarea calității vieții acestora.

Serviciile specifice asistenței neinstituționalizate sunt oferite prin următoarele instituții: asociații ale handicapaților; Întreprinderea de Produse Ortopedice şi Protezare (IPOP)[1], Oficiul Central de Asistență Socială din cadrul Direcției Generale de Muncă şi Protecție Socială.

Asociațiile handicapaților oferă servicii social-culturale cum sunt: împrumuturi de cărți Braille sau benzi magnetice înregistrate, ajutoare bănești, închirieri de spații de cazare în căminele de nefamilişti ale asociațiilor.

Vom prezenta în continuare indicatorii care ilustrează calitatea acestor servicii oferite de Asociația Nevăzătorilor din România:

[1] Vezi anexa nr. 2.

Gradul de cuprindere a serviciilor culturale destinate nevăzătorilor (I_{gc})

I_{gc} = nr. cititori/nr. membri (de peste 16 ani) (1)

în care: nr. cititori = 4.123 persoane

nr. membri (de peste 16 ani) = 16.690 persoane

Înlocuind în relația (1) vom avea:

I_{gc} = 4.123/16.690;

I_{gc} = 0,25 sau 25%.

Gradul de cuprindere a serviciilor sociale destinate nevăzătorilor (I_{gs})

I_{gs} = nr. aj. băneşti acordate/nr. membri de peste 16 ani (2)

în care: numărul ajutoarelor băneşti acordate = 1.429;

numărul membrilor de peste 16 ani = 16.690 persoane .

Înlocuind în relația (2) vom avea:

I_{gs} = 1.429/16.690;

I_{gs} = 0,09 sau 9%.

Gradul de ocupare a spațiilor de cazare din căminele de nefamilişti destinate nevăzătorilor (I_{go})

I_{go} = nr. locatari/nr. locuri % (3)

în care: numărul locatari = 195 persoane;

numărul locuri = 301 paturi.

Înlocuind în relația (3) vom avea:

I_{go} = 195/301;

I_{go} = 65%.

Primii doi indicatori ai asistenței sociale neinstituționalizate reflectă un nivel scăzut al calității serviciilor social-culturale datorat desigur lipsei fondurilor suficiente pentru asigurarea lor.

Cel de al treilea indicator (I_{go}) reflectă supradimensionarea spațiilor de cazare din căminele de nefamilişti destinate persoanelor cu handicap vizual; suntem de părere că prin închirierea spațiilor excedentare, altor persoane decât handicapații nevăzători (persoane cu handicap fizic), cheltuielile pentru întreținerea vor putea fi acoperite.

3.3.6. Propuneri de îmbunătățire a activității de asistență socială

Asistența socială necesită luarea unor măsuri de îmbunătățire care să ducă la ridicarea calității vieții asistaților instituționalizați sau neinstituțio-

nalizați. În acest scop propunem următoarele principii care să stea la baza acestor măsuri:

A. Principiul restructurării sistemului de subordonare al asistenței sociale instituționalizate

Asistența socială instituționalizată se bazează în momentul de față pe o legislație inoperantă; UAS din cadrul Ministerului Muncii și Protecției Sociale oferă servicii specifice altor sectoare de activitate: din cele 292 UAS, un număr de 147 oferă servicii medicale, 52 UAS oferă servicii de învățământ, iar 93 oferă servicii de ajutor social.

De asemenea, un număr de 7.631 asistați (15% din numărul celor aflați în UAS ale MMPS, nu au desfășurat niciodată o activitate productivă, fiind persoane cu handicap psihic sever iar un număr de 24.531 asistați (47% din numărul celor aflați în UAS ale MMPS), sunt minori sau persoane aflate în procesul de învățământ special.

Întrucât un număr însemnat din asistații Ministerului Muncii și Protecției Sociale, nu beneficiază așa cum am văzut, de protecție socială rezultată din procesul muncii, propunem reorganizarea activității de asistență socială după principiul serviciului principal oferit. În acest scop propunem trecerea în subordinea Ministerului Sănătății a următoarelor unități de asistență socială:

- căminele-spital pentru minori cu handicap psihic sever (23 UAS);
- căminele-spital pentru adulți cu handicap psihic sever (18 UAS);
- căminele pentru pensionari (11 UAS);
- căminele pentru pensionari (48 UAS);
- căminele pentru bolnavi cronic-somatic (47 UAS);
- căminele-atelier (3 UAS);
- căminele-școală (14 UAS);

Desfășurarea în codiții optime a serviciilor de ocrotire, educare, reeducare sau de învățământ special, impune trecerea în subordinea Ministerului Învățământului și Științei a următoarelor UAS:

- căminele-școală pentru copii și tinerii cu handicap psihic sau fizic moderat asociat cu handicap social (14 UAS);
- centre școlare pentru copii și tinerii cu handicap psihic, fizic sau senzorial moderat/ușor ori adaptabili (14 UAS);
- școli profesionale pentru tineri cu handicap psihic, fizic sau senzorial ușor (18 UAS);
- centre de primire a minorilor (aflate în prezent în subordinea Comisiei Centrale pentru Ocrotirea Minorilor).

Considerentul care a stat la baza subordonării acestor 41 UAS Ministerului Învățământului și Științei este că asistații sunt copii și tineri de vârstă preșcolară sau școlară și care necesită deci o atenție deosebită din partea instituțiilor de învățământ.

- centre școlare de reeducare (3 UAS).
  Considerentul care a stat la baza propunerii de subordonare a activității acestor unități MIS este acela că asistații necesită o atenție deosebită în scopul educării și calificării lor într-o meserie.

În scopul desfășurării în condiții adecvate a serviciilor de ajutor social propunem subordonarea celor 93 de cantine de ajutor social Uniunii Naționale a Pensionarilor.

Considerentul care a stat la baza acestei propuneri este acela că UNP va fi în măsură să desfășoare în condiții optime serviciile de alimentație publică oferite persoanelor lipsite de venituri sau cu venituri mici. Totodată UNP va putea să intervină mai eficient la guvern pentru a facilita aprovizionarea cu alimente a cantinelor de ajutor social.

Desfășurarea activităților specifice diferitelor domenii ale vieții persoanelor handicapate de către UAS aflate în subordinea Ministerului Sănătății sau Ministerului Învățământului și Științei, va determina abordarea sistematică a asistenței sociale în conformitate cu programul ONU instituit odată cu începutul Deceniului persoanelor handicapate (1982-1992).

Acest program prevede probleme referitoare la persoanele handicapate să fie abordate într-un context general adecvat și nu separat; cu alte cuvinte problemele de sănătate ale handicapaților trebuie rezolvate prin intermediul Ministerului Sănătății; problemele de educație, învățământ, reintegrare trebuie rezolvate prin intermediul MIS, iar problemele sociale prin participarea asociațiilor de handicapați.

B. Principiul desființării unor verigi intermediare ineficiente sau inoperante

Întrucât am propus subordonarea UAS ale Ministerului Muncii și Protecției Sociale altor ministere (MS sau MIS) existența oficiilor de asistență socială din cadrul DJMPS devine ineficientă și inoperantă; de aceea propunem ca activitatea acestor oficii de asistență socială să treacă în subordinea următoarelor organisme guvernamentale:

- Ministerul Sănătății, care să urmărească activitatea UAS aflate în prezent în subordinea MMPS și care oferă, în principal, servicii medicale;

- Ministerul Învățământului și Științei, care prin intermediul inspectoratelor școlare județene să urmărească activitatea UAS aflate în prezent în subordinea MMPS și care oferă, în principal, servicii de învățământ;
- Oficiul Central de Asistență Socială, pentru serviciile de asistență socială destinată persoanelor handicapate neinstituționalizate (evidența și urmărirea modului de rezolvare a dosarelor întocmite în scopul procurării de automobile speciale adaptate).

Necesitatea restructurării sistemului de subordonare a activității de asistență socială, cât și necesitatea desființării unor verigi inoperante, sunt justificate prin existența în sistemul de asistență socială a unor instituții ineficiente; este cazul Oficiului Central de Plata Pensiilor aflat în subordinea MMPS.

Propunem ca activitatea de asistență socială a acestei instituții să treacă în subordinea secretariatului de stat pentru protecția persoanelor handicapate - înființat la 13 octombrie a.c. Și aflat în proces de organizare - și care, printr-un Oficiu Central de Asistență Socială, să urmărească rezolvarea cererilor sau finanțarea serviciilor de protezare ori de reparații proteze destinate persoanelor handicapate cu venituri mici sau lipsite de venituri.

C. Principiul constituirii unor verigi intermediare necesare noului sistem de subordonare

Așa cum am observat, în urma propunerii de desființare a Oficiului Central de Plata Pensiilor, activitatea de asistență socială desfășurată de această instituție va trebui să treacă în subordinea Secretariatului de Stat pentru Protecția Persoanelor Handicapate. Acest organism deja existent va trebui să colaboreze cu următoarele verigi aflate în subordinea Ministerului Sănătății sau MIS:

- inspectoratele școlare județene și Direcția pentru Ocrotirea Mamei și Copilului - în scopul cunoașterii nevoilor materiale sau financiare ale UAS și sensibilizării guvernului, în orientarea fondurilor destinate persoanelor handicapate.

Oficiul Central de Asistență Socială, care ar urma să se subordoneze Secretariatul de Stat pentru Protecția Persoanelor Handicapate, va trebui să urmărească următoarele probleme:

- orientarea corectă a ajutoarelor primite din străinătate spre acele UAS care le solicită;
- urmărirea modului de utilizare a fondurilor alocate asociaților de handicapați, fără a interveni în activitatea socială desfășurată de acestea;

- organizarea activității de depistare a persoanelor handicapate;
- constituirea la nivelul Oficiului Central de Asistență Socială a unei case de comenzi pentru persoanele handicapate;
- această casă de comenzi ar urma să desfăşoare o serie de activități cum sunt: aprovizionarea cu alimente, îmbrăcăminte, încălțăminte, dar şi cu obiecte utile handicapaților (ceasuri Braille sau magnetofoane). Această instituție va trebui să dispună şi de un parc auto destinat facilității operațiunilor de expediere la domiciliul solicitanților a produselor necesare lor.

Mijloacele auto vor putea fi închiriate de la societățile comerciale de profil, taxele de închiriere urmând să fie suportate de asociațiile de handicapați, în funcție de numărul de abonați.

D. Principiul extinderii evantaiului de servicii destinate persoanelor handicapate

Este necesară constituirea unor instituții specializate care să asigure servicii destinate handicapaților, în special celor lipsiți de venituri sau cu venituri mici. În acest scop, propunem înființarea unei agenții de supraveghere a persoanelor handicapate, care prin personalul de specialitate să ofere servicii de asistare persoanelor lipsite de familie şi cu venituri mici, care nu sunt în măsură să angajeze personal de supraveghere.

Fondurile necesare desfăşurării acestor servicii vor fi atrase de la asociațiile de handicapați, în funcție de numărul de solicitanți.

E. Principiul reformulării obiectivelor care stau la baza unor acte normative

Având în vedere faptul că activitatea de asistență socială este deosebit de complexă, presupunem o reformulare a obiectivelor politicii în domeniul asistenței sociale; suntem de părere că aceste obiective trebuie să vizeze atât asistații minori, cât şi pe cei vârstnici. Polarizarea asistării doar în latura vârstei tinere a handicapaților va antrena în timp efecte economice şi sociale multiple; aceasta întrucât copiii şi adolescenții handicapați ajunşi la vârsta maturității vor avea nevoie de sprijin material şi financiar.

Iată de ce legea abandonului care urmează să fie proiectată va trebui să reflecte o politică socială eficientă atât pentru prezentul, cât şi pentru viitorul tinerilor handicapați; abandonul va trebui privit nu doar “stricto senso” ci, din toate unghiurile pe care le presupune: abandonul familiei de către tată, care este singurul susținător legal; abandonul familiei de către mamă; abandonul copilului sau adolescentului handicapat de către părinți

care au totuşi posibilităţi să-l întreţină; abandonul vârstnicului handicapat de către fiii săi, care dispun de mijloace pentru al întreţine.

Având în vedere atitudinea pe care reprezentanţii persoanelor handicapate o au faţă de unele profesii (horticultori) suntem de părere că, şi sub acest aspect, sunt necesare măsuri legislative care să grăbească antrenarea handicapaţilor în aceste activităţi economice utile; legile asistenţei sociale şi respectiv ale asociaţilor lucrative ale handicapaţilor şi reprezentanţilor acestora vor trebui corelate cu cerinţele economiei zonale astfel încât efortul bugetar antrenat să aibă dublă eficienţă: economică şi socială.

F. Principiul reformulării politicii de personal

Aşa cum am văzut, emiterea unor acte normative care să reglementeze normele de personal din UAS, nu au fost în măsură să asigure prin ele însele îmbunătăţirea situaţiei în acest domeniu.

Iată de ce, presupunem obligativitatea din partea personalului de specialitate (cadre sanitare medii sau superioare, psihopedagogi, psihologi, profesori de cultură fizică), de a rămâne o perioadă determinată în UAS. În acest scop, e necesară reglementarea situaţiei perfecţionării acestor specialişti, dar şi a personalului administrativ care în prezent e lipsit de calificare (supraveghetoare, personal care deserveşte blocurile alimentare).

Anexa nr. 1

Nr. crt.	For tutelar	UAS		Capacitatea UAS (nr. loc)	Nr. asistați	Grad ocupare a capacității (nr. asistați/nr.loc. x 100), %	Nr. pers. normat	Nr. pers. real	Grad
		Tip	Nr.						
1	MS	Leagăne copii	65	14.800	14.850	100,3	6.569	3.280	50,0
2	MIS	Case copii preşcolari	79	9.714	9.520	98,0	3.780	2.646	70,0
3	MIS	Case copii şcolari	165	31.600	31.600	100,0	4.531	2.719	60,0
4	CCOM	Centre primire minori	41	3.750	4.500	120,0	1.870	374	20,0
5	MIS	Grădinițe speciale minori	43	3.000	3.000	100,0	1.437	710	50,0
6	MMPS	Cămine-spital pt. min. hand. sever + social	23	4.237	3.898	92,0	2.266	1.412	62,3
7	MMPS	Cămine-şcoală pt. hand. psihic moderat + social	12	2.795	3.400	121,6	1.042	470	45,0
8	MMPS	Cămine-şcoală pt. hand. fizic moderat + social	2	657	587	89,0	218	130	60,0
9	MIS	Şcoli gen. aj.	306	26.347	26.347	100,0	6.814	4.088	60,0
10	MIS	Şcoli gen. speciale pt. handicap vizual	6	1.000	1.118	112,0	289	188	65,0
11	MIS	Şcoli gen. speciale pt. handicap auditiv	16	3.000	4.200	140,2	1.086	652	60,0
12	MMPS	Centre şcolare pt. hand. psihic moderat	10	4.569	5.423	118,7	1.378	690	50,0
13	MMPS	Centre şcolare pt. hand. fizic moderat	2	1.240	1.252	101,0	231	150	65,0
14	MMPS	Centre şcolare pt. hand. vizual uşor sau adapt.	2	1.033	1.053	102,0	286	186	65,0
15	MMPS	Şcoli prof. pt. hand. psihic uşor	14	6.096	6.096	100,0	742	519	70,0
16	MMPS	Şcoli prof. pt. hand auditiv	4	1.992	2.012	101,0	546	355	65,0
17	MMPS	Şcoli prof. pt. hand	3	1.363	738	54,0	613	447	73,0
18	MMPS	Cămine-atelier pt. hand. psihic, fizic moderat + social	3	760	760	100,0	237	155	65,0

Nr. crt.	For tutelar	UAS		Capacitatea UAS (nr. loc)	Nr. asistați	Grad ocupare a capacității (nr. asistați/nr.loc. x 100), %	Nr. pers. normat	Nr. pers. real	Grad
		Tip	Nr.						
19	MMPS	Cămine-spital pt. adulți cu hand. psihic sever + soc.	18	3.930	3.733	95,0	2.165	974	45,0
20	MMPS	Cămine pt. bătrâni cu hand. psihic, fizic moderat + social	48	5.100	4.590	90,0	1.645	822	50,0
21	MMPS	Cămine-spital pt. bolnavi cronic-somatic + handicap social	47	7.629	7.095	93,0	4.155	2.057	50,0
22	MMPS	Cantine aj. social	93	8.004	8.004	100,0	597	434	73,0
23	MMPS	Cămine pt. pensionari	11	1.039	935	90,0	235	164	70,0
		TOTAL	813	144.465	145.521	100,4	42.692	2.3651	55,4

Sursa: Date culese de la Direcția învățământ special a MIS, DGMOC a MS, DIS şi DAS a MMPS (Indicatorii au fost calculați).

Anexa nr. 2

Serviciile de protezare prestate de IPOP şi finanţare prin intermediul OCPP

Nr. crt.	Natura protezelor	Total 1989	Din care, pe categorii:		
			Copii	IOVR	Pensionari din asigurări sociale de stat
1.	Proteze total	2.525	563	576	1.386
	- proteze coapse	1.072	226	213	633
	- proteze gambă	1.359	312	321	726
	- proteze genunchi	48	9	26	13
	- proteze braţ	16	7	1	8
	- proteze antebraţ	30	9	15	6
2.	Aparate ortopedice	2.004	1.714	64	226
3.	Încălţăminte ortopedică	6.575	4.834	800	941
4.	Centuri	33	11	10	12
5.	Susţinători planetari	53	53	-	-
6.	Reparaţii proteze	1.180	175	553	452
7.	Reparaţii încălţăminte	400	57	219	124
8.	Cărucioare	411	227	27	187
9.	Aparate auditive	537	338	23	176
	TOTAL	13.748	7.972	2.272	3.504

Sursa: Darea de seamă a activităţii OCPP pe anul 1989.

3.4. Serviciile de învățământ

Problema calității învățământului impune abordarea diferențială a următoarelor obiective:

- stabilirea ciclurilor, nivelurilor, treptelor:
- delimitarea raporturilor dintre diferitele trepte de învățământ;
- evaluarea calității fiecărei trepte în parte:

Stabilirea ciclurilor, nivelurilor, treptelor are în vedere analizarea situației existente. În raport cu diagnoza întreprinsă se delimitează:

- rețeaua de învățământ:
- treptele instituite în raport cu: vârsta, obiectivele specifice;
- oferta asigurată de serviciile de învățământ sub aspectul gradelor de pregătire, ritmului, numărului etc.

Împărțirea tradițională a învățământului nostru în treptele:

- preşcolar
- elementar (primar)
- mediu
- liceal
- postuniversitar
- profesional
- de maiştri

atestă o diversitate *moştenită*, fără a fi reevaluată în raport cu necesitățile noii societăți.

Noua societate este de *tip informatic* şi deci impune un fond cultural minim comun, tocmai pentru a corespunde exigențelor impuse de acest nivel modern de organizare a societății.

În raport cu o societate cu o civilizație de tip *informatic* se vor impune câteva cerințe generale:

- asimilarea unor deprinderi specifice folosirii informaticii;
- formarea şi fixarea unor deprinderi privind *munca independentă*, ca urmare a tendinței de a restrânge controlul, de a renunța la cadrul organizat şi obligatoriu al desfăşurării diferitelor procese de muncă;
- disponibilitatea pentru comunicare, cooperare, acceptare şi promovare astfel;
- acceptarea şi promovarea dominantă a creativității;

- asimilarea unui fond informațional modern, axat pe raporturi și legități nu pe standarde și stări date. În acest sens favorizarea gândirii corelative, imaginative, capacitatea de a proiecta scenarii evolutive constituie o precondiție pentru potențarea creativității;
- fixarea simțului responsabilității individuale alături de cel al solidarității de grup și general umane.

Cerințele generale au în vedere trăsăturile civilizației de tip informație:

- eliminarea structurilor sociale rigide și promovarea unor structuri tip rețea, articulate flexibil în condițiile unei autorități difuze care limitează sever orice tip de monopol, monopolizarea, în general. În aceste condiții o motivație axată pe seturile superioare (stimă, autodezvoltare) se impune pentru a garanta inițiativa și creativitatea reclamate în raport cu dinamismul schimbărilor;
- comunicarea totală, accesul rapid la informații de diferite categorii și domenii *fără restricții*, astfel încât fiecare să poată recompune și înțelege tendințele evolutive, șansele oferite la nivel individual și colectiv, problemele existente și cele care devin critice pe orizonturi de timp: imediat, mediu, îndepărtat. În acest mod posibilitățile de manipulare se restrâng, stresul sporește și impune *deprinderea de a tolera un grad ridicat de stres*! Nu ignorarea, ci acceptarea realităților și căutarea soluțiilor, capacitatea de a privi *sine ira et studio* desfășurarea evenimentelor, abstrăgându-te din gama intereselor și sentimentelor, astfel încât *soluția*, totdeauna parțială și sub o marjă de eroare, să garanteze tot ceea ce se putea mai bine în acele condiții;
- deschiderea față de diversitate, flexibilitatea în gândire și comportament, disponibilitatea față de nou, de promovarea și acceptarea acestuia. Ideile fixe, tradițiile, modelele acceptate/respinse ca forme ghid de *conservare* a statu-quo-ului devin anacronice blocând schimbarea și, deci restricționând sever însăși specificul civilizației informatice care este centrată pe nou, schimbare, mobilitate. Principii, reguli, disponibilitate pentru gândire corelativă și creativă, rezistența la stress și capacitatea de a restructura *gândirea, sistemul de valori*, promovarea *esenței*, interogarea, imparțialitatea, capacitatea de a căuta soluții și nu vinovații etc. formează trăsături comune și generale care se impun unui cetățean al acestei civilizații, pentru a beneficia de roadele ei și

pentru a promova? Cine are dreptate? o întrebare care-şi pierde sensul putând fi formulată în *cum se putea face altfel, mai bine*?;

- solidaritate umană, valorilor *umanitare*, ca urmare a responsabilității comune față de viitorul omenirii, formează o trăsătură specifică *cheie*. Înțelegerea *unicității* şi *efemerității* fiecărui *om*, dreptul la o viață sigură şi demnă, respectarea integrității persoanei ca şi a opțiunilor acesteia, formarea unui mediu al alternativelor şi garantarea accesibilității față de facilitățile şi bunurile existente în societate, egalizarea şanselor şi valorificarea creativității fiecărei persoane constituie axe care transformă într-un mod de a fi.

În raport cu aceste cerințe ale civilizației *informatice*, devine actuală aprecierea oportunității menținerii scindării învățământului în trepte, aşa cum sunt ele azi, sau a necesității reordonării lor. Stabilirea *treptelor* şi reluarea periodică a acestui demers formează o condiție sine qua nonpentru a garanta *calitatea serviciului învățământ*.

Delimitarea raporturilor dintre diferitele trepte de învățământ are în vedere fazialitatea acumulărilor datorită unor dependențe specifice provocate de: vârstă, aptitudini (dotare ereditară), provenienţă socială (deschiderea culturală), condiții ambientale sociale (gradul de egalizare al şanselor).

În acest sens se nasc înterbări:

- liniaritatea educării este obligatorie?
- care sunt şansele,diferențierea acestora în raport cu dotarea ereditară?
- care este “produsul final”/treaptă pentru a garanta că trecerea la următoarea fază este oportună?

Pot fi formulate şi alte întrebari, dar cele enumerate pot forma un punct de plecare în elaborarea problemei: “Dimensionarea raporturilor dintre treptele învățământului”.

Învățământul tradițional a promovat liniaritatea: trecerea dintr-o treaptă în alta, pe baza unor note prag sau unor examene, care au alternat sub aspectul exigenței în raport cu locurile disponibile. În acest mod, folosind criterii cantitativ formale – nota, examenul – s-a ajuns la situații paradoxale ale unor promovări în condițiile performanțelor subcritice, submediocre (treapta I promovată cu calificative sub 5, în fapt 10 clase obligatorii). îată deci că *obiective sociale* (generalizarea unor forme de învățământ) au impus degradarea pragului de promovare, devalorizând conceptual *ideea de calitate minimă, critică*:

Linearitatea absolută nu face loc excepțiilor şi nici acelora care *mai târziu* ating o motivare adecvată pentru a învăța. Schimbările alerte impuse de civilizația informatică *impun* restructurarea dintre trepte adăugând liniarității *excepția* scurtcircuitării *unor trepte* sub condiția asimilării cunoştințelor şi fixării deprinderilor care ar fi rezultat prin parcurgerea normală a acelor trepte. Această achiziție se poate face prin efort propriu sau prin frecventarea unor *şcoli* special organizate şi care oferă o pregătire rapidă, prin particularitatea programelor şi calitatea cadrelor didactice (figura nr. 1).

Scurtcircuitarea unor trepte este de natură să instituie şi condiții pentru a echilibra cerința egalizării şanselor cu cea a diferențierii acestora. Egalitatea şanselor exprimă un nivel ridicat de civilizație are în vedere o cerință *morala*: fiecare persoană ar trebui să dispună de posibilitatea de a-şi valorifica la maximum posibilitățile. Această normă etică îşi are fundamentul atât în faptul că venim pe lume *fără să avem opțiunea acestui eveniment*, cât şi în faptul că, considerând inegalitatea şanselor ereditare, *societatea* realizează maximum NUMAI dacă fiecare persoană îşi pune în valoare dotarea de care dispune. Capacități individuale nefolosite = risipă socială. Iată deci că o primă responsabilitate de ordin social priveşte valorificarea pragmatică a capacității fiecărei persoane în acest sens, prin rețeaua educației, învățământului, societatea oferă fiecărei persoane posibilitatea de a deveni conştientă de capacitățile sale ereditare, apoi garantează dezvoltarea acestor aptitudini, dublarea acestora cu deprinderi specifice şi înarmând cu un fond de cunoştințe care fac convertibile atributele din dotare în *valori utile sociale*. Realizarea valorificării maxime a capacității ereditare impune, pe lângă o rețea de învățământ adecvată, statuarea şi instituirea unui cadru sociabil favorabil învățării pozitive. Iată deci că *motivarea* promovată în plan social va forma un factor cheie în măsura în care asigură primatul muncii, garantează şansa ca existență, standardul ei material, să depindă cu prioritate de efortul individual. Pe de altă parte, tocmai pentru că nu ne alegem dotarea ereditară, se impune a garanta un prag critic al bunăstării. Condițiile pentru a face posibilă angrenarea în muncă *fără mijloace exterioare (de factură coercitivă)* reclamă instituirea unui drept de a decide asupra rodului propriei munci dar individual de a satisface un anume nivel *critic de civilizație* (anumite cerințe minime pentru a pretinde că trăim în acest secol în *Europa*, într-o civilizație informatică). În caz contrar, statul compensează şi ridică câştigul individual impus de *pragul critic de bunăstare*.

Pentru a fi posibile scurtcircuitările devine obligatorie definirea față de "produsul final" al fiecărei trepte. Deci persoane care absolvă o anume treaptă, ce caracteristici minime de ordin calitativ ar trebui să dețină? Fără a defini "produsul final"/treaptă nu este posibilă scurtcircuitarea pentru că nu există un *etalon* care să ofere posibilitatea aprecierii posibilității de a accepta ori nu promovarea în formă ulterioară de învățământ vizată.

Scurtcircuitarea impune, de asemenea, renunțarea la folosirea unor performanțe şcolare, măsurate prin note, drept criteriu al selecției şi apelarea la testarea: aptitudinilor, deprinderilor, cunoştințelor de profil care ar fi trebuit să fie fixate în raport cu treapta considerată.

Figura nr. 1. Scurtcircuitarea treptelor - alternative

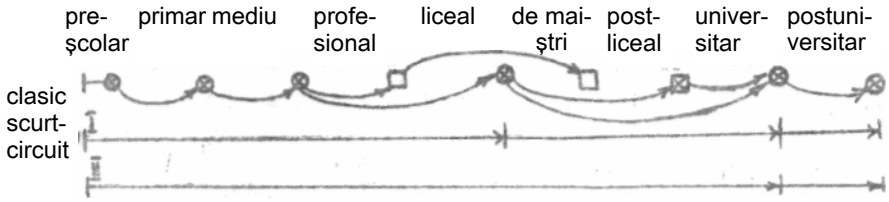

O altă alternativă comparativ cu scurtcircuitarea poate rezulta din promovarea unei durate *glisante* pentru fiecare treaptă. Deci, instituirea unor probe de promovare (măsurând aptitudini, deprinderi şi cunoştințe), la alegerea fiecărei persoane, care prin satisfacere conferă dreptul de a trece în treapta superioară este de natură a imprima o durată variabilă, adaptată diferențierii ereditare şi sociale. În plus se poate apela şi la posibilitatea urmăririi în paralel a unor trepte similare, sau în cadrul aceleiaşi trepte a unor forme diferite de învățământ (ex. student, dar în paralel cursant la o formă complementară ori de altfel de învățământ postliceal; doctorand, dar şi student la o altă facultate; student-student etc.).

Iată deci alternative de scurtcircuitare (fig.1):

- direct verificare şi admitere în trepte învățământ mediu;
- direct verificare şi admitere în liceu;
- direct verificare şi admitere în treapta învățământ postliceal;
- direct verificare şi admitere postliceal-postuniversitar (crearea unor noi forme de postuniversitar, pe lângă *doctorand*, precum specialist, expert în etc., chiar *doctorand*; în măsura în care absolventul

postliceal dispune de: aptitudini, deprinderi, cunoştinţe corespunzător exigenţelor "produs final"/facultatea similară, de resort).

Flexibilitatea indusă relaţiei de învăţământ, prin aceste măsuri, are în vedere o societate extrem de diversificată în care domină producătorii – proprietari, pentru a exista garanţia folosirii specialiştilor dominant/strict în acord cu capacitatea lor şi nu dependent de lanţul mafiotic al relaţiilor. În aceste condiţii angajarea din complezenţă va provoca la final *falimentul*.

Mai mult, însăşi reţeaua învăţământului va cuprinde instituţii de stat, particulare, fundaţii publice şi astfel competitivitatea se va accentua în favoarea unei prestaţii de calitate pe ansamblu.

Posturile vor fi ocupate prin concursuri publice, bursele (de stat, particulare, fundaţii), vor fi, de asemenea, anunţate la concurs şi deci se vor forma condiţii pentru a garanta promovarea calităţii prin natura legislaţiei structurilor şi practicilor efective. *Studierea fiecărei trepte în parte* va evalua starea existentă. Se va preciza alternativa de viitor dorit şi în raport cu aceasta se va proceda la proiectarea unei prospective determinând schimbările ce se impun cantitativ/calitativ. Cunoaşterea factorilor de intrare şi a exigenţelor calitative privind "produsul final"/treapta în cauză face posibilă identificarea *axelor* şi *dimensiunilor* care vor decide, în esenţă, *calitatea învăţământului prestat în respectiva treaptă*), deci calitatea serviciului învăţământ/treapta considerată).

Iată deci, indiferent de treapta considerată, că modular o abordare *calitativă a serviciului învăţământ/treaptă* va viza:

- identificarea elementelor structurale (elevi, cadre didactice, interacţiune elevi cadre didactice + condiţii ambiante de mediu);
- separarea factorilor de intrare şi precizarea variaţiilor tolerabile cât şi a pragurilor critice care *impun schimbarea măsurilor intervenţie*;
- etalonarea "produsului final"/treaptă în sensul comensurării atributelor cheie, a nivelurilor obligate/atribut, cât şi a posibilităţilor de comensurare (atribut x atribut).

Mai mult, starea prezentată (diagnoza) poate fi extinsă sau nu, deci pentru fiecare treaptă se cere evaluată *oportunitatea şi viabilitatea (longevitatea) stării practicate curent*.

Cu titlu de exemplu treapta *învăţământ preşcolar* prezintă alternative diferenţiale după vârstă (creşe, grădiniţe) care, de asemenea, oferă alternative. Spre exemplu, grădiniţele sunt cu orar redus sau cu orar prelungit. Indiferent de formă, *părinţii aduc copii la grădiniţă* sau vin singuri. Integrarea serviciilor şi complementarea lor poate determina sporirea

atractabilității, de exemplu, grădinițe care asigură *transportul*, preluând la ore fixe şi aducând tot la ore fixe copii la domiciliu. Mai mult, grădinițe tip tabere de vară, grădinițe cu orar permanent, săptămânale, ar oferi posibilitatea părinților de a desfăşura activități complexe sociale fiind degrevați de grija copiilor pe anumite intervale, în condițiile unui învățământ *de calitate diferențiat în raport cu dotarea ereditară*. Activități suplimentare, în raport cu dotarea ereditară pentru a potența aptitudinile celor care le posedă şi pentru a compensa lipsa unor aptitudini pentru cei cu o dotare deficitară. În aceste condiții *salarizarea personalului din învățământ* devine o problemă-cheie. Salarizarea pe ansamblu se cere revizuită şi ridicată, apoi pentru aceleaşi grade didactice se cere o diferențiere a câştigului, astfel încât cei care fac un efort deosebit să fie remunerați ca atare. Nu numai prin diversitatea formelor de rețea (stat, particulare, fundații, dar chiar în una şi aceeaşi formă, pentru unul şi acelaşi grad didactic se cere o diferențiere a câştigului în raport cu calificarea (mai puțin) şi cu performanțele obținute (mai mult).

Abordările calitative ale serviciului *învățământ* sunt deci complexe şi condiționate de problema vizată.

Fiecare problemă impune studii specifice pentru a delimita axe şi dimensiuni care compun *calitatea respectivei trepte de învățământ*.

Abordarea global a învățământului raporturi între trepte, ridică probleme calitative specifice. De asemenea, împărțirea în trepte şi lărgirea accesului prin eliminarea ori limitarea liniarității promovării dintr-o treaptă în alta, de asemenea, reclamă abordări calitative specifice.

Fiecare treaptă în parte impune abordări calitative larg şi accentuat diferențiate. Spre exemplu, ne-am oprit în această etapă a cercetării, asupra învățământului superior căutând să semnalăm complexitatea abordării calitative care este reclamată de această treaptă. Fiecare treaptă dispune de un specific care în comun prezintă *complexitate*, astfel încât abordarea calitativă devine posibilă numai prin studii anume elaborate.

Ideea următoare clarificării acestor aspecte va surveni problema dirijării dinamici din învățământ în mod corelat cu evoluția socială şi economică. Modul de articulare a învățământului la dinamica nevoilor individuale dar şi sociale, pe orizont mediu şi îndepărtat formează tot o problemă legată de *calitatea serviciului în învățământ*.

Desfăşurarea unor cercetări simultane diferite: vizând calitatea învățământului şi urmărind calitatea acordării învățământului cu dinamica socioeconomică poate compune o strategie programatică *dar reclamă forțe*

şi mijloace care impun o restructurare a gândirii în plan macrosocial *înțelegând actualmente învățământul este veriga majoră a garantării evoluției* în cadrul serviciilor, iar *serviciile sunt veriga majoră a evoluției* în cadrul societății.

3.4.1. Axe calitative ale serviciului învățământ superior

Învățământul superior reunește procese de facturi diferite care se desfăşoară simultan şi care asigură realizarea rolului major de a garanta formarea şi fixarea *capacității de expert*.

Procesele ajutătoare cât şi cel principal formează axe în raport cu care poate fi evaluată *calitatea*.

Axele sunt:

- informativ-formativ a *calității de expert* – axa educativă propriu-zisă (axa majoră, principală);
- cercetarea ştiințifică;
- asigurarea selectării (candidați, personal didactic, personal ajutător);
- asigurării bazei materiale (realizarea investițiilor necesare pentru spațiile de învățământ, pentru susținerea existenței studenților, pentru cadrele didactice şi personalul ajutător);
- prestații (consulting, analize diagnostic, proiecte etc.);
- relații cu publicul;
- editorială şi informativă (publicare periodică, materiale didactice, sinteze, buletine informative etc.).
- axa majoră şi axele ajutătoare se intercondiționează realizând împreună rolul de asigurare a progresului social, prin garantarea asigurării nevoilor de cadre calificate.
- învățământul superior prin formarea şi fixarea calității de expert asigură în esență o *prestare complexă de servicii*.

Prestarea constă din:

- transmiterea şi consolidarea unor informații. Se constituie o “bancă cu date” cu un profil şi structură diferențiate în raport cu profesia vizată;
- formarea şi fixarea unor deprinderi. Se realizează o sensibilizare față de aptitudinile favorabile respectivei profesii şi prin exerciții repetate se asigură constituirea unor comportamente profesionale favorabile;

- identificarea, acceptarea şi fixarea atitudinilor. Sensibilizarea faţă de relaţia *atitudine-comportament*, sesizarea divergenţelor care impun schimbarea. Promovarea conştientizată a atitudinilor dominant umane;
- flexibilitate şi deschidere faţă de diversitate. Înţelegerea rolului acestor precondiţii pentru cooperare şi prestare creativă a profesiei reclamă structuri organizatorice şi practici curente în predare mobile şi multiple;
- selectarea şi acreditarea unui sistem de valori umaniste cheie. Echilibrarea valorilor individuale cu cele colective, şi a confirmărilor prin viaţa de zi cu zi ca o garantare a instituirii în final a unei capacităţi de expertiză de ridicat nivel.

Capacitatea de expertiză constă din: cunoştinţe teoretice profesionale şi generale + capacitate de valorificare pragmatică şi experienţă + orientare dominantă şi consecventă spre valorile umaniste.

Iată deci că un specialist care ştie şi face anumite operaţii, activităţi specifice nu este un *expert* dacă încalcă norme umaniste.

Dacă se acceptă că finalul procesului de formare prin învăţământul superior este instituirea *capacităţii de expert* în cazul fiecărui absolvent, atunci devine clar cât de complex este acest serviciu.

În primul rând, revenind la dimensiunile prestării de serviciu specifice învăţământului superior devine evidentă întrebarea: toate atributele analizate vor rămâne neschimbate în decursul întregii perioade active din viaţa profesională?

În fapt, timpul promovează schimbări multiple:

- cunoştinţele acumulate, acele *date, informaţii* care constituie fundamentul unei profesii se modifică. Acumularea cunoştinţelor s-a realizat în ritmuri diferite, dar în continuă creştere. Astfel, de la 10 mii de ani timpul necesar dublării cunoştinţelor s-a ajuns la 15 ani în 1960. Astfel, este legitim a ne întreba: care urmează să fie raportul în procesul predării între formativ şi informativ? Deci, ce să deţină prioritate transmiterea datelor, informaţiilor de profil (privind elemente, niveluri, raporturi etc.) sau explicitarea raţionamentelor, formarea acelei gândiri profesionale care face posibilă stăpânirea şi înţelegerea mobilităţii?

Răspunsul la această întrebare a prezentat diferenţieri absolutizând fie dimensiunea informativă, abundenţa *datelor*, a concretului în detrimentul raţionamentelor, logicii, fie dimensiunea formativă, predominând explicitarea gândirii profesionale implicate în perfectarea, exercitarea profesiei.

Succesiunea tehnologiilor, modificarea tehnicilor etc. impun adaptări, încât vechile deprinderi profesionale pot deveni frâne în promovarea noului. Cu cât deprinderile sunt mai profund schimbate, cu atât o profesie reclamă deprinderi specifice mai numeroase etc., cu atât mai marcantă va deveni rezistența la schimbare.

Atitudinile ca opțiuni față de alternative, ca judecăți de valoare, ca poziții adoptate în situații profesionale limită semnalează preferințe, direcții posibile în orientarea comportamentului în niciun caz atitudinile nu constituie viitoare certitudini comportamentale. Tocmai de aceea devine oportună întrebarea "care atitudini pot forma obiectul unui proces de învățământ de calitate? Probabil însăți conştientizarea *atitudinilor profesionale* ca acceptare, existență şi relativitate formează finalitatea prestării de serviciu în cursul anilor de studiu.

Valorile acreditate social sau modificat treptat. Tocmai de aceea se impune întrebarea: *care sistem de valori umaniste?* Cultura europeană plasează OMUL în centrul realității şi tocmai de aceea viața acestuia şi drepturile consfințite prin declarația ONU şi *conferințele aferente formează cadrul permanent* în definirea identificării *valorilor umaniste*.

Iată deci un prim paradox prestarea de serviciu realizată prin învățământul superior vizează formarea şi instruirea, instituirea calității de expert, iar practicarea profesiei reclamă mobilitate, adaptare, formare şi informare continuă "în fața ta ai mereu un elev, pe tine însuți" (N. Iorga).

O primă constatare în acord cu acest paradox: în fapt nu ceea ce s-a acumulat, cât capacitatea de a acumula, nu ceea ce se ştie cât deschiderea față de cunoaştere, nu metode de a acționa, ci posibilitatea de a deprinde noi metode, de a alege pe cele potrivite în raport cu specificul particularului dat etc., iată ce contează în fond.

De aici, devine clară oportunitatea precizării conceptului de *calitate a învățământului superior*.

În această direcție devine necesar a răspunde întrebărilor:

- care sunt părțile implicate în proces?
- câte tipuri de procese se derulează?
- care sunt factorii de intrare, cei de ieşire?
- ce conexiune este între părțile implicate, câte roluri, câte obiective?

Părțile implicate sunt studenții şi cadrele didactice. Totuşi, delimitarea impune a preciza faza inițială a admiterii în învățământul superior când este vorba de o triere de o selecție dintr-un eşantion de candidați, cât şi faza finală când e vorba de orientarea spre practicarea meseriei şi este vorba de *absolvenți*.

Convertirea candidaților în studenți aduce în prin plan noțiunea de *calitate*, şi anume a *procesului de selecție*.

În general, se cunosc mai multe alternative:

- admiterea *fără examen de admitere* şi selectarea pe parcurs;
- admiterea pe bază de *teste* care asigură măsurarea capacităților necesare viitoarei profesii;
- admiterea pe bază de examene speciale privind anumite materii şi praguri determinate de cunoaştere.

Dependent de alternativa reținută în procesul de selecție se va ajunge şi la asigurarea unui eşantion *de studenți* potrivit ori nu. Nu se poate desprinde conceptul de *calitate a învățământului superior* de conceptul de *calitatea studenților*. În fapt, rezultatele finale depind de o interacțiune multifactorială: cadre didactice, dotare + tehnici pedagogice, studenți + motivare, capacitate, aspirații, oreta socială + mobilitate profesională + şanse imediate şi de perspectivă sun raport profesional etc. iată deci că studenții, calitățile acestora, condiționează evaluarea *calității învățământului superior*. Orice capacitate individuală insuficient folosită semnalează o pierdere socială *irecuperabilă*?

Din acest punct de vedere *calitatea selecției studenților pe profiluri* formează o componentă sine qua non pentru măsurarea *calității învățământului superior*, ca serviciu *constructiv* + *formativ* a viitorilor specialişti.

Faza finală vizează orientarea spre practicarea meseriei.

O modalitate curentă în evaluarea *calității învățământului superior* constă din aprecierea performanțelor noilor specialişti.

Aceste performanțe sunt o variabilă rezultativă, dependentă de *capacitatea de expert* asigurată prin învățământ, dar şi de specificul locului de muncă, adică contează *calea aleasă pentru practicarea meseriei*.

Mai adăugăm cercul vicios: considerăm expert persoana care confirmă prin performanță iar performanțele depind de fapt şi de un set de factori exteriori procesului instructiv-formativ, desfăşurat în învățământul superior.

Cadrele didactice, de asemenea, impun considerarea a două faze extreme privind: selectarea şi/sau promovarea lor cât şi pensionarea sau trecerea în alte domenii de practicare a profesiei. Selectarea şi/sau promovarea cadrelor didactice formează cheie pentru a garanta corpului didactic.

Calitatea personalului didactic între limitele funcționale (selectare/promovare şi pensionare, retragere) depinde de un se de caracteristici:

- informare, noutate, actualitate, ritm de actualitate, grad de valorificare etc.
- capacitate de transmitere (sugestivitate, capacitate de menționare a interesului, noutate, claritate, dominanță creativă)
- forță exemplificativă (raport abstract/concret, particularizări experiență proprie/ experimente din literatură etc.)
- etică profesională (unitate vorbă/fapte, generalizări fundamente, dialog şi recunoaştere deschisă a minusurilor când apar etc.
- disponibilitatea pentru cooperare (antrenarea celorlalți, activități comune extradidactice – cercetare, sinteze bibliografice, schimb de experiență etc.).

Menținerea competitivității calitative presupune existența unei presiuni exterioare şi a unei curiozități şi interes profesional propriu.

Se poate deci remarca cu privire la părțile implicate: studenți, cadre didactice că:

- evaluarea calității învățământului implică normal considerarea unei calității prealabile, derivate din sisteme specifice de selectare (atât pentru studenți, cât şi pentru cadrele didactice);
- aprecierea calității procesului informativ-formativ prin intermediul performanțelor depinde de domeniile de practicare a meseriei, dar şi de condițiile asigurate pentru fiecare loc de muncă etc.;
- mobilitatea părților nu temperează cu nimic aportul deosebit al calității individuale a părților (studenți, cadre didactice) asupra calității învățământului în ansamblul său;
- dincolo de individualizarea calității părților (studenți, cadre didactice) devine esențială convenienta, interdependenta dintre aceste părți în procesul instructiv formativ.

Procesele care se consumă în cadrul serviciului instructiv-formativ privesc activitatea didactică şi activitatea extradidactică. În cazul activității didactice procesele pot fi individualizate în raport cu obiectivele vizate:

- învățarea referindu-se la participarea la cursuri, dar şi la autoinstruirea prin biblioteci, discuții etc.;
- deprinderea îndemânărilor practice privind practica în producție, dar şi exercitarea meseriei prin angajare temporară;
- cooperarea în cazurile în care se impune rezolvarea unor probleme în echipă pentru a forma deprinderile muncii colective.

În cazul activităților extradidactice procesele pot fi individualizate tot în raport cu obiectivele vizate:

- consumarea timpului liber pentru distracții, excursii, filme etc.;

- asigurarea hranei şi realizarea odihnei;
- comunicarea şi informarea generală, prieteni, colegi etc.;
- viața personală şi intimă etc.

În general, procesul instructiv-formativ putem separa *factorii sub aspectul rolului lor* în: factori input şi factori output.

Factorii pot privi elemente diferite şi se poate realiza detalierea acestora în grade diferite. Restrângând analiza exclusiv la procesul educativ-instructiv-formativ factorii pot fi:

- de intrare (input):
  - studenți;
  - condiții ambiante de studiu;
  - personal didactic de ieşire.
- de ieşire (output):
  - capacitatea de expertiză;
  - impact individual;
  - impact colectiv.

Impactul individual priveşte: motivația, aspirațiile, disponibilitatea pentru integrare/aliniere, creativitate, inițiativă/ asumarea responsabilităților, deschidere spre învățare/fixare etc.

Impactul colectiv priveşte: toleranța şi flexibilitatea față de diversitate, respectul şi încrederea mutuală, disponibilitatea spre comunicare, altruismul/egocentrismul etc.

Într-o abordare globală elementele analizate pot servi pentru a identifica *obiectivele generale* în orientarea procesului educativ instructiv-formativ (C.R. Doll, p. 134):

a. Dimensiuni intelectuale:
  - fixarea cunoştințelor: concepte, fond informațional;
  - comunicarea cunoştințelor: transmiterea şi achiziția deprinderilor;
  - crearea cunoştințelor: obiceiuri-discriminare şi imaginație;
  - dorința de cunoaştere: valori, dragoste de carte.

b. Dimensiuni sociale:
  - om la om: cooperarea în relațiile zilnice;
  - om-stat: drepturi civice + datori;
  - om-țară: loialitate față de patrie;
  - om-lume: finalul relațiilor dintre oameni.

c. Dimensiuni individuale:
  - fizice sănătate corporală şi dezvoltare;

- emoționale: sănătate mentală și stabilitate,
- morale: integritate morală (etică);
- estetice: preferințe culturale și în timpul liber.

d. Dimensiuni ale productivității:

- dotarea: selectivitate – informare și ghidare;
- dotarea-formarea: educarea și angajarea;
- gospodărie și familie: gestiune, execuție, viață de familie;
- consumul: cumpărături, vânzare, investiție.

Se pot remarca că prin considerarea altor procese se pot delimita noi obiective generale de asemenea raporturile dintre părți alternează în funcție de procesele considerate.

Spre exemplificare ne vom mărgini doar la procesul educativ-instructiv-formativ.

Într-o primă abordare considerăm raporturile dintre părțile implicate: studenți și cadre didactice (figura nr. 2).

Se poate constata că pentru cunoaşterea părților se cer elaborarea unor liste cu probleme, cu atribute, caracteristici pentru fiecare element în parte. De asemenea, aceste liste (de atribute – caracteristici şi probleme, se vor întocmi și pentru a evalua specificul covarianței studenți-cadre didactice. Tendința de a limita aspectele calitative exclusiv la studenți cadre didactice și interacțiunea dintre acestea restrânge cadrul interdependențelor în mod forțat și de aceea apare utilă considerarea și a specificului din amonte (selectarea și/sau promovarea pentru studenți și respectiv cadre didactice cât și din aval pensionarea și respectiv retragerea).

În acest mod apare clar că prin *calitatea învățământului superior* cu exclusivitate pentru procesul educativ-instructiv-formativ sunt vizate dimensiuni calitative multiple privind:

- studenții;
- condițiile ambiante de studiu;
- cadre didactice.

Aceşti factori de *input* într-un proces specific și dependent de obiectivele vizate vor fi convertiți în variabile de *output* care condensează în fapt aspectele calitative cheie vizând eficacitatea procesului educativ instructiv formativ.

Capacitatea de expertiză, impactul individual și impactul colectiv ridică probleme specifice de măsurare, de evaluare.

În general, înainte de întreprinderea unui studiu practic este preferabilă testarea pe eşantioane pilot în raport cu atributele vizate, cu procesele considerate şi pentru procesele selectate.

Modelarea conceptuală a calității învățământului superior formează un prim pas în elaborarea studiului şi se poate considera încheiată când *toate procesele* ce compun sfera învățământului superior vor fi abordate şi concretizate în modele specifice.

Figura nr. 2. Model conceptual al evaluării calității învățământului superior: studenți-cadre didactice

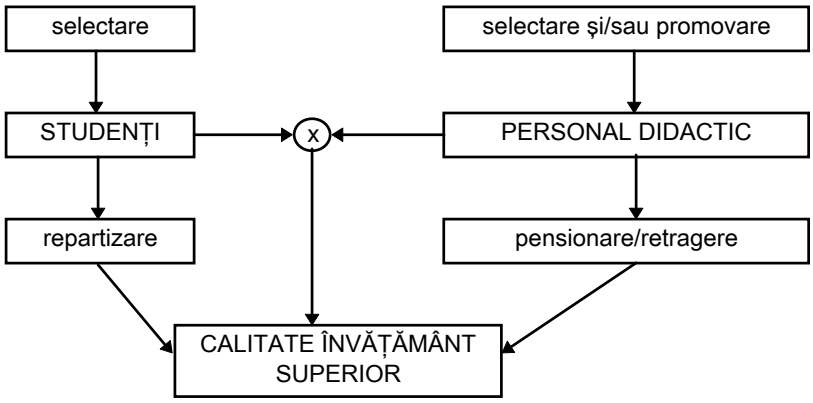

x = interacțiune privind procese şi raporturi complexe: de compunere (calitate cadre didactice - compensare lipsă calitate studenți); calitate studenți - lipsă calitate personal didactic etc.); de potențare (calitate cadre didactice x calitate studenți); de factură regresivă (lipsă calitate personal didactic x lipsă de calitate studenți).

În fapt procese sunt mai complicate pentru că:

- studenții nu sunt o masă omogenă, ci se supun – indiferent de alternativa de selectare – legii unei reparații şi deci vor prezenta diferențieri calitative (cu atât mai marcante, cu cât selectarea lor va fi mai aleatoare în raport cu atributul *capacitate de a învăța*);
- cadrele didactice nu sunt omogene sub aspect calitativ (atribut cu atât mai evident cu cât sistemul de selectare şi/sau promovare va prezenta o mai restrânsă corespondență cu obiectivul final *capacitatea de predare creativă*);

Figura nr. 3. Model conceptual evaluarea calității procesului educativ-instructiv-formativ învățământ superior

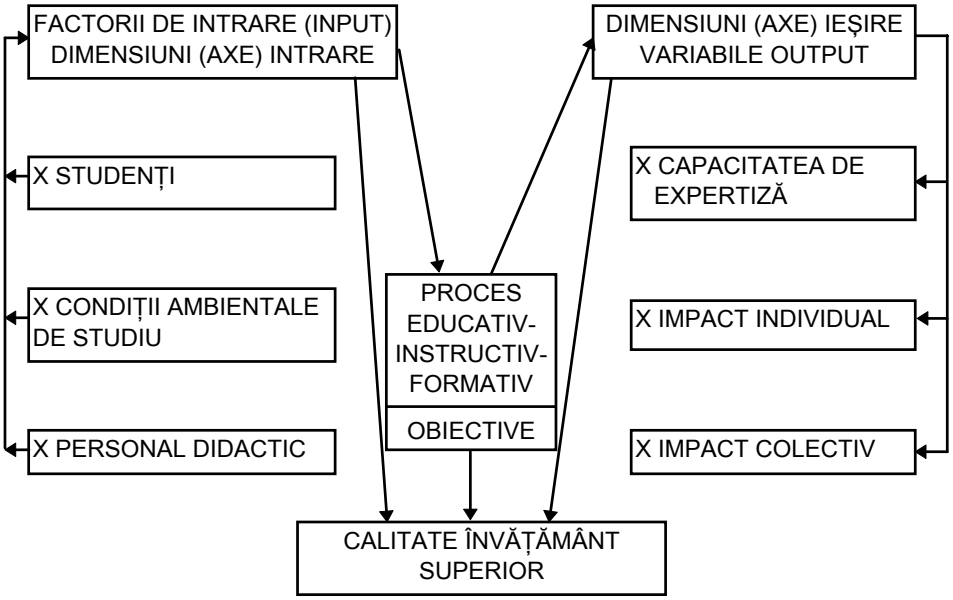

Concluzii

1. Calitatea *învățământului superior* poate fi apreciată numai considerând interdependențele din amonte în aval;
2. Calitatea învățământului superior se constituie drept o variabilă rezultativă complexă reunind dimensiuni calitative multiple în raport cu procesele considerate atât în raport cu activitățile didactice cât şi cu cele extradidactice;
3. Proiectarea şi executarea unor experiențe reclamă clarificări sub aspectul modelării, elemente şi interdependențe, al elaborării listelor – cu atribute, cu probleme şi al efectuării unor studii-pilot pentru a dimensiona instrumentele de măsurare;
4. Calcularea unor indicatori ai calității învățământului superior obligă la: definirea tuturor dimensiunilor calitative specifice activităților din învățământul superior, în funcție de procesele derulate, stabilirea indicatorilor specifici/proces şi identificarea unui algoritm specific de combinare a indicatorilor de calitate parțiali pentru a obține un indice

global care să reflecteze *calitatea generală a învățământului*, dependent de variabilitatea factorilor şi multitudinea dimensiunilor calitative considerate;

5. Trecerea la efectuarea studiilor pilot obligă la detalierea prin modelare de tip conceptual şi conceptual-operațional (Stegăroiu, Lazăr, Olteanu, 3) şi a celorlalte procese specifice învățământului superior.

3.4.2. Studiu-pilot

Pentru a realiza o continuare a imaginilor studenților cu privire la *calitatea învățământului* s-a optat pentru identificarea preocupărilor acestora în raport cu procesul informativ-formativ-educativ. Facultăți diferite (economie, istorie specializare sociologie) aplicând aceeaşi tehnică au format structura eşantionului pilot.

Studenții au avut latitudinea să formuleze *două* întrebări privind învățământul superior.

Ipoteza considerată: numărul redus de întrebări (două) va obliga la formularea problemelor care cu adevărat preocupă intens persoana în cauză în acelaşi timp comparând tendințele de ansamblu ale celor două facultăți devine posibilă evidențierea sensibilizării provocate de formarea profesională.

Urmărind rezultatele obținute (tabelele nr. 1 şi 2) se pot constata următoarele:

- preocupările studenților reflectă o diversitate de preocupări cu o tendință de corelare numai în cadrul studenților economişti (datorită numărului);
- studenții economişti sunt interesați cu precădere de: relațiile studenți-cadre didactice; modul de predare, utilitățile practice asigurate la terminarea facultății, rolul frecventării cursurilor şi seminariilor, structura programelor (a disciplinelor) şi baza materială asigurată. Între preocupările accidentale se pot distinge 11 categorii (22,9%) ceea ce denotă un univers neunitar al colectivului, o restrânsă comunicare profesională, lipsa unor orientări curente asupra problematicii învățământului superior:
- studenții cu specializare în sociologie se manifestă ca un grup neunitar, fără preocupări comune;
- comparând preocupările celor două eşantioane devine clară tendința studenților specializați în sociologie de a privi impactul

învățământului în direcția modificărilor şi cauzelor profunde, de esență.

Tabelul nr. 1

Preocupările studenților economişti

Natura preocupării	Frecvența	
	Absolută	Relativă
Modul de predare	7	14,6
Relații profesor-student	10	20,8
Impactul frecvenței	3	6,2
Criteriile de notare (acordarea notei)	2	4,2
Oportunitatea formei seral	2	4,2
Interes pentru discipline	2	4,2
Abilitățile practice asigurate	5	10,3
Structura programelor (raport discipline)	3	6,2
Mediul şi baze tehnico-materială	3	6,2
Aportul unei discipline în formare	1	2,1
Lipsa de unitate studenți	1	2,1
Vârsta la care persoana devine conştientă de rolul învățării	1	2,1
Posibilitatea de a decide în alegerea cadrelor didactice care vor preda	1	2,1
Criterii negociabile în promovarea cadrelor didactice	1	2,1
Cauza materiilor fără legătură cu profesia	1	2,1
Modalitățile de înțelegere a materiilor de către studenți	1	2,1
Aportul educației primite în familia asupra performanțelor din învățământ	1	2,1
Cauzele menținericonținutului majorității disciplinelor deşi denumirile s-au schimbat	1	2,1
Problema admiterii	1	2,1
Profilul economistului anului 2000	1	2,1
Total	48[1]	100,0

[1] Eşantionul a cuprins 24 studenți anul IV economie şi deci, având în vedere posibilitatea de a formula două întrebări, dimensiunea de calcul a devenit 48 (24 x 2 = 48), redând posibilitatea totală a întrebărilor formulate.

Tabelul nr. 2

Preocupările studenților istorie, specialitatea sociologie

Natura preocupării	Frecvența	
	Absolută	Relativă
Reformularea sistemului motivațional student-cadru didactic	1	16,7
Posibilitatea de a realiza integrarea practică profesională din anul I	1	16,7
Autonomia universitară	1	16,7
Perspectivele garantate după terminarea anilor de studii	1	16,7
Natura raportului promovat prin educație informare, formare cu privire la identitatea personală/identitatea națională	1	16,6
Rolul unei anume discipline în formare	1	16,6
TOTAL	6	100,0

Eşantionul cuprinde trei studenți (deci întrebări totale = 6).

3.5. Serviciile culturale

Este îndeobşte cunoscută că, de milenii, omul trăieşte în acelaşi timp în mijlocul naturii şi al culturii. Şi dacă natura înseamnă mai întâi de toate ceva care a apărut, a crescut, "de la sine fără intervenția noastră şi ceea ce lăsăm pe seama propriei sale creşteri"[1], cultura este ceva care depinde în primul rând de om, este o creație proprie a omului.

"Răsărit" în mijlocul naturii, omul i se opune, pune întrebări, constrânge, simțindu-se constrâns, provoacă procesul dual fără sfârşit dintre subiect şi obiect, dintre el însuşi şi ceea ce-l este exterior lui.

În centrul dualismului subiect-obiect, apare ideea de cultură, la baza căreia se află înainte de toate G. Simmel "un fapt intern, care, ca întreg, poate fi exprimat numai în pilde şi destul de estompat: ca drum al sufletului către sine însuşi".[2]

Spiritul născut din combinația specifică a nonspiritualului îşi pune pecetea asupra acestuia, revendicându-l. Consecințele acestui fapt pot fi înălțătoare sau nefaste. Autocontrolul apare ca o necesitate.

---

[1] Rickert, H., *Grunt probleme der Philosophie*, Tübingen, 1936, p. 154.

[2] Simmel, Georg, *Philosophische Kerltur (Gesammelte Essais). Dritte Anflage*, Postdam, Gustaw Kipenheuer Verlang, p. 236-237.

Provocat de îndoială, de întrebări, de nevoile umane, spiritul apare ca o consecință care se va modifica mereu, pe măsura îmbogățirii cu noi cunoştințe, care provoacă noi nevoi, noi interese, noi motivații, noi întrebări. Şi această mărturie sensibilă a spiritualității omului este ceea ce se numeşte cultură. Omul şi cultura constituie un cuplu inseparabil. Prin definiție nu există cultură fără om, dar niciom fără cultură.

Cultura atestă, pe de o parte, că spiritul este fecund, comunicativ, capabil să penetreze şi să cucerească materia s-o spiritualizeze – şi, pe de altă parte, că dacă spiritul are un scop acela nu este doar de "a se pierde în materie". Cultura este deci un rezultat al spiritului, rezultat care stă mărturie că spiritul este în acelaşi timp imanent şi transcedent concretului; transcedent prin esența lui însuşi, pentru că el e alceva decât materia incapabilă prin sine însuşi de vreo intervenție; imanent în activitatea lui, pentrucă spiritul are posibilitatea, putința de a se extinde asupra întregului spirit, de a-l cunoaşte şi de a-l însemna cu pecetea lui.

Dar cunoaşterea nu devine automat cultură nici măcar dacă e înțeleasă în mod kantian, adică drept organizare a lumii prin rațiune. Avem de-a face cu cultura abia atunci când spiritul instaurează valoarea în lumea sensibilă printr-o operă. În acelaşi timp cultura nu are virtuți proprii, în afara omului. Una din funcțiile extrem de importante ale culturii este tocmai aceea de a satisface nevoile interioare, psihologice, spirituale ale omului, de a-i sprijini moralul, a-i consola în permanenta sa competiție pentru supraviețuire, de a-i oferi securitate, într-un cuvânt de a fundamenta *calitatea vieții sale*. De asemenea, cultura este şi un act al persoanei fără de care ea nu ar fi nimic. Dacă rolul culturii este acela de a transforma lumea acest lucru se va face prin efortul omului şi prin renunțările sale, (adică tot ale omului, ale individului). Se înțelege deci, având în vedere toate cele spuse, că *omul* nu devine cultivat doar prin desăvârşirea unei cunoştințe, a unei priceperi sau alteia, prin desăvârşiri singulare. Acestea acționează doar ca adausuri la personalitatea sa, prin care el dovedeşte că are posibilitatea de a se cultiva.

Omul devine cultivat doar când cunoştințele preluate provoacă eliberarea potențelor subiective, capabile să ofere o soluționare a ecuației subiect-obiect, a tensiunii dintre subiect şi obiect. Cultura apare deci din încleştarea a două elemente exterioare ei: spiritul subiectiv şi produsul spiritual obiectiv.[1]

---

[1] *Op. cit.*, p. 240.

Şi ea se prezintă sub cel puţin două ipostaze foarte importante implicate fără îndoială în complexul proces de construire a calităţii vieţii omului:

- ca un lucru dobândit ca produs, ca rezultat care serveşte oamenii;
- ca act de creaţie ca acţiune la care oamenii participă adesea contribui la desăvârşirea ei. Şi în ambele ipostaze cultura şi-a dovedit permanent rolul în înălţarea omului.

În acest context, un rol covârşitor, poate chiar rolul-cheie – pentru că explică într-un fel rapiditatea cu care omul a cucerit noi şi noi cunoştinţe despre lumea din jur, despre natură dar şi despre sine însuşi, ca parte a naturii, dar şi ca ceva în afara ei) – în dezvoltarea omului şi a lumii lui are fără îndoială cultura instituţionalizată, care se prezintă (poate vom fi acuzaţi de empirism) sub formă de *servicii culturale*.

3.5.1. Oportunitatea serviciilor culturale

Dacă pornim de la o primă premisă care stipulează că, în general, serviciile privesc *oferta* unor bunuri sau produse, *furnizarea* unor informaţii a unor date sau *execuţia* unor operaţii, şi de la o doua premisă conform căreia aşa cum spuneam, cultura este pe de o parte un bun, un produs deosebit de bogat în informaţie şi pe de altă parte, este un *act* de creaţie, o activitate permanentă de îmbogăţire a informaţiei, concluzia logică ni se dezvăluie: serviciile culturale au un rol covârşitor într-o societate, sunt de fapt “motorul societăţii”. Dar ce înţelegem prin servicii culturale? Pentru a ajunge la o definiţie poate că este necesară o sumară incursiune în istoria devenirii omului, pentru a descifra ce anume împinge omul înainte, ce anume îl face să progreseze să-şi dezvolte capacităţile, să devină altceva decât restul lumii, ce anume îi conferă puterea de a fi stăpân pe lumea lui.

Când individul uman-omul ca primă fiinţă care se manifestă simultan ca obiect şi subiect, dobândeşte o identitate, un nume care-l distinge de toţi ceilalţi, are o istorie şi capătă o conştiinţă de sine, asumându-şi responsabilităţi, el devine o persoană. Această persoană, prin dezvoltarea posibilităţilor sale înnăscute, prin dobândirea unei experienţe şi a unor cunoştinţe din ce în ce mai largi, se constituie în raport cu întreaga viaţă socială a societăţii din care face parte, într-o personalitate. Este evident deci, că dezvoltarea personalităţii posibile decât în relaţiile cu ceilalţi şi în cadrul ansamblului structurilor sociale, individul fiind puternic legat de un sistem de relaţii, la care el, însă, nu se reduce. Între viaţa personală şi viaţa socială “cei doi poli ai unui continuum”, nu există limite precise. În partea

centrală a acestui continuum, cele două aspecte diferite se confundă, dar, la fiecare extremitate, persoana şi societatea sunt două realități distincte”(P.H. Chombart de Lauwe, *Cultura şi puterea*. Editura Politică, Bucureşti, 1982, p. 64), datoare una față de cealaltă şi unite, printr-o dialectică ce merită, dar poate niciodată nu va fi pe deplin, descifrată. Şi poate că problema centrală a acestei dialectici este aceea a nevoilor, trebuințelor, aspirațiilor omului şi ale societății în care el trăieşte.

Evident, individul se naşte şi se transformă în cadrul societății, datorită ei şi împreună cu ea. Individul devine persoană printr-o mişcare istorică, moment în care el este nu numai produsul acestei mişcări, ci şi actorul ei.

Elementul constrângător “trebuie” al existenței şi al supraviețuirii mobilizează energiile umane. Iar conținutul şi complexitatea acestora definesc gradul complexității relațiilor sociale. Structura trebuințelor determină ce relații umane sunt obligatorii, necesare, importante ori atractive pentru om în condițiile existenței individuale şi sociale, în sistemele grupurilor şi structurilor sociale şi de muncă (nu trebuie uitat că istoria civilizației umane, istoria civilizației unui popor este istoria *muncii sale*). Şi toate acestea sunt motivate şi interpretate de trebuințele culturale, înțelese în sensul larg antropologic. Trebuințele artistice nu trebuie nici ele neglijate, chiar dacă nu sunt la fel de “vitale” ca trebuințele naturale, pentru că din totdeauna, alături de înclinația omului spre creație, a existat şi înclinația spre frumos. Putem spune că într-un anumit stadiu de dezvoltare socială trebuințele artistice ale omului pot deveni “trebuințe elementare”. Dorința de manifestare artistică este de multe ori corelată cu celelalte manifestări de viață. şi, în virtutea faptului că acestea apar simultan cu satisfacerea trebuințelor primare, autoexprimarea artistică sau receptarea artei înlesnesc omului realizarea activităților care servesc satisfacerea trebuințelor sale elementare.

Este caracteristic omului să vrea să se exprime pe sine, să comunice prin mijloacele şi aptitudinile sale. Trebuințele artistice îşi găsesc astfel originea în motivațiile fundamentale ale înfăptuirilor umane, în special ale dorinței de a se face el însuşi înțeles de ceilalți prin limbaj, pictură, muzică, gesturi, muncă şi de a fi capabil să-i înțeleagă pe ceilalți, astfel încât să descopere şi să înțeleagă întreaga lume cel înconjoară şi să-şi găsească un loc în ea. Arta s-a născut când omul a început să modeleze mediul său înconjurător şi pe sine însuşi şi va continua să existe cât timp omul va dori să învețe, să dea forma şi să se îmbogățească pe sine şi lumea din jur.

Cultura (în accepția ei cea mai generală), care afectează întregul proces al vieții, este cea care explică sistemul acțiunilor, care definește gradul de importanță al trebuințelor în acțiunile ce creează condițiile sociale. Sistemul valorilor și ideologia asigură orientarea și stabilitatea acțiunii atunci când ea le transformă în stereotipuri care exprimă normele ordinii morale ale vieții de zi cu zi. Trebuie avut în vedere însă că uneori, și poate prea adesea, cultura este confruntată cu ideologia. Aceasta și pentru că din totdeauna conținutul valorilor promovate de o societate continuă să fie determinate de ideologii mai noi sau mai vechi. Natura finalităților originale ale unei ideologi fixează orientarea fundamentală a comunicării umane. Ori, distincția dintre ideologie și cultură pentru înțelegerea serviciilor culturale puse în slujba calității vieții este esențială. În sensul ei cel mai clasic, ideologia nu este decât un aspect codificat al culturii, un ansamblu de sisteme de reprezentare și de valori, de modele, de norme pe care un grup determinat îl impun ansamblului societății fără ca aceasta să aibă în mod necesar conștiința "constrângerii" întrucât faptul ca atare este "în ordinea lucrurilor". Ideologia corespunde deci, unui "proces de dominanță în interiorul culturii. Dar chiar o parte a membrilor grupului dominant rămâne în afara acestui proces; sunt marginari, intelectuali, artiști, cercetători științifici, care sunt realmente creatori și nu agenți ai reproducției tradițiilor" (P.H. Chombert de Lauwe, p. 79).

Contra ideologiei dominante culturale, în cadrul grupurilor dominante sau în cadrul marginalilor din grupurile dominante poate identifica drumul creației și transformării al progresului. Grupurile dominante devenite conștiente de situația lor în societate își făuresc o ideologie de luptă pe care o opun ideologiei dominante. Cercetările sociale, istoria umană dovedesc că în orice societate sunt prezente două tipuri extreme de ideologi: cea tradițională – oarecum inconștientă, care menține reproducția, expresia grupului social dominant la care pot adera cei dominanți sub presiunea (de obicei inconștientă) a manipulărilor – și cea conștientă, voluntară – instrument necesar în lupta contra dominanței, care la rândul ei poate deveni dominantă, și poate utiliza ca însăți procedeele de manipulare ale grupului pe care l-a combătut. Problema este dacă este posibilă o revoluție care să depășească luptele ideologice, o revoluție care ar pleca de la o conștientizare în același timp a condițiilor materiale, a raporturilor sociale și a dialecticii culturi-produs și motor, obiect și subiect – ținând seama de ansamblul proceselor psihosociale ce se desfășoară.

Din punctul de vedere al subiectului – individ sau grup –, cultura poate fi considerată ansamblul proceselor prin care se poate desfășura liber

şi eficace, comunicarea dintre indivizi/grupuri realizarea unor opere creatoare şi participarea individului/grupului la decizia colectivă. Sigur că nu este vorba doar de simpla transmisie a cunoştinţă din generaţie în generaţie. Şi în acelaşi timp, mişcarea de la individ la grup, care permite individului participarea activă la creaţia socială, nu se datorează numai unor fiinţe excepţionale, unei elite sau grup privilegiat.

Egalitatea în cultură este însă deosebit de greu de realizat. Ea ar presupune posibilitatea ca fiecare să utilizeze în mod deplin mijloacele sale, ceea ce în fapt este aproape imposibil. Să încercăm să vedem de ce.

"A fi cultivat înseamnă pentru un individ a reuşi o sinteză originală a însuşirilor naturale, a cunoştinţelor deosebite, a diferitelor modele căpătate de la diferite grupuri cu care a fost în contact… a deveni conştient de aspiraţiile sale şi a utiliza experienţa sa anterioară pentru a le realiza cât mai bine… a potrivi actele cu sistemele de reprezentări şi de valori de care este legat … a participa activ la decizia colectivă a grupurilor şi a societăţilor în care trăieşte".[1]

Participarea la deciziile grupului implică deci o posibilitate de decizie personală, de opţiune. În societate însă nicio alegere nu poate fi posibilă fără constrângere, or, tocmai cultura este cea care face omul capabil ca odată cu acceptarea vieţii colective să-şi realizeze la maximum aspiraţiile fără a pierde niciodată din vedere exigenţele realităţii cotidiene şi interesele celorlalţi (P.H. Chombert de Lauwe, *op. cit.*, p. 81). Numai conştientizarea situaţiei şi a evoluţiei poate oferi posibilitatea unei opţiuni conştiente şi voluntare care la rândul ei nu poate fi posibilă fără convergenţa dintre efortul individual şi o acţiune socială reprezentată, nemijlocită, a-şi spune, de serviciile culturale oferite de societate individului, servicii care sunt "datoare" să creeze structuri din ce în ce mai propice unei decizii libere, în vederea respingerii dominanţei care reapare mereu şi duce la distrugerea unei părţi a beneficiilor obţinute prin progresul ştiinţei care serveşte prea adesea sporirea forţei celor puternici. Or, conştientizarea, dinamica culturală şi autoeducaţia sunt elemente de bază în lupta contra "dominaţiei". Este foarte important deci ca omul să cunoască, să înţeleagă constrângerile care-i sunt impuse şi să decidă în măsura posibilului asupra celor pe care le va accepta sau nu.

În fiecare tip de societate cultura corespunde în acelaşi timp unui mod de a trăi, de a gândi, de a acţiona, unei forme originale de civilizaţie –

[1] *Op. cit.*, p. 80.

caracteristică respectivei societăți (și toate acestea trebuie să fie transmise membrilor societății prin educație și în general pri servicii culturale) – și unei mișcări dialectice de la transformările materiale suportate la schimbările voluntare, mișcare prin care grupul sau individul iau parte activă și constructivă la transformarea civilizației și societății.

Serviciile culturale pot fi considerate, avându-se în vedere toate cele spuse mijloacele prin care societatea oferă posibilitatea satisfacerii nevoilor spirituale, trebuințelor culturale ale membrilor săi. Acel domeniu al serviciilor pentru populație care transmite cultură, valori, provocând gândirea, creația. Prin serviciile culturale deci putem spune că se sintetizează achizițiile unui popor, ale umanității întregi și se transmit membrilor unei anumite societăți, pentru a le oferi șansa de a nu-și pierde timpul pentru a redescoperi ceea ce s-a descoperit demult, ci de a cunoaște aceste descoperiri, de a le înțelege, a găsi noi semnificații, de a se întâlni cu rodnicia gândirii și simțirii înaintașilor, dar și a semenilor, și a încerca să le îmbogățească, să găsească noi soluții pentru noile întrebări, pentru noile nevoi născute din soluțiile, din răspunsurile date nevoilor vechi, pentru a crea simboluri necesare și semnificative care la rândul lor să constituie alte puncte de pornire pentru cei care vor veni în urma lor și aceste servicii reprezintă, în ultimă instanță sursa suplimentară de bunuri materiale și spirituale care servesc calității vieții. Pentru a progresa, societatea are nevoie de oameni instruiți capabili să înlăture inerția, anchilozarea structurilor sale și aceasta presupune cheltuieli pentru pregătirea profesională de bază, dar și pentru asigurarea unei culturi generale fără de care în epoca modernă individul nu mai poate fi productiv.

Sintetizând, putem spune că serviciile culturale, vizează câteva din domeniile importante ale vieții societății:

- domeniul cunoașterii și al transmiterii de cunoștințe (limbaj, patrimoniu, cultură, acumulare de cunoștințe, sistem de semne etc.);
- domeniul comunicării umane bazat pe cel al cunoașterii, dar cu o influență deosebită asupra lui; pentru că putem vorbi de cel puțin două tipuri de comunicări:
- comunicare de supraviețuire, orientată spre asimilarea deplină a unor valori sociale, considerate ca definitive, criterii unice și restructive ale apartenenței la o comunitate înghețată istoricește (și în acest sens identitatea socială a unui individ sau a altuia este dată de aderența sa deplină și conservatoare la o sumă de valori considerate ca bază eternă a supraviețuirii unei comunități date; se

afirmă şi se susţin deci, doar valorile instituite) şi un tip de comunicare pentru dezvoltare care vizează o evoluţie nelimitată a valorilor, o relaţie biunivocă între valorile/instituţii şi valorile creative şi care deci contribuie la îmbogăţirea domeniului, patrimoniului cunoaşterii.

Omul ca resursă este inepuizabil numai în măsura în care i se asigură, prin educaţie înainte de toate, transformarea continuă a lui în raport cu schimbările care au loc în societate. Resurse noi îşi găseşte omul mai ales în condiţii noi. Dar rolul decisiv al educaţiei instituite ca activitate socială conştientă şi continuă ni se dezvăluie azi mai mult decât oricând. Rolul central al cunoaşterii în dezvoltarea economică şi socială evidenţiat mai mult decât oricând azi, în întreaga lume, impune prioritate absolută a tot ceea ce are legătură cu învăţământul, devenit "prioritatea priorităţilor".

Şi în acest context, "o revoluţie în cunoaştere" nu este "o simplă fază, ci un fenomen precis pe care trebuie să-l înţelegem. Ea nu se plasează în viitor, ci în prezentul imediat"[1], cu atât mai mult cu cât, cum afirmă Schreiber, ea este "posibilă graţie calculatoarelor personale din ce în ce mai ieftine, dar puternice" şi "este accesibilă oricărei universităţi din orice ţară care doreşte să participe."[2]

În baza clasificării internaţionale industriale tip (ISIC) pe ramuri a activităţii economice, sectorul de servicii înglobează următoarele categorii: comerţ, finanţe, transporturi şi telecomunicaţii, administraţie publică şi apărare naţională ca şi alte servicii[3] şi (ironie?!) în această din urmă grupă "alte servicii" extrem de eterogenă sunt plasate şi învăţământul, cercetarea ştiinţifică şi toate serviciile pe care noi le numim culturale: cinematografia, teatrul, presa şi mijloacele de comunicare în masă etc.

Poate că prea uşor s-a uitat că înainte de a fi economie, producţia a fost cultură. Cert este că astăzi este dovedit: fără cultură, fără educaţie nu putem vorbi despre *om*.

Aspiraţiile subiectului sunt legate fără îndoială de sistemul de relaţii pe care el îl reprezintă dar sunt, în acelaşi timp, ireductibile la acest sistem.

Studierea ansamblului proceselor psihosociale provocate de transformările tehnice, economice şi sociale dezvăluie rolul conştientizării (imposibilă în afara cunoaşterii) de către "subiectul-actor" (Ch. De Lauwe),

---

[1] Servan-Schreiber, J.J., *Sfidarea mondială*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1990, p. 182.
[2] *Idem*.
[3] Vezi Ghibuţiu, Agnes, "Reevaluarea serviciilor ca forţe motrice a dezvoltării naţionale şi internaţionale", în Rev. *Economica*, nr. 32/1985.

individ sau grup, a situației sale, a procesului în care el este implicat, a aspirațiilor şi trebuințelor sale, pentru a exprima revendicări, a elabora proiecte, a acționa asupra deciziilor.

Format într-o societate, subiectul poate să contribuie la schimbarea ei; dialectica subiect-obiect este un element esențial în schimbarea lumii, a societăților. Întreaga elaborare culturală înțeleasă ca un ansamblu de procese interdependente stă mărturie pentru aceasta. În cadrul societății, individul, marcat de "transmiterea socială" ("ereditate socială" sau, altfel spus, cultură, în general) se socializează din ce în ce mai mult, devine persoană şi personalitate.

Raporturile dintre aspirațiile lui personale şi cele care se manifestă în grupurile cărora el aparține şi în societatea în ansamblu sunt deosebit de complexe. Asupra individului acționează "presiuni", "atracții" care limitează sau extind aspirațiile sale. Comportamentul lui este influențat în grade diferite în funcție de regulile, convențiile, normele imposibil de depăşit care "supun", care controlează, ordonează mediile cărora individul aparține. Nu aspirațiile personale vor avea însă întotdeauna întâietate ci adesea cele impuse din exterior, pseudoaspirație, rezultate ale manipulării sociale. Mulți autori au crezut că "educându-se", "adaptându-se", "socializându-se", individul se descoperă pe sine ori o întreagă serie de cercetări au arătat cum societatea tinde să se reproducă prin educație şi prin socializarea individului în cadrul instituțiilor orientate de grupurile dominante în sensul în care le este favorabil, să formeze omul (copilul) ca un agent al reproducției structurilor existente.

Strada, afişul, cartea, mijloacele de comunicare în masă, dar şi familia, profesorul ori preotul contribuie la această orientare conservatoare.

În acelaşi timp însă, prin îmbogățirea cunoaşterii oamenii pot să dispună de mijloace din ce în ce mai eficace pentru orientarea propriei lor evoluții. Şi totuşi, dacă ştiința ca medicină şi biologia oferă omului şansa de a-şi prelungi viața este mult mai complicat pentru ştiințele economice şi sociale în general să orienteze acțiunea umană în sensul împlinirii aspiraților tuturor grupurilor sociale, tuturor mediilor sociale, fiecărui individ. "Umanismele" de tot felul, de la cel creştin, budist, religios în general (care a demobilizat masele mai ales datorită compromisului bisericii cu clasele dominante) la acel nereligios sau chiar ateu (pretins real, ştiințific), s-au dovedit falimentar în acest sens.

Va fi oare omul capabil azi să ofere o "mare reînnoire"?

În niciun caz în afara cunoaşterii, în afara culturii. Numai cunoaşterea, cultura îi justifică omului dreptul la căutare, la libertate. Şi de aceea toate

achizițiile, toate experiențele culturale ale omenirii trebuie să-i stea la îndemână, trebuie să-i fie "puse la dispoziție" de către societate.

Ba mai mult, dacă omul prin cunoaștere, prin cultură "și-a construit propria sa cușcă"[1] trebuie să i se ofere șansa să rupă barele cuștii sau să-i deschidă ușa, să descopere alte lumi pot care, desigur fi alte capcane, altă "cușcă"…

Este cert că resursa majoră a oricărei societăți o reprezintă *omul. Și* valorificarea la maximum a acestei resurse fără egal este nemijlocit legată de atractivitatea vieții pentru om, de posibilitatea lui de a imprima vieții sens, valoarea de "a merita" să fie trăită. Cu alte cuvinte, un rol dominant revine "calității vieții" despre care nu putem vorbi în afara culturii, în afara "calității servicilor culturale" care pun omului la dispoziție toate resursele experienței culturale conservate de omenire, care oferă omului posibilitatea de a cunoaște propria cultură (națională și universală).

Pentru a putea alege o cale a sa, omul trebuie să cunoască, să fie informat pentru că o alegere în necunoștință de cauză, îl poate duce la disperare, la sufocare în propria sa "cușcă". Ea poate fi locul de odihnă al uneia sau mai multor generații, dar și punctul de pornire, începutul de zbor al generațiilor următoare. Și pentru aceasta este nevoie de crearea unor instituții "creative", adică în continuă perfecționare, cărora să nu li se permită încă încremenirea în tipar. Acest deziderat este posibil doar prin permanentul dialog (circulația informației pe verticală, atât de sus în jos, dar mai ales de jos în sus pe orizontală, de asemenea) constructiv și fără reticențe, fără frică de greșeală, ci conștient că greșeala descoperită poate fi înlăturată. "Comunismul" conceput de Marx încă din 1848 ca o alternativă la "capitalismul sălbatic" s-a dovedit poate mai distrugător, mai sălbatic decât însuși dușmanul său. Conștientizarea acestei realități, recunoașterea acestei greșeli, înțelegerea ei va da poate posibilitatea evitării, găsirii unei soluții adecvate epocii actuale pentru o certă calitate a vieții omului. Noi sinteze se prefigurează. Curajul și înțelepciunea omului îmbinate cu o cunoaștere profundă a întregului patrimoniu de gândire al umanității ni le vor oferi fără îndoială.

3.5.2. Serviciile culturale în România

Problema cercetării, serviciilor culturale din perioada "dictaturii comuniste" în România este plină de capcane, dar și de surprize. Și aceasta

[1] Hall, Edward T., *An de la culture*, Editions de Seuil 27, Real Jacob, Paris, VI, 1979, p. 11.

pentru că cercetătorul se izbeşte în căutarea de date, de aceeaşi mare minciună care a domnit peste tot. Cifre "umflate" până la refuz, fraze bombastice pentru a demonstra interesul societății pentru "formarea omului nou, constructor conştient al orânduirii socialiste şi comuniste" ş.a.m.d.

Cei care am trăit "cu ochii deschişi" aceste timpuri care au devenit de teroare pentru întregul popor mai ales în ultimii 15-20 de ani (sigur că probleme poate fi interminabil discutată mai ales din perspectiva sa culturală) şi au simțit, au văzut şi am gândit cu propriul suflet, cu propriu cap n-au putut să nu sesizeze un aşa-zis pas înainte. Şi mă refer în primul rând la dezvoltarea învățământului şi la îmbogățirea mai ale a bazei materiale şi a personalului (bogat de învățământ) însărcinat cu serviciile culturale. Am în vedere, în primul rând, extinderea şi diversificarea procesului de învățământ a cărei deteriorare s-a făcut simțită abia în 1975 şi poate chiar mai târziu.

Deschiderea cunoscută după 64-65 de societatea românească a influențat în mod deosebit serviciile culturale care însă, după 71-72 au început să fie din ce în ce mai mult dominate şi constrânse ideologic. Dar poate că tocmai acum, în această perioadă a început şi conştientizarea la scară largă a "uriaşei păcăleli" de către generații întregi care au fost obligate să descopere singur "păcăleală" asupra căreia cei vârstnici au păstrat-o stranie şi prea lungă tăcere. Acum a început aparent ireversibilă dedublare a intelectualului român, a celui care era chemat şi obligat să ofere servicii culturale şi marea rezistență tacită în general, față de o ideologie care chiar dacă la început a fost pentru mulți "atractivă" a început să-şi dovedească neputința şi statutul de "falsă conştiință.

Ignorând deocamdată datele care la o primă vedere se dovedesc, în mare, departe de adevăr şi neavând încă posibilitatea unei serioase cercetări de teren (mai ales din pricina confuziei politice în care se află societatea, firească de altfel datorită răscrucii istorice în care ne găsim) pentru a face o diagnoză a situației reale a serviciilor culturale, folosindu-ne doar de observație şi rațiune putem trage totuşi unele concluzii în legătură cu serviciile culturale din România ultimilor zeci de ani pentru a le avea ca punct de pornire pentru ceea ce s-ar putea face şi ceea ce trebuie făcut de acum înainte. În măsura în care se accentua mereu "rolul conştiinței înaintate în realizarea cu succes a obiectivelor prevăzute… " în societatea românească din ultimele decenii, se pedala mereu şi pe necesitatea asimilării valorilor culturale care, se spunea (pe bună dreptate), "mediază interacțiunea dintre conştiință şi participare" şi în măsura în care activitatea culturală şi cultural-educativă era mai întâi de toate politico-educativă şi

ideologică, rezultatele erau în niciun caz cele scontate, mai ales în ultima vreme se uitaseră cu totul principii esențiale care ar fi trebuit să stea la baza societății "socialiste și comuniste" prognozată de inițiatorii ei. Și acum îi vedem mai ales acea bunăstare, acel nivel de trai înalt indispensabil pe care trebuie să-l aibă o societate pentru a putea deveni mai umană, pentru a putea accentua mai mult pe "a fi" în detrimentul lui "a avea".[1]

Căutarea "celor mai eficiente modalități de promovare a valorilor culturii" pentru răspândirea lor în masele largi populare construia doar castele de nisip fără nicio șansă de trăinicie. Și totuși, "nisipul" pus la îndemână a găsit poate în multe locuri condiții de a deveni "perlă". Pentru că așa cum spunea Stanciu Stoian: "Cultura veche, tradițională este vie și viabilă – mai mult decât se crede și, uneori, în unele cazuri, *mai mult decât se vrea* (s.n.)".[2] Și omul este dotat cu suflet și spirit, cu simțuri și rațiune ale căror filtre pot provoca, pot determina consecințe nebănuite.

Comunismul înfăptuit în ultimii 50 de ani în Europa de Est a pornit de la ideea că se poate sări peste etape, se poate face abstracție de anumite laturi ale construcției, ale creației umane. Cineva a crezut că se poate obține folclor adevărat doar prin rațiune (vezi *Cântarea României*). Or, n-a ieșit decât un cult al personalității, nimic altceva pentru că oamenilor li s-a interzis să judece cu capul lor și s-și exprime propriile gânduri, trăiri și simțuri. Câte drame nu s-ar fi consumat în atâția ani fără ca nimeni să aibă timpul, curajul și dorința de a exprima. Parafrazându-l pe E.T. Hall care evidenția lipsa de umanitate, față de distrugere, deformările procesului de comunicare, violările normelor culturale care se găsesc în sistemul birocratic creat de om și care renova formula spunând că "ideologiile sunt opiu pentru popor" – ele însă nu au luat locul religiilor, ci acela al instituțiilor religioase –, putem spune că literatura română a ultimului deceniu, de exemplu, este plină de "expresii ale neputinței", ale imposibilității omului de a se afirma în atât de neguroasa epocă a comunismului totalitar[3], (dar nu numai în literatură "revolta" era vizibilă, ci în cultură, în general).

Și dacă așa cum spunea Camus "libertatea este dreptul de a gândi", trebuie să recunoaștem că acest drept nu ni-l poate lua nimeni fără asentimentul nostru – și nu s-ar putea spune (având în vedere tot ce s-a

---

[1] Vezi Fromm, Erich, *Texte alese*, Editura Politică, "Idei contemporane", București, 1983, p. 498 și urm.

[2] Vezi Jinga, Gran, *Cultura de masă*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975, p. 5.

[3] Hall, E.T., *op. cit.*, p. 14.

întâmplat în societatea noastră în ultimul an) că românii sunt predispuşi, sunt gata de a renunța ușor la libertate.

Acum serviciile culturale sunt în măsură să ofere răspunsuri, să caute soluții pentru că în scurt timp să putem vorbi cu dezinvoltură de calitatea vieții românului. În primul rând, cultura trebuie şi poate să rămână un bun din care " să se alimenteze" cei mulți. Şi "creatorii", elita culturală nu trebuie să piardă din vedere această îndreptățită aspirație care poate fi considerată însăți condiția dezvoltării spiritului democratic.

În aceste condiții, instituțiile culturale, care desigur sunt de tipuri diferite (putem vorbi de instituții şcolare, instituții de educație ştiințifică, tehnică şi literar artistică, instituții de creație în masă a valorilor culturale, instituții de conservare a valorilor culturale profesioniste şi instituții culturale de masă şi desigur clasificările pot fi continuate…) se găsesc într-o legătură strânsă sau oricum trebuie să țină o legătură strânsă cu mijloacele mass-media (cinematograful, radioul, discul, banda magnetică foto şi fono, imprimatele de mare tiraj - presa, cartea de popularizare, revista ilustrată, reproducerile de artă, afişul fotografic ş.a.m.d.).

Desigur nu trebuie neglijate nici *meritele incontestabile* ale mijloacelor de comunicare în masă:

- sursa de cultură, se deplasează spre consumator;
- ritmul şi amploarea deosebită a informației;
- limbajul convingător audiovizual;
- simplificarea circulației bunurilor de cultură etc.,

dar nici *limitele incontestabile* care au determinat pe unii cercetători să vorbească despre mass-media ca factor nociv, de intoxicare mintală a maselor (şi poate că ceea ce se întâmplă azi în societatea noastră este tocmai o exemplificare a acestei nocivități):

- pericolul superficialității (lărgirea cunoştințelor se poate face în dauna profunzimii);
- încurajarea pasivității, comodității gândirii (înfrânarea căutării);
- atenuarea spiritului critic, gândirii personale a creativității;
- tulburări de echilibru psihic, receptarea rapidă a imaginilor împiedicând atingerea echilibrului psihic şi intelectual.

Având în vedere toate acestea, serviciile culturale care urmăresc în ultimă instanță pregătirea intelectuală, educarea membrilor unei societăți în spiritul unor valori, norme principii apărate de societate în general, conțin o problematică deosebit de complexă şi trebuie tratată în termeni de complexitate. Şi ele pretind o strategie globală, flexibilă, anticipativă.

Avertismentul complexității îi privește pe cei "datori" să ofere servicii culturale cărora trebuie să le fie clare finalitățile activității lor, îl privește pe organizatori care trebuie să evite promovarea birocratismului și simplismului.

Putem vorbi și de un avertisment al subtilității, (care i-ar privi pe toți cei implicați în activități de servicii culturale), având în vedere că această activitate constituie un efort de modelare și automodelare și cooperarea dintre toți participanții la activitate. Cooperarea dintre cei care oferă și cei care primesc presupune prospețime intelectuală, dar și sufletească, încredere în viitor adeziune la valori și trăirea valorilor.

Nu trebuie nicio clipă să se piardă din vedere că nivelul cultural – axiologia al vieții sociale este nemijlocit legat de calitatea serviciilor culturale și aici intră în joc timpul consacrat de populația unei țări culturii, vieții familiale, turismului, sportului timp care poate fi "câștigat" doar oferind doar oferind oamenilor condiții materiale necesare economisirii timpului și încrederea în eficiența investițiilor făcute în cultură, în educație (prin cultură) trebuie să devină un mod de a trata și a rezolva problemele instituțiilor culturale, a serviciilor culturale, în general.

Pe de altă parte, este cert, în viitor dialogul și schimburile între culturi și națiuni se vor intensifica (misionarismul cultural, mesianismul cultural este demult în declin).

Într-o Europă unită "integrată" și pașnică statele vor coopera și se vor afirma în spiritul respectului reciproc și al legalității. Dar legalitatea nu este un lucru dat, ci un statut care se dobândește, se clădește și se apără cu mijloacele culturii și educației.

Prin funcțiile sociale care le revin, serviciile culturale vor juca un rol din ce în ce mai important în afirmarea specificității națiunilor și în înscrierea lor cu succes în competiția culturală, economică și științifico-tehnică a timpului prezent și viitor.

Un aspect deosebit de important care trebuie avut în vedere este faptul că sporirea interesului pentru valorile spirituale este din ce în ce mai legat de acela al interesului pentru valorile morale. Acest lucru poate părea oarecum paradoxal, având în vedere că, așa cum se știe, codurile morale variază nu numai de la țară la țară ci și în aceeași țară de la o generație la alta de la o comunitatea sau categorie la alta.

Astfel că ne putem întreba dacă, e posibil să vorbim de o creștere a interesului pentru valorile morale sau la sporirea complexității domeniului, de conflict între generații sau de o abandonare a valorilor tradiționale înainte

ca un sistem axiologic să fi fost construit şi acceptat. Şi problema se poate şi chiar se pun cu acuitate în societatea românească a acestui timp "postrevoluționar" în care avem de-a face fără îndoială cu o criză de autoritate, criză de valori, criză de societate, disfuncții care se cer cât mai urgent remediate. Şi cred că serviciile culturale pot avea un rol important în această remediere, cu atât mai mult cu cât trebuie să fim de acord că noțiunea însăți de societate în evoluție, în criză de creştere sau în mutație explică şi justifică peripețiile axiologiei care o caracterizează. Pe de o parte, nu sunt posibile schimbări materiale importante care să nu aibă, în cazul când sunt durabile repercusiuni de ordin psihologic, moral şi spiritual. Pe de alta, criza de conştiință colectivă asupra transformărilor în curs provoacă, de regulă, o serie de reacții contradictorii.

Pentru aceste motive, în loc să stăruim în descrierea unei presupuse eclipse a reflexiunii morale …sau să anunțăm pur şi simplu dispariția unei astfel de reflexiuni dovedită imposibilă în zilele noastre, preferăm să analizăm ceea ce este în curs de schimbare în modul nostru de a ne situa, ca individualități şi colectivități, în raport cu problematica de ordin etic.

Fără îndoială, elementul cel mai relevant al existenței noastre pare să fie *criza de conştiință asupra complexității*.[1]

Apoi trebuie să fim de acord cu faptul că dialogul dintre adulți şi tineri, dintre ofertanți şi primitori nu este întotdeauna coerent. Că "tineretul afişează uneori o anumită uşurință în tratarea situațiilor complexe sau a tradițiilor; că nu există întotdeauna simetrie între dorința lui de independență şi simțul de răspundere sau calitatea experienței de viață; că dorința de a trăi experiențe inedite îi poate duce în situații grele pe cei fără stăpânire de sine: că entuziasmul sau naivitatea îi expun pe unii tineri produselor de manipulare" chiar dacă "ceea ce resping tinerii nu sunt valorile tradiționale - sinceritatea, onestitatea, modestia, generozitatea etc. - care au traversat secole verificându-se în situații foarte diferite, ci ipocrizia, ruptura dintre planul versal care anunță şi afişează astfel de valori şi planul acțiunii, care le ignoră".[2] Ceea ce trebuie avut în vedere în această ordine de idei de către răspunzătorii de servicii culturale este interesul în creştere pentru calitatea etică a vieții şi pentru promovarea unui sistem axiologic adecvat

---

[1] *International Review of Education, Special Number*, "Problems of Teaching Moral Values in a Changing Society", Vol. XXVI, No. 2/1980, p. 124 -125.

[2] Văideanu, George, *Educația la frontierea dintre milenii*, Editura Politică, "Idei contemporane", Bucureşti, 1986, p. 99-100.

aspirațiilor omului şi problematicii lumii contemporane şi, în acest sens, poate că e bine să ne amintim de tripla demonstrație a lui Makarenko:

- încrederea şi respectul față de om trebuie să funcționeze în toate împrejurările, fiind condiția inițială pentru trezirea resurselor etice ale acestuia;
- dacă performanțele educative se dovedesc în şi prin procesele de învățare, acestea nu au eficiență fără un nivel moral acceptabil al celor angajați în procesele didactice;
- valoarea profesională şi civică a persoanei este puternic condiționată de calitatea morală.

Sintetizând, putem spune că serviciile culturale trebuie să pornească de la un mod transdisciplinar de a vedea lumea (ştiințele naturii, ştiințele sociale, artele şi tradițiile).

Recunoscând diferențele fundamentale dintre ştință şi tradiție (ca elemente esențiale ale culturii) aceasta trebuie percepute ca a fi complementare şi nu în contradicție. Şi această nouă relație fecundă între ştiință, artă şi diferitele tradiții ale lumii contemporane deschid perspectiva unei viziuni asupra umanității şi unui nou raționalism care implică un demers global, transdisciplinar. Apare ca evidență necesitatea promovării unor noi demersuri şi metode… susceptibil de a lua în considerare noile progrese ale ştiinței care sunt din ce în ce mai mult în acord cu marile tradiții culturale ale umanității”.[1]

Un conținut pertinent al serviciilor culturale trebuie să aibă în vedere o serie de *surse* deosebit de complexe care se cer analizate cu competență pentru a putea influența benefic viitorul culturii şi civilizației națiunii noastre:

- evoluția ştiințelor sociale şi umane şi rolul lor sporit în cultivarea *atitudinilor* (responsabilitate, solidaritate, patriotism etc.) şi a capacităților (spirit critic autonomie intelectuală sau capacitate de autoînvățare, inventivitate etc.); toate acestea influențând importanța în creştere a neoumanismului epocii noastre (înțeles ca depăşire a celor patru tipuri de umanisme analizate de Ch. de Lauwe – “umanism tehnocratic”, “umanist idealist”, “umanist naturist” şi “umanism ştiințific” şi considerate iluzii care corespund unor aspirații care se exprimă într-un mod inadecvat) care situează omul în centrul dezvoltării, subliniind importanța vieții spirituale şi a educației în spiritul şi pentru valori;

[1] “Venice Symposium Science and the Boundaries of Knowledge: the Prolegue of our Cultural Past”, UNESCO, *Final Report*, 1986, p. 5.

- evoluția culturii şi artei: procese de democratizare, forme inedite de participare, noi curente, nevoia întăririi spiritului critic şi a gustului estetic în scopul prevenirii efectelor negative ale mercantilismului şi ale anumitor mode care pot acapara o parte a tineretului mai ales;
- evoluția ştiințelor exacte: unității şi revoluției epistemiologice, transferul metodologice şi interdisciplinare, disciplină de graniță şi combinații inedite de discipline, accelerarea ritmului dezvoltării, generalizarea folosirii informaticii şi a ordinatoarelor în diferitele domenii de cercetare;
- evoluția tehnologiei şi impactul e excepțional asupra producției industriale şi agricole, urbanismului şi transporturilor, asupra vieții familiale, stilurilor de viață şi bugetelor familiilor;
- evoluția lumii muncii şi mutațiile declanşate de impactul informaticii asupra profesiunilor;
- importanța crescândă a mijloacelor de informare în masă şi a comunicării, sporirea considerabilă a volumului informației acumulate şi necesitatea crescândă a unor noi sinteze culturale şi civilizatorii;

Fără a avea în vedere cel puțin aceste surse, nu putem vorbi de calitate apropo de serviciile culturale atât de necesare în societatea românească actuală.

4. SERVICIILE PLĂTITE

Serviciile pentru populație ocupă un loc distinct şi important în cadrul sferei serviciilor, ele fiind determinante prin volumul, structura şi calitatea lor pentru caracterizarea nivelului de viață al oricărui grup uman.

Dincolo de diversitatea lor, serviciile pentru populație vizează satisfacerea unor cerințe repetabile ale populației apărute în urma convieţuirii în colectivitate sau impuse de necesitățile general umane individuale. Efectele serviciilor se prezintă ca mărfuri eterogene care diversifică şi se distribuie prin programe şi instituții special constituite.

Serviciile pentru populație depind ca volum şi structură, în bună măsură, de structura şi volumul producției materiale şi de nevoile de consum ale populației. Ele sunt strict condiționate de mărimea resurselor materiale şi de muncă alocate în acest scop. Pe de altă parte, ele contribuie în mod covârşitor la menținerea şi refacerea capacităților umane, ceea ce are un impact direct asupra nivelului producției sociale.

În țările care au un potențial economic mai ridicat ponderea serviciilor pentru populație în produsul final al activității economice şi în totalul serviciilor din economia națională este, fără excepție, mai mare.

Una din trăsăturile distincte ale evoluției în timp a consumului populației este creşterea mai rapidă a utilizării de servicii în comparație cu totalul consumului de bunuri şi servicii. Această evoluție adesea considerată o lege a consumului se concretizează în creşterea ponderii serviciilor în consumul total al populației.

4.1. Clasificarea serviciilor pentru populație existente în prezent în țara noastră

Sfera serviciilor pentru populație cuprinde o gamă de activități neomogene din punctul de vedere al efectelor lor. Dar marea eterogenitate a serviciilor nu constituie un obstacol în calea constituirii lor într-o sferă de activitate concretă, cu o dinamică proprie, cu influențe directe asupra celorlalte sectoare ale economiei naționale.

Principalele grupe de servicii pentru populație, care funcționează în țara noastră sunt:

I. Serviciile agrozootehnice şi veterinare care includ:

- servicii agrozootehnice;

- servicii de reproducție și selecție în creșterea animalelor;
- servicii – sanitar – veterinar.

II. Servicii cu caracter industrial:

- confecții și lucrări pe bază de comandă individuală: confecții îmbrăcăminte; confecții încălțăminte, confecții articole de podoabă; confecții articole de uz casnic; confecții articole de marochinărie;
- servicii de reparații și transformări obiecte de uz personal, casnic, inventar gospodăresc; reparații de obiecte electronice și electrotehnice; reparații articole optice și mecanică fină etc.; reparații diverse;
- servicii privind producerea și conservarea alimentelor; activități de morărit și panificație; serviciile prestate în abatoare; servicii de vinificație și fabricare a rachiurilor; servicii de conservare a alimentelor prin afumare sau uscare sau frig etc.
- prestări cu caracter de "service" pentru utilaje și mijloace de transport.

III. Prestări de servicii în construcții:

- confecții în construcții și lucrări de piatră în construcții;
- servicii de reparare a clădirilor și a construcțiilor și a întreținerii lor;

IV. Servicii cu caracter tehnico-științific și de informatică.

IV. Servicii de transport:

- transport de călători (CF, rutier, naval, aerian, urban);
- transport de mărfuri pentru populație (CF, rutier, naval aerian urban);
- servicii de expediție internă și internațională.

VI. Serviciile de cazare hotelieră și similare.

VII. Serviciile de poștă, telecomunicații, radioteleviziune și publicitate:

- servicii de:
  - poștă;
  - coletărie și distribuire a timbrelor;
  - difuzarea presei;
  - telegrafie;
  - telefonie.

VIII. Servicii de comerț interior și alimentație publică.

IX. Servicii de transport și distribuire a energiei electrice și termice, a gazelor și de alimentare cu apă și serviciile aferente.

X. Serviciile de turism intern și internațional.

XI. Servicii de gospodărie comunală şi locativă:

- servicii de administrare a fondului locativ (industria spațiilor de locuit, a spațiilor pentru atelierele de artă plastică etc.);
- servicii de garare şi parcare a autovehiculelor;
- servicii imobiliare;
- servicii de asigurare sanitară comună în centrele populate (canalizare publică şi salubritatea centrelor populate etc.);
- servicii publice (de administrare a piețelor şi oboarelor; servicii de administrare a cimitirelor).

XII. Servicii personale:

- servicii de închiriere de obiecte de folosință îndelungată (maşini, aparate etc.); îmbrăcăminte şi încălțăminte pentru solemnități sau sport şi turism etc.;
- servicii de frizerie, coafură, cosmetică;
- servicii personale şi asimilate lor (stenodactilografie, traduceri, lecții particulare etc.).

XIII. Diverse alte servicii:

- acordarea de credite pe termen lung pentru construcții şi cumpărări de locuințe proprietate personală, reparații etc.;
- acordare de credite pe termen scurt pentru lucrări şi mărfuri cu plata în rate;
- schimb valutar;
- servicii de asigurări;
- experiențe contabile şi juridice;
- servicii de asistență juridică;
- servicii de muncă manuală casnică şi gospodărească;
- serviciile hamalilor;
- servicii de comisionari;
- servicii de ignifugare, coşerit şi implementarea extintoarelor.

XIV. Serviciile de educație şi învățământ.

XV. Serviciile de ocrotire a sănătății.

XVI. Serviciile de răspândire a culturii şi artei.

XVII. Serviciile de asigurări sociale şi asistență socială.

Cheltuielile populației pentru plata serviciilor evidențiate în bugetele de familie sunt grupate astfel:

I. Confecționarea şi repararea îmbrăcămintei şi încălțămintei.

II. Confecționarea şi repararea mobilei şi obiectelor de uz casnic.

III. Alte servicii cu caracter industrial.
IV. Chirie.
V. Energie electrică
VI. Gaze, încălzire centrală şi alte servicii comunale.
VII. Manopera pentru construcţii noi şi reparaţii.
VIII. Întreţinerea la creşe şi grădinițe
IX. Îngrijire medicală.
X. Igienă şi cosmetică.
XI. Transport şi telecomunicaţii.
XII. Dobânzi.
XIII. Cheltuieli pentru servicii cultural sportive, confecţionarea şi repararea produselor electrotehnice, articolelor medicale şi de higienă, lucrări foto.

Din cele de mai sus reiese că domeniul serviciilor pentru populaţie, la noi în ţară, este deficitar şi prin absenţa anumitor tipuri de servicii de strictă necesitate, ca servicii de informaţii pe domenii concrete de interes, servicii de management, servicii de asistenţă psihosocială.

4.2. Situaţia consumului de servicii plătite în ţara noastră în perioada 1980-1989

a. Utilizarea de către populaţie a serviciilor în perioada 1980-1989 (în tarife curente):

	1980		**1985**		**1989**		
	Reali-zări (mil. lei)	**Pe loc. lei/an**	**Reali-zări (mil. lei)**	**Pe loc. lei/an**	**Reali-zări (mil. lei)**	**Pe loc. lei/an**	**Ponde-rea (%) în FC/89**
Total fond de consum FC al populaţiei (mil. lei), din care:					461.459		100,00
- din bugetul individual					446.066		96,66
- din fondul social					15.393		3,34
Utilizare de servicii, total, din care:	82.421	3.713	100.996	4.441	106.429	4.597	23,06
- serv. prestate de unităţile de stat contra plată	35.598	1.604	47.234	2.077	53.776	2.323	11,65
- serv. prestate gratuit sau cu înlesniri de plată	33.047	1.489	38.182	1.679	39.484	1.705	8,56
- reparaţii locuinţe (în regie proprie) şi uzura locuinţelor	6.600	297	5.925	260	5.315	230	1,15

	1980		1985		1989		
	Reali-zări (mil. lei)	**Pe loc. lei/an**	**Reali-zări (mil. lei)**	**Pe loc. lei/an**	**Reali-zări (mil. lei)**	**Pe loc. lei/an**	**Ponde-rea (%) în FC/89**
- serv. prestate de liber profesionişti	6.266	282	8.700	383	6.687	289	1,45
- serv. prestate din co. unit. de stat	910	41	955	42	1.167	50	0,25

b. Nivelul şi structura serviciilor utilizate de populaţie: 23,06.

- confecţionat şi reparat îmbrăcăminte, încălţăminte	5.555	250	7.104	313	7.142	309	1,55
- serv. de gosp. com. locativă	12.403	559	13.811	607	14.316	619	3,10
- serv. pt. uz casnic	4.867	606	5.667	249	5.418	234	1,17
- serv. de ocrotire a sănătăţii şi igienă personală			15.794	695	16.789	725	3,64
- serv de transport şi telecomunicaţii	18.591	837	23.739	1.044	26.052	1.125	5,65
- serv. de învăţământ, cultură, sport, odihnă	22.591	1.018	27.941	1.228	29.324	1.266	6,35
- alte servicii	4.965	224	6.940	305	7.388	319	1,60
Dinamica de creştere a consumului de servicii 1989/1980 = 1,29.							
Dinamica de creştere a nr. populaţiei 1989/1989 = 1,043.							

Sursa: *Anuarul statistic pe anii 1980-1989*, editat de CNS.

Creşterea în valoare absolută a serviciilor utilizate de populaţie în 1989 faţă de 1980 se datorează în principal majorării, în mai multe rânduri, în această perioadă, a preţurilor şi tarifelor practicate de producători.

În ceea ce priveşte ponderea personalului ocupat în sectorul terţiar, în ultimul deceniu, după cum se ştie, în ţara noastră s-a dus o politică constantă de reducere a acestuia şi de dirijare a forţei de muncă preponderent spre celelalte sectoare ale economiei naţionale. Ca urmare, faţă de nivelul mediu european al ocupării populaţiei în servicii în 1989 (55,9% din populaţia activă) în ţara noastră numai 28% din populaţia activă au ocupat un loc de muncă în servicii, ceea ce a avut efecte vizibil negative asupra volumului şi calităţii muncii prestate în acest domeniu.

Cele mai defavorizate sectoare ale serviciilor pentru populaţie au fost ocrotirea sănătăţii care au (ca nr. de personal în domeniu) scăzut ca pondere de la 7,9 la 7,5% şi telecomunicaţiile care au scăzut la pondere de la 1,1 la 1,0%.

4.3. Analiza situației existente în sfera serviciilor pentru populație, conturarea principalelor probleme pe tipuri de servicii

Din tabelul de mai sus, rezultă că cea mai mare pondere în consumul de servicii pentru populație, o dețin serviciile prestate contra plată de către unitățile de stat ca urmare atât a creșterii veniturilor populației și a cererii de servicii, cât și a menținerii, prin plan, la un nivel scăzut al cuantumului valoric al serviciilor distribuite populației gratuit sau cu înlesnire de plată. Analizând serviciile prestate pentru populație pe structură observăm că, deși în perioada la care ne-am referit, oferta de mărfuri din sortimentele îmbrăcăminte și încălțăminte, s-a menținut cu mult sub cererea de consum, sectorul serviciilor de confecționat și reparat îmbrăcăminte și încălțăminte au înregistrat valori foarte scăzute, ceea ce implică o calitate a vieții foarte scăzută (în ceea ce privește aceste necesități) pentru categoriile de populație majoritare care au trăit din venituri constante, de nivelul mic și mediu și, o invazie masivă, pe piața ilicită a obiectelor de îmbrăcăminte și încălțăminte de producție externă.

Un nivel extrem de scăzut au înregistrat și serviciile de uz casnic (1,17%), aceasta în condițiile în care procesul de industrializare și urbanizare a atras o parte importantă a femeilor în câmpul muncii. Rezultă că femeile din România care se află în câmpul muncii ajung cu greu să mai beneficieze de timpul liber deoarece, după cele 8-9 ore de muncă zilnice (plus, în cele mai multe cazuri, ½-1½ ore, timp destinat transportului în comun), ele trebuie să îndeplinească o serie de sarcini casnice de rutină mari consumatoare de timp și de efort fizic.

Un procent relativ ridicat îl prezintă serviciile de transport și telecomunicații 5,65%. Această valoare rezultă în urma acțiunii mai multor factori printre care: creșterea fără precedent a mobilității populației, practicarea unor prețuri și tarife mari și majorarea lor repetată, fără a se aduce un plus de calitate sau oportunitate serviciilor respective. Dincolo de înzestrarea tehnico-materială a bazei naționale de transport în comun rețeaua prezintă numeroase distorsiuni organizatorice și de asigurare cu personal calificat transportul interurban, atât pe CF, cât și auto, este supraaglomerat (în anul 1989 existau 1.465.551 navetiști) și are o viteză medie relativ scăzută în raport cu vitezele medii practicate în transportul de călători internaționali pe mijloacele similare. Rețeaua urbană de transport în comun prezintă mari deosebiri de la oraș la oraș, în funcție de condițiile

specifice (demografice, relief, importanță turistică etc.) existente în fiecare zonă. În Bucureşti, transportul în comun al călătorilor prezintă un grad scăzut de confort (uneori executându-se chiar în condiții de risc), iar configurația traseelor vehiculelor nu a fost fixată în urma unei optimizări. În ultimii ani, s-a procedat la o majorare indirectă a tarifelor prin scurtarea traseelor de circulație. Transportul subteran realizează o eficiență relativ scăzută, deoarece în punctele de ieşire la suprafață nu există, în imediata apropiere, mijloace de transport în comun, cu trasee complementare. Toate acestea conduc la apariția unor timpi lungi de staționare a călătorilor în punctele de aşteptare (uneori depăşind 1 oră), la aglomerarea călătorilor în mijloacele de transport, şi, în final, la apariția unui fenomen de intoleranță în rândurile călătorilor.

Sistemul de telecomunicații asigură o servire deficitară, iar sistemul telefonic urban şi interurban prezintă dese întreruperi în rețea o slabă calitate a serviciului şi asigură un număr relativ redus de operațiuni.

Referitor la serviciile de reparare a clădirilor şi a construcțiilor şi întreținerea lor, în general, personalul specializat în domeniu prestează lucrări de slabă calitate ceea ce necesită intervenții repetate din partea beneficiarilor. Termenele angajate pentru execuția lucrărilor nu sunt respectate. Calitatea joasă a lucrărilor implică suportarea de către beneficiar a incompetenței şi superficialității lucrărilor. În mod frecvent se practică apelarea la căi informale pentru rezolvarea problemelor respective (supraplată).

Serviciile de comerț interior se dovedesc a fi insuficient specializate, iar personalul de deservire din cauza slabei calificări şi însuşiri a atribuțiunilor de serviciu, în condițiile afluenței ridicate a cumpărătorilor, realizează o servire lipsită de calitățile proprii oricărei intenții de a servi. În comerțul românesc există încă convingerea că cumpărătorul se află la dispoziția vânzătorului şi nu invers. În parte, această convingere are ca suport şi raritatea ofertei.

Serviciile de alimentație publică au distribuție teritorială neoptimă, sortimentele ofertei sunt supt nivelul unei oferte decente, serviciul este efectuat de un personal cu o slabă calificare, dezinteresat pentru calitatea activității sale (lui i se plăteşte şi i se supraplăteşte serviciul). Timpii de aşteptare în unitățile de alimentație publică până la realizarea accesului la consum, determină de multe ori renunțarea la serviciul respectiv din partea consumatorilor. În incinta unităților de alimentație publică igiena lasă de dorit. Programul de lucru al unităților prestatoare nu ține cont de cererea reală pentru aceste servicii.

Serviciile de transport şi distribuirea energiei electrice şi termice, a gazelor şi de alimentare cu apă înregistrează dese şi de lungă durată întreruperi în rețeaua de alimentare, în deosebi la alimentarea cu gaze naturale şi cu apă. Consumatorii care folosesc combustibilul solid pentru producerea energiei termice se confruntă în iarna aceasta (1990-1991) cu o situație fără precedent. Mai mult de 50% din numărul lor nu au primit şi nici nu vor putea primi în cursul iernii combustibilul achitat.

Serviciile de cazare hotelieră se dovedesc a fi de o insuficiență cronică în toate mediile de agrement. Deşi disponibilitățile de timp liber ale populației au crescut foarte mult serviciile de agrement, odihnă şi refacere a sănătății nu au înregistrat un plus de ofertă. În România există puține modalități de a-şi petrece în mod plăcut timpul liber. Acest lucru este mai vizibil în stațiunile de odihnă, unde oamenii, în afara vizitării împrejurimilor, au foarte puține lucrări arabile şi instructive de făcut. Tineretul atât din mediu urban, cât şi din mediu rural beneficiază de posibilități reduse de distracție.

Serviciile de administrare a fondului locativ dovedeşte o slabă informare în ceea ce priveşte disponibilul real de locuințe şi situația de locuit a chiriaşilor (există spații care, cu amenajări minime ar putea deveni locuibile şi există familii care locuiesc în condiții subumane).

Serviciile de asigurare sanitară comună în centrele populate au o slabă activitate. Dovadă, sistemul de canalizare publică cu mari şi dese întreruperi în rețea, blocurile de locuință au, în foarte multe cazuri subsolurile inundate cu apă, sunt infestate cu insecte şi şobolani. În cartierele mărginaşe ale capitalei există haite de câini vagabonzi.

Serviciile de igienă personală prezintă un grad scăzut de diversificare şi acces. Între cerere şi ofertă apar timpi lungi de aşteptare. În acest sector ca şi în alimentația publică, şi în ocrotirea sănătății s-a instituit obiceiul nociv de a executa o supraplată a serviciului. Distribuția în teritoriu a rețelei de unități pentru igiena personală nu ține cont de necesitățile reale ale populației.

De altfel, pe ansamblul serviciilor pentru populație se remarcă repartiția teritorială a unităților de deservire, preponderent în mediul urban; în mediu rural structura ofertei de servicii pentru populație se compune doar din servicii de tip industrial (unități mici de fabricație, brutării, reparați de maşini şi utilaje agricole şi gospodăreşti) şi servicii oferite de micii meseriaşi în ateliere fixe sau mobile, cu caracter divers; serviciile agrozootehnice şi veterinare; serviciile de învățământ; serviciile de asigurări sociale; serviciile de ocrotirea sănătății; în unele sate servicii de igienă personală.

Celelalte servicii de strictă necesitate nu vor putea fi utilizate de populația din mediu rural decât printr-o deplasare în mediul urban.

4.4. Propuneri pentru ameliorarea sistemului

Orice tentativă de reformă a serviciilor pentru populație trebuie să pornească de la cauzele fundamentale care generează toate aspectele negative existente la un moment dat. Aceste cauze pot fi *de ordin general*, comune tuturor tipurilor de servicii (acestea sunt în general cauzele de principiu organizatoric, de alocare și folosirea resurselor umane și materiale, de analiză realistă a raportului cerere – ofertă etc.), sau pot fi cauze *de ordin particular*, specifice fiecărui tip de serviciu în parte. În lucrarea de față ne propunem doar analiza cauzelor de ordin general mari perturbatoare ale sistemului, cele de ordin articular, rezultând în mod firesc din analiza fiecărui tip de serviciu în parte. În primul rând trebuie regândite principiile de bază care vor fundamenta sistemul de servicii pentru populație. Apoi se impune inventarierea realistă a mijloacelor materiale și umane de care dispune sectorul serviciilor populației în prezent. Pasul următor, stabilirea unor obiective concrete trebuie realizate în primă urgență, pentru a transforma sistemul existent într-un aparat economic și social cât mai permisiv.

Înaintea oricărei abordări calitative a domeniului serviciilor pentru populație, factorii competenți trebuie să asigure asistența unui minim critic al ofertei, sub care orice punere în discuție a calității serviciilor devine sterilă desigur, cele mai multe intervenții pentru ameliorare pun probleme de mijloace investiționale și de capacități umane.

Într-un sistem disproporționat al serviciilor, așa cum există în prezent în țara noastră, relațiile informale devin suverane (oferta fiind cu mult sub nivelul cererii) comportamentul aberant atât al lucrărilor, cât și al beneficiarilor, generalizându-se. Într-un asemenea climat antieducativ și antiuman absența oricărui mecanism social și economic de angrenare a responsabilității va permite unei categorii sociale minoritare să prospere pe seama celor mulți, dependenți.

Obiectivul de a face saltul calitativ care să ne ducă la ieșirea din ieșirea din situația actuală însă nu poate fi atins în afara edificării unui sistem concurențial al serviciilor. Se impune crearea unui sistem legislativ stimulativ pentru orientarea interesului agenților economici către acest sector.

Înțelegerea oportunității de a aloca un volum optim de investiții în servicii pentru populație va condiționa decisiv viitorul acestui sector.

Perceperea corectă a fenomenelor pieței serviciilor, a tendinței acestora, presupun conturarea atenției specialiştilor şi factorilor de decizie, în acest sens. O politică coerentă în sectoarele cheie ale serviciilor pentru populație ar trebui să țină cont de creşterea economică, generală de ocupare a forței de muncă, de realizarea unui volum de venituri şi nu în ultimul rând de protecția consumatorilor şi de creşterea nivelului de trai.

Trebuie să se înlăture odată pentru totdeauna mentalitatea că serviciile pentru populație sunt o rudă mai săracă a economiilor în curs de dezvoltare. Odată cu introducerea în industrie a unor ramuri-locomotivă, în mod obligatoriu se vor produce modificări în modul de viață a consumatorilor ceea ce va cere, cu necesitate, o revoluție în sectorul serviciilor pentru populație.

În acelaşi timp, pentru realizarea unei oferte cât mai diverse şi adaptate structural cererii de servicii, se impune extinderea şi eficientizarea serviciilor existente.

Întreprinderile prestatoare de servicii pentru populație trebuie să-şi fundamenteze activitatea pe principii de marketing.

Caracteristica esențială a oricărei unități prestatoare de servicii pentru populație trebuie să fie sensibilitatea la cerere şi mobilitatea în alegerea alternativelor de satisfacere a acestora. E necesară o analiză a repartiției în teritoriu a unităților de deservire şi inițierea unui program de măsuri care să ducă la o repartixare echitabilă şi pe măsura cererii a unităților de toate tipurile. O atenție specială trebuie acordată modelelor de comportament ale consumatorilor de servicii şi analizei efectelor ce decurg din funcționarea deficitară a relațiilor lucrători-beneficiari nevoi consum, cerere-ofertă.

Serviciile de consum pentru populație trebuie să-şi propună ca obiectiv abordarea satisfacerii cât mai complexă a nevoilor umane nu numai a acelora care sunt satisfăcute în prezent.

Cel puțin, într-un viitor previzibil, raportul dintre nevoile de consum şi cererea populației de servicii este condiționat de unele restricții de ordin general, anume:

- posibilitățile ofertei de servicii sunt cu mult sub necesar;
- nevoile de consum care vor avea acoperire în ofertă vor constitui o sursă de frustrare în creştere;
- nivelul preşurilor va limita cererea cu mult sub nivelul trebuințelor, pentru o categorie majoritară a populației;
- percepția nevoilor de servicii de către consumatori limitează cererea, percepția fiind rezultatul unui proces complex bazat pe

deprinderile de cumpărare, obiceiurile de consum, nivelul de cultură şi de instruire, nivelul informării asupra posibilităților de consum etc.

Dacă ținem cont că pe plan mediu european ponderea consumului de servicii în totalul fondului de consum al populației oscilează între 40-60%, iar la noi acesta este de numai 23,06% la nivelul anului 1989, putem concluziona că nivelul de trai în România este extrem de scăzut.

Având în vedere că atât în prezent, cât şi într-un viitor apropiat, nivelul aspirațiilor populației țării noastre se va menține la un nivel relativ scăzut este utilă, orice acțiune care va duce la creşterea acestui nivel, la realizarea unui mediu socioambiental civilizat.

5. ASPECTE ALE EVALUĂRII COSTURILOR ŞI EFICIENȚEI SERVICIILOR

Implicarea serviciilor în asigurarea unei cât mai ridicate calități a vieții este un fapt ce se impune cu forța evidenței oricărui cercetător care abordează această problemă.

În acest sens, este suficientă constatarea că, fără transporturi şi comerț, însăşi satisfacerea necesităților umane fundamentale este puternic afectată, pusă chiar sub semnul întrebării.

Dincolo de acest fapt, activitatea serviciilor este implicată, practic, în toate domeniile şi la toate nivelurile existenței umane.

Astfel, dintr-o listă oricât de generală şi sumară a necesităților care trebuie satisfăcute pentru asigurarea unei calități a vieții cel puțin acceptabile, nu pot lipsi:

- asigurarea şi menținerea existenței;
- asigurarea şi menținerea sănătății;
- asigurarea securității:
  - personale;
  - colective;
  - interne;
  - externe;
- asigurarea socializării;
- asigurarea coeziunii sociale;
- organizarea timpului liber;
- organizarea teritoriului;
- circulația informațională.

O singură privire asupra acestei liste pune în evidență implicarea serviciilor în satisfacerea acestor necesități. Mai mult, se poate remarca o grupare şi o specializare a serviciilor, în funcție de necesitatea a cărei satisfacere este avută în vedere, mergând de la transporturi şi comerț – implicate în asigurarea şi menținerea existenței – până la comunicații, care, la extremitatea opusă a listei, realizează circulația informațională.

Pe de altă parte, satisfacerea necesităților, deşi condiție necesară, nu este şi condiție suficientă pentru realizarea unei ridicate calități a vieții. Atingerea acestui deziderat reclamă, în completare, asigurarea unei calități determinate a bunurilor de care dispun oamenii, o bună stare a sănătății lor,

un puternic sentiment de securitate, un grad minim al coeziunii sociale, posibilități diverse de petrecere plăcută a timpului liber etc. Dacă asigurarea unui volum suficient de bunuri, într-o gamă sortimentală diversificată şi la un nivel calitativ ridicat este, prin excelență, o problemă a sferei producției, celelalte sunt, în mod evident, dependente de eficiența activității serviciilor.

Iată deci cum analiza calității vieții nu se poate dispensa de abordarea problematicii serviciilor, după cum nu poate ignora nici problematica eficienței acestora. Or, conceptul de eficiență a serviciilor conduce, în mod necesar, spre o analiză combinată, desfăşurată simultan atât în plan economic, cât şi în plan sociologic.

Într-o accepțiune sociologică eficiența este înțeleasă ca fiind capacitatea acțiunilor noastre de a conduce la atingerea scopurilor propuse drept finalitate a celor dintâi.

Economic, prin eficiență vom înțelege raportul dintre efectele utile ale unui proces economic şi volumul mijloacelor economice alocate acelui proces.

În plan sociologic, eficiența serviciilor se leagă, evident, de finalitatea lor. Pentru a stabili eficiența unui serviciu, ori a sistemului serviciilor în ansamblul său va trebui să definim, în primul rând, finalitatea acestuia (finalitățile acestora).

În literatura economică se întâlnesc numeroase propuneri de definire şi clasificare a serviciilor.

Datorită abordării exclusiv economice, ele nu oferă un răspuns complet problemei finalității serviciilor. De regulă, aceste definiții se axează pe ideea că serviciile sunt astfel de activități care urmăresc satisfacerea acelor necesități sociale ce nu se prezintă sub forma de bunuri materiale, deci nu pot fi stocate în vederea unei distribuiri ulterioare momentului în care au fost produse, consumându-se prin urmare chiar în momentul producerii lor. Dar, aducând în discuție necesitățile sociale, aceste definiții deschid, de fapt, câmpul de investigare propriu sociologiei.

O dificultate de ordin metodologic o reprezintă absența unei tipologii a serviciilor care să țină cont şi de criteriile eficiențelor sociale.

Din perspectivă economică, primul aspect care interesează este cel al creării de venit, întrucât, în funcție de acesta, diferențierea serviciilor, din punctul de vedere al eficienței lor, este evidentă. Astfel, pentru acele servicii care creează venit, eficiența se poate exprima valoric.

Pentru celelalte servicii, expresia valorică este insuficientă sau chiar inoperantă. Ilustrativ, se poate considera cazul serviciilor prestatoare de

lucrări la comandă (confecționări de încălțăminte, îmbrăcăminte, mobilier etc.) şi, la extrema opusă, serviciile de asistență şi ocrotiri sociale în cazul primelor eficiența economică se poate exprima valoric.

Pentru cele din urmă, a căror eficiență economică nu este nici evidentă şi nici directă, e expresia valorică se dovedeşte inoperantă. În acest caz se impune, mai întâi, definirea a ceea ce s-ar putea numi "produs finit" al acestor servicii şi stabilirea unor unități de măsură a acestui produs după care, eventual, se poate ajunge şi la o expresie valorică a acestora.

Se poate observa, însă, că separarea serviciilor după criteriul realizării de venituri se corelează cu un alt criteriu de clasificare a lor, oferit de natura produselor pe care le oferă.

Astfel, serviciile creatoare de venit sunt, totodată, cele care asigură în mod direct bunuri materiale ori asigură un plus de eficiență activităților de producție şi/sau distribuire a acestor bunuri. În această situație se află comerțul, transporturile, lucrările efectuate la comandă, activitățile de întreținere şi reparații, spălat şi curățat chimic etc.

De cealaltă parte regăsim activități care nu asigură, de fapt, bunuri, având în sarcină, mai curând, realizarea unor stări, cum ar fi: starea de sănătate, de coeziune socială, de securitate, de cunoaştere etc. În acest grup sunt incluse serviciile de ocrotire a sănătății, justiția, poliția, armata, învățământul, asistența socială etc., toate aceste servicii având nevoie de susținere economică şi financiară din fondurile sociale de consum.

Pe de altă parte, dacă pentru a evalua eficiența serviciilor este necesar să precizăm, mai întâi, finalitățile acestora, rezultă că, în intenția realizării unui discurs ştiințific riguros, problema va trebui tratată în cadrul unei teorii generale asupra societății, teorie care să răspundă anumitor precondiții:

- precizează structura societății (elementele constitutive şi relațiile dintre ele);
- stabileşte legile şi/sau regulile de articulare a elementelor constitutive ale sistemului social, ca şi raporturile lor (cantitative şi calitative) necesare menținerii şi evoluției sistemului social;
- stabileşte legile şi/sau regulile de articulare a elementelor constitutive ale sistemului social, ca şi raporturile lor (cantitative şi calitative) necesare menținerii şi evoluției sistemului social;
- stabileşte legile evoluției societății, elementele de structură care determină evoluția, raporturile acestora cu restul structurii sociale, tendințele manifestate în evoluție;

- determină locul şi rolul serviciilor în structura şi evoluția societății;
- elaborează, pe aceste baze, o tipologie a serviciilor;
- defineşte starea normală şi/sau optimul funcțional al serviciilor;
- formulează finalitățile sistemului serviciilor.

Pe baza cadrului teoretic astfel elaborat, se pot construi instrumentele necesare pentru evaluarea eficienței serviciilor dintr-o perspectivă sociologică, astfel încât să se poată stabili dacă un anumit serviciu, tip de servicii ori sistemul serviciilor, în ansamblul său, concordă cu imperativele sociale, respectiv dacă:

- sistemul serviciilor este complet (cuprinde toate serviciile necesare);
- sistemul serviciilor este rațional (nu satisface ori generează false necesități, nu cuprinde servicii care se suprapun ori care nu mai sunt socialmente necesare);
- sistemul serviciilor este normal dezvoltat (se încadrează în structura socială la parametri optimului funcțional);
- sistemul serviciilor este eficient.

Dar, pentru ca analiza serviciilor din perspectiva implicării lor în realizarea unei cât mai ridicate calități a vieții să fie completă, mai trebuie rezolvate cîteva probleme: problema organizării serviciilor, cea a calităților prestațiilor oferite, a gradului de satisfacție a populației în raport cu prestațiile oferite, precum şi problema posturilor antrenate de existența şi funcționarea lor.

Una din condițiile în care un serviciu realizează eficiență socială o constituie atingerea unui optim funcțional, care, la rândul său, presupune construirea serviciului pe baza unui model elaborat din perspectiva teoriei organizării. Acest model trebuie să indice:

- organigrama optimă;
- circuitele informaționale, decizionale şi de control;
- tipul de personalitate a lucrătorilor angajați recomandabilă pentru activitățile prestate;
- metodele şi stilurile de lucru şi de conducere.

Problemele legate de calitatea prestaților oferite şi de gradul de satisfacție al categoriilor sociale deservite se situează în planul larg al sociologiei. Evaluarea acestora implică elucidarea atât a unor caracteristici obiective, cât şi a unor aspecte subiective.

Evaluarea eficienței serviciilor ne interesează deci, de calitatea percepută a acestora, de aprecierea de care se bucură ele din partea populației deservite. Din perspectiva calității vieții, la prima vedere, poate să

apară că tocmai aspectele subiective, de percepție sunt cele mai importante, întrucât în funcție de acestea se constituie gradul de satisfacție al populației în raport cu prestațiile oferite, iar, pe de altă parte, impactul lor asupra calității vieții este cel mai direct și mai evident. Totuși, subiectivitatea individuală poate să nu țină cont de posibilitățile reale ale societății și economiei de a satisface anumite necesități și, de multe ori, chiar acest lucru se întâmplă. Pe de altă parte, simpla constatare a stării de satisfacție/insatisfacție nu spune nimic despre cauzele care au generat-o și, implicit, nu permite intervenții eficace în vederea asigurării unei calități ridicate a prestațiilor.

Problemele legate de costurile antrenate de servicii deschid un alt capitol al tematicii abordate. Desigur, ele sunt direct implicate de utilizarea conceptului de eficiență în accepțiunea sa economică. Din acest punct de vedere, costurile reprezintă totalitatea cheltuielilor făcute pentru realizarea unui efect al serviciului intrând, astfel, în componența numitorului raportului efecte utile/volum de mijloace economice alocate. Modalitatea cea mai comodă de exprimare a costurilor este, evident, cea valorică. Din perspectiva sociologică această modalitate nu este însă satisfăcătoare, deoarece ea nu permite nicio concluzie în legătură cu numărul unităților prestatoare de care dispune un serviciu și nici cu distribuția lor în teritoriu. Or, o necesitate socială caracterizează un volum populațional extins, distribuit neuniform în teritoriu încât satisfacerea ei la nivelul întregii populații poate fi afectată, în condițiile în care numărul și distribuția teritorială a unităților prestatoare nu sunt corelate cu volumul și distribuția populației. Evaluarea eficienței sociale a unui serviciu impune deci corelarea expresiei valorice a costurilor cu ponderea lor structurală.

Pe de altă parte, în costuri trebuie inclusă, evident și valoarea forței de muncă utilizate. Ca și în cazul cheltuielilor materiale, exprimarea valorică a costurilor antrenate de asigurarea personalului necesar funcționării unui serviciu nu este suficientă.

În primul rând, pentru că volumul optim al personalului necesar funcționării eficiente a unui serviciu nu este dictat de rațiuni strict economice. Astfel, eficiența economică impune menținerea cheltuielilor făcute pentru realizarea unui anumit serviciu la un nivel cât mai scăzut, implicând și reducerea la minimul posibil a cheltuielilor făcute cu asigurarea forței de muncă. În schimb, eficiența socială impune, de multe ori, o creștere a cheltuielilor, implicându-le și pe cele făcute cu asigurarea forței de muncă, fără ca activitățile avute în vedere să conducă, întotdeauna, la realizarea de venituri.

Analiza unei situații concrete va facilita o mai bună înțelegere. Astfel, în cazul unei case de copii, pentru a îmbunătății condițiile de viață a acestora, calea cea mai simplă pare a fi o sporire a alocațiilor destinate procurării de bunuri de îmbrăcăminte şi încălțăminte, să zicem cu o mie lei/copil pentru un an. Dacă efectivele orfelinatului sunt de 250 de copii, rezultă o cheltuială suplimentară de 250 mii lei anual.

Economic poate să pară suficient, dar, în realitate, nu este aşa şi iată de ce: se ştie că orfanii instituționalizați sunt puternic marcați de două fenomene – deprivarea afectivă şi hospitalismul. Ambele se traduc între altele, printr-un comportament puternic perturbat, antisocial, distructiv, manifest şi prin distrugerea sistematică şi intenționată a bunurilor proprii, ca şi a bunurilor celor din jur. Bunurile procurate din fondurile suplimentare nu vor asigura, în aceste condiții, un spor de confort vieții lor, fiind foarte repede distruse. O ameliorare a acestui comportament ar fi, de fapt, soluția reală a problemelor. Acest rezultat se poate obține prin reducerea numărului de copii aflați în îngrijirea unui cadru didactic, număr care, actualmente se ridică la minimum 12 şi care ar trebui să coboare la 5-6. În cazul analizat, personalul didactic ar trebui suplimentat de la 32 persoane/22 cadre plus încă 10 pentru a asigura zile libere/la 60, deci o creştere cu 28 de cadre, care, la un salariu lunar de 2.500 lei, determină o sporire a cheltuielilor anuale cu 840.000 lei.

În al doilea rând, volumul personalului utilizat de un anumit serviciu trebuie să realizeze o anumită structură care nu poate fi, nici ea, impusă de rațiuni strict economice, întrucât acestea nu se identifică şi nici nu se suprapun exact celor sociale.

Fie şi numai aceste două împrejurări demonstrează necesitatea completării expresiei valorice a costurilor forței de muncă printr-o analiză structurală menită să sesizeze şi să exprime concordanța dintre, pe de o parte, optimul impus de criteriile combinate/economice şi sociologice/ale eficienței şi, pe de altă parte, starea reală a unui serviciu considerat.

În intenția asigurării unei funcționări a serviciilor în condiții de eficiență, este evidentă necesitatea dimensionării lor în concordanță cu starea normală şi optimul funcțional al acestora, ca şi cu imperativele optimului organizațional al lor.

Prin considerațiile prezentate am intenționat să pun în evidență faptul că, abordarea problematicii serviciilor din perspectiva implicării lor în realizarea unei cât mai ridicate calități a vieții, impune cu necesitate operarea simultan pe planul economic şi sociologic.

În scopul intervenției utile în ridicarea calității serviciilor pentru populație ar trebui deci formulată o teorie a socialului care să răspundă exigențelor pe care le-am enunțat. Pentru situația prezentă, concret, propun utilizarea conceptelor de servicii sociale, eficiența serviciilor sociale, costuri și rețele de servicii în următoarele accepțiuni:

1. SERVICII SOCIALE

Serviciile sociale sunt organisme sociale care:

1. sunt structurate ierarhic, având, deci un caracter organizat și formalizat;
2. sunt orientate spre prestarea de activități;
3. au în vedere satisfacerea de necesități sociale considerate prea importante sau prea generale pentru a fi lăsate spre rezolvare individuală;
4. sunt luate în sarcină de colectivități publice sau de către stat;
5. dispun de patrimoniu/bunuri materiale/mijloace financiare și personal specializat.

Consider util să propun o schiță a listei necesităților care, prin caracterul de generalitate sau prin importanța lor pentru existența societății trebuie incluse în studiu:

a) asigurarea și menținerea sănătății;
b) asigurarea coeziunii sociale;
c) asigurarea securității:
   - personale;
   - colective;
   - interne;
   - externe;
d) asigurarea instruirii și educării;
e) asigurarea socializării;
f) organizarea teritorială;
g) circulația informației.

2. COSTURI

Prin costuri vom înțelege totalitatea cheltuielilor necesare pentru satisfacerea necesităților sociale avute în vedere. Întrucât eficiența socială se situează la intersecția planului economic cu cel social, rezultă, implicit, necesitatea de a urmări cheltuielile pe aceste două planuri:

- CONSUMURI MATERIALE:
  - materie primă - cost; cost transport; cost manipulare; cost total;
  - energie: surse, diversitate, cost/tip: cost/depozitare: cost total;

- mijloace fixe: diversitate dotare, cote amortizare, uzură.
- CONSUMURI UMANE:
  - forța de muncă: specializare, salarii, forme de cointeresare, prime cheltuieli totale.

3. REȚELE DE SERVICII

Prestarea oricărui serviciu se desfăşoară într-un număr de unități distribuite pe întreg teritoriul unei anumite societăți. Prin această distribuire se realizează, în cadrul fiecărui serviciu în parte, o structură de rețea, cuprinzând atât unități propriu-zis prestatoare cât şi sedii centrale etc.

Eficiența unui serviciu va fi, de fapt, eficiența rețelei sale de unități prestatoare.

4. EFICIENȚA SERVICIILOR

Pe baza definițiilor propuse pentru conceptele de servicii şi rețele de servicii, ca şi pe baza listei necesităților avute în vedere de serviciile sociale, prin eficiența acestora vom înțelege că, rețelele serviciilor sociale:

a) satisfac o necesitate socială resimțită de o categorie socială determinată sau de societate în ansamblul ei, necesitate regăsită în cadrul listei propuse;
b) prin structura de rețea, serviciile considerate asigură accesul întregii populații avute în vedere la prestațiile oferite de el;
c) permite accesul financiar al întregii populații avute în vedere la prestațiile oferite;
d) calitatea prestațiilor rețelei este apreciată cel puțin ca bună de către populația deservită;
e) dimensionarea serviciilor satisface criteriile de eficiență organizațională;
f) prestațiile sunt asigurate în condiții de eficiență economică.

Aspecte metodologice

Verificarea *condiției a)* impune să stabilim în ce măsură rețeaua unui anumit serviciu social satisface necesitatea avută în vedere. Pentru aceasta este necesar să dispunem de listele acestor necesități şi ale serviciilor corespunzătoare lor.

Listele respective trebuie să se suprapună. De asemenea, va trebui să stabilim în prealabil în ce se manifestă, concret, satisfacerea acestor necesități, cu alte cuvinte: care este “produsul finit” al serviciilor studiate, precum şi ponderea cu care se înscriu diferitele categorii socioprofesionale în ansamblul activităților prestate de fiecare serviciu. Rezumând, vor trebui stabilite:

- lista necesităților avute în vedere;
- lista serviciilor corespunzătoare;
- lista “produselor finite”;
- structura socioprofesională a populației deservite.

Condiția b)

Verificarea presupune ca prin structura de rețea, serviciile considerate să-şi poată desfăşura activitatea în întregul teritoriu. Ne va interesa, de aceea, pentru fiecare serviciu în parte, care este cea mai mică unitate administrativ-teritorială deservită de el, care sunt volumul şi structura socioprofesională a populației deservite. Aceasta presupune ca, suplimentar față de condiția a), să utilizăm inventare de rețea pentru fiecare serviciu.

Inventarele de rețea vor cuprinde:

- numărul de unități prestatoare de servicii utilizate;
- nivelul minim al unităților administrativ-teritoriale care dispun de cel puțin o unitate prestatoare;
- volumul populației deservite de fiecare unitate prestatoare.

Condiția c)

Verificarea acesteia se realizează prin compararea prețului pentru fiecare prestație efectuată de un serviciu cu venitul personal al beneficiarilor, în funcție de categoria socioprofesională căreia îl aparține. Dar solicitarea unei prestații nu se face numai în funcție de veniturile realizate de o persoană, cât mai ales, în funcție de sumele rămase disponibile după ce persoana respectivă şi-a asigurat bunurile necesare existenței.

Rezultă că vom avea nevoie să cunoaştem bugetele de familie şi persoanele ale categoriilor socioprofesionale. De asemenea, tot pentru a determina accesibilitatea financiară a unui serviciu, va trebui să ținem cont şi de frecvența de utilizare a prestațiilor oferite de acesta pentru fiecare categorie socioprofesională în parte.

Condiția d)

Verificarea satisfacerii acestei condiții presupune determinarea calității percepute a prestațiilor oferite de un serviciu prin prisma categoriilor socioprofesionale deservite, sau, prin determinarea gradului de satisfacere al populației în raport cu prestațiile oferite de acel serviciu. Ambele căl se pot urma, fie optând pentru una singură, fie îmbinându-se prin utilizarea de chestionare sociologice.

Condiția e)

Satisfacerea acestei condiții presupune verificarea concordanței dintre optimul organizațional rezultat în baza utilizării teoriei organizării şi

starea organizațională reală a rețelei serviciului analizat. După cum am arătat anterior, modelul teoretic trebuie să prescrie:

- organigrama optimă;
- circuitele informaționale, decizionale şi de control;
- tip personalitate recomandabilă;
- metode, stiluri de muncă şi conducere. Acest model nu poate fi elaborat decât pornind de la şi respectând cerințele fluxurilor productive.

Fluxuri productive:

- activități, operații, mânuiri/tip serviciu (comune, generale şi de grup);
- alternative de organizare şi dimensionare a fluxurilor tehnologice;
- consumul specifice: consum material unitatea produs final; consum energetic/unitatea produs final; consum forță de muncă/unitatea produs final;
- cheltuieli unitare specifice: cheltuieli materiale/unitatea produs final;cheltuieli forță de muncă/unitate produs final; cheltuieli transport/unitate produs final; cheltuieli energie/unitate produs final.

Condiția f)

Elementul fundamental în baza căruia se poate evalua eficiența unui serviciu îl constituie definirea "produsului finit", datorită faptului că aşa cum am arătat încă în propunerea de definire a serviciilor, finalitatea lor nu o constituie bunurile de natură materială. Cu atât mai mult în cazul serviciilor sociale, care vizează mai curând realizarea unor stări, eficiența lor economică nu poate fi evaluată decât dacă:

1. produsul finit este definit în concepte cuantificabile;
2. în raport cu definiția dată produsului finit, dispunem de un etalon de măsurare.

Abia atunci când dispunem de aceste elemente se poate opta pentru una din modalitățile de exprimare a eficienței economice:

Eficiența economică:

- rata conversiei: produs final/unitate consumuri specifice;
- dimensiunea cheltuielilor (totale, materiale, cu forța de muncă);
- valoarea produsului final (expresia valorică a producției fizice);
- valoarea producției nou obținute/1.000 lei cheltuiți etc.

6. CONCLUZII ŞI PROPUNERI PENTRU AMELIORAREA SISTEMULUI

Din cercetările întreprinse asupra diferitelor tipuri de servicii, dincolo de concluziile şi propunerile care au rezultat pentru fiecare tip de serviciu în parte, sau desprins şi o serie de concluzii care au câmp de valabilitate comun tuturor domeniilor abordate.

Serviciile, având un rol decisiv în formarea şi menţinerea unui mediu umanizat şi catalizat al energiilor individuale şi colective impun acordarea unei atenţii speciale din partea factorilor de decizie, tocmai spre a garanta împlinirea dimensiunii lor calitative, cunoaşterii în timp util a stărilor de fapt şi a tendinţelor care apar în mediu social şi economic.

Strategiile privind dezvoltarea şi dinamica serviciilor pot fi elaborate adecvat în măsura în care este asigurată o informare pertinentă cu privire la gradul de satisfacere cantitativă şi calitativă tip de serviciu şi global, cu privire la dinamica exigenţelor individuale şi colective, cu privire la posibilităţile existente şi viitoare la nivelul local şi naţional. Toate acestea, relevă complexitatea problemei şi necesitatea de a forma specialişti înalt calificaţi care să lucreze în aceste domenii.

Din cercetarea întreprinsă a rezultat, de asemenea, faptul că analiza calităţii prestaţiilor unui tip oarecare de serviciu nu trebuie întreprinsă înainte de a ne asigura de existenţe unor precondiţii anume:

- existenţa unei relative abundenţe a ofertei de servicii (reportată la cererea exprimată);
- existenţa unei game diverse de servicii pentru una şi aceeaşi nevoie umană (necesitatea alternativă multiplă);
- existenţa unei nuanţări a gamei serviciului, astfel încât să fiinţeze furnizării şi preţuri cu spectrul larg de diferenţiere;
- polimorfismul furnizorilor de servicii sub aspectul proprietăţii, tehnologiilor gradelor de integrare şi asociere, naturii ofertei precum şi cu privire la conţinutul şi dinamismul raporturilor furnizor-beneficiar;
- sensibilitatea largă în masa populaţiei referitoare la rolul formativ al serviciilor care, prin calitatea lor devin un element esenţial al procesului de învăţare socială negativă sau pozitivă etc.

Structurile existente în prezent în planul socioeconomic românesc nu sunt de natură să faciliteze decât, într-un viitor mai mult sau mai puţin

îndepărtat, apariție acestui set de precondiții. Deocamdată, se poate afirma că serviciile românești au o dezvoltare neechilibrată, oferta este de regulă, sub nivelul cererii structurile de proprietate sunt preponderent monopoliste (cu excepții în domeniu comerțului alimentar și cu amănuntul). Datorită disproporției sistemului serviciilor pentru populație banii au devenit o noțiune vagă, ei nemaipurtând valoarea în sine relațiile informale au devenit suverane, comportamentul anormal atât al consumatorilor cât și al lucrătorilor în servicii s-a generalizat, corupția a devenit regulă, iar dreptul și legalitatea excepții. Într-un astfel de climat antieducativ și antiuman, beneficiarul de servicii suportă atât în plan material cât și afectiv incompetența producătorului, iar ilicitul, impostura și absența unui mecanism eficient de antrenare a responsabilității permit unei categorii sociale minoritate să prospere pe seama celor mulți dependenți.

În prezent, piața românească a serviciilor este dominantă de condițiile impuse de oferta rară și preponderent monocalitativă.

Edificarea unui sistem echilibrat de servicii pentru populație se constituie deci, și ca o problemă complexă de marketing de rezolvarea căreia depinde însăși de venirea noastră ca națiune. Înțelegerea oportunității de a aloca un volum optim de investiții în această sferă, înțelegerea caracterului complex, multidisciplinar al domeniului presupune concentrarea atenției specialiștilor cu putere de decizie în acest sens, în scopul transformării sferei serviciilor într-un domeniu de larg acces social, înlăturând tendința actuală existentă în rândurile populației de a apela doar la serviciile cu caracter obligatoriu în consum, ca urmare a tarifelor mari și în creșterea față de nivelul veniturilor. Prin dimensiunile lor cantitative și calitative, serviciile participă direct la instituirea unei anumite stări calitative a vieții populației. Limitarea evaluării activității serviciilor la profiturile obținute reprezintă o orientare nocivă, preponderent cantitativă de măsurare a efectelor activității unităților prestatoare. De aceea, se impune folosirea unor indicatori mai relevanți, dominant calitativi de măsurare a activității unităților ofertante. Poate ar fi utilă introducerea unor indicatori care să releve *costul social* al nerealizării calitative și cantitative a serviciului (acest cost măsurând toate impacturile măsurabile de natură negativă, care au, în final, efectul de a reduce participarea agenților numai la viața societății, restrângerea cererii pentru serviciul respectiv etc.). Este bine ca fiecare lucrător în servicii, care nu-și face datoria integral, să suporte consecințele faptelor sale, deoarece el se constituie ca o sursă de pierderi sociale, un mecanism deformant, anticalitativ al sferei serviciilor și implicit al mediului socioeconomic.

Dezvoltarea viitoare a societății va crea atât necesitatea, cât şi mijloacele creşterii ponderii şi importanței serviciilor în satisfacerea nevoilor de interes social (instruire, ocrotirea sănătății, cultură etc.). Însuşi nivelul de dezvoltare al unei națiuni este caracterizat astăzi de calitatea ocrotirii sănătății, de volumul şi ponderea cheltuielilor pentru învățământ şi cercetare în venitul național, de numărul şi ponderea cadrelor cu pregătire superioară etc. În condițiile actuale de dezvoltare ale societății, creşterea şi diversificarea nevoilor sociale se manifestă tot mai mult ca o cerere de servicii sociale. Până în anul 1990 aceste servicii au fost distribuite prin instituții specializate, de stat (în majoritate), gratuit sau cu înlesniri de plată. Experiența a demonstrat că până în prezent, nivelul resurselor alocate de la bugetul statului pentru subvenționarea acestor servicii nu a fost suficient de ridicat pentru a realiza o calitate a serviciului care să justifice efortul societății. Această calitate scăzută a serviciului s-a datorat atât bazei tehnico materiale, uneori insuficiente, alteori inadecvate de care au dispus la un moment dat aceste instituții, cât şi nivelului nesatisfăcător de încadrare cu personal specializat.

Având în vedere importanța socială a asigurării unui potențial cât mai înalt al factorului uman, nivelul relativ scăzut al posibilităților materiale şi aspiraților populației, se impune continuarea asigurării gratuității acestor servicii (învățământ, ocrotirea sănătății, ocrotirea mediului natural, asistență socială etc.) în scopul garantării accesului egal la utilizarea acestor servicii, al tuturor membrilor societății. Alocarea resurselor materiale şi financiare, pentru subvenționarea acestor servicii, trebuie să crească de la an la an, până la asigurarea unui nivel decent al prestației.

Apariția unei inițiative particulare în aceste sectoare de activitate nu vor face decât să instituie o concurență ofertei existente, ceea ce va duce la creşterea calității serviciului.

O atenție deosebită, trebuie acordată pregătirii cadrelor şi legislației în vigoare, care are menirea de a garanta cointeresarea materială în strânsă relație cu calitatea prestației.

Problema serviciilor trebuie analizată ținându-se cont de procesul general de terțializare pe care îl va suporta producția de bunuri materiale, de mutațiile care vor surveni în profitul profesional al populației, pentru a face din sfera serviciilor un factor stabilizator în cadrul economico-social al țării noastre. Având în vedere că restructurarea masivă a economiei va genera creşterea ofertei de forță de muncă, se impune o inițiativă urgentă şi decisivă din partea ministerelor şi a tuturor agenților interesați, de a selecta

şi orienta această forță de muncă spre sfera serviciilor. În acest scop se impune conceperea şi instituirea unui rețele complexe de calificare, recalificare, reconversie şi perfecționare profesională pe tipuri de servicii, pentru a elimina treptat incompetențe și impostura din acest domeniu.

În scopul realizării unui sistem înalt funcțional al serviciilor pentru populație, bazat pe principiul cointeresării materiale şi a responsabilității multiple pentru calitatea prestațiilor efectuate, este absolut necesară realizarea şi impunerea unui sistem ştiințific de evaluare cantitativă şi calitativă şi a prestației pe tipuri de servicii şi pe feluri de servicii. Aceasta presupune inventarierea dimensiunilor specifice cantitative şi calitative/tipuri de servicii, pe criterii periodic revizuibile și performante.

Pe un alt plan este necesară inventarierea periodică a bazei materiale funcționale în servicii și a încadrării cu personal de specialitate a unităților prestatoare şi compararea evidențelor respective (cu ajutorul mijloacelor electronice de calcul) cu noua configurație a nevoii sociale de servicii. Astfel, se va facilita un proces de informare şi de reorientare operativă a agenților economici în scopul realizării convergenței continue a ofertei spre cerere.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE
NR. 5/1991

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE CERCETARE A RELAȚIILOR INTERRAMURI
ȘI A STRUCTURILOR INDUSTRIALE

POSIBILITĂȚI DE RESTRUCTURARE A CAPACITĂȚILOR DE PRODUCȚIE ÎN INDUSTRIE, ÎN CONDIȚIILE CREȘTERII AUTONOMIEI ÎNTREPRINDERILOR

BUCUREȘTI, 1991

SUMAR

Cuvânt introductiv 458

Capitolul 1. Modalități de sprijinire de către stat a restructurării capacităților de producție din industrie 461

1.1. Sprijinirea modernizării capacităților de producție, respectiv a diminuării acestor capacități în ramurile aflate în criză 471
1.2. Sprijinirea ramurilor de vârf şi a ridicării nivelului tehnic al producției..... 476
1.3. Susținerea creării şi extinderii întreprinderilor mici şi mijlocii..... 479

Capitolul 2. Posibilități de orientare a investițiilor în vederea restructurării capacităților de producție 484

2.1. Tendințe înregistrate pe plan mondial în domeniul investițiilor 484
2.2.1. Posibilități de finanțare a investițiilor în vederea restructurării capacităților de producție 489
2.2.1. Rolul autofinanțării în susținerea procesului investițional..... 489
2.2.2. Alte surse de finanțare a investițiilor 497

Capitolul 3. Evaluarea întreprinderii – premisă a restructurării capacităților producției; probleme teoretice şi metode de determinare a valorii întreprinderii 501

3.1. Premise teoretice ale evaluării 503
3.2. Metode de determinare a valorii întreprinderii 508
3.2.1. Valoarea substanțială 510
3.2.2. Goodwill-ul şi elementele care îl determină..... 523
3.2.3. Valoarea de randament 530

Cuvânt introductiv

Restructurarea industriei, a capacităților sale de producție reprezintă o preocupare pentru multe țări cu nivele foarte diferite de dezvoltare. De altfel, ea a apărut prima dată în țări cu economie dezvoltată, prin aspecte relative la necesitatea restrângerii capacităților de producție mari consumatoare de energie și materii prime din metalurgie, chimie, materiale de construcții etc., a modernizării celor rămase, a reconversiei forței de muncă disponibilizată, a dezvoltării unor ramuri de vârf și a specializării în anumite sectoare ale producției, a dezvoltării producției mici și mijlocii, mai uşor adaptabile la cerințele pieței, toate bazate pe respectarea criteriilor de rentabilitate economică. Tot în aceste țări au apărut primele soluții și primele efecte ale restructurării.

Și în țara noastră, în ultimii ani, la nivelul teoriei economice, s-a încercat găsirea unor soluții de restructurare pe baza unor criterii economice a capacităților de producție. Însă lipsa de informații, denaturarea celor existente prin sistemul de prețuri artificial construite, prin imposibilitatea stabilirii unor rapoarte, proporții, corelații între diferitele elemente ale activității economice, nu au fost în măsură să susțină fundamentarea unor soluții viabile în acest domeniu.

Trecerea la economia de piață readuce această problemă în sfera de preocupări a agenților economici și a organismelor guvernamentale de decizie.

În noile condiții, restructurarea trebuie să faciliteze tranziția la noul tip de economie şi realizarea cerințelor de bază ale acestuia: privatizarea, asigurarea funcționării întregii economii pe baza liberei inițiative a agenților economici şi a concurenței dintre aceştia, garantarea autonomiei agenților economici de stat, limitarea intervenției statului la realizarea unor obiective de interes general.

În studiul de față ne-am oprit asupra unor aspecte legate de restructurarea capacităților de producție în industrie, privită din două unghiuri de vedere:

- al statului care, îndeosebi în perioada de tranziție poate avea un rol important în crearea cadrului favorabil restructurării.
- al întreprinderilor care, în calitatea lor de agenți economici autonomi, poartă întreaga responsabilitate pentru modul în care îşi gospodăresc patrimoniul.

Statul poate stimula restructurarea capacităților de producție prin intermediul unor pârghii economice, al unor programe concrete de acțiune în diferite domenii de activitate şi poate atenua consecințele pe plan social ale acestui proces. S-a încercat evidențierea unor modalități de sprijinire de către stat a restructurării capacităților de producție, orientate spre: stimularea modernizării capacităților de producție în domeniile de interes, respectiv a reducerii lor a ramurilor aflate în criză; impulsionarea dezvoltării ramurilor de vârf şi a ridicării nivelului tehnic general al producției; susținerea creării şi susținerii IMM-urilor. S-au avut în vedere acele măsuri care nu încalcă principiile limitările intervenției statului într-o economie de piață sau respectării autonomiei agenților economici.

Restructurarea capacităților de producție este însă în primul rând o problemă a întreprinderilor care, în perspectiva privatizării şi a funcționării lor libere pe piață trebuie să-şi dimensioneze potențialul productiv şi să-şi orienteze activitatea economică în scopul rentabilizării lor şi obținerii unui profit maxim. Având în vedere faptul că într-o societate modernă una din principalele forme de manifestare a libertății agenților economici o reprezintă activitatea investițională, ne-am oprit, în studiul nostru, asupra rolului investițiilor în restructurarea capacităților de producție și, îndeosebi, asupra unor posibilități de asigurare a necesarului de fonduri investiționale pentru sprijinirea acestui proces.

Analiza efectuată nu a putut ocoli o problemă a cărei rezolvare este indispensabilă trecerii la economia de piață, oferind baze reale desfăşurării întregii activități economice: evaluarea întreprinderilor.

Evaluarea întreprinderilor are, fără îndoială, un rol deosebit în restructurarea capacităților de producție, ea permițând întreprinderii să-și cunoască întreg potențialul de care dispune și să îl gospodărească cu maximă eficiență.

Asociată, la noi, procesului de pregătire a trecerii la privatizarea sectorului public, în vederea constituirii capitalului social, evaluarea întreprinderilor s-a dovedit a fi, în urma unei analize vaste, o problemă deosebit de complexă şi de permanentă actualitate putând apare în orice moment al extinderii întreprinderii şi nu doar în etapa de tranziție de la o formă de proprietate la alta.

Este şi motivul pentru care, în studiul nostru, nu ne-am putut limita la evidențierea unor aspecte practice, ale evaluării patrimoniului întreprinderilor, în contextul actual, ci am încercat o prezentare mai amplă a problematicii determinării valorii întreprinderilor care îşi propune să apropie

cerințele pe plan mondial în acest domeniu de realitățile concrete ale țării noastre.

Am avut în vedere faptul că actualele reglementări legale, prin normele metodologice de inventariere şi reevaluare a patrimoniului întreprinderii nu satisfac decât parțial cerințele de determinare a valorii întreprinderilor. Ele privesc întreprinderea ca un tot unitar, luând în considerare nu numai baza tehnico-materială, ci şi valoarea potențialului uman şi mai ales capacitatea întreprinderii de a produce beneficii. De asemenea, aceste norme, prin dificultățile pe care le întâmpină în aplicarea lor practică, nu sunt în măsură să ofere o valoare credibilă a întreprinderilor, în cazul inițierii unor colaborări cu parteneri străini.

În lipsa unei experiențe naționale în acest domeniu, demersul nostru se poate constitui într-un punct de pornire, dar şi într-un subiect de reflecție asupra unei teorii a evaluării întreprinderilor adaptată deopotrivă condițiilor specifice ale țării noastre şi cerințelor pe plan mondial, atât în etapa de tranziție, cât şi în momentul instaurării depline a principiilor de funcționare ale economiei de piață. Prezentarea făcută include prin urmare şi metode de determinare a valorii întreprinderii care nu au o aplicabilitate imediată, dar care pot deveni operaționale în viitor.

Capitolul 1. MODALITĂȚI DE SPRIJINIRE DE CĂTRE STAT A RESTRUCTURĂRII CAPACITĂȚILOR DE PRODUCȚIE DIN INDUSTRIE

Privatizarea şi instituirea mecanismului concurențial, ca cerințe de bază ale trecerii la economia de piață, nu sunt suficiente pentru a asigura funcționarea acestui tip de economie în condiții de rentabilitate economică. Aceasta depinde şi de măsura în care, în perioada de tranziție, au fost realizate o serie de schimbări structurale care au rolul de a înlătura anacronismele economiei centralizate şi de a aşeza activitatea de producție pe principii economice.

Componente ale reformei economice, politica structurală şi privatizarea sunt concomitente şi se susțin reciproc, în realizarea lor, ca şi în ansamblul procesului deosebit de complex al trecerii la economia de piață, statul având un rol important. Acest rol derivă, în principal, din capacitatea statului de a crea cadrul legal al desfăşurării întregii activități economice în condițiile liberei concurențe, dar şi din posibilitatea pe care acesta o are de a sprijini încadrarea economiei pe o traiectorie care să răspundă intereselor naționale de creştere a rentabilității activității economice şi a competitivității pe piața externă.

Practica țărilor cu o economie de piață indiferent de nivelul lor de dezvoltare şi de coloratura sistemului politic pune în evidență un loc bine definit al statului în asigurarea condițiilor favorabile desfăşurării activității economice. Statul dispune de un ansamblu de mijloace de intervenție şi susținere a creşterii şi restructurării economice, pe care îl utilizează în funcție de interesele de moment sau de perspectivă, adaptat specificului diverselor ramuri ale economiei naționale.

În plus, statul păstrează atât o imagine de ansamblu a economiei naționale cât şi una a situației din diferite ramuri, cunoscând astfel care sunt domeniile de activitate care necesită restructurări ale capacităților de producție. În funcție de strategia sa pe plan economic, statul poate interveni direct în restructurarea capacităților de producție sau poate crea doar condițiile favorabile desfăşurării procesului de restructurare ca un proces natural, care să se desfăşoare pe măsura impunerii legităților economiei de piață.

Indiferent de forma concretă pe care o vor îmbrăca diferitele modalități de intervenție a statului în procesul de restructurare, acestea

trebuie să se bazeze pe o cunoaştere aprofundată a sistemului productiv şi a regulilor sale de funcționare şi vor trebui aplicate prin intermediul unor instituții cu atribuții specifice în acest sens.

Intensitatea intervenției statului în economie nu este constantă nici în timp, nici în spațiu şi nici din punct de vedere al sferei de interes în care se manifestă.

Astfel, dacă perioada postbelică a înregistrat numeroase momente de sprijinire şi impulsionare de către stat în diferite domenii de activitate, în mai toate părțile cu economie de piață dezvoltate, în ultimii ani se impune tot mai mult ideea necesității limitării, la un nivel cât mai redus, a intervenției statului în economie. Având în vedere această tendință înregistrată pe plan mondial, demersul nostru de a promova idei relative la modalități de intervenție a statului în economie ar putea părea super-flow. Susținem însă viabilitatea problemei în studiu prin faptul că:

- nu milităm pentru o intervenție masivă a statului în economie, el fiind degrevat de rolul de planificator unic al economiei naționale, ci doar pentru exercitarea autorității sale în acele zone care favorizează consolidarea economiei de piață şi doar atâta timp cât aceasta va fi necesară;
- în toate economiile de piață, statul îşi manifestă rolul în domenii care, chiar dacă nu privesc direct activitatea economică o influențează prin măsura în care îi creează condiții favorabile de desfăşurare (domeniul social, domeniul cercetării ştiințifice şi al activităților strategice etc.)
- tendința de limitare a intervenției statului în țările cu economie de piață dezvoltate este justificată de necesitatea înviorării şi relansării unei activități economice a cărei creştere stagnează în ultima vreme; ea intervine însă după lungi perioade în care statul şi-a adus o contribuție importantă la crearea unor structuri economice competitive.

Având în vedere aceste considerente, ne propunem să prezentăm în continuare câteva modalități de sprijinire de către stat, în condițiile concrete ale țării noastre, a procesului care face obiectul acestei lucrări: restructurarea ramurilor industriei şi, în special, a capacităților de producție din industrie[1].

---

[1] Vezi în acest sens şi Farmache, Ileana, "Procesele de restructurare în industrie. Modalități de intervenție a statului, în *Tribuna economică*, nr. 26/1990.

Pornind de la premisa că restructurarea reprezintă în primul rând un mod de acțiune al întreprinderilor, în dorința de sporire a competitivității şi rentabilității lor şi nicidecum un monopol al statului. Relația stat-întreprindere este însă necesară şi importantă deoarece atât întreprinderile investite cu o largă sau deplină autonomie, în funcție de forma pe care o îmbracă – regii autonome, societăți comerciale S.A., cât şi organismul guvernamental el însuşi supus reînnoirilor nu pot şi nu trebuie să acționeze decât împreună pentru remodelarea unui aparat industrial rigid creat într-o anumită perioadă istorică.

Noul cadru legislativ creat în țara noastră nu răspunde decât prin aspecte de maximă generalitate problematicii în discuție. De asemenea, şi programul de reformă al guvernului, cu termen şi acțiune până în 1982, cuprinde doar principii, obiective strategice, procedee de punere în aplicare a obiectivelor, dându-se astfel posibilitatea construirii unor scenarii sau, mai bine spus a unor elemente de scenarii relative la modalitățile de sprijinire de către stat a restructurării capacităților de producție.

Ne propunem, prin urmare, să semnalăm unele elemente care pot lărgi cadrul legislativ şi-l pot adecva cerințelor unor economii de piață puternice.

***

Pentru a putea avea o imagine a dimensiunilor restructurării şi pentru a crea numai sumar o idee despre implicațiile pe care aceasta le determină şi despre nevoile de sprijinire din partea statului considerăm utilă prezentarea unor elemente referitoare la starea actuală a capacităților de producție din industrie.

Un astfel de element este *gradul de utilizare a capacității de producție*.

Acest indicator se poate calcula pe baza capacităților de producție exprimate valoric sau în unități naturale.

În cazul de față, gradul de uzură a capacităților calculat în prima variantă (cea care foloseşte unități valorice) nu oferă aspecte de interes, atât datorită influenței necuantificabile a prețurilor folosite la determinarea acestor indicatori, cât şi datorită faptului că pentru o producție eterogenă, exprimarea valorică este nerelevantă din punct de vedere al identificării necesităților de restructurare.

În schimb, gradul de utilizare a capacităților de producție utilizată în unități naturale, pe produse, poate furniza informații utile în adoptarea măsurilor de stimulare a restructurării, de atenuare a efectelor negative pe

plan social (şi uneori economic) şi de creare a cadrului legislativ - instituțional al restructurării.

Astfel, după cum se observă din datele prezentate în tabelul nr. 1.1, există numeroase capacități de producție industriale importante, cu un grad de utilizare sub 50%. Fiecare din cauzele neutilizării capacității de producție a diferitelor produse trebuie avute în vedere în analiza necesităților de restructurare.

Neasigurarea desfacerii este una din aceste cauze care este determinată, la rândul său, de: o capacitate supradimensionată în raport cu cererea reală a pieței; o calitate necorespunzătoare a produselor realizate, cu efecte negative atât asupra cererii interne, cât mai ales a celei externe; reducerea nivelului general al investițiilor destinate înlocuirilor şi modernizării utilajelor învechite, moral şi fizic. Lipsa de desfacere este unul din principalele criterii de restructurare în sensul restrângerii capacităților respective.

În acelaşi sens pot acționa şi dereglările în aprovizionare. Astfel, dacă o întreprindere nu-şi poate asigura resursele materiale dorite, în calitatea şi cantitatea solicitate, din țară sau import şi cu prețuri care să-i satisfacă cerințele de rentabilitate, ea va trebui să-şi restrângă activitatea în domeniul respectiv.

Analiza acestui indicator însă nu trebuie să omită, în ultimă instanță, faptul că într-o economie de piață, întreprinzătorul nu îşi dimensionează capacitatea de producție în ideea utilizării ei integrale el, optând pentru acea încărcare ce îi un profit cât mai mare, rezerva de capacitate fiind destinată acoperirii, în caz de necesitate a unor vârfuri în cerere.

Trebuie avut în vedere faptul că nivelul scăzut de utilizare a capacităților este rezultanta, printre altele, a unor piețe insuficiente, asupra dimensionării capacităților în raport cu aceste piețe şi cu ocuparea, prin măsuri administrative nu a evoluat corespunzător gradului de utilizare a capacităților; deci nivelul scăzut al gradului de utilizare rezultă, uneori din echilibrul cererii cu oferta, dar din punctul de vedere al rentabilității, nu sunt în echilibru, datorită şomajului tehnic. Aceasta atrage atenția asupra unor serioase implicații sociale ale restructurării.

Ținând cont de aceste aspecte, apreciem că analiza gradului de utilizare a capacităților, pe produse, este unul dintre elementele care contribuie la crearea unor imagini asupra necesităților de restructurare în cazul respectiv.

Tabelul nr. 1.1

Produse la care gradul de utilizare a capacităților de producție a fost, în 1989, sub 50%

	Gradul de utilizare, %	Capacitate neutilizată, din care, datorită:			
		Total	neasigurării desfacerii	dereglărilor în aprovizionare	neatingerii parametrilor proiectați
Țagle din turnare continuă, mil. t	40,8	45,9	-	-	45,9
Țevi din oțel inox, mii t	2,0	2,1	-	2,1	-
Țevi din oțel laminate pentru conducte cu ø peste 400 mm, t	33,0	4.224	-	2.944	-
Sârme zincate, mii t	25,1	125,9	13,5	52,3	59,8
Aluminiu şi aliaje din aluminiu, mii t	36,5	19,6	-	19,4	-
Bare din cupru, mii t	19,6	32,1	18,3	-	5,6
Țevi din aluminiu pentru irigații, mii t	17,1	10,0	10,0	-	-
Laminate din zinc, mii t	19,8	2,6	-	2,6	-
Sisteme flexibile de maşini-unelte şi celule flexibile, mil. lei	47,9	170,9	-	18,1	151,3
Maşini de rectificat, buc.	42,9	76	2	-	74
Maşini şi utilaje pentru prelucrarea metalului prin deformare plastică, mil. lei	40,2	1.001,3	9,6	33,5	951,5
Motoare Diesel, buc.	47,1	1268	-	60	1.130
Sape cu role, mii buc.	44,3	89,1	70,1	19,0	-
Scule pentru utilaje de explorare geologică şi pentru foraj şi exploatarea sondelor, mil. lei	40,4	186,7	186,7	-	-
Autoturisme OLTCIT, buc.	33,9	59.589	50.000	9.489	
Autobuze, buc.	43,3	1.840	1.840		
Troleibuze, buc.	30,1	381	381		
Autoutilitare, buc.	49,4	1.956	1.956		
Pile şi baterii electrice, mil. buc.	47,8	66,0	-	66,0	-
Cabluri electrice izolate, mii km	38,4	48,3	-	48,3	

	Gradul de utilizare, %	Capacitate neutilizată, din care, datorită:			
		Total	neasigurării desfacerii	dereglărilor în aprovizionare	neatingerii parametrilor proiectați
Maşini electrice de spălat rufe, mii buc.	41,3	377,0	355,0	22,0	-
Sulf, t	20,6	64.046	-	39.576	-
Fluorură de Al, t	18,6	4.817	-	4.817	-
Azotat de Ag, mii cutii	19,1	60.704	-	4.604	56.100
Cauciuc polibutadienic, t	23,5	22.951	-	22.951	
Anvelope tip gigant, buc	33,1	13.382	-	13.382	
Folii extruse din polietilenă, t	34,3	113.549	-	82.797	29.818
Produse sudate din polietilenă, t	35,2	59.843	774	36.249	20.498
Fibre din in, t	36,3	52.132	-	25.172	25.670
Izolatori electrici din porțelan	47,5	2.917	2.917	-	-
Izolatori electrici din porțelan	42,3	8.814	8.776	38	-
Conserve carne, t	30,1	50.239	-	50.239	
Unt, t	49,2	47.460	-	46.684	

Sursa: Date CNS.

Un alt element este *gradul de rentabilitate*. Importanța acestuia rezidă în faptul că într-o economie de piață, calitatea activității unei întreprinderi este dată de dimensiunile profitului pe care ea îl obține. Prin urmare, agentul economic va urmări ca prin restructurare să elimine activitățile nerentabile şi să le promoveze pe cele rentabile.

La nivel macroeconomic, opțiunile în restructurare sunt determinate de interesele naționale, de moment sau de perspectivă, precum şi o serie de interese strategice exprimate prin politica economică. În construirea politicii sale structurale însă, statul va trebui să aibă în vedere şi proiecțiile de la nivel microeconomic cu privire la necesitățile de restructurare.

În economia noastră, există în prezent, un important număr de întreprinderi – 1.383, care înregistrează pierderi, dintre care 617 în economia de stat şi 766 în economia cooperatistă. Pe domenii de activitate, întreprinderile industriale sunt în număr de 99, ponderea cea mai mare având-o cele din industria constructoare de maşini, metalurgie, industria lemnului, industria textilelor şi pielăriei, industria chimică; numeroase

întreprinderi industriale se înregistrează şi în agricultură şi industria alimentară – 393[1].

Aceasta implică, în luarea deciziei de restructurare, atât statul, în calitatea sa de proprietar, încă, al acestora, cât şi unităţile respective.

Însăşi declanşarea privatizării, înţeleasă ca denaţionalizare, este condiţionată de pregătirea şi eficientizarea întreprinderilor de stat. Întreprinderile care lucrează cu pierderi trebuie mai întâi redresate şi abia apoi negociate.

Pentru produsele care se realizează cu rentabilitate redusă sau cu pierderi (când preţul de livrare este mai mic decât costul de producţie) decizia de restructurare a capacităţilor aferente revine, în general, întreprinderii în cauză.

În prezent, în ţara noastră există numeroase întreprinderi care realizează un mare număr de produse nerentabile.

Tabelul nr. 1.2 prezintă câteva exemple de produse, îndeosebi în metalurgie, chimie, construcţii de maşini, care se obţineau, în 1989, cu pierderi ridicate.

Evident, se pot aduce obiecţiuni asupra indicatorului "rentabilitate", ştiut fiind că aceasta se calcula pe baza unor preţuri artificial stabilite. În realitate însă, este puţin probabil ca toate pierderile înregistrate la fabricarea şi comercializarea unui produs să se datoreze în exclusivitate preţurilor.

De exemplu, în industria chimică, o analiză a instalaţiilor care pot fi rentabilizate prin "*reaşezarea*" preţurilor (mai mici decât costul) a scos în evidenţă faptul că în marea majoritate a cazurilor, exista cel puţin încă o

---

[1] Repartizarea întreprinderilor nerentabile pe forme de proprietate şi principale ministere este următoarea:
Total economie naţională – 1.383.
Total economie de stat: 617.
Ministerul Industriei şi Resurselor: 99, din care: Departamentul energiei electrice şi termice – 1, Departamentul minelor – 2, Departamentul petrolului – 1, Departamentul geologiei – 5, Departamentului chimiei şi petrochimiei – 7, Departamentul metalurgiei – 12, Departamentul construcţiilor de maşini – 37, Departamentul industriei electrotehnice, electronice, de mecanică fină şi maşini unelte – 6, Departamentul industriei lemnului – 13, Departamentul industriei textile şi pielăriei – 13, Departamentul industriei materialelor de construcţii – 2.
Ministerul Lucrărilor Publice, transporturilor, amenajării teritoriului – 29.
Ministerul Agriculturii şi Alimentaţiei – 393.
Unităţile economiei locale – 80.
Economia cooperatistă – 766.

condiție pentru a rentabiliza instalația respectivă: asigurarea necesarului de materii prime şi materiale, asigurarea desfacerii (deci cuplarea producției la cerere), ridicarea nivelului tehnic al unor instalații (vezi tabelul nr. 1.2).

La unele dintre produsele acestei industrii (vezi tabelul nr. 1.3), schimbarea prețurilor nu poate sprijini cu nimic rentabilizarea unor instalații, pierderile având aici şi alte cauze: tehnologii foarte învechite, grad avansat de uzură a instalațiilor, consumuri mari de energie, grad ridicat de poluare rezultat în urma procesului de producție, motive pentru care se propunea închiderea capacităților respective sau trecerea lor în conservare.

Alte elemente în măsură să contribuie la conturarea unei imagini asupra situației actuale a capacităților de producție şi a necesităților de restructurare pot fi:

- numărul de maşini, utilaje, instalații din industrie care nu sunt folosite; după cum se observă din datele prezentate în anexa nr. 1, la nivelul industriei existau la sfârşitul anului 1989 peste 2.300 de maşini cu valoare foarte ridicată (cu o valoare medie de peste 1 mil. lei (fiecare));
- gradul de utilizare a timpului de muncă (vezi anexele nr. 2 şi 3), în a cărui structură, pe cauze, regăsim o situație similară celei de la gradul de utilizare a capacităților de producție.

Tabelul nr. 1.2

Instalații nerentabile din industria chimică la care se propune oprirea fabricației

Nr. crt.	Instalația	Gradul de utilizare a capacității de producție %	Gradul de rentabilitate %	Cauza
1	Instalația de pitizen (Combinatul petrochimic Piteşti)	27	-68	Scăderea solicitării din partea agriculturii - preț de cost foarte mare
2	Instalația de amoniac IGIAP (Combinatul chimic Craiova)	61	-230	- mare consumatoare de energie
3	Instalația de acid azotic (Combinatul chimic Craiova)	49	-10,2	- tehnologie foarte învechită - consum mare de energie
4	Instalația de furfurol (Combinatul chimic Craiova)	27	-337	- lipsa de materii prime - cost foarte ridicat

Nr. crt.	Instalația	Gradul de utilizare a capacității de producție %	Gradul de rentabilitate %	Cauza
5	Instalația de schimbări de ioni - amoniți (Combinatul chimic Victoria)	34	-32	- tehnologie depășită cu consumuri specifice mari de materii prime și emisii de substanțe foarte toxice, cancerigene - grad avansat de uzură a instalației
6	Instalația de alchilenamine (Combinatul chimic Râmnicu Vâlcea)	54	-1,5	- mare consumatoare de energie - din instalație rezultă ape reziduale poluante - produsele nu au asigurată desfacerea

Sursa: Prelucrat pe baza datelor de la MICMP, Programul de retehnologizare a instalațiilor chimice și petrochimice.

Tabelul nr. 1.3

Instalații din industria chimică care se pot rentabiliza prin reașezarea de prețuri

Nr. crt.	Instalația	Gradul de utilizare a capacității de producție %	Rentabilitatea %	Alte măsuri pentru rentabilizare
1	Instalația de cianură de sodiu (Combinatul Petrochimic Pitești)	33	-50	- asigurarea bazei tehnico-materiale
2	Instalația de negru de fum HAF (Copșa Mică)	50	-33,4	- efectuarea de reparații capitale
3	Instalația de PVC – emulsie (Combinatul chimic Borzești)	57	-22,6	- asigurarea catalizatorului din import
4	Instalația de izopropilamină (Combinatul chimic Borzești)	24	-14,5	- asigurarea cu piese de schimb - asigurarea desfacerii
5	Instalația de captare (Combinatul chimic Borzești)	8	-500	- atingerea parametrilor proiectați la unele instalații - asigurarea cu materie primă

Nr. crt.	Instalația	Gradul de utilizare a capacității de producție %	Rentabilitatea %	Alte măsuri pentru rentabilizare
6	Instalația electroliză cu diafragmă şi evaporare II (Combinatul chimic Borzeşti)	62	-78,8	- asigurarea anoizilor de grafit din import vest - asigurarea cu materiale de întreținere
7	Instalația săruri de crom: Bicromatul de sodiu (Combinatul chimic Târnăveni)	61	-37,3	-
8	Instalația de acid fosforic pur şi concentrat (Combinatul de îngrăşăminte chimice Tg. Măgurele)	28	- 68,6	-
9	Instalația de furfurol (Combinatul de îngrăşăminte chimice Slobozia)	27	-211	- automatizarea fazei de distilare
10	Instalația de fabricare a celofibrei (Combinatul de fire şi fibre artificiale Suceava)	13	-147	- asigurarea materiilor prime, materialelor auxiliare şi de întreținere - creşterea randamentului unor instalații - intrarea în conservare a capacităților nefolosite

Sursa: Prelucrat pe baza datelor de la MICMP, Programul de retehnologizare a industriei chimice şi petrochimice.

Analiza efectuată a permis identificarea principalelor direcții în care se poate desfăşura intervenția statului în restructurarea capacităților de producție, direcții pe care le-am grupat în:

1. sprijinirea modernizării capacităților de producție în domeniile de interes precum şi a diminuării capacităților în ramurile aflate în criză;
2. sprijinirea ramurilor de vârf şi stimularea ridicării nivelului tehnic general al producției;
3. susținerea creării şi extinderii întreprinderilor mici şi mijlocii.

1.1. Sprijinirea modernizării capacităților de producție, respectiv a diminuării acestor capacități în ramurile aflate în criză

Declinul în cerere înregistrat în unele ramuri ale industriei, pe de o parte, necesitatea menținerii în funcțiune a unor capacități de producție de importanță națională pe de alta, implică atât sprijinirea de către stat a modernizării unor capacități de producție, cât și intervenția guvernamentală în atenuarea problemelor de ordin social pe care restrângerea unor activități le-ar determina.

În țările cu economie de piață, tendințele înregistrate în planul economic au creat un cadru propice restructurării industriale, măsurile de politică structurală inițiate de guvern fiind favorizate de:

- scăderea rentabilității unor produse primare mari consumatoare de materii prime, energie, combustibil, care a determinat reorientarea capitalului spre sectoarele de vârf, cu tehnologie avansată;
- dominarea industriei prelucrătoare de câteva mari grupuri puternic diversificate care au putut ele însele să efectueze schimbările devenite necesare, reducând activitatea în sectoarele în declin și dezvoltând altele, reciclarea și redistribuirea forței de muncă făcându-se în cadrul întreprinderii sau al grupului;
- garantarea, în principiu, de către întreprindere a locurilor de muncă, muncitorii neopunând rezistență la evoluția structurilor, iar nivelul lor ridicat de pregătire profesională facilitând adaptarea

Spre deosebire de acestea, în țara noastră, concurența redusă, determinată de caracterul de monopol asupra producției pe care îl dețin unele întreprinderi, existența unor mari platforme industriale “monolit” (de tipul celor din petrochimie sau siderurgie) și a unor capacități de producție rigide precum și slăbirea intensității procesului investițional sunt de natură să complice conturarea politicii structurale.

1. Restructurarea capacităților de producție în întreprinderi din astfel de ramuri fiind totuși necesară, o primă modalitate de acțiune a statului ar putea-o reprezenta *sprijinirea revitalizării sectoarelor industriale în criză*, pornind de la ideea că o simplă reducere a capacităților poate să răspundă la problemele unei cereri în regresie, dar nu și la cele ale unei competitivități în declin.

În ultimii ani pe plan mondial, se remarcă o atitudine restrictivă față de sprijinirea financiară a ramurilor în declin, după ce, începând cu primul șoc

petrolier şi până în mijlocul anilor 1980, guvernele multor ţări iniţiaseră ample programe de ajutorare a sectoarelor aflate în criză. Statului nu îi este însă indiferentă soarta unor agenţi economici a căror activitate prezintă un interes social-militar – deosebit, motiv pentru care el va continua să sprijine sectoarele respective, dar în cea mai mare parte a cazurilor pe, principiul angajării răspunderii materiale pentru ajutorul acordat. Se urmăreşte prin urmare ca, indiferent de natura lor, intervenţiile statului să nu aibă un caracter de gratuitate ci unul de sprijin temporar, eventual rambursabil. Sunt evitate în general, intervenţiile in extremis, prin subvenţii masive, pentru salvarea ramurilor în dificultate şi, totodată, sunt restrânse posibilităţile acestor sectoare de a exercita o presiune politică asupra guvernului pentru a obţine ajutoare substanţiale.

Sprijinirea de către stat a modernizării capacităţilor de producţie din ramuri în declin se poate realiza, în principiu, prin asistenţă financiară directă (cu sau fără angajarea răspunderii pentru ajutorul acordat), şi anume, prin:

- subvenţii constând din sume de bani acordate fără compensaţie (de exemplu: modalitatea de sprijinire de către guvernul britanic a companiei British Steel);
- subvenţionarea unor elemente ale costurilor de producţie (de exemplu: în RFG, statul acoperă o parte din cheltuielile de transport al cărbunelui cocsificabil destinat firmelor siderurgice);
- acordarea unor credite pe termen lung în moneda naţională sau în devize fără dobândă sau cu dobândă redusă pentru realizarea unor lucrări de modernizare a producţiei;
- practicarea unor impozite minime pe venituri pe perioada în care se realizează lucrări de modernizare;
- reducerea taxelor vamale la importul de materii prime, materiale, echipamente utilizate în modernizare.

Statul poate sprijini revitalizarea unor ramuri industriale şi pe calea unei *asistenţe financiare indirecte*, preluând în sarcina sa o serie de activităţi care, în mod obişnuit, ţin de resortul întreprinderilor producătoare în această categorie intră:

- finanţarea de către stat a unor proiecte de cercetare-dezvoltare;
- crearea de institute de cercetare în ramurile în declin;
- iniţierea unui sistem naţional de recalificare a forţei de muncă precum şi stimularea creării de noi locuri de muncă în ramuri de vârf sau în întreprinderi private, mici şi mijlocii, pentru a facilita absorbirea forţei de muncă eliberată din ramurile în declin.

2. Mult mai eficientă dar cu probleme sociale de mare anvergură este *politica de reducere a capacităților de producție din ramurile în criză*. Statul își poate aduce contribuția la atenuarea problemelor sociale generate de închiderea capacităților de producție nerentabile, ca urmare a lipsei cererii, rezolvând multe aspecte legate de forța de muncă disponibilizată prin:

- acordarea de ajutoare financiare pentru dobândirea unei pregătiri suplimentare care să dea posibilitatea reîncadrării pe alte posturi în aceeași întreprindere sau în alt domeniu;
- introducerea unor indemnizații de șomaj, inexistente până acum în economia noastră;
- stimularea financiară pentru crearea de noi locuri de muncă, în ramurile în expansiune;
- stimularea ieșirilor la pensie, înainte de îndeplinirea condițiilor de vârstă și vechime în muncă în anumite momente, când presiunea asupra locurilor de muncă este foarte mare, măsură aplicată, de altfel, la noi în ultima vreme.

Problemele legate de reducerea personalului în sectoarele în criză sunt mult ușurate în condițiile unei pregătiri profesionale ridicate și diversificate, care facilitează redistribuirea forței de muncă. De asemenea, fricțiunile rezultând din adaptare pot fi atenuate și uneori adaptate dacă între stat și sectoarele în cauză există un schimb corect și regulat de informații și opinii și măsurile aplicate sunt un rezultat al acordurilor între ministerele interesate, sindicatele muncitorilor, reprezentații consumatorilor și experți independenți.

În prezent, în țara noastră, principalele măsuri de protecție socială preconizate de guvern sunt cuprinse în Proiectul de lege privind ajutorul de șomaj și reconversia profesională a șomerilor. Durata de acordare a ajutorului de șomaj prevăzută în acest proiect este de 6 luni cărora li se poate adăuga perioada de pregătire profesională în vederea reîncadrării. Indemnizația de șomaj, potrivit aceluiași proiect, va fi de 1.200-2.000 lei diferențiată pe categorii de personal și în funcție de vechimea în muncă. Ea a fost calculată luând în considerare veniturile medii pe o persoană care, în 1989, era de aproximativ de 1.350 lei. Diferențele dintre mărimea cuantumului indemnizației de șomaj, prevăzută în acest proiect de lege și cele practicate pe plan internațional sunt semnificative. De obicei, salariile sunt plătite integral o anumită perioadă de timp (cel puțin 6 luni) și eventual parțial, încă o perioadă determinată[1]. Evident, mărimea indemnizației de

[1] De exemplu, în Grecia, salariul este plătit integral timp de un an, iar în Ungaria, 6 luni, după care încă o anumită perioadă de timp, se plătește 75%.

şomaj este strâns legată de puterea economică a statului respectiv în condițiile în care acesta contribuie cu 40-60% la constituirea fondului de şomaj, restul fiind acoperit prin contribuțiile salariaților.

Indemnizațiile reduse de şomaj care se preconizează a se acorda în țara noastră şi care sunt strict dependente de resursele bugetare limitate, corelate cu perspectiva unei instabilități economice accentuate, îndeosebi în perioada de tranziție la economia de piață, nu sunt de natură a favoriza restrângerea capacităților de producție. Aceasta este mai uşor acceptată de către personalul disponibilizat dacă, cel puțin o anumită perioadă, şomerul are asigurate veniturile necesare întreținerii sale şi familiei sale, în condiții similare celor anterioare concedierii putându-se ocupa de căutarea unui alt loc de muncă sau de reorientarea profesională.

Tensiunile sociale care ar putea fi generate de disponibilizări masive ale forței de muncă, în condițiile restructurării capacităților de producție pe criterii de rentabilitate economică, precum şi de mărimea redusă a indemnizației de şomaj, ar putea fi prevenite prin măsuri susținute de pregătire şi reconversie profesională a şomerilor, precum şi prin măsuri economice de creştere a cererii forței de muncă. Proiectul de lege şi programul de reformă a guvernului prevăd astfel de măsuri[1].

3. Restructurarea capacităților de producție din ramurile în declin nu este susținută doar prin măsuri izolate de asistență financiară, directă sau indirectă sau de protecție socială, de tipul celor prezentate. Ea poate face şi obiectul unor *ample programe inițiate de guvern*, când acesta este interesat în revitalizarea şi modernizarea structurală a unor ramuri ale economiei naționale, cum ar fi metalurgia şi chimia. Aceste programe înglobează într-

---

[1] Pentru protecția socială împotriva şomajului programul de reformă al guvernului are în vedere:

a) măsuri economice de creştere a cererii forței de muncă:
- stimularea apariției de întreprinderi private mici şi mijlocii;
- dezvoltarea serviciilor către populație şi a serviciilor industriale şi sociale;
- orientarea unor investiții ale statului către crearea de noi locuri de muncă;

b) măsuri sociale de prevenire a şomajului:
- adaptarea structurii sistemului de învățământ la cererea de forță de muncă;
- crearea unui sistem mixt (stat, întreprinderi) de recalificare a forței de muncă;
- modernizarea sistemului de reorientare şi plasare a forței de muncă;

c) măsuri sociale de protecție a şomerilor:
- instituirea ajutorului de şomaj;
- instituirea asistării sociale a şomerilor;
- constituirea unui sistem de facilitare a calificării şi încadrării tinerilor.

un tot unitar: modalități de sprijin financiar acordat întreprinderilor pentru redresarea situației lor economice; ajutoare pentru muncitorii afectați de concediere, în vederea dobândirii unei alte profesiuni sau găsirii unui alt loc de muncă; facilități de asociere a întreprinderilor din ramuri în declin pentru protejarea piețelor de desfacere sau pentru reînnoirea tehnologică etc.[1]

4. Circumscrisă problemei reducerii capacităților de producție considerăm a fi și *reglementarea actului de faliment al întreprinderii*.

Legea falimentului care la noi, în prezent, este în fază de proiect, este indispensabilă funcționării unei economii de piață. Ea trebuie să furnizeze instrumente în măsură să se semnalizeze zonele de nerentabilitate ale unei întreprinderi dar și elemente care, coroborate cu un sprijin al statului, să contribuie la o redresare a activității respectivului agent economic.

---

[1] Dintre țările occidentale, Japonia a fost una din principalele promotoare ale unor programe complexe de sprijinire a restructurării ramurilor industriale. Intervenția statului japonez s-a desfășurat în sensul directivelor date de OCDE, care recomandă promovarea noilor sectoare industriale cu tehnologie ridicată și ajutorarea industriilor în declin, pentru a facilita evoluția lor în fața noilor condiții ale cererii și ofertei. În acest sens, în anul 1978, a fost adoptată "Legea stabilizării sectoarelor în criză", cu termene de acțiune până în anul 1983, prin care stabileau:

- măsuri privitoare la marile întreprinderi ale industriei cu structură slabă; elaborarea planurilor de stabilizare sectorială, legalizarea cartelurilor însărcinate de a-și reduce capacitățile și garantarea creditelor asigurate de stat;
- acordarea de ajutoare financiare întreprinderilor mici și mijlocii în vederea asigurării menținerii lor (credite și reduceri de impozite);
- acordarea de ajutoare financiare muncitorilor din regiunile sau industriile în criză, în vederea evitării concedierii lor, facilitării reciclării șomerilor și atenuării scăderii veniturilor lor după pierderea locului de muncă. În 1983 a fost adoptată "Legea privind ameliorarea structurilor sectoriale", ca o continuare a celei din anul 1978, lege prin care se urmărea ca, pe lângă reducerea capacităților de producție, să fie încurajate inovația și cooperarea între întreprinderi în sectoarele industriale amenințate, pentru a asigura un termen lung de supraviețuire întreprinderilor din această ramură. Legea viza:
  - reducerea capacităților de producție în ramurile în declin;
  - introducerea noțiunii de "revitalizare" a industriei, pornind de la ideea că reducerea capacităților permite o adaptare a ofertei la cerere dar nu și recuperarea pierderii de competitivitate.

Statul susținea, prin urmare realizarea de investiții destinate reducerii consumurilor de materii prime și energie și introducerii de noi tehnologii și de noi produse, precum și cooperarea între întreprinderi din sectoare în declin în privința cercetării și dezvoltării. Vezi "Adaptation des structures industrialles: l'exemple japonais", în *Problèmes économique*, nr. 1969/1986.

Astfel, statul poate stimula inițierea de către bănci sau orice altă parte interesată a unei proceduri prin care o întreprindere cu dificultăți financiare trebuie să se supună unei "monitorizări" a activității sale şi să pregătească, într-un anumit interval, un program de redresare a activității sale, acceptabil de către Consiliul de administrație şi de către bancă. Dacă acest program, din anumite cauze obiective sau de natură conjuncturală, nu a putut produce efectul scontat şi întreprinderii i se refuză noi credite de către bancă, întreprinderea respectivă poate trece sub controlul unui administrator special sau este declarată în stare de faliment, caz în care este supusă dizolvării şi licitației.

Reglementarea actului de faliment al întreprinderii va spori, pe de o parte, gradul de răspundere al întreprinderilor, în asigurarea rentabilității activității economice, iar pe de alta, va constitui un factor de stimulare a reducerii capacităților de producție ineficiente şi a orientării lor spre cele rentabile.

1.2. Sprijinirea ramurilor de vârf şi a ridicării nivelului tehnic al producției

Sprijinirea ramurilor de vârf şi a ridicării nivelului tehnic general al producției constituie puncte de interes în politica industrială a oricărui stat care urmăreşte creşterea competitivității industriei naționale şi ocuparea de către aceasta a unei poziții cât mai favorabile pe piața internațională. Avem în vedere faptul că existența unei industrii capabile să conceapă şi să producă rapid şi la un cost competitiv echipamente adaptate nevoilor clientelei sale interne are un rol important şi în reducerea costurilor modernizării, mai ales, a duratelor în care ea se realizează. Aceasta deoarece între producția de echipamente şi utilaje şi investițiile productive există o legătură directă, determinată de:

- ponderea ridicată pe care aceste mijloace de muncă o au în cadrul investițiilor productive şi faptul că cea mai mare parte a necesarului de astfel de mijloace se procură din țară;
- faptul că investițiile productive reprezintă piața principală de desfacere a industriei de echipamente şi instalații.

Principalele probleme legate de politica industrială a statului, atât în sprijinirea cercetării şi a dezvoltării în ramurile de vârf cât şi în modernizarea întreprinderilor vizează eficiența modalităților de intervenție a puterii guvernamentale şi rolul lor în difuzarea inovației.

Având în vedere experiența țărilor cu economie de piață în acest domeniu, este necesară promovarea acelor modele de intervenție ale statului care să se adapteze cel mai bine caracteristicilor actuale ale progresului tehnic. Aceste modele trebuie să asigure:

- orientarea sistemelor de ajutoare publice nu numai spre marile întreprinderi şi spre marile programe tehnologice, ci şi spre întreprinderile mici şi mijlocii care se pot adapta mai uşor cerințelor pieței;
- orientarea ajutoarelor atât spre investiții materiale cât şi spre investiții nemateriale, adică spre cele destinate cercetării şi inovării, pregătirii forței de muncă de înaltă calificare;
- activarea tuturor domeniilor pieței publice, prin lansarea de comenzi atât de către întreprinderile de stat cât şi de instituțiile de ocrotire a sănătății, de învățământ etc., pentru a asigura desfacere producătorilor de echipamente.

1. Intervenția statului în *promovarea cercetării în ramurile de vârf* se poate realiza prin finanțarea directă a unor programe de cercetare, acordarea unor facilități fiscale întreprinderilor care au preocupări în acest domeniu sau prin ajutoare pentru promovarea şi difuzarea inovațiilor[1]. Aceste ajutoare care au un caracter de noutate pentru economia noastră constau în:

- sprijinirea întreprinderii prin programe de investiții directe ale statului în faze inițiale, de înalt risc, cum ar fi: dezvoltarea

[1] Un exemplu în acest sens îl reprezintă SUA. Astfel, statul federal dispune de un ansamblu de mijloace de intervenție şi susținere a restructurării şi modernizării industriale care cuprind: ajutoare pentru cercetare, acordate în condiții care stimulează cercetarea în direcții de importanță deosebită, fie că este vorba de sprijinirea industriilor în dificultate sau de stimularea ridicării nivelului tehnic; ajutoare acordate întreprinderilor mici şi mijlocii (PME), care, în ansamblu, dețin 58% din forța de muncă şi 38% din PNB-ul Statelor Unite, cu scopul stimulării cercetării în cele de înaltă tehnologie; alte ajutoare, de tipul celor fiscale şi nefiscale; difuzarea informațiilor tehnice etc. În SUA, statul acordă o atenție deosebită sprijinirii dezvoltării industriilor de vârf prin: acțiuni tradiționale care însoțesc dezvoltarea economică (infrastructură, sistemul educațional, sisteme spitaliceşti); intervenții directe în favoarea instituțiilor industriale (reducerea nivelului global de impozite, adaptarea structurii fiscale, utilizarea unor credite preferențiale facilități acordate implantării de capital japonez); acțiuni în favoarea inovării şi dezvoltării tehnologice. Dintre acestea din urmă amintim: investițiile directe, în PME-uri, în faze inițiale, de înalt risc; ajutoare nefinanciare de tipul pepinierelor şi al centrelor de transfer şi de tehnologie şi de asistență tehnică acordată întreprinderilor. Vezi “Les aides fédérales à l’industrie”, în *Problèmes économiques*, nr. 2011/1987.

prealabilă demarării producției și testării pieței, activități destinate demonstrării validității comerciale a unui produs sau a unui procedeu nou etc.;

– ajutoare nefinanciare, de tipul celor acordate de centrele de transfer de tehnologie și de asistență tehnică acordată întreprinderilor. Aceste centre acționează, între altele, prin programe de evaluare a inovației, care ajută antreprenorul să determine viabilitatea comercială a produsului său (acțiune întreprinsă în general în cooperare cu o unitate de învățământ superior) sau prin identificarea micilor întreprinderi cu potențial puternic, evaluarea posibilităților și punerea lor în contact cu partenerii financiari și industriali.

2. Statul poate avea un rol important și în *dezvoltarea capacităților de producție în ramurile de vârf*. Intervențiile sale pot fi de tipul asistenței financiare directe, prin reducerea nivelului global de impozite, prin subvenții și facilități acordate implantărilor de capital străin purtător de progres tehnic, sau indirecte, prin garantarea prețurilor, garantarea creditelor etc.[1]

Statul poate sprijini și crearea de noi întreprinderi, o modalitate interesantă în acest sens reprezentând-o "*pepinierele*", care se constituie dintr-un ansamblu de clădiri și construcții cu o anumită dotare destinate a facilita faza de demaraj a unor noi întreprinderi.

Activitate nouă și pentru industriile occidentale pepinierele ar putea constitui, în cazul României, o modalitate eficientă de încurajare a privatizării, prin sprijinul acordat micilor întreprinderi care acuză îndeosebi lipsa spațiilor de producție și a mijloacelor de muncă, dar și una de utilizare a unor capacități de producție disponibilizate.

---

[1] Vezi "Le role des états dans le dévéloppement des industries de pointe", în *Problèmes économiques*, nr. 2001/1987.
Astfel, în Japonia, guvernul a luat o serie de măsuri menite să încurajeze punerea în funcțiune și adoptarea tehnicilor de automatizare industrială, în scopul modernizării capacităților de producție. În acest sens, au fost adoptate mai multe legi care contribuiau în mod direct sau indirect la promovarea industriei japoneze de mașini unelte în 1959, pentru industria mecanică în 1971, pentru industria electronică și mecanică, în 1978, pentru industria mecanică și informatică. Modalitățile de sprijinire prevăzute în aceste legi, erau de tipul: măsurilor de asistență financiară directă (prin subvenții) și indirectă (prin garanții asupra prețurilor), donațiilor și subvențiilor pentru cercetare-dezvoltare, avantajelor indirecte rezultate din dispoziții fiscale. Printre aceste avantaje enumerăm: exonerări fiscale; diminuări și rezerve speciale pentru amortizări; rambursări de impozite în scopul încurajării modernizării întreprinderilor mici și mijlocii. Vezi *Logiciels pour l'automatisation industrielle*, CEE, 1987.

Aceste pepiniere oferă:

- spațiu de producție la un preț inferior celui al pieței;
- servicii comune: secretariat, telefon, telex;
- asistență în gestiune şi contabilitate la prețuri reduse sau gratuite
- relații privilegiate cu partenerii externi;
- sisteme de finanțare privilegiate;
- o adresă şi o imagine pentru noua întreprindere.

Avantajele sunt descrescătoare în timp, obligând întreprinderile să părăsească localul după 3-5 ani.

3. Statul poate acorda de asemenea *facilități şi pentru încurajarea modernizării întreprinderilor,* îndeosebi a celor mici şi mijloci, facilități constând în reduceri de impozite, reduceri sau scutiri de taxe vamale pentru echipamentele din import destinate modernizării alte facilități financiare.

Astfel, stimularea introducerii progresului tehnic în producție, prin echipamente de înaltă performanță, se poate face prin achitarea de către stat a unei părți din amortizarea anuală a echipamentului respectiv sau prin acoperirea unei anumite cote din prețul de achiziție. Pentru utilajele cumpărate sau pentru cele închiriate se poate aplica un tratament fiscal preferențial. Utilizând această formă de sprijinire doar pentru anumite categorii de echipamente, statul poate impulsiona răspândirea în activitatea de producție a acestor tipuri de echipamente[1] .

1.3. Susținerea creării şi extinderii întreprinderilor mici şi mijlocii

În economia noastră, creşterea numărului întreprinderilor mici şi mijloci, realizată îndeosebi pe calea privatizării, va susține şi restructurarea capacităților de producție industrială. Privatizarea va determina, pe de o parte, crearea de noi capacități de producție în domeniile de activitate cu rentabilitate ridicată, iar pe de alta, va permite o mai rapidă adaptare a capacităților ineficiente la cerințele economiei de piață.

Măsurile de sprijinire de către stat a întreprinderilor mici şi mijlocii ar putea viza următoarele aspecte:

- asigurarea unui cadru legislativ favorabil întreprinderilor mici, prin legi care: promovează înființarea de întreprinderi mici; împiedică

[1] Vezi, în acest sens, cazul Japoniei care, utilizând astfel de modalități, stimulează introducerea automatizării în vederea raționalizării şi creşterii eficienței activităților de producție, distribuție, gestiune (*Logiciels pour l'automatisation industrielle*, CEE, 1987).

concurența excesivă între întreprinderile mici şi interzic întreprinderilor mari realizarea anumitor produse, acordând monopolul producerii întreprinderilor mici; favorizează cooperarea între întreprinderi în aprovizionare, desfacere, cercetare; dau posibilitatea întreprinderilor mici să obțină comenzi ferme de la instituțiile publice; asigură egalitatea între o întreprindere mică şi una mare în diferite litigii; înființează bănci destinate în exclusivitate creditării întreprinderilor mici etc.;

- încurajarea unor întreprinderi mici prin: acordarea de ajutoare pentru completarea capitalului necesar; acordarea de asistență de tipul "pepinierelor" (prezentate anterior); ajutoare pentru înființarea de întreprinderi cu multă tehnologie; organizarea unor firme pentru consultații în domeniul organizării firmelor şi întreprinderilor mici şi mijlocii; asigurarea unor servicii de popularizare a noilor întreprinderi;
- stabilizarea activității întreprinderilor mici, prin: crearea unor fonduri de ajutor reciproc, care să împiedice falimentul întreprinderilor mici din cauza bancrutării altei întreprinderi; ajutoare în activități comune întreprinse de asociații de întreprinderi mici;
- finanțarea şi impozitarea avantajoasă, prin: sisteme de ajutorare preferențiale, acordate de instituțiile financiare; atribuirea de fonduri rambursabile în valută, pentru importul unor echipamente destinate modernizării capacităților de producție; autorizarea majorării prețurilor la produsele de calitate superioară; garantarea de către stat a creditelor acordate întreprinderilor mici; sisteme preferențiale de impozite. Acestea din urmă, la rândul lor, vizează: reducerea impozitelor percepute firmelor care sprijină înființarea unor întreprinderi mici; introducerea unui program special de amortizare a investițiilor de echipament; reduceri de impozite pentru fondurile investite în mărirea productivității, în ameliorarea calității, în înlocuirea importurilor, în extinderea exporturilor[1].

[1] În numeroase țări cu economie de piață indiferent de nivelul de dezvoltare, există programe sau prevederi prin care sunt sprijinite întreprinderile mici şi mijlocii.
În *India*, statul sprijină dezvoltarea industriei mici şi mijlocii prin asigurarea unei rețele de servicii de popularizare, credite preferențiale, taxe diferențiale, atribuirea de devize pentru import, controlul schimburilor şi importurilor, atribuirea de materii prime, asigurarea "monopolului" producerii acestor produse, prin interzicerea asimilării acestora de către marea industrie.

În țara noastră, primii paşi spre stimularea creării de întreprinderi mici şi mijlocii au fost făcuți prin Decretul-lege nr. 54/1990 privind organizarea şi desfăşurarea unor activități economice pe baza liberei inițiative. Prin însăşi faptul că există, acest Decret-lege este deosebit de important, el oferind posibilitatea întreprinzătorilor de a acționa efectiv în condițiile economiei de piață. Dar el prezintă şi numeroase limite, atât în conținut, cât şi în modul de aplicare.

Astfel, o serie de articole frânează orientarea investitorilor spre activități de producție industrială, care să preia în sarcina lor realizarea unor bunuri materiale de mică complexitate dar de mare necesitate, atât pentru populație cât şi pentru economie. Este vorba de:

- limitarea numărului salariaților la 20;
- neacordarea unor facilități în sistemul de creditare, în repartizarea de spații de producție, în aprovizionarea tehnico-materială, în funcție de importanța socială şi de măsura în care aceste activități răspund unor nevoi stringente ale economiei naționale.
- instituirea unor sisteme de impozitare nestimulative pentru activități de mai mare amploare.

Aceasta explică şi orientarea preponderentă a investitorilor spre servicii: alimentație publică, turism, comerț, adică spre acele activități care, cu puțină investiție şi puțină forță de muncă, asigură venituri mari raportate la capitalul investit, dar suficient de mici pentru a nu fi afectate de sistemul de impozitare, în timp ce activitățile de producție industrială sunt foarte puțin numeroase.

Un element bun în acest decret ni se pare a fi articolul care dă posibilitatea unităților de stat să vândă întreprinderilor mici utilaje disponibile. Prin aceasta, unitățile de stat pot dezafecta multe capacități excedentare sau devenite ineficiente, facilitând totodată dotarea tehnică a întreprinderilor mici la prețuri scăzute. De altfel, într-o primă fază, unul dintre

---

În *Coreea* se acordă atenție deosebită promovării întreprinderilor mici şi mijlocii, care furnizează 39% din PNB şi ocupă 57% din forța de muncă. O măsură originală în acest sens o constituie lansarea în 1983, a unui "program de incubație". Acesta constă în alegerea, în fiecare an, a 1000 de societăți care să primească o asistență socială, credite, instruire tehnică, consultații. De asemenea, din 1986, băncile au fost invitate să acorde un sfert din creditele lor PME-urilor. Rațiunea sprijinirii PME-urilor o constituie constatarea că productivitatea totală a factorilor creşte mai repede în acestea, decât în marile întreprinderi. Vezi "Industrie et dévéloppement dans le monde", *Rapport 1988/1989*.

rolurile întreprinderilor mici şi mijlocii, nou create sau desprinse din unităţi mai mari, ar fi tocmai acela de a asigura o redistribuire şi o reorientare a capacităţilor de producţie în industrie, amortizând şocurile restructurării în marea industrie, prin preluarea atât a unor mijloace de producţie, cât şi a forţei de muncă disponibilizată, precum şi a anumitor sectoare ale pieţei pe care să le satisfacă. Aici, rolul statului este primordial, el fiind singurul în măsură să creeze cadrul favorabil dezvoltării micii industrii.

Treptat, având în vedere avantajele pe care le oferă întreprinderile mici şi mijlocii, şi nu în ultimul rând tendinţele înregistrate pe plan mondial, în ceea ce priveşte contribuţia acestora la realizarea PNB şi la ocuparea forţei de muncă, statul îşi poate amplifica sprijinul acordat.

Astfel, prin acordarea unor credite preferenţiale, a unor reduceri de impozite şi a altor facilităţi financiare, în cazul achiziţionării unor echipamente de înaltă performanţă, prin instituirea unui sistem de participare a statului la risc, în cazul iniţierii unor noi activităţi, aceste întreprinderi îşi pot spori gradul de complexitate a prestaţiilor desfăşurate şi pot ridica tehnicitatea produselor realizate la nivelul celor care constituiau înainte monopolul marii industrii.

Restructurarea realizată pe această cale va cuprinde reducerea unor capacităţi de producţie nerentabile din marea industrie, reorientarea unor utilaje şi spaţii de producţie disponibile spre industria mică şi mijlocie, ridicarea nivelului tehnic al fabricaţiei, crearea de noi unităţi de producţie.

Măsura în care, în perioada de tranziţie la economia de piaţă, statul va interveni în desfăşurarea procesului de restructurare economică, prin modalităţi de tipul celor prezentate sau prin alte căi, depinde de cerinţele majore ale acestei etape, de opţiunile sale strategice şi de resursele financiare de care dispune pentru a sprijini diferite acţiuni.

Astfel, în unele domenii, cum este cel al protecţiei sociale, intervenţia statului, după cum am arătat, este absolut necesară şi de primă urgenţă.

Alte procese, cu rol în restructurarea capacităţilor de producţie, pot fi susţinute cel puţin prin aceea că nu necesită un sprijin financiar direct din partea statului. Este vorba aici, de constituirea unui cadru legal stimulativ pentru crearea şi extinderea întreprinderilor mici şi mijlocii, acordarea unor facilităţi fiscale, de tipul reducerii impozitelor pentru activităţi de modernizare şi promovare a tehnicii noi etc.

Dintre domeniile beneficiare ale unor astfel de tipuri de ajutoare s-ar putea pune accentul în această perioadă pe cele de maximă importanţă pentru satisfacerea unor necesităţi vitale ale populaţiei (agricultură, industrie alimentară, industria uşoară) care asigură totodată şi profituri ridicate.

De asemenea, statul va continua să sprijine, inclusiv prin asistență financiară directă, restructurarea în ramurile şi activitățile de importanță strategică care rămân sub controlul său: producția de energie electrică şi termică, industria extractivă etc.

Alte modalități de intervenție a statului în restructurarea industriei, care să necesite şi sprijin financiar direct, ar fi mai greu de realizat în prezent deoarece resursele bugetare ale acestui an ca şi cele ale anului viitor sunt foarte reduse şi destinate să satisfacă prioritățile momentului.

Asemenea resurse însă, vor trebui create în timp, cel puțin din două motive:

a) pentru că întreprinderile româneşti nu au un grad de rentabilitate care să le permită redistribuirea unei părți din profit pentru a susține: acțiuni de modernizare, la un nivel comparabil cu cel mondial, a aparatului productiv; investiții în ramuri de avangardă şi în cercetarea tehnico-ştiințifică etc. În acest fel, întreprinderile nu vor putea contribui la crearea unei structuri moderne a economiei naționale cu efecte benefice asupra întregii activități economico-sociale şi asupra nivelului de trai, scopul lor principal fiind acela de a-şi asigura un grad suficient de rentabilitate.
b) statul va rămâne încă o anumită perioadă, în special în faza de început a procesului de privatizare, principalul acționar al multor întreprinderi transformate în societăți comerciale, calitate în care va fi interesat să sprijine restructurarea acestora în vederea rentabilizării activităților.

Sursa principală pentru constituirea unor fonduri aflate la dispoziția statului prin care acesta să-şi susțină intervenția financiară directă în economie o reprezintă impozitele. O parte din aceste impozite poate alimenta programe extrabugetare destinate restructurării industriei.

Statul are, de asemenea, posibilitatea mobilizării unor resurse băneşti, disponibile în economie, pe care le poate pune la dispoziția întreprinderilor sub formă de credite cu dobânzi avantajoase.

Indiferent de intensitatea intervenției sale în economie este necesar ca statul să se înscrie, prin toate măsurile pe care le ia, în cerințele economiei de piață, cu respectarea criteriilor economice. În acest context, se cuprinde şi faptul că fiind direct implicat în conducerea activității regiilor autonome care acoperă în general ramurile primare, statul poate influența activitatea din celelalte ramuri, precum şi faptul că după cum am mai arătat, el va putea influența activitatea în acele societăți comerciale în care deține principalul pachet de acțiuni.

Capitolul 2. POSIBILITĂȚI DE ORIENTARE A INVESTIȚIILOR ÎN VEDEREA RESTRUCTURĂRII CAPACITĂȚILOR DE PRODUCȚIE

Restructurarea capacităților de producție la nivel microeconomic nu se poate desfăşura în afara procesului investițional. Numai măsurile de reorganizare a procesului de producție, scoaterea din funcțiune a unor utilaje nu pot răspunde cerințelor de modernizare a structurii producției. Acesta trebuie să fie însoțit de profunde înnoiri ale aparatului de producție, pentru a supraviețui în condițiile competiției.

În practică, sunt numeroase întreprinderi aflate în criză care încearcă să-şi depăşească dificultățile prin restrângerea cheltuielilor şi în primul rând a celor investiționale. Dar tot practica reliefează rolul important pe care îl au investițiile în susținerea unor strategii active ale întreprinderilor, precum: fabricarea de noi produse, cucerirea de noi piețe, specializarea accentuată, adaptarea la cerințele clientelei strategii care le oferă întreprinderilor mai mari şanse de reuşită decât celor care urmăresc reducerea costurilor, producând mereu acelaşi produs. Am putea deosebi, prin urmare, două tendințe în activitatea de investiții:

- a investi pentru a produce mai bine;
- a investi pentru a supraviețui;
- trecerea la economia de piață este, pentru multe întreprinderi româneşti, în primul rând, o problemă de supraviețuire.

Supraviețuirea este însă doar o modalitate de a amâna şi nu de a împiedica falimentul economic, nicicum de a stimula progresul. Interesul agenților economici fiind totuşi, acela de a se impune şi de a se consolida poziția pe piață, ne vom referi în continuare doar la componenta ofensivă a strategiei investiționale, la tendințele înregistrate pe plan mondial în această direcție şi la unele posibilități de acoperire a necesarului de investiție: destinate restructurării capacităților de producție, posibilități pe care agenții economici autonomi le pot activa într-o economie de piață.

2.1. Tendințe înregistrate pe plan mondial în domeniul investițiilor

Sfârşitul deceniului al IX-lea este marcat de anumite caracteristici ale procesului investițional care cu siguranță, îşi vor pune amprenta şi asupra începutului deceniului următor.

1. În ultimii trei ani, efortul investițional al țărilor occidentale a cunoscut creşteri semnificative, orientat fiind spre adaptarea capacităților de producție la o cerere din nou ridicată. Aceste creşteri intervin după ce o lungă perioadă, de peste 10 ani, rata investițiilor s-a aflat la niveluri foarte scăzute comparativ cu perioadele de avânt economic (vezi figura nr. 2.1).

Apreciind că cererea pentru produsele unei întreprinderi şi rentabilitatea constituie în mod tradițional cei doi factori explicativi ai investițiilor, literatura economică de specialitate acordă rolul esențial cererii, pentru a cărei satisfacere, întreprinderile trebuie să-şi redimensioneze capacitățile de producție. Componența calitativă a cererii solicită, nu atât extinderea aparatului tehnic existent, cât permanenta lui modernizare.

2. În ultimii ani se manifestă o tendință de schimbare a structurii investițiilor din punct de vedere al destinației lor şi al naturii rezultatelor activității investiționale.[1]

Figura nr. 2.1. Rata investițiilor (1) în unele țări occidentale

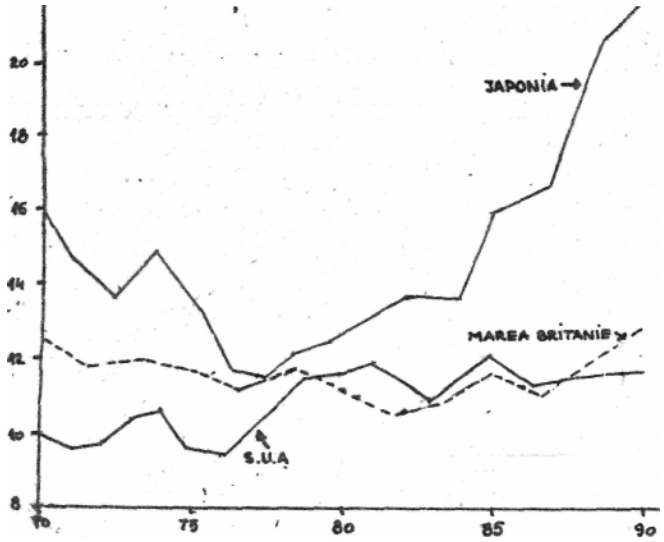

[1] Vezi "Les mutations de l'investissement industriel: la part croissante deséquipements informatisés", în *Economie et prevision*, nr. 4/1987; "Les grandes mutation de l'investissement industriel", în *Problèmes économiques*, nr. 1963/1986.

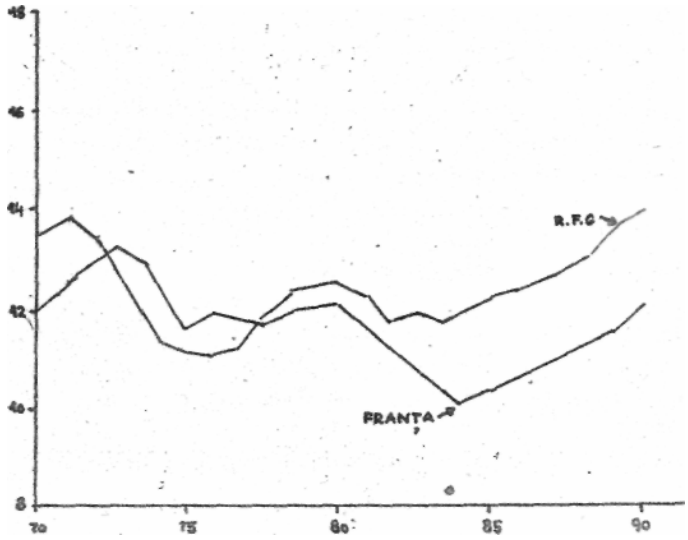

(1) Volumul investițiilor (minus agricultura, locuințele și administrația publică) raportat la PIB.

Sursa: OCDE.

Paralel cu investițiile materiale, în clădiri, mașini, echipamente, apar alte eforturi destinate să pregătească viitorul: cheltuieli de logică informatică, dezvoltare comercială, pregătirea forței de muncă, cercetare-dezvoltare, adică cheltuielile pentru *investiții intangibile*. Caracteristic investițiilor intangibile este progresul rapid pe care îl înregistrează ele putând atinge până la 50% din valoarea investiției materiale indiferent de tendința generală a investițiilor, deci chiar în condițiile stagnărilor. Investițiile intangibile sunt destinate oricăror elemente în măsură să amelioreze competitivitatea întreprinderii sau să sporească productivitatea muncii.

În ceea ce privește *investițiile materiale*, se observă o modificare a naturii bunurilor care face obiectul lor în sensul creșterii rapide în volum a cheltuielilor cu tehnica informatică și cu echipamente de producție automatizate, în defavoarea construcțiilor mecanice și a clădirilor totodată, creșterea productivității în sectoarele de producție a echipamentelor de producție a făcut ca partea acestora în valoarea investițiilor să scadă, comparativ cu cea a investițiilor în mașini și utilaje se poate vorbi, prin urmare, de un cost relativ redus al investiției în informatică.

În general, se poate aprecia orientarea spre intensiv a investițiilor, rareori ele fiind destinate unor creșteri de capacitate, în sensul “aditiv”, clasic.

3. Dimensiunile şi structura volumului investițional precum şi caracteristicile procesului investițional, sunt influențate de o serie de factori cum ar fi: nivelul tehnic al fabricației; strategia întreprinderii în domeniu producției; rentabilitatea acestuia; tendințele de evoluție a pieței căreia i se adresează producția întreprinderii respective dimensiunile întreprinderii şi forma de proprietate.

În funcție de caracteristicile acestor factori, întreprinderile ar putea fi grupate în categorii relativ omogene pentru care se pot desprinde trăsături comune ale strategiilor investiționale.

- Astfel, întreprinderile din ramuri ale industriei grele, în general aflate în proprietate de stat, al căror piețe de desfacere sunt în declin, angajează investiții reduse orientate în general spre înlocuirea echipamentelor uzate, spre material, care nu sunt în măsură să restructureze în mod semnificativ capacitățile de producție.
- Spre deosebire de acestea, întreprinderile publice de înaltă tehnologie, din ramuri de avangardă: genetică biomedicală, calculatoare, chimie fină, semiconductori, desfăşoară un intens proces investițional, predominant material, dar destinat în general modernizării şi nu creşterii capacităților de producție. Efortul investițional este în bună parte suportat de stat care, în ciuda rentabilității incerte şi a riscului inerent tipului de activitate desfăşurat, este interesat de orientarea strategică a acestor întreprinderi sau de producția lor destinată piețelor civile sau militare.
- În întreprinderile legate de comenzile ferme ale unor mari programe publice sau militare, indiferent de forma lor de proprietate, investițiile intangibile destinate cercetării, studiilor, conceperii de noi programe de informatică (soft, pregătirii forței de muncă, ocupă un loc important. O caracteristică a strategiei investiționale a acestor întreprinderi o constituie reorientarea activității lor spre realizarea unor produse destinate unor clienți particulari pentru a avea asigurată o piață de desfacere viitoare în cazul reducerii programelor publice. Se pune în continuare accentul pe capitalul nematerial puținele investiții materiale realizate fiind destinate în mare parte creşterii productivității, prin automatizare.

Întreprinderile cu producție de serie mare dar cu o cerere în declin realizează investiții de modernizare prin care urmăresc creşterea randamentului, reducerea costurilor directe de fabricație, creşterea capacității produselor. Investițiile vor avea, prin urmare, un puternic caracter material, fiind destinate în deosebi automatizării integrale.

Spre deosebire de acestea, întreprinderile având drept strategie flexibilitatea şi caracterizate prin producții de serie mică susțin prin investiții, care sunt în mare măsură materiale inovarea de produse şi de procedee, precum şi politica de calitate. Aceasta le permite adaptarea rapidă la cerințele clientelei.

Marile întreprinderi private, care realizează produse de bază cu cerere în declin, desfăşoară importante programe de investiții, deopotrivă materiale şi nemateriale, care să le permită atât reducerea costurilor şi creşterea calității, cât şi o adaptare mai rapidă la cerere.

Întreprinderile private internaționale, cu piețe de desfacere în dezvoltare, se caracterizează printr-un intens proces investițional şi sunt între puținele care urmăresc prin investiții şi creşterea capacității de producție, fără a neglija celelalte aspecte care concură la obținerea unei rentabilități puternice.

Succinta prezentare făcută nu epuizează toate tipurile de strategii investiționale. Într-o altă ordine de idei în practica activității de investiții din țările cu economie de piață se înregistrează următoarele tendințe[1]:

- întreprinderile performante investesc mai mult decât cele mai puțin performante, rezultatele obținute permițându-le alocarea unui volum mai mare de resurse financiare pentru activitatea de investiții inclusiv în domenii de risc ridicat;
- întreprinderile private au programe de investiție mai ample şi mai curajoase decât cele publice, indiferent dacă se plasează pe piața în expansiune sau în declin;
- întreprinderile aflate într-o situație mai dificilă nu lansează programe investiționale puternice care să le permită depăşirea crizei, ci îşi reduc volumul de investiții şi îl orientează spre diminuarea costului sau spre realizarea unor produse cu o rentabilitate ridicată pe moment, dar fără perspectivă în viitor; ele urmează, mai ales, strategia supraviețuirii;
- investițiile intangibile sunt promovate de întreprinderile performante sau care se bazează pe un puternic capital nematerial, fiind rar întâlnite în întreprinderile cu rentabilitate scăzută şi piețe în declin.

[1] Vezi "Les stratégies de modernisation entre 1983-1986", în *Economie et statistique*, nr. 213/1988, "Les grandes mutations de l'invéstissement industriel", în *Problèmes économiques*, nr. 1963/1986.

2.2.1. Posibilități de finanțare a investițiilor în vederea restructurării capacităților de producție

Evoluția în cadrul unei economii de piață dă noi dimensiuni posibilităților de manifestare a autonomiei întreprinderilor. Agentul economic – regii autonome, societăți comerciale etc. – în virtutea autonomiei sale își stabilește singur programul de producție poate efectua schimbările organizatorice pe care le crede necesare, are libertatea desfacerii pe piața internă și externă a produselor sale, își poate stabili strategia investițională cea mai adaptată specificului și necesităților întreprinderii. Ingerințele unui organ ierarhic superior, în principal, ale statului, pot avea loc atunci când trebuie satisfăcute interese naționale sau, în cazul întreprinderilor aflate în proprietatea statului, pentru asigurarea satisfacerii unor comenzi publice sau militare.

Procesul de restructurare a capacităților de producție și de așezare a întregii activități pe principiile rentabilității economice poate fi dirijat de întreprinderea autonomă prin intermediul strategiei sale investiționale.

Măsura în care această strategie este îndeplinită depinde însă de posibilitățile pe care le au întreprinderile de a finanța investițiile.

Dacă în economia planificată constituirea fondurilor de investiții depindea, în mare măsură, de organul ierarhic superior, într-o economie de piață, întreprinderea își manifestă autonomia inclusiv prin evaluarea necesarului de investiții și prin identificarea surselor și a posibilităților de finanțare a acestora.

În perioada de tranziție prin care trece economia noastră, nu toate sursele de finanțare proprii unei economii de piață se află la dispoziția întreprinderilor ele urmând să apară pe măsura creării sistemelor care să le furnizeze. Este vorba de finanțarea prin creșterea capitalului, prin împrumuturi de tipul obligațiunilor sau de la organisme specializate, prin credit-bail (leasing) etc. Dar și modalitățile de finanțare practicate până în prezent – autofinanțarea, creditele bancare – capătă noi valențe în condițiile coexistenței proprietății publice cu cea privată.

În cele ce urmează vom încerca să prezentăm principalele surse de finanțare a investițiilor, privite ca elemente de susținerea restructurării bazei tehnice.

2.2.1. Rolul autofinanțării în susținerea procesului investițional

Autofinanțarea reprezintă ansamblul mijloacelor financiare pe care le degajă întreprinderea. Ea este generată de resursele de exploatare, atunci

când mărimea acestora este superioară cheltuielilor de exploatare, adică atunci când întreprinderea obține beneficiu[1].

Autofinanțarea asigură un cadru favorabil de manifestare a autonomiei întreprinderii şi de adoptare a deciziei economice optime în activitatea de aprovizionare tehnico-materială cercetare ştiințifică şi tehnologică sau în activitatea investițională.

Ea este importantă pentru întreprinderi, ca element de caracterizare a situației economice a acesteia: astfel, în țările cu economie de piață, capacitatea de autofinanțare (marja brută a autofinanțării) este unul dintre indicatorii care sunt prezentați de întreprindere atunci când aceasta solicită un împrumut sau când inițiază diferite tranzacții. Ea trebuie să se încadreze între anumite limite, care să-i ofere garanții creditorului care să ofere garanții creditorului în vederea acordării împrumutului.

Dar autofinanțarea este, în primul rând, o sursă de finanțare a investițiilor, putând asigura mai mult de jumătate din volumul fondurilor de investiții. Trebuie subliniat însă faptul că nu este absolut indispensabil şi nici eficient ca autofinanțarea să acopere întreg necesarul de resurse investiționale. Se consideră că, indiferent care ar fi posibilitățile de autofinanțare a întreprinderii, acestea nu trebuiesc epuizate în cadrul unui proces investițional, pentru a nu afecta capacitatea de plată a întreprinderii şi cea de reacție la modificările mediului economic, necesitățile de fonduri pentru investiții urmând a fi acoperite de împrumuturi.

În structura resurselor proprii de care poate dispune întreprinderea pentru a-şi autofinanța obiectivele de investiție (amortizări, beneficii, disponibil din anul precedent, sume provenite din casări şi din operațiuni de valorificare a fondurilor fixe), rolul cel mai important îl deține amortizarea fondurilor fixe.

---

[1] În teoria economiei de piață, în legătură cu autofinanțarea, se mai utilizează următoarele noțiuni:

- *autofinanțarea brută*, care reprezintă surplusul monetar rezultat din exploatare şi care rămâne la dispoziția întreprinderii; este destinată constituirii de rezerve şi dotări pentru amortizări;
- *autofinanțarea netă* este o parte a autofinanțării brute, alcătuite din beneficii nete, amortizări şi diferite rezerve; ea poate fi privită ca autofinanțare de creştere iar diferența dintre autofinanțarea brută şi cea netă reprezintă autofinanțarea de menținere;
- *marja brută a autofinanțării* este suma dintre beneficiul rămas după plata impozitului, amortizări şi rezerve; ea măsoară capacitatea de autofinanțare a întreprinderii. (Vezi *Management financièr*, Sirey, 1979; *Dictionnaire de gestion financière*, Dunod, 1979).

Amortizarea – sursă a autofinanțării

Amortizarea trebuie să-şi recapete în economia noastră rolul de sursă aflată în întregime la dispoziția întreprinderii care o degajă importantă atât pentru investițiile de înlocuire, cât şi pentru cele de modernizare şi lărgire.

Măsura în care amortizarea va răspunde scopului pentru care este creată depinde de:

- adecvarea sistemului de amortizare practicat în țara noastră cerințelor rentabilizării activității economice, promovării progresului tehnic, prin trecerea la un sistem regresiv sau accelerat de amortizare;
- modul în care este utilizată la nivelul întreprinderii: pentru înlocuire şi modernizare sau pentru lărgirea capacităților de producție.

1. Durata şi sistemul de amortizare au fost două dintre elementele care au constituit permanent în țara noastră o frână în calea reînnoirii susținute a aparatului de producție şi a ridicării nivelului său tehnic.

În țările cu economie de piață dezvoltate, *duratele de amortizare* sunt mult mai mici decât cele practicate la noi, întreprinzătorul având dreptul de a-şi stabili durata de recuperare a investiției.

Statul îşi exercită influența asupra duratelor de amortizare doar prin intermediul impozitelor care pot stimula sau nu amortizarea mai rapidă a fondurilor fixe.

Crearea condițiilor de manifestare deplină a autonomiei întreprinderilor în țara noastră va trebui să includă, prin urmare, şi suprimarea obligativității respectării unor anumite durate de amortizare care, cum am mai arătat, nu erau susținute de posibilitățile practice de utilizare a fondurilor fixe respective.

Stabilirea de către întreprindere a unor durate de amortizare care să corespundă intereselor sale nu va duce, cel puțin în perioada imediat următoare, la o scădere puternică a perioadei de recuperare a valorii utilajelor şi echipamentelor decât în măsura în care întreprinderea va reuşi să nu mărească costul de producție, prin cote superioare de amortizare (altfel, în cazul menținerii aceluiaşi preț de desfacere, ea riscă să diminueze rentabilitatea) şi în măsura în care economia națională sau resursele valutare ale întreprinderii vor reuşi să asigure necesarul de noi fonduri fixe din producția internă, respectiv din import.

Spre deosebire de durata de amortizare, *sistemul de amortizare* face obiectul unor reglementări legale în țările cu economie de piață, el fiind corelat cu politica de impozite practicată. Majoritatea țărilor occidentale

folosesc sistemul regresiv de amortizare, care permite recuperarea celei mai mari părți din valoarea utilajului în prima parte a duratei sale de serviciu.

Amortizarea regresivă şi accelerată nu se aplică în mod identic cu aceleaşi rate, în toate țările, fiecare țară prezentând în acest sens, anumite particularități.[1]

Astfel, sistemul german, aplicat deopotrivă în Belgia şi Luxemburg, presupune utilizarea unei amortizări regresive, prin dublarea ratei liniare de amortizare corespunzătoare, fără a depăşi o limită maximă de 20%. Introdus din 1952 în Germania, acest sistem a influențat favorabil efortul de acumulare şi reconstrucție a țării, favorizând un regim de autofinanțare mai simplu decât al partenerilor occidentali.

În Franța, sistemul de amortizare, a fost construit pe baza celui german, cu introducerea în plus a unor coeficienți care introduc o rată mai mare de amortizare în primul an, dar mult mai scăzută în rest, astfel încât, cu excepția primului an, el apare mai avantajos pentru întreprinderi.

Italia nu a introdus sistemul regresiv, adaptându-l în schimb pe cel liniar existent, prin lărgirea evantaiului de rate de amortizare precum şi prin introducerea amortizării accelerate, care oferă posibilitatea reducerii duratei de amortizare a noilor instalații cu două cincimi.

Sistemul britanic de amortizare regresivă a constituit, în anii 50, sursa de inspirație pentru celelalte țări. Mai târziu, păstrându-şi poziția de inovatori în acest domeniu, britanicii au liberalizat, începând din 1973, sistemul de amortizare, oferind întreprinzătorilor posibilitatea utilizării sistemului dorit. Aceasta înseamnă pe de o parte că poate fi ales sistemul de amortizare cel mai avantajos din punct de vedere fiscal iar pe de alta, că mijloacele fixe pot fi amortizate integral, chiar din primul an, dacă se doreşte.

Ulterior, o dată cu reducerea ratei maxime de impozite Marea Britanie a retras drepturile de amortizare accelerată.

Indiferent de forma concretă pe care o îmbracă, sistemul regresiv de amortizare s-a dovedit a fi mult mai competitiv decât cel linear ceea ce impune o reconsiderare şi a sistemului nostru de amortizare. Este greu de apreciat care din sistemele de amortizare prezentate este cel mai eficient, cu atât mai mult cu cât eficiența lor este strict legată de cadrul economic în care acționează. Legislația economică română nu trebuie în niciun caz să preia un astfel de model prefabricat. Susținem însă ideea introducerii unui sistem regresiv de amortizare corelat cu durata de amortizare să aibă în

[1] Vezi *Management financièr*, Sirey, 1979.

vedere atât uzura fizică cât şi cea morală, dar şi cu capacitatea de furnizare a fondurilor fixe din producția internă sau din import, să constituie un factor dinamizator al economiei naționale, favorizând înnoirea, modernizarea şi adaptarea facilă, la cerințele pieței, a capacităților de producție şi modernizarea acestora, având în vedere faptul că înlocuirea nu se face, în general, cu utilaje de acelaşi tip, ci cu utilaje mai performante.

2. Amortizarea, ca parte a autofinanțării, este destinată înlocuirii mijloacelor fixe uzate. Măsura în care ea este utilizată în acest scop, pe de o parte, deprecierea regulată a monedei şi evoluția tehnologică pe de alta, sunt elementele care determină *efectul multiplicator al amortizării*.

Creşterea gradului de finanțare din amortizare a investițiilor de înlocuire, în detrimentul celor destinate extinderilor reprezintă o necesitate pentru accelerarea modernizării economiei, deoarece investirea în fiecare an a fondului de amortizare determină creşterea continuă a volumului fizic al mijloacelor fixe.

În țara noastră, ponderea amortizării în investițiile brute s-a menținut la niveluri relativ scăzute, cu tendință de a se micşora după anul 1965, la nivelul economiei naționale şi după anul 1970, în industrie. Diminuarea gradului de finanțare din amortizare a investițiilor a fost rezultatul, pe de o parte, al susținerii unei dezvoltări extensive prin menținerea la cote mari a participării amortizării la realizarea sporului de fonduri fixe şi nu pentru înlocuirea şi modernizarea acestora iar pe de alta, al creşterii treptate a duratei medii de amortizare a fondurilor fixe, care se opunea cerințelor de scoatere din funcțiune a mijloacelor fixe, pentru facilitatea introducerii pe scară largă a progresului tehnic.[1]

Efectul multiplicator al amortizării a fost studiat în teoria economică din țară (Emilian Dobrescu) şi străină. În teoria economică occidentală, el este cunoscut sub numele de efect Lohman-Ruhti.[2] Acesta descrie posibilitatea reînnoirii echipamentelor cu resurse inferioare celor furnizate de amortizare, în condițiile în care fondurile rezultate din amortizare sunt reinvestite imediat, fără a aştepta amortizarea completă a mijlocului fix.

---

[1] Această problemă este tratată mai pe larg de M. Giuvelea şi Il. Farmache în "Înnoirea şi modernizarea fondurilor fixe şi impactul asupra procesului de amortizare", *Revista Economică*, nr. 36/1987.

[2] Ruchti, H., *Die Abschreibung*, Stuttgart, 1953.

Efectul amortismentului asupra creşterii întreprinderii este studiat în perioade de stabilitate a preţurilor şi de inflaţie.[1] Prezentăm, pe scurt, în continuare, principalele elemente ale acestei teorii.

a) în perioada cu preţuri stabile

Se are în vedere ipoteza că întreprinderea are asigurată o desfacere nelimitată şi că ea reinveste şte, în permanenţă, fondurile rezultate din amortizarea treptată a mijloacelor fixe. Pentru simplificarea raţionamentului, se consideră că reinvestirea se face în echipamente de acelaşi tip şi cu acelaşi preţ.

Datele numerice folosite sunt:

- numărul iniţial de maşini este 10;
- rata de amortizare liniară este de 10%;
- costul unei maşini este de 100 unităţi monetare;
- investiţiile sunt efectuate la 1 ian. al fiecărui an.

După cum se observă din datele prezentate în tabelul nr. 2.1[2], fondul anual de amortizare permite întreprinderii să achiziţioneze în fiecare an, câte o maşină nouă, iar în anul al şaselea şi apoi începând din al optulea an, până în cel de-al doisprezecelea, câte două. Înlocuirea celor 10 maşini iniţiale amortizate integral după 10 ani, găseşte întreprinderea cu un plus de 5 maşini care au fost efectul doar al reinvestirii continue a fondului anual de amortizare. După 20 ani, plusul de maşini va fi de 7.

Evident, exemplul prezentat a presupus condiţii tehnice ideale. Dar efectul apare şi în realitate, amploarea sa depinzând de ritmul amortizării, de posibilitatea fracţionării investiţiilor, de natura şi rapiditatea rentabilizării disponibilităţilor rezultate din amortizare.

b) în perioada de inflaţie data introdusă suplimentar este rata inflaţiei, considerată a fi 10%. Din datele prezentate în tabelul nr. 2.2 rezultă că simpla reinvestire a fondului anual de amortizare nu este în măsură să asigure, după 10 ani nici măcar reproducţia simplă, astfel că, în anul 27, nu mai rămâne nicio maşină în serviciu. Aceasta înseamnă că dacă o întreprindere, în perioada de inflaţie, nu reevaluează permanent imobilizările sale sau nu investeşte fonduri superioare celor rezultate din amortizare, calculată pe baza preţului iniţial de achiziţie, ea riscă să-şi reducă volumul de fonduri fixe de care dispune.

---

[1] Causse, G.; Chevalier, A.; Hirsch, G., *Management financièr*, Sirey, 1979.

[2] Vezi *op. cit.*; anexa nr. 1.

Tabelul nr. 2.1

Efectul multiplicaților al amortizării în perioada de stabilitate a prețurilor

La 1 ianuarie					Nr. de mașini ce funcționează în cursul anului	La 31 decembrie					Capital (valoare netă + rest la 31.12)
An	Sumă disponibilă pt. investiții (col. 2+4)	Investiții		Disponibil an precedent		Valoare de inventar (col. 8+9)	Amortizare anuală	Valoare rămasă	Valoare amortizată	Mașini amortizate	
		Valoare	Nr. de mașini								
0	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**
1	-	1.000	10	-	10	1.000	100	900	100	-	1.000
2	100	100	1	-	11	1.100	110	890	210	-	1.000
3	110	100	1	10	12	1.200	120	870	330	-	1.000
4	130	100	1	30	13	1.300	130	840	460	-	1.000
5	160	100	1	60	14	1.400	140	800	600	-	1.000
6	200	200	2	-	16	1.600	160	840	760	-	1.000
7	160	100	1	60	17	1.700	170	770	930	-	1.000
8	230	200	2	30	19	1.900	190	780	1.120	-	1.000
9	220	200	2	20	21	2.100	210	770	1.330	-	1.000
10	230	200	2	30	23	2.300	230	740	1.560	10	1.000
11	260	200	2	60	15	1.500	150	790	710	1	1.000
12	210	200	2	10	16	1.600	160	830	770	1	1.000
13	170	100	1	70	16	1.600	160	770	830	1	1.000
14	230	200	2	30	17	1.700	170	800	900	1	1.000
15	200	200	2	-	18	1.800	180	820	980	2	1.000
16	180	100	1	80	17	1.700	170	750	950	1	1.000
17	250	200	2	50	18	1.800	180	770	1.030	2	1.000
18	230	200	2	30	18	1.800	180	790	1.010	2	1.000
19	210	200	2	10	18	1.800	180	810	990	2	1.000
20	190	100	1	90	17	1.700	170	740	960	2	1.000
21	260	200	2	60	17	1.700	170	770	930	2	1.000

Sursa: *Management Financièr*, Sirey, 1979, p. 125.

Tabelul nr. 2.2

Efectul multiplicator al amortizării în perioada de inflație

La 1 ianuarie						Nr. de mașini ce funcționează în cursul anului	La 31 decembrie					Capital valoare netă + rest la 31.12)
An	Indice de prețuri	Sumă disponibilă pt. investiții (col. 3+5)	Investiții		Disponibil an precedent		Valoare de inventar	Amortizare anuală	Valoare rămasă	Valoare amortizată	Mașini amortizate	
			Valoare	Nr. de mașini								
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	100	-	1.000	10	-	10	1.000	100,0	900,0	100,0	-	1.000
2	110	100	-	-	100,0	10	1.000	100,0	800,0	200,0	-	1.100
3	121	200	121	1	79,0	11	1.121	112,1	808,9	312,1	-	1.210
4	133	191,1	133	1	58,1	12	1.254	125,4	816,5	437,5	-	1.330
5	146	183,5	146	1	37,5	13	1.400	140,0	822,5	577,5	-	1.460
6	161	177,5	161	1	16,5	14	1.561	156,1	827,4	733,4	-	1.610
7	177	172,6	-	-	172,6	14	1.561	156,1	673,3	889,7	-	1.770
8	195	328,7	195	1	133,7	15	1.756	175,6	690,7	1.065,3	-	1.950
9	214	309,3	214	1	95,3	16	1.970	197,0	707,7	1.262,3	-	2.140
10	236	292,3	236	1	56,3	17	2.206	220,6	723,1	1482,9	10(1000)	2.360
11	259	276,9	259	1	17,9	8	1.465	146,5	835,6	629,4	-	2.590
12	285	164,4	-	-	164,4	8	1.465	146,5	689,1	775,9	1(121)	2.850
13	314	310,9	-	-	310,9	7	1.344	134,4	554,7	789,3	1(133)	3.140
14	345	445,3	345	1	100,3	7	1.556	155,6	744,1	811,9	1(146)	3.450
15	380	255,9	-	-	255,9	6	1.410	141,0	603,1	806,9	1(161)	3.800
16	418	396,9	-	-	396,9	5	1.249	124,9	478,2	770,8	-	4.180
17	459	521,8	459	1	62,8	6	1.708	170,8	766,4	941,6	1(195)	4.590
18	505	233,6	-	-	233,6	5	1.513	151,3	615,1	897,9	1(214)	5.050
19	556	384,9	-	-	384,9	4	1.299	129,9	485,2	813,8	1(236)	5.560
20	612	514,8	-	1	514,8	3	1.063	106,3	378,9	684,1	1(259)	6.120
21	673	621,1	-	-	621,1	2	804	80,4	298,5	505,5	-	6.730
22	740	701,5	-	-	701,5	2	804	80,4	218,1	585,9	-	7.400
23	814	781,9	-	-	781,9	2	804	80,4	137,7	666,3	1(849)	8.140
24	895	862,3	-	-	862,3	1	459	45,9	91,8	367,2	-	8.960
25	985	908,2	-	-	908,2	1	459	45,9	45,9	413,1	-	9.860
26	1.083	954,1	-	-	954,1	1	459	45,9	-	459,0	1(459)	10.830
27	1.192	1.000,0	-	-	1.000,0	0	-	-	-	-	-	11.920

Sursa: *Management Financièr*, Sirey, 1979, p. 126.

2.2.2. Alte surse de finanțare a investițiilor

Pe lângă autofinanțare care rămâne principala sursă de finanțare a investițiilor, într-o economie de piață întreprinderile mari dispun şi de alte mijloace de procurare a capitalului necesar; creşterea capitalului prin emisia de acțiuni noi, credit-bail-ul (leasing-ul), împrumuturi pe termen lunar şi mediu sau scurt.

a) *Creşterea capitalului* este o modalitate de finanțare a investițiilor specifică economiei de piață, de care poate face uz o întreprindere a cărei situație financiară este bună şi care dispune de suficiente active. Întreprinderea poate emite în acest caz, acțiuni suplimentare, obişnuite sau preferențiale[1], prin a căror vânzare se obțin fonduri care sunt utilizate pentru lărgirea activității.

Creşterea capitalului prezintă avantajul de a spori rapid, în caz de nevoie, fondurile proprii ale întreprinderii dar şi inconvenientul de a nu putea fi utilizate decât în anumite cazuri şi pe cel de a genera costuri relativ importante.[2]

b) *Împrumuturile pe termen lung şi mediu* sunt solicitate de întreprinderi, în general, pentru asigurarea fondurilor necesare unor acțiuni importante de dezvoltare sau modernizare.

Ele pot îmbrăca forma împrumuturilor – obligațiuni, a împrumuturilor de la organisme specializate a împrumuturilor de la bănci.

Obligațiunile sunt bilete la ordine pentru o anumită sumă, emise de întreprindere, când aceasta este suficient de puternică sau prin organisme specializate, eventual având statul drept garant, în cazul întreprinderilor mici şi mijlocii. Obligațiunile sunt vândute pe piață, deținătorul lor având asigurat dreptul de a primi o anumită dobândă, chiar dacă întreprinderea nu obține profit.

Aceste caracteristici fac din obligațiuni o formă de împrumut accesibilă îndeosebi întreprinderilor cu o bună situație economico-financiară care îşi pot găsi şi garanți pentru emiterea unor astfel de bilete de valoare.

---

[1] Diferența dintre acțiunile preferențiale şi cele obişnuite constă în aceea că primele permit obținerea unor dividende "preferențiale". Astfel, în cazul în care profiturile sunt limitate, deținătorul unei acțiuni preferențiale va primi dividendele cu prioritate față de deținătorul de acțiuni obişnuite. Din punct de vedere legal, deținătorul de acțiune preferențiale este următorul după deținătorul de obligațiuni care este plătit. Vezi Baciu, Florin, "«Anatomia» economiei de piață", în *Tribuna economică*, nr. 35/1990.

[2] *Management financiar*, Editura Sirey, 1979.

Împrumuturile de la organisme specializate presupun existența unor astfel de organisme care să dispună de fonduri, obținute de la stat sau prin centralizarea unor credite pe termen mediu, prin mobilizarea unor resurse financiare existente în economie, cu dobânzi mici, prin emiterea de obligațiuni.[1] Obținerea unui astfel de împrumut presupune prezentarea de către întreprindere a unui dosar complet asupra activității sale şi asupra planului de dezvoltare ulterioară, dosar întocmit eventual sub controlul unei bănci sau al asociației din care face parte întreprinderea.

Împrumuturile de la instituții de creditare, cum sunt băncile şi casele de economii şi creditare presupun plata de către debitor a unei dobânzi la un nivel stabilit de acțiunea forțelor concurențiale ale pieței. Ratele ridicate ale dobânzilor precum şi garanțiile pe care le solicită băncile pentru acordarea împrumutului limitează posibilitățile micilor întreprinderi de a apela la astfel de surse financiare.

În ceea ce privește împrumuturile pe termen mediu, ele sunt o creație mai recentă şi apariția lor a fost determinată de: reducerea duratei de amortizare datorită progresului tehnic; dificultățile unor întreprinderi de a secreta o autofinanțare suficientă sau de a găsi împrumuturi pe termen lung dezvoltarea unor acțiuni de export care necesită fonduri importante şi măresc durata unui ciclu de exploatare.[2]

Creditele pe termen scurt sunt destinate, în principal finanțării activelor circulante. Ele pot fi credite de finanțare a stocurilor, credite de finanțare pe baza creanțelor, care presupun o mobilizare a creanțelor pe care o întreprindere le deține asupra clienților săi pentru a putea obține ea însăşi anumite credite.

c) *Credit-bail-ul (leasing)* reprezintă o formulă originală de finanțare a investițiilor, nepracticată până în prezent în țara noastră.

Esența credit-bail-ului[3] constă în aceea că la cererea unei întreprinderi, un organism specializat – societate de credit-bail – achiziționează un anumit tip de utilaj, pe care îl dă apoi în locație (cu chirie) întreprinderii

---

[1] În Franța, de exemplu, există numeroase de astfel de organisme: Creditul național, Creditul hotelier, Creditul funciar, create între cele două războaie sau imediat după cel de-al doilea, precum şi unele mai recente cum ar fi: societățile de dezvoltare regionale sau Fondul de dezvoltare economică şi socială (vezi *Management financiar*, Editura Sirey, 1979).

[2] Vezi *Management financiar*, Editura Sirey, 1979, Paris.

[3] Vezi *Management financiar*, Editura Sirey, 1979; *Dictionnaire de gestion financière*, Dunod, 1979.

solicitante, pe o anumită durată. În schimbul dreptului de a folosi utilajul, întreprinderea varsă o chirie (redevență), care trebuie să acopere costul echipamentului şi comisionul societății de credit-bail.

La sfârşitul perioadei, care în general este de şapte ani, există mai multe posibilități:

- rezilierea contractului şi returnarea utilajului;
- achiziționarea utilajului la o valoare reziduală, convenită în contractul inițial;
- reînnoirea contractului de închiriere pe baza unor redevențe mai mici decât cele inițiale.

Această tehnică de finanțare a investițiilor, în ciuda costului său ridicat, față de cel al altor surse de finanțare a cunoscut o largă răspândire şi este de multe ori preferată datorită avantajelor pe care le prezintă.

Astfel, credit-bail-ul nu diminuează capacitatea de îndatorare a întreprinderii capacitatea ei de a contracta împrumuturi de la bănci, deoarece nu figurează în bilanț ca datorie, fiind asimilat cheltuielilor de exploatare.

Pentru țara noastră, folosirea credit-bail-ului ar putea constitui o alternativă viabilă în efortul de investiții, pentru restructurarea capacităților de producție evident, aplicarea ei trebuie precedată de crearea instituțiilor pe care se realizează.

***

Alegerea unei anumite surse de finanțare de către o întreprindere presupune efectuarea unei analize cuprinzătoare, care să includă aspecte referitoare la: caracteristicile investiției, caracteristicile întreprinderii costul finanțării şi condițiile de obținere, conjunctura economică şi financiară.[1]

Astfel, cu privire la investiție, trebuie avute în vedere *durata de realizare* a acesteia, care va determina opțiunea pentru un tip de finanțare cu un anumit termen de rambursare precum şi *natura investiției*. Pentru investițiile cu grad ridicat de risc se vor utiliza autofinanțarea sau împrumuturi garantate de stat. Pentru investițiile pe termen scurt sau cu eficiență sigură se poate apela la celelalte forme de împrumut. De asemenea, trebuie avută în vedere şi mărimea investiției. Atunci când ea este ridicată, se poate utiliza credit-bail-ul, care este în măsură să asigure chiar şi întreaga finanțare.

Caracteristicile întreprinderii, care determină volumul şi natura creditelor la care aceasta poate avea acces sunt: poziția întreprinderii în

[1] Vezi *Management financièr*, Editura Sirey, Paris, 1979.

sectorul său de activitate corelată cu dimensiunile sale; garanțiile pe care le oferă întreprinderea creditorilor săi; situația financiară apreciată din punct de vedere a rentabilității şi solvabilității întreprinderii; perspectivele sectorului de activitate, domeniile în dificultate nefiind în măsură să atragă creditorii; validarea conducătorilor întreprinderii.

Costul sursei de finanțare determină adecvarea tipului de finanțare obiectivului avut în vedere. Autofinanțarea este cea mai ieftină, creşterea capitalului sau credit-bail-ului sunt cele mai scumpe, dar opțiunea pentru una din ele se va face în funcție de rezultatele care se speră că vor fi obținute.

Conjunctura economică şi financiară este, de asemenea, un factor care poate influența alegerea unui tip de finanțare, prin: situația monetară (o depreciere monetară stimulează întreprinderile să facă împrumuturi) sau prin gradul de intervenție a statului care poate relansa sau frâna economia prin diferite măsuri fiscale.

În țara noastră, intensitatea şi eficiența procesului investițional indispensabil relansării economice vor fi determinate, pe de o parte, de măsura în care vor fi create instituțiile specifice de creditare, un rol important în acest sens revenind statului, în calitate de inițiator al unor astfel de acțiuni sau prin crearea cadrului favorabil apariției unor astfel de organisme, iar pe de alta, de capacitatea întreprinderilor de a-şi elabora o strategie investițională şi de a atrage sursele de finanțare cele mai potrivite, în măsură să-i asigure profituri viitoare durabile. De altfel, slaba activitate investițională înregistrată în primul an al tranziției la economia de piață are drept cauză şi inexistența unui sistem de organisme de creditare şi finanțare a investițiilor, care să dea posibilitatea întreprinderilor să suplinească fondurile de investiții pe care le primeau de la bugetul statului, şi care, în prezent, sunt foarte reduse şi cu destinații speciale. De asemenea, şi activitatea întreprinzătorilor particulari a fost frânată de imposibilitatea asigurării capitalului necesar demarării unor acțiuni de amploare, în sfera producției de bunuri, fiind preferate domenii care solicitau investiții mici şi care asigurau profituri mari în timp relativ scurt (prestări de servicii, alimentație publică etc.).

Prin urmare, putem aprecia că, deşi modul de acțiune al fiecărei întreprinderi în parte, în domeniul investițiilor, este hotărâtor pentru restructurarea capacităților de producție, el nu se va putea manifesta deplin până când nu va fi asigurat şi un cadru corespunzător de funcționare tuturor agenților economici, în conformitate cu cerințele unei economii de piață.

Capitolul 3. EVALUAREA ÎNTREPRINDERII – PREMISĂ A RESTRUCTURĂRII CAPACITĂȚILOR PRODUCȚIEI; PROBLEME TEORETICE ŞI METODE DE DETERMINARE A VALORII ÎNTREPRINDERII

Problema restructurării capacităților de producție nu poate fi abordată fără o evaluare corectă a acestora care presupune, pe de o parte, existența prețurilor cu funcții reale iar pe de alta, adaptarea unor metode şi tehnici de evaluare adecvate.

În cele ce urmează, ne vom referi doar la al doilea aspect, pe care îl încadrăm în problematica mai amplă, a evaluării întreprinderii.

Trecerea la economia de piață şi perspectivele privatizării au adus în prim planul sferei de preocupări a agenților economici şi problema determinării valorii întreprinderii.

Astfel, în ansamblul măsurilor de înfăptuire a reformei economice adoptate până în prezent în țara noastră, se află şi normele metodologice privind inventarierea şi reevaluarea patrimoniului unităților economice de stat.

Aceste norme aduc precizări referitoare la modul de apreciere a valorii fondurilor fixe, mijloacelor circulante, stocurilor, investițiilor în curs precum şi elementelor de pasiv din bilanțul întreprinderilor, cu scopul eliminării discordanței existente între evidența financiar-contabilă şi situația faptică a acestor elemente (ex.: fonduri fixe sau chiar linii tehnologice în stare de nefuncționare, dar pentru care se plătesc amortizări, fonduri fixe uzate moral dar care au durate normate de funcționare îndelungate fonduri fixe sustrase, inutilizabile, procedee de trecere formală în custodie etc.). Această acțiune este impusă şi de faptul că fondurile fixe – partea cea mai importantă a averii unei întreprinderii – nu au mai fost reevaluate de peste 20 ani, timp în care prețul mijloacelor de muncă a avut evoluții spectaculoase, care şi-au pus amprenta asupra rezultatelor financiare ale activității economice a întreprinderilor.

Acțiunea de inventariere şi reevaluare a patrimoniului este, fără îndoială, deosebit de importantă pentru aprecierea corectă a capacităților de producție ale întreprinderilor fapt esențial în elaborarea unor noi strategii de producție şi comercializare a bunurilor, în condiții de rentabilitate ridicată.

Modul, însă, în care este concepută această acțiune, cu referire doar la elementele din bilanțul contabil, urmând ca într-o etapă viitoare să fie avută în vedere şi capacitatea întreprinderii de a produce beneficiu, nu satisface decât parțial scopul pentru care este făcută evaluarea.

Evaluarea întreprinderii, aşa cum este ea definită într-o economie de piață, trebuie să ofere o imagine cât mai cuprinzătoare asupra a tot ceea ce reprezintă acea întreprindere. O întreprindere înseamnă nu numai cifrele înscrise în bilanțul contabil ci, deopotrivă, o marcă, o poziție în cadrul unei ramuri a economiei şi pe piață, profesionalitatea oamenilor săi, înseamnă capacitatea de a produce, folosind dotarea fizică şi umană existentă, un profit viitor durabil. De fapt, ceea ce interesează, în general, în evaluarea unei întreprinderi este nu atât cu ce se produce, ci cât se produce şi ce câştig aduce această producție.

Având în vedere aceste considerente se poate aprecia că funcționarea întreprinderilor româneşti într-o economie de piață nu va putea fi disociată de un astfel de mod de evaluare, care poate fi necesară pentru: determinarea mărimii capitalului social; cotarea la bursă a întreprinderii; constituirea de societăți joint-venture; fuzionarea a două întreprinderi, dizolvarea şi lichidarea unităților nerentabile.

Nu trebuie omis nici faptul că, în prezent, pătrunderea capitalului străin în industria românească este frânată, după cum se arată într-o anchetă[1] făcută în rândul unor investitori occidentali, de "imposibilitatea acordării unei valori reale întreprinderilor. Cu puține excepții, criteriile occidentale de evaluare nu se pot aplica, mai ales datorită caracterului foarte artificial al prețurilor. Singura evaluare posibilă ar fi aceea a nivelului tehnologic şi a performanțelor aparatului de producție".

Fără îndoială că, cel puțin pentru început determinarea valorii întreprinderilor, conform practicii occidentale, va fi greu de făcut, cu atât mai mult cu cât teoria şi practica țărilor cu economie de piață nu oferă un singur model de evaluare ci un ansamblu de modele, din care trebuie ales cel care răspunde cel mai bine scopului în care este făcută evaluarea.

Astfel, dacă în economiile de piață, dificultatea constă în a alege metoda sau combinația de metode care se potriveşte cel mai bine scopului în care este făcută evaluarea, la noi, ea constă în primul rând în asigurarea necesarului de date pentru aplicarea unei metode oarecare de evaluare şi

[1] Este vorba de un sondaj făcut în rândul patronilor occidentali, în legătură cu posibilitățile de cooperare cu parteneri răsăriteni. Vezi "Que valent les entreprises de l'Est?", în *A pour Affaires économiques*, nr. 5/1990.

apoi în determinarea acelor metode care să răspundă cel mai bine specificului românești și al întreprinderilor în cauză.

În cele ce urmează ne-am propus să prezentăm câteva elemente menite să caracterizeze cadrul mai amplu, teoretic și practic, al evaluării întreprinderii.[1]

3.1. Premise teoretice ale evaluării

1. Teoria evaluării întreprinderilor utilizează o serie de noțiuni specifice: patrimoniu, valoare substanțială, valoare de randament, goodwill etc.

Patrimoniul[2] reprezintă totalitatea potențialului aferent masei patrimoniale a organismului economic, adică totalitatea bunurilor aflate în proprietatea acestuia, pe care subiectul economic le mobilizează pentru a-și atinge obiectivele lucrative. Din punct de vedere al dinamicii economice, valoarea unei întreprinderi se identifică cu cea a unui patrimoniu exploatat pentru realizarea unui scop economic dat, deci cu valoarea patrimonială[3] Valoarea întreprinderii nu este o valoare în sine, de fapt fiind înrădăcinată în realitățile vieții economice din care se degajă și unde își găsește confirmarea. Valoarea patrimonială este condiționată de aptitudinea dinamică de exploatare a patrimoniului, deci de posibilitatea de realizare a unui venit prin efectuarea și exploatarea bunurilor care-l constituie.

Bunurile nu devin patrimoniu și nu sunt simultan investite cu o valoare patrimonială decât atunci când ele sunt exploatabile de către un subiect economic. Valoarea patrimonială nu poate exista deci în afara productivității sau rentabilității bunurilor care constituie patrimoniul. Valoarea pe care o atribuie un subiect economic unui patrimoniu crește în aceeași măsură ca și profitul ce poate fi realizat prin exploatarea acestuia, în timp ce o masă patrimonială care nu promite beneficii satisfăcătoare este, grosso modo, lipsită de valoare sau ea nu mai are decât valoare lichidativă.

---

[1] Unele considerații asupra problematicii evaluării întreprinderii au fost tratate de autoare și în "Patrimoniul întreprinderii – premisele teoretice ale evaluării", *Tribuna economică*, nr. 33/1990 și "Modalități de exprimare a valorii întreprinderii", în *Tribuna economică*, nr. 34 și 35/1990.

[2] Vezi Viel, J.; Bredt, O.; Renard, M., *L'évaluation des entreprises et des parts d'entreprise*, Dunod, 1971; *Dictionnaire de gestion financière*, Dunod, 1979.

[3] Valoarea patrimonială corespunde sumei valorii bunurilor aflate în proprietatea întreprinderii, la care se adaugă valoarea drepturilor de folosire a unor elemente. Valoarea patrimonială este, în general, netă, adică din suma precedentă sunt scăzute toate datoriile la valoarea lor reală.

Valoarea substanțială[1] desemnează valoarea de ansamblu a bunurilor, oricare ar fi natura, modul lor de finanțare şi statutul lor juridic, care participă la activitatea curentă a unei întreprinderi, adică valoarea aparatului de producție. Valoarea substanțială corespunde deci evaluării masei de bunuri de care dispune întreprinderea sau a activului său.

Teoria economică a evaluării întreprinderilor a reținut mai mulți termeni sinonimi valorii substanțiale: valoare la preț curent, valoare de continuitate, valoare de reproducție, valoare de lichidare. Aceşti termeni se diferențiază mai mult prin punctul de vedere din care este apreciată valoarea întreprinderii. Astfel, valoarea de continuitate exprimă valoarea întreprinderii văzută ca un ansamblu viu, destinat a fi menținut în activitate. Valoarea de reproducție sau valoarea costului de reproducție, utilizată mai des de autorii germani, semnifică valoarea prezentă de înlocuire. Ea este atașată ideii că, în materie de evaluare, interesează cât va costa nu o instalație identică ci o instalație având aceeaşi capacitate de producție, adică acelaşi randament.

Necesitatea calculării valorii substanțiale se bazează pe următoarele considerente: ea este rezervorul activității vii cunoaşterea mărimii sale permițând desprinderea unor concluzii asupra poziției întreprinderii în cadrul ramurii şi asupra riscurilor concurenței totodată, analiza mărimii şi structurii sale furnizează informații asupra riscului inerent întreprinderii.

Valoarea de randament[2] este dată de beneficiul capitalizat şi ea presupune evaluarea capitalului de exploatare care furnizează, în condiții normale de securitate, beneficiul de exploatare degajat de întreprindere.[3] Interesul care îi este acordat valorii de randament în cadrul literaturii economice de specialitate se justifică prin constatarea că valoarea intrinsecă a bunurilor întreprinderii este mult diminuată dacă aceste bunuri nu sunt însoțite de o rentabilitate suficientă. Altfel spus, un cumpărător potențial va fi mai puțin interesat de valoarea bunurilor de care dispune întreprinderea şi mai mult de mărimea profitului care poate fi obținut cu aceste bunuri.

---

[1] Vezi Sage, E., *Comment évaluer une entreprise*, Sirey, 1979; Viel, J.; Bredt, O.; Renard, M., *op. cit.*; *Dictionnaire de gestion financière*, Dunod, 1979.

[2] Vezi Sage, E., *op. cit.*; Viel, J.; Bredt, O.; Renard, M., *op. cit.*; Depallens, G., *Gestion financière de l'entreprise*, Sirey, 1974.

[3] Conform prezentării făcute în *Dictionnaire de gestion financière*, Dunod, 1979, valoarea de randament exprimă mărimea capitalului financiar care, plasat sau investit la un anumit nivel al dobânzii, ar produce un venit echivalent beneficiului anual, trecut sau previzionat, al întreprinderii considerate.

Goodwill-ul[1] desemnează ansamblul componentelor intangibile proprii unei întreprinderi determinate (caracteristicile sale de localizare, reputația tehnică şi comercială, competența personalului şi a conducătorilor, calitatea organizării sale etc.). El reprezintă de fapt un beneficiu suplimentar al întreprinderii față de cel normal al ramurii de activitate respective datorat tocmai caracteristicilor menționate mai sus.

2. Teoria evaluării întreprinderilor se confruntă cu două probleme esențiale: prima constă în a stabili care dintre cele două valori – substanțială sau de randament – reflectă cel mai bine valoarea întreprinderii şi satisface scopul urmărit, iar a doua în a atribui acestor valori o expresie numerică, adică în a determina prețul pe care cumpărătorul prezumtiv este dispus să-l plătească pentru a intra în posesia acelei întreprinderi.

A. Elucidarea problemei primordialității valorii substanțiale sau a valorii de randament este facilitată de prezentarea ei ca o particularizare a teoriei valorii. Astfel, în legătură cu factorii determinanți ai valorii, Böhm Bawerk ia în considerare două idei. Prima: valoarea trebuie să provină din utilitatea procurată prin intermediul bunurilor. A doua: valoarea depinde de sacrificiile pe care le presupune obținerea bunurilor, adică de costurile de producție; necesitatea acestei idei derivă din miile de constatări experimentale relative la faptul că obiectele cele mai utile au deseori o valoare mică, în timp ce obiectele mai puțin utile au o valoare ridicată. Celor două idei raportată la teoria întreprinderii le sunt ataşate valoarea de randament şi valoarea substanțială care au un anumit rol în aprecierea valorii întreprinderii în relația vânzător-cumpărător.

Acelaşi autor se pronunță, motivându-şi concepția, pentru luarea în considerare, la evaluarea unei întreprinderi, atât a valorii substanțiale, cât şi a valorii de randament. El arată că teoria gestiunii întreprinderii adoptă principiul corect şi general recunoscut potrivit căruia valoarea economică a unui bun depinde de modalitățile sale de folosire, ceea ce înseamnă că valoarea venală[2] a unui obiect este strâns legată de valoarea sa de utilizare.

Aceasta înseamnă că un vânzător nu cedează obiectul decât dacă prețul obținut îi asigură o contravaloare corespondentă la ceea ce reprezintă pentru el proprietatea şi corelat cu aceasta, posesiunea şi utilizarea

---

[1] Vezi Sage, E., *op. cit.*; Viel, J.; Bredt, O.; Renard, M., *op. cit.*; Brown, G., *Le diagnostic général de l'entreprise*, Paris, 1970; *Dictionnaire de gestion financière*, Dunod, 1979.

[2] Valoarea venală este dată de prețul mediu probabil ce poate fi obținut prin vânzarea unui bun pe piață.

respectivului obiect. În ceea ce-l priveşte, cumpărătorul va consimţi să accepte un preţ doar dacă obiectul este rentabil pentru el din punct de vedere al întrebuinţării pe care vrea să i-o dea. Scopul fundamental al activităţii întreprinderii constituindu-l realizarea unui profit întreprinzătorii se străduie în măsura posibilităţilor, să atingă cel mai bun rezultat ce poate fi obţinut cu resursele de exploatare de care dispun.

În teoria gestiunii întreprinderii, acest lucru s-a tradus în recunoaşterea faptului că randamentul joacă un rol predominant în evaluarea întreprinderii cu caracter lucrativ care vând pe piaţă produsele exploatării lor. Aceeaşi teorie admite şi faptul că valoarea unui bun economic, de exemplu a unei maşini, este determinată în mod esenţial de costul său de producţie, acesta reprezentând preţul de achiziţie minim de plătit pentru cumpărarea respectivei maşini. În consecinţă, preţul unei întreprinderi este larg influenţat de preţurile de revenire ale diferitelor bunuri economice de care ea dispune şi pe baza căreia se determină valoarea de înlocuire, ţinând cont de existenţa şi de durata de folosire anterioară. O astfel de valoare se desemnează, în mod obişnuit, prin termenul de valoare substanţială a unei întreprinderi.

Aceasta înseamnă că şi valoarea substanţială are un rol esenţial în evaluarea întreprinderii. În practică, pe de o parte, este în general imposibil să cumperi un bun economic în schimbul unui preţ inferior valorii sale determinate la data achiziţiei, pe baza costului său de producţie, iar pe de altă parte, nimeni nu va accepta să cedeze o întreprindere ce produce un venit adecvat în schimbul unui preţ fondat în exclusivitate pe valoarea substanţială, fără să ţină cont de această rentabilitate. Având în vedere aceste două considerente, se poate aprecia că în evaluarea unei întreprinderi trebuie să se ţină cont deopotrivă de valoarea substanţială şi de valoarea de randament, fiind posibil ca, în funcţie de natura ramurii economice sau de caracterul întreprinderii să se acorde o importanţă mai mare sau chiar să se dea rolul determinant uneia sau alteia aceste valori.

Importanţa acordată volumului, compoziţiei costului masei patrimoniale existente, în evaluarea întreprinderii, rezultă din faptul că de conservarea acestuia depinde perenitatea activităţii şi în consecinţă menţinerea sursei de venituri. Întreprinderea trebuie să îşi păstreze un anumit potenţial productiv, prin înlocuiri în cursul unei perioade determinate, dar totodată să îşi asigure şi sursele de formare a capitalului suplimentar care o ajută să se apere în faţa concurenţei.

Finanţarea cheltuielilor pentru menţinerea şi eventual lărgirea valorii substanţiale este dependentă de randament. Prin urmare, nici masa

patrimonială disponibilă, nici venitul realizabil nu furnizează separat, evaluatorului, datele de care el are nevoie pentru a-şi îndeplini misiunea, doar luarea în considerare a acestor doi factori combinaţi permiţând să se ajungă la o estimare care să se apropie de realitate. Costul înlocuirii imobilizărilor şi altor active, pe de o parte, şi beneficiile aşteptate în viitor, pe de alta, reprezintă, după cum spune Jacob, cele două elemente fundamentale ale unei întreprinderi. Valoarea substanţială şi valoarea de randament se integrează într-o unitate organică, iar evaluatorul unei întreprinderi nu se achită decât parţial de mandatul său dacă se limitează a lua în considerare doar una din ele.

B. Expertul care realizează evaluarea are şi rolul de a stabili un preţ pentru întreprindere. Întreprinderea nu este însă un bun oarecare şi de aceea şi modul de stabilire a preţului său diferă faţă de celelalte bunuri. Valoarea bunurilor, în general, este dată de aptitudinea lor de a satisface unele nevoi, dar aceasta nu e măsurabilă ca relaţie între subiect şi obiect şi nu îşi găseşte o expresie cifrată decât în momentul în care subiectul este dispus să achite un anumit preţ pentru a obţine bunuri. Acest preţ creşte în măsura în care dificultăţile şi sacrificiile cerute pentru a face bunul disponibil sunt mai grele, în măsura în care acest bun e mai dorit, datorită utilităţii lui şi în care investiţia de capital corespunzătoare oferă mai bune garanţii de securitate.

Pentru bunurile fungibile preţul se determină pe piaţă în jocul cererii şi al ofertei. Dar întreprinderile nu au o piaţă. Fiecare întreprindere constituie, cu modalităţile sale specifice de exploatare, un caz unic. Există, evident, când se compară o întreprindere cu alta, o serie de puncte comune care, ca elemente generale, reprezintă caracteristici distinctive ale oricărei firme.

În acelaşi timp, aceste puncte comune se asociază în fiecare caz într-un ansamblu unic în felul său, ceea ce impune ca determinarea valorii fiecărei întreprinderi să presupună efectuarea unui calcul special. Acceptarea unui anumit preţ, atât de cumpărător cât şi de către cel care vinde, este precedată de o serie de analize efectuate de cei doi parteneri. Eventualul cumpărător trebuie să compare profitul pe care l-ar putea realiza cu cel pe care l-ar putea obţine investind altfel capitalul. El nu va fi dispus să recunoască activităţii tinere, care nu a atins încă perioada de obţinere a unor profituri maxime, o valoare superioară celei corespunzând costului antrenat de crearea unei instalaţii având acelaşi randament, perspectivele de viitor fiind similare în ambele cazuri pentru întreprinderile mai vechi, cumpărătorul va ţine seama de faptul că ar putea înfiinţa, prin diferite

metode, o întreprindere nouă cu un capital mai mic, dar simultan beneficiile ar fi mai mici în primii ani de funcționare.

El va avea, de asemenea, în vedere, în acest caz, şi reducerea valorii cauzate de uzura fizică şi morală şi faptul că o instalație veche trebuie reînnoită la termene mai apropiate decât una nouă, aceasta din urmă fiind, după toate probabilitățile, mai rațional amenajată şi cu materiale de ultimă oră, față de prima. Prin urmare, cumpărătorul nu va accepta o supravaloare decât în măsura în care aceasta va fi justificată printr-o relație adecvată cu un venit suplimentar. De cealaltă parte, vânzătorul va reține ca etalon de valoare, în primul rând, costul de creare a firmei, cu scopul recuperării întregului capital investit, având în vedere şi reducerea valorii cauzate de uzură, iar în al doilea rând, profitul pe care l-ar putea obține din capitalul său astfel folosit.

Prețul, ca valoare reciproc acceptată, e fondat pe un compromis între opiniile subiective ale părților, valoarea obiectivă degajată de expert constituind baza de negociere prealabilă acordului. O astfel de valoare obiectivă coincide cu prețul atunci când e acceptată de ambele părți. Rolul expertului care realizează evaluarea constă deci în a recunoaşte prețul pe care vânzătorul şi cumpărătorul prezumtiv l-ar putea cere sau obține.

3.2. Metode de determinare a valorii întreprinderii

Complexitatea şi dificultatea procesului de evaluare a unei întreprinderi – induse de multitudinea de scopuri, solicitanți, criterii şi metode de evaluare – afectează posibilitatea determinării, în urma unei estimări, a unei valori reale, riguroase şi indiscutabile.[1] O astfel de valoare s-ar putea obține, într-o oarecare măsură, luând în considerare şi combinând mai multe estimări de bază: valoarea substanțială, valoarea de randament, valoarea matematică contabilă, valoarea bursieră, valoarea de asigurare, valoarea venală, valoarea de lichidare, valoare potențială (dinamică), valoare economică globală a întreprinderii.[2]

---

[1] J. Brilman şi A. Gaultier arată în *Practique de l'évaluation et de la négociation des entreprises* că pentru trei tipuri de întreprinderi, aplicarea a 16 posibilități de evaluare a dus la obținerea unui ecart de valoare de până la 60%.

[2] *Valoarea matematică contabilă* reprezintă diferența între ansamblul bunurilor materiale şi financiare aflate în proprietatea întreprinderii şi ansamblul datoriilor sale. *Valoarea bursieră* este dată de produsul între cursul la bursă al unei acțiuni şi numărul de acțiuni emise de întreprindere.

Evident, nu toate aceste estimări sunt indispensabile în procesul de evaluare a întreprinderii.

Unele dintre ele au o destinație precisă, cum ar fi valoarea de asigurare, care se determină atunci când se pune problema asigurării întreprinderii, sau valoarea de lichidare, care se calculează atunci când se pune problema vânzării forțate a întreprinderii, fără să se țină cont de utilizarea normală a bunurilor care sunt lichidate.

Altele au un caracter informativ-previzional, cum este valoarea potențială (dinamică), ce arată care sunt perspectivele întreprinderii; în cazul unei tendințe de expansiune, valoarea rezultată în urma calculelor va fi considerată o valoare minimă, iar dacă tendința este de regresie, valoarea va fi considerată maximă. Două dintre aceste valori sunt întâlnite însă în mod curent în teoria și practica evaluării întreprinderilor; valoarea substanțială și valoarea de randament.[1]

Modul în care este privită în prezent acțiunea de evaluare a patrimoniului întreprinderii ar putea fi asimilat metodei de determinare a valorii substanțiale, fără a acoperi întreaga sferă de cuprindere a acesteia, acțiunea în sine răspunzând unor necesități de moment ale economiei naționale.

Problema evaluării întreprinderii poate apare însă pe toată durata de existență a acesteia (pentru cotarea la bursă, pentru acțiuni de cooperare cu parteneri străini în caz de vânzare fuziune, absorbție, faliment), motiv

---

Valoarea de reconstituire exprimă totalitatea capitalurilor ce trebuie investită pentru crearea în condiții normale a unei întreprinderi identice cu cea considerată.

Valoarea de asigurare se obține prin corectarea valorii de reconstituire cu un coeficient de uzură.

Valoarea venală reprezintă prețul mediu posibil ce poate fi obținut prin vânzarea unei întreprinderi în activitate, în starea sa actuală.

Valoarea de lichidare este dată de suma valorilor obținute prin vânzarea forțată, separată, a diferitelor bunuri care constituie patrimoniul întreprinderii.

Valoarea potențială (dinamică) ia în considerare acele cheltuieli financiare, cum ar fi cele pentru cercetare, lansare de noi produse, perfecționarea personalului precum și acele elemente care țin de calitatea întreprinderii, de valoarea oamenilor săi etc., toate în măsură să asigure deschiderea spre viitor a întreprinderii.

[1] Nu există o unanimitate de păreri în privința indispensabilității celor două valori, în orice proces de evaluare a întreprinderii. Astfel, dacă în general, pe continentul european, atât valoarea substanțială cât și valoarea de randament sunt utilizate în determinarea valorii economice globale a întreprinderii chiar dacă accentul este pus pe una din ele, autorii americani echivalează cel mai adesea, valoarea de randament cu valoarea întreprinderii.

pentru care am considerat utilă prezentarea principalelor metode de determinare a tuturor formelor valorii întreprinderii: valoare substanțială, goodwill, valoare de randament.

În demersul nostru am încercat, de asemenea, și evidențierea diferitelor probleme pe care le întâmpină în practică acțiunea de evaluare a patrimoniului.

3.2.1. Valoarea substanțială

Estimarea valorii substanțiale[1], adică a valorii masei de bunuri de care dispune o întreprindere, presupune două etape principale:

- inventarierea elementelor patrimoniale și gruparea, pe de o parte, după natura lor, iar pe de altă parte, după gradul de utilitate pe care îl au în desfășurarea activității întreprinderii.
- atribuirea unei valori acestor elemente, valoare care să țină cont de nivelul tehnic, de gradul de uzură fizică și morală și să fie corelat și cu prețurile de pe piața externă, pentru a evita atât subevaluarea, cât și supraevaluarea patrimoniului.

Având în vedere caracterul de excepție al acțiunii de determinare a valorii întreprinderii, inventarierea trebuie făcută cu maximum de rigurozitate, prin verificarea existenței faptice și nu doar scriptice a diferitelor elemente care compun patrimoniul întreprinderii. Se va ține seama de faptul că, la modul general, se consideră că fac parte din patrimoniu toate acele elemente care sunt necesare pentru a îndeplini sarcinile întreprinderii, pentru a edifica și menține capacitatea sa de randament și care nu pot fi dobândite decât cu prețul unor eforturi și sacrificii, adică prin intermediul unor cheltuieli financiare. Această precizare permite delimitarea masei de bunuri care, deși aflate în proprietatea întreprinderii, nu contribuie cu nimic la desfășurarea activității acesteia. Este vorba, în principal, de fonduri fixe noi care, din diferite motive, nu au fost niciodată utilizate, de fonduri fixe uzate fizic dar care nu au fost amortizate și prin urmare nu au putut fi casate, de utilaje și echipamente rezultate din dezafectarea unor capacități excedentare și care nu au mai putut fi utilizate în alte scopuri. Este vorba, de asemenea, de o mare masă de mijloace circulante, stocuri supranormative, produse neterminate care, fie că s-au degradat în timp, fie

[1] Vezi Viel, J.; Bredt, O.; Renard, M., *op. cit.*; Sage, E., *op. cit.*, Peumans, H., *Théorie et pratique des calculs d'investissement*, Paris, 1967; Union européenne des experts compables économiques et financiers, *L'évaluation des entreprisses et parts d'entreprise, Règles formulées par la Commission spéciale UEC*, Dunod, 1961.

că a dispărut scopul pentru care urmau a fi folosite, nu au în prezent nicio utilitate pentru întreprinderea care le deține.

Pe baza acestor considerente, elementele patrimoniale care ar putea intra în calculul valorii substanțiale pot fi grupate în[1]:

a) Patrimoniu necesar întreprinderii şi în acelaşi timp afectat exploatării, care cuprinde:

- maşini şi instalații utilizate în realizarea obiectivelor de producție;
- imobilizări financiare şi nemateriale care sunt legate de obiectivele întreprinderii;
- stocuri de exploatare ce se utilizează în mod curent;
- mărimea normală a creanțelor rezultate din activitatea de exploatare;
- încasări în numerar şi în valori monetare curente pentru menținerea în permanență a solvabilității întreprinderii etc.

b) Patrimoniul necesar întreprinderii dar neafectat exploatării cuprinde elemente care, deşi nu sunt destinate utilizării în perioada imediat următoare, vor fi folosite în viitor pentru realizarea obiectivelor întreprinderii precum şi elemente de care întreprinderea are nevoie, dar care nu sunt utilizate în exploatarea pentru scopuri productive. Este vorba de:

- investiții în curs de realizare;
- rezerve financiare şi materiale destinate utilizării ulterioare pentru exploatare;
- dotări social-edilitare: cantine, locuințe muncitoreşti, în măsura în care recrutarea forței de muncă necesită cazarea lucrătorilor prin grija întreprinderii.

De asemenea, în această categorie pot intra, pe măsura trecerii la economia de piață, participații şi titluri de participare la diferite comunități de interese: cooperative de achiziție, institute de cercetare ştiințifică, organisme de creditare etc.

c) Patrimoniul destinat exploatării, care nu mai este necesar întreprinderii, compus din capacități excedentare şi mijloace circulante excesive. La inventarierea lor, evaluatorul va trebui să țină seama de volumul lor exagerat, pentru ca acesta să nu acționeze defavorabil asupra beneficiului, prin intermediul costurilor ridicate pe care le antrenează.

d) Patrimoniul neafectat exploatării şi care nu este necesar întreprinderii cuprinde acele bunuri care se află în proprietatea întreprinderii

[1] Vezi Bredt, O.; Viel, J.; Renard, M.; *op. cit.*

dar de care aceasta se poate dispensa fără a afecta buna desfăşurare a activității de producție. El cuprinde şi elemente specifice economiei de piață.

În alcătuirea lui intră:

- clădiri de locuit construite sau cumpărate pentru plasarea de capital, instalații scoase din funcțiune, terenuri care nu pot fi utilizate în scopuri de exploatare;
- portofolii – titluri constituite cu scopul plasării capitalului precum şi participații care nu sunt legate de realizarea obiectivelor întreprinderii.

Prin urmare, elementele care nu vor lipsi din calculul valorii substanțiale sunt cele de la punctele a) şi b): patrimoniul necesar întreprinderii, afectat sau neafectat exploatării. Elementele de la punctul c) vor putea fi incluse în valoarea substanțială doar printr-o sumă obținută prin eventuala lor disponibilizare, în măsura în care acest lucru este posibil. Cele de la punctul d) pot fi incluse în valoarea substanțială sau pot fi evidențiate separat în funcție de scopul urmărit: păstrarea lor în patrimoniul întreprinderii sau înstrăinarea, caz în care vor fi evidențiate în calcul prin valoarea rezultată în urma vânzării lor.

În afara elementelor prezentate şi care sunt incluse în activul bilanțului întreprinderii, mai pot fi luate în calculul valorii substanțiale şi o serie de elemente nemateriale: concesiuni, licențe, mărci, brevete, cheltuieli de organizare, cheltuieli pentru activități de cercetare-dezvoltare, în măsura în care acestea conservă o valoare venală, chiar dacă sunt detaşate de întreprindere sau în care pot fi evidențiate separat în bilanț. Ele făcând parte însă din categoria elementelor care dau acea parte a valorii întreprinderii pe care am definit-o prin termenul de “goodwill” considerăm oportună prezentarea lor distinctă, într-un alt paragraf.

Odată făcută inventarierea şi gruparea bunurilor întreprinderii, principalele probleme în determinarea valorii substanțiale sunt:

- stabilirea valorii de înlocuire a unui bun care exprimă costul procurării unui mijloc destinat aceleiaşi folosințe, având acelaşi randament şi utilizând aceleaşi servicii;
- stabilirea valorii actuale a bunului ce se evaluează, prin corectarea valorii de înlocuire cu coeficienți ce cuantifică durata de utilizare, gradul de utilizare efectivă, nivelul de tehnicitate şi uzură morală;
- determinarea valorii de lichidare, adică a prețului ce se poate obține prin vânzarea obiectului în momentul lichidării întreprinderii;

– stabilirea valorii de casare ce se poate obține prin vânzarea unui bun disponibilizat.

Prezentăm în continuare principalele aspecte referitoare la elementele care fac parte din valoarea substanțială.

3.2.1.1. Terenurile

Deşi normele metodologice de evaluare a patrimoniului întreprinderii nu fac nicio referire la terenuri, acestea reprezintă, într-o economie de piață, primul element care intră în calculul valorii substanțiale.

Stabilirea unei valori a terenurilor aflate în posesia întreprinderii va fi dificilă, dacă avem în vedere faptul că pământul nu a constituit, în socialism, obiect de vânzare-cumpărare şi, prin urmare, nu a avut un preț. Iar atunci când se punea problema evaluării pământului ca, element al avuției naționale, acesta era privit doar în calitatea sa de mijloc de producție în agricultură şi silvicultură[1], fără a se avea în vedere locul său în activitatea celorlalte ramuri ale economiei naționale.

Noile proiecte pentru legea fondurilor funciare pun problema evaluării terenurilor în acelaşi sens, în legătură cu agricultura, preconizându-se luarea în calcul a unor rente diferențiale pe o perioadă de 20 ani.

Teoria economică prezintă, la modul general, prețul pământului (P) ca fiind raportul dintre renta funciară (R) şi rata marginală sperată pentru o investiție cu grad similar de risc efectuată în alt domeniu (I):

$P = R/I$

Aceasta înseamnă că renta funciară obținută de pe unitatea de suprafață va fi egală cu profitul obținut în alt domeniu, prin investirea unei sume egale cu prețul unei unități de suprafață.

Determinarea valorii întreprinderii presupune, în privința terenurilor, luarea în considerare a unor aspecte care decurg din specificul utilizării acestora în alte domenii decât agricultura.

---

[1] I. Capanu sesizează dificultatea evaluării pământului în socialism, propunând determinarea valorii pământului prin stabilirea contribuției acestuia la valoarea producției agricole, respectiv prin scăderea, din producția netă, a veniturilor care revin populației ocupate în agricultură şi a dobânzii pentru diferite credite. O altă metodă are la bază prețul mediu al vânzării-cumpărării unui ha de pământ în perioada interbelică, pe un interval de 5-10 ani, preț care este corectat apoi cu indicele prețurilor produselor agricole. Această a doua metodă poate servi ca mijloc de verificare a valorii unui ha de pământ obținută prin calculele care pornesc de la producția netă. Vezi Capanu, I., *Statistica economică*, Bucureşti, 1978, p. 47.

Acestea sunt exprimate, în mod sintetic, în cele două metode folosite în mod curent pentru evaluarea pământului: aprecierea directă şi metoda sarcinii (încărcăturii) funciare.[1]

a) *Aprecierea directă* presupune luarea în considerare a factorilor care determină valoarea terenurilor, şi anume:

- amplasamentul terenurilor, posibilităţile lor de utilizare, mediul înconjurător, natura lor, iar pentru terenurile industriale, căile de transport, apropierea de o linie sau staţie de cale ferată, de un curs de apă sau o cale rutieră bine întreţinută. Se adaugă la acestea posibilităţile de racordare la calea ferată, puterea unei eventuale forţe hidraulice, posibilităţile de extindere a ariei fabricii precum şi cheltuielile de acces şi de punere în valoare;
- imobilizarea terenului datorită construcţiilor aflate pe el, imobilizare care poate determina o depreciere a acestuia atunci când construcţiile nu sunt amplasate foarte raţional şi nu corespund în mod obligatoriu necesităţilor de moment, necesitând redistribuirea ansamblului pentru raţionalizarea fabricaţiei;
- în cazul terenurilor pe care se află construcţii ce trebuie demolate, în calculul valorii terenului, valoarea clădirii se consideră în general nulă, deoarece cheltuielile de demolare depăşesc, în cele mai multe cazuri, veniturile obţinute din vânzarea materialului recuperat.

b) *Metoda sarcinii (încărcăturii) funciare* ţine seama de posibilităţile de construcţie. Se apreciază ce ar putea fi construit pe terenul respectiv, se estimează preţul de vânzare al construcţiilor corespunzând unor anumite caracteristici şi anumitor necesităţi, după care se determină sarcina funciară acceptabilă, prin raport cu acest preţ de vânzare. Calculul se poate face şi invers, pornind de la preţul de vânzare, se scad preţul de revenire al construcţiei şi toate cheltuielile aferente, soldul reprezentând valoarea ce poate fi oferită pentru teren. Această valoare poate fi exprimată în procente în preţul de vânzare al clădirilor, ea corespunzând sarcinii funciare admisibile. Metoda este criticabilă, deoarece se deplasează problema de la preţul de vânzare al terenului spre preţul de vânzare al construcţiei. Or, preţul depinde de natura construcţiei şi de activitatea avută în vedere.

În efectuarea calculului invers, câteva elemente sunt bine cunoscute: preţul de revenire al construcţiei, onorariul arhitecţilor, comisionul de

[1] Vezi Bredt, O.; Viel, J., *op. cit.*; Sage, E., *op. cit.*; Ferbos, J., *Expropriation et évalution des biens*, Paris, 1974.

comercializare, în timp ce despre altele se ştie mai puţin: cheltuielile cu amenajarea terenurilor, stabilirea de fundaţii speciale etc. Metoda este totuşi realizabilă şi valabilă.

Într-o economie de piaţă, elementul principal care stă la baza evaluării terenurilor rămâne totuşi preţul pieţei, care este în general cunoscut de experţi şi agenţi imobiliari. El poate lua în considerare preţurile practicate în tranzacţiile anterioare, care sunt apoi corectate în funcţie de intensitatea factorilor care influenţează valoarea terenurilor.

3.2.1.2. Clădirile

Normele metodologice de evaluare a patrimoniului întreprinderilor prevăd, în cazul clădirilor, corectarea valorii actualizate a acestora, determinată după metodologia reevaluării fondurilor fixe, cu evoluţia preţurilor materialelor de construcţii şi a tarifelor în construcţii. Prin aceasta nu se acoperă însă toate aspectele care influenţează mărimea valorii unei clădiri. Astfel, o serie de factori, cum ar fi: duratele de serviciu normate foarte mari, calitatea execuţiei şi întreţinerii clădirilor, gradul lor de funcţionalitate, îşi pun amprenta în mod hotărâtor asupra valorii acestora.

Prin urmare, metodele de evaluare a clădirilor trebuie să aibă în vedere şi luarea în considerare a unor astfel de factori. Asemenea metode sunt: metoda indiciară, metoda costului de reconstrucţie, aprecierea directă prin preţul pieţei.[1]

a) Metoda indiciară constă în multiplicarea preţului de revenire sau de achiziţie cu un indice, obţinându-se astfel valoarea actuală, care apoi este corectată cu un coeficient de îmbătrânire.

Două sunt problemele care apar în legătură cu aplicarea acestei metode.

Prima se referă la alegerea indicelui care să reflecte evoluţia preţurilor construcţiilor. În ţările dezvoltate astfel de indici sunt furnizaţi de organisme speciale. La noi, asemenea informaţii ar putea fi regăsite eventual în statisticile fostului Minister al construcţiilor industriale.

A doua problemă vizează alegerea coeficientului de îmbătrânire. Dificultatea constă în faptul că simpla luare în considerare a duratei de amortizare nu reflectă gradul real de îmbătrânire a construcţiilor, obţinându-se de obicei valori superioare preţului pieţei. Este vorba de faptul că, în acest timp, s-au schimbat materialele de construcţii, metodele de construire,

[1] Vezi Bredt, O.; Viel, J., *op. cit.*; Sage, E., *op. cit.*; Ferbos, J., *op. cit.*

precum şi conceperea atelierelor sau birourilor, amplasarea maşinilor şi a locurilor de muncă.

Deci trebuie avut în vedere şi un gen de uzură morală, aşa numitul indice de inapropriere.

Pentru calculul deprecierii progresive, datorate vârstei, se poate utiliza formula de mai jos, pusă la punct de specialiştii în construcții.[1]

$$D_C = \frac{(A+20)^2}{140} - 2{,}86$$

D_C = deprecierea în % față de valoarea clădirii în stare nouă;

A = vârsta clădirii în % față de durata sa normală de viață.

Coeficientul D_c obținut se aplică la valoarea inițială a clădirii, obținându-se valoarea actuală.

b) Estimarea bazată pe costul de reconstrucție are în vedere toate cheltuielile necesare pentru realizarea unei construcții având funcțiuni similare, cheltuieli care apoi sunt corectate cu gradul de uzură fizică şi cu coeficientul de inapropriere.

O variantă a acestei metode constă în determinarea cheltuielilor pentru o clădire identică şi ca structură şi ca materiale folosite. Valorii obținute i se aplică coeficienți de uzură, fizică şi morală (de inapropriere). Această metodă pare a fi cea mai exactă, dar ea neglijează complet faptul că multe din tehnicile de construcție şi materiale au dispărut în timp sau sunt total inadecvate, evaluările efectuate prin referire la ele fiind nerealiste şi neconcludente.

Şi pentru clădiri, ca şi în cazul terenurilor, aplicarea prețurilor pieței, în măsura în care se pot face comparații revelatoare, ar răspunde cel, mai bine cerințelor determinării valorii întreprinderii.

Indiferent însă de metoda utilizată, este unanim acceptat faptul că, în evaluarea clădirii, concursul specialiştilor în construcții este indispensabil.

3.2.1.3. Maşini, utilaje, echipamente

Pentru marea majoritate a întreprinderilor industriale, indiferent de nivelul de dezvoltare a economiei, maşinile, utilajele şi echipamentele reprezintă partea cea mai importantă a valorii substanțiale.

Metodele de evaluare a acestor fonduri fixe, folosite în mod curent în practica evaluării întreprinderilor în țările cu economie de piață, nu vor putea

[1] Breckmer, Just, *Verkehrswert von Grundstucken gemäss Bundesbaugesetz*, Düsseldorf, 1961.

fi însă aplicate la noi decât într-o perioadă viitoare, ele necorespunzând astăzi, decât prin aspecte de maximă generalitate, problemelor pe care le ridică evaluarea patrimoniului întreprinderilor.

1. Teoria evaluării întreprinderilor operează cu un ansamblu de procedee de determinare a valorii acestor fonduri fixe, procedee care presupun utilizarea unei baze de date puternice, cu informații privind evoluția prețurilor mașinilor, utilajelor, echipamentelor.

Principalele metode sunt[1]:

a) Estimarea directă a valorii fondului fix, care se poate realiza prin:

- determinarea costului de înlocuire a mașinii respective, adică a prețului care se plătește la data respectivă pentru o mașină identică cu cea evaluată. Metoda presupune luarea în considerare și a diferențelor de progres tehnic, rezultate din compararea randamentelor, a preciziei de execuție, a gradului de securitate, a economiilor de mână de lucru și de productivitate.
- evaluarea prin comparație, care presupune a lua în considerare prețul pe care o mașină identică cu cea evaluată îl are pe piața de ocazie. Deși este metoda cea mai exactă, ea este mai greu de aplicat datorită probabilității reduse de a găsi pe piață o mașină de același tip cu cea considerată.

b) Estimarea indirectă a valorii fondului fix, pornind de la valoarea de achiziție, corectată cu durata de serviciu consumată și cu un indice de prețuri. Este metoda cea mai utilizată, îndeosebi pentru echipamente mai noi.[2]

---

[1] Vezi Sage, E., *op. cit.*; Bredt, O.; Viel, J., *op. cit.*

[2] Datele necesare sunt: valoarea de achiziție, anul achiziției, durata de utilizare totală, durata de utilizare rămasă, indicele prețurilor, costurile de înlocuire. Se pot utiliza următoarele formule:

$$C_p = A_c (D_r / D_t)$$

$$C_r = (1 + t''/100) (D_r / D_t)$$

C_p = valoarea la cost de producție (preț istoric de achiziție sau de revenire, diminuat cu amortizarea acumulată);

C_r = valoarea la cost de reproducție (valoare minimală, stabilită plecând de la costul contemporan de înlocuire, ținând cont de vârsta, de starea mai mult sau mai puțin bună și de durata de funcționare rămasă a obiectelor de estimat);

A_c = valoarea istorică (inițială) de achiziție sau de producție;

D_r = durata de funcționare reziduală presupusă;

D_t = durata totală de existență;

t'' = coeficient de prețuri între anul de achiziție și anul evaluării (în %).

Se pot utiliza:

- indici globali, cum sunt indicele preţurilor en gros, sau indicele preţurilor produsului intern brut. Criticile aduse acestor indici se referă la faptul că iau prea puţin în considerare preţurile bunurilor de evaluat, incluzând deopotrivă materii prime, bunuri intermediare, produse agricole. Aceşti indici sunt mai adecvaţi unei reevaluări generale, decât determinării valorii unei anumite întreprinderi.
- indici specializaţi cum sunt:
  - indici pentru maşini-unelte, furnizaţi de instituţii specializate[1];
  - coeficienţi de stabilire a valorii, prezentaţi de cabinetele de experţi în materie de asigurări.

c) Evaluarea globală, pe baza unui calcul de amortizare, presupune luarea în considerare a unor durate de amortizare pe grupe de utilaje. Gradul de aproximaţie al rezultatelor obţinute fiind destul de ridicat, această metodă nu se foloseşte decât atunci când volumul maşinilor şi utilajelor este mai puţin important în ansamblul patrimoniului întreprinderii, când, pentru a economisi timp şi cheltuială, părţile renunţă la o estimare detaliată efectuată de experţi sau când se doreşte o estimare sumară ca bază pentru negocieri viitoare.

d) Valoarea de casare, aplicată în cazul maşinilor care nu mai sunt necesare întreprinderii, a celor scoase din funcţiune. Evaluarea se face prin:

- comparare cu maşini similare vândute de furnizorii de astfel de bunuri de ocazie, ţinând cont de cheltuielile de demontare sau de cele de reparaţii, dacă acestea sunt efectuate;
- valorificarea, la greutate, a materialelor recuperabile din bunul ce a fost casat. Valoarea de casare este dependentă de cursul materialelor recuperate.

2. Paralel sau anterior aplicării uneia din diferitele procedee de estimare prezentate, acţiunea de evaluarea a patrimoniului întreprinderii trebuie să rezolve o serie de probleme specifice momentului actual.

a) O primă problemă o constituie *delimitarea clară a masei de maşini şi utilaje necesare întreprinderii şi care pot fi utilizate într-o activitate eficientă,* de cea reprezentată de fondurile fixe cu grad avansat de uzură fizică şi morală, de utilaje trecute în conservare etc., adică de masa de

[1] În Franţa, de exemplu, indicele preţurilor la maşini-unelte este publicat trimestrial de INSEE, începând cu 1973. Este un indice de tip Laspeyres.

fonduri fixe care nu mai prezintă nicio utilitate pentru întreprindere. O astfel de operațiune de igienizare, de eliminare a tot ceea ce este inutil în inventarul întreprinderii, are ca efect aparent o diminuare a valorii patrimoniului față de cea înscrisă în evidența contabilă. Ea oferă, în schimb, o fundamentare reală noii valori şi, totodată, sporeşte credibilitatea întreprinderii în fața întreprinzătorilor.

Dând posibilitatea scoaterii din funcțiune a unor fonduri fixe neamortizate integral, fără ca valoarea nerecuperată să fie suportată pe costurile întreprinderii, Decretul Lege nr. 50/1990 degrevează situația financiară a întreprinderii de cheltuieli importante. Recuperarea unei părți din valoarea bunurilor disponibilizate, prin vânzare la terți, prin închiriere, prin vânzarea materialelor refolosibile, depinde însă de modul în care îşi gospodăreşte fiecare întreprindere patrimoniul.

Valorificarea, prin reintegrarea în circuitul productiv, a unei părți din bunurile disponibilizate, ar mări, pe de o parte, disponibilitățile băneşti ale întreprinderii iar pe de altă parte, ar putea acoperi unele necesități de echipament ale altor producători, îndeosebi ale micilor întreprinzători, care pot utiliza în mod eficient maşini şi utilaje care sunt uzate moral pentru marea industrie.

b) Evaluarea maşinilor, utilajelor, echipamentelor este mult îngreunată de cuprinderea, în această categorie, a unui mare număr de bunuri cu valori mici, sub 5.000 lei, care ar putea fi mai degrabă incluse în grupa obiectelor de inventar, dar care, datorită creşterilor nejustificate ale prețurilor, îndeplinesc condițiile, arbitrat stabilite, pentru a fi considerate fonduri fixe (valoare peste 500 lei şi termen de utilizare de minim un an). Ar fi necesară, prin urmare, o *reconsiderare a conținutului categoriei economice de fond fix*, îndeosebi în perspectiva liberalizării prețurilor, care va duce la noi creşteri ale acestora.

c) Dificultatea cea mai mare în acțiunea de evaluare a patrimoniului constă în *atribuirea unei valori bunurilor inventariate.* Am putea considera această operațiune ca parte calitativă a procesului de evaluare a fondurilor fixe. Dacă unele din datele necesare le regăsim în evidența contabilă: valoarea de inventar, durata totală de serviciu, durata de serviciu consumată, gradul de uzură, valoarea neamortizată, celelalte se pot obține doar prin analize şi investigații profunde ale unor specialişti în domeniu; este vorba de valoarea de înlocuire, durata totală de serviciu, rămasă estimată, indicii decalajului tehnologic.

Valoarea de înlocuire a unui fond fix reprezintă totalitatea cheltuielilor ce ar trebui făcute la data reevaluării pentru înlocuirea unui fond fix, existent

în dotarea unei întreprinderi, cu un altul, în stare nouă, cu caracteristici tehnico-economice similare celui pe care îl înlocuieşte. Valoarea de înlocuire se poate determina prin mai multe metode: metoda identificării, metoda asimilării, metoda indicilor de actualizare.[1]

Indiferent de metoda folosită, gradul de reprezentativitate a valorii de înlocuire astfel determinate depinde de măsura în care preţurile pe baza cărora a fost calculată au o fundamentare reală. Or, se ştie că în prezent, marile dezechilibre din economia noastră sunt, în parte, efectul unui sistem de preţuri artificial construit, fără luarea în consideraţie a costurilor reale de producţie. Iată de ce a fost necesară, pentru a se asigura o evaluare cât mai corectă a maşinilor şi utilajelor, construirea unor serii de indici pe grupe de bunuri, care să fie corelate, pe cât posibil, cu evoluţia preţurilor pe piaţa mondială.

Introducerea în calcul a unor durate totale estimate de serviciu are rolul de a atenua marile deficienţe datorate practicării unor durate de serviciu care le depăşeau cu mult pe cele rezultate din calculele de fiabilitate. Stabilirea duratei de serviciu rămâne la latitudinea întreprinderii, care să poată îmbina astfel interesele în înlocuirea în funcţie de uzura fizică şi de cea morală a bunului respectiv. De asemenea, estimarea duratei rămase de serviciu, prin raportare la durata totală estimată de expresia reală a uzurii fizice înregistrate la momentul evaluării. Ea presupune o altă analiză a fiecărui utilaj în parte, cu luarea în consideraţie a graficului de efectuare a reparaţiilor şi modernizărilor, a regimului de exploatare, a calităţii materialelor prelucrate etc.

---

[1] *Metoda identificării* presupune găsirea unui fond fix, identic sau aproape identic cu cel care trebuie evaluat, care are preţ de producţie, sau de livrare.

Metoda asimilării constă în compararea fondului fix cu un altul care are parametrii esenţiali foarte apropiaţi ca mărime şi pentru care se cunoaşte de asemenea preţul.

Metoda corelării presupune:

- compararea fondului fix dar cu unul sau două fonduri fixe pentru care se cunoaşte preţul;
- stabilirea diferenţei între mărimile parametrilor esenţiali pentru reevaluare;
- corelarea valorii fondului fix ce se reevaluează, cu cea a termenelor de comparaţie, prin calcule de proporţionalitate simplă, interpolare sau extrapolare.

Metoda indicilor de actualizare a preţurilor de producţie şi de livrare se aplică sub formă de excepţie, în situaţiile când reevaluarea fondurilor fixe nu poate fi efectuată prin celelalte metode.

Indicii medii de actualizare se determină pe baza modificării preţurilor în perioada 1970-1990.

Indicii decalajului tehnologic urmăresc cuantificarea uzurii morale a fondurilor fixe. Dificultatea în calcularea unor astfel de indici rezultă, pe de o parte, din insuficiența informațiilor asupra performanțelor produselor prezente pe piața mondială iar pe de alta, din inexistența unor termeni de comparație pentru unele produse românești.

Dificultăți vor apare și în aplicarea lor la evaluarea diferitelor fonduri fixe. Aici ei vor trebui corelați cu gradul de tehnicitate al producției întreprinderii care utilizează respectivul utilaj. Aceasta înseamnă că un anumit nivel tehnic nu are aceeași semnificație pentru toate întreprinderile: un utilaj uzat moral pentru o întreprindere mare, de înaltă tehnicitate, poate fi utilajul cel mai performant necesar unei întreprinderi cu o dotare sau o complexitate a producției mai scăzută.

3.2.1.4. Alte elemente ale valorii substanțiale

1. *Participațiile și titlurile de participare* sunt părți ale patrimoniului financiar imobilizat care constau în participări permanente la capitalul altor întreprinderi, având drept scop nu numai obținerea unei anumite dobânzi (participații comerciale) ci și satisfacerea unui anumit interes (titluri de participare).

Valoarea lor se stabilește în funcție de valoarea întreprinderii în care operează, prin modalitățile folosite în cazul evaluării părții ce revine unui asociat care se retrage sau în cazul unui partaj succesoral.

Față de participațiile comerciale, titlurile de participare au și o valoare necuantificabilă, care constă în măsura în care ele răspund anumitor interese în aprovizionare, în desfacere, în creditare, ale întreprinderii care le deține. Puțin întâlnite în prezent în economia noastră, participațiile și titlurile de participare se vor răspândi pe măsura trecerii la economia de piață.

2. *Patrimoniul de rulment* ridică, din punct de vedere al determinării valorii de înlocuire[1], mai puține dificultăți decât celelalte elemente ale patrimoniului material prezentate anterior, probleme apărând mai ales în legătură cu stabilirea dimensiunilor lui necesare. Acest lucru apare și mai pregnant la noi, în acțiunea de evaluare a patrimoniului, datorită existenței unor mari cantități de stocuri supranormative și produse semifabricate care, degradate în timp sau necorespunzătoare cerințelor fabricației, nu mai prezintă nicio utilitate pentru întreprindere. Lipsa unor reglementări legale de tipul celor pentru fondurile fixe disponibilizate frânează întreprinderile în

[1] Vezi metodele de determinare prezentate de E. Sage și O. Bredt în *op. cit.*

luarea unor decizii categorice în rezolvarea situației acestor produse. Soluția introducerii lor pe costuri nu este viabilă, ea putând agrava foarte mult situația financiară a întreprinderii. Varianta acceptabilă ar fi, după cum a rezultat din discuțiile purtate cu specialişti în domeniu, scoaterea lor din patrimoniul întreprinderii şi eventuala lor valorificare pe căi similare celor folosite în cazul utilajelor.

Evaluarea patrimoniului este frânată şi de dificultățile care apar în legătură cu obiectivele de inventar. Valoarea lor mică şi numărul foarte mare de unități nu justifică cerința de estimare a gradului de uzură, pe fiecare obiect în parte, a cărei realizare solicită mult timp şi mari cheltuieli. Ar fi necesară totodată, după cum arătam la grupa de maşini şi utilaje, o lărgire a sferei de cuprindere a categoriei de obiecte de inventar prin includerea unor fonduri fixe cu valori mai mari, de până la 5.000 lei, care însă prin specificul utilizării lor, se uzează rapid.

Prezentarea făcută nu epuizează nici structura şi nici problemele legate de determinarea valorii substanțiale, rezumându-se asupra celor esențiale. O astfel de problemă o reprezintă şi cea a *exprimării valorii întreprinderii în devize convertibile.* În situația încheierii unor relații cu partenerii străini, expresia în valută a obiectului tranzacției este absolut necesară. În plus, prezentarea de către partenerul român a unei valori a întreprinderii în valută, corect estimate, ar reprezenta pentru partenerul străin care, cu mare probabilitate va solicita efectuarea evaluării de către proprii săi experți, o dovadă de seriozitate şi de încredere ce poate fi acordată întreprinderilor româneşti.

O metodă directă de determinare a valorii întreprinderii în valută ar fi cea a exprimării în devize a tuturor elementelor care o compun, pe baza cursurilor de revenire sau a prețurilor mondiale din domeniul respectiv. Procedeul este încă deosebit de laborios şi de multe ori inaplicabil, datorită inexistenței unor cursuri de revenire pentru anumite produse.

O metodă indirectă ar putea fi cea a identificării unei țări cu economie de piață care, pe domenii de activitate similare, să prezinte structuri asemănătoare ale patrimoniului întreprinderilor, pe principalele elemente componente (teren, clădiri, utilaje etc.), asemănătoare cu cele întâlnite în întreprinderile româneşti[1]. Problema în acest caz ar fi determinarea unui raport de echivalență unui raport de echivalență (de tipul indicilor decalajului tehnologic) şi apoi stabilirea parității leu – deviza respectivă.

[1] Din sondajele efectuate până în prezent, Austria ar putea satisface aceste criterii.

3.2.2. Goodwill-ul şi elementele care îl determină

Un element esențial în evaluarea întreprinderii, pe lângă valoarea substanțială şi valoarea de randament îl reprezintă goodwill-ul.[1]

În sens literar, termenul goodwill exprimă considerația, stima de care se bucură o întreprindere din partea clienților săi şi a celor care o împrumută. Prin prisma teoriei economice a întreprinderii, goodwill-ului reprezintă diferența dintre beneficiul capitalizat – echivalent al valorii de randament – şi valoarea substanțială, diferență apărută în întreprinderile rentabile, în care beneficiul realizabil permite remunerarea capitalului investit pe baza unei rate superioare celei a dobânzii normale. Existența goodwill-ului explică de ce o întreprindere, dintr-un sector determinat, poate avea o rentabilitate a activului său superioară celei normale înregistrate în domeniul respectiv. Factorii care determină goodwill-ul pot fi grupați în:

a) Cheltuieli făcute de întreprindere şi care, în principiu, ar putea fi evaluate separat şi incluse în bilanțul contabil pe o perioadă scurtă, deci ar putea fi luate în calculul valorii substanțiale, dar pe care teoria evaluării întreprinderii le ia în considerare ca elemente ale goodwill-ului:

- cheltuieli de organizare;
- cheltuieli de cercetare-dezvoltare;
- cheltuieli pentru planuri de construcții.

b) O serie de elemente nereflectate în bilanț şi care nu pot fi evaluate separat:

- valoarea relațiilor de afaceri sau a unei clientele tradiționale;
- valoarea datorată unui amplasament privilegiat;
- renumele firmei şi poziția sa pe piață (cheltuieli de publicitate, de lansare);
- cheltuieli vizând asigurarea cu o mână de lucru calificată şi cu experiență (cheltuieli de formare a personalului).

c) Elemente ale patrimoniului întreprinderii care, în măsura în care conservă o valoare venală, chiar dacă sunt detaşate de întreprindere, ar putea fi luate, cu valoarea respectivă, în calculul valorii substanțiale, dar care, ca regulă generală, sunt considerate factori ai goodwill-ului:

- brevete şi licențe;
- modele şi desene;
- marca;
- drepturile de autor etc.

---

[1] Vezi Sage, E., *op. cit.*; Viel, J.; Bredt, O.; Renard, M., *op. cit.*; G. Brown: *op. cit.*

Față de celelalte elemente ale valorii întreprinderii, goodwill-ul se distinge prin următoarele caracteristici:

- nu există decât în funcție de o rentabilitate (calculată pe baza valorii substanțiale) a întreprinderii, superioară unui anumit nivel dat;
- este ultimul efect al factorilor care influențează favorabil sau defavorabil rentabilitatea firmei; devine deci negativ când rentabilitatea firmei; devine deci negativ când rentabilitatea scade sub acest nivel dat;
- reprezintă valoarea nematerială pe care o întreprindere o poate poseda peste nivelul activelor sale; nu poate exista deci decât dacă întreprinderea continuă să producă;
- este limitat în timp; dispare deci pe măsură ce elementele care l-au determinat încetează să mai existe: organizarea îmbătrânește și devine ineficace, procedeele de fabricație își pierd din actualitate, clientela scade; dacă întreprinderea rămâne la fel de rentabilă, aceasta se datorează creării unui nou goodwill, pe măsura diminuării valorii celuilalt;
- din punct de vedere contabil, goodwill-ul este cel mai imobil dintre active, el neputând fi transferat decât împreună cu întreprinderea.

Faptul că goodwill-ul este limitat în timp, înseamnă că el nu are o mărime fixată o dată pentru totdeauna. Astfel, goodwill-ul poate apare și în ramurile în care, la un moment dat sunt șanse mai bune de profit, deci capitalul investit este mai bine remunerat, ceea ce echivalează cu apariția unei diferențe semnificative între valoarea de randament și cea substanțială. În aceste condiții însă există riscul ca alți investitori să fie atrași de o activitate similară și, în timp, datorită accentuării concurenței, profitul să fie adus la un nivel mai normal. Prin urmare, un goodwill obținut pe o astfel de bază nu poate fi menținut decât o perioadă limitată de timp și el trebuie amortizat ca toate celelalte imobilizări supuse eroziunii.

În aceeași ordine de idei trebuie subliniat faptul că goodwill-ul transmis de vânzătorul unei întreprinderi se diminuează în timp până la epuizare, cumpărătorul trebuind să depună eforturi corespunzătoare pentru a acumula anul nou.

Metodele de determinare a goodwill-ului sunt numeroase și, de multe ori, ele dau caracteristicile esențiale metodelor de estimare a valorii globale a întreprinderii[1], în care goodwill-ul apare ca element component al valorii totale, alături de valoarea substanțială:

[1] Vezi paragraful referitor la metodele de determinare a valorii de randament.

$V_t = V_s + G$

în care: V_t = valoarea totală, V_s = valoarea substanțială, iar G = goodwill-ul.

Acolo unde se pune accentul pe valoarea de randament, goodwill-ul se consideră a fi diferența dintre valoarea de randament şi valoarea substanțială:

$G = V_r - V_s$

Dacă G > 0 înseamnă că se obține un beneficiu suplimentar (goodwill), în timp ce dacă G < 0 se înregistrează o activitate ineficientă (badwill).

Referitor la mărimea pe care o poate avea goodwill-ul, aceasta este mai redusă în ramurile în care investițiile sunt mari (siderurgia) şi mai ridicată în prestarea de servicii sau în comerț.

Ceea ce trebuie reținut în legătură cu goodwill-ul este faptul că el surprinde fața mai puțin văzută a întreprinderii, reprezentată de acele elemente care fac din fiecare organism economic un caz particular şi care sunt în măsură ca, în condiții egale de dotare tehnică şi tehnologică, de asigurare cu forță de muncă, să dea un plus de eficiență acelei întreprinderi care va şti să le exploateze mai bine.

Pentru unele dintre elementele intangibile care determină goodwill-ul, literatura economică de specialitate prezintă o serie de aspecte pe baza cărora se poate fundamenta un calcul al acestora.[1]

Brevete, licențe, concesiuni

În legătură cu acestea, există trei cazuri:

a) Întreprinderea este titulară de brevete depuse de ea, dar a căror exploatare a fost integral cedată unui terț care plătește redevențe. Valoarea brevetului este în această situație egală cu valoarea actuală a anuităților calculate. Ea depinde de:

- numărul de anuități, deci de durata de validitate a brevetului;
- perspectivele revedențelor, care sunt în general dependente de cifra de afaceri scontată.

b) Întreprinderea a achiziționat brevetul printr-o sumă forfetară.

În acest caz, în mod tradițional, se apreciază că valoarea brevetului este egală cu nivelul sumei plătite, minus amortismentul corespunzător numărului de ani care s-a scurs. Acest mod de calcul nu este satisfăcător, el nesprijinindu-se pe durata de viață şi pe difuzarea produsului.

[1] Vezi Sage, E., *op. cit.*

c) Întreprinderea este în acelaşi timp inventator şi utilizator. Sub rezerva că cheltuielile de studii şi prototipuri au fost integral amortizate, se poate raționa ca în cazul precedent, în funcție de succesul întâlnit de produs şi de cadența previzibilă a vânzărilor.

Know-how-ul poate fi apreciat prin referire la o marjă suplimentară, prin raport cu cea a concurenților sau printr-o situație privilegiată pe o anumită piață. Trebuie să existe o serie de condiții pentru a putea aprecia în mod separat Know-how-ul:

- situația privilegiată decurgând din acest procedeu să fie net caracterizată şi cuantificabilă;
- să se poată aprecia în timp caracterul ei durabil;
- să se examineze costul punerii în operă a procedurii.

În urma concluziilor ce se vor desprinde, se va proceda astfel:

- la fel ca la brevete, se va actualiza avantajul dar împărțind la 2, pentru a ține seama de imprevizibilul suplimentar;
- se vor reține cheltuielile angajate, diminuate cu un amortisment real (în funcție de timp şi de speranțele produsului).

Marca poate fi obiectul unei înregistrări, ceea ce va atesta caracterul său durabil. Se poate aprecia că valoarea ei nu poate fi disociată de evaluarea clientelei. Marca este strâns legată de acțiunile publicitare de promovare a ei. Calculele de evaluare se pot face:

- pornind de la randament (creşterea cifrei de afaceri se datorează în proporție de x% acțiunii publicitare, rentabilitatea corespondentă este de x pe an);
- reținând nu rezultatele obținute ci cheltuielile angajate.

Clientela poate fi considerată ca fiind aptitudinea de a realiza o anumită cifră de afaceri. Ea este, plecând din momentul în care există un produs sau un serviciu valabil, dependentă de implantarea, difuzarea şi cunoaşterea mărcii. Evaluarea ei se face pornind de la cifra de afaceri şi de la beneficiul contabil, de exploatare sau brut, în funcție de întreprindere.

Elementele intangibile comerciale sunt reprezentate de *investiția comercială*, care poate fi:

- investiție externă, pentru crearea de rețele sau puncte de vânzare;
- investiție internă, ca suport administrativ şi logistic al vânzărilor;
- publicitate.

Investiția comercială este la fel de necesară ca cea tehnică. Ea este o investiție variabilă, în sensul că are un caracter durabil. Există întreprinderi

în dificultate care sunt cumpărate doar pentru marca produselor lor. Invers, dacă marca are o reputație proastă, va fi greu să conving publicul că s-a produs o schimbare; va exista, în această situație, un cost negativ important.

Evaluarea investiției comerciale presupune determinarea cheltuielilor pentru dezvoltarea comercială: comisioane, publicitate, demonstrații și a celor de creare a rețelei și ulterior a cheltuielilor de întreținere și înlocuire a rețelei.

Diagnosticul general al întreprinderii

O modalitate de a privi întreprinderea ca un organism complex, influențat de un ansamblu de factori, o reprezintă metoda diagnosticării, pe care o prezentăm în continuare. Această metodă, pentru informațiile utilizate și pentru rezultatele obținute, poate furniza o imagine care s-ar putea constitui într-o carte de vizită a întreprinderii la pătrunderea pe piață și la inițierea oricăror tranzacții – inclusiv a acelora care impun o evaluare a întreprinderii – cu diferiți parteneri.

Diagnosticul general al întreprinderii este rezultatul interacțiunii unui număr de elemente majore[1], (vezi figura nr. 3.1), elemente care sunt reprezentate într-un chestionar, ce se înaintează unor factori de conducere din cadrul întreprinderii, unor persoane care cunosc foarte bine situația și activitatea firmei. Fiecărui element dintre cele 11, i se atribuie o pondere, care semnifică importanța relativă ce i se acordă în cadrul diagnosticului general. Aceasta înseamnă că unele elemente influențează într-o mai mare măsură diagnosticul general, iar altele într-o măsură mai mică. Suma acestor ponderi este egală cu 100.

Ponderile respective sunt cunoscute, ele fiind rezultatul unor studii efectuate asupra întreprinderilor din diferite ramuri de activitate. Pentru fiecare din cele 11 elemente se poate calcula, de către cel care completează chestionarul, o notă, determinată în rândul său de punctajul care se acordă factorilor care influențează elementul respectiv, factori care sunt prezentați în tabele separate, corespunzătoare fiecărui element în parte.

Subliniem că diferiți factori pot obține punctaje maxime diferite, în funcție de măsura în care ei influențează elementul avut în vedere.

De exemplu, valoarea și locul produsului pe piață sunt determinate de: gradul de dezvoltare a pieței de desfacere (punctaj maxim = 14), situația

[1] Vezi Brown, G., *Le diagnostic general de l'entreprise*, Paris, 1970.

întreprinderii pe piață (10 puncte), situația produsului pe piață din punct de vedere al calității şi utilității lui (12 puncte), evoluția şi viitorul produselor (6 puncte) etc. Eficiența vânzărilor este determinată de modul de promovare a vânzărilor (12 puncte), organizarea comercială (14 puncte), calitatea circuitelor de distribuție (12 puncte) etc. La rândul său eficiența fabricației este influențată de: gestiunea mâinii de lucru și repartiția sa pe locuri de muncă, (16 puncte), eliminarea timpilor morți (12 puncte), gradul de ocupare a maşinilor (8 puncte), gradul de integrare a fabricației (6 puncte) etc.

Pornind de la această structură arborescentă a celor 11 elemente majore şi a factorilor care le influențează, am încercat o cuantificare a diagnosticului general al întreprinderii, printr-o notă finală, precum şi printr-o reprezentare grafică.

Nota finală acordată întreprinderii se poate obține pe baza următoarelor relații:

$$N = \frac{\sum_{i=1}^{11} N_i \cdot P_i}{100}, \quad N \le \overline{N}$$

$$N_{ij} = \sum_{j=1}^{k} n_{ij}, \quad n_{ij} \le \overline{n}_{ij}$$

în care: N = nota finală acordată întreprinderii;

$\overline{N}$ = nota maximă ce poate fi acordată unei întreprinderi şi anume $\overline{N}$ = 100;

N_i = nota acordată fiecărui element al diagnosticului;

i = numărul de elemente ale diagnosticului general;

i = 1÷11;

p_i = ponderea fiecărui element în nota finală;

n_{ij} = punctajul acordat fiecărui factor care influențează un element al diagnosticului;

$\overline{n}_{ij}$ = punctajul maxim ce poate fi acordat factorului j al elementului i.

Notele pot fi grupate în intervale care corespund unor calificative. Astfel, notele din intervalul 1-25 corespund calificativului slab, cele din intervalul 26-50 corespund calificativului mediocru, intervalul 51-75 corespunde calificativului mediu, iar intervalul 76-100 corespunde calificativului bun. Nota finală poate fi încadrată şi ea în unul din aceste intervale, întreprinderea primind astfel un calificativ. Reprezentarea grafică (vezi figura nr. 3.1) ilustrează modul în care cele 11 elemente influențează diagnosticul general al întreprinderii).

După cum se observă, banda corespunzătoare fiecărui element are lățimi diferite, în funcție de ponderea considerată, în timp ce lungimea ei este dată de nota sau calificativul acordat. Cu cât va fi mai mare suprafața haşurată, cu atât situația întreprinderii, respectiv diagnosticul întreprinderii vor fi apreciate mai bine. Suprafața de reprezentare haşurată în întregime va corespunde situației optime, în care întreprinderea a obținut note sau calificativul maxim la fiecare element în parte, deci diagnosticul cel mai favorabil cu putință.

Metoda prezentată nu se substituie acțiunii de evaluare a întreprinderii, ea fiind mult mai puțin riguroasă, prin faptul că punctajele acordate diferiților factori rămân la latitudinea celor care completează chestionarele. De asemenea, critici pot fi aduse şi ansamblului de factori luați în considerare precum şi importanței care li se acordă. Totuşi, considerăm că o asemenea reprezentare poate furniza o imagine utilă asupra situației întreprinderii, cu atât mai mult cu cât majoritatea elementelor avute în considerare influențează goodwill-ul, deci vizează partea calitativă şi nu cea cantitativă a valorii economice globale a întreprinderii.

Figura nr. 3.1. Elemente majore ale diagnosticului general al întreprinderii

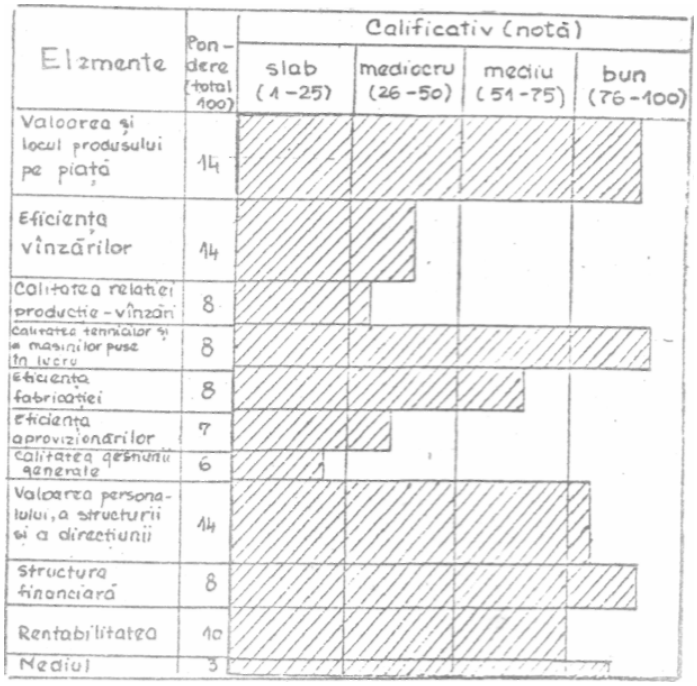

3.2.3. Valoarea de randament

Întrucât în teoria şi practica gestiunii economice este unanim recunoscut că randamentul are un rol predominant în evaluarea întreprinderilor cu caracter lucrativ, rezultatele calculului valorii substanțiale prin metodologia specifică sunt insuficiente pentru conturarea unei imagini elocvente asupra valorii reale a unei întreprinderi.

Unități economice din aceeaşi ramură de activitate ale căror elemente patrimoniale se ridică la valori aproximativ egale pot obține rezultate financiare (beneficii) sensibil diferite şi pot avea o poziție diferită pe piața bunurilor şi serviciilor ce constituie domeniul lor de activitate. Faptul se datorează, evident, condițiilor specifice de organizare şi desfăşurare a producției din fiecare întreprindere (amplasare, posibilități de aprovizionare, nivelul de calificare a forței de muncă, preocuparea pentru creşterea calității producției, politica de investiții, de management şi marketing etc.).

Aceste considerații impun deci aprecierea valorii globale a unei întreprinderi nu numai prin însumarea componentelor sale tangibile şi intangibile ci şi prin prisma beneficiilor obținute, a valorii sale de randament.

Precizăm că ştiința economică face, de fapt, distincție între două valori de randament, inerente oricărui bun supus evaluării, şi anume:

- valoarea de randament direct obținută prin vânzarea bunului respectiv (în cazul nostru prin vânzarea unei întreprinderi), care mai poate fi întâlnită şi sub denumirea de valoare venală sau valoare de lichidare.
- valoarea de randament indirect, rezultând din utilizarea bunului respectiv în funcție de natura şi destinația sa; aceasta mai poartă şi numele de valoare capitalizată sau capital-valoare (În majoritatea situațiilor, când se face referire la valoarea de randament este vorba în fapt de această valoare de randament indirect).

Valoarea totală a unei întreprinderi, privită în toată complexitatea sa, legată de exploatarea globală a unei entități productive şi nu de însumarea părților sale componente, nu poate fi alta decât valoarea de randament indirect (valoarea capitalizată). În literatura economică, valoarea de randament este privită de unii autori ca “valoare convențională a întregului patrimoniu” (J. Hausser).

În mod obişnuit, pentru orice întreprindere prosperă, valoarea capitalizată este superioară valorii substanțială obținute prin însumarea

valorii diverselor elemente patrimoniale. Excedentul primei valori asupra celei de-a doua este goodwill-ul, care mai poate fi întâlnit în unele lucrări sub denumirea de fond de industrie sau fond de comerț.[1]

Literatura de specialitate occidentală acordă un spațiu vast metodologiei de stabilire a valorii întreprinderii, utilizând un instrumentar matematic din ce în ce mai elaborat. Numărul mare de metode reflectă, de fapt, ipotezele teoretice diferite ale autorilor acestora, gradele diferite de aprofundare a aceleiaşi ipoteze sau existența şi rezolvarea unor cazuri speciale de evaluare (ex.: întreprinderi foarte noi, întreprinderi falimentare etc.). Ele reflectă, nu mai puțin, existența unor adevărate "şcoli" de gândire în acest domeniu precum şi a unor instituții sau birouri de expertiză de prestigiu (de stat ori particulare) care au dezvoltat de-a lungul unei îndelungate activități metodologice proprii de evaluare. (De altfel, în practică, la evaluarea unei întreprinderi, de exemplu în cazul apariției oportunității pentru joint-venture, părțile nu acceptă evaluarea oricărei agenții cu acest scop, ci unele anume, mai cunoscute).

Indiferent, de diversitatea lor, procedeele de evaluare a randamentului au fost concepute pe baza unor realități economice definite obiectiv; au fost gândite şi aplicate în cazul unor întreprinderi evoluând în mediu concurențial al economiei de piață cu tot ceea ce presupune, din punct de vedere economico-financiar, acest mediu. Ele acceptă şi iau în calcul, direct sau implicit, existența prețurilor libere şi-a celor de monopol, riscul economic, politica de amortizare regresivă, creditele obținute de pe piața capitalurilor realizarea unor beneficii în condițiile de exploatare eficientă a capacităților de producție etc.

În economia românească, folosirea acestor metode, care au la bază calculul beneficiului, întâmpină o importantă dificultate teoretică şi practică. Ea rezidă în faptul că, raportul preț-valoare fiind distorsionat datorită utilizării sistemului de prețuri planificate şi stabilirii forțate a unor prețuri nejustificate economic, este posibil ca beneficiul unei întreprinderi să nu mai poată constitui o bază semnificativă pentru aprecierea valorii sale, oferind o imagine deformată asupra potențialului său economic. Această imagine ar putea fi amendată în mod dramatic în momentul integrării întreprinderii în mecanismul economiei de piață şi constatării randamentului său efectiv.

Mai putem adăuga, pe lângă această problemă de fond, alte câteva elemente care au denaturat eventual, de la caz la caz, nivelul beneficiilor

[1] Vezi paragraful, din cadrul lucrării, referitor la goodwill.

obținute de unitățile economice în ultimii ani: aprovizionarea neritmică şi nesigură cu unele materii prime şi piese de schimb din țară şi din import, deficiențe multiple în organizarea şi desfăşurarea proceselor productive, lipsa de preocupare pentru stimularea profesionalismului şi competenței, artificii în modificarea structurii sortimentale şi a prețurilor produselor, intervenția "fermă" a organelor de partid pentru raportarea chiar şi fictivă a unui anumit nivel de realizări, denaturarea nivelului stocurilor şi costurilor prin diverse practici de evidență şi calcul, tratamente de "înfrumusețare" a cifrelor de bilanț la sfârşit de an (practicate uneori şi în Occident sub denumirea de "window-dressing") ş.a.

Din acest punct de vedere cunoaşterea şi utilizarea metodelor de evaluare prin randament pot părea la prima vedere lipsite de utilitate în cazul întreprinderilor româneşti.

În realitate, păstrând rezervele exprimate mai sus, aceste procedee nu pot fi ignorate, cel puțin din următoarele considerente:

1. La nivelul întreprinderii, nu numai valoarea ei dă randament – privită ca valoare globală, s-ar calcula pe baza prețurilor planificate –, ci şi valoarea ei substanțială. Sistemul de referință fiind astfel acelaşi şi într-un caz şi într-altul, evaluarea şi compararea celor două mărimi ar conduce la aprecierea, chiar aproximativă, a nivelului goodwill-ului şi a ponderii acestuia în valoarea totală, oferind o primă imagine asupra diagnosticului întreprinderii.
2. La nivelul ramurii sau domeniului de activitate, prin existența aceluiaşi sistem de referință, s-ar putea realiza pe baza acestor procedee analiza şi compararea mai multor unități economice cu profil similar (în condițiile păstrării proporțiilor de mărime şi recunoaşterii diferențelor de înzestrare tehnică) în scopul punerii în evidență a acelor întreprinderi cu randament ridicat şi un bun nivel al goodwill-ului care ar putea intra în relații de cooperare economică cu parteneri străini. Menționăm în acest context că în cazul economiei româneşti, un goodwill ridicat, expresie a unei exploatări globale eficiente a întreprinderii, a eforturilor depuse pentru crearea unei imagini şi impunerea unei mărci de fabricație sau comercializare, poate fi un argument mai puternic pentru inițierea unor acțiuni de cooperare decât o relativ bună dotare tehnică (oricum semiperimată). Deşi, la rândul său, perisabil în timp, goodwillul este în fond, pentru partenerul străin, o garanție a preluării sau păstrării unei piețe de desfacere prospere (element vital pentru debutul oricărei joint-venture).

3. În practica internațională, evaluarea întreprinderilor în scopul vânzării lor, asigurării, fuzionării etc., se realizează prin intermediul unor birouri de expertiză specializate şi cu tradiție în acest domeniu. Este posibil ca eventualii parteneri străini care intenționează să constituie societăți mixte cu întreprinderile româneşti să solicite în acest scop evaluarea prin birouri de expertiză occidentale. Este datoria părții române ca în această situație să fie edificată asupra teoriei şi metodologiei evaluării prin randament pentru a beneficia de avantajele pe care le are un partener de lucru eficient şi documentat.
4. Trecerea la economia de piață va induce în sistemul economiei româneşti elementele specifice mecanismului concurențial şi liberei inițiative, inclusiv cotarea la bursă a acțiunilor, vânzarea sau fuzionarea întreprinderilor, lichidarea sau falimentul acestora etc. Cunoaşterea şi utilizarea metodologiei de calcul a valorii întreprinderii se va impune deci cu necesitate în viitorul apropiat.

În cele ce urmează vom încerca o prezentare sistematizată a metodelor celor mai cunoscute de evaluare, cu precizarea că acestea au ca scop estimarea valorii totale (globale) a întreprinderii, incluzând în formula de calcul, în majoritatea cazurilor, atât valoarea substanțială, cât şi valoarea de randament.

La baza procedeelor de evaluare a întreprinderii întâlnim în primă instanță premise teoretice relativ simple, din care decurg şi criteriile de clasificare a acestor metode. Una din clasificările de interes practic, se bazează tocmai pe distincția care se face în privința operării cu cele trei noțiuni prezentate anterior: valoarea de randament, valoarea substanțială, goodwill. Din acest punct de vedere se evidențiază două mari categorii de metode de calcul:

- metodele directe (anglo-saxone);
- metodele indirecte (sau germane), denumite şi “metodele practicienilor”

Prezentarea de față, devenită clasică, a procedeelor de evaluare a întreprinderii, nu mai este la ora actuală şi exhaustivă. Alături de cele două mari categorii, care apreciază valoarea întreprinderii în esență pe baza beneficiului, în practică au mai fost dezvoltate şi alte două sisteme de evaluare, care în final se opresc tot asupra randamentului, şi anume:

- metodele de evaluare pe bază de dividende (care se aplică întreprinderilor constituite ca societăți pe acțiuni);
- metodele de evaluare pe bază cash-flow-ului (care urmăresc dinamica fluxurilor financiare ale întreprinderii).

3.2.3.1. Metodele directe (anglo-saxone)

Acestea constau în determinarea directă a valorii goodwill-ului şi nu a valorii globale a întreprinderii, care se obține în final prin adăugarea fondului de comerț la valoarea substanțială:

$V_t = V_s + G$

unde: V_t = valoarea totală;

V_s = valoarea substanțială;

G = goodwill-ul.

Metodele directe se subclasifică în:

1. metode directe empirice
2. metode directe matematice

1) *Metodele directe empirice fac o estimare* mai mult sau mai puțin arbitrară a valorii goodwill-ului, fondând evaluarea acestuia pe valoarea de achiziție a întreprinderii pe cifra de afaceri sau pe beneficiu, utilizând procedee simple şi mai puțin matematizate, aplicabile în special micilor întreprinderi.[1]

Literatura anglo-saxonă mai propune sub denumirea de "year's purchase of past anual earnings" o metodă care constă în determinarea valorii goodwill-ului, considerându-l ca un multiplu al beneficiului întreprinderii.

Un prim procedeu determină valoarea lui G prin însumarea beneficiului obținut de întreprindere în ultimii x ani.[2]

Un al doilea procedeu evaluează fondul de comerț ca pe un multiplu (m.) al beneficiului mediu din ultimii x ani.[3]

---

[1] Astfel, în cazul utilizării cifrei de afaceri, valoarea totală a întreprinderii se stabileşte pe baza formulei:

$V_t = V_s + M \cdot x \cdot C_a$

unde: V_t = valoarea totală;

V_s = valoarea substanțială;

M = un factor de evaluare specific ramurii de producție sau tipului de întreprindere evaluată;

x = nr. de ani luați în calcul;

C_a = cifra de afaceri anuală (medie).

Evident, în această situație $M \cdot x \cdot C_a = G$.

[2] $G = B_1 + B_2 + \ldots + B_x$ sau

[3] $G = m \cdot \overline{B}_x$, unde $\overline{B}_x = (\sum_{k=1}^{n} B_k) / x$ (denumită şi "metoda capitalizării beneficiului net mediu real").

Aceste metode de evaluare utilizează însă factorul “M”, multiplul “m” sau numărul de ani “x” , a căror alegere este destul de arbitrară, neputând oferi suficiente garanții asupra analizei şi stabilirii corecte a celei mai bune valori. Acest lucru este cu atât mai evident în cazul întreprinderilor din țara noastră, întru-cât nu există o practică şi o experiență în acest domeniu care să poată furniza concluzii de ordin economic-statistic asupra factorilor de evaluare enumerați. Majoritatea autorilor occidentali susțin că “m” poate varia între 2 şi 5. D. Schönwandt estimează că “m” nu poate fi mai mare de 4, “m” fiind determinat în viziunea sa de numărul de ani necesari, în cazul unei întreprinderi noi, activităților de pregătire a investiției.

O prezentare mai detaliată a procedeelor de calcul ale goodwill-ului aplicabile întreprinderilor de mică sau medie anvergură este realizată de către H. Peumans[1], care clasifică aceste metode după cum urmează:

a) procedee fondate pe cifra de afaceri (procedee simple şi complexe);
b) procedee fondate pe randament:
   - randament brut;
   - randament net.

Autorul exemplifică aceste metode şi le recomandă în cazul întreprinderilor de prestări de servicii, cafenelelor, micilor magazine, farmaciilor etc. Unde în general valoarea substanțială joacă un rol accesoriu.

2) Metodele directe matematice aduc un plus de formalizare şi un fundament teoretic mai stabil calculelor de evaluare a întreprinderii.

Ele pornesc de la principiul că un cumpărător al întreprinderii achiziționează practic randamentul ei viitor-adică atât remunerarea activului său (“renta valorii substanțiale”), cât şi un surplus de venituri (“renta goodwill-ului”); vânzătorul are în acest caz dreptul la o compensație pentru că a renunțat la randamentul total viitor al întreprinderii. Prin urmare, venitul total este egal cu venitul procurat de randamentul normal al valorii substanțiale la care se adaugă un surplus de venituri.[2]

---

[1] Peumans, H., *op. cit.*, p. 289-293.

[2] Simbolurile utilizate în prezentarea formulelor matematice vor fi următoarele:
V_t = valoarea totală (globală) a întreprinderii;
G = valoarea goodwill-ului;
V_s = valoarea substanțială;
B = surplusul de venit al întreprinderii (beneficiul);
i = rata de capitalizare împărțită la 100 (sau factor de capitalizare);
r =rata de capitalizare majorată; în practică în general r = 2i;
n = perioada de amortizare a goodwill-ului;
j = inversul perioadei de amortizare a lui G: j = 1/n;
n = factor multiplicator.

Metodele matematice anglo-saxone utilizează o serie de indicatori şi noţiuni care necesită câteva clarificări prealabile. Astfel, *beneficiul* poate fi:

a) beneficiul capitalului de exploatare, care elimină influenţa modului de finanţare şi care măsoară performanţa activităţii economice a întreprinderii în activitatea sa curentă; valoarea întreprinderii calculată pe baza sa va fi corectată prin scăderea datoriilor din pasiv;
b) beneficiul contabil, care exprimă mărimea disponibilă a beneficiului de la sfârşitul exerciţiului de obicei beneficiul contabil este cel preferat în calculul valorii de randament.

De asemenea, beneficiul luat în considerare poate fi cel anterior sau cel de viitor. Aici părerile par a fi unanime în a alege beneficiul viitor, având în vedere că o întreprindere este cumpărată pentru capacitatea sa de profit viitoare şi nu pentru rezultatele trecute beneficiul poate fi determinat prin procedeul ex post, adică beneficiul viitor este calculat pe baza datelor din trecut, sau prin procedeul ex ante, prin care beneficiul viitor este evaluat independent şi verificat apoi cu datele din trecut. Perioadele pentru care se fac estimările fiind de 3-5 ani, interval în care pot apare modificări sensibile, se va ţine cont de influenţa variaţiei preţurilor precum şi de variaţia capitalului investit.

Rata de capitalizare are în evaluarea întreprinderii o semnificaţie similară ratei de actualizare utilizate în calculul investiţional, ea permiţând compararea valorilor (cheltuieli sau venituri) care se realizează în diferite perioade şi exprimând rentabilitatea minimă sperată de investitori. Altfel spus, ea serveşte la determinarea beneficiilor ce vor fi obţinute în perioade diferite şi indică remunerarea care trebuie atribuită patrimoniului întreprinderii ce se evaluează. Rata de capitalizare, întâlnită în activitatea bursieră sub denumirea de “price earning ratio” – PER, poate fi calculată raportând capitalizarea bursieră (evaluarea la bursă a întreprinderii) la beneficiul net contabil sau cursul unei acţiuni la beneficiul net al unei acţiuni.

Dimensiunile sale, care, în general, oscilează în jurul valorii de 10%, sunt determinate de rata dobânzii practicată la împrumuturile pe termen lung, considerată ca rată de bază precum şi de riscul general economic, aşa numita primă de risc.

Rata de bază poate fi rata dobânzii la fondurile pe termen lung aplicată pe plan naţional, rata ramurii, o medie a ratei naţionale şi a ratei ramurii, o rată de randament mediu al acţiunilor etc. Fiecare din aceste rate prezintă avantaje şi dezavantaje. Cea mai utilizată este totuşi rata naţională.

Riscul general economic are în vedere faptul că, în cadrul evaluării întreprinderii previziunile asupra beneficiului viitor realizabil sunt imperfecte, rezultatul oricărei întreprinderi fiind, prin definiție, aleator. Riscul general economic cuprinde, pe de o parte, riscuri de tipul riscului de incendiu, de recuperare a creanțelor, toate acestea fiind cuantificate în cadrul cheltuielilor (prime de asigurare rezerve pentru debitori), iar pe de altă parte, incertitudinile. Acestea țin de: câmpul de acțiune al întreprinderii (mărimea întreprinderii, locul de implementare, structura activelor, organizare); influențele viitoare ale pieței (variații ale creşterii datorate schimbării preferințelor, domenii de folosire a produselor şi progresul tehnic în general, variații ale numărului clienților, ale ofertei şi ale poziției concurențiale ale întreprinderii de evaluat, variații ale exporturilor); domeniul activității de producție. Evident, riscul general economic este dificil de măsurat şi de exprimat cu precizie în unități monetare, motiv pentru care prima de risc apare ca o rezervă aplicată beneficiilor viitoare, sub forma unui procent stabilit de Uniunea Europeană a experților contabili economici şi financiari.

Cele mai cunoscute metode directe matematice sunt următoarele:

a) *Metoda capitalizării surplusului venitului mediu (sau metoda capitalizării superbeneficiului)*.

Adepții acestei metode apreciază că surplusul de venit ce depăşeşte randamentul normal al valorii substanțiale este deosebit de vulnerabili, o rentabilitate superioară celei normale accentuând riscul concurenței.

În scopul de a ține seama de riscul deprecierii goodwill-ului, capitalizarea acesteia se face la o rată superioară ratei dobânzii normale, utilizându-se rata de capitalizare majorată.

Valoarea globală a întreprinderii se va calcula după formula:

$V_t = V_s + \frac{B + iV_s}{r}$, care conduce la

$V_t = V_s + \frac{i}{r}\left(\frac{B}{i} - V_s\right)$ şi pentru $\frac{i}{r} = a$,

$$V_t = V_s + a\left(\frac{B}{i} - V_s\right)$$

Această expresie este considerată ca fiind formula universală a valorii întreprinderii, cu excepția procedeelor directe empirice, toate celelalte metode consacrate putând fi reduse la forma de mai sus; ceea ce le deosebeşte în ultimă instanță rămâne valoarea diferită de la caz la caz a factorului “a”.

Metoda în sine de capitalizare a surplusului venitului mediu (denumită de unii autori metoda de capitalizare a superbeneficiului[1] este însă criticată pe motiv că nu are în vedere şi nu se fondează pe reducerea duratei rentei goodwill-ului. Acțiunea concurenței face ca această rentă să aibă un caracter temporar; dacă surplusurile de venit (superbeneficii) sunt realizate timp îndelungat după vânzarea întreprinderii, acestea vor devenii opera exclusivă a cumpărătorului, vânzătorul neavând niciundrept de a-şi însuşi prin preț fructul eventual al muncii noului proprietar.

b) *Metoda multiplului surplusului venitului mediu* vine să corecteze în principiu inconvenientul expus mai sus, determinând valoarea fondului de comerț ca un multiplu – m – al rentei goodwill-ului.[2]

În utilizarea acestei metode de calcul determinarea multiplului "m" devine problema cea mai importantă şi controversată. Conform lui H. Jacob, acest factor poate varia între 3 şi 6. Practica evaluării întreprinderilor în SUA prin această metodă – denumită "years purchase of excess earnings" – relevă utilizarea lui m = 5, 6 sau chiar 10. Comisia Uniunii Experților Contabili stabileşte în schimb ca, în toate cazurile, să se determine intuitiv durata rentei goodwill-ului. În fine, W.A. Paton şi W.A. Paton Jr.[3] consideră că "multiplul potrivit nu este numărul de ani la care se estimează durata rentei goodwill-ului, ci valoarea obținută prin împărțirea lui 1 la rata estimată a capitalizării". Notăm că în acest caz, având în vedere definiția generică şi metoda de calcul a ratei capitalizării, "m" poate deveni practic egal în valoare absolută cu nivelul ratei rentabilității întreprinderii.

Procedeele de la punctele a) şi b), implicând analiza influenței mediului concurențional asupra duratei rentei goodwill-ului, sunt prea puțin compatibile cu situația întreprinderilor româneşti, supuse până acum practicilor economiei de comandă; utilizarea lor este lipsită de relevanță în cazul în care beneficiul se calculează prin procedeul ex post, datorită lipsei concurenței şi chiar a deținerii de către unele întreprinderi a monopolului în producția anumitor bunuri, subansamble, repere etc. Acestea fac dificilă evaluarea corectă a factorilor "r" şi "m".

c) O variantă a metodei prezentate la punctul b) o constituie şi ce am *" triplului surplusului venitului mediu"* care se poate folosi în cazul particular

---

[1] Vezi Viel, J.; Bredt, O.; Renard, M., *op. cit.*

[2] Matematic, aceasta se exprimă prin: $V_t = V_s + m(B - iV_s)$, unde m = durata (în ani) a rentei goodwill-ului.

[3] Paton, W.A.; Paton, W.A. Jr., *Asset Accounting: An Intermediate Course*, New York, 1952.

când m = 3 şi care mai poate fi întâlnit sub denumirea de *"procedeul STUTTGART"* . În plus, conform lui J. Hausser[1], în noua formulă, superbeneficiul nu mai este surplusul de venit ce depăşeşte randamentul normal al valorii substanțiale ci acela care excede randamentul normal al valorii globale a întreprinderii.[2]

Particularizarea lui m (m = 3) în cadrul acestei metode se explică prin faptul că UEC recomandă în stabilirea rentei goodwill-ului durata de 3 ani dacă superbeneficiul depinde de factori particulari şi subiectivi şi, eventual, de 5-8 ani dacă acesta este condiționat de factori obiectivi ai mediului economic al întreprinderii.

d) *Metoda valorii actuale a rentei viitoare a goodwill-ului*[3]

Acest procedeu porneşte de la considerații de matematică financiară potrivit căreia cumpărătorul unei întreprinderi rentabile trebuie să indemnizeze vânzătorul vărsându-i nu numai costul de producție al elementelor de activ ci şi supravaloarea inerentă a acestor bunuri în funcție de profitul pe care acestea îl aduc. Supravaloarea corespunde capitalizării profitului realizabil dincolo de remunerarea normală a valorii de înlocuire. Pentru superbeneficiile realizabile în timpul duratei de persistență a goodwill-ului trebuie efectuat un calcul de actualizare în scopul aducerii nivelului viitor al acestora la valoarea estimabilă la data de referință.[4]

Metoda de față este foarte asemănătoare procedeului multiplului surplusului venitului mediu, cu deosebirea că aici intervine actualizarea rentei viitoare a goodwill-ului.

---

[1] Hausser, J., *Le bénéfice, base de l'évaluation de l'entreprise*, Berna, 1970, p. 55-56.

[2] Valoarea întreprinderii se determină după formula: $V_t = V_s + 3\,(B - i \cdot V_t)$.

Prelucrând această expresie obținem în final: $V_t = V_s + \frac{3i}{1+3i} x \left(\frac{B}{i} - V_s \right)$, care revine astfel la formula generală a valorii întreprinderii pentru un $a = 3i\,(1+ 3i)$.

[3] Procedeul mai poate fi întâlnit sub denumirea de "metoda duratei limitate a rentei goodwill-ului" , formula de calcul şi principiul de stabilire a acestuia rămânând acelaşi. Vezi Bredt, O., *op. cit.*

[4] Această valoare se ridică la: $\frac{1-V^n}{i} x(B - i \cdot V_s)$, de unde $V_t = V_s + \frac{1-V^n}{i}(B - i \cdot V_s)$, dar considerând $\frac{1}{i}(1-V^n) = a$, obținem formula universală: $V_t = V_s + a\,(B/ i - V_s)$. Precizăm că $V^n = 1 / (1 + r)^n$ şi că reprezintă factorul de actualizare (factorul de scont), egal cu valoarea actuală a capitalului de 1 unitate monetară vărsată la sfârşitul anului n.

e) *Metoda duratei rentei agregate a goodwill-ului*

Spre deosebire de procedeul anterior, U.E.C. recomandă înlocuirea în formulă a valorii substanțiale cu valoarea totală a întreprinderii, apreciind că de fapt "cumpărătorul se interesează numai de remunerarea capitalului total de investit şi nu numai de cea a valorii substanțiale, adică a unei valori parțiale.[1]

După cum se constată din ipotezele teoretice şi construcția propriu-zisă a formulelor de calcul, metodele directe (anglo-saxone) disociază întreprinderea în elementele sale componente pentru a putea ajunge la un rezultat final. Specialiştii în materie apreciază la acest grup de metode avantajul relativei simplicități, recunoscând însă şi o serie de inconveniente. Astfel, J. Hausser[2] apreciază că "fondul de industrie nu este alienabil decât într-o tranzacție cărei obiect îl constituie întreprinderea: el nu poate fi deci evaluat în mod separat. Imposibilitatea de a determina valoarea goodwill-ului decât pornind de la valoarea întreprinderii in globo antrenează respingerea oricărei metode care ar fonda valoarea globală a întreprinderii pe această pretinsă valoare a fondului de industrie. Metodele directe sunt criticabile de asemenea pentru faptul că pretind calcularea valorii globale a întreprinderii prin adunare. Or, caracterul de complementaritate a activelor interzice această manieră de a proceda şi solicită, dimpotrivă, evaluarea întreprinderii in globo prin metoda valorii randamentului industrial".

Procedeele directe presupun de asemenea stabilirea de către expertul în evaluare a nivelului ratei "i" şi a duratei rentei goodwill-ului, solicitând experiență şi "arta" acestuia în analizarea opțiunilor posibile şi minimalizarea arbitrarului.

3.2.3.2. Metodele indirecte (germanice)

Aceste metode urmăresc stabilirea valorii globale a întreprinderii, fondul de industrie (goodwill-ul) echivalând apoi cu diferența existând între valoarea globală a întreprinderii şi valoarea sa substanțială. Unii autori văd

---

[1] Formula propusă în acest context este următoarea: $V_t = V_s + \frac{1 - V^n}{i}(B - i \cdot V_s)$, ceea ce, în urma câtorva etape de prelucrare, conduce în final la: $V_t = V_s + \frac{1 - V^n}{2 - V^n}\left(\frac{B}{i} - V_s\right)$, în care recunoaştem formula universală de evaluare, pentru $a = (1 - V^n) / (2 - V^n)$.

[2] Hausser, J., *op. cit.*, p. 80.

în produsul capitalizării astfel obținut doar o etapă a evaluării, propunând calculul mediei aritmetice între valoarea substanțială şi valoarea de randament. Pentru alții aceasta reprezintă realmente valoarea globală a întreprinderii. Diferența de opinii se reflectă prin elaborarea mai multor procedee de calcul:

a) *Metoda mediei aritmetice (teoria lui Shmalenbach),* foarte cunoscută, propune ca valoarea întreprinderii să se obțină prin cumularea a 1/2 din valoarea substanțială şi 1/2 din valoarea de randament a întreprinderii.

$$V_t = 1/2\ V_r + 1/2\ V_s = 1/2(V_r + V_s) = 1/2(B/i + V_s)$$

unde valoarea de randament este egală cu B/i.[1]

Metoda lui Shmalembach este susținută de o parte din specialiştii în domeniu, de exemplu H. Jacob care apreciază că "întru cât este imposibil de a fixa cu precizie punctul, situat între valoarea de randament şi valoarea de înlocuire, în care se găseşte valoarea căutată, a întreprinderii, vom porni de la ipoteza cea mai simplă şi anume că această valoare se găseşte la distanță egală față de cele două valori. Nicio obiecție nu poate fi opusă acestei metode atâta timp cât ipoteza de bază este cel puțin la fel de plauzibilă ca oricare altă ipoteză. Totuşi, nu trebuie aplicată când există motive serioase pentru a admite că valoarea de ansamblu a unei întreprinderi se aproprie mai mult fie de valoarea de randament, fie de valoarea de înlocuire[2].

Alți autori (K. Mellerowicz, A. Axer, G. Mildebrath) contestă acest punct de vedere, apreciind că dacă valoarea de randament industrial este reprezentativă pentru valoarea globală a întreprinderii, nu acelaşi lucru se poate spune şi despre valoarea substanțială, care nu este decât o valoare de reconstrucție parțială; este vorba deci de două valori eterogene care nu pot fi adunate fără a comite astfel o eroare de logică.

Procedeul de față pune totuşi în lumină faptul că valoarea substanțială are o anumită influență asupra valorii globale a întreprinderii; aceasta însă nu se realizează în mod direct, ea fiind mediată prin intermediul beneficiilor viitoare.

Această metodă, în fond o "metodă a compromisului", ar putea fi utilizată cu rezervele de rigoare în cazul evaluării acelor întreprinderi din

---

[1] Expresia de mai sus poate fi adusă la forma generală $V_s = V_s = 1/2\ (B/i - V_s)$, în care după cum vedem "a" ia valoarea 1/2.

[2] Jacob, H., *Methoden zür Ermittlung des Gesantwerst einer Unternetmung*, ZFB März, 1960, p. 133.

economia românească (din industria energetică, siderurgică, chimică, petrochimică, constructoare de maşini, electronică) ambiţios dotate tehnic dar exploatate sub posibilităţi pe parcursul existenţei lor economice.

b) *Metoda amortismentului infinit*

Procedeul porneşte de la premisa că aşa numitele "rezerve oculte" ale întreprinderii (egale de fapt cu valoarea goodwill-ului) înglobează atât valoarea fondului de industrie cât şi valoarea necontabilizată a bunurilor materiale (dacă există). Venitul viitor (b) al întreprinderii trebuie deci corectat cu amortismentul acestor rezerve oculte a căror rată de amortizare este simbolizată prin factorul j.[1]

Întrucât însă metoda presupune o corectare perpetuă a venitului estimat (chiar după amortizarea completă a valorii goodwill-ului), s-a încercat ulterior o îmbunătăţire a procedeului prin limitarea duratei acestui amortisment.

c) *Metoda amortismentului limitat (metoda lui GREF)*

Potrivit acesteia, de îndată ce fondul de industrie este amortizat, veniturile viitoare nu mai pot fi diminuate prin cota de amortizare a goodwill-ului. Cât despre valoarea globală a întreprinderii, în acest caz ea echivalează, din punct de vedere matematic, cu valoarea actuală a veniturilor viitoare necorectate din care se deduce valoarea actuală a cotelor de amortizare a goodwill-ului. Cu alte cuvinte, ea este egală cu valoarea actuală a "n" venituri viitoare corectate plus valoarea actuală a unei rente perpetue diferite de aceşti "n" ani şi a cărei anuitate este egală cu venitul viitor necorectat.[2]

---

[1] Valoarea globală a întreprinderii va fi în acest caz: $V_t = \frac{B-j}{i}(V_t - V_s)$, expresie care poate fi adusă la forma: $V_t = V_s + \frac{i}{i+j}(B/i - V_s)$, echivalentă cu formula generală a evaluării întreprinderii pentru *a = i / (i + j)*.

[2] Matematic, aceasta se exprimă astfel:

$$V_t = (B - j(V_t - V_s))\frac{(1+i)^n}{i(1+i)^n} + B/i \cdot \frac{1}{(1+i)^n}$$

După mai multe etape de transformare succesivă a formulei, aceasta va arăta după cum urmează: $V_t = V_s + \frac{i}{i + (1 - V^n)/n}(B/i - V_s)$, în care $V^n = 1/(1+i)^n$ şi în care $i/(i + (1-V^n/n))$ este practic factorul "a" din formula universală.

Analizând cele două metode de amortizare, acelaşi autor (J. Hausser) ajunge la concluzia că primul procedeu pare a fi exact în situația în care întreprinderea activează constant cheltuielile angajate pentru a menține fondul de industrie şi deci amortizează la nesfârşit valoarea goodwill-ului. Hausser contestă însă cea de-a doua metodă susținând că nu se poate justifica amortizarea limitată a fondului de industrie atâta timp cât se admite că veniturile vor continua să se realizeze în acelaşi ritm chiar după amortizarea integrală a goodwill-ului.

d) *Metoda valorii randamentului industrial*

Spre deosebire de procedeele anterioare, cel de față ignoră implicarea directă a valorii substanțiale în calculul de evaluare, considerând că valoarea întreprinderii este exprimată prin valoarea de randament, adică prin beneficiul capitalizat (sau, cu alte cuvinte prin valoarea capitalizată a venitului mediu realizabil în mod durabil).

Deci $V_t = \frac{B}{i}$.

Formula de față, aşa-numita "formulă a capitalizării"[1], deşi în aparență foarte simplă, este supusă în literatura de specialitate unei lungi serii de analize şi precizări referitoare la dificultățile şi variantele de alegere şi calcul al elementelor care o compun.

Aceste comentarii, sintetizate dintr-un şir lung de aprecieri şi analize asupra formulei capitalizării beneficiului, sunt de fapt o confirmare în timp a justeței temerilor exprimate de Keynes în legătură cu posibilitățile de evaluare a randamentului.

"Faptul marcant în acest domeniu este extrema precaritate a datelor cu ajutorul cărora suntem obligați să efectuăm evaluările noastre asupra randamentelor scontate. Cunoaşterea factorilor care vor guverna randamentul unei investiții câțiva ani mai târziu este în general foarte limitată şi adesea neglijabilă".[2]

Concret, în cazul metodei de față, formula utilizată este cea a unei rente perpetue în care beneficiul se înnoieşte la infinit. Or, în practică, ar fi mai util să se limiteze durata obținerii profitului, având în vedere că este dificil de conceput că întreprinderea va furniza întotdeauna un randament

---

[1] Formula poate fi transformată astfel: $V_t = V_s + 1\ (B/i - V_s)$, regăsind deci formula universală pentru a = 1.

[2] Keynes, J.M., *Thèorie générale de l'emploi, de l'intérêt et de la monnaie*, Paris, 1942, p. 164.

de acelaşi nivel; este sigur că profiturile viitoare nu vor fi practic produsul aceleiaşi unităţi economice aceasta evoluând şi transformându-se în timp.

În cazul întreprinderilor româneşti, dificultatea aplicării metodei este cu atât mai mare şi impune cu atât mai multe precauţii de la caz la caz dacă avem în vedere faptul că în prezent multe dintre acestea urmăresc schimbarea parţială a dimensiunilor şi profilurilor de producţie şi orientarea spre alte categorii de consumatori. Aceasta va genera o nouă dinamică a rezultatelor financiare ale întreprinderilor în cauză, pe fondul unor condiţii generale incerte din punct de vedere economico-financiar.

3.2.3.3. Metode de evaluare bazate pe valoarea actualizată a dividendelor

În situaţia în care procesul de evaluare patrimonială are ca obiect întreprinderi implantate prin mecanisme specifice în sistemul economiei de piaţă, cotate la bursele de acţiuni, pentru determinarea valorii globale se pot utiliza elemente cum sunt: valoarea acţiunilor şi dividendelor, numărul de acţiuni etc.

Literatura de specialitate occidentală înregistrează un număr mare de metode de evaluare bazate pe dividende, cu un grad de formalizare matematică mai ridicat decât în cazul celorlalte procedee. Acestor metode le corespund în plan teoretic o serie întreagă de analize economico-financiare şi direcţii de cercetare foarte interesante şi uneori controversate.

Principiul iniţial este însă extrem de simplu: valoarea unei întreprinderi este egală cu valoarea acţiunilor sale înmulţită cu numărul de acţiuni. Valoarea unei acţiuni se stabileşte prin împărţirea valorii dividendului la rata de capitalizare "i".

Deci $V_t = A \cdot \frac{d}{i}$,

unde: d = dividend;

i = rata capitalizării;

A = număr de acţiune.

Această formulă presupune însă că toate acţiunile sunt de acelaşi fel şi primesc toate aceleaşi dividende. De asemenea, presupune că dividendul rămâne neschimbat în timp şi că este vărsat de-a lungul unui număr infinit de ani.

Metoda prezentată, denumită de "*capitalizare a dividendului actual*" a fost perfecţionată prin înlăturarea neajunsurilor prezentate mai sus, trecându-se la "*capitalizarea dividendelor limitate în timp*".

Valoarea teoretică a acțiunilor se definește în acest caz ca suma valorilor actualizate a dividendelor pe o perioadă de timp limitată, dar relativ lungă (15-30 ani).[1]

Tot în acest context o altă metodă, denumită de "*capitalizarea dividendelor viitoare*" pornește de la ideea că dividendul, deși în funcție de beneficiu, este mult mai stabil decât acesta întrucât depinde și de atitudinea și politica financiar-bursieră a firmei. În general, întreprinderea pentru a-și atrage acționarii, caută să asigure o majorare stabilă și regulată a nivelului dividendelor.

Astfel, admițând că dividendul crește în fiecare an cu o fracțiune "c" (c < i), că d_1 = dividendul din primul an și a = valoarea acțiunii, atunci:

$a = d_1 / (i - c)$, pentru i > c.

Formula de față, denumită GORDON-SHAPIRO[2] este preluată în calculele de evaluare într-un număr foarte mare de variante (ex.: formulele lui Bates, Odier, Holt, Molodowski, Fray, Wakerman etc.), care particularizează anumite situații și adaptează sau dezvoltă analiza prin introducerea unor noi acțiuni, reprezentări grafice sau coeficienți[3], alcătuind

---

[1] $V_t = \frac{d_1}{1+i} + \frac{d_2}{(1+i)^2} + \frac{d_3}{(1+i)^3} + ... + \frac{d_n}{(1+i)^n}$ sau $V_t = \sum_1^n \frac{d_n}{(1+i)^n}$, unde: n = nr. de ani (formula de față este utilizată și în calculul valorii actualizate a costului unei investiții, "i" reprezentând în acest caz nivelul eficienței marginale a investiției). În situația în care se poate prevede o stopare a dividendelor, valoarea întreprinderii nu se reduce la zero; ea va avea o valoare reziduală cel puțin egală cu valoarea sa de lichidare (V_L). Formula de mai sus devine în acest caz: $V_t = \sum_1^n \frac{d_n}{(1+i)^n} + \frac{V_L}{(1+i)^n}$.

[2] Pentru d_1 și c date, în continuare vom avea: $d_2 = d_1 (1 + c)$... și $d_n = d_1 (1 + c)^{n-1}$, astfel, valoarea acțiunii va fi: $a = \frac{d_1}{1+i} + \frac{d_2(1+c)}{(1+i)^2} + \frac{d_1(1+c)^2}{(1+i)^3} + ... + \frac{d_1(1+c)^{n-1}}{(1+i)^n}$.

După simplificări, această expresie va deveni: $a = \frac{d_1}{1+i} \frac{1}{1-(1+c)/(1+i)}$, deci

$a = \frac{d_1}{i-c}$, pentru i > c , unde: n = nr. de ani.

[3] De exemplu, coeficientul Beta, coeficientul Alfa, return necesar ("return exigé"), return așteptat ("return attendu"), coeficientul de corelație, coeficientul de determinare, risc sistematic, risc diversificabil, taxa fără risc ("risk free" sau RF), prima riscului pieței etc. Vezi *Problèmes économiques*, nr. 2045/1987, p. 17-22; Aftalion, F.; Dubois, B.; Malkin,

astfel substanța unei teorii financiare a întreprinderii, de mare rafinament (cu posibilități de aplicare în cazul întreprinderilor românești în momentul constituirii societăților pe acțiuni şi înființării bursei).

3.2.3.4. Metode de evaluare pe baza fluxurilor financiare, CASH-FLOW

Conceptul de rentabilitate, privit prin prisma beneficiilor sau dividendelor, poate apare ca fiind prea mult subordonat voinței conducătorilor sau puterii publice, în măsura în care fiscalitatea influențează gestiunea şi rezultatele finale ale întreprinderii. Iată de ce a fost căutată o noțiune mai vastă corespunzătoare nivelului total al resurselor nete degajate de exploatarea întreprinderii. Noțiunea respectivă, denumită cash-flow este egală cu diferența dintre toate intrările şi toate ieşirile de disponibilități provenind din exploatarea întreprinderii sau din executarea unei investiții. Definiția generică ascunde însă în practică anumite nuanțe în interpretarea şi calcularea valorii acesteia).

Noțiunea cash-flow este uneori confundată cu aceea de "marjă brută de autofinanțare"[1] cu care însă nu se identifică.

Pornind de la cash-flow, specialiştii au elaborat o metodă de evaluare des utilizată denumită "metoda actualizării fluxurilor financiare viitoare".

Creatorii acestui procedeu (Merret şi Sykes) citați de E. Sage[2] au pornit de la analiza rezultatelor întreprinderii, pe care le-au introdus în următoarea schemă:

A) *Calculul fluxului încasărilor*

1) beneficiul net înainte de impozit
2) + cheltuieli financiare
3) = beneficiu net înaintea cheltuielilor financiare
4) – impozit asupra 3)
5) + amortizări (contabile sau economice)
6) + valoarea de cesiune a imobilizărilor cedate
7) + împrumuturi suplimentare
8) = flux de încasări

J., *Théorie financière de l'entreprise*, Paris, 1974, p. 249-273; Sage, E., *Comment évaluer une entreprise*, Paris, 1979, p. 142-152.

[1] MBA = sumă a beneficiului net (fără impozite sau vărsăminte), a fondului de amortizare şi a variației rezervelor financiare ale întreprinderii.

[2] Vezi Sage, E., *op. cit,* p. 166-167.

B) *Calculul fluxului cheltuielilor*

1) creşterea fondului de rulment
2) + costul investiţiilor (anual)
3) + rambursări credite
4) = flux de cheltuieli

C) *Diferenţa de flux = 8) - 4).*

Diferenţa dintre fluxul de încasări şi fluxul de cheltuieli semnifică fluxul de actualizat în fiecare an. Acelaşi calcul este realizat pentru un număr oarecare de ani succesivi (dacă se face evaluarea nu a unei întreprinderi ci a unei investiţii, numărul de ani este de fapt corespunzător duratei investiţiei), după care se actualizează fluxurile anuale pe baza unei rate de actualizare.

Valoarea întreprinderii va fi în acest caz valoarea actualizată a diferenţei fluxurilor + valoarea de lichidare actualizată + valoarea bunurilor în afara exploatării.

Metoda de faţă, agreată de practicieni, impune însă anumite precauţii: astfel, ea presupune o mare rigurozitate în determinarea duratei pentru care se face actualizarea fluxurilor şi a ratei de actualizare a acestora.

*

* *

Prezentarea aspectelor teoretice şi a principalelor metode de evaluare a întreprinderii, realizată în acest capitol, impune în final câteva precizări:

1. Ea nu epuizează de fapt întreaga serie de procedee utilizate în acest scop în ţările cu economie de piaţă. Controversa existentă în rândul specialiştilor în privinţa interpretării diferite a unor aspecte ale teoriei economice a evaluării, diversificarea activităţilor economice susceptibile de a fi evaluate, au creat pe parcurs un număr mare de variante ale procedeelor de calcul. Mai mult decât atât, au fost elaborate soluţii de evaluare pentru situaţii "limită" sau "cazuri speciale". Astfel, unii autori cum sunt K. Mellercwicz, E. Schmalenbach, A. Schnettler, H. Peumans[1], au analizat în lucrările lor posibilităţile de evaluare a întreprinderilor cu durată de viaţă limitată (concesiunile), acelor pentru care valoarea de randament este inferioară valorii substanţială sau egală cu 0 (întreprinderile noi, cele deficitare[2] sau falimentare). Cunoaşterea în detaliu a acestor variante este

[1] Vezi Peumans, H., o*p. cit.*, p. 275, 298-303.
[2] Pentru întreprinderile deficitare, metoda Schnettler este cea mai cunoscută.

necesară şi în cazul evaluării întreprinderilor româneşti, dată fiind situaţia economică precară a unora dintre ele.

2. Întrucât fiecare dintre procedeele existente prezintă anumite limite, fie din punct de vedere teoretic-metodologic, fie din punct de vedere informaţional, o problemă deosebit de importantă o constituie alegerea metodei optime sau a sediului de metode care pot răspunde cel mai bine obiectivului propus. Nu întâmplător în acest context, literatura de specialitate subliniază rolul important şi dificil al expertului care realizează evaluarea.

Pentru exemplificare, prezentăm în anexa nr. 4 un tabel comparativ al valorilor obţinute în evaluarea unor întreprinderi prin metodele anglo-saxone şi prin cele germane. Se observă, în acest exemplu, că procedeele germanice conduc la valori mai mari decât cele anglo-saxone, ca urmare a unui nivel mai ridicat al factorului "a".

După operaţionalizarea mai multor metode de evaluare, expertul optează, ca regulă generală, fie pentru o valoare care se regăseşte, cu mici fluctuaţii, de mai multe ori în rezultatul final, fie pentru o medie simplă sau ponderată[1] a unor valori apreciate.

Decizia expertului concretizată într-un nivel valoric devine apoi obiect de negociere între vânzător şi cumpărător, preţul efectiv al întreprinderii constituind de fapt, un compromis între cei doi negociatori. Cu cât ecartul dintre valoarea propusă şi preţul tranzacţiei este mai mic, cu atât mai mare se relevă a fi fost precizia şi arta expertului în a emite un "verdict" inatacabil.

3. Dacă o experienţă teoretică şi practică de peste 70 ani a condus în ţările occidentale la dezvoltarea unor principii şi tehnici de evaluare relativ riguroase şi verificate, situaţia este complet diferită în ţările Europei de Est, deci şi în România. Problema aplicării metodelor de evaluare în cazul întreprinderilor româneşti se loveşte din start de câteva mari dificultăţi:

- necunoaşterea de către factorii în cauză a problematicii teoretice şi practice a evaluării, activitatea de evaluare mergând, pe linia normelor metodologice adoptate, doar până la stadiul de inventariere a patrimoniului întreprinderii şi de stabilire a valorii rămase de amortizat;
- dificultatea adaptării unui sistem teoretic şi practic – ce se relevă a fi raţional în contextul său iniţial – la o realitate diferită din punct de vedere al structurilor, nivelului şi dinamicii sale. De ex., nu toţi indicatorii financiari contabili, din sistemul de gestiune occidental,

[1] Pentru tehnica de ponderare, vezi Sage, E., *op. cit.*

în special cei de pe piața financiară și de credit, pot fi regăsiți sau asimilați celor din sistemul financiar-contabil al întreprinderilor românești; în bilanțul contabil, unele posturi au un conținut diferit; contabilitatea investițiilor și a fondurilor fixe are un alt aspect datorită practicării unor sisteme diferite de amortizare; nu există noțiunea de goodwill etc. Factorii implicați în evaluarea unor activități economice din țara noastră le revine astfel misiunea de a adapta metodologia evaluării la condițiile concrete ale economiei românești, găsind termeni de echivalență sau posibilități de asimilare a unor noțiuni;

- dificultatea evaluării randamentului viitor al unei întreprinderi care va evolua într-o economie de piață, pe baza rezultatelor economico-financiare obținute în sistemul economiei planificate, deci într-un mecanism diferit de condiționare a producției, a relațiilor salariale, a celor cu terții etc.
- dificultatea – prezentată în cadrul capitolului 3 – sau chiar imposibilitatea obținerii informațiilor necesare calculelor de evaluare a randamentului și valorii substanțiale, fie datorită inconsecvențelor și neregulilor constatate în urmărirea unui flux informațional, fie chiar datorită inexistenței acestui flux.

4. Având în vedere aceste aspecte, opțiunea pentru una sau alta din metodele de calculare a valorii întreprinderilor românești este deosebit de dificilă, ea neputând evita riscul unor contraargumente. Pornind însă de la principiul general că metoda sau setul de metode alese pentru evaluare trebuie să corespundă domeniului de activitate specificului și personalității întreprinderii și având în vedere conținutul fiecărei metode prezentate, putem face următoarele propuneri:

- În situația în care întreprinderea în cauză a înregistrat rezultate economice bune sau foarte bune, impunându-și marca de producție sau comercializare, în condițiile unei înzestrări tehnice precare sau uzate moral, *metoda randamentului industrial*, $V = B/i$, care nu ia în calcul valoarea substanțială, se recomandă ca fiind cea mai indicată.
- În situația în care întreprinderea a înregistrat rezultate economico-financiare slabe sau mediocre, în condiții de înzestrare tehnică ambițioasă la momentul punerii în funcțiune, dar depășită moral la data evaluării, se pot folosi metoda capitalizării superbeneficiului sau metoda lui Shmalenbach (ambele având ca formulă generală $V_t = V_s + a\ (B/i - V_s)$), care iau în calcul și valoarea substanțială. Aceste metode se pot folosi și pentru orice altă întreprindere pentru care se

consideră că rezultatele obținute sunt influențate atât de calitatea înzestrării tehnice, cât şi de elemente de tipul celor care determină goodwill-ul.

- În situația în care întreprinderea este slab dotată tehnic şi înregistrează o activitate economică neeficientă existând riscul suspendării activității, se pot utiliza metodele specifice întreprinderilor în dificultate.
- Toate aceste metode pot fi secondate în orice situație de procedeul de evaluare prin intermediul cash-flow-ului, care se dovedeşte a fi în practică una dintre tehnicile relativ uşor adaptabile sistemului informațional din întreprinderile româneşti, datorită utilizării unor indicatori şi date urmărite curent de evidența financiar contabilă şi verificată de organele bancare.

În toate aceste situații, alegerea variantei optime a diferiților indicatori introduşi în calcul (beneficiul, multiplicatorul "m", factorul "a", rata capitalizării "i") impune o analiză bine documentate a situației de moment, a perspectivelor întreprinderii ce se evaluează şi a mediului său economic. Astfel, în situația în care întreprinderea nu îşi va schimba în viitor profilul de activitate, se poate opta pentru utilizarea în calcule a beneficiului contabil înainte de impozit;

Dacă agentul economic în cauză îşi reprofilează activitatea şi plăteşte ca atare un impozit diferit, este indicată excluderea acestuia din calculul beneficiului viitor. Rata capitalizării "i" poate fi stabilită ca fiind nivelul dobânzii la creditele pe termen lung, acordate pentru activitatea de investiții, iar conform teoriei lui W. Paton – având în vedere inexistența unor calcule şi studii anterioare în economia românească în această privință – factorul multiplicator poate fi asimilat cu mărimea, în valoare absolută, a ratei rentabilității.

Primele încercări de operaționalizare a procedeelor de evaluare, realizate în țara noastră de unele întreprinderi industriale şi colective de studiu, au relevat existența dificultăților metodologice şi informaționale prezentate în lucrare. Aplicate în cazul unor societăți comerciale de mai mică anvergură care urmăreau inițierea unor colaborări cu parteneri externi, aceste metode au permis obținerea, totuşi, a unor rezultate viabile, care au constituit puncte de pornire pentru tranzacțiile făcute. Prin urmare, ele sunt operaționale şi eficiența aplicării lor în viitor, pentru orice fel de întreprindere, va depinde de măsura în care vor fi depăşite dificultățile menționate şi de rapiditatea cu care va fi acumulată o experiență care să permită conturarea unei teorii a evaluării adaptate condițiilor specifice ale economiei româneşti.

Anexa nr. 1

Evoluția numărului şi valorii maşinilor, utilajelor, instalațiilor nefolosite pe principalele ministere

Ministerul	Maşini, utilaje, instalații nefolosite la 31. XII 1989		Scăderea (-) sau creşterea (+) față de 31.XII.1988	
	buc.	mil. lei	buc.	mil. lei
Total	2.313	3.272,6	+1.579	+1.709,8
M. Minelor	51	435,4	-18	-157,5
MIM	186	675,6	+73	+34,0
MICM	189	277,6	-88	-34,8
MIEt	108	109,4	+37	+42,7
MIChP	697	1.221,8	+688	+1.157,2
MILMC	9	14,7	-42	-44,8
MIU	827	468,4	+691	+386,1
MIA	246	69,4	+246	+69,7

Anexa nr. 2

Fondul de timp neutilizat şi principalele cauze

Cauze	Fondul de timp disponibil neutilizat	
	Mil. ore-maşini	Structură în % față de total
- Timp de lucru neprogramat	65,1	41,7
- Lipsa forței de muncă	32,0	20,5
- Încărcarea necorespunzătoare a schimburilor, discontinuități în livrarea pieselor pentru prelucrare	20,8	13,3
- Întreruperi pentru reparații accidentale	13,9	8,9
- Lipsa de comenzi	13,1	8,4
- Lipsa de piese, subansamble, materii prime, materiale, energie	3	7,2

Anexa nr. 3

Gradul de utilizare a fondului de timp al maşinilor, utilajelor şi instalaţiilor din industrie şi principalele de ministere

Ministerul	Numărul de maşini-unele în inventar la 31. XII. 1989	Gradul de utilizare a fondului de timp, %	
		1988	1989
Total	312.587	85,4	82,5
MICM	67.554	85,1	83,8
MIEt	30.734	87,3	82,9
MIChP	6.973	82,1	82,9
MIM	5.665	78,5	77,6

Anexa nr. 4

Tabel comparativ al rezultatelor calculator de evaluare[x]

Metoda	Formula lui "a"	Factor "a"	Goodwill	Valoarea totală
M. capitalizării surplusului venitului mediu	i/r	0,50	300	700
M. multiplului surplusului venitului mediu	m:i	0,40	240	640
M. triplului surplusului venitului mediu	3i/(1+3i)	0,23	138	538
M. valorii actuale a rentei viitoare a G_W	$1-V^N$	0,38	227	627
M. duratei tentei agregate a G_W	$(1-V^N)\ (2-V^N)$	0,27	165	565
M. mediei aritmetice	″	0,50	300	700
M. amortismentului infinit	i/ (i+j)	0,44	267	667
M. amortismentului limitat	$i/i+(1-V^N)/n$	0,59	360	760
M. valorii randamentului industrial	1	1,00	600	1.000

x) Calculele au fost efectuate pe baza următoarelor valori:

$V^s{}_s$ = 100 (mii unităţi)

G_w = 400 (mii unităţi)

i = 0,1

r = 0,2

j = 0,125

m = 4

N = 5

Sursa: Hausser, J., *op. cit,* p. 51; 67.

INDEX DE AUTORI

BĂDILEANU, Marina 4 ***(X)***
BECA, Elena 160; 162; 274 ***(X)***
BULEARCĂ, Marius 4 ***(X)***
CÎRSTIAN, Marian 4 ***(X)***
COJOCARU, Elena 4 ***(X)***
CONSTANTIN, Iulian 4 ***(X)***
COSTIN, Cornelia 274 ***(X)***
FILIP, Angela 4 ***(X)***
GHEORGHE, Camelia 274 ***(X)***
GHINDĂ, Iuliana 274 ***(X)***
*IFTIME, Silvia 160; 162; 274****(X)***
MĂRGINEAN, Ioan 160; 162 ***(X)***
MIROIU, Rodica 4 ***(X)***
MIRON, Dorina 274 ***(X)***
MITREA, Georgeta 160; 162 ***(X)***
POPA, Florina 4 ***(X)***
RĂDUCANU, Viorica 4 ***(X)***
SANDU, Ilie 160; 162 ***(X)***
SIMA, Cristian 4 ***(X)***
SOCOL, Gheorghe 160; 162 ***(X)***
TOBĂ, Elena 4 ***(X)***
ZAFIU, Doina 4 ***(X)***